

SURİYE KRİZİ:
BÖLGESEL DİNAMİKLER VE KÜRESEL YANSIMALAR

SURİYE KRİZİ: BÖLGESEL DİNAMİKLER VE KÜRESEL YANSIMALAR

Editör
Dr. Cemil Doğaç İPEK

SURİYE KRİZİ: BÖLGESEL DİNAMİKLER VE KÜRESEL YANSIMALAR

Editör ▪ Dr. Cemil Doğaç İPEK

Araştırma-İnceleme Dizisi No. 12

ISBN 978-605-73812-5-5

1. Baskı: Şubat 2022 (1000 adet)

Yayın Hakları © TASAV, 2022

Tüm yayın hakları TASAV'a aittir. TASAV'dan izin alınmadan kitabın tümünün ya da bir kısmının herhangi bir yöntem ile basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz.

TÜRK AKADEMİSİ SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI (TASAV)

Sertifika No: 49150

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara

Tel: +90 (312) 460 1779 ▪ Faks: +90 (312) 460 1789

www.tasav.org ▪ iletisim@tasav.org ▪ editor@tasav.org

Tashih: Züleyha Nurgül ERTUĞRUL

Redaksiyon: Konur Alp KOÇAK

Tasarım, Dizgi ve Baskı:

Vega Basım Hizmetleri – Bahadır Levendoğlu ▪ Sertifika No: 43714

Necatibey Cad. Lale Sokak No: 21/A Çankaya-Ankara ▪ +90 (312) 230 0723

Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) Türkiye’de ve dünyada, yaşanmış ve yaşanmakta olan olayları; siyasî, sosyal, tarihî ve kültürel derinlik içinde ve stratejik bir bakış açısıyla değerlendiren, yeni tasarımlar ortaya koyarak gelecek vizyonu oluşturan bir düşünce kuruluşudur.

TASAV, bilimsel kıstasları esas alarak ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde araştırma, inceleme ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çalışmalarını hiçbir kâr amacı gütmeyen ilgililerle paylaşan TASAV; tarafsız, doğru, güncel ve güvenilir bilgiler ışığında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmaktadır.

TASAV’ın amacı; ölkemizin ekonomik, sosyal, siyasî, kültür ve eğitim hayatının geliştirilmesine; millî menfaat ve birlik anlayışının, insan hak ve özgürlüklerinin, demokrasi kültürünün, jeopolitik ve jeostratejik düşünce biçiminin yaygınlaştırılmasına; toplumda millî, vicdanî ve ahlâkî değerlerin hâkim kılınmasına ve Türkiye’nin dünyadaki gelişmelerin belirleyicisi olmasına bilimsel faaliyetler aracılığıyla katkı sağlamaktır.

İÇİNDEKİLER

İSMAİL FARUK AKSU

Sunuş..... 1

CEMİL DOĞAÇ İPEK

Giriş..... 5

I. KISIM

SURİYE KRİZİNİ DOĞRU OKUMAK

MEHMET EMİN ÇAĞIRAN

Suriye Krizi ve Uluslararası Hukuk:

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Perspektifinden Bir Değerlendirme..... 19

KORUHAN FAYGANOĞLU

Suriye'deki Muhalif Yapılar ve Kaynak Sağlayıcı Ülkelerin/Örgütlerin

Ağ Düzenekleri Çerçevesinde Güç ve Bağımlılık İlişkileri..... 43

BUĞRA SARI

Bölücü Terör Örgütü PKK'nın Suriye Kolu: PYD/YPG..... 85

MEHMET BORA SANYÜREK & ÖMER FARUK KOCATEPE

El-Kaide'den Türeyen ve Suriye Krizine Etki Eden İki Terör Örgütü:

DEAŞ ve El-Nusra..... 107

YUNUS CAN ŞENOL

Türkiye'nin Terörle Mücadelesi: Suriye'deki Askerî Harekâtlar..... 137

AHMET CÜLÜK

Suriye Krizinde Diplomatik Çözüm Arayışları: 2011-2021..... 169

ŞERİFE AKINCI

İç Savaş ve Sezar Yaptırımları: Suriye Ekonomisinin Değerlendirilmesi..... 195

MEHMET ÇAĞATAY GÜLER

Suriye'nin Su ve Enerji Jeopolitiği: 2011 Öncesi ve Sonrası Mukayesesi..... 225

SERDAR KESGİN

Doğu Akdeniz Jeopolitiği Perspektifinden Suriye Krizini Okumak..... 245

II. KISIM

BÖLGESEL VE KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE POLİTİKALARI

YONCA İLDEŞ

Geçmişten Günümüze Türk Dış Politikasında Suriye..... 267

HALİL BURAK SAKAL & OKTAY FIRAT TANRISEVER

Rusya'nın Suriye Krizine Dair Siyaseti ve Türk-Rus İlişkilerine Etkileri..... 295

KÜRŞAT KORKMAZ

2011 Arap Baharı Sonrası ABD'nin Suriye Politikası ve Stratejisi..... 313

MEHMET ŞAHİN

Normatif Güç ve Güç Kapasitesizliği Arasında AB-Suriye İlişkileri..... 333

GÖKHAN TEKİR

Perde Arkasında ve Aktif: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Suriye Krizine Yaklaşımı..... 347

AYTEKİN CANTEKİN

Bölgesel Güvenlik ve Dengeleme Arayışında Körfez Ülkelerinin Suriye Krizine Yaklaşımı..... 373

MURAT ÇELİK

Suudi Arabistan'ın Suriye'deki Siyasî Hedeflerine İlişkin Bir Gelecek Öngörüsü..... 391

HÜSEYİN FARUK ŞİMŞEK

İran'ın Suriye Stratejisi: Nüfuz, Caydırıcılık ve Devlet Dışı Aktörler..... 419

SELİM HAN YENİACUN

Levant'ta Arap Baharının Seyri: İsrail'in Suriye Krizindeki Pozisyonu..... 435

BİLGAY DUMAN & AYLİN MERCAN

2011 Sonrası Irak'ın Suriye Politikası: Savaş Stratejisi, Kriz Yaklaşımı ve Ülkeye Yansımaları..... 449

CEMİL DOĞAÇ İPEK

Sonuç Yeri: Suriye'nin Geleceği, Göç ve Güç Dengeleri, Türkiye ve Türkmenler..... 475

SUNUŞ

2010 yılının son günlerinde Tunus'ta başlayan ve dalga dalga yayılarak Kuzey Afrika ile Orta Doğu'yu büyük oranda etkisi altına alan "Arap Baharı" süreci, 2011 yılının Mart ayı itibarıyla güney komşumuz Suriye'ye de sirayet etmiştir. Suriye halkının ülkenin çeşitli bölgelerinde refah, özgürlük ve demokrasi talepleri ile büyük bir toplumsal hareket başlatması, tahmin edileceği üzere otoriter Esed Rejimi tarafından rejimin devamı için büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Dolayısıyla rejim, protesto gösterilerini silah zoruyla bastırma yoluna girmiş, zorla bastırılmak istenen halkın öfkesi daha da büyümüş ve nihayetinde rejimin zorbalığı iç savaşın fitilini ateşlemiştir. Esed rejimi, iç savaş esnasında kendi halkına karşı kimyasal silah kullanarak kitlesel ölümlere sebep olmak gibi insanlığa karşı suç statüsünde yer alan uygulamalara dahi imza atmıştır.

Rejimin iktidarını korumak pahasına şiddeti körüklemesi, meseleyi Suriye'nin iç sorunu olmaktan çıkarmış; Suriye'deki durum kısa sürede küresel bir sorun olarak uluslararası gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir. Birleşmiş Milletler inisiyatifi ve uluslararası aktörlerin devreye girerek rejime karşı bir cephe oluşturulması girişimleri bu süreçte başlatılmıştır. Esed rejimi, çok geçmeden karşısında sadece Suriye halkından ibaret olmayan, büyük bir cephe ile karşı karşıya kalmıştır.

Rejim, iktidarını korumak derdine düştüğü için ne insan haklarını ne de ülke sathında devlet otoritesini önemsemiş; engellenemeyen otorite boşluğu, birçok terör örgütünün neşet etmesi ve palazlanması için uygun bir ortam meydana getirmiştir. Suriye'nin birçok bölgesi başta PKK ve DEAŞ olmak üzere çeşitli terör örgütlerinin yuvalandıkları ve eylem gerçekleştirdikleri bir sahaya dönüşmüştür. Sözkonusu terör örgütlerinin tek hedefi, otorite boşluğunu fırsat bilip Suriye toprakları üzerinde hakimiyet elde etmekle sınırlı kalmamış, bu örgütler Suriye topraklarını üs olarak kullanarak Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik de ciddi

terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Çeşitli uluslararası aktörlerden aldığı desteklerle güçlenen ve Suriye’de geniş alanları kontrol ederek Türkiye’yi de doğrudan hedef alan terör örgütleri, ülkemizin en önemli millî güvenlik sorunlarından birisi olarak öne çıkmıştır. Bu örgütler bir taraftan Türkiye Cumhuriyeti’nin bekâsını ve Türk milletinin birliğini tehdit ederken, diğer taraftan da Türkiye’ye yönelik düşmanlığın etkili bir aracı hâline getirilmek istenmiştir. Eş zamanlı olarak iç çatışma kaynaklı göç, Suriye’nin diğer komşularıyla birlikte ve fakat en çok Türkiye’ye doğru ve Türkiye’yi etkileyecek şekilde hızla artmıştır. Tüm bunlar yaşanırken, Esed Rejimi şehirleri kuşatma altına almaya, okulları, hastaneleri, camileri bombalamaya, demokratik taleplerle barışçıl gösteri yapanlara karşı aşırı şiddet kullanmaya, silahlı çeteleri ve ordu birlikleri vasıtasıyla kendi halkına silah doğrultmaya devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti bu zor dönemde bir taraftan Suriye halkının yanında durmuş, diğer taraftan da Suriye’yi mesken tutan terör örgütleri ile uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanmak suretiyle mücadele etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 2016’dan bugüne kadar gerçekleştirdiği askerî harekâtlar ile Suriye’nin kuzeyinde hatırı sayılır bir alan terörden arındırılmış, Türkiye sınırında bir güvenli bölge oluşturulmuştur. Bu başarının 15 Temmuz hain darbe girişimi sonrasında yapılabilmesi de Türk Silahlı Kuvvetlerinin gücünü göstermesi bakımından ayrıca anlamlı ve önemli olmuştur.

Uluslararası aktörlerin devreye girdiği bir dönemde Türkiye, Suriye krizinin çözümü ile ilgili olarak, bölgesel aktörlerle birlikte inisiyatifler gerçekleştirmiştir. Bugün geldiğimiz noktada; Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ile demokrasisi güçlenen ve etkin bir icra kabiliyeti kazanan Türkiye, hem dış siyasetini hem de terörle mücadelesini daha sağlam adımlarla sürdürmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çok yönlü kapasitesinin artması, yerli ve millî savunma sanayi ürünlerinin envantere girmesi ve kullanımına başlanması, özellikle İHA/SİHA gibi yeni araçların devreye sokulması, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyon kapasitesinin güçlenmesi, hukukî altyapının uygun hâle getirilmesi ve siyasî kararlılık, Türkiye’nin Suriye siyasetinde ve Suriye kaynaklı terörle mücadelede yeni bir safha başlatmıştır. Suriye kaynaklı göç önemli bir sorun olmaya devam ederken ekonomik ve sosyal maliyetleri azaltıcı

tedbirlerin yanında güvenli alanların oluşturulması ile birlikte Suriyeli-lerin kendi vatanlarına dönmelerine yönelik eğilimin hızlanması temel politika olarak gündeme gelmiştir.

Türkiye, egemenlik haklarının korunması, milletimizin huzur ve güvenliğinin temin edilmesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması temel ilkeleri doğrultusunda ve uluslararası hukuk çerçevesinde politikalarını belirlemektedir. Bölgesel istikrarın ana tehditlerinden olan Suriye krizindeki gelişmeler şüphesiz Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. 911 km kara sınırına sahip olduğumuz Suriye'nin içinde bulunduğu krizin etrafıca ele alınması, bölgesel-küresel plan ve perspektiflerin ortaya konulması, akademik çözüm önerilerinin sunulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği mücadelenin ehemmiyeti ve politikaların geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) olarak, Suriye krizini derinlikli bir şekilde ele alan bir çalışma yapılmasının gerekli olduğu kanaatiyle, meseleyi bilimsel esaslara göre tüm boyutlarıyla incelemeyi, gelişmeleri Türkçe bakış açısıyla değerlendiren bir anlayışla ele almayı amaçladık. Bu düşüncelerden hareketle, Dr. Cemil Doğaç İPEK'in editörlüğünde, Suriye krizini, Türkiye'ye yönelik Suriye kaynaklı terör tehditlerini ve ülkemizin terörle mücadelesini, Suriye krizinin aktörler ve temalar bazında derinlemesine analiz edilmesini ve millî bir bakış açısıyla krizin çözümüne katkı verebilecek siyaset tavsiyelerinin sunulmasını amaçlayan "Suriye Krizi: Bölgesel Dinamikler ve Küresel Yansımalar" başlıklı bu kitabı hazırladık.

Kitapta; Suriye'deki hadiselerin uluslararası hukuk boyutu, krize taraf olan devletlerin yaklaşımları ile taktik ve stratejileri, Suriye'deki muhalif yapılanmalar, krize diplomatik çözüm arayışları, krizin ekonomik ve enerji-politik boyutları, Türkiye'nin askerî harekâtları ile bölgede mücadeleye ettiği terör örgütleri, terör örgütlerinin fikrî zeminleri, öne çıkan taktikleri ve tarihî serüveni ile Türkiye'nin bu alandaki tecrübesi bütün boyutlarıyla ele alınmış, istatistiksel verilerle desteklenmiştir. Bu kapsamlı çalışmayla, Suriye kriziyle alakalı bölgesel ve küresel aktörlerin etrafıca analiz edilmesi, krize ilişkin uluslararası girişimler ile Türkiye'nin Suriye kaynaklı terörle mücadelesine dikkat çekilmesi, siyaset yapıcılara akademik çerçeveden katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Referans bir eser olacağına inandığımız bu kitap, alanlarında temayüz etmiş Prof. Dr. Yonca İldeş, Prof. Dr. Mehmet Emin Çağırın, Prof. Dr. Oktay Fırat Tanrısever, Doç. Dr. Buğra Sarı, Doç. Dr. Halil Burak Sakal, Dr. M. Bora Sanyürek, Dr. Kürşad Korkmaz, Dr. Mehmet Şahin, Dr. Murat Çelik, Dr. Gökhan Tekir, Dr. Koruhan Fayganoğlu, Dr. AYTEKİN Cantekin, Dr. Serdar Kesgin, Yunus Can Şenol, Bilgay Duman, Ahmet Cülük, Şerife Akıncı, Ömer Faruk Kocatepe, Selim Han Yeniacı, Hüseyin Faruk Şimşek, Aylin Mercan ve Mehmet Çağatay Güler'den oluşan güçlü bir akademik kadronun çok kıymetli bilimsel çalışmalarıyla hazırlanmıştır.

“Suriye Krizi: Bölgesel Dinamikler ve Küresel Yansımalar” adlı bu kitabın okuyucu ve araştırmacılara yararlı olması dileğiyle, başta Dr. Cemil Doğaç İpek olmak üzere isimlerini zikrettiğimiz kıymetli bilim insanlarına ve TASAV çalışanlarına, kitabın hazırlanması ve yayınında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

İsmail Faruk AKSU
TASAV Başkanı

GİRİŞ

Dr. Cemil Doğaç İPEK

“Savaş bilgisiz ve kötülere, anlaşmak istemeyen, adaletsizlik yapan düşmanlara karşı başvurulacak son çaredir”

Kutadgu Bilig, Yusuf Hâs Hâcib.¹

Mart 2011’de taleplerini duyurmak için sokağa çıkan Suriye halkına Beşar Esed liderliğindeki Baas Rejimi’nin ağır silahlarla karşılık vermesiyle patlak veren iç savaş, on yılı aşkın süredir devam etmektedir. Suriye krizi, içerisinde barındırdığı riskler ve müdâhil olan çeşitli aktörler nedeniyle bölgesel ve küresel fay hatlarını tetikleyebilecek bir ahvale bürünmüştür. Bahse konu uluslararası kriz, bölgesel boyutta önemli siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmakla kalmayıp büyük güçlerin kapasitelerini test ettiği bir rekabet alanı haline de gelmiştir. Mevcut kırılğan yapı dikkate alındığında, Suriye’de kara yahut hava sahasında her an, bilerek ya da bilmeyerek, durumun kontrolden çıkması ve geniş çaplı bir çatışmanın fitilinin ateşlenmesi halen mümkün görünmektedir. Geline nokta, Suriye krizine müdâhil olan her aktörün siyasetini gözden

---

¹ Erkan Göksu, “Kutadgu Bilig’e Göre Türk Savaş Sanatı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 2, No. 6, 2009, ss. 266-281.

geçirmek suretiyle gerek vekil unsurlar aracılığıyla gerekse de doğrudan gerçekleştirdikleri girişimleriyle konumlarını tahkim etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında ise, Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden biri olan Suriye meselesinin, yalnızca dış siyaseti değil iç siyaseti de derinden etkileyebildiği görülmektedir. Dolayısıyla Suriye krizinin başlangıcından günümüze izlediği seyrin çok taraflı ve boyutlu bir gözle analiz edilmesi, hem Türkiye'nin millî çıkarlarını temin etmek hem de krizin çözümüne yönelik öneriler geliştirebilmek için kaçınılmaz bir entelektüel çaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nevi şahsına münhasır bir yapıya sahip olan Suriye krizi; literatürde *iç savaş* (Baczko ve ark., 2018; Rabinovich ve Valensi, 2021; Sorenson, 2016; Berti ve Paris, 2014; Khan ve Khan, 2017; Van Dam, 2017), *vekâlet savaşı* (Hughes, 2013; Phillips, 2020; Matar ve Kadri, 2018; Yalçın ve Duran, 2016; Hashemi ve Sahrpeyma, 2018; Ekşi, 2017; İnal, 2021; Çona, 2018; Uçar, 2020; Gök, 2021), *hibrit savaş* (Dvorak, 2016; Jones ve Bachmann, 2021) ve *yıpratma savaşı* (Yalçın ve Duran, 2016; Akkan, 2016; Gardner, 2020; Lucas, 2015) gibi çeşitli kavramsallaştırmalara tâbi tutulmuş, muhtelif kuramlarla analiz edilmiştir (Schulhofer-Wohl, 2020; Dück ve ark., 2021; Panayiotides, 2020; Rousseau, 2014; Kozman ve ark., 2021; Nuruzzaman, 2021; Darwich ve Fakhoury, 2016; Kapstein ve Ribar, 2019). Gerek soğuk savaş döneminde gerekse Arap Devrimleri sürecinde vuku bulan iç savaşlar, Suriye kriziyle ayrılmaktadır. Suriye krizinin başlangıcından bu yana müşahede edilen gelişmeler, krizin mahiyeti ve bu süreçteecessüm eden muhtelif aktörler ve örgütler, dahası bu kriz neticesinde temelden sarsılan bölgesel dinamikler ve kırılan paradigmlar, Suriye krizini literatürdeki emsallerinden ayırmaktadır.

Bunların da ötesinde, ampirik kanıtlara baktığımızda şu bir gerçektir ki Suriye krizi yalnızca bölgesel sonuçları haiz sıradan bir iç savaş olmanın ötesinde büyük güç rekabetinin yaşandığı, uluslararası siyaseti etkileyen sistemsel etkilere de sahip, örneği az görülen bir vakıadır.

Suriye krizine dair hâkim literatürde öne çıkan Türkçe çalışmalarda, ülkenin bir bütün olarak algılandığı ve bu anlayış üzerinden analizler yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda bölgesel ve küresel dinamiklerin bütünüyle ele alınmaması ise ciddi bir eksiklik doğurmaktadır. Suriye

üzerine yapılan tartışmalarda bölgesel dinamikleri ve küresel yansımaları bütünüyle inceleyen, tematik gelişmeleri değerlendiren bir çalışma henüz yapılmadığı için çalışmalar hep bir yönü ile eksik kalmaktadır.

Türkçe dizinde öne çıkan kitaplar, bağımsızlıktan iç savaşa Suriye'yi iç ve dış politika bağlamında siyasete ve tarihsel bir yaklaşımla ele alan kitaplar yahut yalnızca muhtelif ülkelerin (ABD, Rusya ve Türkiye gibi) Suriye siyasetlerinin neşredildiği eserler şeklindedir. Yine Suriye savaşının bir vekâlet ve yıpratma savaşı olarak ele alındığı çalışmalar, iç savaşın uluslararası hukuk boyutuyla tartışan kitaplar, iç savaşın devlet ve devlet dışı aktörleri, krizin tüm veçhelerini ele almayı amaçlayan kitaplar ile Suriye krizini çeşitli kuramlar çerçevesinde mukayeseli olarak ele alan çok değerli çalışmalar literatüre kazandırılmıştır. Bununla birlikte yapılan çalışmaların her biri kendi içerisinde önemli alanlara işaret etse de iç savaş sonrası değişen bölgesel dinamikler, diğer bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye siyasetleri yeterince incelenmemiş, tüm bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye stratejilerine yer verilmemiş, bölgesel dinamikler bütünüyle irdelenmemiştir. Bölgesel dinamikler, jeopolitik yaklaşımlar ve uluslararası hukuk perspektifi, bölgesel ve küresel aktörlerin siyasetleri kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Dolayısıyla kapsamının ve kuramsal yaklaşımın bir sonucu olarak Suriye krizine dair değinilmeyen yönler mevcuttur.

Bahsi geçen kitapların yayımından sonra geçen zaman içerisinde Suriye krizinde sayısız değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Söz konusu değişimler bölgesel ve küresel dinamikleri temelden etkilemiş, krizin seyri ve yapısında ciddi kırılmalara yol açmış, sahadaki yapı büyük ölçüde değişmiştir. Yalnızca Türkiye'nin, Suriye'ye yönelik dört sınır ötesi harekât (Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı ve Bahar Kalkanı Harekâtı) gerçekleştirmesi birçok değerlendirmeyi eksik yahut eski bırakmıştır. Dolayısıyla, yalnızca Türkiye'nin bölge politikası ve stratejisi minvalinde dahi güncelleme gerektirmektedir.

Suriye krizine dair hâkim literatürdeki ihtiyaçtan hareketle ve mevcut tartışmalara katkı sağlamak amacıyla, bu çalışmada kapsamlı bir yol haritası izlenmiştir. Hem krizin bölgesel dinamiklerini hem de küresel yansımalarını bütünüyle inceleyen kapsamlı bir eser ortaya çıkarmak ve aynı

zamanda güncel bilgi ihtiyaçını karşılayabilmek üzere kaleme alınan bu kitabın genel çerçevesi şu üç temel soru üzerinde şekillenmiştir: 1) Suriye krizini doğru anlamlandırabilmemiz için hangi hususların bilinmesi gerekmektedir? 2) Suriye krizinde ne çıkan bölgesel dinamikler nelerdir? 3) Bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye krizine yaklaşımları nasıldır?

Söz konusu sorulara ışık tutabilmek için bu kitap çalışmamız, okuduğunuz bu giriş bölümü dışında, içinde barındığı yirmi ayrı makale ile Suriye krizine dair yapılmış en kapsamlı araştırmalardan birisini ihtiva etmektedir. Bu kapsamda, Suriye krizi bütün veçheleriyle ele alınırken, kitap iki kısıma ayrılmıştır.

“Suriye Krizini Doğru Okumak” olarak adlandırdığımız birinci kısımda yer alan ilk makalede, Mehmet Emin ağıran, Suriye krizine uluslararası hukuk ekseninden yaklaşmakta ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) perspektifinden emsli olmayan bir değerlendirme sunmaktadır. AİHS’nin Suriye’de uygulanabilirliğinin bu ülkedeki olaylara yerinde müdâhil olan devletlerden biri olan Türkiye rneğinde sorgulandığı bu yazıda, literatürde olmayan tespitlerde ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İkinci makalede, Koruhan Fayganoğlu Suriye’deki muhalif yapılar ve kaynak sağlayıcı ülkelerin/örgütlerin ağ düzenekleri çerçevesinde g ve bağımlılık ilişkilerini kaleme almıştır. Fayganoğlu, rgtler arası g ve bağımlılık ilişkilerine sosyal ağ yaklaşımları perspektifinden bakarak örgütlerin kaynak temini faaliyetlerindeki sosyal ağların nasıl bir etkisi olduğu irdelemiştir. Bu makale de literatürde muadili olmayan özgün bir eserdir. Nihayetinde, örgütlerin kaynak edinme sürecinde ortaya çıkan g ve bağımlılık ilişkilerini sosyal ağları yoluyla yönetme eğiliminde olabileceği ve bağlamın örgütlerin sosyal ağlarını kaynak edinimi anlamında da kullanmaya olanak tanıyabileceği sonucuna varmaktadır. Ek olarak, daha özelde kapalı ağların yoğun olduğu bağlamlardaki kaynak edinimi faaliyetlerinde zayıf bağlarla kurulan stratejik ortaklıklar ve yapısal boşlukları kullanabilme olanağı veren aracılık faaliyetlerinin örgütler için daha çok kullanılan bir araç olabileceği tartışılmaktadır.

nc bölümde Buğra Sarı, bölücü terör rgt PKK’nın Suriye kolu olan PYD/YPG yapılanmasını ve örgütün Suriye iç savaşındaki faaliyetlerini anlatmaktadır. Suriye iç savaşının PKK’ya Suriye’de yeniden

yükselme şansı sunduğunu tartışan Sarı, PKK'nın PYD kolu aracılığıyla Suriye sahasında önemli hâkimiyet alanları kazandığını ortaya koymakta; bu alanlarda terör örgütünün okullar açıp endoktrinasyon faaliyetlerinde bulunduğu, zorla vergi toplayan ve askere alma işlemleri uygulayan, çalışanlarına maaş ödeyen ve bunun gibi yetkiler kullanan bir yapıya dönüştüğünü aktarmaktadır. Sarı ayrıca, PYD'nin 2003 yılındaki kuruluşundan önce PKK'nın Suriye'deki varlığını, PKK-PYD arasındaki organik bağı, PYD'nin Suriye iç savaşı öncesi ve sonrasındaki izlediği politikaları ve gerçekleştirdiği terör eylemlerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Dördüncü bölümde ise Ömer Faruk Kocatepe ile Mehmet Bora Sanyürek, El-Kaide'den türeyen ve Suriye krizini derinden etkileyen iki terör örgütünü (DEAŞ ve El-Nusra) anlatmaktadır. Bu çalışmada, DEAŞ terör örgütünün, ortaya çıkışı ve dönüşüm süreçlerinin yanı sıra, ideolojisi, faaliyetleri ve başta Türkiye olmak üzere çeşitli devletlerin bu örgütlerle mücadele stratejileri üzerinde durulmakta; ayrıca bu örgütün, Suriye ve Orta Doğu'nun geleceğindeki muhtemel etkileri ele alınmaktadır. DEAŞ terör örgütünün yanı sıra Suriye iç savaşında etkin aktörler arasında yer alan El-Nusra adlı terör örgütü hakkında da bilgi verilerek, bu örgütün HTŞ'ye dönüşümü ve başta İdlib olmak üzere, ülkenin geleceğindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Beşinci bölümde, Yunus Can Şenol Türkiye'nin Suriye'deki askeri harekâtlarını irdelemektedir. Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtlarının temel hedefleri, icra edildikleri bölgeler ve Türkiye'nin söz konusu bölgelere operasyon gerçekleştirmesinin altında yatan nedenler ayrı ayrı incelenmiş; her bir harekât askerî, siyasî ve hukukî veçheleriyle çalışma içerisinde değerlendirilmiştir.

Altıncı bölümün yazarı Ahmet Cülük, Suriye krizindeki diplomatik çözüm arayışlarını kaleme almıştır. Zira krizin diplomatik boyutu da diğer veçheler kadar önem arz etmekte ve göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, Arap Birliği Barış Planı, Annan Planı, Cenevre süreci, Astana görüşmeleri ve Soçi süreci irdelenmektedir.

Yedinci bölümde, Suriye krizinin ekonomik boyutu üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda Şerife Akıncı, iç savaş öncesi ve savaş süresince ekonomik verilerden yola çıkarak Suriye'nin politik ekonomisini

değerlendirmektedir. Çalışmada öncelikle iç savaş öncesi ve savaş süresince Suriye ekonomisinin durumu daha sonrasında ise Lübnan Ekonomik Krizi ile Sezar Yaptırımları'nın Suriye ekonomisine etkileri incelenmektedir.

Sekizinci bölümde Mehmet Çağatay Güler, Suriye'nin su ve enerji jeopolitiğini kaleme almakta, iç savaş öncesindeki profili savaş sonrası ortaya çıkan durum ile mukayese etmektedir. Suriye'nin su ve enerji politikalarına dair yapılan araştırma ve mukayeseli analiz sonucunda, ülkenin enerji kaynaklarının dörtte üçünün, su potansiyelinin ise neredeyse tamamının (%92) PKK/PYD/YPG/SDG terör örgütünün eline geçtiği görölmektedir. Bu kapsamda, Suriye vatandaşlarının temel ihtiyaçları olan tatlı su, gıda ve enerjiye yeterli erişim sağlayamadığı; Esed rejiminin su ve enerji arz güvenliğini tahkim edemediği ve dış desteğe ihtiyaç duyduğu; Suriye'nin doğal kaynaklarının ve bu kaynaklardan elde edilen meblağların terör örgütünün inisiyatifinde olduğu/ bırakıldığı değerlendirilmektedir.

Kitabın birinci kısmının son bölümünü teşkil eden çalışmada ise Serdar Kesgin, Suriye krizine Doğu Akdeniz jeopolitiği perspektifinden yaklaşmaktadır. Bu kapsamda, Doğu Akdeniz'in jeopolitik değerleme unsurlarıyla Suriye krizi arasındaki bağlantılar incelenmekte, Doğu Akdeniz'in jeopolitik güncel değerlemesi bağlamında bölgenin önemi ele alınmaktadır. Aynı doğrultuda, Doğu Akdeniz'de bölgesel ve bölge dış aktörlerin hâkimiyet anlayışları tarihsel süreç bağlamında değerlendirilmekte, kriz yönetimi ilkeleri doğrultusunda krize müdâhil olan aktörlerin stratejileri detaylandırılmaktadır.

“Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Suriye Politikaları”nın etraflıca değerlendirildiği kitabımızın ikinci kısmının birinci makalesinde (onuncu bölümde) Yonca İldeş, Suriye'nin geçmişten günümüze Türk dış politikasındaki yerini anlatmaktadır. İldeş, gerek ortaya koyduğu tarihî perspektif gerekse vurguladığı hedefler ve amaçlar bağlamında, Türkiye'nin askerî harekâtlar ekseninde irdelenen Suriye siyasetine farklı bir bakış açısı getirmiş ve söz konusu yaklaşımları tamamlayıcı bir metin ortaya koymuş ve Suriye Türkmenlerinin uluslararası alanda görünür hale gelmelerinin sağlanması ile temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasının sağlanmasına dikkat çekmiştir.

On birinci bölümde Halil Burak Sakal ve Oktay Fırat Tanrısever, Rusya'nın Suriye krizine dair siyasetini ve bu siyasetin Türkiye-Rusya ilişkilerine etkilerini irdelemektedir. Bu kapsamda, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı ve Suriye krizine giden bölgesel gelişmeler incelenmektedir. Aynı kapsamda, Rusya'nın Suriye krizine nasıl ve hangi saiklerle müdahale ettiği, Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinin nasıl bozulduğu, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri durma noktasına getiren 2015 yılındaki "savaş uçağı krizi" ardından yaşanan "normalleşme" süreci ve Astana görüşmeleri ele alınmaktadır. Bunlarla beraber, Türkiye ve Rusya arasındaki Suriye'nin İdlib ve Tel Rıfat bölgeleri kaynaklı devam eden kriz noktaları ortaya konularak, Türkiye ve Rusya arasında Suriye krizinin nihai çözümüne dair benzerlik ve farklılıklar detaylandırılmaktadır.

On ikinci bölümde Kürşat Korkmaz, ABD'nin Arap Baharı sonrasında Suriye'ye yönelik politika ve stratejilerini, ABD başkanlarının dönemlerine göre kavramsal düzeyde incelemektedir. Bu kapsamda, "ABD'nin Suriye politikasını belirleyen ve yönlendiren temel unsurlar nelerdir?" sorusuna cevap aranırken, Arap Baharı'ndan günümüze kadar gelen süreçte üç ABD Başkanının politikalarına yer verilmekte; bu üç dönemde ABD'nin Suriye stratejisindeki paralellikler ve farklılıklar ortaya konulmaktadır.

On üçüncü bölümde Mehmet Şahin, Avrupa Birliği-Suriye ilişkilerini analiz etmektedir. Şahin, neoklasik realist bir kuramsal yaklaşım benimseyen bu makalede, Avrupa Birliği'nin (AB) iç savaş süresince Suriye ve diğer aktörlerle ilişkilerinin yanı sıra, AB'nin sert güç kullanmakta etkisiz kalışını irdelemekte; AB'nin ilk ve öncelikli olarak uluslararası sistem açısından hangi imkân ve sınırlılıklara sahip olduğunu ve kurumsal sorunları yüzünden dış politika çıktısına dönüşecek kararlar alamadığını detaylandırmaktadır. Çalışmada, AB'nin kurumsallaşamamasının "normatif güç" ve "koruma sorumluluğu" gibi kavramlarla formüle edildiği ancak güvenlik endişelerinin artmasıyla birlikte bunun da geri planda kaldığı vurgulanmaktadır. Şahin'e göre, AB'nin yetersiz güç kapasitesi günün sonunda barış sürecinde de dışarıda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

On dördüncü bölümde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Suriye krizine yaklaşımını ele alan Gökhan Tekir, Çin'in Suriye politikasını, Çin-Suriye

ilişkilerinin tarihsel arka planı, Çin'in kendisini ekonomik ve politik bir güç olarak kabul ettirme çabalarını, Çin'in ekonomik ve politik çıkarlarını ele alarak analiz etmekte; aynı zamanda Çin'in Suriye politikasının nasıl şekillenebileceği yönünde bir gelecek perspektifi de sunmaktadır.

On beşinci bölümde Aytekin Cantekin, Körfez ülkelerinin Suriye krizine yaklaşımını kaleme almakta; bu yaklaşımı, bölgesel güvenlik ve dengeleme arayışı çerçevesine oturtmaktadır. Suudi Arabistan, İran ve Irak'ın Suriye krizine yaklaşımları bu kitap kapsamında ayrı çalışmalarda ele alındığı için, bu çalışmada Körfez ülkelerinden Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt ve Umman'ın 2011'den itibaren ortaya çıkan Suriye krizine yaklaşımları detaylandırılmaktadır. Cantekin, ilk olarak makalenin kapsamını oluşturan Körfez ülkelerini tanıtmakta ve dâhil oldukları kayda değer uluslararası örgütlerden söz etmekte; ardından sırasıyla Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn, Umman'ın Suriye krizine yaklaşımlarını incelemekte ve son olarak genel bir değerlendirmede bulunmaktadır.

On altıncı bölümde Murat Çelik, Suudi Arabistan'ın Suriye'deki siyasî hedeflerine dair bir gelecek öngörüsü ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Suudi Arabistan'ın geleceğine ilişkin Suriye'de alacağı muhtemel karar ve tavırlar değerlendirilmekte, geleceğe yönelik tahminler ise konuların tarihî arka planlarına atıfta bulunularak gerekçelendirilmektedir. Bu doğrultuda, muhtemel kararlar ayrılmakta ve alınmalarına yol açacak sebepler nitelendirilmektedir. Çelik, kaleme aldığı bu makaleyle literatüre önemli bir teorik çerçeve de kazandırmaktadır.

On yedinci bölümde Hüseyin Faruk Şimşek, İran'ın Suriye stratejisini siyasî nüfuz muhafazası, caydırıcılık ve devlet dışı aktörler bağlamında açıklamaktadır. Şimşek bu makalesinde ilk olarak, İran-Suriye ilişkilerinin tarihî arka planını incelemektedir. Ardından, İran'ın Suriye müdahalesindeki temel amaçları İran'ın tehdit algılamaları ve stratejik kültürüne de değinilerek analiz edilmektedir. Son olarak, İran'ın Suriye'ye müdahale şekli ve Suriye'de yürüttüğü vekâlet savaşı detaylıca irdelenmektedir.

On sekizinci bölümde Selim Han Yeniacı, İsrail'in Suriye krizindeki pozisyonunu değerlendirmektedir. Bu çalışma İsrail'deki karar alıcıların ve toplumun, Arap Baharı sürecine ilişkin algılarını ve İsrail devletinin

güvenlik politikalarını yakından ilgilendiren Suriye krizi özelindeki gelişmeleri etraflıca analiz etmektedir.

İkinci kısmın son bölümünü teşkil eden çalışmada Bilgay Duman ve Aylin Mercan, Irak'ın 2011 yılı sonrası Suriye politikasını; savaş stratejisi, kriz yaklaşımı ve ülkeye yansımaları minvalinde irdelemektedir. Bu kapsamda Duman ve Mercan ilk olarak, 2011 ve 2014 yılları arasında Irak'ın benimsediği Suriye siyasetini değerlendirmekte, ardından DEAŞ'ın ortaya çıkmasını müteakip Irak'ın Suriye politikasında beliren temel dinamikleri ortaya koymaktadır. Akabinde, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) içerisindeki Suriyeli Kürt partiler incelenmekte ve 2018 sonrası dönemde Irak'ın dış politikasında Suriye'nin yeri tartışılmaktadır.

Nihayetinde, kitabın sonuç bölümü yerine Cemil Doğaç İpek, Suriye krizinin geleceğine, ülkedeki göç ve güç dengelerine, Türkiye ve Suriye Türkmenlerine dair kapsamlı bir değerlendirme yapmaktadır. Söz konusu temalar etrafında neşredilen bu bölümde Türkiye ve Suriye Türkmenlerine ayrı bir önem atfedildiğinin altı çizilmesi gerekmektedir. Geniş saha tecrübesi ile desteklenen bu analiz, aynı zamanda güncel durum değerlendirmesi de yaparak çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Bu bölümün getirdiği perspektif, Suriye krizine dair birçok yönden özgün bir bakış açısı kazanılmasını sağlamakta ve sahada müşahede edilen hususlara dair literatürde emsali olmayan bir yaklaşım sunmaktadır.

Kaynakça

- Adıbelli, B. (eds.). (2016). Arap Baharı ve Suriye. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akbal, Ö. (2021). ABD'nin Suriye Politikası ve Bölgesel Etkileri. Nobel Bilimsel Eserler.
- Akkan, İ. (2016). Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Arel Üniversitesi.
- Baczko, A., Dorransoro, G., ve Quesnay, A. (2018). Civil war in Syria: Mobilization and competing social orders. Cambridge University Press.
- Berti, B. ve Paris, J. (2014). Beyond sectarianism: Geopolitics, fragmentation, and the Syrian civil war. *Strategic Assessment*, 16(4): 21-34.

- Bohman, V. (2016). Syria: a state of imbalance and war: A case study of the civil war in Syria. Lisans Tezi Swedish Defence University.
- Çağlar, M. T. (2020). Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü. Nobel Bilimsel Eserler.
- Çomak, H., Sancaktar, C., ve Yıldırım, Z. (eds.). (2016). Uluslararası Politikada Suriye Krizi. Beta.
- Çona, Ö. (2018). Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi: Vekâlet Savaşları. Nobel Bilimsel Eserler.
- Darwich, M. ve Fakhoury, T. (2016) Casting the other as an existential threat: the securitisation of sectarianism in the international relations of the Syria crisis. *Global Discourse*, 6 (4): 712-732.
- Düek, E., Rieger, E., ve Stahl, B. (2021). The time for realism? Assessing US and Russian foreign policy in the Syrian war from realist perspectives. *Global Affairs*, 7(2): 253-270.
- Dvorak, J. (2016). Complexity In Modern War: Examining Hybrid War And Future US Security Challenges. Yüksek Lisans Tezi Missouri State University.
- Ekşi, M. (2017). The Syria Crisis As a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 106-129.
- Gardner, D. (2020, 3 Mart). A war of attrition in north-west Syria is spiralling out of control. *Financial Times*.
- Gök, A. (2021). Suriye ve Libya'da Meydana Gelen Çatışmaların Vekâlet Savaşı Teorisi Kapsamında Karşılaştırılması. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1): 121-150.
- Hashemi, S. A., ve Sahrpeyma, M. (2018). Proxy war and US's smart-power strategy (the case of Syria, 2011-2016). *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, 6(24): 83-101.
- Hughes, G. A. (2014). Syria and the perils of proxy warfare. *Small Wars & Insurgencies*, 25(3): 522-538.
- Kapstein, E. B., ve Ribar, D. (2019). The Industrial Organization of the Syrian Civil War1. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-27.
- Khan, H. U. ve Khan, W. (2017). Syria: History, The Civil War and Peace Prospects. *Journal of Political Studies*, 24(2).
- Kozman, C., Tabbara, R., ve Melki, J. (2021). The role of media and communication in reducing uncertainty during the Syria war. *Media and Communication*, 9(4): 297-308.
- Lucas, S. (2015). Syria: will Assad lose a war of attrition?. University of Birmingham. <https://www.birmingham.ac.uk/news/thebirminghambrief/items/2015/05/syria-will-assad-lose-war-of-attrition-07-05-15.aspx> adresinden erişildi.
- Matar, L. ve Kadri, A. (eds.). (2018). Syria: From national independence to proxy war. Springer.
- Nuruzzaman, M. (2021). Does realism explain the Arab Spring? Neorealist alliance formation theories and the Syrian civil war. *International Journal*, 76(2): 257-279.

- İnal, M. (2021). Güvenlik ve sosyal inşacılık bağlamında Suriye savaşı örneği. Yüksek Lisans Tezi Gümüşhane Üniversitesi.
- İşyar, Ö. G. (2018). Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası. Sayda Yayıncılık.
- Jones, M., ve Bachmann, S. D. (2021). Syria-A Hybrid War Case Study. *Journal of Military and Strategic Studies*, 21(1).
- Panayiotides, N. (2020). The Great Syrian Civil War: A Realist Approach to the Syrian Conflict. *IUP Journal of International Relations*, 14(1).
- Phillips, D. L. (2020). *Frontline Syria: From Revolution to Proxy War*. Bloomsbury Publishing.
- Rabinovich, I. ve Valensi, C. (2021). *Syrian Requiem: The Civil War and Its Aftermath*. Princeton University Press.
- Rousseau, E. (2014). The construction of ethnoreligious identity groups in Syria: Loyalties and tensions in the Syrian civil war. Lisans Tezi Bridgewater State University.
- Schulhofer-Wohl, J. (2020). On-Side fighting in civil war: The logic of mortal alignment in Syria. *Rationality and Society*, 32(4): 402-460.
- Sorenson, D. S. (2016). *Syria in Ruins: The Dynamics of the Syrian Civil War: The Dynamics of the Syrian Civil War*. ABC-CLIO.
- Taşdemir, F. (eds.). (2016). *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Okur, M. A. ve Salık N. (eds.). (2016). *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Uçar, Y. (2020). Yeni dünya düzeni bağlamında Suriye'de vekâlet savaşları ve Türkiye'ye etkileri. Yüksek lisans tezi Dicle Üniversitesi.
- Van Dam, N. (2017). *Destroying a nation: The civil war in Syria*. Bloomsbury Publishing.
- Yalçın, H. B. ve Duran, B. (eds.). (2016). *Küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye stratejileri*. SETA Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Yılmaz, S. (2020). *Rusya'nın Suriye Politikası*. İlbilge Yayıncılık.

BİRİNCİ KISIM
SURİYE KRİZİNİ DOĞRU OKUMAK

SURİYE KRİZİ VE ULUSLARARASI HUKUK: AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

Suriye’de on yılı aşkın bir süredir devam eden ve ne zaman biteceği belirsiz kanlı bir iç savaş yaşanmaktadır. Savaşın sahnesi Suriye toprakları olmakla birlikte bir yandan aktörleri ve müdâhilleri itibariyle, öte yandan yol açtığı menfî gelişmeler bakımından bölgesel ve uluslararası bir mesele haline geldiği şüphesizdir. Suriye meselesi esasında ulusal seviyede devletin bekasının ve ülkenin bütünlüğünün söz konusu olduğu, uluslararası seviyede büyük devletlerin ve komşularının ince hesaplar yaptıkları bir siyasî meseledir. Fakat diğer benzer silahlı çatışma durumlarında olduğu gibi meselenin hukukî, iktisadî, sosyal ve insanî sonuçları da vardır. Milyonların yerinden edildiği hatta ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı, şehirlerin aylar süren kuşatma ve bombardıman altında harabeye döndüğü, halkın en temel ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kaldığı Suriye’de meselenin insanî yönünün diğer yönlerine nazaran daha fazla ön plana çıktığını ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çektiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası hukukta bu tür karmaşık insanî meseleler, değişik yönleriyle aynı anda birden fazla münferit normatif düzenlemelerin alanına girmektedir. Savaş hukuku ve silahlı çatışmalar hukuku taraflara belirli

yükümlülükler getirerek savaş araçlarını ve eylemlerini sınırlandırmayı; Cenevre hukuku da denilen insancıl hukuk, savaşın dışında olan sivil halkı korumayı; insan hakları ise ferdin hür ve haysiyetli bir hayat sürmesini gaye edinmiştir. Bunların dışında uluslararası ceza hukuku, göç hukuku, iltica hukuku gibi yeni gelişmeye başlayan diğer uluslararası hukuk dalları da daha ziyade meselenin ferdi sorumluluklar veya diğer ülkelere yansıyan özel yönleriyle ilgili düzenlemeler öngörmektedir. Bu münferit dallar birçok noktada kesişmekle birlikte hak ve yükümlülüklerin muhatapları, uygulama mekanizmaları gibi hususlarda ayrılmaktadır. Suriye meselesiyle ilgili olarak uluslararası hukukun bütün bu “insanî” dallarında söylenecek çok şeyler olduğu muhakkaktır.

İNSAN HAKLARINA RİAYET YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Yazımız, başlıkta da ifade edildiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)-Suriye ilişkisi üzerinedir, dolayısıyla Suriye meselesinin insanî yönünü uluslararası insan hakları hukuku açısından değerlendirmeyi konu edinmektedir. Konu AİHS-Suriye ilişkisi olunca bazı sınırlamalar kendiliğinden gündeme gelmektedir. Zira AİHS bölgesel bir sözleşmedir; uygulama alanı ilke olarak Avrupa Konseyi üyesi olan devletlerin ülkeleri ve yetki alanlarıyla sınırlıdır. Suriye meselesine doğrudan müdahil olan devletlerden sadece iki tanesi, Türkiye ve Rusya, AİHS’ye taraftır; yani bu iki devletin dışında kalan diğer müdahil devletler, mesela ABD, daha önemlisi ülkenin siyasî otoritesi olan Suriye devleti AİHS dolayısıyla herhangi bir hukukî yükümlülük altında değildir. Buna göre, AİHS-Suriye ilişkisi esas olarak Türkiye ve Rusya’nın davranışları itibariyle incelenebilir.

Türkiye ve Rusya açısından Suriye toprakları hem ülke dışı hem de alan dışı -veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) ifadesiyle hukuk alanı¹ dışı- konumundadır. Bu tür durumlarda AİHS’nin uygulanmasında ilk cevaplandırılması gereken soru, taraf devletlerin yetki alanının sınırlarının belirlenmesidir. Zira Sözleşme, hemen 1. maddesinde “Yüksek Sözleşmeciler kendi yetki alanında bulunan herkese [Sözleşmedeki] hakları ve hürriyetleri sağlarlar” demektedir. Bu hüküm

¹ Bankovic ve diğerleri/Belçika ve diğerleri, AİHM (Büyük Daire), 14 Mayıs 2002, No 52207/99, § 80-82.

açık bir şekilde taraf devletlerin yükümlülüklerini, dolayısıyla sorumluluklarını yer bakımından (*ratione loci*) sınırlamaktadır; devletler ancak yetki alanı içerisindeki uygulamalarından sorumlu tutulabilir. Yer bakımından öngörülen bu sınırlama “herkes” kelimesine rağmen zımnen şahıslar bakımından (*ratione personae*) sınırlamayı (veya belirlemeyi) de içermektedir. Buna göre taraf devletlerin Sözleşme’de öngörülen hakları sağlamak yükümlülüğü yetki alanında bulunan şahıslarla sınırlıdır.²

KONU

Yazımızın konusu AİHS madde 1’in Türkiye’nin Suriye’de müdahil olduğu olaylara uygulanabilirliğidir.³ Türkiye’nin Suriye’deki fiilleri, yer bakımından ve şahıslar bakımından AİHS’de tanımlandığı şekliyle yetki alanına giriyor mu? Cevap aradığımız temel soru budur.

Yetki alanı AİHS’yi uygulamanın ilk şartıdır. Taraf devletler Sözleşme’yi ancak yetki alanlarında uygulamakla yükümlüdür; dolayısıyla ancak yetki alanlarında yaptıklarından (veya yapmadıklarından) sorumlu tutulabilirler. Keza Sözleşme’nin uygulanmasını denetleme organı olan AİHM’nin yetkisi ancak bir taraf devletin yetki alanı içerisinde gerçekleşen olayları kapsar. Kısacası, yetki alanı, AİHM’nin çalışabilmesi ve bir taraf devletin sorumluluğunun araştırılabilmesi için geçilmesi gereken ilk basamaktır. Bu sebeple, AİHM bir olayda karar vermeden önce o olayda karar verme yetkisi bulunup bulunmadığını inceler. Karar verme yetkisinin varlığını tespit etme en önemli kıstas ise yetki alanı kavramıdır. Bu açıklamalardan sonra yazımızın konusuyla ilgili yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için tekrarlamakta fayda vardır ki, burada amacımız Türkiye’nin Suriye’deki durumunu yetki alanı testine tabi tutmaktan ibaret olduğundan Türkiye’nin Suriye’deki fiilleri sebebiyle sorumlu olup olmadığını sorgulamak tamamen konumuz dışında kalmaktadır. Türkiye’nin (veya bir başka taraf devletin)

² Bu konuda geniş bilgi için bk. W.A. Schabas, *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford University Press, 2015, s. 84 vd.; Jacobs, White, Ovey, *The European Convention on Human Rights*, 6th ed., Oxford University Press, 2014, s. 85 vd.

³ Şam Hükümeti ile bir tür ittifak ilişkisi içerisinde Suriye’de askerî kuvvet bulunduran ve askerî operasyonlar yapan Rusya’nın durumu farklılıklar arz ettiğinden AİHS madde 1’in bu devlet için uygulanabilirliğini ele almıyoruz.

Suriye dâhil herhangi bir olayda sorumluluğunun sorgulanması ve tespiti yetki alanı meselesinin halledilmesine bağlı olarak daha sonra gündeme gelebilecek bir sorudur ki bunun cevabını vermek için her bir olayın ayrı incelenmesi lazımdır.⁴

Konunun sınırlarını belirlemek açısından şu hususu da belirtmek gerekir ki çatışmaların başından beri Türkiye'nin (ve diğer devletlerin ve örgütlerin) denetimi altındaki yerler de dâhil olmak üzere Suriye'nin her tarafında mütemadiyen insan hakları ihlalleri meydana gelmektedir. Genel bir gözlem olarak AİHS'de (ve diğer insan hakları sözleşmelerinde) yer alan maddî hakların defalarca ihlal edildiği muhakkaktır. Yazımızda münferit hak ihlalleri iddiaları ele alınmamaktadır. Zaten yetki alanı incelemesi için muayyen bir hakkın nerede, ne zaman, kim tarafından ve nasıl ihlal edildiğiyle ilgili spesifik olguları tespit etmeye gerek yoktur; Türkiye'nin denetimi altındaki bölgelerde AİHS'ye aykırılığı ileri sürülebilecek olayların meydana geldiği varsayarak dahi yetki alanı testi yapılabilir.⁵

GÜRCİSTAN/RUSYA KARARI

AİHM yetki alanı kıstasını ülke dışılık unsuru içeren bütün olaylarda kullanmaktadır. Bunlar içerisinde bilhassa ülke dışında silahlı kuvvetlerin kullanıldığı olaylar Mahkeme'de ve doktrinde tartışmaların ve teferruatlı değerlendirmelerin konusu olmuştur.⁶ Zaten Mahkeme'nin yetki alanı anlayışının tanımlanmasında, unsurlarının belirlenmesinde, zaman içerisinde bir takım değişikliklere uğramasında bu tür olaylarda verilen kararlar belirleyici rol oynamıştır. AİHM en son 2021 yılının başında *Gürcistan/Rusya (II)* davasında verdiği kararda ülke dışı silahlı kuvvet kullanılması meselesini ele almıştır. Silahlı çatışma

⁴ AİHS'ye göre taraf devletlerin sorumluluğunu *bağlayıcı bir şekilde* tespit etme yetkisi sadece AİHM'ye aittir. Aynı şey yetki alanı için de geçerlidir.

⁵ Sözleşmenin yargı organı olan AİHM'nin yetki alanı incelemesi yapmak için tabiidir ki varsayımdan fazlası, yani önce bir şikâyetin olması, şikâyet konusu olayların tespiti ve doğrulanması gerekir.

⁶ Bk. L.G. Loucaides, *The European Convention on Human Rights – Collected Essays*, Martin Nijhof Publishers, 2007, s. 73 vd. AİHM eski hakimlerinden olan yazar Banković kararının tartışıldığı ve tenkit edildiği çok sayıda kaynak ismi vermektedir (s. 74).

hak sahibi olarak belirtilen herkesten kasıt bütün insanlardır.¹⁰ Bu vesileyle, hak sahibi olmak, söz konusu hak çiğnendiğinde harekete geçme ve mağduriyetin giderilmesi için yetkili mercilere başvurma hakkını ihtiva etmektedir.

VARSAYIM

Türkiye'nin sorumluluğuyla ilgili incelememizi şu varsayımı sorgulayarak, böyle bir iddia AİHM önünde ileri sürülmüş gibi ele alarak yapacağız: Türk Silahlı Kuvvetleri Suriye'de uzun süreden beri bulunmakta, belirli bölgeleri denetim altına almak için birtakım askerî faaliyetlerde bulunmaktadır; dolayısıyla, Türkiye'nin Suriye'de faaliyette bulunduğu yerler *prima facie* AİHS madde 1'de ifade edilen "yetki alanı" kavramının içine girmektedir. Yetki alanı, Sözleşme'nin veri bir durumda uygulanabilirliğinin, böylece de AİHM'nin yargı yetkisinin temel kıstasıdır. Ferdi mağduriyetlerin tespiti ve giderilmesine yönelik AİHM yargı sürecinde şikâyet konusu olan her bir olay ayrı ele alınır, fakat her halükârda bu sürecin işlenmesi için öncelikle yetki alanı iddiasının doğrulanması gerekir. Yukarıdaki varsayımımızda ifade edildiği gibi biz burada muhtelif ihlaller ve bunların sonucunda ortaya çıkacak sorumlulukları bir tarafa bırakıp, bir tür "iptidai itiraz" çalışması şeklinde değerlendirmelerimizi sorumluluk tespitinde ön şart olan yetki alanı ile sınırlandırıyoruz.

YETKİ ALANI DEF'İ

AİHM'nin geçmiş kararlarında savunmacı devletlerin yetki alanı def'i ileri sürerken çoğunlukla meşruiyet argümanı kullanarak işe başladıkları görülmektedir. *Kıbrıs/Türkiye (IV)* davasında¹¹ Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ta işgalci olarak bulunmadığını, 1974'teki askerî harekâtın Kıbrıs Türklerinin haklarını koruyan Garanti Andlaşması'nın 4. maddesine uygun olarak yapıldığını ve Türk askerlerinin bölgede Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ricası ve rızasıyla barışı koruma görevi icra ettiğini ileri sürmüştür.¹²

¹⁰ AİHS fertlere ilave olarak fert gruplarını ve hükmi şahsiyeti bulunan kuruluşları da herkes kavramı içerisinde değerlendirmektedir (madde 34).

¹¹ Bu davada adı geçen Kıbrıs aslında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. Dava isimleri için AİHM kayıtlarını kullanıyoruz.

¹² *Kıbrıs/Türkiye (IV)*, AİHK, Admissibility, 28 Haziran 1996, No 25781/94, s. 19-20.

Ilaşcu davasında Rusya, yetki itirazında bulunurken benzer temellere dayanmıştır: “Rusya Federasyonu Moldova Cumhuriyeti’nin bir bölgesini hiçbir zaman işgal etmemiş, silahlı kuvvetleri orada Moldova’yla anlaşarak konuşlandırmıştır. 14. Ordu birlikleri Moldova-Transdinyester silahlı çatışmasına karışmamışlar, fakat Moldova-Rusya anlaşmaları gereği barışı koruma görevi üstlenerek çatışmanın şiddetlenmesini ve sivil halkta can kaybının artmasını önlemişlerdir. Şüphesiz ki [bir saldırı durumunda] kendilerini savunmak zorunda kalmışlardır”.¹³

Örnekler çoğaltılabilir. Bu tür durumlarda AİHM, savunmacı devletin ülkesi dışında giriştiği askerî harekâtın bir bölgeyi işgal etmesinin veya diğer tür tasarrufların hukuka uygun olup olmamasıyla ilgilenmediğini, dolayısıyla bu hususta uluslararası hukuka göre yapılan bir nitelimenin Sözleşme’deki yetki alanının belirlenmesinde dikkate alınmadığını belirtmektedir.¹⁴ *Gürcistan/Rusya (II)* davasına müdahil olan 3. tarafın yorumuyla “bir devletin yabancı bir ülkedeki eyleminin hukuka uygun olup olmaması bu eylemiyle ilgili insan hakları yükümlülüklerinin uygulanabilirliği bakımından bir önem arz etmemektedir. Yükümlülüklerin uygulanabilirliğinde belirleyici husus –hukuka uygun veya aykırı– fiilen yetki kullanmasıdır”.¹⁵

YETKİ ALANININ UNSURLARI

AİHM geçmiş kararlarında bir devletin ülke dışı faaliyetlerinin yetki alanına girip girmediğini tespit etmek için bir takım kistaslar geliştirmiştir.¹⁶ Ancak, *Loizidou*’dan *Bankoviç*’e, oradan *Al-Skeini* ve *Gürcistan/Rusya (II)* (*Büyük Daire*) kararına uzanan süreçte Mahkeme’nin tutarlı

¹³ *Ilaşcu* ve diğerleri/Moldova ve Rusya, AİHM, 8 Temmuz 2004, No 48787/99, § 354.

¹⁴ Bk. *Loizidou/Türkiye*, Preliminary Objections, AİHM, 23 Mart 1995, 15318/89, § 62; *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM, 13 Aralık 2011, 38263/08, § 66.

¹⁵ *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 80.

¹⁶ Bu hususta çok sayıda karar arasından yetki alanı kavramının netleşmesine yaptığı katkılar ve sonraki kararlara tesirleri bakımından ön plana çıkanları referans vermekle yetiniyoruz: *Loizidou/Türkiye*, Preliminary Objections, AİHM, 23 Mart 1995, 15318/89; *Kıbrıs/Türkiye*, AİHM, 10 Mayıs 2001, No 25781/94; *Bankoviç* ve diğerleri/Belçika ve diğerleri, AİHM (Büyük Daire), 14 Mayıs 2002, No 52207/99; *Al-Skeini* ve diğerleri/Birleşik Krallık, AİHM, 7 Temmuz 2011, No 55721/07; *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM, 13 Aralık 2011, 38263/08; *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08.

hareket ettiğini söylemek zordur. Aslında *Bankoviç*'e kadar uygulanan fiilî denetim ve devlet adına yetki kullanılması (*state agent authority*) kıstasları Kıbrıs'taki müşahhas olaylara uygulanmasında yapılan bariz hatalara rağmen nazârî olarak iç tutarlılığa sahipti. AİHM *Bankoviç* kararında "icat ettiği" hukuk alanı kıstasıyla birlikte bu hususta kapsamlı bir içtihat oluşmasını deyim yerindeyse kendisi engellemiştir. Bu kıstaslar kendisi de Sözleşme'nin uygulanabilirliğinin ve Mahkeme'nin yargı yetkisinin kıstası olan yetki alanının unsurlarını oluşturur. Anılan kıstaslardan/unsurlardan her birisi müstakil olarak yetki alanı kararı verilmesi için yeterlidir. Yani mesela sadece fiilî denetiminin bulunduğu tespit edilirse olay ilgili devletin yetki alanındadır; aynı şey diğer unsurlar için de geçerlidir. Buna göre, yetki alanı itirazının reddedilmesi için unsurların hiçbirinin uygulanabilir olmaması gerekir.

Türkiye'nin ve Rusya'nın Suriye'deki durumları, yetki alanı tartışmalarına konu olan davalardaki olaylardan daha karmaşıktır ve Sözleşme'ye taraf olmayan bir devletin ülkesinde uzun süreli asker bulundurma, çatışmalara girme ve fiilî hâkimiyet tesis etme gibi farklı unsurlar içermektedir. Bu durum ortaya çıkardığı ilave zorluklara rağmen Mahkeme'nin şimdiye kadar kullandığı kıstasların ve bunları uygulama yöntemlerinin farklı bir durumda test edilmesine imkân vermektedir. Biz de Türkiye'nin Suriye'deki durumunda sırasıyla yetki alanını oluşturan fiilî denetim (yer unsuru) ve devlet adına yetki kullanılması (şahıs unsuru) unsurlarının varlığını ele alacağız.¹⁷

FİİLÎ DENETİM

AİHM kararlarında kullanıldığı manasıyla fiilî denetim bir taraf devletin kendi ülkesinin dışında bir bölgede tasarruflarda bulunabilecek durumda olmasına işaret etmektedir. Fiilî denetim durumu bir askerî harekât sonucu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere askerî harekâtın haklı veya haksız olması önemli değildir. Devletin bir alanı fiilen denetlemesi oranın yetki alanı içine girmesinin ve böylece AİHS'de öngörülen yükümlülüklerin uygulanabilirliğinin olgusal temelini oluşturur.

¹⁷ AİHM'nin *Bankoviç* kararında kullandığı tartışmalı unsur hukuk alanını bir kenara bırakıyoruz.

AİHM müşahhas olaylardan hareketle fiilî denetim kıstasının uygulanmasında dikkat edilecek unsurları belirlemeye çalışmıştır. Öncelikle, taraf devletin Sözleşme'ye uyma yükümlülüğü sadece kendi silahlı kuvvetlerinin davranışlarıyla sınırlı değildir. Taraf devlet kendisine tâbi olarak hareket eden mahallî idare veya mahallî askerî kuvvetler vasıtasıyla da fiilî denetim uygulayabilir. Mahallî idarenin tâbi olması, her bakımdan taraf devletin otoritesi altında bulunması anlamına gelmeyip, taraf devletin askerî ve diğer tür yardım ve destekleriyle varlığını sürdürmesi ve politikalarını uygulaması fiilî denetimin bulunduğu gösterir.¹⁸

Kavramı/kıstası netleştirmek için cevaplandırılması gereken bir diğer soru, ülke dışında her türlü askerî harekât ve asker bulundurmanın fiilî denetim sayılıp sayılmayacağıdır. AİHM bu hususta esas olarak askerî varlığın gücünün belirleyici olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Doğrudan veya dolaylı bir denetim uygulayabilmek için gerekli askerî gücün ne olduğuna tabiatıyla her olayda ilgili bölgenin genişliği, nüfusu ve diğer şartlara göre karar vermek icap eder. AİHM ayrıca, fiilî denetimin diğer göstergeleri olarak dikkate alınması gereken unsurlar arasında bölgeyi denetlemek amacıyla mahallî idareye verilen askerî, iktisadî ve siyasî desteği anmaktadır.²⁰

SURİYE'DE FİİLÎ DENETİM

Fiilî denetim kıstasına göre Türkiye'nin durumunu değerlendirdiğimizde, Türkiye 2016 yılından itibaren Fırat Kalkanı, Barış Pınarı, Zeytin Dalı ve Bahar Kalkanı adını verdiği harekâtlarla Suriye'ye müdahale etmiş; Afrin, İdlib, Azez-Cerablus ve Tel Abyad-Rasulayn hatları olmak üzere toplamda yaklaşık 11 bin kilometrekarelik bir alanı terörden temizleyerek denetimi altına almıştır. Türkiye'nin asker bulundurduğu bölgede Suriye Geçici Hükûmeti adıyla Şam rejimine muhalif olanların kurduğu bir oluşum ile Suriye Millî Ordusu²¹ mahallî güçler olarak ön

¹⁸ Catan ve Diğerleri/Moldova ve Rusya, AİHM (Büyük Daire), 19 Ekim 2012, 43370/04, 18454/06, § 106-107.

¹⁹ Loizidou/Türkiye, AİHM, 18 Aralık 1996, 15318/89, § 56; İlaşcu' ve diğerleri/Moldova ve Rusya, AİHM, 8 Temmuz 2004, No 48787/99, § 387.

²⁰ İlaşcu ve diğerleri/Moldova ve Rusya, AİHM, 8 Temmuz 2004, No 48787/99, § 388-394.

²¹ Önceki ismiyle Özgür Suriye Ordusu.

plana çıkmaktadır.²² Türkiye'nin bölgeyi terör örgütlerinden temizlemek ve Şam Hükûmeti güçlerinin sivil yerleşim yerlerini ve halkı hedef alan bombardıman ve katliamlarını engellemek amacıyla yaptığı operasyonlar, zaman zaman hükûmet güçleriyle ve bölgedeki diğer silahlı gruplarla sıcak çatışmalara sebep olmuş; bu karmaşa içerisinde de kaçınılmaz olarak insan hakları ihlalleri meydana gelmiştir. Keza, Suriye Millî Ordusu ve bölgede faaliyet gösteren diğer silahlı grupların hayat hakkı, hürriyet ve güvenlik hakkı, mülkiyet hakkı başta olmak üzere insan hakları ihlallerinde bulduklarına dair iddialar Birleşmiş Milletler raporlarına yansımıştır.²³

AİHM kararlarındaki değerlendirmelerden hareketle Türkiye'nin Afrin-İdlib bölgesinde fiilî denetim kurduğu tespitinde tartışmaya açık nokta, oradaki askerî varlığının gücüdür. Kesin bir sayı vermek mümkün olmasa da Türkiye'nin on binin üzerinde askerle ve desteklediği Suriye Millî Ordusu ile anılan bölgede birinci askerî güç olduğu söylenebilir. Ancak, fiilî denetim şartı olarak askerî gücü değerlendirirken sadece asker ve silah sayısını dikkate almak yanıltıcı olabilir. Türk askerî varlığına rağmen bölge halen çatışmaların yaşandığı, zaman zaman Şam Hükûmeti'nin ve Rusya'nın hava ve kara operasyonlarına sahne olan istikrarsız bir alandır. AİHM'nin fiilî denetim kıstasını uygularken temel referans olarak kullandığı Kuzey Kıbrıs'ta Türkiye'nin askerî varlığı (*Loizidou*; *Kıbrıs/Türkiye* davaları) gerekçesi, buradaki mahallî şartlar dolaısıyla geçerliliğini kaybetmektedir. Türk kuvvetlerinin bölgede kurduğu gözlem noktalarına ve aldığı tedbirlere rağmen can kaybına sebep olan saldırılara maruz kalmaya devam etmesi göstermektedir ki sahadaki durumdan Türkiye'nin tam manasıyla fiilî denetim tesis ettiği sonucu çıkarılamaz. AİHM'nin 2021 yılında *Gürcistan/Rusya (II)* davasında verdiği kararda yaptığı değerlendirme bu görüşümüzü teyit etmektedir: "Genel olarak, bir uluslararası çatışma esnasında yapılan askerî operasyonlar –silahlı saldırılar, bombardımanlar vb.– durumunda bir alan üzerinde fiilî denetimden bahsedilemez. Kaotik bir durumda düşman askerî

²² Burada esas mesele fiili denetim kıstasının Türkiye'ye uygulanabilirliği olduğundan olaylar ve aktörlerle ilgili teferruatlı açıklamalar yapmıyoruz.

²³ Mesela bk. Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, A/HRC/45/31, § 37 vd.

kuvvetleri birbirleriyle çatışarak bir alanda denetim kurmaya çalışıyorsa, bunun anlamı o alanın denetim altında olmadığıdır.”²⁴

Bu hususta Rusya'nın durumuyla ilgili kısa bir değerlendirme yapacak olursak; Rusya Suriye'de Şam Hükûmeti'nin müttefiki olarak asker bulundurmaktadır. Kendisine tahsis edilen üsleri kullanarak bilhassa hava operasyonlarıyla olayların gidişatına müdahale etmektedir. Rusya'nın bir bölge hâkimiyeti söz konusu olmadığından fiilî denetim kıstası uygulanabilir görünmemektedir. Suriye'ye verdiği askerî ve siyasî destek çok önemli olmakla birlikte, Şam Hükûmeti'nin Rusya sayesinde varlığını sürdürdüğü ve politikalarını uyguladığını ileri sürmek abartılı bir değerlendirme olacaktır. Bu sebeple, Türkiye'nin durumunda olduğu gibi Rusya'nın durumu da fiilî denetim kıstasına uygun düşmemektedir.

DEVLET GÖREVLİLERİNİN YETKİ KULLANMASI

Yetki alanı testinin ikinci unsuru, yabancı devletin belirli bir mekân üzerinde denetim tesis etmesinden ziyade görevlilerinin veya kendisine bağlı olarak hareket eden şahısların davranışlarıdır. Buna kısaca şahsî yetki unsuru diyebiliriz. Şahsî yetki unsurunda, devlet yetkililerinin yaptığı işlem veya eylemlerin ülke dışında doğurduğu tesirler dikkate alınmaktadır. Bu tesirler değişik şekillerde meydana gelebilir.²⁵ AİHM kararlarında devletin yurt dışındaki diplomatik ve konsolosluk temsilciliklerinde yapılan bürokratik işlemler sonucu²⁶ veya yabancı devletin rızasıyla onun ülkesinde ayaklanmayı bastırmak, asayişî sağlamak,

²⁴ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 126.

²⁵ Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık, AİHM (Büyük Daire), 7 Temmuz 2011, No 55721/07, § 133-137. Al-Skeini davası İngiliz silahlı kuvvetlerinin Irak'ın işgali (2003) sonrası bu ülkede değişik şekillerde öldürdüğü (Yolda giderken üzerine ateş açarak, döverek, işkence ederek veya boğarak) Irak vatandaşlarının yakınları tarafından açılmıştır. AİHM bu vesileyle Bankoviç kararıyla kendisinin muğlak ve tutarsız hale getirdiği yetki alanı kavramıyla ilgili görüşlerini Bankoviç kararını da tevîl ederek gözden geçirip sistemleştirmeye çalışmıştır. Yetki alanıyla ilgili burada değişik kıstasların anlamı ve uygulanmasına dair yaptığımız değerlendirmelerde Mahkeme'nin Al-Skeini kararındaki bilgiler ve değerlendirmelerden büyük ölçüde faydalandık.

²⁶ X/Almanya, AİHK, 25 Eylül 1965, No 1611/62; X/Birleşik Krallık, AİHK, 15 Aralık 1977, No 7547/76; M/Danimarka, AİHK, 14 Ekim 1992, No 17392/90.

adaletin yerine getirilmesine yardımcı olmak²⁷ gibi amaçlarla kamu görevleri ifa edilmesinden dolayı ortaya çıkan tesirlerin değerlendirildiği örnekler bulunmaktadır.

Burada dikkate alınması gereken ilk husus, işlemi veya eylemi yapan devlet görevlisinin ülke dışında, tesirlerin meydana geldiği yerde bulunması gerekmediğidir. Bazı durumlarda, mesela yurtdışında yaşayan bir vatandaşın vatandaşlıktan çıkarılması veya pasaportunun iptal edilmesi gibi içeride yapılan işlemler dışarıda tesir doğurmaktadır.²⁸ Buna göre, bir devletin kendi ülkesinden veya açık denizden (uluslararası alanlardan) uzun menzilli silahlarla başka bir devletin ülkesine müdahalede bulunması şahsî yetki kullanılması içine girmektedir. Suriye’de Türk sınırına yakın bölgelerde faaliyet gösteren ve buradan Türkiye’deki sivil yerleşim yerlerine saldırı düzenleyen terör unsurlarına karşı Türk Silahlı Kuvvetleri’nin karşılık vermesini bu bağlamda değerlendirdiğimizde şahsî yetki unsuruna şeklen benzerlik bulunmakla birlikte insan haklarından ziyade silahlı çatışmaları yöneten meşru müdafaa ve insancıl hukuk kurallarına göre ele alınması gereken farklı bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Zira bu olaylarla ilgili olarak Türk yetkililer sadece teröristlerin hedef alındığını ve insan hakları veya insancıl hukuka aykırı bir sonuç ortaya çıkmadığını müşahhas delillerle açıklamışlar ve bu açıklamaların hilafına herhangi bir devlet veya uluslararası kuruluştan itiraz gelmemiştir.

Bununla birlikte, Türkiye’nin mukabelesi bilhassa bir meşru müdafaa hareketi olarak uluslararası hukuk açısından meşru kabul edilse dahi yukarıda yetki alanı kavramının izahına başladığımızda vurguladığımız gibi insan hakları hukukunda eylemin hukuka uygunluğu her hâlükârda failin sorumluluğunu ortadan kaldıran bir amil değildir. Bu olaylar sebebiyle Türkiye’nin AİHS çerçevesinde sorumluluğuyla ilgili iki farklı yorum yapılabilir.

Birinci yorum doğrudan yetki alanı ile ilgilidir. Yetki alanı kavramının şahsî yetki unsuruyla ilgili verdiğimiz AİHM kararları örneklerini

²⁷ X ve Y/İsviçre, AİHK, 14 Temmuz 1977, No 7289/75 ve 7349/76; Drozd ve Janoušek/Fransa ve İspanya, AİHM, 26 Haziran 1992, No 12747/87, § 91-98.

²⁸ Bk. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi İnsan Hakları Komitesinin Nunez kararı: C.V. Nunez/Uruguay, No 108/1981, § 6.1.

esas aldığımızda kanaatimize göre “olaylar (terör saldırılarına mukabele) Türkiye’nin yetki alanına girer” yorumu ağır basmaktadır. Zira bu mukabeleler ülke dışında tesir doğuran olaylardır. Bununla birlikte, AİHM *Bankoviç*, *Medvedyev* ve daha sonra *M.N. ve Diğerleri* kararlarında tam tersi bir yoruma temel oluşturacak bir yetki alanı anlayışı benimsemiştir. Mahkeme *Medvedyev* kararında “anlık ülke dışı bir eylem dolayısıyla bir devletin sorumluluğu ortaya çıkmaz, zira madde 1’in hükümleri sebep-sonuç mantığına dayanan bir ‘yetki alanı’ kabul etmemiştir”²⁹ demektedir. *M.N. ve Diğerleri* kararında ise “ulusal seviyede alınan kararların yurt dışında bulunan şahısların durumlarını etkilemiş olması ilgili devletin kendi ülkesinin dışındaki o şahıslar üzerinde yetki kullandığını göstermez”³⁰ tespitinde bulunmaktadır. Bu ifadelere göre Türkiye’nin Suriye’deki teröristlere yönelik karşılıkları yetki alanı kavramı içerisinde değerlendirilemez, dolayısıyla bu karşılıklardan doğan sonuçlar için AİHS çerçevesinde sorumluluğu söz konusu edilemez.³¹

İkinci yorum, AİHM’nin birçok davada yaptığı gibi³² yetki alanı meselesini iptidai itirazlar yerine davanın esasıyla birlikte ele almaktır. “Olaylar Türkiye’nin yetki alanına giriyor” varsayımıyla devam edecek olursak, Türkiye’nin Suriye’den gelen terörist saldırılara kendi ülkesinden mukabelede bulunması ve bunun sonucunda muhtemel can kaybı veya diğer şekillerde zararların ortaya çıkmasından dolayı ileri sürülebilecek sorumluluk iddiasını maddi haklar temelinde değerlendirmek lazımdır. AİHM’nin *Solomou* davasında verdiği karar bu bakımdan yol göstericidir. Söz konusu davaya konu olan olayda, Kıbrıs Rum Kesimi’nden kalabalık bir gösterici grubu kışkırtıcı eylemler ve sloganlarla Kuzey Kıbrıs’ı güneyden ayıran BM denetimindeki tampon bölgeye ve oradan KKTC topraklarına girmek için harekete geçmişler ve içlerinden birisi Türk bölgesine geçerek oradaki bayrak direğine tırmanmış ve bayrağı indirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine AİHM’nin tespitine göre

²⁹ *Medvedyev ve diğerleri/Fransa*, AİHM (Büyük Daire), 29 Mart 2010, No 3394/03, § 64.

³⁰ *M.N. ve diğerleri/Belçika*, (Büyük Daire), 5 Mayıs 2020, No 3599/18, § 112.

³¹ *Referanslar Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 124’ten alınmıştır.

³² *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 82-84.

KKTC tarafından açılan ateş sonucu bayrak direğine tırmanan gösterici ölmüştür. Mahkeme bu olayda Sözleşme'nin hayat hakkını koruyan 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiş ve daha önce fiilî denetim unsurunda açıkladığımız sebeplerle ihlalin sorumlusunun Türkiye olduğunu belirtmiştir.³³ Kararın gerekçesinde Mahkeme, ölen şahsın hukuka aykırı olarak anılan eylemlerde bulunduğunu teslim etmekle beraber olayda silahlı güç kullanılmasını meşru kılacak bir sebep³⁴ bulunmadığı kanaatine varmıştır. Buna göre, silahlı güç kullanılması, bir kişiyi hukuka aykırı şiddete maruz kalmaktan koruma amacı taşımamaktadır; çünkü, Mahkeme'nin en başta zikrettiği gerekçeye göre "ölen şahıs silahsızdı ve kimseye saldırmamıştı".³⁵ Bu gerekçe, tersinden yorumla, Türkiye'nin Suriye'deki teröristlere mukabelesinin sadece uluslararası hukuk değil, insan hakları açısından da meşru olduğunu söylemek için yeterlidir. Yani yetki alanı iddiası kabul edilse bile belirttiğimiz sebeplerden dolayı herhangi bir sorumluluk doğmaz.

ŞAHSÎ UNSUR-SİLAHLI ÇATIŞMALAR

Şahsî unsur çoğunlukla devlet adına hareket edenlerin ülke dışında, olayın geçtiği yerdeki eylemlerinden dolayı gündeme gelmektedir. Yetki alanını belirlerken şahsî unsuru yukarıda ele aldığımız fiilî denetimden ayıran nokta, devletin şahıslar üzerinde fiziki güç ve denetim uygulamasıdır.³⁶ *Öcalan* davası bunun tipik bir örneğidir. AİHM bu davada, kaçak teröristin Kenyalı yetkililerce Nairobi Havaalanı'nda Türk yetkililere teslim edilmesiyle fiilen Türk Devleti'nin otoritesi altına girmiş

³³ Görüldüğü gibi bu davada verilen yetki alanı kararı ile yukarıda anılan Bankoviç, Medvedyev ve M.N. ve diğerleri davalarında verilen karar arasında açık bir tutarsızlık söz konusudur.

³⁴ AİHS'nin hayat hakkını düzenleyen 2. maddesi 2. paragrafında istisnaları saymaktadır: "2- Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline sebep olmuş sayılmaz: a- Bir kimsenin kanun dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması; b- Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme; c- Bir ayaklanma veya isyanın kanuna uygun olarak bastırılması."

³⁵ Solomou ve diğerleri/Türkiye, AİHM, 24 Haziran 2008, No 36832/97, § 69-78.

³⁶ Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık, AİHM (Büyük Daire), 7 Temmuz 2011, No 55721/07, § 136.

olduğunu, dolayısıyla Türkiye'nin yetki alanında bulunduğunu belirtmiştir.³⁷ Bazı durumlarda şahıslar üzerinde yetki kullanma bir bölgenin değilse de belirli bir yerin denetimine bağlı olarak gerçekleşir. *Al-Saadoon* davasında Irak'ın işgalinden sonra İngiliz askerleri tarafından tutuklanıp cezaevine konulan ve daha sonra Bağdat Hükümeti yetkililerine teslim edilen iki Irak vatandaşının başvurusunu değerlendiren AİHM, İngiltere'nin bu şahısları ölüm cezası riskiyle karşı karşıya bırakmakla Sözleşme'yi ihlal ettiğine hükmetmiştir. Mahkeme'ye göre başvurucu Irak vatandaşları "İngiltere cezaevleri ve orada tutulan fertler üzerinde tam ve münhasır denetim uyguladığından dolayı" bu devletin yetki alanı içindedir.³⁸

AİHM'nin anılan kararlarında yetki alanı üzerine yaptığı değerlendirmeleri Suriye'de Türkiye'nin durumuna uygulayabilir miyiz? Mahkeme Gürcistan'da 2008 yılının Ağustos ayında meydana gelen silahlı çatışmaları öncesi ve sonrası gelişmelerle birlikte ele aldığı *Gürcistan/Rusya (II)* davasında soruya ışık tutan tespitler yapmaktadır. AİHM *Al-Skeini, Catan, Solomou* ve konuyla ilgili diğer belli başlı kararları andıktan sonra bunların "yakınlık unsuru içeren izole ve spesifik eylemler" olduğuna vurgu yapmıştır. Hâlbuki bu davada incelenen uluslararası silahlı çatışmaların devam ettiği durum anılan davalardaki olaylardan çok farklıdır: Rus silahlı kuvvetleri bombalama ve topçu atışlarıyla Gürcistan ordusunu savaş dışı bırakmaya ve Gürcistan'ın belirli bölgelerinde denetim tesis etmeye çalışmaktadır.³⁹ Suriye'deki duruma gelince, bunun önceki davalara konu olaylardan farklı olduğu ve Gürcistan'la benzerlik gösterdiği aşikârdır.

AİHM *Gürcistan/Rusya (II)* kararındaki bir diğer tespitinde yetki alanı kavramı ve bir başka kabul edilebilirlik şartı olan mağduriyetin ayrı değerlendirilmesi gerektiğine, aksi halde yetki alanının kıstas işlevi

³⁷ Öcalan/Türkiye, AİHM (Büyük Daire), 12 Mayıs 2005, No 46221/99, § 91.

³⁸ *Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, AİHM, 30 Haziran 2009, No 61498/08, § 84-89. AİHM aynı tespiti Medvedyev kararında da yaptı: uyuşturucu madde kaçakçılığı şüphesiyle açık denizde el konulan Kamboçya bandıralı gemi ve mürettebatı üzerinde Fransız yetkililer tam ve münhasır denetim tesis etmiştir. Medvedyev ve diğerleri/Fransa, AİHM (Büyük Daire), 29 Mart 2010, No 3394/03, § 67.

³⁹ *Gürcistan/Rusya (II)*, AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 132, 133.

göremeyeceğine işaret ediyor: “Mahkeme [*Bankoviç* kararına atıfla] ‘bir taraf devlete atfedilebilecek bir eylemden olumsuz etkilenen herhangi bir kimse – bu eylem dünyanın neresinde yapılırsa yapılsın veya sonuçları nerede hissedilirse hissedilsin – bu sebeple Sözleşme’nin 1. maddesine göre o devletin yetki alanına girmiş olur’ teorisinin 1. maddenin lafzına uygun olmadığını düşünmektedir. Ayrıca, yetki alanı kavramını bu şekilde yorumlamak ferdin taraf devletin yetki alanında bulunmasını belirlemekle o ferdin Sözleşme’de garanti edilen haklarının ihlalden dolayı mağdur olup olmadığını belirlemeyi aynı soru haline getirmektedir. Hâlbuki bunlar ayrı ve farklı kabul edilebilirlik şartlarıdır ve her birinin fert Sözleşme hükümlerini taraf devlete karşı ileri sürmeden önce sırasıyla sağlanmış olması gerekir.”⁴⁰

AİHM’nin *Gürcistan/Rusya (II)* kararında burada ele aldığımız husus açısından en önemli değerlendirmesi aynı kararda daha önce fiilî denetim unsuru çerçevesinde verdiği yetki alanı tanımını şahsî unsur da katarak genişletmesidir. Kısaca, silahlı çatışmaların cereyan ettiği bölgede fiilî denetimden bahsedilemeyeceğini söyleyen Mahkeme, böyle bir durumda “devlet görevlisinin fertler üzerinde herhangi bir şekilde yetki kullanması ve denetim kurması ihtimalini de dışlamaktadır”.⁴¹ Sonuç olarak, AİHM’ye göre silahlı çatışma hallerinde taraflardan birisi üstün gelip bölgede nispî bir istikrar kurulmadan ne fiilî denetimden ne de şahsî denetimden bahsedilebilir. Her iki unsurun da bulunmadığı bir olay, tabiatıyla taraf devletlerin yetki alanı içerisine girmez. Bunun anlamı AİHS’nin uygulanmasının (diğer deyişle taraf devletlerin sorumluluğunun ileri sürülebilmesinin) ön şartının yerine gelmediğidir.

Bu değerlendirmelerden AİHM’nin *Gürcistan* davasında çıkardığı sonuç aynı şekilde Türkiye’nin Suriye’deki durumuna da uygulanabilir: “Mahkemeden bu davada bir uluslararası silahlı çatışma bağlamında çatışmalar fiilen devam ettiği sürece askerî operasyonlar bakımından bir devletin ülke dışında yetki uygulayıp uygulamadığını belirlemesi istenmiştir. Bu hususta Mahkeme geçmiş kararlarında uyguladığı şartların

⁴⁰ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 134.

⁴¹ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 137.

bu olayda karşılanmadığını düşünmektedir.”⁴² Bir başka ifadeyle, AİHS’ne taraf devletler (dolayısıyla Türkiye) ülke dışı eylemlerinde (Suriye’de) sürekli bir silahlı çatışma ortamındayken yetki alanı içerisinde hareket ediyor kabul edilemez, bunun sonucu olarak da Sözleşme kurallarını uygulamamaktan dolayı sorumlu tutulamaz.

İNSAN HAKLARI SORUMLULUĞU-İNSANCIL HUKUK SORUMLULUĞU

Dikkat etmek gerekir ki AİHM’nin verdiği karar ve buradan Türkiye ile ilgili çıkardığımız sonuç devletlerin genel olarak ülke dışı askerî operasyonlarda diledikleri şekilde davranma serbestisi bulunduğu anlamına gelmemektedir. AİHM’nin kararı, taraf devletlerin spesifik bir durumda (savaş hali) Sözleşme çerçevesindeki sorumluluğuyla ilgilidir. Devletler her halükârda savaş ve silahlı çatışmaları düzenleyen uluslararası teamül kurallarıyla bağlı kalmaya devam etmektedir. Konumuzun dışına çıkmamak için kısaca belirtelim ki, mesela Türkiye, Suriye’de askerî gerekler olmadığı halde yol, köprü veya diğer askerî olmayan tesisleri tahrip ettiği, hastane ve ibadet yerlerini hedef aldığı, sivil halka zarar verdiği takdirde insancıl hukuka göre sorumluluğu ileri sürülebilecektir.⁴³ Yani insan hakları hukuku ve özel olarak AİHS çerçevesindeki sorumluluk meselesi ile insancıl hukuk veya genel olarak uluslararası hukuk açısından sorumluluk meselesini birbirine karıştırmamak gerekir.

SİLAHLI ÇATIŞMALARIN SÜREKLİLİĞİ

AİHM’nin “silahlı çatışmalar devam ederken ne fiilî denetim ne de şahsî unsur bakımından yetki alanı tesis etmek mümkün değildir” kararının Türkiye’nin Suriye’deki durumuna uygulanabilirliğine şöyle bir itiraz aklı gelebilir: AİHM’nin yetki alanı şartı gerçekleşmediğinden verdiği kabul edilemezlik kararı sadece Gürcistan-Rusya arasında sıcak çatışmaların olduğu beş günlük döneme ilişkindir; Mahkeme silahlı çatışmaların başladığı 8 Ağustos 2008 öncesi ve bittiği 12 Ağustos 2008 sonrası meydana gelen olaylar için ise tam tersi bir kararla Rusya’nın

⁴² Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 138.

⁴³ Mesela, bk. 1949 Cenevre Sözleşmesi IV (Savaş Zamanı Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme)

Sözleşme'ye uyma yükümlülüğünün bulunduğunu kabul etmiştir.⁴⁴ Buradan, Türkiye Suriye'de silahlı çatışmalara girdiği durumlarda yetki alanı dışı tezi kabul edilse bile, çatışmalar olmadığı zaman veya Türk askerinin ve onun desteğiyle hareket eden mahallî güçlerin sivil halkla ilişkilerinde Sözleşme ile bağlıdır.

Rusya-Gürcistan arasındaki öncesi ve sonrasıyla savaş durumu ile Türkiye'nin Suriye'deki durumu kıyaslandığında ülke dışılık ve silahlı çatışma unsurları bakımından benzerlik göstermelerine rağmen, zikrettiğimiz itirazı geçersiz kılacak farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki terörizmle "savaş" iki devlet arasındaki klasik savaştan farklıdır. Bilhassa günümüzde devletler arası savaşlar kısa süreli olmakta ve ateşkes, bir tarafın yenilgiyi kabul etmesi gibi siyasî ve hukukî formalitelerle sona ermektedir. Terör örgütleriyle mücadelenin ise hedefi örgütlerin yok edilmesi veya tesirsiz hale getirilmesidir. Mücadele çoğu durumda uzun vadeli ve durumun özelliklerine göre değişik zamanlarda ve değişik çapta silahlı güç kullanmak gerekli olmaktadır. Türkiye Suriye'de PKK-YPG, DEAŞ gibi silahlı terör grupları ve zaman zaman bunların arkasındaki devletlerin askerî güçleriyle çatışmalara girmiştir. Terör örgütleriyle mücadelenin tabiatı gereği Türk askerleri kısa süreli yoğun bir savaş halinden ziyade sürekli bir çatışma hali içerisinde. Gürcistan-Rusya meselesinin bir parçasını oluşturan beş günlük sıcak çatışma hali Türkiye için özel bir durum değildir. Türkiye Suriye'de bulunduğu sürece çatışma içerisinde. Silahlı çatışmaların şiddeti ve kesintisizliğinin AİHM'nin değerlendirmesinde belirleyici unsur olmadığını hatırlayarak Suriye'de bulunduğu sürece çatışma içerisinde olan Türkiye'nin askerlerinin pozisyonu ve yaptığı operasyonlar (şahsi unsur) bakımından yetki alanı dâhilinde bulunmadığını söyleyebiliriz.

OLAĞANÜSTÜ HÂL İSTİSNALARI

Türkiye'nin AİHS çerçevesinde Suriye'deki operasyonlarında yetki alanı meselesini (dolayısıyla nihai tahlilde sorumluluğunu) tartışırken dikkate alınması gereken bir diğer hukukî temel, Sözleşme'nin " Olağanüstü

⁴⁴ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 144, 174, 175, 239, 269, 295, 312.

hallerde yükümlülükleri askıya alma” başlığı taşıyan 15. maddesidir.⁴⁵ Bu maddeye göre, taraf devletler savaş hallerinde aykırılık (derogasyon) tedbirlerine başvurabilir. Yalnız, Sözleşme’nin hayat hakkını (meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölümler hariç tutulmak üzere), işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ve ceza yasağını, kölelik ve kulluk yasağını, cezaların kanuniliği ilkesini, aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama ilkesini ve ölüm cezasının kaldırılmasını düzenleyen hükümleri aykırılık tedbirlerine konu edilemez.⁴⁶ Dolayısıyla, sayılan haklara aykırı bir uygulama, mesela devletin veya devletin desteğiyle hareket eden bir grubun sivil halka, “düşman” kampa veya terörist gruba mensup olması fark etmeksizin bir ferde işkence yapması, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye tabi tutması Sözleşme’nin ihlali anlamına gelir. Keza meşru savaş fiilleri dışında sebep olunan ölümler de devletin sorumluluğu kapsamındadır. Silahlı çatışmalar ortamında ihlal edilmesi en fazla ihtimal dâhilinde olan haklar aykırılık tedbirleri dışında bırakıldığından 15. maddenin pratikte devletin AİHS’yi uygulama yükümlülüğünü önemli ölçüde daralttığını söylemek zordur. Kaldı ki dokunulmaz haklar dışında kalan diğer haklarla

---

⁴⁵ “Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma” başlığı taşıyan 15. madde şöyle kaleme alınmıştır: “1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir. 2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez. 3. Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne bildirir.”

⁴⁶ Son sayılan iki hak AİHS ek protokolleriyle düzenlenmiştir (Protokol no 7, madde 4 ve Protokol no 13, madde 1). Bunlara ilave olarak, Sözleşmede açıkça belirtilmemiş olsa da insan haklarının uygulanmasında mündemiç olan ayrımcılık yasağını da belirtmek gerekir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi aldığı bir kararda bu hususu teyit etmektedir: “Devletlerin terörizme mücadele etmek için aldıkları bütün tedbirler her türlü keyfiliği, ayrımcılığı veya ırkçı muameleyi dışlayarak insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygılı olmalıdır” (CM/Del/Dec (2002) 804/4.3-APP3, 11 Temmuz 2002).

ilgili olarak da maddede “durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde” kaydı vardır. Dolayısıyla, bu haklarda da devlet orantılılık ilkesine göre hareket etmediği takdirde Sözleşme’yi ihlal etme riskiyle karşı karşıyadır.

Normal olarak bir yükümlülük azaltma hükmü olan 15. madde AİHM Hâkimi Serghides’in *Gürcistan/Rusya (II)* kararıyla ilgili ferdi mü-talaasında “meşru savaş fiilleri dışında” kaydından hareketle tam tersi sonuç doğuran genişletici yoruma temel yapılmıştır. İnsan hakları alanında düzenlemelerin ne kadar yoruma açık olduğunu ve buradan devletlerin sorumluluğunu tespit ederken Mahkeme’nin verdiği (vereceği) kararların ve doktrinde yapılan değerlendirmelerin ne kadar tartışmaya açık olduğunu göstermesi bakımından söz konusu yoruma kısaca değ-inmek gerekmektedir.

Hâkim Serghides’e göre, “Sözleşme’nin meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölümler dışında 2. maddeye aykırılık yapılamayacağını söyleyen 15. madde 2. paragrafından Sözleşme’nin aynı zamanda gayrimeşru savaş veya silahlı çatışma fiillerine de uygulanacağı ve Mahkeme’nin hiçbir ülkesel sınırlama olmadan bu fiillerin sebep olduğu negatif yükümlülük ihlallerini ele alma yetkisinin bulunduğu sonucu çıkarılamaz mı? [...] [Bunun aksini düşünmek] insan haklarının evrensel tabiatına – ki bu hiçbir ülkesel kıstasla sınırlanmıyor – aykırı olmaz mı? İnsan haklarının evrenselliği veya evrensel niteliği ve bunun neticesi insan haklarının her yerde ve herkes için fiili korunması üye devletlerin insan haklarını çiğnememe yönündeki negatif yükümlülükleri bakımından herhangi bir ülkesellik sınırlaması olmadan anlaşılacak gerekmez mi? [...] Veya bir üye devlet negatif yükümlülüklerini ihlal-den dolayı sorumlu ise ve aynı zamanda Mahkeme de yetkiliyse, bu yetki bağlantısı herhangi bir ülkesel bağlantı değil de bizatihi bir negatif yükümlülüğün ihlali mi olacak? Diğer deyişle, bir negatif yükümlülüğün ihlali ülkesel bağlantıya bakılmaksızın kendi başına yetki bağlantısı kurar mı?”⁴⁷

⁴⁷ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, Partly concurring opinion of Judge Serghides, § 20, 23. Negatif yükümlülük kavramı burada devletin insan haklarını ihlal etmeme yükümlülüğü anlamında pozitif yükümlülüğün (insan haklarını gerçekleştirme) tersi olarak kullanılmaktadır.

Kanaatimizce ferdi mütalaadaki yorum teknik olarak hatalı olmakla beraber reddedilmesi kolay olmayan önemli bir teorik noktaya da dikkat çekmektedir. Yorumun hatası “meşru savaş fiilleri dışında” ifadesini içinde yer aldığı hükmün anlam ve kapsamına uygun olarak savaş veya olağanüstü hallerde hayat hakkının uygulanmasına münhasır kılmak yerine Sözleşme’nin uygulanmasını belirleyen iki temel kavramı –ülkesellik ve yetki alanı– gereksiz hale getirecek şekilde genişletmesidir. Yetki alanı Sözleşme’nin 1. maddesinde neredeyse Sözleşme’nin hayata geçmesinin bir ön şartı olarak yer almaktadır. Bu kavramın işlevini ortadan kaldıracak yorumlar taraf devletlerin iradesini geçersiz kılması ve etki doğurma ilkesi açısından andlaşmaların yorum kurallarına ters düşmektedir.⁴⁸

Öte yandan, AİHM’nin kararlarında tanımladığı şekliyle yetki alanı kavramına pozitif hukuk açısından değil de insan hakları kavramı açısından baktığımızda, ferdi mütalaada da belirtildiği üzere insan haklarının en belirgin vasfı olan evrensellik her yerde, her zaman ve herkes için geçerli olmayı gerektirir. AİHM birçok olayda yetki alanı kavramını geniş yorumlamıştır. Ancak, *Bankoviç* davasında hukuk alanı, *Gürcistan/Rusya (II)* davasında silahlı çatışmalar gerekçeleriyle yetki alanı kavramı – haklılığı bir tarafa– Sözleşme’nin uygulanmasını engelleyici şekilde tanımlanmıştır. Yani yetki alanı yoruma bağlı olarak devletlerin bazı davranışlarını insan hakları alanının dışına çıkarma, kendilerine atfedilebilecek eylemler dolayısıyla ilgili/yetkili merciler önünde sorumluluğunun ileri sürülebilmesini kısıtlama aracı da olabilmektedir. Oysa AİHM’nin de kabul ettiği üzere bir taraf devletin kendi ülkesinde yapmasına müsaade edilmeyen ihlalleri ülkesinin dışında yapabileceğini söylemek insan haklarının özüne aykırıdır.⁴⁹ Sonuç itibarıyla, ideal açıdan yetki alanı kıstasının insan haklarının evrenselliğiyle çatıştığı söylenebilir.

⁴⁸ Dörr, O. (2012). “Article 31 – General rule of interpretation” in O. Dörr, K. Schmalenbach (Ed.), Vienna Convention on the Law of Treaties - A Commentary. s. 539. Harris, O’Boyle, Warbrick. (2009). Law of the European Convention on Human Rights, 2nd ed., Oxford University Press, s. 15.

⁴⁹ Issa ve diğerleri/Türkiye, AİHM, 16 Kasım 2004, No 31821/96, § 71.

BİLDİRİM YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Aykırlık tedbirleriyle ilgili 15. maddenin konumuz açısından bir diğer önemli yönü 3. paragrafında öngörülen bildirim yükümlülüğüdür. Geçmişte aykırılık tedbirlerine başvuran taraf devletlerin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ni uygulamadan yazılı olarak bilgilendirdikleri görülmektedir.⁵⁰ Bildirimin altında yatan düşünce, insan haklarına riayet etme yükümlülüğü olduğunu fakat şartlar sebebiyle bunu yerine getirmenin mümkün olmadığınıdır. Yine önceki uygulamalara baktığımızda, "taraf devletler kendi ülkeleri dışında uluslararası bir silahlı çatışmaya girdiklerinde Sözleşme'nin 15. maddesindeki aykırılık tedbirlerine başvurmamışlardır. Mahkeme'nin görüşüne göre bu uygulama taraf devletlerin anılan durumlarda Sözleşme'nin 1. maddesindeki manasıyla yetki kullanmadıklarını düşündükleri şeklinde yorumlanabilir."⁵¹ Yani taraf devletler uluslararası bir silahlı çatışma durumlarında Sözleşme hükümleriyle bağlı olmadıklarını düşünmektedir.

AİHM çekingen ifadelerle ve hukukî açıdan tatmin edici olmayan gerekçelerle bu yorumu teyit etmektedir: "Sözleşme'nin 1. maddesindeki 'yetki alanı' kavramının bu şekilde yorumlanması davalı devletin ülkesi dışında bir uluslararası silahlı çatışma bağlamında sıcak çatışmaların sürdüğü esnadaki eylemleri ve ihmalleri dolayısıyla mağdur fertler ve devlet için tatmin edici olmayabilir. Bununla birlikte, bilhassa iddia edilen olaylar ve mağdur sayısının büyük olmasını, sunulan delillerin boyutunu, olayların geçtiği şartların tespit edilmesindeki zorluğu ve bu tür durumların çoğunlukla Sözleşme hükümlerinden başka hukuk normlarınınca (özellikle uluslararası insancıl hukuk veya silahlı çatışmalar hukuku) düzenleniyor olmasını dikkate alan Mahkeme içtihadını şimdiye kadar oluşturduğu yetki alanı anlayışının ötesinde geliştirecek durumda olmadığını düşünmektedir."⁵²

⁵⁰ Mesela, Türkiye 15 Temmuz 2016 başarısız darbe teşebbüsünden sonra ilan ettiği olağanüstü hâl döneminde başvurduğu aykırılık tedbirleriyle ilgili olarak Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirim yapmıştır. <https://rm.coe.int/090000168069496b>

⁵¹ Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 139.

⁵² Gürcistan/Rusya (II), AİHM (Büyük Daire), 21 Ocak 2021, 38263/08, § 140, 141. AİHM'nin bu değerlendirmesi 3 hâkimin karara karşı ortak kısmen muhalif mütalaa-sında sert bir şekilde tenkit edilmiştir: "Bu argümanlar bizi sadece şaşırttı. Bize göre, bu Mahkeme'nin rolü öncelikle 'iddia edilen olaylar ve mağdur sayısının büyüklüğü,

AIHM uluslararası silahlı çatışma hallerini Sözleşme kapsamı dışında değerlendirirken bu pratik bahaneleri ileri sürmek yerine taraf devletlerin uygulamasının Sözleşme'nin otantik yorumu olduğu görüşüne dayansaydı hukuken kabul edilebilecek bir yorum yapmış olurdu. Sözleşme'nin yorum ve uygulama yetkisi öncelikle AIHM'ye aittir⁵³, fakat bu durum taraf devletlerin Sözleşme'yi yorumlama veya değiştirme yetkisini ortadan kaldırmaz. Nitekim Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi "genel yorum kuralı" başlığı altında andlaşmaların yorumlanmasında dikkate alınması gereken unsurlar arasında taraf devletlerin pratiğini saymaktadır.⁵⁴ AIHS'nin bu şekilde kapsamının daraltılması elbette insanî açıdan tasvip edilmesi zor bir durumdur ve insan haklarının evrenselliğini zedelemektedir. Fakat hukukun "olması gerekene" değil, olan/konulan (pozitif) kurallara göre uygulanması hukuk güvenliği kadar, düzenlemelerin uluslararası sistemde istikrarlı ve sürdürülebilir olmasının temelini oluşturur.

SONUÇ

AIHS'nin Suriye'de uygulanabilirliğini bu ülkedeki olaylara yerinde müdahil olan devletlerden biri olan Türkiye örneğinde sorguladığımız bu yazıda, Sözleşme'de ve AIHM kararlarında temel uygulanabilirlik kıstası olarak belirtilen yetki alanı kavramından hareketle, AIHM'nin geçmiş kararlarını, bilhassa Büyük Daire'nin verdiği *Gürcistan/Rusya (II)* kararını izleyerek değerlendirmelerde bulunduk.

Türkiye, AIHS'ye taraf olarak yetki alanı içerisinde kendisine atfedilebilecek Sözleşme'ye aykırı bütün davranışlardan dolayı sorumlu

---

sunulan delillerin boyutu, olayların geçtiği şartların tespit edilmesindeki zorluk' ile tanımlanan zor davalarla uğraşmaktır. Üstelik, 'bu tür durumların çoğunlukla Sözleşme hükümlerinden başka hukuk normlarınca düzenleniyor olması' Sözleşmenin uygulanmasına bir engel teşkil etmemelidir. Dahası, biz Mahkeme'nin 'içtihadını şimdiye kadar oluşturduğu yetki alanı anlayışının ötesinde geliştirmesi' gerektiğini teklif etmiyoruz, daha ziyade Mahkeme'nin içtihadında geliştirdiği genel ilkeleri daha tutarlı hale getirmesi ve bu ilkeleri daha uyumlu şekilde uygulaması gerektiğini söylüyoruz." Joint partly dissenting opinion of Judges Judkivska, Wojtyczek and Chanturia, § 9.

⁵³ AIHS, madde 19.

⁵⁴ Madde 31, § 3 b. Andlaşma hükümlerinin pratikle değişmesinde tipik bir örnek olarak Güvenlik Konseyi'nde karar alma usulünü düzenleyen BM Şartı madde 27, § 3 anılabilir.

tutulabilir. Suriye’de kendisine atfedilebilecek davranışlardan sorumlu tutulup tutulamayacağı sorusunun cevabı verilirken ise ilk yapılacak iş (Suriye’de bir ihlal iddiası/şikâyeti geldiği zaman AİHM’nin ilk bakaçağı şey), iddia edilen davranışın Türkiye’nin yetki alanına girip girmediğidir. Biz yazımızda AİHM’nin benzer durumlarda verdiği kararlardan hareketle Türkiye’nin Suriye’deki askerî varlığının ve silahlı kuvvetlerinin yaptığı operasyonların terörizmle savaş ve sürekli çatışma halleri gerekçesiyle görünüşte öyle olmakla birlikte yetki alanı içerisinde değerlendirilecek eylemler olmadığını, dolayısıyla AİHS çerçevesinde sorumluluğunun ileri sürülemeyeceği görüşünün ağır bastığını belirttik. Dolayısıyla Türkiye’nin Suriye’deki varlığı uluslararası hukuk açısından meşrudur. Bununla birlikte, AİHM’nin *Gürcistan/Rusya (II)* kararında yukarıda alıntıladığımız tespitinin⁵⁵ ima ettiğinin tersine silahlı çatışmalarda AİHS yükümlülüklerinden tam bir muafiyet iddiasının Sözleşme’nin ruhuna uygun düşmediği kanaatindeyiz. Silahlı çatışmaların tamamen dışında kalan uygulamalar/davranışlar bakımından, mesela hiçbir askerî ve güvenlik gerekçesi yokken kişinin canına, fiziki veya manevî varlığına zarar verilmesine karşı Sözleşme’nin sessiz kalması insan hakları düşüncesiyle bağdaşmaz. Fiilî denetim ve şahsî yetki unsurlarıyla yetki alanı kavramı sadece taraf devletlere karşı keyfiliği önlemenin değil aynı zamanda fertlere karşı keyfi uygulamaların önüne geçmenin de teminatı olması gerekir.

---

⁵⁵ Bk. 40 no.lu dipnot.

SURİYE'DEKİ MUHALİF YAPILAR VE KAYNAK SAĞLAYICI ÜLKELERİN/ÖRGÜTLERİN AĞ DÜZENEKLERİ ÇERÇEVESİNDE GÜÇ VE BAĞIMLILIK İLİŞKİLERİ

Dr. Koruhan FAYGANOĞLU

Sosyal olan her varlık gibi örgütler, daha makro anlamda ülkeler ve hatta çok uluslu yapılar da sosyal bir bağlamda ele alınması gereken olgulardır. Bu anlamda, sosyal bağlamdaki aktörler arasındaki etkileşimlere atıfta bulunan sosyal ağ ilişkileri de tüm örgütler için hayati önem taşımakta olup örgütlere hayatta kalmaları için kaynak sağlama, bu kaynak/kaynakların tedarikini güvence altına alma gibi konularda çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Fakat örgütlerin hayatta kalmaları anlamında kritik olan kaynakları sağlarken zaman zaman zorluklarla karşılaştıkları ve bu kaynak sağlama sürecinde örgütler arası güç ve bağımlılık ilişkilerinin ön plana çıktığı vurgulanmaktadır.

Yönetim araştırmaları yazınında, örgütler arası güç ve bağımlılık ilişkilerine değinen “Kaynak Bağımlılığı Kuramı”, örgütlerin kaynak sağlama boyutundaki güç dengesizliğinin/asimetrisinin ve karşılıklı bağımlılık durumlarının oluşturduğu baskıyı azaltmak amacıyla çeşitli stratejiler izlediğini iddia etmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada örgütler arası güç ve bağımlılık ilişkilerine sosyal ağ yaklaşımları perspektifinden

bakılacak olup örgütlerin kaynak temini faaliyetlerindeki sosyal ağların nasıl bir etkisi olduğu irdelenecektir. Çalışmanın kuramsal anlamda daha dar kapsamdaki hedefi ise; kapalı ağ düzenekleri içinde yer alan ve konumları gereği sadece kısıtlı üyeler ile ilişki içerisinde bulunan örgütlerin, hayatta kalmaları için gerekli olan kaynakların edinimi sürecinde yaşayacağı sıkıntıları aşmak amacıyla kendi kapalı sosyal ağ ilişkileri dışında farklı ilişkilere girmek isteyebileceğini, bu ilişkileri ağ kümeleri arasında ortaya çıkan yapısal boşluklardan tecrübesi ve buna benzer özellikleri ile yararlanabilecek olan araçlar yoluyla yapabileceğini öngören ve bahse konu örgütlerin tecrübe ettiği güç asimetrisi ve bağımlılık nedeniyle örgütlerin kaynak edinimi amacıyla görece zayıf bağlarla sahip olduğu diğer örgütler ile stratejik olarak ittifak kurmaya yönelebileceğini ileri süren önermelerin görgül olarak test edilmesidir.

Çalışma kapsamında oluşturulan önermeler, Arap Baharı öncesinde ortaya çıkan ve söz konusu süreç içerisinde farklı sebeplerle bir araya gelmiş olan muhalif yapıların sosyal ağ ilişkileri çerçevesinde test edilmiştir. Analizlerin sonuçları çerçevesinde ortaya koyulan tüm önermeler desteklenmiştir. Çalışmanın sonuçları çevresinde örgütlerin kaynak edinme sürecinde ortaya çıkan güç ve bağımlılık ilişkilerini sosyal ağları yoluyla yönetme eğiliminde olabileceği ve bağlamın örgütlerin sosyal ağlarını kaynak edinimi anlamında da kullanmaya olanak tanıyabileceği tespitinin yanı sıra, daha özeldede kapalı ağların yoğun olduğu bağlamlardaki kaynak edinimi faaliyetlerinde zayıf bağlarla kurulan stratejik ortaklıklar ve yapısal boşlukları kullanabilme olanağı veren aracılık faaliyetlerinin örgütler için daha çok kullanılan bir araç olabileceği ifade edilebilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde kuramsal boyuttaki yaklaşımlar ele alınacak olup ilk olarak sosyal ağ kavramı ve sosyal ağ yaklaşımlarına kısaca değinilecektir. Akabinde, kaynak bağımlılığı kuramı çerçevesinde örgütler arası güç ve bağımlılık ilişkileri ile örgütlerin bu ilişkileri nasıl yönetmeye çalıştıkları ele alınacaktır. Sonraki bölümde ise Suriye'nin sosyolojik ve politik yapısına kısaca değinilecek olup Suriye'deki Arap Baharı sürecinin nasıl geliştiği incelenecektir. Daha sonra, Arap Baharı öncesi ve sonrası ortaya çıkan Suriyeli muhalif hareketler ve bunların hem birbirleri hem de kaynak sağlayıcı ülkeler arasındaki ilişkiler ele alınacak ve

konuya ilişkin olarak geliştirilen öneriler sunulacaktır. Son bölümde ise sosyal ağ analizi yöntemi ile yapılan analiz sonuçları, sunulan önermeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Çalışmanın hem kuramsal boyutta hem de pratik olarak saha boyutunda ortaya koyduğu önermelerin, konuya dair yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

SOSYAL AĞ VE SOSYAL AĞ YAKLAŞIMLARI

İnsanın en temel özelliklerinden biri onun sosyal bir varlık olduğu gerçeğidir. Bu nedenle insanlar tarafından oluşturulan örgütler de bu sosyal olma özelliğine sahiptir. Her ne kadar Aydınlanma dönemi ve takip eden sanayi devrimini gibi bazı dönemlerde insanın sosyal bir canlı olduğu gerçeği göz ardı edilse de, söz konusu dönemlerde insana biçilen bu zorlama tanımlar yıkılmış ve insan yeniden o toplumsal varoluşuna dönmüştür. Bu anlamda, sosyallik insanın doğası gereği sahip olduğu bir özellik olduğundan, etkisini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Aynı doğrultuda, insanların bir araya gelerek oluşturduğu yapılar olarak tanımlanan örgütlerin de sosyal bir niteliği bulunduğu ve bu nedenle örgütler arası ilişkilerin ve böylece meydana gelen sosyal ağların da örgütsel çalışmalar için önemli bir araştırma ortamı oluşturduğu belirtilebilecektir.

Sosyal ağ çalışmalarının temelinde aktörün hâlihazırda sahip olduğu sosyal ilişkilerinden bir kazanım elde etmesi mantığı yer almakta olup bahse konu husus ise 'sosyal sermaye' şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal sermaye verili bir ağ düzeneğinde konumlanan aktörün, ağdaki konumu sebebiyle elde ettiği avantajların tümüne verilen addır (Burt, 2005). Yönetim araştırmaları yazınında sosyal sermaye sonucunda oluşan dört temel ağ düzeneği yaklaşımı bulunduğu bildirilmektedir. Bunların ise; güçlü bağlar, zayıf bağlar, kapalı ağlar ve yapısal boşluklar olduğu kaydedilmektedir.

Güçlü bağlar yaklaşımına göre, bir sosyal ağ düzeneğinde aktörler arası var olan güçlü bağ etkileşimleri aktörlere/aktöre önemli avantajlar ve faydalar getirmektedir. Güçlü bağlar ise aktörler arası sıklıkla gerçekleşen sosyal ilişkelere atıfta bulunmakta olup söz konusu ilişkinin güven ve sık etkileşim sonucunda meydana geldiği bildirilmektedir. Ayrıca, belirli bir ağ düzeneğinde birbirlerine güçlü bağlarla bağlı aktörler arasındaki bilgi değişiminin, bilgiye ulaşımın ve bunun böylece

bazı kaynaklara erişimin görece daha kolay olduğu belirtilmektedir (Coleman, 1988). Buna ek olarak, ağ içerisinde güçlü bağlara sahip ilişkilerin fazla olması, söz konusu ağ içerisindeki aktörlerin görece daha rahat iletişim kurmasına yol açtığı, böylece de bilginin daha rahat dolaşmasına ve nihayetinde belirsizliklerin azalmasına olanak verdiği kaydedilen hususlardandır (Kraatz, 1998).

Zayıf bağlar ise belirli bir ağ düzeneğinde aktörler arası görece daha az sıklıkta meydana gelen etkileşimler yoluyla elde edilen avantajlara atıfta bulunmaktadır (Granovetter, 1973). Söz konusu ilişki düzeneklerinin, bir ağ yapısındaki aktörlerin sosyal bir niteliğe sahip olması gerekmeyen ve/veya kol mesafesinde gelişen bu nedenle zayıf olarak nitelendirilen etkileşimler sonucu meydana geldiği vurgulanmakta olup bahse konu bağların aktöre farklı düzeylerde sağladığı; kaynak, katkı ve avantaj elde etme imkânı verdiği belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle, aktörlerin oldukça seyrek aralıklarla gerçekleştirdikleri ilişkiler zayıf bağlar şeklinde nitelendirilmekte ve aktörün söz konusu ağ ilişkilerinden güçlü bağları ile edinmeyeceği bazı değerli bilgileri elde edilebileceği de aktarılmaktadır (Granovetter, 1983).

Güçlü bağların bir yansıması olarak karşımıza çıktığı kaydedilen kapalı ağ yapıları, belirli bir ağ düzeneğinin üyesi olan aktörlerin yalnızca kendi ağ üyesi aktörler ile sık etkileşime geçtiği sistemlere değinmektedir (Coleman, 1988: s. 105). İlgili yazında kapalı ağların sahip olduğu bazı özellikler anlatılmakta ve bahse konu ağ yapılarının etkin bir iç denetime sahip olduğu ve ağ üyesi olan aktörlerin bu denetim ve yakın etkileşim neticesinde üzerlerinde baskın bir kısıtlayıcı hissettikleri kaydedilmektedir. Fakat, kapalı bir ağ düzeneklerinden yer alan aktörlerin, söz konusu ağdaki konumları neticesinde çeşitli avantajlar elde ettiği de yazında vurgulanmaktadır. Örneğin, aktörler arasında gelişen yoğun ve sıkı etkileşim sonucunda, aktörler arası yüksek seviyede güven geliştiği ve bunun da aktörler arası etkili bir iletişim ve bilgi paylaşımına yol açtığı ifade edilmektedir (Kraatz, 1998). Ayrıca, kapalı bir ağ düzeneğinde meydana gelen yoğun etkileşimler sonucunda oluşan yüksek güven algısının, ağ üyeleri arasında meydana gelebilecek olası problemlerin görece daha hızlı ve kolay bir şekilde çözülmesine olanak sağladığı bildirilmektedir (Coleman, 1988).

Sosyal ağ düzeneklerine dair değinilecek diğer bir konu ise ağ düzenekleri arasındaki yapısal boşlukların kritik aktörler tarafından doldurulmasına atıfta bulunan yapısal boşluklar ve aracılık rolleri konusudur (Burt, 2004). Söz konusu yaklaşım bağlamında aracılık rolü üstlenen aktörlerin, normal şartlarda birbirleri ile bağlantısı bulunmayan ağ düzenekleri arasında bilgi ve kaynak aktarımına ön ayak olduğu ve görevinden ötürü çeşitli avantajlar elde ettiği bildirilmektedir. Bu bağlamda, belirli bir ağ düzeneginde yer alan yapısal boşlukları doldurup köprü görevi gören aktör/aktörlerin örgüt/ağ içinde dolaşan kritik bilgilere sahip oldukları ve onları kullanabilme avantajını da ellerinde tutmuş oldukları belirtilmektedir (Burt, 2004; 2005).

Ağ düzeneklerine ilişkin olarak ele alınan yaklaşımlara ek olarak, “merkezilik” olarak anılan ve aktörün ağ düzenegindeki konumuna atıfta bulunan kavrama da çalışmanın amaçları doğrultusunda değinilmekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda anılan kavramın, aktörün bir ağ düzenegi içerisindeki konumuna değindiği ve aktörün ağ içerisinde diğerleri ile olan etkileşiminin niceliksel oranına atıfta bulunduğu bildirilmektedir (Kim ve ark., 2011). Ağ düzeneginde merkezi konumda bulunan aktörün diğerlerine kıyasla birtakım avantajları sahip olduğu, bu gibi aktörlerin ağ içerisinde yer alan diğer aktörlerden daha fazla bağlantı sayısına sahip olması sebebiyle kritik bilgilere ulaşma ve elde tutma ya da örgütsel/bireysel kaynaklara diğerlerine kıyasla daha çabuk ve kolay ulaşma gibi birtakım imkanlara sahip olabileceği de altı çizilen hususlardandır (Hagedoorn ve ark., 2006).

Sosyal ağ yapılarına ilişkin olarak değinilen hususlara ek olarak, bir sonraki bölümde kaynak bağımlılığı kuramına değinilecek olup mezkûr bölümde kaynak bağımlılığı kuramının temel söylemleri ve kuram tarafından ortaya koyulan güç ve bağımlılık ilişkilerine dair yaklaşımları ele alınacaktır.

KAYNAK BAĞIMLILIĞI KURAMI

Kaynak bağımlılığı kuramı temelde örgütlerin yeknesak bir yapıdan ziyade, koalisyon benzeri bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte ve örgütün hayatta kalmasını sağlayacak kaynakların temini için çevreleri ile bir çeşit bağımlılık geliştirdiğini belirtmektedir. Bu ilişki genel olarak

örgütün diğer örgütler ile olan etkileşimine atıfta bulunmaktadır. Bu çerçevede, Pffefer ve Salancik (1978, s. 4) kaynak bağımlılığı yaklaşımları çerçevesinde, örgütün çevresine olan bağımlılığına özel bir önem atfetmektedir. Kaynak bağımlılığı ilişkilerinin genellikle tam bir denge içerisinde olmadığı kaydedilmekte olup taraflardan birinin daha az, diğerinin ise daha çok bağımlı olduğu bildirilmektedir. Kaynak sağlama anlamında kurulan bu ilişkide daha az bağımlı olan tarafın daha güçlü olarak nitelendirildiği, güçlü olan örgütün bu gücünü diğerinin içsel konulara müdahale etmek, karar ve davranışlarını kısıtlamak, kendi çıkarları doğrultusunda daha az güçlü tarafı manipüle etmek, sadece kendisine fayda sağlayacak ve tek taraflı çıkar sağlayan taleplerde bulunmak için kullanabileceği ifade edilmektedir (Pffefer ve Salancik, 1978, s. 4-5). Buna ek olarak, dışsal taleplere itaat etme durumundan kaçınmaya çalışan örgütlerin, aynı zamanda farklı ve birbiriyle çelişen taleplerle karşı karşıya kalmak da istemediği, sürekli bir tarafın talebini karşılamaya çalışan örgütlerin ise bu davranışları sonucunda diğer taraflarla olan ilişkisine zarar gelebileceği korkusunu yaşayabileceği kaydedilmektedir (Dikili, 2014, s. 157). Örgütler arası gücün ilişkiye göre birbirinden farklı olduğu, bu farkın temel olarak ilişkinin yapısı ve önem derecesine göre ortaya çıktığı, bu önemin ise bağımlılıklara, bağımlılıkların da kaynağın önemine göre şekillendiğine vurgu yapılmakta olup, bu çerçevede bir örgütün diğerine bağımlı, eşit ya da baskın olabileceği belirtilmektedir (Karadal, ve ark., 2014, s. 15). Ancak, örgütlerin anılan kaynak temini sırasında geliştirdikleri ilişkiler her zaman eşitler arası ilişkiler olarak tezahür etmeyebilir (Meydan, 2011, s. 23).

Örgütlerin kaynak sağlama bağlamında diğer örgütler ile geliştirdikleri ilişki, ilgili yazındaki güç modelleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, söz konusu kuram çerçevesinde tartışılan güç modellerinin büyük oranda sosyal değişim kuramı bağlamında incelendiği kaydedilmektedir. Sosyal mübadele yaklaşımı olarak da nitelendirilen söz konusu yaklaşıma göre, sosyal yapı içerisinde yer alan aktörler çeşitli beklentilerle ilişki kurmakta ve ilişkiler bu minvalde sürdürülmektedir (Corpanzo ve Mitchell, 2005, s. 880). Yaklaşıma örgütler arası ilişkiler boyutunda bakılacak olursa örgütlerin kaynak sağlama anlamında

etkileşimleri, iki örgüt arasında oluşan ve örgütlerin kendi amaçlarına ulaşmalarına etkisi olacak bilinçli bir temas ya da müşterek faaliyet olarak nitelendirildiği belirtilmektedir (Üsdiken, 2007, s. 81). Kısacası, örgütlerin kaynak temini sürecini nasıl yönettikleri, hem örgütün diğer örgütlere olan bağımlılığını kontrollerinde hem de örgütün çevreye olan uyumunu ne derece sağladıkları konusunda önemli bir belirleyici rol oynamaktadır. Örgütlerin karşılıklı bağımlılıklarını yönetebilmek için örgütler arası bağlantılar oluşturma ve bunları bir dereceye kadar kendi pozisyonları bağlamında şekillendirme eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır (Davis ve Powell, 1992, s. 324). Bu pencereden bakıldığında, kaynak bağımlılığı kuramının; kaynakları, örgütler arası kaynak değişimini, eşit olmayan kaynak değişimleri sonucunda ortaya çıkan güç farklılıklarını ve bununla ilintili bağımlılıkları, örgütler arası bağımlılığın derecesini ve niteliğini, örgütün bağımlılık sonucu ortaya koyduğu davranışları, stratejileri ve etkileri, bağımlılık nedeniyle örgüt yapısında meydana gelen değişimleri ve örgütün bu anlamdaki bağımlılığı yönetme çabalarını incelediği ifade edilebilir (Johnson, 1995).

Anlatılan hususlar bağlamında, örgütlerin kaynak edinimi bağlamında, diğer örgütler ile geliştirdikleri ilişki çerçevesinde deneyimledikleri güç ve bağımlılık alanındaki sorunları azami ölçüde ortadan kaldırarak kendi otonomilerini gözettikleri, ayrıca hayatta kalmaları için gereken kritik kaynakların teminini de azami düzeyde istikrarlı bir yapıya kavuşturmak istemeleri, kaynak bağımlılığı kuramının temel söylemlerinden (Pfeffer ve Salancik, 1978). Örgütlerin söz konusu amaçları doğrultusunda çeşitli stratejileri hayata geçirebileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, kaynak bağımlılığı kuramı, örgütlerin çevreye olan bağımlılıklarını azaltma yönünde stratejiler geliştirmesi bakımından stratejik seçim modellerine odaklanan bir anlayışa da sahip olduğu, söz konusu anlayışın anılan kuramın temel varsayımlarından olan örgütün çevrede aktif bir şekilde rol alabileceği düşüncesine dayandığı da altı çizilen hususlardadır (Meydan, 2012). Başka bir deyişle, örgütlerin çevrelerinin dinamiklerinden etkileneceği, ancak çevrelerine karşı aktif birer aktör olarak çeşitli stratejiler geliştirebileceği belirtilebilecektir. Kaynak bağımlılığı kuramı çerçevesinde, örgütlerin bahse konu faaliyetler

bağlamında alacağı kararların ve uygulayacağı stratejilerin üç başlık altında inceleyebileceği, bunların çevreye uyum, çevreyle bağlantılar kurma ve çevreyi biçimlendirme şeklinde ifade edilebileceği kaydedilmektedir (Lin ve ark., 2009, s. 922).

Örgütlerin yukarıda sözü edilen ve kaynak ediniminde yaşadığı problemlerin üstesinden gelebilmek adına izledikleri stratejilerden en önemli olanlarından birinin, diğer örgütler ile stratejik ittifaklar kurma olduğu bildirilmektedir. Mezkûr strateji, güç odaklı politik ilişkilerin bir yansıması olarak örgüt kuramı ile uluslararası ilişkiler alanının bir kesişim alanı olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda, diplomaside bir hamlenin stratejik olmasının, o hamlenin karşı tarafı bir anlamda yenilgiye uğratabilecek şekilde bir tarafa üstünlük sağlaması gerektiği ifade edilmekte olup, bu çerçevede stratejik ittifakın bir stratejik hedefe ulaşılmasında iki veya daha fazla devletin farklı düzeylerde ortak hareket ederek ittifak içeresine girmesi şeklinde tanımlanabileceği kaydedilmektedir (Sümer, 2010, s. 675). Diğer bir ifadeyle, örgütsel hedeflere ulaşmada ortaya çıkan sorunların aşılması, stratejik üstünlüğün karşı tarafa geçmemesi ve benzeri nedenler, iki ya da daha fazla örgütün stratejik dengeyi kontrol etmek için bir araya gelmelerine neden olmaktadır (Sarkar ve ark., 2001, s. 359). Söz konusu senaryoda ortaya çıkan sorunları, kaynak bağımlılığı kuramı kaynak sağlama olarak tanımlamaktadır. Önemli kaynaklara ulaşmanın ve söz konusu kritik kaynakların teminini istikrara kavuşturmanın, örgütlerin her zaman tek başlarına başa edebilecekleri bir durum olmadığı, bu nedenle örgütlerin kaynaklara ulaşım, istikrar ve maliyet gibi çeşitli nedenler ile stratejik iş birlikleri kurmayı tercih ettikleri belirtilmektedir. Bu doğrultuda, örgütler stratejik ittifak kurma nedenleri olarak; üretim maliyetlerinin düşürülmesi, yeni yönetim yeteneklerinin öğrenilmesi, işlem maliyetlerinin azaltılması, kaynaklara ulaşma ve rekabeti ortadan kaldırma gibi kadar farklı nedenleri olabileceği kaydedilmektedir (Meydan, 2010, s. 18). Bunun yanında, örgütlerin stratejik ittifaklar yoluyla ortak bir kaynak ve imkân havuzu oluşturarak, kendi başlarına yapamayacakları proje ve benzeri girişimleri başatabilecekleri ve söz konusu durumun kaynak tamamlama olarak nitelendirildiği belirtilmektedir

(Chung, ve ark., 2000, s. 3). Gulati (1998, s. 293) stratejik ittifakları, genel anlamda iki veya daha fazla örgüt arasında karşılıklı yarar sağlamak amacıyla, işbirliği anlaşmaları yapmaları ya da örgütlerin ürünleri, hizmetleri ile teknolojileri değiştirmek, paylaşmak veya beraber üretmek için oluşturdukları gönüllü anlaşmalara imza atmaları olarak tanımlamaktadır. Sarkar ve diğerlerine göre (2001, s. 360) stratejik ittifakların esas amacı, aktörler arası ilişkisel sermaye gelişimi sonucu ortaya çıkan müşterek davranışların, ittifak içinde yerleşik olan ve iş birliğinin değer potansiyelini dönüştürerek iktisadi kazançlar elde etmeyi gerçekleştirmektir. Buna ek olarak, Chen ve Chen (2002, s. 1007) ise stratejik ittifakların örgütlere risk paylaşımı, kaynak değişimi ve edinimi, yeni pazarlara girme kabiliyeti, ölçek ekonomisi elde etme fırsatı, rekabetçi avantaj geliştirme ve sinerji sonucu oluşan potansiyelden faydalanma imkânı sunduğunu dile getirmektedir. Buna ek olarak, stratejik ittifakların başarılı olması örgütlerin birbirlerini tamamlayan kabiliyetlerinin, birbirlerine yakın kültürlerinin, birbirleriyle uyumlu hedeflerinin ve statü olarak yakın olmalarının önemli olduğu belirtilmektedir (Chung, ve ark., 2000, s. 2).

Kaynak bağımlılığı kuramına ilişkin olarak yukarıda verilen açıklamalar ışığında, örgütler arası güç ve bağımlılık konuları ile söz konusu konular bağlamında incelenen örgütler arası ilişkilerin kuramda temel bir yere sahip olduğu söylenebilecektir. Ayrıca, örgütlerin hayatta kalması bağlamında, kaynak temini ve bunu garantili bir şekilde sürdürme çabalarının, söz konusu hususların hayati önem taşıdığı söylenebilecektir. Örgütlerin kaynak edinimi ve kaynağın ediniminde istikrar sağlama amacıyla sürdürdüğü faaliyetler çerçevesinde, diğer örgütler ile çeşitli yollar ile bağlantı kurarak veya zaman zaman onlara beraber hareket ederek bu amaçlarını gerçekleştirmeye çalışması, kaynak bağımlılığı kuramını olduğu kadar, sosyal yerleşiklik bağlamında oluşturulan sosyal ağ kuramlarının da konuları dâhilinde inceleyebilecek hususlar olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sonraki bölümde, kaynak bağımlılığı kuramının sözü edilen ana konuları, sosyal ağ yaklaşımı penceresinden ele alınacak olup oluşturulan kuramsal önermeler Suriyeli muhalif yapılar çerçevesinde test edilmeye çalışılacaktır.

ARAP BAHARI VE SURIYE: BAŞLANGICI, AKTÖRLERİ VE ÖNEMLİ OLAYLARI

Suriye'nin Genel Siyasî Durumu ve Suriye'deki Arap Baharı Süreci

Suriye, 1916 yılında imzalanan Sykes Picot Antlaşması ile Fransız etkisi altına girmiş ve 1920 San Remo Antlaşması'ndan sonra ülkede Fransız Mandası kurulmuştur. Suriye Arap Cumhuriyeti (Al Jumhuriyah al Arabiyah as Suriyah), 1946'da Fransız mandasından ayrılmış ve 17 Nisan 1946'da bağımsızlığına kavuşmuştur. 1963'ten bu yana askerî rejim altındaki Cumhuriyet yönetimi ile idare edilmektedir. Suriye'nin, parlamenter demokrasi geçişi, bağımsızlığını kazandıktan sonraki yıllarda olmuştur. Bu süreçte ülkede ciddi anlamda siyasî istikrarsızlık yaşanmış ve bu durum da askerlerin yönetime sık sık müdahale etmesine olanak tanımıştır. Bu gibi nedenlere bağlı olarak, bağımsızlığın kazanılması sonrasındaki dönemde Suriye halkının sivil siyasî kurumları oluşturmaları, bunları hatırı sayılır derecede geliştirmeleri ve kalıcı bir hale sokabilmeleri için çok fazla zamanları olmamıştır (Kışlakçı, 2012, s. 202).

17 Temmuz 2000'den itibaren Beşar Esed, Devlet Başkanlığı'nı yürütmektedir. Suriye'nin siyasî yapısını anlayabilmek ve Suriye'nin siyasî iklimini daha iyi kavrayabilmek için, öncelikle yönetimde olan ve Suriye'nin son kırk yılına damgasını vuran Baas Partisi'ni ve buna bağlı olarak Suriye'nin yönetim şekline ilişkin çeşitli detayların irdelemesinde fayda vardır. 20. yüzyılın ortarlardan bu yana aktif olan Baas Partisi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olarak (İngilizce kısaltma MENA) coğrafyasında yaşayan Araplarının kendine has özellikleri ile şekillendirilmiş, otokratik bir yönetim anlayışına sahiptir (Rahmetov, 2012, s. 14). Suriye'deki Baas Partisi'nin kuruluşu Batı tarzı eğitim almış ve Ortodoks Hristiyan olan Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar tarafından gerçekleştirilmiştir. Parti, sosyalist Arap milliyetçiliğine dayalı "Arap Sosyalist Diriliş Partisi" adıyla anılmış daha sonra Baas Partisi ismini kullanmıştır. Suriye'de devlet yönetiminin tüm kademelerinde Baas ideolojisini benimsemiş, rejime bağlı ve ağırlığı Nusayrilerden oluşan elitist bir yapı mevcuttur (Rosiny, 2013, s. 6).

Arap Baharı adı verilen halk ayaklanmaları Arap bölgesinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Tunus ve Mısır'da yaşanan değişimlerin sonucunda iki ay gibi kısa bir sürede yöneticilerin düşmesi, yıllarca

baskıcı Baas yönetimi altında yaşayan Suriye halkını da kendi liderlerinin düşmesi konusunda ümitlendirmiştir. Arap Baharı olarak nitelendirilen halk olaylarının Suriye ayağını ateşleyen olayların 15 Mart'ta Suriye'nin Dera kentinde başladığı belirtilmektedir. Mezhepsel farklılıkların ön plana çıktığı, Sünni Müslüman unsurların ve Kürtlerin, Nusayri yönetime karşı ayaklanarak yönetimden düşürmeye yönelik eylemler bağlamında bir 'iç savaş' olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yukarıda değinilen hususlar ışığında bakıldığında, Arap Baharı ekseninde Suriye'de ortaya çıkan protesto eylemleri ve daha sonra yaşanan iç savaşın nedenlerini; siyasî hayatın etkin olarak işletilememesi, ekonomik durgunluğun ve yoksulluğun yayılması, yöneten partinin mezhebi düşmanlığı, insan haklarına saygı duyulmaması, özgürlüklerin sınırlanması, yetkinin bir zümrenin elinde kalması, Beşar Esed'in vaat ettiği düzeltmeleri yerine getirmemesi ve buna ilave olarak diğer Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmalar ve Suriye halkının bundan örnek çıkarılması olarak özetlemek mümkündür (Kışlakçı, 2012). Günümüzde hâlâ devam eden mezkûr çatışmalar artık çok boyutlu ve çok aktörlü bir hal almış ve Suriye'nin geleceğine ilişkin kaygılar giderek artmıştır. Yıllardır savaş ortamı içerisinde yaşamak zorunda kalan ve zorla yerlerinden olan Suriye halkı için uluslararası aktörler de ilgisiz hale gelmiş ve çözüm mekanizmalarını eskisi kadar etkin işletmez olmuşlardır. Bu çerçevede, bu çalışmanın kapsadığı dönem olan 2011-2013 yılları arasındaki aktörler, zaman içerisinde pozisyon ve tutum değiştirmiş ve Suriye sorununu neredeyse 'donmuş ihtilaf' durumuna getirmişlerdir.

Suriye'deki Muhalif Yapılanmalar

Çalışmaya konu olan ve Suriye'deki Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte meydana gelen direniş ve ayaklanma olaylarının ilk yıllarında faal olan aktörler hem konum hem de oynadıkları rol açısından çeşitlilik göstermektedir. Ancak Suriye'deki muhalif yapılanmaların kökeni devrim sürecinden öncesine dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Esed rejimine karşı olan muhalif yapılanmalar, baskıcı Baas rejimi ve siyasî faaliyetlerin sınırlı olmasına karşın hem Suriye içerisinde hem de Suriye dışında bulunan diasporada her zaman var olmuştur. Faaliyetlerini asgariye indirirse de söz konusu muhalif oluşumlar veya şahıslar, rejim tarafından sürekli olarak yakın takip altında tutularak kontrol altına alınmaya

çalışılmış, birçoğu siyasi suçlu kabul edilerek hapse atılmış, atılmayanlar ise Suriye dışında yaşamaya mecbur bırakılmıştır (Abbas, 2011, s. 3).

Bu çerçevede, bu araştırmanın kapsamı bağlamında, Suriye'deki muhalif hareketler iki başlık altında incelenebilecektir. Bunlar, Arap Baharı öncesi ve Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çatı yapılanmalar olarak nitelendirilebilir. Arap Baharı öncesi muhalefete bakıldığında, karşımıza iki önemli yapılanma çıkmaktadır. Bunlardan ilki, birçok Sünni Müslüman ülkede de varlığını sürdüren Müslüman Kardeşler hareketi, diğeri ise görece laik muhaliflerden oluşan Şam Deklarasyonu grubudur. Baas yönetiminin otoriter politikaları söz konusu hareketlerin neredeyse illegal olarak yapılanmasına yol açmıştır. Ayrıca, Baas rejiminin izlediği baskıcı uygulamaların, Suriye muhalefetinin çok parçalı yapısının da ana nedenleri arasında yer aldığı, Arap Baharı sonucunda ortaya çıkan muhalif yapılara ilişkin fraksiyonlaşmanın ise muhalefete destek veren ülkelerin izlediği politikaların bir sonucu olduğu ve farklı örgütlerle bir araya gelmeye çalışan muhaliflerin arasında ciddi oranda bir samimiyet sorunu bulunduğu da belirtilmektedir (Pearlman, 41). Yukarıda değinildiği üzere, Suriye'de Arap Baharı bağlamında başlayan hareketler, ilk olarak yerel bazda, görece küçük hacimli gruplar tarafından yapılan protesto gösterileri ile başlamış, daha sonra olayların büyümesi ile organize olmuş halk ayaklanmalarına ve iç savaşa doğru evrilmiştir. Bu araştırmanın kapsadığı dönem olan 2011-2013 itibariyle, Suriye'deki iç savaşın iki ana tarafı olduğu, bunların ise rejim muhalifleri ve rejim yanlıları oldukları ifade edilebilecektir (O'Bagy, 2012, s. 4). Buna ek olarak, Suriye krizine taraf olan ve hem sahada hem de siyasi alanda faaliyet gösteren yapılar ve örgütler dört ana kategoride incelenebilmektedir. Bunlar; rejim ve rejime bağlı unsurlar, radikal unsurlar, laik/ılımlı muhalif gruplar ve etnik 74 kökenli gruplardır. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, bu gruplar içerisinde yer alan radikal unsurlara değinilmeyecektir. Bir diğeri unsur olan etnik kökenli gruplar ise aşağıda detaylı olarak incelenecektir.

Arap Baharı Öncesi Muhalif Yapılanmalar

Suriye'deki Müslüman Kardeşler Hareketi

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin 1928'de Hasan el-Benna önderliğinde Mısır'ın Süveyş kanalı üzerindeki İsmailiye kasabasında ortaya çıktığı,

hareketin kendisini, öncelikle İslam dininin yenilikçi bir yapıya kavuşturmak için teorik bir bakış açısına ve sosyal sistemleri oluşturmaya adanmış, bu bağlamda da bölgesel ve uluslararası stratejiler edinmeye çalıştığı belirttiği vurgulanmaktadır (Yıldız, 2012, s. 38). Mısır orjinli olan örgüt, hâlihazırda Sünni Arap ülkelerinin birçoğunda faaliyet gösteren siyasî bir oluşum haline gelmiştir. Suriye'deki Müslüman Kardeşler hareketinin, ülkede 1946 yılında etkin olarak faaliyete göstermeye başladığı kaydedilmekte olup, 1970'lerde söz konusu hareketle Hafız Esed rejimi arasında başlayan, sosyal, siyasî ve mezhebî arka planı olan anlaşmazlıkların zamanla şiddetli ve kanlı çatışmalara dönüştüğü de belirtilen hususlardandır. Ancak, Müslüman Kardeşler'e en büyük darbeyi, hâlihazırda geçerli olduğu ifade edilen ve 7 Temmuz 1980'de Halk Meclisi tarafından; "örgüt üyelerinden 30 gün içinde pişman olup mensupluktan ayrılanların affedilmesi, etmeyenleri ise idam cezasına çarptırılması" yönünde alınan kararın vurduğu kaydedilmektedir. Buna ek olarak, Müslüman Kardeşler hareketinin yaşadığı en kanlı olayın 1982'de katliama dönüşen Hama olayları olduğu, bahse konu olaylarda hayatını kaybeden insanların on binlerle ifade edildiği ve Esed rejiminin düzenlediği en kanlı harekâtlardan biri olarak nitelendirilebileceği belirtilmektedir (Yıldız, 2012, s. 106). O tarihten sonra birçok mensubu yurt dışına çıkan hareket, 2000'li yıllarda görece daha ılımlı bir mecraya doğru kaymış ve demokratik olarak sürdürülen birçok muhalif hareketin içinde yer almıştır. Arap Baharı eylemlerinin Suriye'de baş göstermesi sonucunda Müslüman Kardeşler hareketi bir kez daha ülkede faal olarak harekete geçmeye başlamış ve muhalefetin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Bu bağlamda, Suriye Ulusal Konseyi'ne (SUK) katılan Müslüman Kardeşler hareketi için, söz konusu oluşuma üye olmanın siyasî anlamda büyük bir adım olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 2012, s. 107). Hareketin Suriye'de iç savaşa ilişkin olarak; devrimi ve devrimcileri tüm imkânlarıyla destekleyeceklerini ve rejimin düşmesi için uluslararası mücadele vereceklerini, Suriye'ye herhangi bir dış müdahaleye karşı oldukları fakat halkın korunması söz konusu olduğunda sadece Türkiye'ye güvendiklerini, ayrıca Suriye halkının rejimin eylemlerine karşı dış müdahaleden ziyade, silahlanmasına ve kendini savunmasına ihtiyacı olduğunu ifade etmektedirler (Yıldız, 2012, s. 101).

Şam Deklarasyonu Grubu

Şam Deklarasyonu, 2005 yılında birçok Suriye rejim muhalifi grup ve bağımsız muhalif şahıslar tarafından, Suriye’de daha demokratik bir ortamın oluşması ve halkın demokratik standartlarda yaşaması adına ilan edilen bir deklarasyon olup, Suriye muhalefetinin laik bir çatı oluşumu konumundadır (Landis ve Pace, 2007, s. 46). Şam Deklarasyonu’na imza atan grupların, Suriye’de ulusal bir demokratik rejimin varlığını istediği, seçimlerin bağımsız olması ile özgürlük ve halkın egemenliği esasların temel alınması ve bu bağlamda demokratik bir hayata geçişin sağlanması hususlarında hem fikir olduğu ifade edilmekte olup, Suriye’de yeni bir toplumsal sözleşmenin gerekliliğini vurguladıkları belirtilmektedir (Ulutaş ve Bölme, 2012, s. 81). Ancak, söz konusu oluşumun bir yandan laik sol görüşlü üyeleri barındırması diğer yandan da İslamcı tabana sahip oluşumların da Deklarasyon grubunda yer alması, hareketin bazı sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Şam Deklarasyonu’nda ilan edilen temel ilkeler çerçevesinde hareket eden muhalif koalisyon, 2007 yılında Şam’da 200’ü aşkın katılımcı ile gerçekleşen ulusal konsey toplantısı ile liderlik kadrosunu seçmiş ve koalisyonun organizasyon şemasını belirlemiştir. 2007 yılında yapılan seçimler sonrası, hareketin liderleri konumunda olan şahısların tutuklanması ve diğerlerinin ise sürgüne gönderilmesi, söz konusu oluşuma büyük zararlar vermiş, Şam Deklarasyonu hareketi 2009 yılında, Suriye dışında bulunan yeni yönetimi açıklamıştır (Ulutaş ve Bölme, 2012, s. 81). Suriye’de yaşanan Arap Baharı sürecinde ise, Şam Deklarasyonu grubunun, ülke dışı muhalif hareketler bağlamında, aktif olarak faaliyet gösterdiği söylenebilecektir. Bu çerçevede, 2011 yılında Suriye Ulusal Konseyi’nin kurulmasında kilit rol oynayan Şam Deklarasyonu, konseyde 21 üye ile temsil edilmektedir (Ulutaş ve Bölme, 2012, s. 81)

Arap Baharı Öncesi Muhalif Yapılanmaların Nitelikleri ve Karşılıklı İlişkileri

Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinden önceki dönemde var olan Suriye’deki muhalif hareketlerin Baas’ın uyguladığı baskıcı politikalar bağlamında ortaya çıktığı ifade edilmekte olup mezkûr

oluşumların Suriye içinde görece illegal ve gizli faaliyet yürüttüğü söylenebilecektir. Bu pencereden, söz konusu örgütlerin örgütsel araştırmalar yazınında dile getirilen ve genel olarak güçlü sosyal ağ ilişkilerinin öncülüğünde ortaya çıktığı kaydedilen kapalı ağlara sahip oldukları rahatlıkla söylenebilecektir.

Yukarıda değinildiği üzere, kapalı ağlar güçlü ağların var olduğu ağ yapılarında yer alan aktörlerin, görece sınırlı aktörle ilişki kurduğu ve kapalı şebeke yapılanmalarının bulunduğu oluşumlara atıfta bulunmaktadır. Coleman (1988, s. 103) kapalı ağ düzeneğine sahip olan ağların müşterek eylem sonucu ortaya çıkabilecek sorunların çözülebilmesi için uygun bir ortam oluşturduğunu, bahse konu ağların üyeleri arasındaki yüksek derecedeki güvenin ağlarda kurumsal bazı değerlerin de oluşmasına yol açtığını belirtmektedir. Suarez'e (2005, s. 717) göre güçlü ağ ilişkilerine sahip kapalı ağ düzeneklerinde yerleşik olan sosyal sermaye, söz konusu ağ içinde yer alan aktörlerin her türlü bilgiye ve özellikle de özel bilgiye daha çabuk, kapsamlı, güvenilir ve rahatça ulaşılabilme imkanını sunmaktadır. Bu çerçevede, Arap Baharı öncesi ortaya çıkan muhalif örgütlerin, üzerlerindeki siyasi baskı, faaliyet yasağı ve kanuni men etme gibi sebepler, faaliyetlerini gizli tutma zorunluluğunu ortaya çıkarmış ve böylece her iki örgüt de dışsal zorlama sonucu güçlü bağlara sahip kapalı ağlara sahip olmuşlardır. Buna ek olarak, dini ve ideolojik motifli bu yapılanmaların üyeleri arasında güçlü bağlardan doğan yüksek güven, faaliyetlerinin tüm engellemelere rağmen durdurulamamasına yol açmış olup, söz konusu yüksek güven ortamının varlığı bahse konu yapılanmaların birer kapalı ağ olarak nitelendirilmesinin diğer bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, Müslüman Kardeşler Örgütü ile Şam Deklarasyonu Grubu üyelerinin birbirlerinden farklı düzeylerde güçlü bağlara sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bunun öncelikli nedenleri arasında, MKÖ'nün bir arada olmasını sağlayan temel unsur olan din motifinin, ŞDG'yi bir arada tutan etmenlerden görece daha güçlü olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bunun yanında, ŞDG'nin üye yapısı daha kozmopolit, dinsel, mezhepsel ve etnik olarak çeşitli iken, MKÖ üyeleri sadece Sünni gelenekten gelen ve mezkûr hareket tarafından konulan kurallara göre dinini yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Buna göre, ŞDG mensuplarının hem dünya görüşleri hem de

aidiyetleri bağlamında görece daha zayıf bağlara sahip iken, MKÖ mensuplarının dinî motifleri sonucunda daha güçlü ağ ilişkilerine sahip olduğu söylenebilecektir. Buna göre;

Önerme-1: Arap Baharı öncesindeki Suriyeli muhalif örgütlerden Müslüman Kardeşler Örgütü mensuplarının kendi aralarındaki ilişkiler, Şam Deklarasyonu Grubu üyelerine göre daha güçlü bağlardan oluşmaktadır.

Önerme-2: Arap Baharı öncesindeki Suriyeli muhalif örgütlerden Şam Deklarasyonu Grubu üyelerinin kendi aralarındaki ilişkiler, Müslüman Kardeşler Örgütü mensuplarına göre daha zayıf bağlardan oluşmaktadır.

Bunun yanında, yukarıda belirtildiği üzere, ŞDG üyelerinin farklı tandanslardan ve etnik yapılardan gelmesi, bahse konu grubun görece daha güçsüz bağlara sahip olabileceğinin düşünülmesindeki bir diğer etmen olup, ŞDG üyelerinin genel olarak farklı Avrupa ve Arap ÷lkelelerinde yaşaması, aralarında ilişkisel olarak bir mesafe koymasına ve ilişkilerinin görece daha düşük yoğunluklu olmasına neden olduğu söylenebilecektir. Bu bağlamda, MKÖ üyeleri arasındaki sosyal ilişkilerin çok daha “yoğun” ağ özelliklerine sahip olduğu değerlendirilmekte olup, söz konusu yoğunluk ise verili bir ağ düzeneğindeki hâlihazırdaki bağların ağın genelindeki bağlantılara oranına (Monge ve Contractor, 2001, s. 444) atıfta bulunmaktadır. Bu çerçevede;

Önerme-3: Arap Baharı öncesindeki Suriyeli muhalif örgütlerden Müslüman Kardeşler Örgütü üyelerinin, Şam Deklarasyonu Grubu’nun üyelerine kıyasla, daha yüksek yoğunluklu bir ağ düzeneği meydana getirecektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, hem MKÖ hem de ŞDG her ne kadar rejimin baskılarından ötürü kapalı ağ yapılanmalarına sahip olsalar da, her iki grubun da Suriye içinde ve dışında çeşitli temsilcilikleri ve bağlantıları bulunmaktadır. Özellikle MKÖ sadece Suriye’de değil hemen hemen tüm Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasında hatırı sayılır derecede üyesi olan bir harekettir. Buna karşın, belirtildiği üzere, ŞDG birçok farklı daha ziyade sol tandanslı gruptan ve gayri Müslüm azınlıktan müteşekkil olması ve söz konusu grupların daha ziyade sadece Suriye’de bulunması nedeniyle, görece daha tanınan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, MKÖ mensuplarının gerek kendi

içlerindeki ilişki dinamikleri gerekse de Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasındaki bağlantıları dikkate alındığında, bahse konu coğrafyada sahip oldukları sosyal ağlardaki konumlarının daha kilit bir nitelik taşıması ve söz konusu örgütün merkezî aktörlerinin görece daha fazla olması beklenilebilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre;

Önerme-4: Arap Baharı öncesindeki Suriyeli muhalif örgütlerden Müslüman Kardeşler Örgütü üyelerinin, Şam Deklarasyonu Grubu üyelerine göre, merkezilik düzeylerine sahip ağları daha fazladır.

İfade edildiği üzere, MKÖ ve Şam Deklarasyonu Grubu ideolojik olarak farklı iki temelden gelmektedir. MKÖ sıkı bir dinî ülküye bağlı iken, ŞDG daha ziyade laik düşünceli muhaliflerin ve Suriye’de yaşayan gayri Müslümlerin temsilcilerinin yer aldığı bir yapılanmadır. Bu anlamda, söz konusu örgütler arasındaki ilişkilerin, Suriye rejimin devirme ve/veya ondan hoşnutsuzluk anlamında amaç birliği bulunmasına karşın farklı ideolojik temellerinden ötürü, bir birlik sağlanmamış olup, özellikle Arap Baharı öncesi dönemde görece zayıf bağlar olarak nitelenen ağ yapılarına uygun olduğu söylenebilecektir. Hatırlanacağı üzere, zayıf bağlar taraflar arasında herhangi bir yakın ya da sık gerçekleşen bağlantı olmaksızın işleyen, seyrek ilişkileri nitelemekte olup, bu bağlamda;

Önerme-5: Arap Baharı öncesindeki Suriyeli muhalif örgütlerden Müslüman Kardeşler Örgütü ve Şam Deklarasyonu Grubu üyeleri arasında, söz konusu süreç öncesi zayıf bağlar üzerinden ilişki kurulmaktadır.

Ancak, her ne kadar bahse konu örgütler arasındaki ilişkiler zayıf bağlara ve düşük yoğunluklu içeriğe sahip olsa da, aşağıda da değinileceği üzere, söz konusu örgütler kaynak edinimi ve söz konusunu edinimin istikrara kavuşturulması anlamında bir araya gelerek çatı örgütler kuracak ve hâlihazırda bulunan amaç birliklerini bir anlamda fiiliyata yansıtacaklardır. Bahse konu hususlar bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde irdelenecektir.

Arap Baharı Sonrası Oluşturulan Muhalif Yapılanmalar

Yukarıda çizilen portre bağlamında, baskıcı Baas yönetimi nedeniyle, Suriye’de tam anlamıyla organize olmuş ve bloklanmış bir muhalefetten söz edilmesi mümkün görülmemektedir. Bu doğrultuda, Suriye

muhalifeti olarak, özellikle 2011-2012 döneminde, yeknesak bir yapıdan söz edilemeyeceği, muhalifetin çok parçalı ve görece zayıf bağlarla birbirine bağlı olduğu, hatta birçok alanda (siyasî-askerî) kopuk olarak ifade edilebileceği, ancak 2012-2013 yılları arasında muhaliflerinde bir konsolidasyon dönemine girerek birbirleri ile asgari müşterekte buluştuğu ve buna bağlı olarak çeşitli çatı örgütler kurdukları belirtilmektedir (O'Bagy, 2012, s. 4-5, Ulutaş ve Bölme, 2012, s. 16). Suriye'deki muhalif hareketlerin zaman içinde evrim geçirdiği ve bu anlamda hem imkân ve kabiliyet hem de yapısal olarak farklılıklar gösterdiği ifade edilebilecektir. Söz konusu konsolidasyonun en önde gelen nedenlerinden birisi kaynak edinimi ve bu konuda gerekli istikrarın sağlanmasıdır. Yazında, erken dönem muhalif hareketlerinde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulduğu çalışmalar yer almakta olup, bunlardan O'Bagy (2012) tarafından yapılan sınıflandırma birçok araştırmada atıf bulmuştur. Söz konusu sınıflandırmaya göre, Arap Baharı sonrası Suriyeli muhalif hareketler 3 ana başlık altında incelenebilecek olup, bunlar; sahada rejim unsurlarıyla çarpışan paramiliter kuvvetler, Suriye'de yerleşik olan bireylerin oluşturduğu oluşumlar ile yerel komiteler ve sonuncusu da Suriye dışında yaşayan veya yaşamaya mecbur edilen muhalif şahıslar ve oluşumlardır (O'Bagy, 2012, s. 5). Buna ek olarak, yapılan diğer bir sınıflandırmada ise, muhalifler; silahlı muhalifler ve siyasî muhalif yapılar olarak sınıflandırılmaktadır (Holliday, 2012, s. 10).

Yukarıda belirtildiği üzere, Arap Baharı sürecinin bu derece yayılmasında ve halkın görece etkin bir şekilde örgütlenmesinde, sosyal medya araçlarının çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Suriyeli muhalifler, sosyal medya kullanım tercihlerine göre de bir sınıflandırmaya tabii tutulmuşlardır. Bu sınıflandırmada ise kullanılan sosyal medya mecrası esas alınmış olup, Facebookcular, Anlık Twitercılar ve Meydan Muhabiri Youtubecular olarak 3 sınıf yer almaktadır (Abuhasan, 2013, s. 69-70). Buna ek olarak, muhaliflerin bu dağnık görünümlü yapısı ve belirli bir amaç doğrultusunda ortak hareket edebilme konusunda sıkıntılı, rejim tarafından ortada büyük bir muhalif olgusunun olmadığı tezini ortaya atmasına sebep olmuş ve muhalifetin elini güçsüzleştirmeyi amaçlamıştır. Rejimin muhalifete karşı izlediği bu etkisizleştirme çabalarının, muhalifet üzerinde bir baskı oluşturduğu, bu bağlamda ortak bir taban

arayışına giren muhaliflerin 26-27 Nisan 2011 tarihlerinde İstanbul'da bir konferans düzlendikleri ve konferansta ortak hareket etme yönünde bir irade oluşturdukları ifade edilmektedir (O'Bagy, 2012, s. 17). Suriye'de muhalefetin yapısı ve özelliklerine kısaca değindikten sonra, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan muhalif yapılanmaların genel niteliklerine değinilecektir. Arap Baharı sonrası birçok muhalif örgüt ve yapı ortaya çıkmış ancak pek azı uluslararası arenada sesini duyurabilmiş ve muhalifleri destekleyen ülkeler veya çok uluslu yapılar tarafından desteklenmişlerdir. Bu anlamda araştırmanın amaçları doğrultusunda, Suriyeli muhalif örgütlere kaynak sağlayan ülkeler ve örgütler tarafından ilişki kurulan örgütler seçilmiş olup, söz konusu örgütlerden çatı örgüt konumundakiler Suriye Ulusal Koordinasyonu, Suriye Ulusal Konseyi, Suriye ve devrimin silahlı kanadı olan Özgür Suriye Ordusu'dur. Etnik ve mezhepsel kökenli yapılanmalar başlığı altında ise, Suriye Kürt Ulusal Konseyi, Batı Kürdistan Halk Meclisi ve PYD'den bahsedilecektir.

Ancak, muhalif yapılara ilişkin olarak yapılan bu açıklama ve sınıflandırmalar, çalışmanın kapsadığı dönem olan 2011-2013 yılları arasındaki oluşumları içermektedir. 2021 yılı itibariyle Suriye'deki muhalif grupların yapısı da Suriye'deki konjonktürel durumda değişimler geçirmiştir. Söz konusu hususlara ilişkin olarak, çalışmanın ortaya koyduğu resmin, Suriye'de güncel duruma olan yansımalara son bölümde değinilecektir.

Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve Suriye Ulusal Koordinasyonu (SUKO)
Suriye'deki muhalif hareketlerin başlangıcından kısa bir süre sonra kurulan ve muhaliflerin ilk çatı oluşumu olma özelliğini taşıyan SUK, 2 Ekim 2011 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. SUK'un kuruluşundan bu yana, Suriye krizi bağlamında gelişen koşullara uyum sağlanması, rejime karşı mücadelede ahiren ortaya çıkan yeni muhalif unsurların Konseye dahil edilmesi ve bu sayede Suriye içerisindeki muhalefetle daha yakın etkileşim kurulması yeniden yapılanma çalışmalarının gerekçelerini oluşturmuş olup, söz konusu çalışmalar 4-8 Kasım 2012 tarihlerinde tamamlanmış ve Doha'da SUK'un yeni Genel Kurulu ve yönetim kadroları belirlenmiştir. Ayrıca, SUK, SUKO içerisindeki en güçlü oluşum konumundadır. SUK'un lider kadrosu genel olarak; akademisyenler,

entelektüeller, yazarlar ve küçük-orta ölçekli iş adamları, ulusal anlamda bilinen kişilerden oluşmakta olup, Esed rejiminin siyasî oluşumları baskı altında tutması ve birçok siyasî figürün yıllardır Suriye dışında sürgünde yaşaması gibi nedenler bağlamında, Suriye muhalefetine karizmatik bir lider çıkaramadığı ifade edilmektedir (Ulutaş ve Bölme, 2012, s. 51). Bünyesinde farklı görüşlere sahip siyasî grupları barındıran SUK'un, siyasî bir parti olmaktan ziyade, bağımsız muhalif grupları çatısı altında bir araya getiren bir ortak platform olarak görüldüğü belirtilmektedir (Ulutaş ve Bölme, 2012: 50). Öte yandan, SUK'un temsil kapasitesine ve kapsayıcılığına dair şüphelere karşın, uluslararası toplumun SUK'a sağladığı tanıma kademeli olarak artmıştır. Bu çerçevede, Esed yönetime BM Güvenlik Konseyi nezdinde yaptırımlar uygulanması konusunda yapılan oylamalarda Rusya ve Çin'in veto kullanması sonucu, konsey dışı çözümler bağlamında ABD, Fransa, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri, Almanya, Katar, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, İtalya ve Türkiye'nin katılımıyla oluşturulan 'Suriye Halkının Dostları Grubu'nun 24 Şubat 2012'de Tunus'ta yapılan ilk toplantısına gözlemci statüsüyle katılan SUK, "barışçıl demokratik değişim isteyen Suriyelilerin meşru temsilcisi" olarak tanınmıştır (O'Bagy, 2012, s. 12).

SUKO adlı ise oluşum Suriye muhalif hareketlerinin hem askerî hem de siyasî kanatlarını birleştirerek, bir çatı oluşum kurma çabaları bağlamında, 11 Kasım 2012 tarihinde Katar/Doha'da kurulmuştur. SUKO'nun genel anlamdaki siyasî eğilimi, aslında bünyesinde barındırdığı farklı ve çeşitli siyasî gruplardan dolayı görece eklektik bir yapıda olduğu ifade edilebilecektir. Oluşumun nihai amacının, mevcut rejimi bütün figürleri ve temelleri ile düşürmek, Suriyelilere karşı işlenen insanlık suçlarına karışan emniyet organlarını dağıtmak ve bunlardan hesap sormak, ayrıca yabancı yardımları koordine ederek yerlerine ulaşmalarını sağlamak olduğu ifade edilmektedir (Sofer ve Shafroth, 2013, s. 4). Buna ek olarak, geçiş sürecinin yönetilmesi amacıyla, devrim kuvvetlerinin ve siyasî muhalefetin vizyonlarını birleştirmeye çalışmaktadır. Suriye muhalefetine çeşitli ülkelerden, dernekler ve kuruluşlardan yardımlar gelmekte olup, bu yardımlar çeşitli yollarla Suriye'ye ulaştırılmaktadır. Ancak, muhalefete yardım eden ülkelerin muhalifler içinde kendilerine yakın gruplara daha çok yardım ettiği, bu nedenle

muhalefetin söz konusu durumdan büyük oranda negatif olarak etkilendiği ifade edilmekte olup, Suriye muhalefetine siyasî arenada ve finansal anlamda yardım eden ülkelerin; Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri olduğu kaydedilmektedir (Sofer ve Shafroth, 2013, s. 4).

Suriye Kürtlerinin Kurduğu Oluşumlar

Suriye Kürtlerinin ülke nüfusunun %8-9'unu oluşturduğu, nüfusun genel olarak Suriye'nin kuzeyinde yer aldığı ve 1925-1938 yılları arasında Türkiye'den Suriye'ye göç eden Kürtlerin ülkedeki Kürt nüfusunun önemli bir kısmını oluşturduğu ifade edilmektedir (Ertuğrul, 2014, s. 12). Baas rejimi, Suriye Kürtlerinin coğrafi ve siyasî olarak örgütlenmesini engellenmek adına çeşitli politikalar izlemiş ve bu politikalar görece başarılı olmuştur. Bu sebeple, Suriye'deki Kürt siyasî hareketinin parçalı bir yapı gösterdiği ifade edilebilecektir. Arap Baharı öncesi Suriye'deki Kürt siyasî hareketlerinin genel söylemi, Kürtlere yönelik ayrımcılığın engellenmesi ve Kürtçe eğitim hakkının verilmesi söylemlerini içermektedir (Ertuğrul, 2014, s. 36). Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çerçevesinde incelendiğinde, Suriye'deki Kürt siyasî hareketlerinin iki ana blok altında faaliyet gösterdiği ifade edilebilecektir. Bunlardan ilki, terör örgütü PKK/KCK'nın Suriye uzantısı PYD (Partiya Yekîti ya Demokratik-Demokratik Birlik Partisi) ve buna müzahir oluşumların yer aldığı sözde "Batı Kürdistan Halk Meclis", diğeri ise Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde görece hâkim hareket olan Mesut Barzani liderliğindeki KDP ve buna yakın partilerden oluşan "Suriye Kürt Ulusal Konseyi" dir. Söz konusu oluşumların, Suriye'deki Kürtlerin hamiliğine oynayarak Suriye'de nüfuz alanlarını geliştirme çabası içinde oldukları, bu bağlamda her iki hareketin mensupları arasında zaman zaman kanlı sonuçlar ortaya çıkaran gerginliklerin yaşandığı kaydedilmektedir (Ertuğrul, 2014, s. 78-79).

PKK terör örgütünün bilindiği üzere, Türkiye'de ayrılıkçı amaçları doğrultusunda silahlı olarak faaliyet gösteren ve bu bağlamda terör eylemleri düzenleyen bir yapıdır. Örgütün genel amacının "Dört Parçada Büyük Kürdistan" ülküsü olduğu, dört parça olarak atıfta bulunulan ülkelerin örgüt tarafından Doğu Kürdistan olarak adlandırılan İran, Batı

Kürdistan olarak adlandırılan Suriye, Güney Kürdistan olarak adlandırılan Irak ve Kuzey Kürdistan olarak anılan Türkiye olduğu belirtilmektedir. PYD'nin, kuruluşunun ilk yıllarında görece aktif olmadığı, esas faal dönemine Arap Baharı sonrası rejim ile geliştirdiği yakın ilişkiler sonucunda girdiği, bu yeni ilişkiler çerçevesinde oluşturduğu yeni bir vizyon edinen partinin Suriye'deki Kürtler üzerinde görece etkili olduğu belirtilen hususlardandır. Türkiye'nin muhaliflere olan desteğini kesebilmek ve Türkiye'ye karşı PKK kartını oynamak isteyen Esed rejiminin, 19 Temmuz 2012 tarihinden itibaren kısa bir süre içinde, güvenlik güçlerini PYD'nin etkin olarak kabul edildiği bölgelerden çekmesi dikkat çekici bir hamle olarak görölmüş ve PYD'ye meşruiyet anlamında büyük bir koz sağlamıştır (Ertuğrul, 2014, s. 88). Bunun yanında, PYD, resmî kuruluşunu 2012 yılında ilan ettiği silahlı kanadı YPG sayesinde ve Rejimin de bölgeden kasten çekilmesiyle, 2012 sonu itibariyle Suriye'nin kuzeyinde birçok alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. PYD'nin PKK ile olan bağı dolayısıyla kötü bir imaja sahip olan adını uluslararası arenada kullanmamak, PKK'nın genel olarak savunduğu "Demokratik Konfederalizm" modelini hayata geçirmeye çalışmak, Suriye'nin kuzeyinde ileriki dönemlerde ilan etmeyi planladığı sözde özerklik çerçevesinde alt yapı oluşturmak ve rejimin çekilmesiyle oluşan otorite boşluğunu bahane ederek Kürt bölgelerindeki yasama ve idarî faaliyetleri yürüttüğünü iddia ederek de facto bir yapı kurmak amacıyla, 2011 yılında PYD başta olmak üzere, Suriye'de faaliyet gösteren PKK'ya yakın çevreler "Batı Kürdistan Halk Meclisi" adı altında bir oluşum kurmuşlardır (Ertuğrul, 2014). Söz konusu oluşumu hayata geçirmekte amacın sözde Kürt parlamentosunu hayata geçirerek, uluslararası camiada meşruiyet kazanmak olduğu ifade edilebilecektir. Üyelerinin tümü PKK/PYD üyesi olan ve PYD'nin izlediği politika ve strateji dışında hiçbir politikası olmayan, söz konusu meclisin faaliyetleri, PYD başlığı altında değerlendirilecektir.

Diğer bir etnik kökenli muhalif yapı olan Suriye Kürt Ulusal Konseyi (SKUK) ise Ekim 2011'de Suriye/Kamuşlı'da kurulmuştur. Konseyin başkanı dönemsel olarak seçilmekte olup, 2011-2013 dönemi içerisinde Başkanlık, 'Kürt Reform Hareketi Partisi' Başkanı Faysa Yusuf tarafından yürütölmüştür (O'Bagy, 2012, s. 15). KONGRA-GEL(PKK) onun

Suriye'deki uzantısı olan PYD dışında kalan, Suriyeli Kürt oluşumları bir araya getiren en geniş katılımlı çatı oluşumdur. Bünyesinde Suriye'de o dönemde aktif olarak faaliyet gösteren 11 Kürt siyasi partisini barındırmaktadır. SKUK'un Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Mesut Barzani ve Irak Kürt Demokratik Partisi (KDP) ile yakın ilişki içinde olduğu, Suriye'de demokratik, çoğulcu, parlamenter ve ademi merkezietçi bir yapının kurulmasını istediği, bu amaçla PYD'nin aksine Suriye muhalefetine diğer oluşumları ile yakın ilişkileri bulunduğu ifade edilmektedir (Ertuğrul, 2014, s. 69). Bu bağlamda, SUK ve SUKO olmak üzere, bağımsız Suriye muhalefeti ile temaslarında Kürt kimliğini ve Kürt toplumunun haklarını ön plana çıkarmaya gözlenen SKUK, özellikle Kürt halkının ve ulusal kimliğinin anayasa tarafından tanınmasını ve ademi merkezietçi yönetim altında otonomi verilmesini talep etmektedir. Diğer muhalif oluşumlar gibi rejimle diyalogu reddeden SKUK'un, Suriye'deki krizin mevcut rejimin değişmesiyle mümkün olabileceğini dile getirmektedir. Her ne kadar geniş katılımlı bir çatı örgüt yapısına sahip olsa da PKK'nın Suriye'deki Kürtler üzerindeki etkisi, PYD'nin silahlı bir güç olması ve kendi dışındaki Kürtçü oluşumlara baskıcı politikalar izlemesi nedeniyle, yeterince etkin olamamaktadır.

SURİYE'DEKİ MUHALİF YAPILAR VE KAYNAK SAĞLAYICI ÜLKELERİN/ÖRGÜTLERİN AĞ DÜZENEKLERİ ÇERÇEVESİNDE GÜÇ VE BAĞIMLILIK İLİŞKİLERİ

Suriyeli muhalif örgütlerin 2011 öncesi ve sonrası dönemi karşılaştırıldığı zaman, bahse konu yapılanmaların 2011 öncesi iki ana hatta ilerlediği, bunlardan ilkinin din tabanlı olan 'Müslüman Kardeşler' hareketi ve buna müzahir oluşumlar, diğerinin ise daha ziyade laik oluşumlar, sol tandanslı yapılanmalar ile gayri Müslim ve etnik kökenli örgütlerin bir araya gelmesiyle oluşturulan ve çoğunlukla Suriye dışında ikamet eden bireylerin dahil olduğu 'Şam Deklarasyonu' grubu olduğu ifade edilebilecektir. 2011 sonrası dönemde ise, özellikle halk hareketlerinin başlangıcında, eş güdüm eksikliği ve rejimin yoğun baskısı sonucunda gelişen çok parçalı muhalefetin birlikte hareket etme yoksunluğundan ötürü, ulusal ve yerel bazda bağımsız olarak nitelendirilebilecek birçok grup veya oluşumun ortaya çıktığı, ancak daha sonra söz konusu

oluşumların Suriye'deki muhalif hareketlere destek veren ülkeler nezdinde kendi başlarına meşruiyetlerini kazanamamalarından, rüşlerini ispat edememelerinden ve bu nedenle yeterince kaynak akışı sağlayamamalarından dolayı, bir konsolidasyon dönemine girdikleri gözlenmektedir. Söz konusu eğilim, muhalif hareketlerin çatı örgütü konumunda oldukları kaydedilen SUK ve SUKO'nun yönetim kadrosuna bakılarak kolayca anlaşılabilir. Örneğin, 2012 Ocak ayı itibariyle en kapsamlı çatı örgüt olarak kabul edilen, daha sonra birçok ülke tarafından Suriye'nin meşru temsilcisi olarak kabul edilen SUKO'nun temellerini oluşturan SUK'un 28 kişilik yönetim kurulu üyelerinin kompozisyonuna bakıldığında, 6 üye yerel olarak oluşturulan komitelerden, 5 üye MKÖ, 4 üye ŞDG, 4 üye ulusal blok olarak adlandırılan yapılanmadan, 4 üye Kürt temsilcilerden, 4 üye bağımsız ve 1 üye de Asuri Blok'a mensup üye 96 şeklinde meydana geldiği görülmekte olup, söz edilen bir araya gelme faaliyetinin önemli bir ayağı olarak değerlendirilmektedir (O'Bagy, 2012, s. 10). Bu konsolidasyon döneminde, örgütlerin sahip olduğu sosyal ağlar marifetiyle bir araya geldikleri, söz konusu sosyal ağların zaman zaman güçlü ağlardan oluşan kapalı ağ düzenekleri olarak, zaman zaman ise ideolojik olarak farklı gruplar arasındaki zayıf bağlar olarak ortaya çıktığı, ayrıca söz konusu farklı gruplar arasındaki ağlarda ortaya çıkan yapısal boşlukların aracılık faaliyetleri ile doldurulmasının bir araya gelme bağlamında hayati bir rol oynadığı izlenmekte olup, bahse konu sosyal ağların sözü edilen bir araya gelme döneminde büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, ideolojik olarak bir araya gelmiş bireylerin oluşturduğu örgütte, örgütsel düzeyde farklı noktadaki bilgiye ve kaynağa erişim için aktörlerin sürekli aynı ağ ilişkilerini kullanması bir nevi zorunluluk olarak görülmektedir. Suriye özelinde düşünüldüğünde, mevcut totaliter rejimin baskıcı uygulamalarından uzak kalmak için ideolojik olarak aynı düzlemde olmayan örgütlerle ilişki kurulmamaktadır. Bunun sonucunda da, sözü edilen bağlamda kapalı ağ kümelerinin oluşumu kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu tarz bir faaliyet alanı içerisinde kapalı ağ düzenegi kümelerinin bolluğunda, kaynak edinimine ve istikrarına ilişkin bilgi, aktörler arasındaki zayıf bağlarda dolaşacak ve bu durumda, Burt'un (2005) ifade ettiği yapısal boşlukları dolduran araçlar, bilgi aktarımında

kilit rol oynayabileceklerdir. Ayrıca, Suriye’de Arap Baharı sonrası ortaya çıkan muhalif örgütlerin tek başlarına elde edemedikleri uluslararası finansal, aynı ve diğer kaynak edinimini ve bu konuda oluşan görece istikrarlı dönemi, bir araya gelerek oluşturdukları çatı örgütler ile elde ettikleri ve söz konusu çatı örgütlerin de stratejik olarak bir araya gelerek ortak kaynak havuzundan faydalanma güdüsü ile oluşturulduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu hususlar ışığında düşünüldüğünde, Suriye’deki muhalif hareketlerin, Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin Suriye’de başladığı dönem olan 2011 yılı öncesindeki dönemde farklı bağlamlarda hareket ettiği, ayrıca 2011 sonrası dönemde ise 2013 yılına kadar görece bir bütünleşme ve konsolidasyon dönemine girerek son halini aldığı görülmektedir. Suriye’deki muhalif hareketlerin bağlamsal olarak geçirdiği bu evrimsel şekillenmenin, sosyal sermaye ve sosyal ağ yaklaşımları ile kaynak bağımlılığı kuramının güç ve bağımlılık ilişkilerine dair ortaya koyduğu temel söylemlerinin detaylı olarak irdelenmesi için farklı ve uygun bir bağlam sağladığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, kaynak bağımlılığı kuramı ve sosyal ağ yaklaşımlarının araştırmanın amaçları doğrultusundaki kesişim noktalarına değinilmesinde fayda olduğu mütalaa edilmektedir.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere, sosyal ağ yaklaşımı ile kaynak bağımlılığı kuramı örgütsel araştırmalar yazınında, örgütün içsel dinamiklerine odaklanarak çevreyi verili olarak alan yaklaşımlardan farklı olarak; çevrenin örgütün hareket, tepki ve stratejilerine ilişkin olarak belirleyici rolünden bahsetmektedir. Granovetter’in (1973) ‘zayıf bağların gücü’ yaklaşımının ve Burt’un (2000, s. 192) ‘yapısal boşluklar’ modelinin bilgi akışı konusunda, uzaktaki diğerleri ile güç ilişkileri bağlamında müşterek bir hareket modelini önererek kuramsal anlamda bir devrim yarattığı, ağ kuramının aynı zamanda 1940-1950’ler de başlayan eski bir kuramsal kökenden de ilham aldığı, özellikle Heider ve Festinger’ın Gestaltçı psikolojisi ile harmanladığı bilişsel öğeler ile 1970’lerde Emerson tarafından kavramsallaştırılan güç ve bağımlılık ilişkilerinin temel varsayımlarının ağ kuramını derinden etkilediği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, örgütler arasında oluşturulmuş bir sosyal ilişki düzeyinin ayrı bir örgütlenme birimi gibi hareket edebileceği, bu nedenle söz konusu ilişkilerin mahiyetinin, niteliğinin ve etkisinin yalnızca ağ

düzenine dâhil olmuş örgütlerin davranışlarının analiz edilmesiyle bütünü anlaşılmamasının imkânsız olduğu ve müşterek davranışın örgütler arası ilişkiler çerçevesinde kendine özel bir ilişki türü ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Van de Ven, 1976, s. 25). Meydan'a (2012, s. 181) göre ağ kuramı ile kaynak bağımlılığı kuramı bağımlılıkla ilgili birçok temel kabulü paylaşmaktadır. Buna ilaveten, Gulati de (1999, s. 401) örgütlerin kaynaklara ve kaynakları elinde bulunduran örgütlere ulaşabilmelerinin, örgütün sahip olduğu sosyal ağlar yoluyla mümkün olduğunu ve örgütsel yapılardan da bu ağlar sayesinde haberdar olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca, Sözen ve Gürbüz de (2012, s. 318) benzer şekilde, örgütler arasındaki bağımlılığa odaklanan kaynak bağımlılığı kuramının, örgütsel ağlar kuramı ile benzer yanları olduğunu dile getirmiş olup, söz konusu kuramların temelde birçok öngörüü paylaştığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Cook (1977, s. 69) örgütler arası ilişkiler düzleminin, örgütler arası kaynak aktarımına olanak veren bir ağ olduğunu, örgütler arası ilişkilerde bu anlamda iki önemli etmenin bulunduğunu, bunların ise örgütün piyasadaki yeri ve kaynak akışı üzerindeki potansiyel gücü olarak sıralanabileceğini ifade etmiş olup, örgütsel ağlarda kaynak konusunun önemini altını çizmiştir. Kaynak edinimi anlamında, örgütler arası güç dengesizliğinin, bir örgütün diğeri için görece kritik olan bir kaynağı elinde tutmasından kaynaklandığı, görece zayıf olan ve kaynağa ihtiyaç duyan örgütün diğereine bir anlamda bağımlı hale geldiği ifade edilmektedir (Davis ve Cobb, 2010, s. 27). Ayrıca kaynak bağımlılığı kuramı, örgütlerin bir yandan kendileri için kritik kaynakları elde etme çabası içinde olduklarını, ancak bunu yaparken kendi otonomilerinden de mümkün olduğu kadar ödün vermemeye çalıştıklarını kaydetmektedir (Üsdiken, 2007, s. 81). Bu bağlamda, güç asimetrisinin olduğu ilişkilerde de, görece daha az güçlü olan örgütün, söz konusu dezavantajlı durumu asgariye indirmek veya ortadan kaldırmak için çeşitli hamleler yapma teşebbüsüne gireceği belirtilebilecektir (Hilman ve ark., 2009, s. 1409). Bu doğrultuda, bahse konu dezavantajlı durumda bulunan ve kaynağa ihtiyacı olan örgütün, bulunduğu mevcut örgütsel ağ içerisinde bunu sağlamasının pek de uygun olmadığı, hâlihazırda yer aldığı ağ düzeninin örgütün karşı karşıya olduğu soruna çözüm geliştirmede yetersiz kaldığı, bu nedenle mevcut ağlarının dışında çeşitli

çözüm sağlayıcı olanaklara yönelebileceği söylenebilecektir. Buna ek olarak, örgütsel araştırmalar yazınında, örgütlerin dâhil olduğu sosyal ağ düzeneklerinin, kaynakların dağılımı veya kaynak bağımlılığının ortaya çıkardığı sosyal yapı gibi dışsal unsurlarla açıklanmaya çalışıldığı, bu çerçevede örgütlerin kaynak ediniminden kaynaklanan belirsiz çevreleri yönetmek ve kaynak ihtiyaçlarını istikrarlı olarak sağlayabilmek adına, genellikle dışsal kısıtlamalar ile baş etmelerine olanak veren kaynaklara ve yeteneklere sahip diğer örgütlerle bağlar kurma çabası içinde oldukları kaydedilmektedir (Gulati ve Garguli, 1999, s. 1440). Bunun yanında, Oliver (1990, s. 250), kaynakların kıt olmasının örgütler arası ilişkilerin oluşumunda temel bir rol oynadığını, kaynakların kıt ve kısıtlı olmasının örgütlerin gerekli kaynakları edinmede zorluk yaşamalarına sebep olduğunu, bu zorluğun ise diğer örgütlerle ağ ilişkileri kurma eğilimi yarattığını ifade etmektedir. Kaynak edinimi sırasında ortaya çıkan güç asimetrisinin, büyük çoğunlukla kaynağın niteliğinden dolayı oluştuğu, kıt ve kontrolü sınırlı 99 sayıda örgütte olan kaynakların, bağımlılığa, bağımlılığın ise güç eşitsizliğine neden olduğu söylenebilecektir. Bu muhakemenin altında, kaynak edinimi ve kaynak ediniminin istikrarını sağlama konusunda kaynağın kıt niteliğinden dolayı, tek ya da az sayıda güçlü örgüte bağımlı olan örgütün, içinde bulunduğu mevcut sosyal ağları ile anılan bağımlılık sorununu gideremediği, bu nedenle kaynak sağlama anlamında ortaya çıkan güç asimetrisini aşabilmek, kendi otonomisini korumak ve kaynak sağlayıcı örgütlere deyim yerindeyse boyun eğmeme adına kendine farklı sosyal ağlarda alternatif kaynak sağlama yolları arama yolunu tercih edebileceği savı yatmaktadır. Kaynak edinimi nedeniyle yüksek güç dengesizliğinin bulunduğu bağlamlarda yer alan örgütlerin, otonomilerini korumak amacıyla çeşitli alternatifler arama çabası içinde olacağı belirtilmekte ve söz konusu alternatifleri mevcut sosyal ağları yoluyla elde edemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu noktada, sosyal ağ yaklaşımları çerçevesinde ortaya çıkan ve örgütlere kendi ağ düzenekleri dışındaki bilgiye ve/veya kaynağa ulaşma imkânı sağlayan ağ ilişkileri yapılarının, güç dengesizliğine maruz kalan örgütlerin alternatif yaratma çabalarını açıklamada daha yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Bahse konu yaklaşımlar çerçevesinde, yapısal boşluklar düşüncesinin yukarıda ifade edilen durumda kalan örgütlerin

kaynak edinme anlamındaki faaliyetlerini betimlemede daha uygun olabileceği düşünülmektedir. Burt (2000, s. 348-349) yapısal boşluklar düşüncesinin temelinde, aktörlerin yüksek güven alt yapısı ile oluşturduğu güçlü bağların bulunduğu ağ düzeneklerinin genelde kümeler halinde konumlandıkları, birbirlerinden ayrı ve bağlantısız olduklarını, birbirleri normal şartlar altında bağlantısız olan bu kümelerin zayıf bağlar ile ilişkili hale geçebileceği düşüncesinin yer aldığını kaydetmektedir. Bu bağlı olmayan kümeler arasındaki oluşan boşluklar, yapısal boşluklar olarak nitelendirilmekte ve söz konusu boşlukları dolduran aktörlerin çeşitli avantajlara sahip olacağı belirtilmektedir (Burt, 2005, s. 15). Ayrıca, zayıf bağlar yoluyla ortaya çıkan aracılık faaliyetlerinin örgütlere, kaynak edinimi anlamında hâlihazırdaki sosyal ilişkileri ile ulaşmayaacağı bilgiler ve imkanlar sunabileceği ve örgütlere hayatta kalma anlamında farklı fırsatlar sağlayabileceği belirtilmektedir (Zaheer, ve ark. 2010, s. 73).

Suriye'deki muhalif örgütlerin kaynak edinimi konusundaki tecrübeleri, bahse konu güç ilişkileri bağlamında dikkate alındığında, özellikle Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çatı örgütlenmelerin her türlü kaynaklarını yukarıda belirtilen Birleşmiş Milletler gibi çok uluslu yapılanmalar ile kendilerine destek veren ülkelerden tedarik ettikleri görülmektedir. Bu anlamda, muhalif örgütler ile onlara kaynak sağlayıcı konumda olan ülkelerin/örgütlerin arasında muazzam bir güç asimetrisi olduğu kolaylıkla söylenebilecektir. Ancak bahse konu örgütlerin bir yandan bağımsız olarak hareket etme eğiliminde oldukları, bu nedenle sadece bir kaynak sağlayıcının güdümünde olmaktan ziyade birçok farklı ülke/örgüt ile görüştikleri bu sayede de bir nevi otonomilerini sağlama peşinde oldukları söylenebilecek olup, söz konusu yapılanmaların bahse konu faaliyetleri mevcut sosyal ağlarından ziyade farklı ağ kümeleri ile ilintili olarak gerçekleştirmeye çalıştığı ifade edilebilecektir. Bunun yanında, bahse konu muhalif örgütlerin farklı ağ kümelerindeki kaynak ve bilgiye ulaşımını ise, genel olarak bilgi ve tecrübe olarak bahse konu örgütler ile kaynak sağlayan yapılanmalar/ülkeler arasındaki yapısal boşluklardan avantaj sağlama konusunda yetkin aktörler marifetiyle yaptığı ve söz konusu aktörlerin Burt'un (2005, s. 15) belirttiği aracılık faaliyetini yürüttükleri söylenebilecektir. Bu çerçevede;

Önerme-6: Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çatı muhalif örgütler ile bunlara kaynak sağlayan örgütler/ülkeler arasında yüksek güç dengesizliği, muhalif örgütlerin kaynak sağlama anlamında aracılık faaliyetleri yürütmesine neden olmaktadır.

Suriyeli muhalif örgütlerin kendilerine kaynak sağlayan ülkeler/örgütler ile kaynak edinimi ve bu edinimin istikrarı anlamında tecrübe ettiği diğer bir hususun, kaynak bağımlılığı kuramı tarafından değinilen 'Karşılıklı bağımlılık' olduğu ifade edilebilecektir. Kaynak bağımlılığı kuramı çerçevesinde örgütler arası bağımlılık, bir örgütün kaynak temin ettiği örgüte olan ve temin ettiği kaynağın niteliği, yoğunluğu ve kritikliğine göre değişebilen bir olgudur (Davis ve Cobb, 2010, s. 29). Cook (1977, s. 66) örgütlerin kendi yerel ve dışsal çevreleri ile kaynak elde edememelerinin sonucunda, yerel olmayan dış çevre ile kaynak sağlama adına müzakerelere başlayacağını, bunun da bağımlılıklar yaratarak örgütlerin otonomilerini kaybetmelerine yol açacağını belirtmektedir. Bağımlılık durumlarının, güç dengesizliği durumlarından farklı olarak değerlendirilebileceği belirtilebilir. Bunun nedeni, güç dengesizliği durumlarında, sadece zayıf olan örgütün kısıtları kaldırma bağlamında çeşitli hamleler yapabileceği düşünülürken, bağımlılığın yüksek olduğu durumlarda aynı kaynağa ihtiyaç duyan ve hatta rakip durumunda olan örgütlerin, kaynak edinimi konusunda müşterek olarak çeşitli alternatif çözümler üretme eğiliminde oldukları ifade edilebilecektir. Bu doğrultuda, Gargiulo ve Ertuğ (2014, s. 1439) bağımlılığı yüksek olan zayıf örgütlerin, söz konusu bağımlılık durumlarından ya temin ettikleri kaynağın temin durumunu kontrol altına alarak ya da sosyal ağları yoluyla kaynak temini konusunda alternatifler yaratarak kurtulabileceklerini, sosyal ağların bağımlılıktan kurtulma anlamında tam olarak bir çözüm oluşturmasa dahi güçlü tarafın gücünü kullanma imkanını veya isteğini kısıtlayabileceğini ifade etmişlerdir. Özellikle kıt olan veya sınırlı sayıda tedarikçi tarafından kontrol edilen kaynaklara ihtiyaç duyan örgütler, yukarıda değinildiği üzere, her zaman söz konusu bağımlılık durumuyla tek başlarına başa çıkamamaktadırlar. Bu sebeple, aynı kaynağın temini bağlamında rakip olan örgütlerin, kaynak tedarikine ilişkin sorunları ortadan kaldırmak adına bir birleşme yaşayabilecekleri belirtilebilecektir. Bu bağlamda, Casciaro ve Piskorski (2005, s. 189) kaynak

bağımlılığın yoğun olduğu ilişkilerde, kısıt giderici faaliyetler olarak nitelendirilen ve genel olarak örgütün tek başına gerçekleştirdiği hamlelerin daha az kullanılacağını ve sözü edilen durumun daha ziyade endüstri içi birleşme stratejilerine yol açacağını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, kaynak edinimi konusunda bahse konu sorunları yaşayan örgütlerin, yukarıda da ifade edilen ve kaynak bağımlılığı kuramı tarafından çokça incelenen, stratejik ittifaklar kurma yönünde hareket edebileceği belirtilebilecektir. Söz konusu ittifaklar çerçevesinde, önemli kaynaklara ulaşmanın ve söz konusu kritik kaynakların teminini istikrara kavuşturmanın, örgütlerin her zaman tek başlarına baş edebilecekleri bir durum olmadığı, bu nedenle örgütlerin kaynaklara ulaşım, istikrar ve maliyet gibi çeşitli nedenler ile stratejik iş birlikleri kurmayı tercih ettikleri belirtilmektedir (Meydan, 2010, s. 18).

Stratejik ittifakların yapısı ve bu ittifakların oluşumunda sosyal ağların rolünün ve işlevinin ele alındığı çalışmada Gulati (1998, s. 300-301) söz konusu stratejik ittifakların kaçınılmaz olarak örgütün sosyal ağlarından etkileneceğini, hatta örgütün sosyal ağları tarafından şekillendirileceğini, örgütün söz konusu oluşumlara dahil olma veya oluşturulma aşamasında sosyal ağlarında sahip olduğu güçlü ve zayıf bağlarının büyük rolü olduğunu, daha önce ortaklık yapmış olan örgütlerin stratejik anlamda bir araya gelme konusuna daha yatkın olabileceğini, ancak araştırmaların daha önce ittifak kurmamış ve görece uzak bağlara sahip örgütlerin de aynı iştilgal alanında olmaları şartıyla bir araya gelebilecekleri belirtilmektedir. İfade edilen hususlar çerçevesinde, yüksek bağımlılık durumlarında ortaya çıkan ve örgütleri bir araya gelme yönünde bir anlamda zorlayan bağlamlarda, örgütlerin hâlihazırda sahip oldukları güçlü bağların kaynak ediniminde yetersiz kalabileceği değerlendirilmektedir. Bunun nedeninin ise örgütün mevcut ağları ile elde edebileceği bir kaynağın temini için yüksek bağımlılık yaşamayabileceği, çünkü hâlihazırdaki ağlarının örgüte bahse konu kaynağı ya da ikamesini sağlamada yardımcı olabileceği, özellikle kapalı ağ düzeneklerinde yer alan örgütler için, ağ yapısındaki yüksek toplulukçu güdülerden dolayı örgütün güç duruma düşmesini engellemek adına diğer ağ üyelerinin çeşitli girişimlerde bulunabileceği düşüncesi olduğu söylenebilecektir. Ancak, örgüt kaynak edinimi konusunda, kaynağı elinde bulunduran örgüt

ile yüksek bağımlılığa dayalı bir ilişki geliştirdiyse, örgütün hâlihazırda dâhil olduğu sosyal ağların dışına çıkararak, görece az temas ettiği ve rakip konumundaki örgütler ile ilişki kurma çabası içine girebileceği, bu örgütlerden kaynak sağlama, ikame temin ve tespit etme gibi bilgilerin edinilmesinin yanı sıra, söz konusu örgütler ile kuracağı stratejik ittifaklar yoluyla kaynak edinimindeki yüksek bağımlılığı azaltma yoluna gidebileceği belirtilebilecektir. Bu bağlamda, görece fazla temas etmeyen aktörlerin yeni fırsatlar ve bilgilere ulaşmak amacıyla kurdukları ilişki, sosyal ağ yaklaşımı çerçevesinde zayıf bağlar (Granovetter, 1973) olarak nitelendirilmektedir. Zayıf bağların örgütlere kendi ağ düzeneklerinin sunmadığı bilgilere ve kaynaklara ulaşım için ideal olduğu belirtilmektedir. Örgütlerin zayıf bağları ile yeni fikirlere ve imkanlara ulaşmasının daha rahat olduğu ve zayıf bağların örgütlere bu anlamda farklı bağlamlara ulaşma imkânı sağladığı vurgulanmaktadır. Sözü edilen zorlu ve dezavantajlı durumlardan örgütün kendini sıyırması için, mevcut bilgi ve fırsatların dışında edinebileceği yeniliklere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, bilgi ve fırsatlara hızlı erişim sağlayan ve örgüte çevresel değişimlere uyum konusunda büyük avantajlar verebilecek olan zayıf bağlarını güçlendirmesi örgüt için anılan çevrelerde hayatta kalmak adına elzem olarak görülmektedir. Arap Baharı sonrası ortaya çıkan Suriyeli muhalif yapıların geçirdiği kaydedilen yapısal değişiklik ve konsolidasyon dönemi ortaya çıkan çatı örgütlerin, kaynak bağımlılığı yaklaşımı tarafından dile getirilen ve yukarıda değinilen kaynak edinimi oluşan karşılıklı bağımlılık durumlarından kurtulmak üzere oluşturulan stratejik ortaklıklara iyi bir örnek olduğu düşünülmektedir.

Arap Baharı öncesi muhalefetin iki ana örgütü ve yukarıda belirtilen sebepler çerçevesinde kapalı sosyal ağlar olarak nitelendirilebilecek olan MKÖ ve ŞDG'nin, Arap Baharı öncesi görece az temas ettikleri ve aralarında zayıf bağlara dayanan sosyal ilişki olduğu Önerme-5'te belirtilmekte olup, söz konusu varsayım altında bu iki örgütün normal şartlar altında bir araya gelerek, ortak bir zemin oluşturmaları görece zor bir hamle olarak nitelendirilebilmektedir. Ancak Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı şartların muhalif örgütlere tek başlarına ayakta kalma şansı tanımadığı, muhalifleri destekleyen ülkelerin Suriye'deki muhalefetin tabanını genişletmek ve ülke nezdindeki temsil kabiliyetini artırmak

anlamında, bireysel olarak bu örgütlere yardım etmeyi tercih etmediği, bu nedenle söz konusu örgütlerin kaynak sağlama anlamında bir araya gelerek çatı örgütler kurduğu söylenebilecektir. Bu bağlamda;

Önerme-7: Arap Baharı sonucu ortaya çıkan bağlamda, MKÖ ve ŞDG kaynak edinimi çerçevesinde oluşan yüksek bağımlılığı minimize etmek amacıyla zayıf bağlar yoluyla kurulan stratejik iş birliklerini tercih etmektedirler.

Yukarıda da değinildiği üzere, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan muhalif çatı örgütlerin üst düzey yönetim aygıtlarının yapısı incelendiğinde, üyelerin genel olarak Suriye muhalefetinin iki ana damarı olduğu ifade edilen Müslüman Kardeşler Örgütü ve Şam Deklarasyonu Grubu mensubu olduğu, ancak Suriye'deki diğer etnik kökenli yapılanmalardan da üyesi olduğu görülmektedir. Özellikle Kürt bloğundan gelen üyelerin hem SUK hem de SUKO bünyesinde yer alması ve söz konusu Kürt üyelerin, örgütlerin yönetim aygıtları içinde yer alarak birçok uluslararası toplantıya katılmaları da dikkat çekici hususlardandır. Suriye'de yaklaşık 2 milyona yaklaşan nüfusuyla büyük bir etnik grup olan Kürtler, siyasî alanda iki ana muhalif akım ile temsil edilmekte olup, bunlardan 'PYD ve Batı Kürdistan Halk Meclisi-BKHM' kanadı KONGRA-GEL(PKK)/KCK, 'Suriye Kürt Ulusal Meclisi-SKUK' kanadı ise Irak kuzeyi yerel yönetiminin sahibi olan 'Kürdistan Demokratik Partisi-KDP' yanlısıdır. 2011-2013 yılları arasında bakıldığında, söz konusu iki grubun görece bir hâkimiyet mücadelesi içinde olduğu söylenebilecek olup, PYD kanadının daha ziyade sahada, SKUK'un daha çok siyasî alanda başarılı olduğu söylenebilecektir. Ayrıca, SKUK'un KDP ile olan organik bağı, hâlihazırda Suriye muhaleftine destek veren ülkeler nezdindeki meşruiyetini artırmış ve pek çok SKUK üyesi muhalif çatı yapılanmalara dâhil olmuştur. Bu çerçevede, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan durumdan en etkili şekilde yararlanan etnik kökenli grubun Kürtler olduğu değerlendirilmekte olup, kaynak sağlama anlamındaki aracılık faaliyetlerinde kilit roller üstleneceği düşünülmektedir. Bu çerçevede,

Önerme-8: Arap Baharı sonrası ortaya çıkan çatı muhalif örgütler içinde yer alan Kürt üyelerin kaynak sağlama anlamında yürüttüğu aracılık faaliyetleri diğer etnik kökenli yapılardan gelen üyelere göre daha fazladır.

VERİ TOPLAMA VE ANALİZ

Bu çalışmada Suriye’de süregelen iç çatışmaların önemli bir tarafı olan Suriyeli muhalif örgütlere ilişkin ağ ilişkilerinin belirlenerek, sözkonusu ilişkilerin kaynak edinimi sürecindeki rolüne ve işlevine ilişkin verilen önermeleri test etmek amacıyla ikincil veri kaynakları üzerinden gerekli araştırmalar yapılarak ağ verileri toplanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu örgütlerin doğrudan diğer örgütler ve/veya devletler ile gerçekleştirdikleri görüşmeler, temaslar, toplantılar, kongreler ve benzeri etkinlikler ilişki olarak değerlendirilecektir. İkincil veri kullanılmasındaki en önemli nedenlerden biri, araştırmanın bağlamı düşünüldüğünde, söz konusu verilere kolay erişim sağlanması ve elde edilen verilerin farklı birçok kaynaktan teyit etme imkanındır. Özellikle, internet ve sosyal medya araçlarının bu araştırmalarının amaçları doğrultusunda değerli birer kaynak olduğu ifade edilebilecektir. Arap Baharı bağlamında yapılan birçok araştırma, sosyal medyanın bu süreçteki rolüne ve sosyal ağların bu çerçevedeki potansiyeline atıfta bulunmakta ve yine yoğun olarak ağ düzeneği analiz yöntemleri kullanılmaktadır (O’Callaghan, ve ark., 2014; Freelon, ve ark., 2014; Yaghi, 2013; Kim ve ark., 2006). Bu çerçevede, ikincil veri kaynaklarının bu araştırmanın amaçları doğrultusunda daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmada kullanılmak üzere internet arama motorları ile gerçekleştirilen veri toplama aşamasında, araştırmaya konu olan muhalif yapıların yönetim kademesindeki kişilerin özgeçmişleri, söz konusu aktörlere ilişkin e-gazete haberleri (burada özellikle uluslararası bağlamda Suriye konusuna çokça değinen BBC, CNN ve Al Jazeera gibi haber portalları önemli bir yer tutmaktadır), bahse konu örgütlerin resmî internet sayfaları, Twitter ve Facebook hesapları ile konuya ilişkin olarak internet yoluyla ulaşılabilen her türlü doküman, belge ve etüt çalışması gibi kaynaklara erişim sağlanmıştır. Bu minvalde toplanan veriler UCINET programı ile analiz edilmiş olup analiz sonrası ortaya çıkan ağ düzeneklerini gösteren tablolar çalışmanın Ek bölümünde sunulmuştur.

BULGULARIN GENEL ÖZETİ VE TARTIŞMA

Çalışmanın kuramsal boyuttaki amacı; örgütlerin kaynak edinimleri ve bu edinimi belirli bir istikrar çerçevesinde sürdürülebilmelerine ilişkin

olarak yürüttüğü faaliyetlerin örgütün hayatta kalması aktivitesini ne şekilde etkilediğine dair düşünceler ortaya koyan 'Kaynak Bağımlılığı' kuramı ile örgütlerin sosyal ilişkilerinin onların faaliyetlerine ne gibi bir etki yarattığını irdeleyen 'Sosyal Ağ' kuramının, örgütlerin kaynak bağımlılığı çerçevesinde tecrübe ettikleri güç ve bağımlılık kavramlarını nasıl şekillendirdiğine ışık tutmaktır. Kuramsal olarak taşıdığı bu temel amacı, Suriyeli muhalif örgütler öznesinde inceleyen bu çalışma aynı zamanda, kaynak edinimi anlamında farklı bağlamlarda aynı örgütlerin, sosyal ağları yoluyla ne gibi hareket tarzlarını benimsediğini de ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada toplam sekiz öneri oluşturulmuş ve önermelerin tamamı yapılan analizler neticesinde doğrulanmıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika olarak adlandırılan bölgede baş gösteren ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinden önceki dönemde var olan Suriye'deki muhalif hareketler, ülkede uzun bir süredir dikta benzeri bir yönetim benimseyen Baas Partisi'nin uyguladığı baskıcı/yok edici politikalar sonucunda, yasadışı olarak nitelendirilmiş ve ülkede ve/veya ülke dışında bu boyutta faaliyet göstermişlerdir. Bu bağlamda, bahse konu muhalif örgütlerin güçlü sosyal ağ ilişkilerinin öncülüğünde ortaya çıktığı kaydedilen kapalı ağlar ile ilişki kurdukları belirtilmiştir.

Suriye'de Arap Baharı öncesi dönemde ortaya çıkmış olan ve Suriye muhalefetini iki ana damarını oluşturduğu kaydedilen Müslüman Kardeşler Örgütü (MKÖ) ve Şam Deklarasyonu Grubu (ŞDG) üzerlerindeki siyasî baskı ve faaliyet yasağı gibi nedenlere bağlı olarak güçlü bağlara sahip kapalı ağlar oluşturmak durumunda kalmışlardır. Örgütlenme sebepleri ve örgüt mensubu profilleri farklı olan bu örgütlerin, bir arada olma motiflerinin din ve ideoloji gibi güçlü nedenlere dayanmasından ötürü, üyeler arası yüksek güven ortamı oluşmuş, bunun sonucunda da MKÖ ve ŞDG'nin faaliyetlerinin tüm engellemelere rağmen durdurulamamıştır. Her iki örgütün genel yapısı ve sosyal ağlarına ilişkin olarak oluşturulan ilk beş önermede, söz konusu örgütlerin sosyal ağ yapıları ve ilişki biçimleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Dinî motiflerinden ötürü, örgüt içi güven ve sadakat gibi duyguların daha yüksek yoğunluklu yaşanması ve örgüt üyelerinin genel olarak aynı dinî ve mezhepsel alt yapıdan gelmeleri gibi sebeplere bağlı olarak

MKÖ'nün daha güçlü bağlara sahip olduğunu kaydeden Önerme-1'in, bu anlamda doğrulanması sürpriz bir durum değildir. Buna karşın, laik ve çoğulculuğu savunan sol kesim ile Suriye'de Müslümanlık dışındaki diğer dinlere mensup muhalif şahısların oluşturduğu bir örgüt olarak görece heterojen bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilecek ŞDG'nin de daha zayıf bağlara sahip olduğunu ifade eden Önerme-2'nin de doğru olarak tespit edilmesi mantıklı sayılabilecektir. Ayrıca, ŞDG üyelerinin farklı ideolojik kökenlerden gelmesi ve etnik/mezhebi gruplardan gelmesi, görece daha güçsüz bağlara sahip olabileceğine işaret ederken, bahse konu örgütün üyelerinin çeşitli Avrupa ve Arap ülkelerinde yaşaması ve aralarında ilişki olarak bir mesafe bulunması, söz konusu ağda yer alan aktörlerin bağlantılarının daha düşük yoğunluklu olmasına yol açmış ve Önerme-3 de bu bağlamda doğrulanmıştır. Önerme-4'ün ifade hususların doğrulanması aslında MKÖ'nün bulunduğu coğrafyada, birden fazla ülkeye yayılmış olması ve yayıldığı ülkelerde de etkin bir takipçi ağı oluşturmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. ŞDG'nin her ne kadar Suriye içinde ve dışında çeşitli temsilcilikleri ve bağlantıları bulunsa da, MKÖ mensuplarının hem kendi bünyelerindeki ilişki şartları hem de Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasındaki bağlantıları dikkate alındığında, anılan bölgedeki mevcut sosyal ağlardaki konumları daha kilit bir nitelik taşıması böylece daha merkezî roller üstlenmektedirler. Önerme-5'in doğrulanması aşamasında, MKÖ ve ŞDG'nin ideolojik ve dinsel/mezhepsel farklılıkları büyük bir role sahiptir.

Her ne kadar her iki muhalif örgütün Suriye rejimden hoşnutsuzluk anlamında amaç ortaklığı söz konusu ise de, farklı temellerinden ötürü, bir birliktelik söz konusu olmamıştır. Söz konusu hususlarda, yazında zayıf bağlar olarak nitelendirilen ağ yapılarına bir ilişki profili ortaya çıkarmış olup, Önerme-5 bu manada doğrulanmıştır. Önerme-6, Önerme-7 ve Önerme-8 ise, yukarıda da ifade edildiği üzere, Arap Baharı sonrası Suriye muhalif hareketleri ile onlara kaynak sağlayıcı konumda olan ülke/örgütler ile, kaynak edinimi ve bu edinim sırasındaki güç ve bağımlılık ilişkileri hakkında türetilmiştir. Önerme-6, hatırlanacağı üzere, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan ve bir realite olarak görülen çatı muhalif örgütlerin, nasıl bir araya geldiklerine ilişkin süreçte atıfta bulunuyordu. Suriye'de çatı muhalif yapılanmalar öncesinde

faaliyet gösteren bireysel muhalif örgütlerin kaynak edinimi konusundaki beceriksizlikleri, bahse konu güç ilişkileri bağlamında dikkate alındığında, kaynak sağlayıcı konumundaki ülkeler ve çok uluslu yapılar ile bu örgütler arasında yadsınamaz bir güç asitmetrisi olduğu kolaylıkla söylenebilecek olup Önerme-6'nın doğrulanması, bu hususlar ışığında, mantık dışı değildir. Önerme-7, aslında Arap Baharı sonrası ortaya çıkan Suriyeli muhalif yapıların tecrübe ettiği konsolidasyon dönemi ortaya çıkan çatı örgütlerin, kaynak bağımlılığı yaklaşımı tarafından belirtilen ve karşılıklı bağımlılık durumlarından kurtulmak üzere oluşturulan stratejik ortaklık olarak adlandırılabilmesine ilişkin olarak türetilmiştir. Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı şartların, bu örgütlere tek başlarına ayakta kalma imkânı sağlamamasından ve muhalifleri destekleyen ülkelerin Suriye'deki muhalefetin tabanını genişletme isteğinden dolayı bireysel olarak bu örgütlere yardım etmeyi tercih etmemesi, kaynak sağlama anlamında söz konusu örgütleri zorunlu olarak birleşmeye itmiştir. Bu olaylar bağlamında, Önerme-7 doğrulanmıştır.

Arap Baharı sonrası ortaya çıkan muhalif çatı örgütlerin üst düzey yönetim aygıtlarının yapısı incelendiğinde, Kürtlerin bu gibi yapılarda temsil edilen en kalabalık etnik gruplardan olduğu göze çarpmaktadır. KDP yanlısı SKUK ve PKK menşei PYD/YPG'nin 2011-2013 yılları arasında sürdürdüğü faaliyetlere bakıldığında, söz konusu iki grubun bir hâkimiyet mücadelesi içinde olduğu; PYD kanadının daha ziyade sahada, SKUK'un ise daha çok siyasî alanda varlık gösterdiği söylenebilecektir. Ayrıca, SKUK'un KDP ile olan organik bağı, hâlihazırda Suriye muhaleftine destek veren ülkeler nezdindeki meşruiyetini artırmış ve pek çok SKUK üyesi muhalif çatı yapılanmalara dâhil olmuştur. Bu çerçevede, Arap Baharı sonrası ortaya çıkan durumdan en etkili şekilde yararlanan etnik kökenli grubun Kürtler olduğu değerlendirilmesi çerçevesinde oluşturulan Önerme-8, bahse konu analizlerinde beklenen şekilde çıkması üzerine doğrulanmıştır. Ancak güncel olarak bakıldığında PYD/YPG'nin, müttefikleri ABD ve DEAŞ karşıtı koalisyon üye ülkeler marifetiyle Suriye'de de facto bir egemen bölge oluşturduğu söylenebilecek olup örgütün baskıcı politikaları ile SKUK faaliyetlerinin ciddi oranda azaldığı da altı çizilebilecek hususlardandır.

ÇALIŞMANIN SURİYE'DEKİ GÜNCEL DURUMA İLİŞKİN YANSIMALARI

Bu çalışmada 2011-2013 yılları arasında Suriye'deki muhalif yapılanmalar ve onlara kaynak sağlayan ülke/örgütler arasında kaynak bağımlılığı ilişkileri sosyal ağ yaklaşımları perspektifinden ele alınmıştır. Çalışmada sunulan önermeler çerçevesinde, Suriye'de Esed Rejimi dışında kalan oluşum ve organizasyonlara (legal ve illegal) destek veren ülke ve örgütlerin kaynak aktarımını yoğun olarak sözde Suriye Demokratik Güçleri (SDG) çatısı altındaki PYD/YPG yapısına aktardığı görülmekte olup SUKO gibi meşru muhalefet organlarının görece göz ardı edildiği izlenmektedir. Bu durum PKK güdümünde faaliyet gösteren sözde Kürt muhalefete önemli avantajlar sunmuş olup mezkûr konjonktür, çalışmanın 8. önermesinin öngördüğü şekilde gerçekleşmiştir.

Ayrıca, Suriye'deki muhalif yapıların zaman içinde konsolidasyon süreçlerini de hızlandırdığı ve 2022 yılı itibarıyla SUKO'nun geniş tabanlı bir yapıya dönüştüğü ve bu anlamda Cenevre, Astana, Anayasa Çalışmaları ve diğer barış çabalarına meşru muhalefetin önemli bir parçası olarak dâhil olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, konsolidasyon çalışmaları kapsamında Suriye Geçici Hükûmeti (SGH) olarak anılan yapı hayata geçirilmiş ve muhalif yapıların bir anlamda kurumsallaşması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Suriye'de devam eden iç çatışmaların sonlandırılması için süren çabalar anlamında Suriye muhaliflerinin daha konsolide olduğu görülmektedir. Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi operasyonlar ile kurtarılan bölgelerde yürütülen ekonomik faaliyetler ile kendi kendisine yetebilen bir konuma gelmeyi amaçlayan muhaliflerin, mücadelede büyük bir rol aldığı söylenebilecektir.

Kaynakça

- Abbas, H. (2011). The dynamics of the uprising in Syria. *Arab Reform Brief*, 51: 2-12.
- Abuhasan, M. (2013). Arap Baharı Sonrası Suriye'de Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, Ankara.

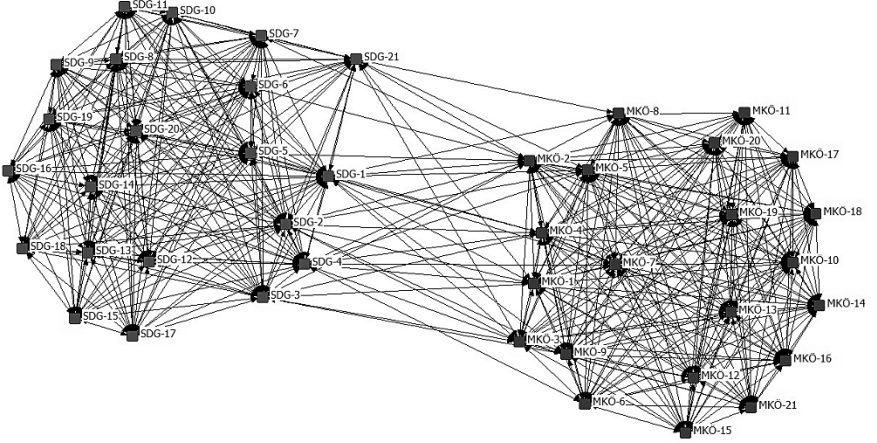
- Burt, S. R. (2004). Structural Holes and Good Ideas, *American Journal of Sociology*, 110 (2): 349-399.
- Burt, R. S. (2005). *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital*. Oxford University Press, New York, ABD.
- Casciaro, T. ve Piskorski, M. J. (2005). Power Imbalance, Mutual Dependence and Constrain Absorbtion: A Cloer Look at Resource Dependence Theory. *Administrative Science Quarterly*, 50: 167-199.
- Chen, H. ve Chen, T. J. (2002). Asymmetric strategic alliances: A network view. *Journal of Business Research*, 55(12): 1007-1013.
- Chung, S. A., Singh, H. ve Lee, K. (2000). Complementarity, status similarity and social capital as drivers of alliance formation. *Strategic management journal*. 21 (1): 1-22.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 11: 95-120.
- Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31(6): 874-900.
- Davis, G. F., ve Powell, W. W. (1992). Organization-environment relations. M. Dunnette (Ed.) *Handbook of industrial and organizational psychology* içinde (315-375). Palo Alto Consulting Psychologists Press.
- Davis, G. F. ve Cobb J. A. (2010). Resource Dependency theory: past and future. *Research in the Sociology of Organization*, 28: 21-42.
- Dikili, A. (2014). Örgütlerde Güç Kavramı: Eleştirel Yönetim Çalışmaları İle Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı'nın Bakışlarına Dair Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 12: 141-164.
- Ertuğrul, E. (2014). *Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gargiulo, M. ve Ertug G. (2014). The Power of the Weak, in Daniel J. Brass, Giuseppe (Joe) Labianca, Ajay Mehra, Daniel S. Halgin, Stephen P. Borgatti (Ed.) *Contemporary Perspectives on Organizational Social Networks (Research in the Sociology of Organizations, Volume 40)* (179-198) Emerald Group Publishing Limited.
- Granovetter, M. (1973). Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78: 1360-1380.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory*, 1: 201-233.
- Hagedoorn, J., Roijackers, N. ve Van Kranenburg, H. (2006). Inter-Firm R&D Networks: the Importance of Strategic Network Capabilities for High-Tech Partnership Formation. *British Journal of Management*, 17: 39-53.
- Hilman, A. J., Withers M. C. ve Collins, B. J. (2009). Resource Dependency theory: A Review. *Journal of Management*, 65(6): 1404-1427.

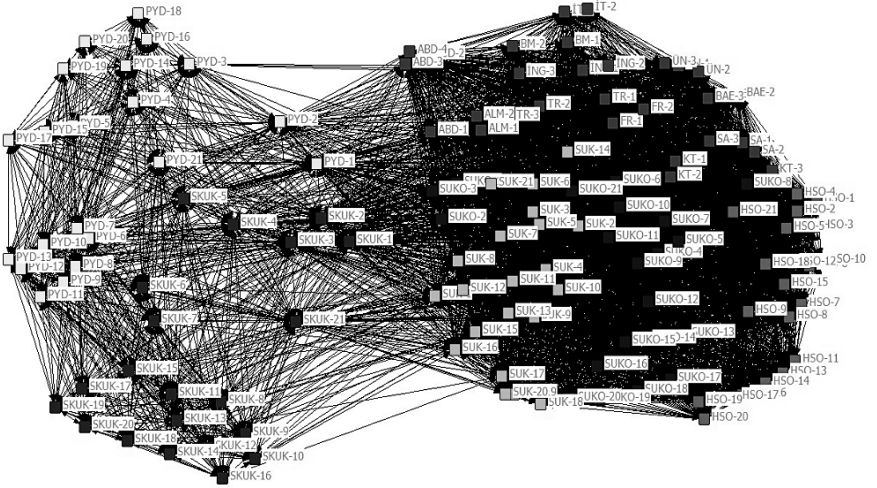
- Holliday, J. (2012). *Syria's Maturing Insurgency*. Institute for the Study of War, Washington.
- Johnson, B. L. (1995). Resource Dependency Theory: A Political Economy Model of Organizations. University of Utah, Education Resource. Salt Lake City, ABD.
- Karadal, H., Eser, F. ve Saygin, M. (2014). Kaynak bağımlılığı üzerine yapılan çalışmaların içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2): 12-27.
- Kim, D., Subramanian, S. V., ve Kawachi, I. (2006). Bonding versus bridging social capital and their associations with self rated health: a multilevel analysis of 40 US communities. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60(2): 116-122.
- Kışlakçı T. (2012). *Arap Baharı*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Kraatz, M. S. (1998). Learning by association? Interorganizational networks and adaptation to environmental change. *Academy of Management Journal*, 41: 621-643.
- Landis, J. ve Pace, J. (2007). The Syrian Opposition, *The Washington Quarterly*, 30: 45-68.
- Lin Z., Yang H. ve Arya B., (2009). Alliance Partners and Firm Performance: Resource Complementarity and Status Association, *Strategic Management Journal*, 30(9): 921-940.
- Meydan, C. H. (2011). Kaynak Bağımlılığı, İşlem Maliyetleri, Örgütsel Ağ Ve Yeni-Kurumsal Kuram ile Örgütlerin İttifak Oluşturma Sebepleri Üzerine Bir İnceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 92.
- Meydan, C. H. (2012). Kaynak Bağımlılığı Kuramı. H. C. Sözen ve H. N. Basım, (Ed.) *Örgüt Kuramları (1) içinde* (163-189). İstanbul: Beta Basım ve Yayım Dağıtım.
- Monge, R.P. ve Contractor, S.N. (2001). Emergence of Communication Network. F. M. Jablin ve L. J. Putnam (Ed.). *The new handbook of organizational communication: Advances in theory, research and methods içinde* (440-503). Kaliforniya: Sage Publications.
- O'Bagy, E. (2012). Syria's political opposition, *Journal of Institute for the Study of War*, 1-41.
- Pearlman, W. (2013). Understanding Fragmentation and the Syrian Revolt, M. Lynch. (Ed.) *The Political Science of Syria's War* (40-42) içinde Washington: The Project on Middle East Political Science.
- Pfeffer, J., ve Salancik, G.R. (1978). *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. New York: Harper and Row.
- Rahmetov, A. (2012). Authoritarian collapse: concepts, causes and knowledge accumulation XXVI *SIP Konferansı*, 1-20.
- Rosiny, S. (2013). Power sharing in Syria: Lessons from Lebanon's experience. 223. Numaralı GIGA Çalışma Projesi, 1-32.

- Sarkar, M. B., Echambadi, R., Cavusgil, S. T. ve Aulakh, P. S. (2001). The influence of complementarity, compatibility, and relationship capital on alliance performance. *Journal of the academy of marketing science*, 29(4): 358-373.
- Sofer, K. ve Shafroth, J. (2013). The Structure and Organization of the Syrian Opposition. *Center for American Progress*: 1-13.
- Sözen, C. ve Gürbüz, S. (2012). Örgütsel Ağlar. H. C. Sözen ve H. N. Basım, (Ed.) *Örgüt Kuramları (1)* içinde (301-327). İstanbul: Beta Basım ve Yayım Dağıtım.
- Suarez, F. F. (2005). Network effects revisited: the role of strong ties in technology selection. *Academy of Management Journal*, 48(4): 710-720.
- Sümer, G. (2010). Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Ege Academic Review*, 10(2): 671-698.
- Ulutaş, F. ve Bölme, S. M. 2012. Kim Kimdir? Suriye’de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya, *SETA Analiz*, 3: 2-161.
- Üsdiken, B. (2007). Çevresel Baskı ve Talepler Karşısında Örgütler: Kaynak Bağımlılığı Yaklaşımı. A. S. Sargut ve Ş. Özen (Ed.) *Örgüt Kuramları (1)* içinde (77-133). Ankara: İmge Yayınevi.
- Van De Ven, H.A. (1976). On the nature, formation and maintenance of relations among organizations. *Academy of Management Review*, 1(4): 24-36.
- Yıldız, T. (2012). *Suriye’de Sünnî Muhaliif Hareket Olarak İhvoân-İ Müslimîn*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı.
- Zaheer, A., Gozubuyuk, R. ve Milanov, H. (2010). It’s the connections: The network perspective in interorganizational research. *Academy of Management Perspectives*, 24(1): 62-77.

EK-1: Arap Baharı Öncesi Muhalif Örgütlerin Sosyal Ağ Yapısı

EK-2: Muhalif Örgütler ve Kaynak Sağlayıcı Ülkeler/Örgütlerin Ağ İlişkileri

BÖLÜCÜ TERÖR ÖRGÜTÜ PKK'NIN SURIYE KOLU: PYD/YPG

Doç. Dr. Buğra SARI

PKK¹, Abdullah Öcalan tarafından 1978 yılında Diyarbakır'da kurulmuştur. Terör örgütü liderlerinin 1980 askerî darbesinin öncesinde Suriye'ye geçmesiyle birlikte PKK faaliyetlerine bu ülkede devam etmiştir. Suriye rejimiyle yakın bir ilişki içerisinde giren terör örgütü bu ilişki marifetiyle örgütsel yapılanmasını tamamlamış, maddî ve lojistik destek sağlamış, eleman temin etmiş ve operasyonel kabiliyeti ciddi biçimde geliştirmiştir. Böylece güçlenen PKK, 1984 yılından itibaren Türkiye'ye karşı silahlı terör eylemlerinde bulunmuştur. Dolayısıyla PKK'nın Suriye'deki varlığı örgütün gelişimi açısından büyük önem arz etmiştir.

Öte yandan, PKK'nın Suriye'deki varlığı her zaman terör örgütü açısından olumlu seyretmemiştir. 1980-1998 yılları arasında Suriye rejimiyle vekâlet ilişkisi içerisinde giren PKK, Türkiye'nin 1998 yılında Suriye rejimini savaşıyla tehdit etmesi sonucu Suriye'de baskıyla karşılaşmaya

---

¹ Kürdistan İşçi Partisi. PKK kuruluşuyla birlikte gerilla savaşı yöntemini belirleyerek kendisine Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerini içerisine alan bağımsız bir Kürt devleti kurma amacını edinmiştir. Kuruluşunun ardından Türk devletine yönelik ilk silahlı eylemine 1984'te girişen terör örgütü, sayısız terör eylemi gerçekleştirerek on binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Terör örgütü bunun yanında başta hedefe aldığı Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasını ve gelişmesini sekteye uğratmaya çalışmaktadır.

başlamıştır. Zira Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Adana Protokolü paralelinde Suriye rejimi topraklarında PKK faaliyetlerini yasaklamış ve engellemeye girişmiştir. Bu ortamda PKK rejim baskısından kurtulma amacıyla Suriye’de yeni bir örgütlenme tarzı benimseyerek 2003 yılında ‘Demokratik Birlik Partisi (PYD)’ni kurmuş ve faaliyetlerine bu parti adı altında devam etmiştir.

2011 yılında Suriye’de meydana gelen iç savaş hadisesi ise PKK’ya Suriye’de yeniden yükselmesi açısından önemli fırsatlar sunmuştur. Suriye’deki kolu PYD vasıtasıyla fırsatları değerlendiren PKK, hâlihazırda Suriye sahasında Tışrin ve Tabka barajları, Ayn el Arap, Menbiç, Deyrizor kırsalı, Rakka, Amuda ve Haseke gibi önemli hâkimiyet alanlarına sahip olmuştur. Bu bölgelerde terör örgütü okullar açıp endoktrinasyon faaliyetlerinde bulunan, zorla vergi toplayan ve askere alma işlemleri uygulayan, çalışanlarına maaş ödeyen ve bunun gibi yetkiler kullanan bir yapıya dönüşmüştür.

Buradan hareketle eldeki bu bölüm, Suriye iç savaşında PKK’nın Suriye kolu PYD’nin faaliyetlerini ele alacaktır. PYD’nin kuruluşunu anlamlandırabilmek açısından bölüm, PYD’nin 2003 yılındaki kuruluşundan önce PKK’nın Suriye’deki varlığını detaylandıracaktır. Ardından, PKK ve PYD arasındaki organik bağın altını çizerek PYD’nin kuruluşundan Suriye iç savaşına kadar olan dönemdeki faaliyetlerinin karakteristiğine odaklanacaktır. Bölümde son olarak PYD’nin Suriye iç savaşı boyunca izlediği politikalara ve gerçekleştirdiği terör eylemlerine odaklanacaktır.

PYD ÖNCESİ SURIYE’DE PKK VARLIĞI

PKK’nın Suriye’deki varlığı terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan ve işbirlikçilerinin 12 Eylül 1980 askerî darbesinden önce Suriye rejimi izni ve denetimi altında bu ülkeye geçişi ile başlamıştır. Daha sonra birbirlerinden stratejik anlamda fayda sağlayan PKK ve Suriye rejimi arasındaki ilişki gelişerek derinleşmiştir. Bu ilişki neticesinde PKK, Suriye ve Suriye’nin kontrolü altındaki Lübnan topraklarında özgür biçimde örgütlenme imkânı bulmuş, Suriye rejiminden maddî ve lojistik destek sağlamış ve daha da önemlisi Suriye’deki Kürt kökenli gençler arasından eleman temin etmiştir. Suriye rejimi ise PKK’yla yakın ilişkisi marifetiyle

Türkiye'ye karşı kullanabileceği bir vekâlet aktörü bulmuştur. Başka bir ifadeyle, Suriye rejimi Türkiye ile yaşadığı su sorunu gibi stratejik sorunlar çerçevesinde Türkiye'nin lehine olan güç farkını dengelemeyi amaçlamıştır (Sarı, 2019, s. 110).

Suriye rejiminin özellikle su sorunu gibi stratejik meseleler noktasında Türkiye'ye karşı yasadışı örgütleri destekleme ve kullanma politikası PKK'dan önce de mevcuttur. Suriye rejimi 1970'li yıllarda "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç)", "Devrimci Sol (Dev-Sol)", "Türk Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)" ve daha küçük başka devrimci sol grupları eğitmiş ve 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de kanlı sokak olaylarının vuku bulmasına katkıda bulunmuştur (Olson, 1997, s. 169; Bullock ve Darwish, 1993, s. 60; Montgomery, 2007, s. 186-187; Tejel, 2009, s. 75-76). Ancak Suriye rejiminin Türkiye'ye karşı bu yasa dışı örgütleri kullanma politikası PKK ile bir bakıma başka bir boyuta taşınmıştır. Rejim PKK'ya sadece eğitim alma imkânı sunmamış, bunun yanında PKK'nın Suriye'deki Kürt kökenli nüfusla temas etmesine müsaade ederek terör örgütünün toplumsal taban elde etmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla PKK, 1980'li yıllardan itibaren Suriye ve Suriye kontrolündeki Lübnan'ın Bekaa vadisinde kamplar elde etmiştir. 1994 yılına kadar bu kamplarda yaklaşık 15,000 terörist silahlı ve ideolojik eğitim almış ve bunlar daha sonra Türkiye'ye karşı silahlı terörist eylemlerde bulunmuştur (Özcan, 2000, s. 48). Bunun daha ötesinde PKK, Suriye'de rejim izni ve denetiminde Şam, Halep, Afrin, Ayn el Arap², Rasulayn, Darbasiya, Kamışlı ve Haseke bölgelerinde ofisler açmıştır. Böylece Kürt kökenli nüfusun yoğun olduğu yerlerde toplumsal faaliyetlerde bulunma kabiliyeti kazanan PKK, Kürt kökenli nüfus içerisinde sözde davasına ve yöntemlerine sempati duyulmasını sağlamıştır. Zira Suriye'de uzun yıllardır Kürt partilerin sosyal ve siyasi faaliyetleri yasakken, bu konuda PKK'nın serbest biçimde faaliyet yürütmesinin önü açılmıştır (Vanly, 1992, s. 133). Bu süreçte PKK'nın faaliyete geçtiği bölgelerde Suriyeli Kürt kökenli nüfus daha önce yasak olan kültürel sembollerini kullanabilmiş ve aktivitelerde bulunabilmiştir. Böylece

² Ayn el Arap, günümüzde Suriye iç savaşı atmosferinde PKK tarafından kontrol edilmekte olup şehrin adı Kobani olarak değiştirilmiştir.

toplumda elde edilen kazanımların PKK marifetiyle elde edildiği algısı yaratılmış ve Kürt kökenli gençler arasında PKK'ya katılım artmıştır (McDowall, 2007, s. 479).

Diğer taraftan Suriye rejimi de Suriyeli Kürt gençler arasında PKK'ya katılımı özendirmiştir. PKK'ya katılan gençler Suriye'de zorunlu askerlik görevinden muaf tutulmuştur (McDowall, 2007, s. 479; Montgomery, 2007, s. 192). Böylece Suriye rejiminin bilgisi ve özendirmesi dâhilinde Suriyeli Kürt kökenli gençler PKK terör örgütüne yoğun bir şekilde katılım gerçekleştirmiştir. 1990'lı yıllarda PKK içerisindeki Suriyeli kökenlerinin oranı %20 seviyesine çıkmıştır (Philips, 2015, s. 74). 7000 ile 10.000 arasında Suriyeli ise Türkiye'ye karşı giriştikleri silahlı terörist eylemlerde hayatlarını kaybetmiş ya da kaybolmuştur (McDowall, 1998, s. 65; Montgomery, 2007, s. 192).

Sonuç olarak, 1980 yılından itibaren Suriye rejimi ve PKK arasında karşılıklı fayda temelinde bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişki çerçevesinde Suriye rejimi Türkiye'yle yaşadığı stratejik sorunlar noktasında kullanışlı bir maşa edinmiş, PKK ise Türkiye'ye karşı terör faaliyetleri açısından finans, silah ve insan kaynağı elde edebileceği güvenli bölgelere sahip olmuştur. Ancak ikili arasındaki bu karşılıklı fayda ilişkisi doğası itibarıyla Suriye rejiminin kontrolünde hiyerarşik bir karakterde sürmüştür. PKK Suriye topraklarında rejimin bilgisi dâhilinde ve çizdiği sınırlar içerisinde faaliyetlerde bulunabilmiştir. Öcalan'ın kendisiyle yapılan bir röportajda "Suriye isteseydi sizi durdurabilir miydi?" sorusuna verdiği "Kesinlikle, özel bir emirle rejim faaliyetlerimizi durdurabilirdi" yanıtı Suriye rejimi ve PKK arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya koymaktadır (Birand, 1992, s. 177). Buradan hareketle, Suriye rejiminin PKK'yı Türkiye'ye karşı vekil aktör olarak kullandığını söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, 1980'ler ve 1990'larda Suriye rejimi PKK terör örgütü vasıtasıyla Türkiye'ye karşı bir vekâlet savaşı yürütmüştür.

Bahsi geçen vekâlet savaşı 1998 yılına kadar sürmüştür. Türkiye 1998 yılının Ekim ayında kararlı bir duruş sergileyerek Suriye rejiminden PKK'yla olan ilişkisini kesmesini istemiş, aksi takdirde Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesine istinaden kuvvet kullanacağını ilan etmiştir. Türkiye'nin tutumu karşısında Suriye rejimi Öcalan'ı ülkesinden göndermiş ve ardından iki ülke arasında Adana Protokolü

imzalanmıştır. Protokol gereği PKK'nın Suriye'deki büroları ve kamp-ları kapatılmış ve mallarına el koyulmuştur (White, 2000, s. 180-182). Ayrıca PKK'nın yakalanan lider ve militan kadrosu Türkiye'ye iade edilmiştir. PKK ile iltisaklı kişiler de çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır (Tejel, 2009, s. 156). Suriye rejiminden kaçan terör mensupları ise Irak'ın kuzeyinde bulunan Kandil dağlarındaki PKK kamplarına kaçmıştır (Gunter, 2014, s. 41).

Dolayısıyla, 1998 öncesinde Suriye'de rejimin izni ve denetimi doğrultusunda serbestçe faaliyet gösteren terör örgütü, 1998 Adana Protokolü sonrasında rejimin baskısı altında var olma mücadelesi vermeye başlamıştır. Bu doğrultuda PKK hem rejim tarafından uygulanan baskıdan kaçınabilmek hem de 1998 öncesinde faaliyette bulunduğu bölgelerde kendisine sempati duyan sosyal tabanı elinde tutabilmek amacıyla Suriye'de yeni bir parti formatında örgütlenme yoluna giderek 2003 yılında PYD'yi kurmuştur. Bu tarihten itibaren PKK, Suriye'deki faaliyetlerini bu yeni parti üzerinden yürütmüştür. Bu bakımdan PYD, PKK'nın Suriye'deki kolu olarak kurulmuştur.

PKK'NIN SURIYE KOLU PYD

PYD kendisini "Suriye'de yaşayan Kürt kökenli nüfusun siyasi, sosyal ve iktisadî haklarını korumak, kollamak ve ilerletmek için kurulmuş bizzatihi Suriye merkezli bir parti" olarak tanıtsa da bu partinin esasen PKK terör örgütünün Suriye'deki kolu olarak kurulduğu aşikârdır. Örgütsel dokümanlara göz atıldığında PKK ve PYD arasındaki organik bağ net biçimde görülebilmektedir. Örneğin PKK'nın Suriye'de gördüğü baskı sonrasında bu ülkede taktiksel değişikliğe giderek PYD adı altında yeni bir parti kurma kararı terör örgütünün 4-10 Nisan 2002 tarihlerinde yapılan 8. Kongresi'nde alınmıştır. Kararda ilgili metin şöyledir:

"Küçük Güney parçasına ve Suriye'ye yönelik siyasal örgütlenmemizin durumudur. Uzun süredir Önderlik çalışmaları temelinde Küçük Güney'de çok güçlü bir siyasal kitle gücümüzün ve ilişkilerimizin geliştiği bilinen bir gerçektir. Ancak bütün bunlar silahlı mücadeleye destek veren bir örgütlenme ve çalışma tarzı düzeyinde kalmıştır... Daha çok eski tarzı esas alan ve bu konuda kısmi değişiklikler yapabilen, köklü bir dönüşümü gerçekleştirilemeyen, bu anlamda ağır bir tutuculuğu yaşayan bir konum kendini göstermiştir.

Parti Önderliğimizin Demokratik Uyarlık Manifestosu'nun bu alana yönelik somut belirlemeleri temelinde, bu durumun aşılması yönünde yeni bir

tartışma ve kendini yeniden düzenleme faaliyeti gelişmiştir. Bu alan çalışmalarını İran'dakine benzer bir yaklaşımla ele almak³, fakat alanın somut özgünlüğünü de görmek ve gözetmek gereklidir. Suriye genelinde demokratikleşmeyi esas alan, Kürt halkının kimlik ve kültürel gelişim sorunlarını böyle bir demokratikleşme içerisinde çözmeyi programlayan bir demokratik birlik örgütlenmesi en doğru bir örgütlenme olabilir.⁴ Yasal mevzuat elverirse, böyle bir hareket kendini parti olarak da adlandırabilir...

Kongremiz hareketimizin yeni dönemde bu alana yönelik siyasi örgütlenmesini de bu temelde ele almalı, gerekli görevlendirmeleri yapmalı, bir Suriye Demokratik Birlik Hareketi'ni veya partisini ortaya çıkartarak, onu önümüzdeki dönemde hareketimizin örgütsel yapısı olarak görüp gerekli desteği vermelidir" (Serxwebûn, Mayıs 2002, s. 8-9).

PYD alınan bu karar doğrultusunda kurulmuş ve kararda görüldüğü üzere açıkça Demokratik Birlik Partisi ismi aynı biçimde zikredilmiştir. Kuruluşundan itibaren ise PYD, PKK'nın Orta Doğu'daki bölgesel terör ağı içerisinde yerini alarak önce 2005 yılında "Kürdistan Halklar Konfederasyonu (KKK)" daha sonra 2007 yılından itibaren "Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK)" yapılanmalarının Suriye kolu olarak faaliyet göstermektedir. PYD tüzüğünden hareketle Suriye'deki bu parti, KCK yapılanmasının başındaki Öcalan'ı kendi lideri ve KCK yapılanmasının meclis organı görevi gören "Kürdistan Halk Kongresi (Kongra-Gel)"i kendisi için en yüksek yasama organı olarak görmektedir (PYD Tüzüğü 2. Madde).

³ "İran'dakine benzer bir yaklaşımla ele almak"tan kasıt günümüzde PKK'nın İran kolu olarak faaliyet gösteren Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)'ın kuruluşuna dair karardır. Bu karar yine Suriye'deki parti kurma kararı alınan PKK'nın 8. Kongresi'nde alınmıştır (karar için bkz. Serxwebûn, Mayıs 2002: 8).

⁴ "Suriye genelinde demokratikleşmeyi esas alan, Kürt halkının kimlik ve kültürel gelişim sorunlarını böyle bir demokratikleşme içerisinde çözmeye" amacı PKK'nın taktiksel değişikliğinin en önemli göstergelerinden birisidir. Öcalan'ın yakalanmasının ardından PKK, 6. Kongresi'nde Türkiye'ye karşı tek taraflı ateşkes ilan ederek, militanları Türkiye dışına çıkarmıştır. Bunu örgütün amaçlarında değişiklik ilanı izlemiştir. Buna göre PKK, bağımsız bir Kürt devleti talebini geri çekerek, amacının artık Kürt kökenli nüfusun demokratik haklarının genişletilmesi olduğunu duyurmuştur. Bu değişiklik paralelinde PKK kongrelerinde, söylem olarak bağımsız Kürt devleti amacını kullanmak yerine Kürt kökenli nüfus barındıran devletlerin demokrasi seviyesini yükselterek, Kürt kökenli nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesi, sosyal, kültürel ve siyasi öz farkındalıklarının artırılması gibi söylemleri benimsemiştir.

Diğer taraftan, PKK ve PYD arasındaki organik bağı göstermesi açısından PYD'yi Suriye'de kurmakla görevli kadro, bilinen PKK terör örgütü militanlarıdır. PKK militanlarının PYD'nin kuruluşunda rol oynamış olması, PKK'nın 8. Kongresi'nde Suriye'de kurulacak yeni oluşumun örgütsel yapı içerisinde görülüp gereken desteğin verilmesi şeklinde aldığı kararla uyumludur. Buradan hareketle, PYD'nin kuruluşunda rol alan PKK militanları arasında en fazla bilinenlerden bazıları şunlardır: Şilan Kobani kod adlı Meyisa Baki, Zekeriya Toros kod adlı Zekeriya İbrahim, Fuat kod adlı Hikmet Tokmak, Cemil Rodi kod adlı Nebo Ali ve Ciwan Kobani kod adlı Hacı Cuma Ali. Adı geçen bu militanların Suriye'ye PKK tarafından gönderildikleri terör örgütünün yaygın organında açıkça ifade edilmektedir (Serxwebûn, Kasım 2006, s. 20).⁵

PYD'nin kuruluşunda dahli olan Şilan, Fuat, Zekeriya, Ciwan ve Cemil kod adlı bu şahısların PKK terör örgütü militanları olduklarını ortaya koyan gösterge ise bu şahısların 29 Kasım 2004 tarihinde Musul'da öldürülmeleri üzerine isimlerinin PKK'nın silahlı kanadı Halk Savunma Güçleri (HPG)'nin sözde şehitler albümünde yer almış olmasıdır. Buna ek olarak, Şilan Kobani kod adlı Meysa Baki adlı teröristin sözde şehit albümündeki sayfasında bulunan anı defterine Rewşen Kobani kod adlı başka bir PKK'lı bir terörist açıkça Meysa Baki'nin Suriye'ye PYD'yi kurmak için PKK tarafından gönderildiğini ve bunun çok zorlu ve önemli bir görev olduğunu yazmıştır (https://www.hpg-sehit.com/sehitler_albumu/2004/89.html).⁶

⁵ Serxwebûn'un ilgili ifadesi şöyledir: "Bilindiği gibi 2003-04 yıllarında, Kürt özgürlük hareketinin tasfiyesi için Suriye-Türkiye rejimlerinin işbirliğiyle genel bir saldırı konsepti başlatıldı. O dönemde bir yandan Güney ve Güneybatı Kürdistan'daki örgütümüz Suriye rejimi tarafından hedeflenirken, diğer yanı sıra da ihanetçi, işbirlikçi güçler devreye sokuldu. Bu saldırıları boşa çıkarmak, yeni dönem görev ve sorumluluklarını yerine getirmek, Güneybatı Kürdistan'daki demokratik mücadelemizi yeniden yapılandırmak amacıyla bir grup arkadaş görevlendirilmişti. Örgütümüz bu görev için o güne dek aldığı sorumlulukları eksiksiz yerine getirme çabası içinde olan Şilan ve Fuat, Zekeriya, Ciwan, Cemil arkadaşları uygun görmüştü. Bu grubun yeni dönem mücadelesini başlatmak için aldığı sorumluluk anlamlı, anlamlı olduğu kadar da ağırdı. Ve örgüt bu arkadaşların bu görevi başarıyla sonuçlandıracağına dair sonsuz bir güven duyuyordu."

⁶ İlgili metin şöyledir: "Bir yönetici olarak, öyle kendini farklı görme, ayrı tutma yoktu. Yapının içinde arkadaşlarla ilgilenme, tartışma, sorunları çözme de perspektif

Neticede PKK, Suriye kolu PYD ile birlikte bu ülkede uğradığı baskı sonucu taktiksel değişime giderek kendisini Suriye'deki Kürt nüfusun rejim tarafından yok sayılan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını rejime karşı savunan bir siyasal hareket olduğu yönünde lanse etmiştir. Bu doğrultuda PKK, PYD vasıtasıyla rejim karşı söylem ve faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Bunun en çarpıcı örneği 2004 yılında Kamışlı'da yaşanmıştır. Arap ve Kürt takımlarının yaptığı futbol müsabakasıyla başlayan toplumsal olaylar neredeyse Suriye'nin dört bir yanına yayılmıştır. Bağımsız gözlem evlerinin raporlarından hareketle bu toplumsal olaylar PYD tarafından organize edilmiş ve terör örgütü mensupları kamu binalarına saldırarak Hafız Esed'in heykellerini yıkmışlardır (Danish Refugee Council, 2007, s. 6; Human Rights Watch, 2009, s. 43; Tejel, 2009, s. 122). PYD'nin Kamışlı olaylarındaki rolü nedeniyle Suriye rejiminin terör örgütüne baskısı daha da sertleşmiştir. PYD mensuplarına geniş çaplı gözaltılar yapılmış ve gözaltındakiler işkencelere tabi tutulmuştur. Daha sonra PYD mensupları Suriye'de olağanüstü hâl çerçevesinde kurulmuş olan Devlet Güvenlik Yüksek Mahkemesi'nde yargılanarak gizli bir örgüte üye olma⁷ ve Suriye topraklarını başka bir devletin topraklarına katma faaliyetlerinde bulunma⁸ suçlarından hüküm giymişlerdir (Human Rights Watch, 2009, s. 43).

Rejimin PYD'ye yönelik baskısı neticesinde terör örgütünün Suriye'de hareket alanı daralmıştır. 1998 Adana Protokolü öncesi rejimin izni ve teşviki marifetiyle Nevruz kutlamaları düzenleyebilen PKK/PYD'nin 2008 ve 2010 yıllarında organize ettiği Nevruz kutlamaları Suriye rejimi tarafından kanlı bir şekilde dağıtılmıştır (Allsopp, 2014, s. 132). PYD üzerindeki rejim baskısı 2011 yılında patlak veren Suriye iç savaşına kadar devam etmiştir. İç savaşın başlamasıyla Suriye rejimi PKK/PYD ile iş birliğine giderek kendisine muhalif unsurların Kürt kökenli nüfusun

---

sunma çabaları yoğundu. PYD süreci zorluydu buna rağmen çalışmaktan kaçmıyordu. İlişkilenmek istemeyenlerle bile kendisi gidiyor tartışıyor, ilişki kuruyordu. Sorunlara cevap olmak yöneticilikten önce benim devrimci sorumluluğumdur diyor, öyle yaklaşıyordu. Genel açıklama yapıldığında duydum. Belki duygusal bir etkilenmede vardı. Ama mücadele açısından, kadın hareketi ve özellikle Suriye çalışmalarını açısından büyük yük yüklenmişti. Şimdi o yük bizim omuzlarımızda.”

⁷ Suriye Ceza Kanunu 288. madde

⁸ Suriye Ceza Kanunu 267. madde

yoğun yaşadığı bölgelere sirayet etmesini engellemiştir. Bahsi geçen iş birliğinin ardından PYD, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki uluslararası koalisyonun desteğini almış ve bugün Suriye topraklarında özellikle Fırat nehrinin doğusunda kendi kontrolü altında geniş alanlar elde etmiştir.

SURİYE İÇ SAVAŞI VE PYD'NİN YÜKSELİŞİ

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı, 1998 yılında imzalanan Adana Protokolü'nün ardından Suriye'de faaliyetleri yasaklanan ve baskılanan PKK/PYD için önemli fırsatlar ortaya çıkarmıştır. Böylece PYD önce Suriye rejimi ve ardından ABD ile ortaklık ilişkisi içerisine girerek hâlihazırda kendi güdümü altında faaliyet gösteren Suriye Demokratik Güçleri (SDF, *Syrian Democratic Forces*) adlı koalisyon marifetiyle Fırat nehrini doğusunda geniş alanları ve bunun yanında nehrin batısındaki Tel Rifat, Menbiç ve Tabka şehirlerini elinde tutmaktadır. Suriye ülkesinin su ve enerji deposu olan Tışrin ve Tabka barajları, verimli tarım arazileri Rakka bölgesi ve zengin petrol kuyuları Deir ez Zor kırsalının terör örgütünün denetiminde olması PYD'nin elinde tuttuğu alanların önemini ortaya koymaktadır. PYD bu alanlardan ekonomik gelir sağlamak ve sahada sahip olduğu jeostratejik pozisyon sayesinde başta ABD olmak üzere birçok dış güçten para ve silah desteği edinmektedir.

PYD'nin önünün açılmasında Suriye rejimin iç savaşın başlangıç safhasındaki stratejisi etkili olmuş, bu doğrultuda rejim PYD'yle iş birliği yaparak kendisine karşı silahlı muhaliflerin ülkenin kuzey bölgelerine sirayet etmesini engellemeyi amaçlamıştır. Literatürde Suriye rejimi ve PYD arasında kurulan iş birliğinin dönemin Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani⁹ aracılığıyla Suriye rejimi, PKK ve İran arasında Eylül 2011'de yapılan bir anlaşma vasıtasıyla mümkün olduğu iddia edilmektedir

⁹ Talabani'nin Suriye rejimi ile geçmişten gelen özel bir ilişkisi vardır. 1975 yılında Bağdat hükümeti Irak'taki Kürt isyanını bastırduğunda Talabani Şam'a sığınmış ve uzun yıllar burada kalmıştır. Bu ilişki Talabani'nin ağzından şöyle dile getirilmektedir: "Suriye ve Suriyeli kardeşlerimle özel bir ilişkim vardır. Birçok kez söylediğim gibi saygıdeğer Esed ailesine ulusal, kişisel ve etik açıdan borçluyum" (Wilgenburg, 2013). Bunun yanında Talabani'nin Irak'ta Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ne karşı İran ve PKK ile de yakın ilişkileri mevcuttur.

(Savelsberg, 2014, s. 98; Savelsberg ve Tejel, 2014, s. 208-209). Bu anlaşmaya göre PKK'nın İran kolu "Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)" silahlı faaliyetlerini durduracak, bunu takiben Türkiye ve Irak'tan gelen PKK'lı teröristler İran menşeli silahlarıyla PYD adı altında Suriye'ye giriş yapacaktır. Karşılığında PYD, Kürt kökenli nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde rejim karşıtı gösterileri bastırarak ve silahlı muhalefetin bu bölgelere sirayet etmesine engel olacaktır.

Sahadaki gelişmelere bakıldığında Suriye rejimi, PKK ve İran arasında bahsi geçen anlaşmanın üç taraf açısından kazançlar meydana getirdiğini gözlemlemek mümkündür. Rejim, PYD marifetiyle silahlı muhalefetin Kürt kökenli nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde etkili olmasını engellemiş ve bu bölgelerin savunması için ayırmak durumunda kalacağı askerî gücü özellikle Şam bölgesine sevk edebilmiştir. Rejim ayrıca ülkenin kuzey bölgelerinde PKK/PYD hâkimiyetinin önünü açarak iç savaş ortamında silahlı muhalefeti destekleyen Türkiye'ye karşı da bir denge hamlesi yapmıştır. Rejim böylece Türkiye'nin dikkatini ve enerjisini kendi üzerinden çekerek sınır hattı boyunca alan hâkimiyetine sahip olan PKK/PYD unsurlarına yönelmiştir. (International Crisis Group, 2013, s. 8, 12-13; Savelsberg ve Tejel, 2014 s. 209). İran ise Suriye rejiminin iktidarda kalmasıyla önemli bir kazanım elde etmiştir. Esed rejiminin iktidarı altındaki Suriye bir Arap devleti olarak, 1980-1988 İran-İrak savaşından itibaren İran'ın Orta Doğu'daki en yakın müttefiki olagelmıştır. İran, Suriye rejimiyle bu müttefiklik ilişkisi marifetiyle Lübnan'daki vekil aktörü Hizbullah'la direkt temas edebilmektedir. PYD açısından ise anlaşma terör örgütüne Suriye ülkesinin kuzeyinde bir alan hâkimiyetini mümkün kılmış ve böylece terör örgütünün bölgesel terör ağı yapılandırılması açısından daha önce hiç sahip olmadığı bir kazanım ortaya çıkarmıştır.

Suriye rejimi ve PYD arasındaki işbirliği paralelinde 2010 yılında Suriye'de ömür boyu hapis cezasına çarptırıldıktan sonra Irak'taki PKK karargâhı olan Kandil dağlarına kaçan dönemin PYD eş başkanı Salih Müslim, Suriye'ye dönmüştür (International Crisis Group, 2013, s. 2; T.C. İçişleri Bakanlığı, 2017, s. 12). Takiben PYD iltisaklığından dolayı Suriye hapishanelerinde tutuklu bulunan terör örgütü mensupları Eylül 2011'de serbest bırakılmıştır (International Crisis Group, 2013, s. 8). Daha

da önemlisi sayıları 2000'i¹⁰ bulan PKK'lı teröristin Türkiye, Irak ve İran'dan Suriye'ye silahlarıyla geçmelerine izin verilerek PYD'nin silahlı kanadı olan 'Halk Savunma Birlikleri (YPG)'nin temelleri atılmıştır (International Crisis Group, 2013, s. 2, 8; Allsopp, 2014, s. 208).¹¹ 'Kadro' olarak bilinen bu silahlı güç marifetiyle PYD, Suriye'de kendisine ve rejime karşı faaliyet gösteren silahlı muhalefetin etkisini kırabilmiştir. Diğer taraftan rejim, PKK terör örgütü ve Suriye kolu PYD'ye 1998 Adana Protokolü'nün ardından Suriye topraklarında ilk defa yeniden silahlı ve ideolojik faaliyetlerde bulunma imkânı sağlamıştır.

Daha sonra 2012 yılının Temmuz ayında Suriye'de silahlı muhalefet, başkent Şam'a saldırı düzenlemiş ve üst düzey rejim yetkililerini öldürmüştür (The Telegraph, 18.07.2012). Saldırının ardından rejim silahlı unsurları başkent Şam bölgesinin savunması için Suriye'nin kuzey bölgelerinden çekilmiştir. Böylece PYD'nin Suriye'deki varlığı yeni bir aşamaya geçmiştir. Zira terör örgütü ülkenin kuzeyinde oluşan güç boşluğunu HPG'den YPG'ye katılan silahlı güçle doldurmuş ve Suriye ordusunun çekildiği şehirleri çatışmaya dahi girmeden ele geçirmiştir. Bir başka ifadeyle, Suriye rejimi çekildiği bu şehirleri hiçbir mukavemet göstermeden PYD'ye bırakmıştır. Ayn el Arap ve Afrin'i tamamen kontrolü alan terör örgütü açısından bu durum Suriye iç savaşı seyrinde önemli bir kazanım olmuştur (International Crisis Group, 2014, s. 1, 8-9; Barfi, 2016, s. 5). Neticede PYD açısından Suriye ülkesinde terör faaliyetlerini serbestçe yürütebileceği kendi yönetimi altında bir toprak parçası ve nüfus sahibi olma fırsatı doğmuştur.

Öte yandan, International Crisis Group (2014, s. 7-9) raporu, Suriye iç savaşında PKK-rejim ortaklığının gerek Kürt gerekse de Arap muhaliflere karşı nasıl kullanıldığını göstermektedir. PKK'lı teröristlerin Suriye'ye yerleşmesiyle birlikte PYD askerî bakımdan Suriye'nin kuzeyinde muktedir bir hale gelerek rejime karşı gösterileri rejimle anlaşması gereği engellemiş, hatta kanlı biçimde bastırmıştır. Bununla birlikte PYD silahlı muhalif unsurların Suriye'nin kuzeyinde Kürt kökenli nüfusun

---

¹⁰ International Crisis Group rakamı 1000 olarak vermektedir.

¹¹ YPG'nin 2004 Kamışlı Ayaklanması'nın ardından kurulduğunu söyleyen kaynaklar da mevcuttur (<https://www.globalsecurity.org/military/world/para/ypg.htm>).

yoğun yaşadığı bölgelere girişini engellemiştir ve hâlihazırda silahlı muhalefetin elindeki diğer bölgeleri de ele geçirmiştir. PYD'nin silahlı muhalif unsurları bertaraf etmesi PKK'lı teröristlerin Suriye'ye gelmesinin yanında rejimin sağladığı silah ve lojistik desteği ile mümkün olabilmiştir. Örneğin, Rasulayn silahlı muhaliflerce kuşatıldığında rejim tarafından YPG'ye 12 adet doçka ağır makineli tüfeği ve tank verildiği rapor edilmiştir. Buna ek olarak, rejim PYD'yle ortak idare ettikleri Kamışlı havaalanı vasıtasıyla düzenli olarak ağır silah, para ve dizel yakıt göndermeye devam etmiştir.

PYD Suriye'nin kuzeyinde şehirleri yönetimine almasının yanında Kamışlı ve Haseke'de rejimle birlikte ortak yönetim oluşturmuştur. Rejim bu iki şehirde genel kontrolü PYD'ye devretse de buralarda sınırlı miktarda güvenlik gücü bırakmış ve kamu kuruluşlarında çalışan personelin maaşlarını ödeyerek kamu hizmetleri sağlamaya devam etmiştir (International Crisis Group, 2014, s. 9-10). Bu durum PKK-rejim ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğini göstermektedir. 1998'e kadar rejimle vekâlet ilişkisi içerisinde ve 1998 sonrası baskı altında çatışmacı bir şekilde Suriye'de varlığını sürdüren PKK, iç savaş sürecinde ülkede idaresi altında toprak parçası ve belirli bir nüfusa sahip olarak adeta rejimin ortağı konumuna gelmiştir. Bu noktada PKK, artık 1998 öncesinde olduğu gibi rejimin çizdiği sınırlar içerisinde ve belirlediği amaçlara yönelik hareket eden bir aktör olarak değil Suriye'de adeta kendi denetim alanı olan ve bu alan içerisinde serbestçe hareket ederek rejimle müzakere edebilen bir aktör konumuna gelmiştir.

Diğer taraftan, PYD fiili kontrolü altına aldığı bölgelerde kendi yönetim yapılanmasına giderek bu bölgeleri Afrin¹², Cezire, Kobani olarak kantonlara ayırmıştır. Bu kantonlarda Öcalan'ın devletsiz demokrasi anlayışıyla gerçek bir demokratik toplum kurulması olarak tabir edilen "demokratik konfederalizm" fikri pratiğe geçirilerek sözde demokratik öz yönetimler ilan edilmiştir. Devletsiz demokrasi anlayışından yola çıkılarak oluşturulduğu iddia edilen bu kantonlar "Demokratik Toplum

---

¹² Afrin kantonu Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özgür Suriye Ordusu tarafından teröre karşı düzenlenen Zeytin Dalı Operasyonu ile 2018 yılında özgürleştirilmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri, 2018).

Hareketi (TEV-DEM)” adında bir yapı tarafından bir nevi anayasa işlevi gören toplumsal sözleşmeye göre yönetilmektedir. Esasında TEV-DEM’in demokratik ve çoğulcu bir yapı olduğunu söylemek güçtür. TEV-DEM, PKK/PYD’nin ana omurgasını oluşturduğu ve yanında onun güdümünde toplumsal tabanı olmayan küçük Kürt grupların yer aldığı bir yapıdır. TEV-DEM yapısı altında kantonlardan sorumlu yerel yöneticilerin tamamen PYD tarafından atandığı bildirilmektedir. Kamışlı’da yerel kaynaklara dayandırılan bilgilere göre yerel yönetim üyeleri ve başkanlarının PYD tarafından belirlendiği ve bu kişilerin PYD’nin yerleşim yerlerinde polis vazifesi gören “Asayiş” adlı yapılanmaya rapor verdiği öne sürülmektedir (International Crisis Group, 2014, s. 13).

Diğer taraftan, PYD’nin sözde demokratik ve çoğulcu yönetimi altındaki bölgelerde kendisine alternatif oluşturabilecek diğer Kürt parti ve grupları baskı altına alarak yok etme politikası izlediğine dair raporlar mevcuttur. PYD dışındaki Kürt parti ve grupların düzenlediği gösterilerin taş ve sopalarla saldırıya uğraması, göstericilerin üzerine ateş açılması ve bunun dışında bu parti ve gruplara mensup kişilerin kaçırılmaları, tutuklanmaları, işkenceye maruz kalmaları ve suikasta uğramaları birçok uluslararası bağımsız insan hakları kuruluşu tarafından PYD’nin gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri olarak rapor edilmiştir (KurdWatch, 2013a; KurdWatch, 2013b; KurdWatch, 2013c; KurdWatch, 2013d; KurdWatch, 2013e; KurdWatch, 2013f; KurdWatch, 2013g; KurdWatch, 2013h; KurdWatch, 2014a; Human Rights Watch, 2014b). PYD kendisine muhalif kesimlere uyguladığı zulme varan baskı nedeniyle Kürt kökenli nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerde “Kürtlerin Şebbihası”¹³ olarak adlandırılmaya başlamıştır.

PYD’nin daha da ileri giderek etnik temizlik ve zorla yer değiştirme gibi insanlığa karşı suçlar da işlediği rapor edilmektedir. Bunun en bilinen örneği, Tel Hamis kırsalında Arap kökenli nüfusun yaşadığı Hüseyiniye köyünün yıkılarak köy sakinlerinin bölgeden çıkarılması olmuştur (Amnesty International, 2015). Terör örgütünün buna benzer

---

¹³ Şebbiha köken itibariyle Arapça ‘hortlak’ ya da ‘hayalet’ anlamına gelmektedir. Suriye özelinde ise rejime bağlı ancak gayri resmi bir milis grubudur. Şebbihalar 1980’lerden beri rejime karşı muhalefeti acımasız biçimde bastırmalarıyla ünlenmiş ve halka korku salmıştır (Chabkoun, 2014).

çok sayıda etnik temizlik ve zorla yer değiştirme vakası Haseke, Tel Abyad, Rasulayn, Tel Tamr ve Rakka'daki Arap ve Türkmen köylerinde sıklıkla yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir (bkz. The Syrian Network for Human Rights, 2015; The Syrian Network for Human Rights, 2017).

Sonuç olarak, iç savaşın seyrinde PYD rejimle ortaklık ilişkisi sayesinde Suriye'de önemli kazanımlar elde ederek ülkenin kuzey bölgelerinde geniş alanlar elde etmiştir. Böylece kendisine ait kanton yapılması oluşturan terör örgütü, denetimi altında bulunan bölgelerde zorla vergi toplayan, zorla askere alma işlemleri uygulayan, maaş ödeyen ve bunun gibi devlet benzeri yetkileri kullanan bir yapıya dönüşmüştür. Bu haliyle terör örgütü, rejimle ilişkisinde vekillikten çatışmaya, çatışmadan da ortaklığa geçiş yapmıştır. PKK artık rejimde direktif olarak ülkede varlığını sürdüren ya da rejim baskısı altında hayatta kalmaya çalışan aktör değil rejimle müzakere ederek anlaşma yapan, rejimden bağımsız hareket eden ve ülkede de facto yetki alanına sahip bir aktör haline gelmiştir. 2015 yılı itibarıyla terör örgütü Suriye rejimiyle olan ortaklığını bir kenara bırakarak, ABD'nin Suriye iç savaşındaki vekil aktörü konumuna meyletmıştır.

ABD'NİN VEKİLLİĞİ VE PYD'NİN GELECEĞİ

Suriye'de de facto denetimi altında bir toprak parçası elde eden PYD'nin bu ülkedeki serüveni 13 Eylül 2014 tarihinden itibaren yeni bir sayfaya girmiştir. Belirtilen tarihte Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ), PYD'nin kontrolündeki Ayn el Arap'a saldırıya başlamış ve Aralık ayına doğru yaklaşık 350 civarında köy DEAŞ'ın eline geçmiş ve sayıları 300.000'i bulan Kürt kökenli Ayn el Arap sakini mülteci konumuna düşmüştür. Böyle bir ortamda Türkiye göçmenleri kabul etmiş ve yaralıların ülkesi içerisinde tedavi edilmesine müsaade etmiştir. Ayn el Arap şehir merkezinin DEAŞ'ın eline düşme tehlikesi baş gösterdiğinde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi peşmergeleri karadan harekete geçmiştir. ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon ise havadan DEAŞ'a karşı müdahalede bulunmuştur. Bunun sonucunda DEAŞ, Ayn el Arap'ta tutunamamış ve geri çekilmiştir. Ancak özellikle ABD'nin PYD'ye yönelik diplomatik, lojistik ve askerî desteği DEAŞ

tehlikesi geçmesine rağmen devam etmiş ve etmektedir. ABD'nin sağladığı lojistik ve askerî destek ile PYD DEAŞ'ı Ayn el Arap'tan çıkartmanın yanında Abbülaziz dağları ve çevresini, Tel Abyad'ı ve stratejik açıdan önemli olan Tışrin Barajı'nı ele geçirmiştir. Ardından Menbiç, Tabka, Deir ez Zor kırsalı, Rakka ve Fırat nehrinin doğusunda kalan bütün bölge, şehir ve kasabalar terör örgütünün kontrolüne geçmiştir. PYD bu bölgeleri ele geçirmesinin ardından rejimle ilişkisini asgariye indirerek ABD'yle ortaklık yoluna gitmiştir. Bunun karşılığında terör örgütü ABD'den yüz milyonlarca dolar para yardımı ve önemli miktarda malzeme desteği almıştır.

Dolayısıyla, PYD iç savaşta artık rejimden ziyade ABD'nin ortağı pozisyonuna geçiş yapmıştır. Bu rejim açısından riskli bir durumu ortaya çıkarmaktadır. PYD hâlihazırda ülkenin su ve enerji deposu olan Tışrin ve Tabka barajlarını, en verimli tarım arazilerini ve en zengin petrol kuyularını kontrol etmektedir. Bu alanlar rejim açısından Suriye devletinin ekonomi güvenliği ve bekası açısından elzem arazilerdir. Rejim Suriye'de egemen devlet aktörü olarak kalmak arzusunda ise devlet mekanizmasını besleyecek tarım arazilerine, su kaynaklarına ve petrol alanlarına ihtiyaç duyacaktır. Ancak ABD desteği arkasında olan PYD'nin bu arazileri rejime kolayca bırakmayacağı aşikârdır. PYD'nin bu hususta tavizkâr davranması arkasındaki ABD güvencesinin mevcudiyetine bağlı durumdadır. Bu sebeple Suriye sahasında ABD varlığı devam ettiği sürece, PKK-rejim arasındaki ilişki seyrinin ortaklıktan yeniden çatışmaya evrilmesi güçlü bir olasılık olarak görünmektedir. Bunun ilk emarelerinden birisi olarak Şubat 2018'de Suriye rejimi PYD'ye karşı Fırat nehrinin doğusunda askerî müdahale teşebbüsünde bulunmuş, ancak ABD hava gücü karşısında geri çekilmiştir (New York Times, 2018).

Öte yandan PYD'nin Suriye sahasında geleceği hususunda önemli sorunları olduğunu söylemek mümkündür. PYD'nin özellikle Fırat nehrinin doğusunda elinde bulundurduğu bölgelerde ciddi yönetsel sorunları mevcuttur. PYD, DEAŞ'la mücadele adı altında Suriye'de güne indikçe kontrolü altında yaşayan Arap nüfus önemli ölçüde artmıştır. Bu nüfus içerisinde PKK'ya karşı gün geçtikte artan bir rahatsızlık mevcuttur. Nitekim PKK/PYD idaresi altında faaliyet gösteren SDF'nin sözde terörle mücadele adı altında yol kapatma, ev arama ve gözaltı

faaliyetleri Arap aşiretlerin tepkisine yol açmaktadır (Al Monitor, 2021). Tepkiler zaman zaman PYD'nin bölgenin demografik yapısını değiştirdiği suçlamalarına dönüşmektedir (Öğür ve Baykal, 2018, s. 61). Hatta bazı Arap silahlı unsurlar ve YPG arasında çatışmalar dahi rapor edilmektedir (Rashid, 2018, s. 61-66). Bununla birlikte SDF içerisindeki Arap silahlı unsurları Ekim 2019'da Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından PKK/PYD'ye karşı Suriye'de yapılan Barış Pınarı Harekâtı'nda terör örgütünün yanında Türkiye'ye karşı savaşmayı reddetmiştir (Balanche, 2020). Diğer taraftan, PKK kontrol ettiği bölgelerde insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yetersiz kalmaktadır. Örneğin PYD'nin tarım sektöründe çiftçilerin ihtiyaç duyduğu gübre üretimi konusunda yeterli teknik donanımı yoktur. Hal böyle olunca, tarımsal verim 2011 yılından beridir sürekli düşmekte ve çiftçilerin kazançları giderek azalmaktadır. İç savaş ortamından zarar görmüş su şebekeleri PYD'nin yeterli finansal kaynağı, teknik bilgisi ve kalifiye elemanı olmasından dolayı onarılamamaktadır. Su problemi çiftçilerin olumsuz koşullarını derinleştirmektedir. Daha da önemlisi, su problemi Arap ve Kürt topluluklar arasında tansiyonu artırmakta, güneydeki Arap aşiretler PYD'yi eldeki suyun kuzeydeki Kürt nüfusa verildiğini söyleyerek etnik temizlik yapmaya çalışmakla suçlamaktadır (Balanche, 2020). Dolayısıyla terör örgütü ABD desteğiyle Fırat nehrinin doğusunda geniş alanlar elde etmiştir ancak bu alanları yönetme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum terör örgütünün hayâli olan devlet benzeri bir yapı tesis etmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir.

Öte yandan, PYD'nin en önemli avantajı gibi görünen arkasındaki ABD desteği terör örgütünün esasen en zayıf noktasıdır. ABD'nin PYD'yi desteklerken temelde kendi stratejik çıkarları peşinde olduğunu söylemek mümkündür. ABD'li yetkililer açık biçimde ABD'nin Suriye'deki misyonunun DEAŞ'ın yenilgiye uğratılması olduğu ve PYD'yle olan vekâlet ilişkisinin bu hedef doğrultusunda geçerlilik kazandığını belirtmektedirler (Blinken, 2017). ABD'nin bu hedefine İran'ın özelde Suriye ve genelde Orta Doğu bölgesindeki nüfuzunun engellenmesi amacını da eklemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan ABD sahadaki jeopolitik dengeler dikte ettiğinde PYD'nin uzun vadeli çıkarlarına aykırı diplomatik kararlar alabilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği

ABD'nin Türkiye'nin Suriye'ye yönelik askerî harekâtları sırasında taktığı tavidir. ABD 2016 yılında yapılan Fırat Kalkanı Harekâtı, 2018 yılında yapılan Zeytin Dalı Harekâtı ve 2019 yılında yapılan Barış Pınarı Harekâtı'na sessiz biçimde onay vermiştir. Hatta Barış Pınarı Harekâtı sırasında ABD silahlı kuvvetlerini Türkiye'nin harekât sahasının dışına çıkarmıştır. ABD'nin bu tutumu terör örgütü içerisinde ABD'ye olan güvenin sorgulanmasına yol açmıştır. ABD bizzat resmî yetkililerinin belirttiği üzere PYD'ye Suriye'deki kendi çıkarları çerçevesinde destek vermekte ve koruma sağlamaktadır. Buradan hareketle PKK/PYD, ABD'yle Suriye'de kurduğu vekâlet ilişkisini ABD'nin terör örgütünün uzun vadede devlet benzeri bir yapılmaya sahip olma hedefine destek vereceği şeklinde yanlış okumıştır. 2019 yılında yapılan Barış Pınarı Harekâtı sonrasında bu yanlış okumanın farkına varan SDF lideri Ferhat Abdi Şahin (Mazlum Kobani) verdiği bir röportajda ABD ile askerî ilişkilerinin gelişmesine rağmen siyasî anlamda ilişki düzeyinin yetersiz kaldığını belirtmiştir (Zaman, 2020). Neticede askerî ilişki sürüyor olsa da ABD'nin terör örgütüne desteğinin sonsuza kadar sürmeyeceği düşünüldüğünde bu durum hâlihazırda PYD'yi taviz vermeye iten bir dinamik haline dönüşmektedir. PKK/PYD'nin Suriye sahasındaki geleceği bu minvalde vereceği tavizler paralelinde şekillenecektir.

SONUÇ

1980 askerî darbesinden önce Öcalan'ın Suriye'ye kaçmasıyla başlayan PKK'nın bu ülkedeki varlığı, günümüze kadar farklı evreler içerisinde kesintisiz biçimde sürmüştür. 1980-1998 döneminde PKK, Suriye'de rejimin Türkiye'ye karşı vekilliğini yaparak var olmuştur. Diğer taraftan 1998-2011 yılları arasında terör örgütü Suriye rejiminin baskısıyla karşılaşmış ve PYD adı altında ülkedeki varlığı devam etmiştir. 2011 Suriye iç savaşından bugüneye PYD, iç savaşın önemli aktörlerinden birisi olarak iç savaşta önemli kazanımlar elde etmiştir.

PYD'nin iç savaşta yükselmesi önce Suriye rejimiyle ortaklığı, ardından ABD'nin sahadaki vekilliği marifetiyle mümkün olmuştur. Suriye güncel haritasına bakıldığında terör örgütü hâlihazırda ülkenin su ve enerji deposu olan Tışrin ve Tabka barajlarını, en verimli tarım arazilerini ve en zengin petrol kuyularını kontrol etmektedir. Bunların yanında,

Fırat nehrinin doğusunda Tel Abyad ve Rasulayn dışında kalan neredeyse bütün alanlar terör örgütü hâkimiyetindedir. PYD bu alanlardan gelir elde etmekte ve militan sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında görülen tablo terör örgütü açısından olumlu bir görüntü verse de PYD sahada esasen çevrilmiş durumdadır.

PKK/PYD, Suriye devletinin toprak bütünlüğüne en büyük tehdidi arz etmektedir. Türkiye açısından ise terör örgütü ülkenin en ciddi güvenlik risklerinden bir tanesidir. Böyle bir ortamda terör örgütünün en büyük dayanağı arkasındaki ABD desteği gibi görünmektedir. Ancak ABD desteği PYD'nin en zayıf noktasını teşkil etmektedir. ABD, Suriye sahasında PYD'yi kendi stratejik emelleri açısından desteklerken, terör örgütünün uzun vadeli devlet benzeri bir yapıya kavuşma hedefini göz ardı etmektedir. Zira ABD, PYD'nin uzun vadeli hedeflerine en büyük darbeleri indiren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye sahasındaki askerî harekâtlarına zımnen onay vermiştir. Dolayısıyla ABD kendi çıkarına olduğunu düşündüğünde örgüte rağmen diplomatik kararlar alabilmektedir. Ayrıca ABD'nin Suriye'deki varlığının ebediyen sürmeyeceği göz önüne alındığında PYD açısından zor seçimlerin yapılacağı hatta büyük tavizlerin verilebileceği bir dönemin yaklaştığını söylemek mümkündür. Terör örgütüyle Suriye'de mücadele bağlamında belki de bu hususun üzerine daha fazla düşünülmesi terör örgütüne karşı alternatif politikalar izlenmesini ve sonuç alınmasını beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır.

Kaynakça

- Afrin: Azadi member shot and killed following torture. (2013a). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/index.php?aid=2942&z=en&cure=109>.
- Afrin: YPG kidnaps leading Azadi member. (2013b). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/index.php?aid=2938&z=en&cure=109>.
- Allsopp, H. (2014). *The Kurds of Syria: Political Parties and Identity in the Middle East*, Londra ve New York: I. B. Tauris.

- Al-Qamishli: PYD attacks civic institutions and el-Partî offices. (2013c). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://kurdwatch.org/index.php?aid=2875&z=en&cure=1009>.
- Al-Qamishli: PYD is accused of brutal torture. (2013d). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/index.php?aid=2992&z=en&cure=109>.
- Amudah: Hunger strike against PYD attacks. (2013e). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://kurdwatch.org/index.php?aid=2866&z=en&cure=1009>.
- Amudah: PYD kidnaps activist. (2014a). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.com/?aid=3019&z=en&>.
- Amudah: Sitation escalates following YPG attack on demonstration. (2013f). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://kurdwatch.org/index.php?aid=2873&z=en&cure=1009>.
- Amudah: YPG kidnaps activists. (2013g). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/?aid=2859&z=en>.
- Assad's brother-in-law and top Syrian officials killed in Damascus suicide bomb. (2012). *The Telegraph*, Erişim tarihi: 23.03.2019, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9408321/Assads-brother-in-law-and-top-Syrian-officials-killed-in-Damascus-suicide-bomb.html>.
- Ayn al-Arab: Activist arrested by PYD. (2013h). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 15.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/index.php?aid=2979&z=en&cure=109>.
- Balanche, F. (2020) The Fragile Status Quo in Northeast Syria. *The Washington Institute*. Erişim tarihi: 06.01.2022, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/fragile-status-quo-northeast-syria>.
- Barfi, B. (2016). Ascent of the PYD and the SDF. *The Washington Institute for Near East Policy Research Notes* 32, 1-22.
- Birand, M. A. (1992). *Apo ve PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Blinken, A. J. (2017). To Defeat ISIS, Arm the Syrian Kurds. *The New York Times*, Erişim tarihi: 07.01.2022, <https://www.nytimes.com/2017/01/31/opinion/to-defeat-isis-arm-the-syrian-kurds.html>.
- Bullock, J. ve Darwish, A. (1993). *Water Wars*. London: Rowland.
- Chabkoun, M. (2014). Pro-Regime Militias in Syria: SAA Unit or Ad-Hoc Apparatus?. *Aljazeera Center For Studies Report*, Erişim tarihi: 22.03.2019, <http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2014/8/4/20148472120878734Syria's%20Pro-Regime%20Militias%20Legitimate%20Army%20Unit%20or%20Ad-Hoc%20Apparatus.pdf>.
- Damascus: Decree 43 makes it easier to transfer land in border regions. (2011a). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 13.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/?aid=1475&z=en>.
- Damascus: Registered stateless Kurds to be naturalized. (2011b). *KurdWatch*, Erişim tarihi: 06.09.2018, <http://www.kurdwatch.org/?aid=1401&z=en>.

- Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria.* (2014). International Crisis Group, Middle East Report No 151, Erişim tarihi: 05.08.2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/flight-of-icarus-the-pyd-s-precarius-rise-in-syria.pdf>.
- Gunter, M. M. (2014). *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War.* Londra: Hurst & Company.
- Group Denial: Repression of Kurdish Political and Cultural Rights in Syria.* (2009). Human Rights Watch, Erişim tarihi: 09.09.2018, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/syria1109webwcover_0.pdf.
- HPG Online*, Erişim tarihi: 03.09.2018, https://www.hpg-sehit.com/sehitler_albumu/2004/89.html
- Kurdish People's Protection Unit YPG. *Global Security*, Erişim tarihi: 25.08.2018, <https://www.globalsecurity.org/military/world/para/ypg.htm>.
- McDowall, D. (1998). *The Kurds of Syria.* Londra: Kurdish Human Rights Project.
- McDowall, D. (2007). *A Modern History of the Kurds.* Londra ve New York: I. B. Tauris.
- Montgomery, H. (2007). *Suriye Kürtleri: İnkâr Edilen Halk.* çev. Ümit Aydoğmuş. İstanbul: Avesta.
- No Alternative to Return Home: Violations Committed by Kurdish-Self-Management Forces in Al Hassaka Governorate.* (2015). The Syrian Network for Human Rights, Erişim tarihi: 03.09.2018, http://sn4hr.org/wp-content/pdf/english/Violations_of_Kurdish_forces_in_Hasaka_en.pdf.
- Olson R. (1997). Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water. *Middle East Policy.* 5(2), 168-193.
- Öğür, B. ve Baykal, Z. (2018). Understanding "Foreign Policy" of the PYD/YPG as a Non-State Actor in Syria and Beyond. İçinde *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*, M. Yeşiltaş ve T. Kardaş (der.), Cham: Palgrave.
- Özcan, A. K. (2006). *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan.* Oxon: Routledge.
- Özcan, N. A. (2000). *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi.* Ankara: ASAM Yayınları.
- Philips, D. L. (2015). *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East.* Oxon: Routledge.
- PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG.* (2017). T.C. İçişleri Bakanlığı, Erişim tarihi: 21.03.2019, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/haber%2F2017%2F05%2FPPKK_KCK_Terrorist_Organisation_s_Extensi.pdf.
- PYD Tüzüğü.
- Sarı, B. (2019) Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 107-132.
- Savelsberg, E. (2014). The Syrian-Kurdish Movements: Obstacles Rather than Driving Forces for Democratization. D. Romano ve M. Gürses. (Ed.), *Conflict*,

- Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria*. New York: Palgrave Macmillan.
- Savelsberg, Eva ve Tejel, J. (2013) The Syrian Kurds in "Transition to Somewhere. M. M. A. Ahmed ve M. Gunter. (Ed.), *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*. Kaliforniya: Mazda Publishers.
- Serxwebûn* (Mayıs 2002).
- Serxwebûn* (Kasım 2006).
- Suriye Ceza Kanunu.
- Syrian Kurds hoping for lifeline from Biden administration. (2021). *Al-Monitor*, Erişim tarihi 06.01.2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/02/syria-kurds-hope-lifeline-biden-turkey-erdogan-sdf-ypg-assad.html>.
- Syria's Assad grants nationality to Hasaka Kurds. (2011). *BBC*, Erişim tarihi: 06.09.2018, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12995174>.
- Syria's Assad Provides Citizenship to Kurds Amid Persisting Protests. (2011). *Haaretz*, Erişim tarihi: 06.09.2018, <https://www.haaretz.com/1.5148543>.
- Syria's Kurds: A Struggle Within a Struggle*. (2013). International Crisis Group, Middle East Report No 136, Erişim tarihi: 04.08.2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/syrias-kurds-a-struggle-within-a-struggle.pdf>.
- Syria: Kurds, Honour-Killings and Illegal Departure: Report from a Fact Finding Mission to Damascus*. (2007). Danish Refugee Council, Erişim tarihi: 13.08.2018, https://www.ecoi.net/en/file/local/1014680/1064_1176888293_rapportsyria2007.pdf.
- Tejel, J. (2009). *Syria's Kurds: History, Politics and Society*. Oxon: Routledge.
- Under Kurdish Rule: Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*. (2014). Human Rights Watch, Erişim tarihi: 09.09.2018, https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/syria0614_kurds_ForUpload.pdf.
- U.S.-Backed Coalition in Syria Strikes Pro-Assad Forces. (2018). *New York Times*, Erişim tarihi 07.01.2022, <https://www.nytimes.com/2018/02/08/world/middle-east/syria-us-assad.html?action=click&contentCollection=Europe&module=RelatedCoverage&region=EndOfArticle&pgtype=article>.
- Vanly, I. C. (1992). The Kurds in Syria and Lebanon. P. G. Kreyenbroek. (Ed.), *The Kurds: A Contemporary Overview*. Londra ve New York: Routledge.
- We Had Nowhere Else to Go: Forced Displacement and Demolitions in Northern Syria*. (2015). Amnesty International, Erişim tarihi: 22.08.2018, <https://www.amnesty.org/download/Documents/MDE2425032015ENGLISH.PDF>.
- White, P. (2000). *Primitive Rebels or Revolutionary Modernisers? The Kurdish National Movement in Turkey*. Londra: Zed Books.
- Wilgenburg, W. V. (2013). The Kurdish PUK's Syria Policy. *Carnegie Middle East Center*, Erişim tarihi: 19.08.2018, <http://carnegie-mec.org/diwan/53884>.

- Zaman, A. (2020). Syrian Kurdish commander sees chance to ease tensions with Turkey under Biden. *Al-Monitor*, Erişim tarihi: 06.01.2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2020/11/syria-mazlum-kobane-sdf-mediate-pkk-us-election-biden-trump.html>.
- Zeytin Dalı Harekâtı. (2018). *Türk Silahlı Kuvvetleri*, Erişim tarihi: 23.03.2019, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/596>.
- 4,000 Residents from al Salhabiya al Sharqiya Village in Western Suburbs of Raqqa have been Forcibly Displaced: Syrian Democratic Forces Bar Residents from Going Back Home.* (2017). The Syrian Network for Human Rights, Erişim tarihi: 10.08.2018, http://sn4hr.org/wp-content/pdf/english/4000_Residents_from_alSalhabiya_Village_Forcibly_Displaced_en.pdf.

EL-KAİDE'DEN TÜREYEN VE SURİYE KRİZİNE ETKİ EDEN İKİ TERÖR ÖRGÜTÜ: DEAŞ VE EL-NUSRA

Dr. Mehmet Bora SANYÜREK
Ömer Faruk KOCATEPE

Suriye’de 10 yıldan uzun süredir yaşanan iç savaş, yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olurken, milyonlarca insan da evlerini terk ederek başka ülkelerde göçmendurumuna düşmüştür. Savaş sırasında Suriye’nin neredeyse tüm şehirlerinde büyük tahribatlar meydana gelmiş, ülke coğrafyasının geneli muhtelif devletlerin vekâlet savaşı yürüttüğü bir alan haline gelmiştir.

Bu savaşta Suriye, etnik ve mezhepsel temelde bölünmeler yaşarken, ülkedeki tüm unsurlar oluşturdukları silahlı gruplarla birbirlerine karşı kanlı bir mücadeleye başlamıştır. Bununla birlikte ülkedeki kaos ortamını fırsat bilen küresel terör örgütleri, bünyesindeki yabancı terörist unsurlarla beraber Suriye’ye gelerek kendilerine egemenlik alanı oluşturmaya çalışmışlardır. DEAŞ terör örgütü de Suriye iç savaşı sonrası kendisine yer edinen ve uyguladığı şiddet politikası nedeniyle milyonlarca sivilin evlerini terk etmesine sebep olan bir yapılanmadır.

Türkiye, Bakanlar Kurulu’nun 30 Eylül 2013 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda, DEAŞ’ı bir terör örgütü kabul etmiş ve Bakanlar

Kurulu'nun 21 Mayıs 2014 tarihindeki toplantısında alınan karar ile bu tutum yinelenmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ise DEAŞ'ı, 2013 yılında "Irak El-Kaidesi" adı altında terör örgütleri yaptırım listesine almıştır. Avrupa Birliği de BMGK kararı çerçevesinde, DEAŞ'ı, El-Kaide şemsiyesi altındaki bir terör örgütü olarak görmüştür. ABD ise söz konusu örgütü ilk olarak 2004 yılında "yabancı terörist örgütler" listesine "Irak El-Kaidesi" adıyla dâhil ederken, 2014 yılında örgütün listedeki adını "Irak ve Levant İslam Devleti" olarak değiştirmiştir. Diğer taraftan Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya da 2014 yılında, DEAŞ'ı terör örgütü olarak kabul etmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017, s. 16).

Bu çalışmamızda DEAŞ terör örgütünün, ortaya çıkışı ve dönüşüm süreçlerinin yanı sıra, ideolojisi, faaliyetleri ve başta Türkiye olmak üzere çeşitli devletlerin bu örgütlerle mücadele stratejileri üzerinde durulacak; ayrıca bu örgütün Suriye ve Orta Doğu'nun geleceğindeki muhtemel etkileri değerlendirilecektir. DEAŞ terör örgütünün yanı sıra Suriye iç savaşında etkin aktörler arasında yer alan El Nusra adlı örgüt hakkında da bilgi verilecek olup, bu örgütün HTŞ'ye dönüşümü ve başta İdlip olmak üzere, ülkenin geleceğindeki etkisi ele alınacaktır.

DEAŞ'ın Arapça isim olarak açılımı "Ad-Davla Al-Islamiyya fi al-Iraq wa-sh-Sham" şeklindedir. Örgütün isminin Türkçesi ise "Irak ve Şam İslam Devleti" olup, Türkiye'de uzun süre IŞİD adıyla anılmıştır. Ancak örgütün isminin Türkçe kısaltması konusunda uzun bir süre mutabakat sağlanamamış ve IŞİD'in yanı sıra DAES, DAİŞ, DEAŞ gibi kullarımlar görülmüştür. Bu çalışmamızda, örgütün ismi konusundaki kargaşanın önüne geçebilmek amacıyla, resmî kurumların da yazışmalarına uygun olarak "DEAŞ" ifadesi kullanılacaktır. Çalışmamızın diğer bir unsuru olan HTŞ'nin Arapça açılımı ise "Heyetu Tahrirü's Şam"dır. Bu örgütün Arapça ve Türkçe isimlendirmeleri arasında pek fark olmasından ötürü, aynı şekilde kullanılacak olup, genel olarak kısaltması olan HTŞ ifadesi tercih edilecektir.

EL KAİDE TERÖR ÖRGÜTÜ'NÜN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE GENEL DURUMU

El Kaide terör örgütünün temelleri, SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesine kadar dayanmaktadır (Sönmez, 2019, s. 136). Bu işgal

sırasında ortaya çıkan ve kendilerini cihatçı olarak nitelendiren gruplar SSCB'ye karşı direnişin merkezi haline gelmiş ve yaşanan çatışmalar neticesinde SSCB, 1989 yılında Afganistan'dan çekilmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan'dan Afganistan'a gelen Usame Bin Ladin, bölgeye gelişini sağladığı yaklaşık 20.000 cihatçı ile kurucu liderliğini yaptığı El Kaide terör örgütünün insan kaynağını oluşturmaya başlamıştır (Erdem, 2016, s. 38-80). Nihayetinde Bin Ladin, 1988'de, Afganistan'ın Peşaver şehrinde, El Kaide terör örgütünü kurmuştur (Ebrari, 2014, s. 7-8). El Kaide, 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne yönelik ilk saldırısını gerçekleştirirken, 1998'den itibaren çeşitli ülkelerdeki ABD büyükelçiliklerine, askerî unsurlarına ve gemilerine de saldırılar düzenlemiştir (Saymaz, 2017, s. 34).

El Kaide, Afganistan merkezli bir terör örgütü olmasına karşın, gerçekleştirdiği saldırıların yerleri dikkate alındığında, teröre küresel bir boyut kattığı söylenebilecektir. El Kaide bu terör saldırılarını gerçekleştirirken, Afganistan'da SSCB'nin çekilmesi sonrasında tam bir kaos ortamı hâkim olmaya başlamıştır. Ülke içerisindeki çeşitli grupların aralarındaki mücadelesi neticesinde, Afganistan'daki medrese öğrencilerinden oluşan Taliban adlı örgüt, 1996 yılında ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. Bu örgütün Afganistan'da yönetimi ele geçirmesi, ülkedeki cihatçı grupların daha rahat bir ortama kavuşmasını sağlamıştır. Bu ortamın kendisine sağladığı imkânları değerlendiren El Kaide terör örgütü, 11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'de, kaçırıldığı yolcu uçaklarıyla, başta Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler) olmak üzere çeşitli hedeflere yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar dünya siyasi tarihinin seyrini değiştirirken ABD, bir süre sonra El Kaide terör örgütünün yerleştiği Afganistan'ı işgal etmiş ve ülkedeki Taliban yönetimine son vermiştir.

El Kaide terör örgütünün en bilinen saldırısı 11 Eylül 2001 tarihindeki İkiz Kuleler Saldırısı olmakla birlikte, Londra, Madrid, Bali, Bombay, Karaçi, İstanbul, Riyad, Şerm El Şeyh ve Boston saldırıları başta olmak üzere birçok eylemini, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrasında gerçekleştirmiştir. El Kaide bu saldırıları gerçekleştirirken, ABD'nin bu örgüte karşı mücadelesi devam etmiş ve ABD özel kuvvetlerinin 2 Mayıs 2011'de, Pakistan'ın Abbottabad şehrinde düzenlediği bir operasyon neticesinde Usame bin Ladin öldürülmüştür.

Bin Ladin'in öldürülmesi sonrasında El Kaide terör örgütünün liderliğine Eymen ez-Zevahiri getirilmiştir. Zevahiri, 19 Haziran 1951 tarihinde Mısır'ın başkenti Kahire'de doğmuş ve Kahire'de tıp eğitimi almıştır. El Kaide, Bin Ladin'in ölümüne kadar dünyanın her yerinde eylem yapabileme yeteneğine sahipken, aldığı darbeler ve lider kadrosunun önemli bir kısmının öldürülmesi neticesinde, bu özelliğini kaybetmiştir. Örgüt mensuplarının birbirleriyle haberleşme imkânlarını bile kaybettiği dönemde, hücre tipi yapılanmaya gidilmiş ve doğrudan eylem yapmak yerine yerel gruplarla esnek ama etkin bir ilişki biçimi geliştirilmiştir. Zevahiri bu yönetim anlayışı nedeniyle, El Kaide'nin üst düzey yöneticileri tarafından eleştirilse de örgütün varlığını ve bütünlüğünü, tüm imkânsızlıklara rağmen korumayı başarabilmiştir (Erkmen, 2020).

İlerlemiş yaşı nedeniyle ciddi sağlık sorunları olduğu ifade edilen Zevahiri hakkında birçok defa öldüğü yönünde haberler servis edilmiştir. Ancak örgütün iletişim kanalları ve resmî kaynaklar tarafından bu haberler teyit edilmemiştir. Zevahiri'nin ölümü sonrasında, örgütün değişen dünya konjonktürüne uygun bir dönüşüm geçirerek yeni bir yapılanmaya gidebileceği ve sansasyonel eylemlere tekrar başlayabileceği değerlendirilmektedir.

DEAŞ'IN ORTAYA ÇIKIŞ, KURULUŞ, GÜÇLENME VE GERİLEME SÜRECİ

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden kısa bir süre önce, bazı cihatçı gruplar Afganistan'dan ayrılarak, İran üzerinden Irak'a gelmişlerdir. Bu grupların arasında DEAŞ'ın kurucusu olan Ebu Musab el-Zerkavi'nin liderliğindeki Tevhid ve Cihad Örgütü de yer almaktadır (Weaver, 2013). El Zerkavi, 1966 yılında Ürdün'de doğmuştur. Selefi ve cihatçı din adamlarının etkisi altında yetişen Zerkavi, SSCB'ye karşı yürütülen cihada katılmak üzere, 1988 yılında Afganistan'a gitmiştir. Afganistan'ın Khost ve Kardez bölgelerindeki çatışmalara katılan Zerkavi, Selefilige duyduğu yakınlık neticesinde, Peşaver'de Şeyh Ebu Muhammed el-Makdisi ile tanışmış ve Makdisi bir süre sonra Zerkavi'nin akıl hocası olarak tanınmaya başlamıştır (Boz ve Kuru, 2015, s. 7).

Afganistan'daki işgalin sona ermesinden sonra Ürdün'e dönen Zerkavi, 1993 yılında bir sinema salonuna gerçekleştirdiği saldırı nedeniyle

cezaevine girmiş ve 1999'a kadar tutuklu kalmıştır (Gambill, 2004, s. 2). Cezaevinden çıktıktan sonra tekrar Afganistan'a giden Zerkavi, 2000 yılında Herat'ta, Suriyeli, Ürdünlü ve Filistinli militanlardan oluşan Tevhid ve Cihad Örgütü'nü kurmuştur (Kirdar, 2011, s. 2-3). Zerkavi ve beraberindeki örgüt mensupları, ABD'nin Afganistan'a müdahalesinden kısa bir süre sonra, Afganistan'dan ayrılarak, İran üzerinden Irak'a gelmişler ve Sünni nüfusun yoğun olduğu Irak kuzeyine yerleşmişlerdir (Weaver, 2013). Zerkavi ve örgütü, Irak kuzeyinde, El Kaide ile yakın ilişkisi olduğu iddia edilen Ensar el-İslam Örgütü (Çoğunluğunu kendisini İslamcı olarak tanımlayan Kürtlerin oluşturduğu) ile işbirliği yaparak yerel bağlantılarını kurmaya başlamıştır (Laub, 2013).

Irak El Kaidesi adlı örgütün temelleri bu şekilde atılırken, Zerkavi'nin, ABD'nin Irak'a saldıracağını öngörerek bu ülkeye geçtiği değerlendirilmektedir. ABD ise Zerkavi ve bağlısı silahlı grupların Irak'taki varlığını gerekçe göstererek Irak işgalini uluslararası kamuoyunda meşrulaştırmak istemiştir. Zerkavi ise, Irak'taki faaliyetlerini, 2004 yılına kadar El Kaide'den bağımsız olarak yürütmüştür (Gürler ve Özdemir, 2014, s. 117).

ABD'nin Irak'ı işgal harekâtı 20 Mart 2003'te başlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra dağılan Irak Ordusu'nun silah ve mühimmat envanteri, çeşitli direniş örgütlerinin eline geçmiştir. Diğer yandan eski Irak Ordusu'nun askerî personeli de bu örgütlerin nitelikli insan kaynağı haline gelmiştir. Bu şartlar altında ABD her ne kadar Irak'ı işgal harekâtının tamamlandığını açıklasa da, direniş gruplarının gerçekleştirdiği saldırılarda çok sayıda Iraklı sivil ve ABD askeri hayatını kaybetmiştir. Zerkavi'nin liderliğini yaptığı Tevhid ve Cihad Örgütü (TCÖ), ilk saldırısını 7 Ağustos 2003 tarihinde Bağdat'taki Ürdün Büyükelçiliği önünde bomba yüklü araç patlatarak gerçekleştirmiştir. TCÖ, bir sonraki eylemini yine 2003'ün Ağustos ayı içerisinde, Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Necef'te İmam Ali Camisi'nde iki adet bomba yüklü araç patlatarak gerçekleştirmiştir. Bu saldırıda 85 kişi hayatını kaybederken, 500'e yakın insan da ağır yaralanmıştır (Weiss ve Hassan, 2016, s. 30-31).

Bu saldırıları gerçekleştirenler, her ne kadar ABD askerî unsurlarını ve ABD ile iş birliği yapanları (Ürdün Devleti, Iraklı Şii gruplar, vs.) hedef almış olsalar da, çok sayıda sivilin de hayatını kaybetmesine sebep

olmuşlardır. Bu yönüyle ABD'ye karşı direniş hareketi olarak başlayan saldırılar, daha başlangıçta sivil can kayıplarına sebep olması yönüyle artık terörist faaliyet olarak tanımlanmaya başlamıştır.

TCÖ, ABD unsurlarına yönelik saldırılarına devam ederek, tanınırlığını artırırken, işgal mağduru kitlelerde tabanını genişletmeye başlamıştır. TCÖ bu süreçte; ABD ile silahlı mücadeleye girilmesi, Irak güvenlik güçlerinin toparlanmasının önüne geçilmesi, Iraklıların güvenlik güçleri ile iş birliği yapmalarının engellenmesi, ekonominin yeniden yapılanma sürecine zarar verilmesi ve Şii'ler ile Sünniler arasında gerilim çıkarılması yönünde bir strateji izlemiştir (Erkmen, 2014). Bununla birlikte, Zerkavi'nin, Irak özelinde, Irak merkezî hükümetinin ve güvenlik güçlerinin zayıflatılması, direniş örgütlerinden eleman kazanılması, yeni kurulan sistemden dışlanan Sünnilerin durumundan faydalanılması, Şii silahlı grupların aşırı tepki vermelerine sebep olabilecek saldırılar yapılması ve ABD'nin Irak'tan çekilmesinin sağlanması gibi amaçları bulunmaktaydı (Whiteside, 2016, s. 9).

ABD Ordusu ile Iraklı direnişçiler arasında, 2004 yılının Nisan ayında yaşanan Birinci Felluce Savaşı'nda, Zerkavi ve Tevhid ve Cihad Örgütü (TCÖ), çatışmalara olan katkısı itibarıyla büyük bir itibar artışı sağlamıştır. Yerel halk üzerinde etkisini artıran TCÖ, varlığını kalıcı hale getirebilmek amacıyla, 2004 yılının Ekim ayında Irak el Kaidesi adını almıştır (Zelin, 2014).

Zerkavi, 7 Haziran 2006 tarihinde ABD'nin düzenlediği bir hava harekâtında öldürülmüş ve 12 Haziran 2006'da internet üzerinden yayımlanan bir mesajla, örgütün liderliğine Ebu Hamza el-Muhacir takma isimli Ebu Eyyub el-Mısri getirilmiştir (Kaplan, 2013). ABD ve Irak Hükümeti tarafından, 11 Şubat 2005'te yakalama kararı çıkartılan El Mısri, 1968 yılında Mısır'da doğmuştur. El Mısri'nin patlayıcılar konusunda uzman olduğu, bomba yüklü araba saldırılarını planladığı, Irak El Kaidesi için savaşmaya gelen yabancı teröristlerin Suriye'den Irak'a geçişini sağladığı ve Irak'ın güneyindeki El Kaide faaliyetlerini yürüttüğü ifade edilmektedir (Gürler ve Özdemir, 2014, s. 119).

Zerkavi'nin ölümü sonrasında örgüt içerisinde bazı ayrışmalar yaşanmaya başlamış ve Iraklı olmayan teröristler, diğer ülkelere giderek kendi gruplarını kurmaya başlamışlardır. Bunlardan biri de Suriye'ye

geçerek, ileride El Nusra cephesi'nin kurucusu olduğu ifade edilen Ebu Muhammed El Culani'dir (Sönmez, 2019, s. 139). Yaşanan gelişmeler sonrasında, Irak El Kaidesi adlı örgüt, 2006 yılının Ekim ayında, isim değiştirerek Irak İslam Devleti adını almış ve örgütün liderliğine Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir (Şenol, Erdem ve Erdem, 2016, s. 279).

Irak El Kaidesi'nin ve sonradan Irak İslam Devleti'nin, bu ülkede tabanını hızla genişletmesinde, 2003 yılına kadar ülkeyi yöneten Sünni Arapların ve Baas Partisi mensuplarının yeni sistemden dışlanması ve ötekileştirilmesi etkili olmuştur. Ancak bu örgütün silahlı saldırılarında ABD güçlerinin yanı sıra mezhep savaşını körükleyecek şekilde Şiileri de hedef alması ve saldırılarda çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesi, Sünni Araplar arasında itibar kaybetmesine sebep olmuştur. Hatta bazı Sünni Arap aşiretler bu örgüte karşı silahlanmaya ve mücadele etmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde, ABD'li işgal güçleri ile Irak güvenlik güçleri, 2007 yılından itibaren, Irak İslam Devleti'ne muhalif Sünni Arap aşiretlerin ve çeşitli yerel unsurların desteğini alarak, kapsamlı operasyonlar başlatmışlardır (Katzman, 2008, s. 11-12). Bu operasyonlar için ABD, Irak'a 28.000 ilave asker göndererek bu ülkedeki asker sayısını 168.000'e yükseltmiştir (Özcan, 2009, s. 34). ABD'nin desteklediği Sünni Araplardan oluşan Sahva (Uyanış) Hareketi'nin silahlı mevcudu ise 100.000'in üzerine çıkmıştır (Cockburn, 2014).

Bu operasyonlar neticesinde Irak İslam Devleti büyük bir güç kaybı yaşamış ve 2008 yılının başına kadar 11.000 civarında örgüt mensubu öldürülmüş veya yakalanmıştır (Kirdar, 2011, s. 6). Örgütün saldırılarında, 2008 yılının sonundan itibaren önemli bir azalma gözlemlenmiştir. Irak güvenlik güçlerinin, 18 Nisan 2010 tarihinde, Selahattin vilayetinde, ABD destekli gerçekleştirdiği bir operasyonda, örgütün liderleri olan el-Mısri ve el-Bağdadi öldürülmüştür (Gürler ve Özdemir, 2014, s. 119). ABD Ordusu'nun Irak'tan çekilmeye hazırlandığı, 2011 yılında, örgüt mevcudunun 800-1000 seviyesine kadar gerilediği değerlendirilmektedir (Laub, 2013).

Mısri ve Bağdadi'nin ölümü sonrasında, örgütün liderliğine Ebubekir el-Bağdadi geçmiştir. Bağdadi, 1971 yılında, Irak'ın Samarra şehrinde doğmuştur. Samarra'daki İmam Ahmed ibn Hanbal Camii'nde vaizlik yapan Bağdadi'nin, dinî bilgisinin El Kaide'nin eski lideri Usame bin

Ladin'den ve yeni lideri Eymen ez-Zevahiri'den daha ileri seviyede olduğu, bu özelliğinin de kendisine büyük bir itibar kazandırdığı belirtilmektedir (Zelin, 2014). Bağdadi, 1996 yılında Bağdat Üniversitesi İslami Çalışmalar Bölümü'nden mezun olmuş ve Saddam İslami Çalışmalar Üniversitesi'nde Kur'an Çalışmaları alanında, 1999 yılında yüksek lisansını, 2007 yılında doktorasını tamamlamıştır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden kısa bir süre sonra, Ceyş Ehl el-Sünni ve el-Cemah adlı direniş örgütlerinin kurulmasına yardım etmiş ve ABD güçleri tarafından 2004'ün Şubat ayında Felluce'de tutuklanmıştır. Bağdadi, 10 ay boyunca kaldığı Bucca Cezaevi'nde, mahkûmlara dini konularda dersler verirken, birçok grupla temas kurmuş ve bu bağlantılarını serbest kalması sonrasında da devam ettirmiştir. Bağdadi'nin cezaevinde kurduğu bağlantılar, El Kaide terör örgütüyle bağlantı kurmasını sağlamış ve ilerleyen süreçte örgütün başına geçmiştir (McCants, 2017).

Bağdadi'nin örgütün başına geçtikten sonra hem bölge genelinde hem de Irak özelinde yaşanan gelişmeler, Irak İslam Devleti'nin tekrar toparlanma, güçlenme ve alan kazanma imkânına kavuşmasına sebep olmuştur. ABD Ordusu, 2011 yılının Aralık ayında, Irak'tan tamamen çekilirken, ülke genelinde büyük bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin, bu otorite boşluğunu aşırı güç kullanarak doldurmaya çalışması ve Irak güvenlik güçlerinin, gerçekleştirdiği operasyonlarda çok büyük sivil can kayıplarının yaşanması, ülke genelinde büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Şii Arap milliyetçisi olan Maliki'nin bu tavırları, diğer Şii grupların da tepkisini çekerken, Sünni Arapların tekrar Irak İslam Devleti'ne yaklaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca Maliki, Irak İslam Devleti ile savaşı ve ABD tarafından desteklenerek finanse edilen Sahva Hareketi'nin mensuplarını Irak Ordusu'nun içine almamış, Sahva bünyesinde savaşı bazı gruplar da taraf değiştirerek Irak İslam Devleti'ne katılarak, örgütün daha da güçlenmesine sebep olmuşlardır.

Örgütün lideri Ebubekir el-Bağdadi, 2012 yılının Temmuz ayında, internet üzerinden yayımladığı mesajında "Duvarları Yıkma Harekâtı" başlattıklarını açıklamıştır. Bu harekât ile bomba yüklü araçlarla veya intihar eylemcileriyle ülke genelinde eşzamanlı olarak bombaların patlatılması ve hapishanelere baskınlar düzenleyerek mahkûmların

kaçırılması, sonrasında ise bu mahkûmların örgüte katılmaları sağlanarak, militan sayısının artırılması amaçlanmıştır (Lewis, 2013, s. 7). Örgüt bu süreçte, Suriye iç savaşı nedeniyle oluşan istikrarsız ortamdan istifade ederek bu ülkeye de militan kaydırmış ve alan genişletmeye çalışmıştır.

Duvarları Yıkma Harekâtı dört aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşama, 2012 yılının Temmuz ayında harekâtın duyurulmasıyla başlamıştır. Bu süreçte bomba yüklü araçlar, ülke genelinde eşzamanlı olarak patlatılmış ve çeşitli hapishanelere baskınlar yapılarak 2012 yılının Eylül ayında ilk aşama tamamlanmıştır. Bu aşama aynı zamanda, örgütün askerî yeteneklerini kanıtlanma sürecidir. İkinci aşama, hapishanelerden kaçırılan mahkûmların örgüte katılmaları için verilen bir aradan sonra 2012 yılının Kasım ayında başlatılmıştır. Bu aşamada da ilk aşamadaki gibi bombalı saldırılara ve hapishane baskınlarına devam edilmiş, ancak bu saldırılar ülkenin kuzeyi ile merkezi arasında kalan bölgelere kaydırılmıştır. Bu süreçte Kürt devlet görevlileri ve siviller hedef alınmıştır. Üçüncü aşama, 2013 yılının Şubat ayında başlatılmış ve Bağdat civarında artan saldırılarla şehir kuşatılmıştır. Dördüncü aşamada ise bombalı saldırıların sayısı artırılarak, Şii Araplar hedef alınmış ve 2013 yılının Mayıs ayından itibaren ülke genelinde yaşanan şiddet olayları en kanlı halini almıştır. Bu aşama ise 21 Temmuz 2013 tarihinde, Ebu Garip Hapishanesi'ne yapılan baskın ile sona ermiştir (Lewis, 2013, s. 12-20).

Duvarları Yıkma Harekâtı'nda şiddet olaylarının en yüksek düzeye ulaştığı dördüncü aşama sırasında, örgüt lideri Ebubekir El Bağdadi, 8 Nisan 2013 tarihinde yaptığı açıklamada, Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ)'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Duman, 2013). Bağdadi bu açıklamadan 1 gün sonra (9 Nisan 2013), DEAŞ'ın, Suriye'de faaliyet gösteren El Nusra Cephesi ile müttefik olduğunu açıklamıştır. El Nusra lideri Ebu Muhammed el-Colani ise bu açıklamadan kısa bir süre sonra, El Kaide'ye bağlı olduğunu ilan etmiş ve El Nusra Cephesi artık Suriye El Kaidesi olarak anılmaya başlamıştır. El Kaide ise 2014 yılının Şubat ayında, DEAŞ'ı tanımadığı, Irak El Kaidesi'nin faaliyet alanının Irak ile sınırlı olduğu, bu nedenle Suriye'den çıkması gerektiği, kendisinin Suriye'deki temsilcisinin El Nusra Cephesi olduğu yönünde bir açıklama yapmıştır. DEAŞ ise El Kaide'nin bu açıklamasını kabul

etmemiş ve DEAŞ ile El Nusra arasında şiddetli çatışmalar başlamıştır (Cengil ve Aydın, 2014).

DEAŞ, bu süreçte Irak'taki alan hâkimiyetini genişletmiş ve önce 2014 yılının Ocak ayında Felluce ve Ramadî'yi ele geçirirken, Suriye'de de Rakka'ya girmiştir. Rakka'nın alınması sonrasında, bu şehir örgüt tarafından "Hilafet'in Başkenti" olarak anılmaya başlamıştır. DEAŞ, aynı yılın Haziran ayında Musul'u ele geçirmiş ve sınırları Bağdat'ın kenar mahallelerine kadar genişlemiştir (Ersöz, Kaytazoğlu ve Büyükgüner, 2019). Bağdadi, elde ettiği alan hâkimiyeti neticesinde, 29 Haziran 2014 tarihinde yaptığı açıklamada, örgütün adını değiştirerek sözde "İslam Devleti"ni ve kendi "Hilafeti"ni ilan etmiştir (Stansfield, 2016, s. 147). DEAŞ bu süreçte genişlemesine devam etmiş ve Ağustos ayının başında Sincar'ı ele geçirmiştir. (Harita-1) Burada Yezidi kadınlara yönelik gerçekleştirdiği tecavüzler ve işkencelerle gündeme gelen DEAŞ'a karşı ABD, 8 Ağustos'ta, örgütün Irak'taki hedeflerine ilk hava harekâtını düzenlemiştir (Ersöz, Kaytazoğlu ve Büyükgüner, 2019).

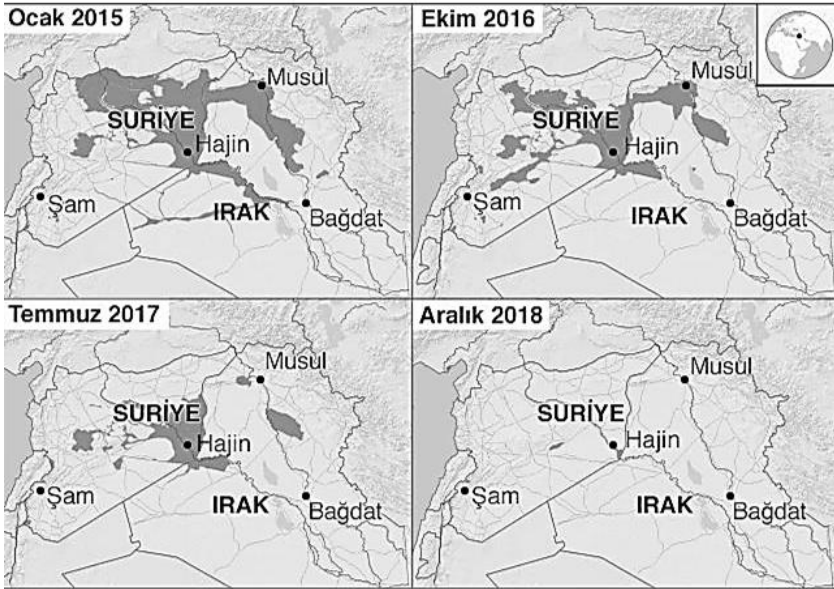
Harita-1: DEAŞ'ın 2014 yılında Irak ve Suriye'de ele geçirdiği alan

Kaynak: Al Jazeera Türk, 10.12.2018

ABD öncülüğünde, 2014'ün Ekim ayında, DEAŞ'a karşı koalisyon kurulmuş ve hemen ardından, Irak ve Suriye'deki DEAŞ hedeflerine yönelik hava saldırıları başlatılmıştır. Bu operasyonlar kapsamında, ABD tarafından desteklenen Irak Ordusu, 2015'in Nisan ayında Tikrit'i, 2016'nın Şubat ayında Ramadi'yi, Temmuz ayında Felluce'yi, 2017'nin Temmuz ayında ise Musul'u DEAŞ'ın elinden kurtarmayı başarmıştır. Suriye'de ise ABD'nin destek verdiği PKK'nın Suriye'deki uzantısı YPG, 2015'in Ocak ayında DEAŞ'ın Ayn el Arap şehrine düzenlediği saldırıyı püskürtmüş, 2017'nin Ekim ayında DEAŞ'ın sözde başkent kabul ettiği Rakka'yı, 2019'un Mart ayında ise DEAŞ'ın elindeki son toprak parçası Baguz'u ele geçirmiştir. Esed Rejimi Ordusu ise Rusya'nın hava gücü, İran'ın da kara gücü desteği sayesinde, 2017'nin Aralık ayında, Deyrezzor, Mayadin ve Elbu Kemal bölgelerini ele geçirmiştir. Türkiye ise, 2016'nın Ağustos ayında başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı ile sınır hattındaki DEAŞ unsurlarını etkisiz hale getirerek bölgeyi güvenli hale getirmiştir (Ersöz, Kaytazoğlu ve Büyükgüner, 2019). (Bkz. Harita-2)

Harita-2: DEAŞ'ın Toprak Kayıpları

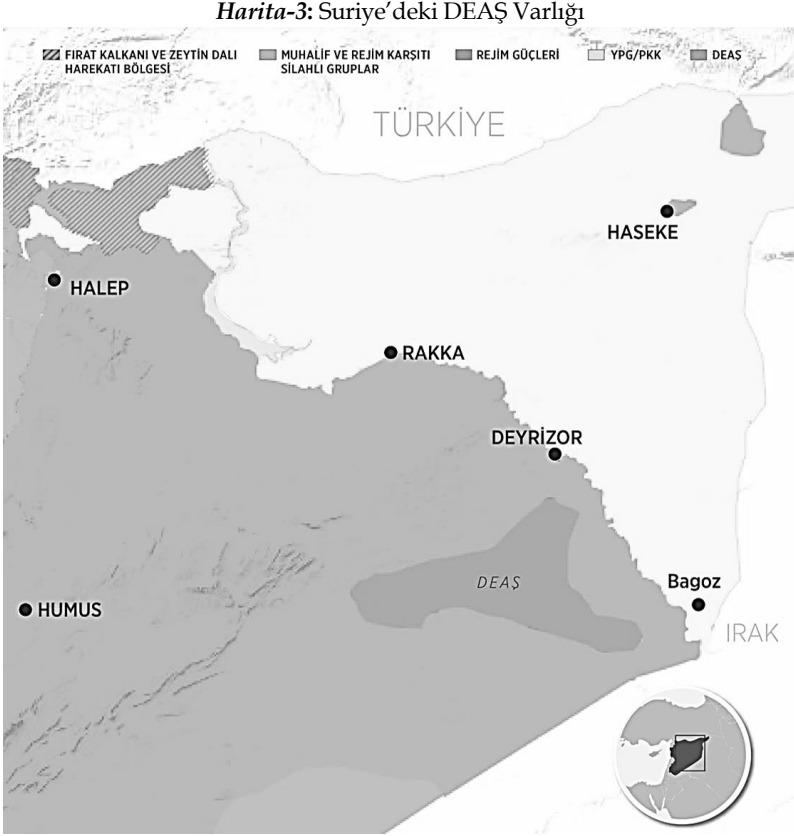
Kaynak: Ersöz, Kaytazoğlu ve Büyükgüner, 2019.

DEAŞ lideri Ebubekir el Bağdadi, ABD Özel Kuvvetleri unsurlarının, 27 Ekim 2019 tarihinde İdlib’de düzenlediği operasyon neticesinde öldürülmüştür (BBC Türkçe, 27 Ekim 2019). Bağdadi’nin, El Nusra’nın devamı sayılabilecek olan HTŞ’nin kontrolü altındaki İdlib’de öldürülmesi, DEAŞ’ın her ne kadar bu örgütle mücadele etse de, Suriye’deki örgütlerin çıkarları gerektiğinde, en azılı düşmanlarıyla bile iş birliği yapabilme potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir (Göksedef, 2019).

Irak Ordusu, her ne kadar ülke topraklarını kurtarmayı başarsa da, DEAŞ’ın bu ülkeye faturası çok ağır olmuştur. Irak’ta DEAŞ’a karşı verilen mücadele sırasında 5 milyon kişi yerinden edilirken, sığınmacıların önemli bir bölümü halen evlerine dönememiş ve 3 milyon kişi kamplarda yaşamaya devam etmektedir. DEAŞ saldırılarında ve örgüte karşı yürütülen operasyonlarda yaklaşık 40.000 kişi hayatını kaybederken, bu mücadele sırasında Irak Devleti 100 milyar dolar harcamıştır. Ayrıca bu mücadele sırasında büyük yıkım gören Musul ve Anbar gibi kentlerde temel hizmetlerde hala aksamalar yaşanmakta ve şehirlerin yeniden imarı gerekmektedir (AA, 10.12.2018).

DEAŞ, tüm tedbirlere rağmen, Irak’taki varlığını devam ettirme gayreti içerisinde. Bu maksatla 2020 yılı içerisinde Irak’taki saldırılarını artıran DEAŞ, bölgesel ve küresel gelişmeleri kendi lehinde kullanma gayreti içerisinde. DEAŞ’ın Irak’taki saldırılarını artırmasında, Covid-19 tedbirleri kapsamında uygulanan sokağa çıkma yasaklarının kendisine hem saldırı hem de hareket kabiliyeti imkânı vermesi, Bağdat ve Erbil arasında iş birliği olmamasından ötürü ortaya çıkan güvenlik boşluğundan yararlanması, NATO ve ABD’nin Irak’taki faaliyetlerini durdurması etkili olmuştur (AA, 07.05.2020).

DEAŞ’a karşı Suriye’de yürütülen operasyonlar neticesinde, örgüt Esed yönetimi altındaki çöl bölgesine çekilerek, varlık göstermeye devam etmektedir. (Harita-3) Humus vilayeti sınırları içerisinde yer alan bu bölgede 1.500 civarında DEAŞ mensubu teröristin, dağınık bir halde faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir. DEAŞ’ın kontrol ettiği alan her ne kadar Suriye yönetimi topraklarıyla çevrelenmiş olsa da rejim güçleri DEAŞ’a karşı küçük çaplı operasyonlar düzenlemeyi tercih etmektedirler (AA, 01.03.2019).

Kaynak: AA, 01.03.2019

ABD, DEAŞ'a karşı Suriye'deki operasyonlarında, PKK'nın Suriye'deki uzantısı YPG ile birlikte hareket etmektedir. ABD, bu maksatla YPG'ye binlerce tır dolusu silah yardımı yaparken, DEAŞ'a karşı yürüttükleri ortak operasyonlarda da hava desteği sağlamaktadır. ABD ve yerel ortağının operasyonları neticesinde, bazı DEAŞ mensubu teröristler, teslim olmuştur. YPG'nin kontrolündeki kamplarda tutulan bu teröristlerin akıbeti belirsizliğini korumaktadır. Çoğunlukla yabancı ülkelerden gelen bu teröristleri, Türkiye ve Avrupa topraklarına yönlendiren YPG, bazı teröristleri de para karşılığı serbest bırakabilmektedir (AA, 23.01.2019). YPG, bu şekilde gelir elde etmeyi ve bu teröristler üzerinden Türkiye'de istikrarsızlık çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu durum ise hem Türkiye'de hem de Avrupa ülkelerinde yeni güvenlik sorunlarının yaşanmasına

sebeup olabilecektir. Türkiye'nin bu konuda proaktif bir diplomasi izleyerek, gerekirse güç kullanımı yoluyla ön alıcı tedbirlere başvurması gerekebilecektir.

DEAŞ'IN YAPISI VE TEŞKİLATLANMASI

DEAŞ, gücünün zirvesine ulaştığı 2015 yılının Nisan ayında, Irak ve Suriye topraklarında, Musul ve Rakka gibi büyük şehirlerin de aralarında yer aldığı 140.000 km²lik bir alanda hâkimiyet kurmuştur (Sönmez, 2019, s. 143). DEAŞ, egemenlik kurduğu alanlarda bürokratik bir yapıya sahip olan devlet teşkilatı kurmuştur (Lister, 2014). Kontrol altında tutulan ve hâkimiyet mücadelesi verilen bölgelerde "vilayet" yapılanması kurulmuş ve bu vilayetler yerinden yönetim anlayışı çerçevesinde atanan valiler tarafından yönetilmişlerdir. DEAŞ'ın elinde, 2015 yılında, sekiz adet vilayet bulunmakta olup, Irak'ta Diyala, Babil, Selahattin, Musul ve Anbar vilayetlerinde, Suriye'de ise Haseke, Rakka, Badiya ve Deyrizor vilayetlerinde belediye hizmetleri verilmiştir. DEAŞ'ın başkenti ise Suriye'nin Rakka şehridir (Frieland, 2015).

DEAŞ'ın örgüt yapısını oluşturan üç ana unsur bulunmaktadır. Örgütün çekirdek kadrosu da denilebilecek birinci unsuru, çoğu Iraklılardan teşkil edilen yöneticilerdir. Örgütün ikinci unsuru ise çoğunluğunu Iraklıların oluşturduğu, ancak aralarında Suriyelilerin de yer aldığı, askerî ve idarî sorumlulardır. Üçüncü unsur ise örgütün silahlı gücünün tamamını oluşturan ve 80'den fazla yabancı ülkeden örgüte savaşmak için katılan militanlardır (Şenol, Erdem ve Erdem, 2016, s. 280).

DEAŞ'IN İDEOLOJİSİ

DEAŞ'ın ideolojik altyapısını, Taliban ve El Kaide gibi örgütlerde olduğu gibi cihatçı Selefilik oluşturmaktadır. Mezhep olarak tanımlanmayan Selefilik, bir metot ve yaklaşım şekli olduğu ifade edilmektedir (Sönmez, 2010). Selefilik, İslami bir inanç şekli olup, İslam'ın ilk yıllarındaki gibi duru ve geleneklerden arınmış haliyle yaşanması gerektiğini savunan bir anlayıştır (Hakyemez, 2014). İslam'da dirilişi hedefleyen bu yaklaşımda, yaşanan dönemin şartlarını yorumlamak yerine, İslam'ın ilk dönemindeki gibi yaşanması gerektiği ve bu ilk döneme dönüş için gerekirse zor kullanılabileceği görüşü hâkimdir (Sönmez, 2007). Bu inanç şekli zamanla dinî anlamda yaşanan sorunların daha da

derinleşmesine sebep olmuş ve dinî inançtan ziyade yeniliği kabul etmeyen siyasi bir kimliğe dönüşmüştür.

Cihatçı Selefilik, dinî aşırıcılık ile bütünleşmiş bir Batı karşıtı anlayıştır. Bu anlayışa göre, din ile devlet arasında fark olmadığı, bütün kararların şeriatın hüküm sürdüğü İslam Devleti altında alındığı ve bunun hüküm sürdüğü alanlarda uygulandığı, dindeki gelişmelerin din dışı olarak görülüp reddedildiği, kendisi gibi düşünmeyenlerin sapkın ve kâfir olarak nitelendirildiği ve bu kişilerin ölümle cezalandırılmaları gerektiği ifade edilmektedir (Frieland, 2015).

DEAŞ'IN PROPAGANDA ARAÇLARI VE ELEMAN TEMİNİ

DEAŞ, propaganda sürecinde teknolojik imkânları etkin şekilde kullanan bir örgüttür. Özellikle örgütün, eleman temini sürecinde internet unsurlarını aktif bir şekilde kullanması, çeşitli ülkelerden çok düşük maliyetlerle eleman temin etmesinin önünü açmaktadır. İnternet ortamında yapılan propaganda, örgüte yeni eleman temin edilmesini sağlarken, yayımlanan şiddet içerikli videolar da düşmanlara karşı korku ve sindirme amacı taşımaktadır. Ayrıca bu şiddet içerikli videolarla, örgütün yönettiği bölgelerdeki sivillerin korkutularak örgüte itaat etmeleri ve rahatlıkla yönetilmeleri amaçlanmıştır.

DEAŞ, 2006 yılında kurduğu Al-Furkan Vakfı Medya Prodüksiyon ile örgüte ait internet sitelerinin, dijital verilerin, dokümanların, dergilerin ve broşürlerin basımı ve yayımı gerçekleştirmiştir (Roggio, 2007). DEAŞ, 2014 yılında medya konseptini değiştirerek, Al-Hayat Medya Merkezi'ni kurmuştur. Bu merkez aracılığıyla İngilizce, Rusça, Almanca ve Fransızca yayınlar yapılarak Batı ülkelerindeki kitleler hedef alınmıştır (Gertz, 2014). Örgütün Batı ülkelerinde başlattığı bu propaganda hamlesiyle, hem bu ülkelerden militan temin etme, hem de bu ülkelerde eylem gerçekleştirebilme yeteneğini artırma amacı güttüğü söylenebilecektir.

DEAŞ, 2014 yılının Temmuz ayından itibaren, İngilizce "Dabiq" adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Söz konusu dergide, DEAŞ'ın kontrol ettiği topraklarda yaşanan gelişmeler, dinî bilgiler ve siyasi değerlendirmeler yer alırken, genel olarak Batı karşıtı bir anlayış ön plana çıkarılmaktadır. DEAŞ, 2015 yılının Haziran ayından itibaren de Türkçe "Konstantiniye" adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide ise Dabiq ile

benzer konular işlenmekle beraber, kapsam bakımından daha dar olup, hedef olarak Türkiye'deki okuyucular ve sempatanlar seçilmiştir (Şenol, Erdem ve Erdem, 2016, 287).

DEAŞ, örgüte bölge dışından katılmak isteyenlere yol haritası sunmak maksadıyla "Insigt into the Islamic State" adlı raporlar yayımlamaktadırlar (Becker, 2014). Örgütün ayrıca çeşitli akıllı telefon uygulamaları bulunmakta ve değişik dillerde yayın yapan "El Beyan" adlı radyo kanalı bulunmaktadır (Lister, 2014). Sosyal medya uygulamaları üzerinden takipçilerine propaganda maksatlı düzenli paylaşımlar yapmaktadır (Berger, 2014). Video paylaşım sitelerini de propaganda amacıyla aktif bir şekilde kullanan DEAŞ, bu platformlar üzerinden şiddet içerikli görüntüleri yayımlayarak, çok sayıda izleyiciye ulaşmayı başarmıştır (Prucja ve Fisher, 2014).

DEAŞ'IN İNSAN KAYNAĞI

DEAŞ'ın, BBC ve CNN gibi çeşitli haber kaynaklarından elde edilen verilere göre, gücünün zirvesinde olduğu 2014 yılında, Irak ve Suriye'de 20.000-31.500 arasında militanın olduğu ifade edilmektedir. Bir başka kaynağa göre ise DEAŞ'ın, yine 2014 yılında, 81 farklı ülkeden 12.000'in üzerinde militanın olduğu iddia edilmektedir (Lister, 2014). Bu militanların 3.000 civarının ise Avrupa Birliği, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerden geldiği belirtilmektedir (Barrett, 2014).

Örgüt lideri Bağdadi'nin 2013 yılında Irak ve Şam İslam Devleti'ni ilan etmesinden sonra örgüte katılımın artış gösterdiği, Suriyeli muhaliflerin %40'ının, Nusra Cephesi mensuplarının ise %60'ının DEAŞ'a geçtikleri ifade edilmektedir (Barrett, 2014). Ayrıca DEAŞ'ın, 2014 yılının Haziran ayında, Musul'u ele geçirdikten sonra da militan sayısında büyük bir artış yaşandığı belirtilmektedir (Gorman, Malas ve Bradley, 2014).

Suriye'deki DEAŞ mensuplarının %70'inden fazlasının, Suriyeli olmayan yabancı militanlardan oluştuğu, bu yabancı militanların çoğunun da Afganistan, Pakistan ve Orta Asya'dan geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca yapılan bir araştırmaya göre, Suriye iç savaşı süresince bu ülkeye gelen yabancı savaşçıların %55'inin DEAŞ'a katıldığı belirtilmektedir (Carter, Maher ve Neumann, 2014).

DEAŞ'IN FİNANS KAYNAKLARI

DEAŞ'ın sınırlarının en geniş olduğu dönemde (2014-2015), en önemli gelir kaynağı petroldür. Irak ve Suriye topraklarında ele geçirdiği bölgelerdeki petrol kuyuları ve rafinerilerde üretilen petrolü pazarlayan DEAŞ, büyük bir gelir kaynağına kavuşmuştur (Cronin, 2015). DEAŞ'a karşı operasyonların başlaması sonrasında, ABD Hava Kuvvetleri tarafından, DEAŞ'ın petrol üretim tesisleri imha edilmiş ve en önemli kaynağı elinden alınmıştır.

DEAŞ'ın petrol dışındaki diğer ekonomik kaynakları, ganimet, haraç, bağış, kaçakçılık, antika eser kaçakçılığı, vergi, adam kaçıma, fidye ve kadın ticareti gibi kriminal alanlarda gösterdiği faaliyetlerdir (Qarawee, 2013). DEAŞ'ın bu illegal alanlardan elde ettiği gelirin, 2006 yılında 70-200 milyon dolar arasında olduğu, 2014 yılında ise 2 milyar dolara ulaştığı ifade edilmektedir (Levitt, 2014).

DEAŞ, tüm mücadelelere rağmen varlığını sürdürmekte olup, halen Irak'ta önemli bir gelire sahiptir. DEAŞ'ın, 2020 yılı verilerine göre, Irak'taki aylık gelirinin 7 milyon dolar seviyesinde olduğu ifade edilmektedir. DEAŞ, bu gelirini koruyabilmek amacıyla, Suriye sınırından İran sınırına kadar olan alanda saldırılar düzenlemektedir. Ayrıca DEAŞ, Irak'ta taşıma faaliyeti yürüten şirketlerden aylık 3 milyon dolar civarında haraç alırken, ülkedeki gıda ve ilaç satışları ile sigara, silah ve petrol kaçakçılığından da önemli bir pay almaya devam etmektedir (AA, 07.05.2020).

DEAŞ İLE MÜCADELE

ABD Başkanı Barack Obama, 11 Eylül 2014 tarihinde yaptığı açıklamada, DEAŞ ile mücadelenin temel amacının, DEAŞ'ın önce gücünün kırılması, sonrasında ise tamamen etkisiz hale getirilmesi olduğunu ifade etmiştir. Obama, DEAŞ'a karşı mücadelede, kapsamlı hava harekâtları düzenleneceği, teröristlerle sahada mücadele edenlere destek verileceği, ekonomik tedbirler alınacağı, istihbarat paylaşımı yapılacağı, yabancı savaşçıların örgüte katılmalarının engelleneceği, DEAŞ'ın tehdit ettiği Müslümanlara ve Hıristiyan azınlıklara insanî yardım yapılacağı hususlarını belirtmiştir (Miller, 2014).

DEAŞ ile mücadeleye doğrudan girmek istemeyen ABD, Irak'ta Irak Ordusu'na, Suriye'de ise PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan YPG'ye önce silah ve mühimmat desteği vermiş, sonrasında ise başlatılan operasyonlarda hava desteği sağlamıştır.

ABD'nin yanı sıra Rusya da DEAŞ ile mücadeleye kendi konseptiyle katılmış ve bu maksatla İran, Esed Rejimi ve Irak ile işbirliği yapmıştır. Rusya'nın Irak ile işbirliği istihbarat paylaşımı düzeyinde kalırken, Esed Rejimi'nin talebi doğrultusunda bu ülkede üs kurmuş ve önemli miktarda asker ve silah göndermiştir. Rusya, İran ile de bilgi paylaşımı yapmış ve operasyon sahasında birlikte hareket etmiştir.

Rusya, Suriye'deki DEAŞ unsurlarına karşı önce örgütün en temel gelir kaynağı olan petrol tesislerini hedef almıştır. Rus yetkililerin 2016 yılının Şubat ayında yaptıkları açıklamada, operasyonların başlamasından itibaren, DEAŞ hâkimiyetindeki 209 petrol tesisinin ve 2000 civarında petrol tankerinin imha edildiği belirtilmiştir. Rusya'nın, 30 Eylül 2016 tarihine kadar gerçekleştirdiği operasyonlarda ise DEAŞ mensubu 2746 teröristin, diğer muhalif gruplardan ise 2814 militanın öldürüldüğü açıklanmıştır (Abubaker, 2019, s. 155).

ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı (CENTCOM)'nın 31 Mayıs 2016 tarihinde yaptığı açıklamada, 1620'si petrol tesisi olmak üzere toplam 26374 hedefin imha edildiği belirtilmiştir. ABD Savunma Bakanlığı'nın 13 Eylül 2016 tarihinde yaptığı açıklamada ise, koalisyon güçlerinin, Irak'ta 9805, Suriye'de ise 5167 saldırı düzenlediği, düzenlenen saldırıların 11.558'inin ABD tarafından, diğerlerinin ise koalisyon ortakları tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmiştir (Abubaker, 2019, s. 155).

Düzenlenen operasyonlar sonucunda, DEAŞ'ın hem askerî hem de ekonomik gücüne darbe vurularak, ele geçirdiği alanların neredeyse tamamından, 2017 yılının sonuna kadar temizlenmiştir. DEAŞ'ın gücü önemli ölçüde bitirilme noktasına gelmiş olsa da, uyuyan hücreler halinde yapılanmasına devam etmekte ve fırsat bulduğunda saldırılarına tekrar başlama gayretlerini sürdürmektedir.

TÜRKİYE VE DEAŞ

DEAŞ terör örgütü, Türkiye'de 10 canlı bomba, 1 bombalı saldırı, 3 silahlı saldırı olmak üzere toplam 14 saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar

sonucu 1'i asker, 10'u polis olmak üzere toplam 304 kişi hayatını kaybederken, 7'si asker, 62'si polis olmak üzere toplam 1.338 kişi yaralanmıştır. DEAŞ'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği saldırılar ve yaşanan kayıplar şunlardır (İçişleri Bakanlığı, 2017, s. 34-44):

- Niğde Saldırısı (20 Mart 2014); 3 kişi hayatını kaybetmiş, 8 kişi yaralanmıştır.
- Şoförlerinin Kaçırılması (10 Haziran 2014); 32 tır şoförü kaçırılmıştır.
- Türkiye'nin Irak/Musul Başkonsolosluğu'na Saldırı (11 Haziran 2014); 49 konsolosluk görevlisi rehin alınarak kaçırılmıştır.
- İstanbul Turizm Şube Müdürlüğü'ne Saldırı (06 Ocak 2015); 1 polis şehit olmuş, 2 polis yaralanmıştır.
- İstanbul Sultanahmet İntihar Eylemi (12 Ocak 2016); 13 kişi hayatını kaybetmiş, 16 kişi yaralanmıştır.
- İstanbul/İstiklal Caddesi İntihar Eylemi (19 Mart 2016); 4 kişi hayatını kaybetmiş, 45 kişi yaralanmıştır.
- İstanbul Atatürk Havalimanı İntihar Eylemi/Saldırısı (28 Haziran 2016); 48 kişi hayatını kaybetmiş, 240 kişi yaralanmıştır.
- İstanbul Reina Gece Kulübüne Yönelik Eylem (01 Ocak 2017); 39 kişi hayatını kaybetmiş, 95 kişi yaralanmıştır.
- Kilis'te Askerimizin Kaçırılması (01 Ocak 2015); 1 asker (astsubay) kaçırılmıştır.
- Kilis'te Askerî Personele Yönelik Saldırı (01 Eylül 2015); 1 asker şehit olmuş, bir asker ise Suriye'ye kaçırılmıştır.
- Diyarbakır HDP Mitingine Yönelik Bombalı Saldırı (5 Haziran 2015); 4 kişi hayatını kaybetmiş, 279 kişi yaralanmıştır.
- Diyarbakır Güvenlik Güçlerine Yönelik Saldırı (26 Ekim 2015); 2 polis şehit olmuş, 7 polis memuru yaralanmıştır.
- Şanlıurfa / Suruç İntihar Saldırısı (20 Temmuz 2015); 34 kişi hayatını kaybetmiş, 86 kişi yaralanmıştır.
- Adana ve Mersin Bombalı Eylemleri (18 Mayıs 2015); 4 kişi yaralanmıştır.
- Ankara Tren Garı İntihar Saldırıları (10 Ekim 2015); 102 kişi hayatını kaybetmiş, 417 kişi yaralanmıştır.

- Gaziantep Emniyet Müdürlüğü'ne Yönelik İntihar Saldırısı (01 Mayıs 2016); 3 polis şehit olmuştur, 26'sı polis olmak üzere toplam 31 kişi yaralanmıştır.
- Gaziantep'te Polise Yönelik Silahlı Saldırı (13 Temmuz 2016); 1 polis şehit olmuştur.
- Gaziantep İntihar Saldırısı (20 Ağustos 2016); 56 kişi hayatını kaybetmiş, 94 kişi yaralanmıştır.
- Gaziantep İntihar Saldırısı (16 Ekim 2016); 3 polis şehit olmuş, 9 polis ve 4 Suriye uyruklu sivil yaralanmıştır.

DEAŞ terör örgütünden en olumsuz şekilde etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye, hem yurtiçinde hem de yurtdışında söz konusu örgüte yönelik kararlı bir mücadele sergilemiştir. DEAŞ terör örgütünün yurtiçindeki yapılanmasına yönelik, 2016 yılından beri gerçekleştirilen operasyonlarda, toplam 17.487 kişi gözaltına alınırken, 5.123 kişi tutuklanmıştır. (Tablo-1)

Tablo-1: Türkiye'nin DEAŞ Terör Örgütü'ne Yönelik Yurtiçinde Gerçekleştirdiği Operasyonlar

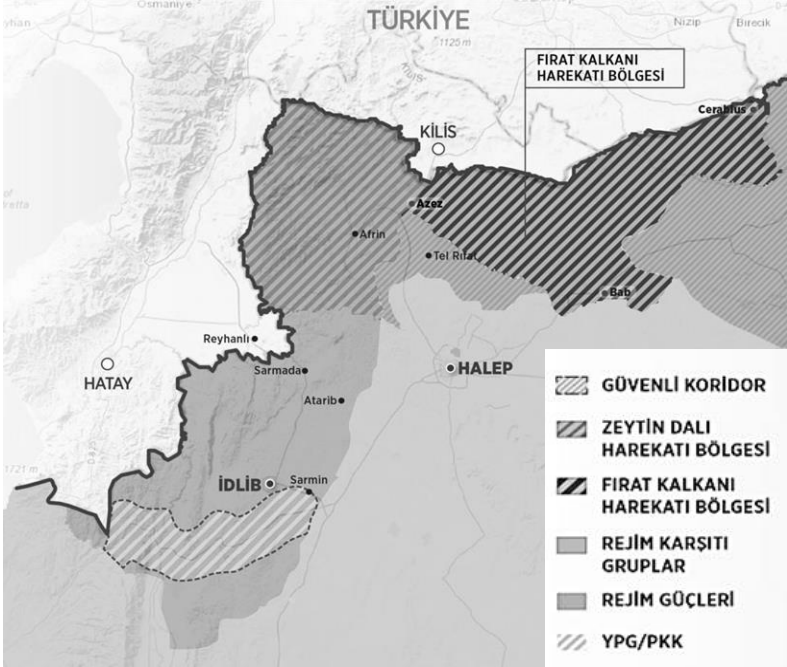
	Gözaltı Sayısı	Tutuklanma Sayısı
2016 Ocak - Aralık	5.337	3.216
2017 Ocak - Aralık	4.765	739
2018 Ocak - Aralık	1387	223
2019 Ocak - Aralık	2820	457
2020 Ocak - Aralık	2343	336
2021 Ocak - Nisan	835	152
Toplam	17.487	5.123

Kaynak: AA, 2022.

Türkiye, DEAŞ'a karşı yurtiçinde yürüttüğü kararlı mücadeleyi, Suriye'nin kuzeyinde de devam ettirmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, 24 Ağustos 2016-29 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı Harekâtı'nda 3.000'den fazla DEAŞ mensubu terörist etkisiz hale getirilirken 2.055 km² alan terörden arındırılmıştır. (Harita-4) Söz konusu bölgede, Türkiye'de eğitilen binlerce yerel polis göreve

başlarken, bölgede çok sayıda tarihî cami ve yapıt, aslına uygun olarak onarılmıştır. Terörden arındırılan Cerablus, El Bab, Azez ve Mare bölgelerinde PTT şubeleri açılırken, Çobanbey, Azez ve El Bab'ta 200'er, Mare ve Cerablus'ta 75'er yataklı olmak üzere toplam 750 yataklı 5 hastane hizmete alınmıştır. Bölgede eğitime hazır hale getirilen 684 okulda, ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde 192.569 öğrenciye eğitim verilmektedir. Bölgede çok sayıda anaokulu da açılırken, Gaziantep Üniversitesi 2 fakülte ve 1 yüksekokul kurmuştur. Türkiye'nin bu çabaları sayesinde, ülkemize sığınan çok sayıda aile evlerine dönerken, söz konusu bölgenin nüfusu 2 milyona ulaşmıştır. Bölge ayrıca, rejimden ve PKK/YPG terör örgütünden kaçan onbinlerce Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır (AA, 23.08.2020).

Harita-4: Fırat Kalkanı Harekâtı Bölgesi

NUSRA CEPHESİ VE HTŞ

El Nusra, tıpkı DEAŞ gibi El Kaide kökenli bir terör örgütüdür. Başlangıçta DEAŞ, Irak El Kaidesi; El Nusra ise Suriye El Kaidesi olarak

anılmıştır. Daha sonra DEAŞ, El Kaide'den ayrıldığını ve bağımsız bir örgüt olduğunu ilan etmiştir. El Nusra ise El Kaide'ye olan bağlılığını devam ettirirken, Suriye'de genişleme gayreti içerisinde olan DEAŞ ile de savaşmak zorunda kalmıştır. DEAŞ unsurlarından kaçan El Nusra militanları, İdlib bölgesine yerleşmişlerdir. DEAŞ ile El Nusra arasında ideolojik yakınlık olmasına karşın, güç ve ekonomik kaynaklara hâkim olma isteği, aralarındaki mücadeleyi silahlı çatışma boyutuna taşımıştır. İki örgüt arasındaki bir diğer fark; El Nusra'nın Suriye Rejimi'ne muhalif unsurları da yanına alarak bu ülkedeki yönetimi ele geçirmeyi amaçlamasıdır, DEAŞ'ın önce devletleşip sonrasında diğer unsurları kendine bağlama isteği olmuştur. Her iki örgüt, her ne kadar aralarında silahlı çatışmaya varan mücadele sergilemiş olsalar da ortak düşmanlara (Suriye Rejimi ve PKK'nın Suriye'deki uzantısı YPG gibi) karşı birlikte hareket etmişlerdir.

El Nusra, DEAŞ'ın hem Irak'ta hem de Suriye'de yaşadığı ciddi toprak kayıpları sonrasında, Suriye El Kaidesi imajından kurtulmak ve ABD ile Rusya'nın muhtemel askerî harekâtlarından korunmak istemiştir. El Nusra, bu maksatla 28 Temmuz 2016'da, küresel cihat fikri yerine Suriye ile sınırlı bir devrim hedeflediğini, El Kaide ile bağlantısını sona erdirdiğini ve örgütün isminin ise Şam'ın Fethi Cephesi olarak değiştirildiğini açıklamıştır. Şam'ın Fethi Cephesi, bu açıklamadan sonra istediği bölgesel ittifakları kurarak, 2017'nin Ocak ayında ismini Heyet Tahrir El Şam (HTŞ) (Şam'ın Kurtuluşu Cephesi) olarak değiştirmiştir (Taştekin, 2018). Yeni kurulan HTŞ'nin El Kaide ile bağlarını koparması sonrasında ise HTŞ ile El Kaide'ye bağlı gruplar arasında ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu görüş ayrılıkları neticesinde, El Kaide yanlısı gruplar, 27 Şubat 2018 tarihinde internet üzerinden yaptığı açıklamada, Hurras el Din (Dinin Muhafızları) adlı örgütün kurulduğunu açıklamışlardır (BBC Türkçe, 2018).

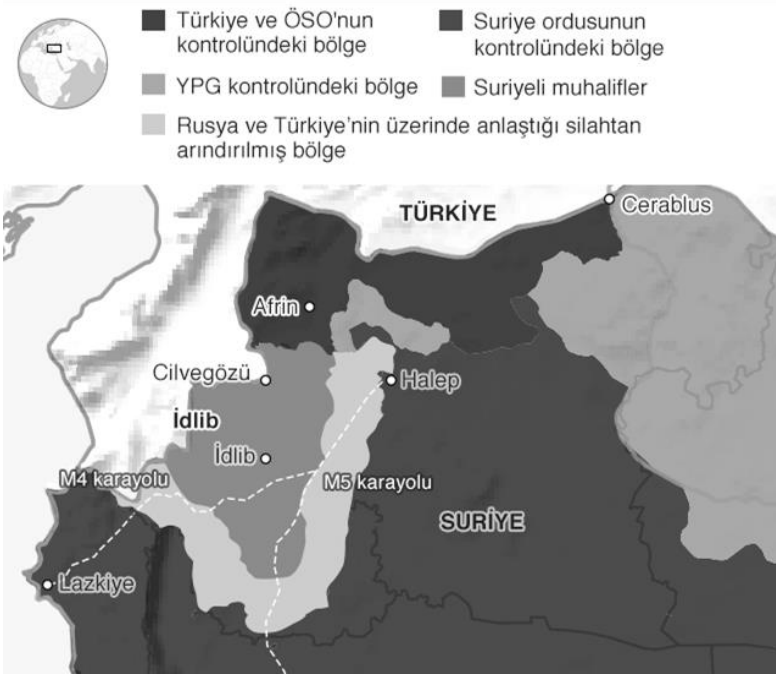
HTŞ, DEAŞ ile yürüttüğü mücadele sırasında Suriyeli muhalifler ile iş birliği yapmış ve İdlib bölgesine yerleşmiştir. Ancak hem Rusya destekli Esed Rejimi Ordusu'nun bölgeye yönelik saldırı hazırlıkları, hem de kendisine muhalif diğer silahlı unsurlar ile yürüttüğü mücadele sonrasında, ılımlı bir siyaset izleyerek varlığını sürdürme arayışına girdiği ifade edilmektedir (Abazid, 2019). Ancak HTŞ'nin ılımlı bir yapıya

dönüşme girişimleri, kendi bünyesindeki radikal unsurlar tarafından tepkiyle karşılanırken, ılımlı hale gelse dahi Rusya ve Esed Rejimi tarafından hedef alınmayacağına bir garantisi bulunmamaktadır. Ayrıca HTŞ başlısı Rusya ve Doğu Türkistan kökenlilerin, ülkelerine dönmeleri durumunda sebep olacakları güvenlik sorunları Rusya ve Çin'i rahatsız edecektir (Erkmen, 2020). Kendi içinde çatışma riskinin yanı sıra Suriye Ordusu, HTŞ'nin elindeki İdlib'e saldırmaya hazır şekilde beklemektedir. Esed Rejimi, 22 Ekim 2019'da İdlib kırsalındaki Suriye birliklerini denetlediği sırada yaptığı açıklamada, "İdlib operasyonunun, Suriye genelindeki kaos ve terörü sonlandırmanın anahtarı olduğu, buradaki cihatçıların yenilmeleriyle birlikte savaşın sona ereceği" hususlarını ifade etmiştir (BBC Türkçe, 22.10.2019).

İdlib bölgesinde, 2019'un Mayıs ayı başlarında, Rus hava saldırılarıyla başlayan çatışmalar neticesinde, çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Esed Rejimi, bölgenin kontrolünü tekrar ele geçirmek isterken, Rusya Lazkiye'de kurduğu askerî üssünün güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu noktada Lazkiye ile Hama ve Humus'u, Halep'e bağlayan M4 ve M5 karayollarının stratejik önemi ortaya çıkmaktadır. Rusya ve Suriye bu karayollarını ele geçirerek, hem Halep bağlantısını sağlayıp stratejik bir üstünlük elde etmeyi, hem de bu yollar üzerindeki ticaretten vergi alarak gelir temin eden HTŞ'nin finansman kaynaklarını kurularak zayıflamasını amaçlamaktadırlar (BBC Türkçe, 10.05.2019).

Türkiye ise İdlib'deki karmaşık durumdan oldukça rahatsızdır. Özellikle çatışmaların başlaması durumunda, İdlib'de yaşayan 3 milyon sivilin kendi sınırına akın edeceği endişesini yaşayan Türkiye, sorunun barışçıl yoldan çözülmesini istemektedir. Türkiye'de yaşayan ve çeşitli kaynaklarda sayılarının 5 milyonu bulunduğu ifade edilen Suriyelilerin yükünü taşımakta zaten zorlanan Türkiye'nin İdlib'den gelebilecek yeni bir göç dalgasını kaldıramayacağı açıktır. Bu nedenle diplomatik girişimlerini artıran Türkiye, Rusya ve İran ile yürüttüğü Astana Görüşmeleri'nde, bu sorunu kararlılıkla gündeme getirmiştir. Özellikle Rusya ve Türkiye arasında yapılan müzakereler neticesinde, İdlib çevresinde güvenli bölge oluşturulması ve bu bölgede Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, çok sayıda gözlem noktası kurması sağlanmıştır (Göksedef, 06.09.2019). (Bkz: Harita-5)

Harita-5: İdlib'deki Durum

Kaynak: BBC Türkçe, 10.05.2019

Bu güç mücadelesinin ortasında, İdlib'deki varlığını devam ettirme gayretini sürdüren HTŞ'nin, halka yönelik baskılarını artırdığı, bu nedenle İdlib halkının, Türkiye'den HTŞ'nin gücünü kırmasını ve etkisini azaltmasını istediği yönünde haberler çıkmaktadır (Sinjab, 2019). Güç dengesi bakımından parçalı bir yapı arz eden İdlib, özellikle Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliği açısından, ivedilikle çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Orta Doğu ve İslam coğrafyasında yer alan ülkeler, son yüzyıllarda tarihinin en çalkantılı ve kaotik devrini yaşamaktadır. Yüzyıllar önce-sinde sömürgecilik ile başlayan bu süreç, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında da devam etmiştir. Milletleşme sürecini tamamlayamayan, yeteri kadar yetişmiş insan gücüne sahip olmayan ve kurumsal bir devlet geleneği inşa edemeyen bu ülkeler gerek dış

müdahaleler gerekse de iç karışıklıklar nedeniyle huzur ve refah yüzü görmemektedirler.

SSCB'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmesi sonrasında, zaten altyapısı hazır olan radikal dinî gruplar, hızlı bir silahlı yapılanmaya gitmişlerdir. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında, yaşanan iç çekişmeler neticesinde, Taliban adlı radikal dinî örgüt, ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. Taliban yönetimi altında gelişen El Kaide adlı örgüt ise küresel terör saldırıları düzenleyerek, dünyada yeni bir dönemin kapısını açmıştır. El Kaide'nin, 11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırılar sonrasında, ABD, bu örgütlerin ana merkezi olan Afganistan'a müdahale etmiştir. Söz konusu müdahaleyi müteakip Taliban yönetimine son verilirken, El Kaide hücre tipi gizli bir yapılanmaya giderek terör saldırılarına devam etmiştir. El Kaide bağlı bazı gruplar ise İran üzerinden Irak'a gelerek, ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgali sonrasında başlatılan direniş hareketine katılmışlardır. Ancak ABD'ye karşı direniş hareketi gibi görülen bu yapılanmalar, bir süre sonra Müslümanlar arası iç çatışmayı körüklemiş ve işgalci güçlerden ziyade yerel halka zarar vermeye başlamıştır.

Bu şartlarda ortaya çıkan Irak El Kaidesi, bir süre sonra Irak İslam Devleti adlı örgüte dönüşmüştür. Bu dönüşüm sırasında, El Kaide ile bağlarını koparan bu örgüt, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında ise etki alanını buraya doğru genişletmek istemiş ve adını Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD/DEAŞ) olarak değiştirmiştir. Bu süreçte Suriye El Kaidesi olarak bilinen El Nusra'yı kendine bağlamak istemiş, ancak bu örgütün El Kaide'ye olan bağlılığının devam etmesi neticesinde, aralarında çatışmalar yaşanmıştır. Dağılan Irak ve Suriye ordularının silah envanterlerinin bir kısmını ele geçiren bu örgüt, hızlı bir ilerleme kaydederek kısa bir süre içerisinde geniş bir alana hükmeder hale gelmiştir. ABD ve müttefiklerinin başlattığı operasyonlar neticesinde gerileme dönemine giren örgüt, 2019 yılına gelindiğinde gücünü önemli ölçüde kaybetmiştir. DEAŞ, etkin olduğu dönemde, iddia ettiği gibi İslam Davası'na hizmet etmek bir tarafa, Müslümanların acı çekmesine sebep olmuştur. Özellikle bağlı olduğu Selefi anlayış uyarınca kendisine biat etmeyen grupları kafir ilan ederek (tekfir) ölümle cezalandırmıştır. Diğer taraftan güç ve menfaat söz

konusu olduğunda, düşmanlarıyla bile işbirliği yapmaktan çekinmemiştir.

DEAŞ'a yönelik operasyonların hız kazandığı süreçte, El Kaide'nin Suriye uzantısı olarak bilinen El Nusra da bir dönüşüm yaşamıştır. El Kaide ile bağlarını kestiğini açıklayan El Nusra, adını önce Şam'ın Fethi Cephesi olarak, sonra da Heyet Tahrir El Şam (HTŞ) olarak değiştirmiştir. İdlib bölgesine yerleşen HTŞ, bölgedeki varlığını sürdürmektedir. DEAŞ ve El Kaide başlıca silahlı unsurlar, alan kaybettikçe İdlib'e doğru çekilmişlerdir. Bu durum, Türkiye açısından ciddi bir güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle İdlib'de yaşayan 3 milyon sivilin, bir çatışma durumunda Türkiye'ye doğru göç dalgası başlatma ihtimali, ciddi bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle sorunun barışçıl yollarla çözülmesini arzulayan Türkiye, bu maksatla diplomatik girişimlerini sürdürmektedir. Bu girişimler neticesinde, İdlib'in etrafında silahtan arındırılmış güvenli bölge oluşturulmuş ve bu bölgede Türkiye çok sayıda askerî gözlem noktası inşa etmiştir.

Türkiye'nin iyi niyetli bu girişimleri şimdilik muhtemel çatışmaları engellemiş ve büyük bir göç dalgasının önüne geçmiştir. Ancak bu konjonktürün sürdürülebilirliği hususunda ciddi endişeler bulunmaktadır. İdlib'de ılımlı bir yönetim kurulması durumunda, yabancı savaşçıların burayı terk etmeleri istenecektir. Bu yabancı savaşçıların önemli bir kısmı Rusya ve Doğu Türkistan (Çin)'dan gelmektedir. Bu nedenle, başta Rusya bu savaşçıların buradan çıkmasını istememekte ve mümkün olursa destek verdiği Esed Rejim güçleri tarafından imha edilmelerini tercih ettiği yönünde bir izlenim oluşmaktadır. Böyle bir çatışma durumunda büyük bir insanlık dramı yaşanacak ve bir kısır döngü olarak Türkiye yine bir kitlesel göç dalgasıyla karşı karşıya kalacaktır.

Kaynakça

- Abazid, A. (10.11.2019). *İdlib'de Heyet Tahrir eş-Şam'ın bir sonraki adımı ne olacak?. Ortadoğu Günlüğü*. <http://ortadogugunlugu.blogspot.com/2019/11/aabazid-idlibde-heyet-tahrir-es-samin.html> adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Abubaker, S. S. (2019). Hilafet'ten terör teşkilatlanmasına dönüş: İŞİD. *Lectio Socialis*, 3(2), 139-158.

- Al Jazeera Türk. (23.06.2014) *IŞİD'in haritası*. www.aljazeera.com.tr/haber/isidin-haritasi adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (01.03.2019). Suriye'de DEAŞ varlığı yalnızca rejim bölgesinde kaldı. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13479> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (07.05.2020). Irak'ta siyasi ve güvenlik kriziyle koronavirüsten istifade eden DEAŞ saldırılarını artırıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/18494> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (10.12.2018). Irak DEAŞ zaferine rağmen terörden kurtulamadı. www.aa.com.tr/tr/info/infografik/12507 adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (2022). İnfografik. <https://www.aa.com.tr/tr/search/?s=infografik> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (23.01.2019). ABD'nin teslim olan DEAŞ'lularla sınava. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13014> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Anadolu Ajansı (AA). (23.08.2020). Fırat Kalkanı Harekâtı'nın 4. yılı. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/19872> adresinden 15 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Barrett, R. (2014). Foreign fighters in Syria. *The Soufan Group Report*.
- BBC Türkçe. (07.03.2018). *Suriye'deki cihatçıların yeni çatı örgütü: Hurras El Din*. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43320530 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- BBC Türkçe. (10.05.2019). *Suriye: İdlib'deki çatışmalar neden yeniden şiddetlendi?*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48223308> adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- BBC Türkçe. (27.10.2019). *Bağdadi Operasyonu - Trump: IŞİD Lideri Öldürüldü*. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50199342 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Becker, O. (2014). ISIS has a really slick and sophisticated media department. *News Vice*.
- Berger, J. (2014). How ISIS games Twitter?. *The Atlantic*.
- Boz, G. ve Kuru, N. (2015). IŞİD'in finansmanı. *Ankara Strateji Enstitüsü*, (6), 5-25.
- Carter, A. J., Maher, S. ve Neumann, P. R. (2014). Greenbirds: Measuring Importance and Influence in Syrian Foreign Fighter Networks Report. *ICSR*.
- Cengil, M. ve Aydın, A. (2014). IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve teolojik bir değerlendirme. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 51-63.
- Cockburn, P. (2014). Irak'ta Sünni-Şii kavgasını kim kazandı?. *International Press-medya*.
- Cronin, A. K. (2015). ISIS is not a terrorist group? *Foreign Affairs*.

- Duman, B. (2013). Irak İslam Devleti ve El Nusra birleşiyor mu?. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)*.
- Ebrari, M. (2014). IŞİD Çerçeve Metni. *Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 5-38.
- Erdem, S. (2016). *Cihatçılar: El Kaide ve DEAŞ'a Katılanların Hikâyesi*. Yakın Plan.
- Erkmen, S. (2014). Irak'ta El Kaide'nin doğuşu, gelişimi ve bugünü. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*.
- Erkmen, S. (23.03.2020). *HTŞ çoktan treni kaçırdı*. Suriye Gündemi. www.suriyegundemi.com/hts-coktan-treni-kacirdi adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Erkmen, S. (23.11.2020). *El Kaide'de değişim zamanı geldi mi?* fikirturu.com/jeo-strateji/el-kaidede-degisim-zamani-geldi-mi/ adresinden 17.01 2022 tarihinde alınmıştır.
- Ersöz, M., Kaytazoğlu, O., Büyükgüner, S. (15.11.2019). *IŞİD'in 6 yılı: Suriye ve Irak'ta neler yaşandı?*. BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50434154 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Frieland, F. E. (2015). *The Islamic State*. Clarion Project.
- Gambill, G. (2004). Abu Musab al-Zarqawi: A biographical sketch. The Jamestown Foundation, *Terrorism Monitor*, 2(24), 1-4.
- Gertz, B. (2014). New Al Qaeda Group produces recruitment material for Americans. The Washington Free Beacon.
- Gorman, S., Malas, N. ve Bradley, M. (2014). IŞİD'in zalim başarısının sırrı. *The Wall Street Journal (Türkçe)*.
- Göksedef, E. (06.09.2019). *Türkiye'nin İdlib planı ne?* BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49593042 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Göksedef, E. (06.11.2019). *IŞİD Lideri Bağdadi saklanmak için neden İdlib'i seçti?*. BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50307403 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Gürler, R. T. ve Özdemir, Ö. B. (2014). El Kaide'den Post Kaide'ye dönüşüm: IŞİD. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 113-155.
- Hakyemez, C. (2014). IŞİD'in akaid / ideolojisi ve Selefi ekolü ile olan ilişkisi. *7 Söz*, 2(18), 10-13.
- İçişleri Bakanlığı. (2017). Türkiye'nin DEAŞ ile mücadelesi. *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*.
- Kaplan, E. (2013). Abu Hamza al-Muhajir, Zarqawi's mysterious successor (Abu Ayub al-Masri). *Council on Foreign Relations*.
- Katzman, K. (2008). Iraq and Al Qaeda. *CRS Report for Congress*.
- Kirdar, M. J. (2011). Al Qaeda in Iraq. *Center For Strategic and International Studies (CSIS)*, Case Study, (1).
- Laub, Z. (2013). Al-Qaeda in Iraq (Islamic State in Iraq and Greater Syria). *Council on Foreign Relations*.
- Levitt, M. (2014). Declaring an Islamic State, running a criminal enterprise. *The Hill*.

- Lewis, J. (2013). Al-Qaeda in Iraq resurgent - The breaking the walls campaign. Middle East Security Report (Part-1), 14. *Institute for the Study of War*.
- Lister, C. (2014). Profiling the Islamic State Report No:13. *The Brookings Institution*.
- Lister, C. (2014). Profiling the Islamic State Report No:13. *The Brookings Institution*.
- McCants, W. (16.06.2017). *Ebu Bekir El Bağdadi: Öldürülen IŞİD lideri kimdi?* BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40292346 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Miller, Z. (2014). Full text of Obama's address on ISIS. *Time*.
- Özcan, M. (2009). Irak 2007. İnat, K., Ataman, M. ve Yeşiltaş, M. (Ed.), *Ortadoğu Yılılığı 2007* (33-61) içinde. Küre Yayınları.
- Pruca, N. ve Fisher, A. (2014). Is this the most successful release of a jihadist video ever?. *Jihadica*.
- Qarawee, H. A. (2013). Al-Qaeda sinks roots in Mosul. *Al-Monitor*.
- Roggio, B. (2007). US targets Al Qaeda's Al Furqan Media Wing in Iraq. *Long War Journal*.
- Sinjab, L. (28.02.2019). *İdlibliiler Türkiye'nin HTŞ'nin gücünü kırmasını umuyor*. BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47404409 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Sönmez, G. (2019). El-Kaide'den DEAŞ sonrası döneme: Küresel militan selevi hareketin dönüşümü ve geleceği. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 21(2), 134-148.
- Sönmez, V. (2010). Selev düşüncesinin tarihi arka planı ve Selevilik. *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, 9(10), 172-180.
- Sönmez, K. (2007). İslam düşüncesinde gelenekçi din söyleminin analizi. *İslamiyat*, 10(3), 24-25.
- Stansfield, G. (2016). Explaining the aims, rise and impact of the Islamic State in Iraq and al-Sham. *The Middle East Journal*, 70(1), 146-151.
- Şenol, D., Erdem, S. ve Erdem, E. (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.
- Taştekin, F. (15.08.2018). *İdlil'deki silahlı gruplar kimler? Aralarından 'ılımlıları' ayırmak mümkün mü?*. BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45191811 adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.
- Weaver, M. A. (2013). The short, violent life of Abu Musab al-Zarqawi. *The Atlantic*.
- Weiss, M. ve Hassan, H. (2016). *IŞİD terör ordusunun iç yüzü*. (E. Kayhan, Çev.). Kırmızı Yayınları.
- Whiteside, C. (2016). New masters of revolutionary warfare: The Islamic State Movement (2002-2016). *Perspective on Terrorism*, 10(4), 6-20.
- Zelin, A. (2014). The return of Sunni foreign fighters in Iraq. *Washington Institute*.
- Zelin, A. Y. (01.08.2014). *IŞİD'in lideri el-Bağdadi'nin yükselişi*. BBC Türkçe. www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140731_bagdadi_profil adresinden 17 Ocak 2022 tarihinde alınmıştır.

TÜRKİYE'NİN TERÖRLE MÜCADELESİ: SURIYE'DEKİ ASKERÎ HAREKÂTLAR¹

Yunus Can ŞENOL

Türkiye'nin son dönemde terörle mücadelesini şekillendiren en önemli olay kuşkusuz 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi olmuştur. Türk güvenlik güçleri, darbe girişiminin ardından bir dizi güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklardan biri, Türk güvenlik güçlerinin savaşa hazırlığını test eden terör örgütleri olmuştur. Türkiye içinde ve dışında terörle mücadele eden ana güvenlik kurumu olan TSK'da generallerin ve amirallerin %44'ünün darbe girişimine katılmaları nedeniyle ihraç edilmeleri ordunun savaşa hazırlığı konusunda ciddi soru işaretlerine yol açmıştır (Özçelik ve ark., 2017, s. 7). Her ne kadar bu denli büyük bir tasfiye TSK'nın gücünü dışarıdan bakanlar için sorgulanır duruma getirse de FETÖ unsurlarının bu şekilde ordudan temizlenmesiyle Suriye'ye yönelik harekâtlar mümkün olabilmıştır.

Darbe girişiminden hemen sonra, 22 Temmuz'da, güvenlik güçleri ve sivil vatandaşlar Diyarbakır'da PKK/KCK-PYD/YPG'nin hedefi olmuştur. Bunu; Elâzığ, Van, Bitlis, Şırnak ve Artvin'deki saldırılar takip etmiştir. Ayrıca, 20 Ağustos'ta Gaziantep'te DEAŞ tarafından gerçekleştirilen terörist saldırıda 56 sivil hayatını yitirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin

---

¹ Bu makale yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

artık birçok cephede FETÖ, DEAŞ, PKK/KCK-PYD/YPG'ye karşı savaşmak zorunda olduğu açıkça görülmüştür. Bunun sonucunda, Türk ordusu Gaziantep'te gerçekleştirilen saldırıya cevap olarak 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı'nı (FKH) başlatmıştır. Bu, Türkiye'nin sınırlarını korumak ve iç güvenliğine yönelik tehdidi bertaraf etmek için verdiği, uluslararası anlaşmalarla tam uyum içinde olan bir yanıttır. Operasyon sırasında Türk kara birlikleri ABD liderliğindeki koalisyon hava gücüyle desteklenmiştir. Operasyonla Türkiye, ulusal güvenliğini korumak konusunda daha agresif olurken, uluslararası gereksinimlere sadık kalacağına dair açık bir sinyal göndermiştir. Aynı zamanda FKH ile, TSK'nın FETÖ sonrası dönemde güç kaybettiği zannı da bizzat sahada gösterilen başarı ile çürütülmüştür. Operasyon aynı zamanda, müttefik ülkelere, Türkiye'nin DEAŞ ve bölgedeki diğer terörist gruplarla mücadelede güvenilirliğini yeniden teyit etmesine vesile olmuştur. Türk askerlerinin Suriyeliler tarafından sevinçle karşılanması da Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücünü artırmış ve ülkenin gelecekte özellikle Suriye ve Irak'ta askerî operasyonlara girişme ihtimalini yükseltmiştir (Usluer, 2016, s. 38-39).

FIRAT KALKANI HAREKÂTI

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, TSK tarafından alan tutma amacıyla yapılmış ikinci askerî operasyon olarak gösterilebilecek Fırat Kalkanı Harekâtı, Kıbrıs Barış Harekâtı ile birçok ortak noktaya sahiptir. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda da olduğu gibi, tehdit seviyesi Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla ters düşecek şekilde Türkiye'nin Suriye sınırında yer alan bölgeleri de içeren bir terör devleti kurulma gayesine karşı yapılmıştır (Akça, 2018, s. 68). Bu amacı güden DEAŞ'ın, bunun için meşru olmayan yollarla ve terör eylemleri çerçevesinde hareket ettiği uluslararası alanda da herkesçe bilinmektedir.

DEAŞ karşıtı koalisyonun kurulmasından sonra, söz konusu örgüte karşı yalnızca hava harekâtı düzenlenmesinin yeterli olamayacağı ve kara harekâtına da ihtiyaç duyulduğu fikri, Türkiye tarafından birçok defa koalisyon ortağı olan ülkelere iletilmiştir ("Erdoğan: Adım atılacak, zamanı belli değil", 2015). Bu konuda beklediği desteği bulamayan Türkiye, Halep/Karakozak'ta yer alan Süleyman Şah'a ve iki askerine ait

naaşlar ile türbeyi korumakla görevli 40 Türk askerini almak amacıyla, sınırdan 37 km. içeriye girerek 21 Şubat 2015'te Süleyman Şah Operasyonu ile türbeyi Türkiye'ye 253 metre uzaklıkta bulunan Suriye'nin Eşme köyüne taşımıştır (Habertürk, 2015).

Türkiye, FKH'na bir anda değil, uzun süren bir hazırlık süreciyle karar verilmiştir. Suriye'de faaliyet gösteren ve Türkiye'ye karşı tehdit olarak görülen terör örgütlerine yönelik olarak yürürlüğe konulan ve 16 Ekim 2012'de Resmî Gazete'de yayımlanan Suriye Tezkeresi, 2013'te bir defa uzatılmış; 2014 yılında ise ortak bir tezkerede birleştirilmiştir. Söz konusu tezkere o günden bu yana her sene uzatılarak güncel olarak yürürlükte tutulmaktadır (T.C. Resmî Gazete No: 29845, 2016, 2 Ekim).

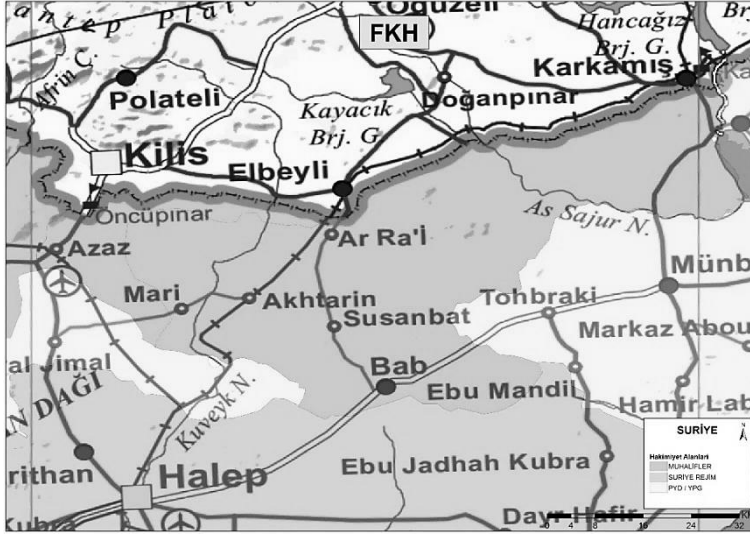
Suriye'de halen devam eden iç savaşta yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan ise göç etmek zorunda kalmıştır. Elbette başta Türkiye olmak üzere özellikle Suriye'nin komşu ülkeleri de bu ortamdandır oldukça fazla etkilenmiştir. Öyle ki devlet otoritesinin kalmadığı, kaldığı iddia edilse bile bu otoritenin halka karşı şiddet eylemleriyle ayakta durmaya çalıştığı Suriye'de yasadışı yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlardan en bilineni olan DEAŞ; o dönem Türkiye içinde terörist faaliyetler düzenlemesi, bu eylemleri de Suriye'den organize etmesi, ayrıca sınırda ele geçirdiği bölgelerde saldırı riskinin artması nedeniyle Türkiye'nin hedefe aldığı terör örgütleri arasında yerini almıştır.

Fırat Kalkanı Harekâtı ile Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde kendi sınırlarını terör tehdidine karşı korumak amacıyla güvenli bölge tesis etmeyi amaçlamıştır. Bunun için de o dönem MGK toplantısı sonrası harekâtın amaçlarını ilan eden sekiz maddelik bir basın açıklaması (T.C. Millî Güvenlik Kurulu, 2016) yayımlanmıştır.

Türkiye, özellikle 2016 yılının başlarında DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik eylemlerinin artması, PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütünün 12 Ağustos 2016 tarihinde Mümbiç'i ele geçirerek Türkiye sınır hattı boyunca kurmayı planladığı terör örgütü yapılanması sürecinin hız kazanması ve aynı zamanda DEAŞ terör örgütünün Türkiye sınırları içerisindeki eylemlerinin giderek artması üzerine; sınır güvenliğini sağlamak, DEAŞ ile mücadelede koalisyon güçlerine destek vermek, DEAŞ kontrolünde bulunan bölgelerin başka bir terör örgütü olan PKK/KCK-PYD/YPG

tarafından ele geçirilmesini engellemek, Suriye'nin toprak bütünlüğüne katkı sağlamak ve zorla yerlerinden edilen yerel halk için güvenli bölge oluşturmak amacıyla 24 Ağustos 2016 günü Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Aynı gün Cerablus, DEAŞ'tan temizlenerek özgürleştirilmiş ve DEAŞ unsurları El Bab'a çekilmiştir.

Resim 1: Fırat Kalkanı Harekâtı Bölgesi

Türkiye destekli muhalif gruplar, 27-29 Ağustos 2016 tarihlerinde Cerablus güneyinde PKK/KCK-PYD/YPG'ye karşı icra ettikleri operasyonlarda ise toplam 20 köyü PKK/KCK-PYD/YPG'den kurtarmıştır. Böylece muhalif gruplar, Cerablus ile Sacur Nehri'nin kuzeyi arasında kalan 400 km²'lik bölgeyi kontrol altına almıştır. 28 Ağustos 2016 tarihinde ABD tarafından Türkiye'ye PKK/KCK-PYD/YPG unsurlarının Fırat'ın doğusuna çekileceğinin garanti edilmesi üzerine bu bölgeye yapılan harekât, Mümbiç'e 12 km. kala durdurulmuştur. Bugünkü hâliyle Sacur Nehri, PKK/KCK-PYD/YPG ile muhalifler arasında sınır hattını oluşturmaktadır.

Harekât toplam dört aşamada icra edilmiştir. İlk aşamada Cerablus-Sacur Nehri arasındaki kısım 24-28 Ağustos 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, ikinci aşamada Çobanbey ile Dabık arasındaki bölgenin DEAŞ unsurlarından arındırılması amacıyla 3 Eylül-16 Ekim 2016 tarihleri

arasında yürütülmüş, üçüncü aşamada El Bab-Dabık arasında kalan bölgeye 17 Ekim-20 Aralık 2016 tarihleri arasında yapılmış ve son aşamada ise DEAŞ'ın o dönem en büyük kalelerinden biri olarak görülen El Bab'a 21 Aralık 2016-30 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Operasyon kapsamında, ilerleyen dönem içerisinde Cerablus-Çobanbey hattı birleştirilmiş ve 1 Eylül 2016 tarihinde üç yerleşim birimi arasında kalan alan DEAŞ'tan arındırılmıştır. Gaziantep-Kilis sınır hattının güvenliğinin sağlanması, akabinde 19 Eylül 2016'da Mare-Azez-Çobanbey hattının temizlenmesi, son olarak 24 Şubat 2017 tarihinde sınıra 30 km. uzaklıkta bulunan ve DEAŞ'ın Suriye'deki önemli üs merkezlerinden birisi olan El Bab bölgesinde de kontrol sağlanması neticesinde harekât 29 Mart 2017 tarihinde sona ermiştir. 31 Mart 2017 tarihinde başarı ile neticelendirilen FKH kapsamında 2.015 km² alanda 243 meskûn mahalde kontrol sağlanmıştır. Operasyon süresince 67 TSK personeli şehit olmuş, 429 TSK personeli yaralanmış, muhaliflerden ise 1.232 kişi şehit olurken 4.000 kişi yaralanmıştır. Harekâtın sonunda DEAŞ terör örgütü unsuru 2.647 kişi etkisiz hâle getirilirken 413 kişi yaralanmış, 7'si sağ olarak ele geçirilmiş, PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütünden ise 452 kişi etkisiz hâle getirilirken 33 kişi yaralanmış, 11 kişi sağ olarak ele geçirilmiştir (Milliyet, 2017).

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın Siyasî Boyutu

DEAŞ'ın Türkiye açısından bir iç güvenlik sorunu olarak görülmesi, söz konusu terör örgütünün Suriye sınırından Türkiye'ye karşı saldırılar düzenlemesi ve bu tehdidin giderek artması neticesinde Türkiye'nin siyasî karar alıcı mekanizmaları Fırat Kalkanı Harekâtı'nın bir zorunluluk haline geldiğini değerlendirmiştir.

FKH ile Türkiye, iç kamuoyunda oluşan DEAŞ'ın Türkiye'ye yönelik yasadışı ve saldırgan faaliyetlerinin durdurulması konusundaki hassasiyete karşı kayıtsız kalmadığını ortaya koymak suretiyle siyasî açıdan hedefine ulaşmıştır. İkinci olarak ise kendi sınırında yuvalanma girişiminde bulunmayı amaçlayan her türlü terör örgütüne karşı tepkisiz kalmayacağını göstererek, bahse konu örgütleri caydırmayı hedeflemiştir. Son olarak da DEAŞ karşıtı koalisyon içinde olması nedeniyle DEAŞ'a karşı düzenlenen bu harekâtle üzerine düşeni yerine getirmiştir.

FKH, siyasî açıdan bakıldığında özellikle dış politika noktasında Türkiye'ye büyük ölçüde itibar kazandırmıştır. Türkiye, bu harekâtla yalnızca kendi sınırlarında bir iç güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkan DEAŞ terör örgütünü etkisizleştirmekle kalmamış, aynı zamanda bir NATO ülkesi olması sebebiyle de NATO'nun sınırlarını da DEAŞ'tan temizlemiştir. Öte yandan Suriye içerisinde bir terör devleti kurduğunu iddia eden DEAŞ varlığının sona erdirilmesi, aynı zamanda Türkiye'nin Suriye'nin toprak bütünlüğüne ve DEAŞ'ın hâkim olduğu bölgelerdeki Suriye halkının güvenliğine verdiği önemi de göstermektedir. Bu da Türkiye'nin FKH ile Suriye'nin topraklarında işgal amacıyla değil, Suriye halkının güvenliğini tesis etmek amacıyla bulunduğunu göstermektedir.

Harekâta yalnızca operasyon aşaması yönünden değil, harekât sonrasında Türkiye'nin kurtarılan bölgelerde gerçekleştirdiği insanî yardım, yerel meclislerin oluşturulması, yerel polis gücü ve adli makamların tesisi konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi vb. faaliyetleri de içine alarak bir bütün olarak bakıldığında da bölgede istikrarın sağlanmasına yönelik adımların atıldığı görülmektedir.

Askerî Bakımdan Fırat Kalkanı Harekâtı

FKH, müşterek harekât düzeniyle, başka bir deyişle aynı anda TSK'nın birçok muhtelif gücünün bir araya getirilmesiyle uygulanmıştır (Yeşiltaş ve ark., 2017, s. 19). Bu yönüyle harekât düzenlenirken TSK inisiyatifi kendi elinde tutarak DEAŞ'a hareket alanı bırakmamış, kendi gücünü kabul ettirmiştir. Aynı zamanda birden fazla harekât unsuruna sahip olması sayesinde DEAŞ'ın cevap verme arayışlarını bertaraf etme fırsatına sahip olmuştur. Bu açıdan FKH'nin operasyonel ve taktik yönden başarılı yürütüldüğü söylenebilir. FKH ile büyük bir alanın kontrol edilmesine öncülük eden TSK, ilerleyen dönemlerde terör örgütlerinin yeniden bölgede yuvalanmasını engellemek amacıyla alan hâkimiyeti sağlamayı hedeflemiştir.

Harekât gerçekleştirilirken müşterek askerî unsurların bir arada kullanılmasının yanı sıra Suriye muhalefetinin askerî kanadı olan ÖSO da harekâta dâhil edilmiş ve TSK ile ÖSO arasında koordinasyon mekanizması da devreye sokulmuştur. TSK içinden Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı birlikler ve komando taburları harekâta yaklaşık 4 bin askerle görev alırken; ÖSO içinde ise Sultan Murat kütlesi (Sultan Murat

Tümeni, Hamza Tümeni, Suvvar Cezîre, Sukurul Şimal, Süleyman Şah Tugayı, Sultan Osman Tugayı, Mustafa Alayı, Fatih Sultan Mehmet Tugayı, Mutasım Tugayı, 23. Tümen); Feylak Şam kütlesi (Feylak Şam, Ah-rarı Şarkıyye, Safva İslamiyye, 5. Alay, Raad El Şimal, Nureddin Zengi) ve Cephetül Şamiyye kütlesi (Cephetül Şamiyye, 51. Tugay) olmak üzere toplam üç kütle içinde yaklaşık 11 bin askerle harekâta yer almıştır (Yeşiltaş ve ark., 2017 s. 22).

Harekâtın icrası sırasında, harekâta görev alan tüm unsurlar bir merkezden koordinasyon içerisinde yönlendirilmiş, düşman hedeflerine yönelik kara ve hava gücünün yanı sıra ateş destek vasıtalarıyla operasyon yürütülmüştür. Bunun yanında istihbarat paylaşımı, lojistik, insanî yardım vb. faaliyetlerin yürütülmesi maksadıyla devletin ilgili kurum ve kuruluşları da harekâta destek vermiştir.

Operasyonun stratejik ve taktiksel açıdan gerçekleştirilmesi, ÖSO ve komando birliklerinin organize bir biçimde hareket etmesi amacıyla, ilk etap olan Cerablus'a düzenlenen harekâta tüm müşterek güç organlarını kapsayan bir TGK görev yürütmüştür. Harekâta ilerleme sağlanması ve açılan cephelerin artması ile birlikte görev alan TGK sayısı da artırılmıştır. Bu amaçla zırhlı ve mekanize olmak üzere üç muharip bölüğün yanı sıra bir keşif takımı, bir havan takımı, bir ikmal takımı, bir bakım takımı ve bir sıhhiye takımından TGK oluşturulmuştur (Yeşiltaş ve ark., 2017, s. 23).

FKH neticesinde DEAŞ unsurları Türkiye sınırından 40 km. dışarıya uzaklaştırılmıştır. Türkiye destekli muhalifler DEAŞ'a karşı yürütülen mücadelede özgüven kazanmış, DEAŞ'ın bitirebileceği fikrine sahip olmuşlar, uluslararası kamuoyunda oluşturulmaya çalışılan "DEAŞ ile sadece PKK/KCK-PYD/YPG'nin mücadele ettiği" propagandasını etkisiz hâle getirmişlerdir. Özellikle El Bab'ın ele geçirilmesiyle birlikte o dönem için muhaliflerin Halep'e ilerleme ihtimali, Suriye rejimi üzerinde baskıya sebep olmuştur. Ayrıca Azez-Cerablus arasındaki sınır hattının DEAŞ'tan temizlenmesi, YTS'lerin sınırdan geçişlerinin engellenmesi noktasında yürütülen çalışmalara önemli oranda katkı sağlanmıştır.

Harekât sonucunda PKK/KCK-PYD/YPG tarafından Akdeniz'e ulaşma amacıyla Türkiye sınırında oluşturulması hayâl edilen koridora engel olunmuş ve bahse konu terör örgütüne yönelik olarak gözdağı

verilmiştir. Fakat ABD tarafından PKK/KCK-PYD/YPG'nin Fırat'ın doğusuna çekileceği sözü yerine getirilmemiştir. Terör örgütü, Tel Rıfat ve Mümbiç'te faaliyet göstermeye devam etmiştir. Belki de FKH ile Türkiye'nin ulaşamadığı tek hedefi bu olmuştur.

Fırat Kalkanı Harekâtı'nın Hukukî Değerlendirmesi

11 Eylül saldırıları sonrasında BM Güvenlik Konseyi, aldığı 1368 sayılı kararında *"BM Sözleşmesiyle uyumlu olarak bireysel ve toplu halde meşru müdafaa hakkını tanıyarak"* ifadesiyle terörist eylemlere yönelik olarak da meşru savunma hakkının uygulanabileceğini kabul etmiştir (Kaşıkçı, 2016, s. 47). Bu kararlar neticesinde devletler terör saldırılarına karşı da meşru müdafaa haklarına dayanak bulabilmişlerdir. Fırat Kalkanı Harekâtı da başta DEAŞ olmak üzere Suriye sahasında faaliyet gösteren terör örgütlerinin bertaraf edilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla BM Sözleşmesinin 51. maddesindeki meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (İhlas Haber Ajansı, 2016).

Suriye İç Savaşı'nın uzamasıyla devlet otoritesinin ülke genelinde kaybedilmesi, terör örgütlerinin hareket kabiliyetini artırmıştır. DEAŞ'ın Türkiye'ye karşı saldırılarını artırarak sürdürmesi FKH'de Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullandığını göstermektedir. Bu açıdan FKH'nin hedefinin doğrudan terör örgütleri olduğu, harekâtın Suriye devleti ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne yönelik olarak yapılmadığı söylenebilir (Terzioğlu, 2018, s.134). Her ne kadar Beşar Esed, FKH'yi ülkesinin egemenliğine ve uluslararası hukuka aykırı bir operasyon olarak yorumlasa da (BBC, 2016) Türkiye, her fırsatta harekâtın Suriye topraklarının terörden temizlenmesi amacıyla gerçekleştirildiğini, Suriye'nin toprak bütünlüğünün savunulduğunu ve bu hususun Türkiye'nin kırmızı çizgisi olduğunu vurgulamıştır.

Meşru müdafaa hakkının kullanılmasında güç kullanımının sınırlarını çizen acil olma, gereklilik ve orantılılık ölçütleri Türkiye tarafından sağlanmıştır. Türkiye'nin hem Suriye sınırından hem de Türkiye içinde durmaksızın ve artan bir biçimde terör saldırılarına maruz kalması acillik kriterini; Suriye devletinin kendi sınır bölgesinde hâkimiyet sağlayamaması ve terör örgütlerinin engellenmesi konusunda barışçıl bir yol bulunmaması gereklilik kriterini; harekât sırasında TSK'nın sivillerin

zarar görmemesi konusunda büyük bir hassasiyetle hareket etmesi ise orantılılık kriterini karşılamıştır (Taşdemir ve Özer, 2017, s. 7).

BMGK'nin uluslararası terörle mücadeleye yönelik olarak 2014 tarihli 2170 sayılı kararının en dikkat çeken özelliği DEAŞ'ı ve El Nusra'yı isim vererek birer terör örgütü olarak belirtmesidir. Bu karar diğer BMGK kararlarından bu yönüyle daha spesifik bir yaklaşıma sahiptir. Bu kararda DEAŞ ve El Nusra'nın dünya çapında terör eylemlerinde bulunarak insan hakları ihlallerine ciddi ölçüde neden oldukları dile getirilmiştir. 2014 tarihli 2178 sayılı kararla da ilk kez "yabancı terörist savaşçı (foreign terrorist fighters)" kavramı uluslararası hukukta yer almıştır. YTS'lere karşı devletlerce önlemler alınması için tavsiyelerde bulunulmuş ve böylece devletlere bu konuda sorumluluk tevdi edilmiştir.

Paris'te 2015 yılında gerçekleştirilen DEAŞ saldırılarından sonra BMGK'de alınan 2249 sayılı kararla DEAŞ ve El Nusra ile mücadele için, söz konusu terör örgütlerinin eylemleri ve bu örgütlere mensup şahıs ve gruplar uluslararası topluma birer tehdit olarak gösterilmiştir. Yine bu kararda 2178 sayılı kararda olduğu gibi devletlerden bahse konu terör örgütlerine karşı önlem almaları istenmiştir.

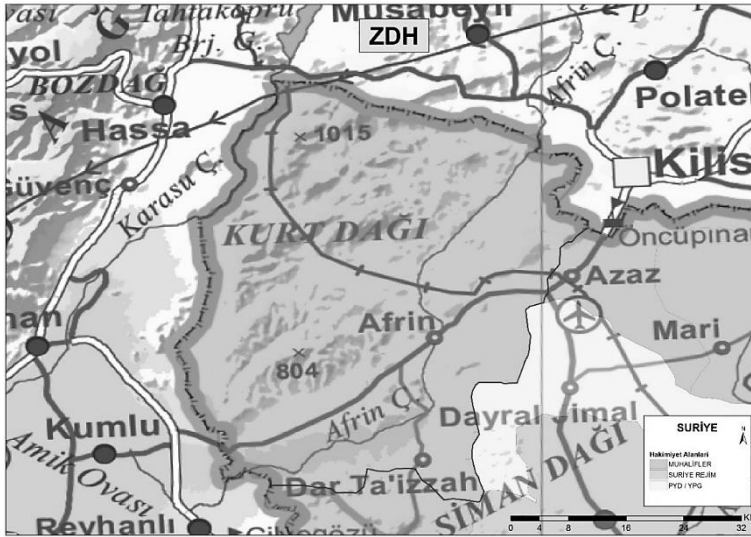
BMGK bünyesinde bu kararların alınması tüm devletlere terörle mücadelede askerî operasyon yetkisi vermiştir. Türkiye'nin de kendi güvenliğini tehdit eden DEAŞ'a karşı FKH'yi gerçekleştirirken bu karardan yetki aldığı apaçık ortadadır. Ayrıca mezkûr kararlarda DEAŞ'ın terör örgütü olarak doğrudan ismi telaffuz edilerek yer alması da FKH'nin gerekçelerinden olmuştur. Bu kapsamda Türkiye FKH'yi gerçekleştirirken başta meşru müdafaa hakkı olmak üzere; uluslararası hukukun kendisine tanıdığı yetki çerçevesinde yalnızca terör örgütlerini hedef olarak almış, sivillerin zarar görmemesi adına azami derecede hassasiyet göstermiş, Suriye'nin toprak bütünlüğünün sağlanmasını ve yerinden edilmiş göçmenlerin yurtlarına dönmesini amaçlamıştır.

FKH ile başladığı söylenebilecek olan Türkiye'nin sınır ötesi terörle mücadele operasyonları, ülkemizin temel güvenlik kaygılarından olan ve Suriye'yi güvenli liman olarak kabul eden PKK/KCK-PYD/YPG ile devam etmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Zeytin Dalı, akabinde Barış Pınarı operasyonları yapılmış olup, bu operasyonların amacı terörle mücadeleyi etkin bir şekilde hem yurt içinde hem de yurt dışında sürdürmektir.

ZEYTİN DALI HAREKATI

PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütü, 2011 yılında Suriye’de yaşanan iç savaştan ve bölgenin etnik yapısından istifade ederek 2012 Mayıs-Ağustos ayları içerisinde Afrin’i rejim kontrolünden alarak Türkiye sınırına yerleşmiştir. Böylece Afrin, terör örgütü için geniş bir alana yayılan eğitim ve barınma merkezine dönüşmüştür. Bölgede terör örgütü tarafından 2014 yılında sözde kanton ilân edilmiştir (Kara, 2019, s. 3).

Resim 2: Zeytin Dalı Harekâtı Bölgesi

Halep iline bağlı bir ilçe olan Afrin, Suriye’nin kuzeybatısında yer almaktadır. Söz konusu ilçenin; Cinderes, Racu, Şerran, Şeyh Hadid, Ma-batlı ve Bülbül olmak üzere toplam altı beldesi bulunmaktadır.

Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere, TSK ve ÖSO tarafından FKH başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştır. Bu harekât neticesinde bölgede DEAŞ varlığı sona erdirilmiş, ayrıca Azez-Cerablus hattının kontrolünün muhaliflerin eline geçmesiyle PKK/KCK-PYD/YPG hâkimiyetindeki iki bölge olan Mümbiç ve Afrin arasında kalan bölgenin teröristler tarafından birleştirilmesine engel olunmuştur.

ABD iç savaş esnasında otorite zayıflığıyla hızla hâkimiyet alanını genişleten DEAŞ ile mücadele adına, PKK/KCK ile bağı olmadığını iddia ederek PYD/YPG’yi desteklemiştir. Bu durumun Türkiye’nin iç

güvenliğine tehdit oluşturması, bir terör örgütünü bitirmek bahanesiyle başka bir terör örgütünün desteklenmesi, Hatay sınırında yer alan Amanos Dağları aracılığıyla teröristlerin Türkiye'ye geçiş yapmaları, sınır-daki yerleşim yerlerine ayırım yapmaksızın PKK/KCK-PYD/YPG tarafından taciz atışlarında bulunulması gibi nedenler Türkiye tarafından Afrin'e bir operasyon yapılması zaruretini doğurmuştur. Bu kapsamda; Türkiye sınırında teşkil edilebilecek olası terör koridorunun önüne geçmek, sözde “*devlet/kanton*” yapılanmasını bitirmek, Afrin'de istikrarı sağlayarak güvenli bir ortam oluşturmak ve Suriye halkını terör örgütlerinin baskısından kurtarmak amacıyla” (Genelkurmay Başkanlığı, 2018) 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekâtı'nı (ZDH) başlatmıştır. Söz konusu harekâtın nedenleri Cumhurbaşkanlığı tarafından 10 maddelik soru-cevap şeklindeki bir duyuruyla açıklanmış (TRT Haber, 2018) ve bu duyuruda şu hususlara değinilmiştir:

- i. *Zeytin Dalı Harekâtı'nın Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumak amacıyla BM Sözleşmesinin 51'inci maddesi çerçevesinde TSK tarafından Suriye'nin Afrin bölgesindeki PKK/KCK-PYD/YPG ve DEAŞ hedeflerine yönelik düzenlenen bir operasyon olduğu,*
- ii. *Türkiye'nin, 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş koşullarından faydalanarak terör eylemlerini artıran DEAŞ, PKK/KCK-PYD/YPG gibi terör örgütlerinin doğrudan hedefinde olduğu ve Suriye kaynaklı terör saldırılarında 2015-2017 arasında 316 sivilin hayatını kaybettiği, 2017-2018 arası dönemde Suriye sınırından Türkiye'ye 700'den fazla saldırı düzenlendiği,*
- iii. *Harekât ile Afrin'de yerlerinden edilen mültecilerin anavatanlarına güvenli bir şekilde geri dönüşünün sağlanmasının hedeflendiği, herhangi bir dine veya etnik gruba karşı bir harekât yürütülmediği,*
- iv. *ZDH kapsamında gerçekleştirilen operasyonların, terör kaynaklı güvenlik tehdidi ortadan kalkıncaya kadar devam edeceği, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve terör unsurlarının tam olarak etkisiz hale getirilmesinin harekâtın nihai hedefleri olduğu,*
- v. *Harekâtta görev alan tüm askerî unsurların, sivillerin zarar görmemesi için faaliyetlerini olağanüstü bir hassasiyetle sürdürdüğü, buna ek olarak terör örgütlerinin zulmünden kaçarak yerlerinden edilen siviller için Türkiye Cumhuriyeti tüm kurumlarıyla din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin sahada insanî yardım faaliyetlerini devam ettirdiği,*

- vi. DEAŞ'ın, harekâtın önemli hedeflerinden biri olduğu, PKK/KCK-PYD/YPG ve DEAŞ'ın sanıldığı aksine iş birliği yaptığı, harekât başladıktan sonra Afrin'de PKK/KCK-PYD/YPG'nin Türkiye'ye karşı savaşması şartıyla DEAŞ'lı teröristleri serbest bıraktığı,
- vii. Harekât ile NATO'nun güney sınırlarının korunmakta olduğu, terör unsurlarının Avrupa'ya geçişinin önleneyeceği, Suriye'deki hadiselerden dolayı oluşacak düzensiz göçün önüne geçileceği,
- viii. Bölgede güven ve istikrarın sağlanmasının yeni akımları engelleyeceği, FKH sonrasında olduğu gibi ZDH sonrasında da Suriyeli mültecilerin geri dönüşlerine de olanak sağlayacağı.

Harekâtın ilk günü olan 20 Ocak 2018 tarihinde ilk olarak terör örgütü PKK/KCK-PYD/YPG tarafından kullanılan, önceden belirlenmiş mevzi, tünel, eğitim kampı ve karargâhlara ait hedefler, Türk Hava Kuvvetlerince hedef alınarak imha edilmiştir. Akabinde TSK ve ÖSO'ya bağlı kara birlikleri tarafından 21 Ocak 2018 tarihinde Türkiye-Suriye sınırı hattından Afrin'e yönelik ileri harekât başlatılmıştır. Yaklaşık iki ay süren ZDH, 18 Mart 2018 tarihinde sona ermiştir. Bu kapsamda Afrin bölgesinde toplam 2.265 km² alan kontrol altına alınmıştır.

Harekâtın hemen öncesinde üç kolordu altında birleşen ÖSO; toplam 28 ÖSO grubundan yaklaşık 12.000 savaşçıyla ZDH'de aktif olarak görev almış ve TSK unsurlarına eşlik etmiştir. Harekât neticesinde TSK toplam 54 Şehit ve 234 yaralı; ÖSO ise 477 Şehit ve 776 yaralı vermiştir. TSK'nın ZDH'de verdiği zayıatların en önemli sebeplerinden birisi sivil unsurların zarar görmemesi için gösterilen yüksek hassasiyettir. Rusya Federasyonu (RF), ABD ve İran gibi devletlerin Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonlara bakıldığında, söz konusu devletlerin hedef aldıkları bölgelerde kendi düşman unsurlarına atış yaparken sivil unsur kaybını dikkate almadıkları gözlemlenmiştir. TSK'nın ise düzenlediği operasyonlar sırasında sivil kaybı yaşanmaması için büyük bir dikkat gösterdiği terör unsurları tarafından iyi bilinmektedir. Bu nedenle, PKK/KCK-PYD/YPG unsurları, sivilleri canlı kalkan olarak kullanmış yer yer sivil kılığında saldırılar düzenlemiştir.

Öte yandan harekâtın kış aylarında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, TSK'ca verilen zayıatların da genellikle keşif araçlarının etkisiz kaldığı kötü hava şartlarından kaynaklı sızmalardan dolayı

gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Özçelik ve Acun, 2018, s.16). Operasyonlar kapsamında kara ve hava unsurlarınca 4.500 terörist etkisiz hale getirilirken, 834 terörist sağ olarak ele geçirilmiştir.

Harekâtın Siyasî Boyutu

ABD'nin, Suriye'de tıpkı Irak'ta olduğu gibi bir terör koridoru oluşturmayı amaçlayan bir politika izlediği bilinmektedir (Güner ve Okur, 2016, s. 263-291). ABD, Suriye'de bulunma gerekçelerini; DEAŞ'ın tamamen yenilgiye uğratılması, Suriye'deki İran yanlısı milislerin geri çekilmeleri ve düzenin sağlanması olarak ifade etmiştir (Polat, 2020, s. 80). DEAŞ ile mücadele bahanesiyle SDG adı altında Suriye'de PKK/KCK-PYD/YPG'ye ihtiyacı olan tüm desteği sağlayan ABD, Suriye'nin kuzeyinde kendi menfaatleri doğrultusunda hareket edecek bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır. DEAŞ ile mücadelede Türkiye'yi destekleyen ABD, aynı desteği Türkiye'nin PKK/KCK-PYD/YPG ile mücadelesinde göstermemiştir. Öte yandan son yıllarda çok yakın ikili ilişkilere sahip olunan RF ise PKK/KCK- PKK/KCK-PYD/YPG'yi terör örgütü olarak bile tanımamaktadır. Hatta PKK/KCK'nın uzantısı PYD'nin Moskova'da bir ofisi vardır (Milliyet, 2016).

Harekât sırasında Türkiye; ABD, İran ve rejim tarafından girişilen operasyonu yavaşlatmaya yönelik faaliyetlere müsaade etmemiştir. Harekât boyunca ABD diplomatik kanallarla, Afrin'in PKK/KCK-PYD/YPG denetiminde olan Haseke ve Mümbiç ile kara bağlantısı olmayışı dolayısıyla izole olmasından duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Sahada ise PKK/KCK-PYD/YPG'nin Fırat'ın doğusundan bölgeye militan ve mühimmat sevkiyatına engel olmayarak operasyonun başarılı olmasını engellemeye çalışmıştır. Bununla birlikte sahada ilerleyen Türkiye karşısında yeni askerî gerçekliğin gereği olarak Mümbiç konusunda Türkiye ile müzakerelere başlamıştır.

İran ise tüm kanallardan ZDH'yi hedef almasının yanında, rejim ile birlikte nüfuz sahibi olduğu Nubbul-Zehra bölgesindeki Şii milisleri bölgeye kanalize ederek TSK ve muhalifler karşısında PKK/KCK-PYD/YPG'ye askerî destek sağlamıştır. Ayrıca İran, rejim ve PKK/KCK-PYD/YPG arasında Afrin'in rejime devri konusunda sonuçsuz kalan görüşmelerde arabulucu rolünü de üstlenmiştir. Rusya'nın ZDH yorumunu

şekillendiren çıkarları ise ABD'nin güdümünde olan PKK/KCK-PYD/YPG'nin bölgedeki varlığının zayıflatılması, Türkiye'nin Suriye'de bir denge unsuru olarak varlık göstermesi ve Tel Rıfat bölgesi başta olmak üzere rejimin bölgedeki varlığının güçlendirilmesidir.

Rusya açısından ZDH, Türkiye-ABD gerilimini tırmandıracak yeni bir fırsat olarak değerlendirilmiştir (Özçelik ve Acun, 2018, s. 34). Rusya, NATO'nun ikinci büyük ordusu olan Türkiye ile daha yakın ilişki kurmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda Rusya, küresel düzeyde ABD'nin güç kaybetmesine yönelik amacının Suriye ayağında Türkiye ile ilişkilerine stratejik önem vermiştir. Astana Süreci bunun önemli bir ayağı olmuştur. Türkiye açısından ise Rusya'nın harekât sırasında Türkiye'ye hava sahasını açması yoluyla verdiği destekle harekât mümkün olmuştur. Diğer yandan, ABD'den farklı olarak Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunan Türkiye, Rusya ve İran'ın dâhil olduğu bir eksen meydana gelmiştir (Ekşi, 2018).

Burada, Mümbiç konusunda bir parantez açmak yerinde olacaktır. ZDH sırasında, ABD'nin Mümbiç'te bulunan unsurları ve operasyonun ilerlemesiyle gündeme gelebilecek bir Türkiye-ABD çatışması ciddi bir sorun olarak masada durmaktaydı. İki NATO üyesinin çatışması kuşkusuz Transatlantik güvenlik mimarisini ve NATO'nun temellerini sarsacaktı. Ankara'nın bu noktada beklentisi, ABD'nin Mümbiç'ten askerî personelini çekmesi yönündeydi. Bu adım aynı zamanda ABD'nin PKK/KCK-PYD/YPG'ye olan desteğini zayıflatacaktı (Kasapoğlu ve Ülgen, 2018). Bu dönemde, ABD Merkez Kuvvetler (CENTCOM) Komutanı General Joseph Votel, ABD askerlerinin Mümbiç'ten çekilmeyeceklerini açıklamıştır (BBC, 2018). Bu dönemde ABD Başkanı Trump'ın DEAŞ ile mücadelede CENTCOM'a geniş bir manevra alanı bırakmış olması bakımından bu açıklama oldukça önemlidir (Üstün, 2018). Nihayetinde Mümbiç denklemi, 2019 yılında BPH sonrasında ABD ordusunun Mümbiç'ten çekilmesiyle sonuçlanmış; ABD'den boşalan bölgeye Rusya yerleşmiştir (NTV Haber, 2019).

ABD'nin Suriye politikasının PKK/KCK-PYD/YPG eksenli, Türkiye'nin aleyhine hamlelerden oluşması dolayısıyla Türkiye; FKH'den sonra ZDH'yi gerçekleştirerek bölgede kendisine karşı uygulanmaya çalışılan politikalara izin vermeyeceğini uluslararası alanda bir kez daha

göstermiştir. Türkiye böylece başta ABD'nin terör koridoru hedefini önlemiş ve Suriye'de planlanan geleceğe dönük projelerin kendisi olmadan yürütülemeyeceğini ispatlamıştır. Türkiye, ZDH'yi gerçekleştirerek Afrin'i terör unsurlarından temizlemiş ve sınırın bu noktasını güvenli hale getirmiştir. Ayrıca, ZDH ile Suriye'nin toprak bütünlüğüne verilen önem gösterilmiş ve Suriye'de terör örgütlerinin söz sahibi olmasına izin verilmeyeceği gösterilmiştir.

Askerî Bakımdan Zeytin Dalı Harekâtı

Türkiye, FKH ile kazandığı deneyimin faydasını ZDH esnasında görmüştür. Özellikle PKK/KCK-PYD/YPG'nin elinde çok sayıda bulunan anti-tank silahlarına yönelik olmak üzere etkili çözümler bulmuş, gün geçtikçe daha fazla gelişim gösterdiği ve tecrübe kazandığı alan olan S/İHA etkenini de ZDH sırasında etkin bir biçimde kullanmıştır. Öyle ki PKK/KCK-PYD/YPG'nin harekât neticesinde verdiği kayıpların önemli bir bölümü S/İHA atışları sayesinde gerçeklemiştir.

Afrin'in nüfus yapısı ve yer yer engebeli ve dağlık arazilere sahip olması, ZDH'nin FKH'ye nazaran daha fazla özen gösterilerek planlanmasını ve bu planın daha dikkatli bir şekilde icra edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda Afrin içinde faaliyet gösteren teröristlere yönelik olarak uzun bir süre TSK ve istihbarat unsurları tarafından bilgi toplanmış; teröristlere ait mühimmat depoları, barınma alanları, sığınaklar, kontrol noktaları gibi hedefler öncelikli olarak belirlenmiştir. Böylece ilk olarak FKH'de olduğu gibi hava saldırıları başlamış ve kara birliklerinin rahat ilerlemesi maksadıyla engeller yok edilmiştir.

FKH'de birlikte tecrübe kazanan TSK ve ÖSO, ZDH'de de koordineli bir biçimde hareket etmiştir. Bu da harekâtın zorlu kısımlarının getirdiği dezavantajları azaltma şansı vermiştir. Hava saldırılarının akabinde TSK ve ÖSO, birçok cepheden Afrin'e girmiştir. TSK'nun daha önceki operasyonlarında olduğu gibi sivil halkın zarar görmemesi adına büyük hassasiyet gösterilmiştir. Harekâta kullanılan akıllı mühimmatlar sayesinde belirlenen hedefler tek tek teyit edildikten sonra vurulmuştur. Bu sayede sivillerin zarar görmesi engellenmek istenmiştir (Özçelik ve Acun, 2018, s. 16). Harekâta yüksek manevra kabiliyetine sahip timler görev almış, ateş destek timleri, komandolar, taktik tekerlekli zırhlı araçlar, tank ve

mekanize unsurlar bir araya getirilmiş ve FKH'de olduğu gibi müşterek bir kuvvetle başarıya ulaşılmıştır (Özçelik ve Acun, 2018, s. 49).

ZDH'nin başlangıcından itibaren üç aşamada gerçekleştirildiği söylenebilir. İlk aşama 20 Ocak 2018 tarihinde başlamış ve Afrin kırsalının terör unsurlarından temizlendiği 13 Mart 2018 tarihinde sona ermiştir. Afrin şehir merkezinin ele geçirilmesi amacıyla gerçekleştirilen harekâtın ikinci aşaması ise 13-18 Mart 2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Son aşama ise Afrin kırsalının ve merkezinin güvenliği temin edilerek istikrarın sağlanmasının amaçlanması aşaması olmuştur (Özçelik ve Acun, 2018, s. 31).

PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütü harekâtın başından beri asıl mücadeleyi Afrin şehir merkezinde göstereceğini belirtmiştir. Bu yüzden güzergâh üzerinde hendekler ve tahkimatlarla karşı koyma hazırlığı yapmıştır. Ancak hazırlık yaptığı tüm bölgelerde TSK karşısında varlık gösteremediği ve unsurlarının saatler içerisinde imha olduğu veya kaçtığı görülmüştür. Sahada oluşturduğu engelleri himaye edebilecek ateş destek vasıtası bulunmayan terör örgütünün etkin hava desteği ile ilerleyen TSK karşısında askerî olarak direnebilme kapasitesi bulunmadığı için harekâtın hızlı ilerlemesi mümkün olmuştur.

Stratejik düzeyde harekâtın başarısı açısından RF ile yürütülen müzakerelerle hava sahasının açık tutulması ve sivillerin bölgeyi terk etmesi büyük önem arz etmiştir. Harekât esnasında, PKK/KCK-PYD/YPG'nin güdümlü anti-tank silahları dışında piyade hedefleri ve sivilleri uzun mesafeden vurabilecek envanterindeki tek uzun menzilli silahı BM-21 çok namlulu roketatarlar (ÇNRA) önemli ölçüde tehdit oluştursa da etkin keşif gözetleme vasıtalarıyla imha edilmişlerdir. Bununla birlikte harekât boyunca örgüt taktik düzey dâhil herhangi bir başarı kaydedememiş, varlık ve direnç gösterememiştir.

Suriye'nin en engebeli arazilerinden biri olarak da değerlendirilebilecek Afrin bölgesinde düzenli ordu ile harekât icra edilmesi terör unsurlarının gizlenerek pusu kurması için elverişli bir ortam sağlamıştır. Bu bağlamda kazılan tüneller, mağaralar, büyük kaya parçaları, yoğun zeytin ağaçları altında gizlenen terör unsurları vur-kaç taktiği ile gerek hafif silahlar gerekse tank savar silahlarını yoğun bir şekilde kullanmışlardır.

Şehir içerisinde bulunan tahliye edilmemiş mühimmat depolarının varlığından hareketle, PKK/KCK-PYD/YPG'nin harekâtın son aşamasına kadar Afrin merkezde silahlı mücadeleye yönelik hazırlık yaptığı, ancak harekâtın etkinliği karşısında son anda bu planını değiştirerek kadrolarının imha olmaması amacıyla bölgeden çekildiği, TSK ve ÖSO unsurları tarafından Afrin merkezin ele geçirilmesi sonrasında, birkaç hücre yapısı dışında içeriden organize şekilde bir karşı hareket için planın bulunmadığı görülmüştür.

Zeytin Dalı Harekâtı'nın Hukukî Değerlendirmesi

ZDH, tıpkı FKH'de olduğu gibi Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları çerçevesinde, özellikle BMGK'nin 1624 (2005), 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı terörle mücadeleye yönelik kararları ve yine BM sözleşmesinin 51. maddesinde bulunan "Meşru Müdafaa Hakkı" kapsamında, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak yürütülmüştür (Köylü, 2018).

BM Sözleşmesinin 51. Maddesi incelendiğinde; bir fiilin kuvvet kullanma yasağının istisnası şeklinde meşru müdafaa olarak değerlendirilmesi için bazı şartların gerekli olduğu görülmektedir. Bunlar; hâlihazırda mevcut olan bir silahlı saldırının zaman kaybetmeksizin BMGK'ye bildirilmesi, fiilin gerekliliği, aciliyeti ve orantılılığıdır (Aral, 1999, s. 26-30). Bu şartlardan silahlı saldırının varlığına Türkiye Suriye'deki terör örgütleri üzerinden iç savaşın başladığı yıl olan 2011'den itibaren maruz kalmıştır. Türkiye bu saldırılarda birçok vatandaşını teröre kurban vermiştir. Bu durum Türkiye'nin ZDH'yi gerçekleştirirken ortaya koyduğu tezlerde haklı olduğunu göstermektedir.

BMGK'nin 11 Eylül saldırılarından sonra aldığı 1368 ve 1373 sayılı kararlarında, daha önce silahlı saldırı kapsamında bulunmayan devlet dışı aktörlerin saldırılarının da silahlı saldırı kapsamına alınmasıyla konjonktürel gelişmelere bağlı olarak uluslararası hukuk mevzuatının güncellendiği söylenebilir. Bu gelişmeyle birlikte devletler terörle mücadelede daha kolay hareket eder hâle gelmişlerdir. Sınırlarından kendisine devlet dışı aktörlerden olan PKK/KCK-PYD/YPG tarafından sıkça saldırılar gerçekleştirilen Türkiye de meşru müdafaa hakkını uluslararası hukuka uygun bir biçimde ZDH ile kullanmıştır.

51. Maddenin şartlarından bir tanesi olan saldırıların BMGK'ye bildiri şartını da Türkiye hem BM hem de NATO nezdinde uluslararası kamuoyuyla her defasında paylaşarak yerine getirmiştir (Anadolu Ajansı, 2018). ZDH'ye aciliyet ve gereklilik şartları açısından bakıldığında ise PKK/KCK-PYD/YPG'nin Türkiye'ye karşı gerçekleştirdiği terör saldırılarından gördüğü zararlar sebebiyle ZDH'nin bu şartları taşıdığı değerlendirilmektedir.

Türkiye her fırsatta Suriye'de bulunma amacının bölgenin terör unsurlarından temizlenerek, Suriye topraklarında halkın iradesinin hâkim olmasını amaçladığını dile getirmiştir. Türkiye'nin ZDH esnasında sivililerin zarar görmemesi için yüksek derecede hassasiyet göstermesi, yerleşim birimlerinde gerçekleştirdiği operasyonlarda halkın yaşam alanlarına zarar vermeden hareket etme gayretinde bulunması gibi noktalara bakıldığında; ZDH'nin orantılı olma şartı kapsamında yürütüldüğü görülmektedir (Anadolu Ajansı, 2018).

BMGK'nin terörle mücadelede kuvvet kullanımına yönelik kararlarından olan 2001 tarihli 1368 ve 1373 sayılı kararlarla, devletlere terörle mücadelede meşru müdafaa hakkı verilmiştir. Yine bu kararlarla silahlı saldırının kapsamı genişletilmiş ve bu durum devletlerin terör örgütlerine karşı verdiği mücadelede kolaylık sağlamıştır. 2005 tarihli 1624 sayılı alınan kararla da devletlere kendi sınırları içerisinde ve dışında terörist eylemleri engelleme yetkisi verilmiş ve teröristlere ceza uygulanması gerekli bulunmuştur. Öte yandan bu kararlar devletlerin teröre karşı "gerekli ve uygun önlemleri alması" için çağrı yapılmıştır (Yargı Kararları, 2018).

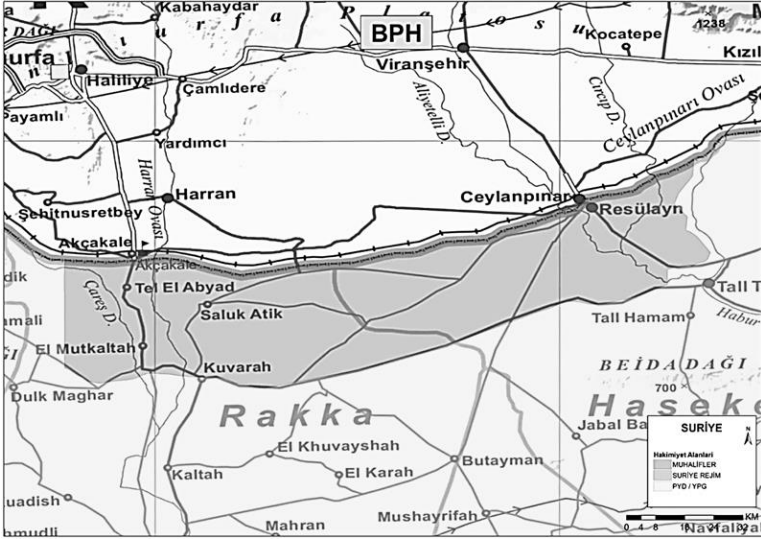
Yukarıda değinilen hususlar ışığında, Türkiye'nin özellikle PKK/KCK-PYD/YPG terörü ile yurt dışında verdiği mücadele, özellikle Suriye alanında örgütün görece hâkim olduğu diğer bölgelerde de ilerlemesini durdurmayı elzem hale getirmiştir. Bu anlamda, Barış Pınarı Harekâtı'nın icrası bir anlamda kaçınılmaz hale gelmiştir. Takip eden bölümde bahse konu operasyona ilişkin hususlara değinilecektir.

BARIŞ PINARI HAREKÂTI

Türkiye'nin millî güvenliğini tehdit eden Suriye'nin kuzeyindeki PKK/KCK-PYD/YPG unsurlarının Türkiye sınırından uzaklaştırılması,

sınır hattı boyunca güvenli bir alan oluşturmak ve ülkelerine geri dönmek isteyen Suriyeliler için bir yaşam alanı tesis etmek amacıyla, TSK tarafından desteklenen Suriye Millî Ordusu (SMO) güçlerince; 480 kilometrelik sınır boyunca 32 km. derinlikte 9 Ekim 2019'da BPH icra edilmeye başlanmıştır.

Resim 3: Barış Pınarı Harekâtı Bölgesi

Millî Savunma Bakanlığı tarafından harekâtın amaçları; *“Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/KCK-PYD/YPG başta olmak üzere millî güvenliğimize tehdit oluşturan terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale getirmek, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak”* şeklinde açıklanmıştır (T.C. Millî Savunma Bakanlığı, 2019).

Harekât ile ilgili olarak gelen çeşitli eleştiriler üzerine Türkiye, uluslararası toplumdan temel beklentisinin terör örgütlerine karşı verdiği mücadelenin desteklenmesi olduğunu ifade ederek, her zaman olduğu gibi tüm terör örgütlerine karşı kararlı bir biçimde mücadele etmeye devam edeceğini belirtmiştir (Polat, 2020, s. 78). Ayrıca Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, harekâtın yürütüldüğü sahada alınması gereken tüm tedbirlerin alındığını, Türkiye'nin harekâttaki hedefinin Fırat'ın doğusunda faaliyet gösteren DEAŞ ve PKK/KCK-PYD/YPG varlığının

sonlandırılarak bir barış koridoru tesis edilmesi olduğunu, Suriye'deki savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan halkın evlerine dönüşünün sağlanması olduğunu dile getirmiştir (T.C. Milli Savunma Bakanlığı, 2019).

9 Ekim 2019 tarihinde saat 16:00'da hava taarruzu ve tank atışları ile Tel Abyad-Rasulayn istikametinde başlayan, BPH çerçevesinde tekrarlanan top atışları ve hava taarruzları ile önceden belirlenen hedeflerin tamamına yakını imha edilmiştir. SMO 10 Ekim 2019 tarihinde Akçakale'den Tel Abyad'a ve Ceylanpınar'dan Rasulayn'a taarruza başlamış; 12 Ekim 2019 tarihinde M4 Karayolu'na ulaşmıştır. Müteakiben hızla ileri harekâta devam edilerek TSK'nın daha önceden tespit ettiği hedefler ele geçirilmiştir. BPH çerçevesinde, Tel Abyad şehir merkezi 16 Ekim 2019 itibarıyla, Rasulayn şehir merkezi ise 23 Ekim 2019 itibarıyla bütünüyle ele geçirilmiştir.

BPH kapsamında icra edilen operasyonlara yaklaşık 10 bin SMO unsuru katılmıştır. Ayrıca; Mümbiç'e düzenlenmesi planlanan ikinci bir harekât için 2.500 SMO unsuru, 14 Ekim 2019 tarihinde Kerpiçli bölgesinden ileri harekâta başlayarak Yalıslı Köyü'nü ele geçirmiştir (Sabah, 2019). Tel Abyad ve Rasulayn ilçe merkezlerini de içeren 4.160 km² alan terör örgütlerinden temizlenmiştir. Harekât süresince toplam 16 TSK, 251 SMO unsuru şehit olmuş, 166 TSK, 766 SMO unsuru ise yaralanmıştır. SMO'nun gerçekleştirdiği operasyonlar sonucunda 605 yerleşim birimi PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütünden temizlenirken, bu operasyonlarda 1.041'i ölü, 69'u yaralı, 159'u ise sağ olmak üzere toplam 1.269 terörist etkisiz hale getirilmiştir.

Harekâtın Siyasî Boyutu

Harekât süresince bölgede bulunan tarihî, kültürel ve dinî yapıların yanı sıra, altyapı tesisleri ve bölgede faaliyet göstermesi ihtimal dâhilinde olan dost ülke askerlerine yönelik olumsuz bir durum yaşanmaması adına gereken özen ve dikkat gösterilmiştir. Harekâta yönelik olarak yapılan eleştirilere cevap olarak Türkiye; uluslararası kamuoyundan, her türlü terör örgütüne karşı verilen mücadelenin desteklenmesini beklediğini dile getirmiş ve Türkiye olarak terörle mücadeleye her zaman olduğu gibi kararlı bir biçimde destek vereceğini beyan etmiştir (Polat, 2020, s. 78).

BPH'nin gerçekleştirildiği iki büyük yerleşim yerinden Tel Abyad ilçesinde yaşayan halkın çok büyük bir kısmının Arap kökenli ve aşiret tabanlı olması, ilçenin terör örgütünden temizlenmesinin olumlu karşılanmasına sebep olmuştur. Bu durum aynı şekilde ilçenin güneyinde varlık gösteren Türkmen nüfus açısından da geçerlidir.

Suriye iç savaşı sırasında ilk olarak DEAŞ, daha sonra da PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütlerinin Tel Abyad'ı ele geçirmesi sebebiyle Tel Abyad nüfusunun büyük bölümü Suriye'nin diğer yerlerine ve özellikle de sınırda yer alan bir yerleşim yeri olması sebebiyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Yerlerinden edilen ve ailelerinden kopan göçmenler, BPH ile yeniden evlerine dönerek aileleriyle bir araya gelme fırsatına sahip olmuşlardır. Bu durum da bölge halkının BPH'ye bakış açısının olumlu olmasını sağlayan etkenlerdendir.

Rasulayn ilçesinde ise Tel Abyad'a nazaran geçmişte daha fazla Kürt nüfus barınsa da Arap nüfus çoğunluk durumdaydı. Fakat terör örgütünün bölgede kontrol sağlamasından sonra özellikle ilçe merkezinden göç eden Arapların evlerine Kürt aileleri yerleştirerek, ilçenin demografik yapısıyla oynaması sonucunda kentin aslı unsuru olan Arapların varlığı neredeyse yok denilecek kadar az duruma gelmiştir. Nitekim Tel Abyad'da olduğu gibi Rasulayn güneyinde yer alan Arap ağırlıklı köylerde BPH'nin TSK ve SMO lehine sonuçlanmasını memnuniyetle karşılamıştır. BPH öncesinde terör örgütünün Arap kökenli gençleri örgüte katılmaya zorlaması ve terör örgütünün zulmü sebebiyle evlerini terk eden aileler nedeniyle özellikle aşiretlerin yoğun biçimde varlık gösterdiği köylerde büyük çoğunluk yaşlı nüfustan oluşmaktaydı. Harekât sonrasında bu olumsuz durumların sona erme ihtimali doğmuş ve harekât sırasında yerleşim yerlerinde yaşamaya devam eden halkta ailelerin geri dönmeleri umudu ortaya çıkmıştır.

RF ile yapılan müzakerelerin geldiği son noktada M4 karayolu, güney hattın sınırı olmuş ve silahtan arındırılmış bölge için de bir alan yaratılmıştır. Hâlihazırda M4 karayolu üzerinde TSK'nın kontrol noktaları bulunmakla birlikte aktif olarak kullanılmamaktadır.

ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert O'Brien ve Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey'den oluşan ABD heyeti ile Türkiye heyeti arasında yapılan

uzun toplantılar neticesinde 17 Ekim 2019 tarihinde “Güvenli Bölge” konusunda mutabakat sağlanması sonucunda BPH’ye beş gün boyunca ara verilmiştir. İki ülke arasındaki bahse konu mutabakatla 120 saat içinde terör örgütü unsurlarının belirlenen 32 km. derinliğindeki Güvenli Bölge sınırları dışına çıkması, PKK/KCK-PYD/YPG’nin elinde bulunan ağır silahların toplanarak yapılan tahkimatların yok edilmesi konularında anlaşılmuştur (Milliyet, 2019). Varılan mutabakat çerçevesinde teröristler konvoylar halinde güvenli bölgeyi terk etmeye başlamış ve 120 saatlik süre bitiminde ABD tarafından, PKK/KCK-PYD/YPG’nin bölgeden tamamen çekildiği, herhangi bir askerî hareketlilik olması durumunda müdahale edileceği duyurulmuştur (Yeni Asya, 2019).

Kuzey Suriye’de PKK/KCK-PYD/YPG’nin kontrol altında tuttuğu bölgelerde ABD’nin; Derik, Rasulayn, Şeddadi, Deyrezzor, Tanf ve Ayn El Arab’ta askerî varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu çerçevede ABD’nin Suriye politikasının; petrol bölgelerinin kontrolü üzerinden rejime yönelik ekonomik ve siyasî baskıyı devam ettirmek, Suriye-Irak arasındaki Kürt ağırlıklı nüfusun yaşadığı bölgeleri birbirine bağlamak ve İran’ın Şii milis hareketliliğinin önüne geçilerek, İsrail’in güvenliğini sağlamak temelinde şekillendiği söylenebilir.

ABD ile gerçekleştirilen Güvenli Bölge Mutabakatı’ndan sonra, 22 Ekim 2019 tarihinde Soçi’de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve RF Devlet Başkanı Putin, Suriye ile ilgili olarak bir araya gelmiş ve mutabık kaldıkları konuları bir muhtıra vesilesi ile kamuoyuna duyurmuşlardır. İmzalanan bu mutabakatla, TSK ve SMO’nun BPH neticesinde kontrol altına aldığı alanlarda elde ettiği mevcut durumun korunması hususunda anlaşılmıştır. Söz konusu mutabakatla Tel Abyad-Rasulayn arasında kalan bölge dışındaki PKK/KCK-PYD/YPG unsurlarının, RF güçleri tarafından 150 saat içerisinde Türkiye sınır hattından 30 km. uzaklaştırılması ve bu çekilmenin denetlenmesi amacıyla, Kamışlı şehir merkezi hariç olmak üzere; Türkiye sınır hattından en fazla 10 km. derinliğe kadar olan bölgelerde RF ile ortak devriyelerin düzenlenmesi karara bağlanmıştır. Bahsi geçen muhtıranın 1. maddesi şu şekildedir:

“Her iki taraf Suriye’nin siyasî birliği ve toprak bütünlüğünün muhafazasına ve Türkiye’nin millî güvenliğinin korunmasına olan bağlılıklarını teyit ederler.”

Bu maddede Türkiye'nin endişeleri, hassas konumu gibi ifadeler yerine "Millî güvenliğinin korunmasına" atıfta bulunulması önemlidir. Zira Türkiye hem ABD ile hem de RF ile yaptığı görüşmelerde Barış Pınarı Harekâtı'nı bir meşru müdafaa harekâtı olarak ileri sürerken en fazla üzerinde durduğu husus harekât bölgesindeki PKK/KCK-PYD/YPG unsurlarının mevcudiyeti ve eylemlerinin millî güvenliği için tehdit teşkil ettiği olmuştur. Türkiye'nin millî güvenliğinin korunmasına bağlılığını teyit etmesinin birinci manası RF'nin Barış Pınarı Harekâtı'nın meşruiyetini kabul ve beyan etmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu teyidin ikinci manası ise ileriye matuftur. Buna göre Suriye'de daha sonra meydana gelecek gelişmelerin RF, Türkiye'nin millî güvenliğine zarar verilmesi veya tehdit oluşturulması durumunda Türkiye'nin Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi harekâtları gerçekleştirmesini (veya kendiliğinden diğer tür mukabelelerde bulunmasını) meşru ve en tabii bir hak olarak kabul etmiş olmaktadır.

BPH başladığında başta Batılı devletler olmak üzere dünyadan gelen tepkiler dikkate alındığında Suriye'de hâlihazırda en önemli güç olarak bulunan ve askerî-siyasî açıdan iki süper güçten birisi olan RF'nin hem mevcut durum hem de gelecekteki muhtemel teşebbüsler için Türkiye'nin yanında yer almasını bu şekilde resmen teyit etmenin önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Maddede yer alan Suriye'nin siyasî birliği ve toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik taahhüt, PKK/KCK-PYD/YPG'nin (ve ABD'nin) nihai amacını reddetme anlamına gelmektedir. Türkiye Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini iç savaşın başladığı tarihten itibaren vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Suriye politikasının önemli bir unsuru bu surette teyit edilmiş olmaktadır. Ancak, toprak bütünlüğünün yanında Suriye'nin "siyasî birliğine" de atıf yapılması, uluslararası alanda ve bilhassa RF tarafından Suriye'nin meşru hükûmeti olarak Şam yönetiminin kabul edilmesi ile birlikte düşünüldüğünde Mutabakatın tarafı olarak Türkiye'nin de zımnen bu görüşe katıldığı gibi bir anlam ifade etmektedir. Bu ise Türkiye'nin Suriye politikasında bir diğer önemli unsurda (Şam Hükûmetini yok sayma) değişikliğe gittiğini göstermektedir. Zira aşağıdaki maddelerde Adana Mutabakatı'nın anılması bu "değişikliği" teyit eder mahiyettedir. Muhtıranın ikinci maddesi aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir:

“Terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle mücadele etme ve Suriye topraklarındaki ayrılıkçı gündemleri boşa çıkarma yönündeki kararlılıklarını vurgularlar”

Mutabakatın 1. maddesinin Türkiye lehine siyasî ve hukukî sonuçları bu maddede de vardır. BPH'nin ilk hedefi olan PKK/KCK-PYD/YPG'nin Mutabakatta açıkta ismi anılarak bir terör örgütü olarak nitelendirilmese de “terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle” ifadesi şu bakımdan önemlidir ki, Türkiye'nin RF dâhil diğer devletlerin sadece DEAŞ'ı terörist olarak görüp PKK/KCK-PYD/YPG'yi terörist örgüt olarak nitelememesine tepki olarak bu ifadeyi sıklıkla dile getirmektedir. Dolayısıyla Mutabakatın bir tarafı olan Türkiye açısından bu ifadenin anlamı PKK/KCK-PYD/YPG'nin de terör örgütü olduğudur. İfadeden normal olarak çıkan anlam da budur. Kaldı ki şu anda Suriye'de ayrılıkçı olarak görülebilecek tek örgüt PKK/KCK-PYD/YPG'dir. Mutabakatın hiçbir yerinde bunun aksine bir ifade bulunmadığından hareketle, RF'nin PKK/KCK-PYD/YPG'yi zımnen terör örgütü olarak kabul ettiği veya en azından bu varsayımla Türkiye'nin ileri sürdüğü meşru müdahale, müdahale gibi haklarına karşı çıkmadığı söylenebilir. Muhtranın üçüncü maddesi şu şekildedir:

“Bu çerçevede, Tel Abyad ve Rasulayn'ı içine alan 32 km. derinliğindeki mevcut Barış Pınarı Harekâtı alanındaki yerleşik statüko muhafaza edilecektir.”

BPH'nin sonucu olarak daha geniş alanı daha tesirli kontrol etmek başlangıçta arzu edilen bir sonuç ise de RF gibi Suriye'deki en önemli gücün desteğini almak ve en azından hâlihazırda elde edilmiş kazanımları korumak ve bunun için RF'nin taahhüdünü elde etmek şu anda denetim altına alınmış alanlarda (FKH, ZDH, BPH) karşılaşılabilecek riskleri en aza indirmeyi sağlayabilir. Muhtranın dördüncü maddesi aşağıdaki hükmü içermiştir:

“Her iki taraf Adana Anlaşması'nın önemini teyit eder. Rusya Federasyonu mevcut koşullarda Adana Anlaşması'nın uygulanmasını kolaylaştıracaktır.”

Adana Mutabakatı; Türkiye ile Suriye'nin kısaca terörizme karşı karşılıklı iş birliğini konu edinmektedir. Dolayısıyla Adana Mutabakatı'nın uygulanması esas olarak iki devletin birlikte hareket etmesiyle mümkündür. Suriye'nin resmî temsilcisi Şam Hükûmeti olduğuna göre; Türkiye bu maddeyle Şam Hükûmeti'yle ilişkiye girmeyi veya iş birliği yapmayı kabul etmiş olmamakla birlikte, RF'nin bu amaçla yapacağı

“arabuluculuk” teşebbüslerini kabul etmiştir diyebiliriz. Bu hüküm ve Soçi Mutabakatı’nın diğer hükümleri dikkate alındığında RF’nin bundan böyle Suriye meselesinde Türkiye’nin en önemli muhatabı hâline geldiği görülmektedir.

Bahsi geçen Muhıranın 6-10. maddeleri Türkiye’nin neredeyse aynı kelimelerle ifade ettiği taleplerinin RF tarafından teyit edildiğini göstermektedir. 9. maddede öngörölen müşterek denetim mekanizmasından RF’nin bu talepleri ciddiye aldığı ve bunlarla ilgili Mutabakat hükümlerini farklı yorumlanabilecek veya uygulanmasının nasıl olacağı belli olmayan oyalama ifadeleri olarak görmediği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

BPH ile Türkiye başarılı operasyonlarına bir yenisini daha eklemiştir. Kısa sürede Fırat’ın doğusu olarak ifade edilen alanlardaki terör unsurları büyük ölçüde temizlenmiş ve burada bir terör devleti kurma projesi çökmüştür. Bu harekâtın diğer bir önemi ise Türkiye’nin hem sahada hem de diplomatik anlamda gösterdiği başarıdır. BPH başladıktan sonra bir hafta arayla hem ABD ile hem de RF ile bir anlaşma imzalanması da bunun göstergesi olmuştur. Türkiye, Suriye’deki sorunun çözölmesi adına diplomasiyi de hiçbir zaman ihmal etmemiştir.

Sonuç olarak geldiğimiz noktada Türkiye Cumhuriyeti ve sahadaki müttelikleri FKH ile başlayan ZDH ile devam eden BPH ile daha da gelişen hibrit savaş tecrübesine sahip olmuşlardır. FKH’den bugüne Türkiye, Suriye sahasında kazanımlarını ve tecrübesini artırarak yoluna devam etmektedir. BPH ve sonrasında RF ile imzalanan Mutabakat Muhırasının istihbarî, askerî ve diplomatik bir başarı olduğu söylenebilir.

Askerî Bakımdan Barış Pınarı Harekâtı

BPH’de birçok yerli savunma sanayii üretimi silah ve mühimmat kullanılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, 2019). TSK personelinin intikalleri sırasında ilk kez 2019 yılında ordu envanterine giren, yüksek balistik, mayın ve el yapımı patlayıcı korumasına sahip Vuran 4X4 hafif zırhlı taktik tekerlekli yerli zırhlı araçlar yüksek hareket kabiliyetiyle harekâta kullanılmıştır. Ayrıca tıpkı Vuran 4X4 gibi el yapımı patlayıcılar ve mayınlar gibi tuzaklara karşı içindeki personele koruma sağlayan Kirpi II’den de sahip olduğu uzaktan kumandalı zırhlı silah istasyonu, keskin nişancı bulma sistemi, iç iletişim sistemi, KBRN

(kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer tehditlere karşı savunma) filtre sistemi gibi donanımlarıyla harekât sahasında yararlanılmıştır.

Hava sınıfında bulunan yerli keşif ve saldırı helikopteri Atak, 20 mm. burum topu, UMTAS füzesi, 70 mm. güdümsüz roket ve Cirit füzesi gibi yerli mühimmat kullanarak harekâta yer almıştır. Ayrıca daha önceki harekâtlarda da kullanılan insansız hava aracı Anka-S, SATCOM özelliğiyle binlerce kilometre uzaktan kontrol edilerek görevini millî uydular üzerinden yerine getirirken, aynı zamanda yerli kriptolu haberleşme sistemi, gece gündüz ayırımına sahip yüksek çözünürlüklü kamerası, lazer işaretçisi ve mesafe ölçeri ile keşif gözetleme ihtiyacını karşılamıştır. Aynı şekilde millî S/İHA sistemi Bayraktar TB2 ile belirlediği hedefe dalış yaparak kendini imha edebilen kamikaze sistemi Kargu da BPH’de TSK tarafından kullanılmıştır (Milliyet, 2019). BPH’de TSK tarafından ateş destek vasıtası olarak, daha önceden modernizasyonu tamamlanan 160’ın üzerinde M60T tankı görev almıştır. Ayrıca T-155 Fırtına Obüsü, Bora füzesi, 122 mm. ÇNRA sistemi ve Cirit füzesi de harekâta kullanılan diğer ateş destek vasıtaları arasında yerini almıştır (NTV Haber, 2019).

Terör örgütü PKK/KCK-PYD/YPG ise, BPH alanında; RF ve ABD yapımı tanksavarlar, havan ve grad füzeleri, uçaksavarlar, keskin nişancı tüfekleri ile gece görüş ve termal özellikli dürbünler kullanmışlardır. Terör örgütü unsurları; savunma taktikleri uygularken gündüz saatlerinde 2-3 kişilik küçük gruplar halinde hat düzeninde hareket etmişlerdir. Gece saatlerinde ise harekât öncesinde kazdıkları tünellerde saklanmışlar, yerleşim yerlerindeki ana güzergâhlar ve yaklaşma istikametlerine gözcü unsurlar yerleştirmişlerdir. Ayrıca tuzaklama yaparak TSK ve SMO mensuplarının hareket hızlarını yavaşlatmaya çalışmışlardır (Sözcü Gazetesi, 2019).

Öte yandan PKK/KCK-PYD/YPG’li teröristler binaların dış duvarlarını karşılıklı olarak delerek geçiş noktaları oluşturmuşlar ve manevra kabiliyetlerini artırmışlardır. Bunun yanında özellikle gündüz saatlerinde İHA/S/İHA’ların görüntü almasını engellemek maksadıyla sokaklara örtü çekmişler ve akaryakıt yakarak görüntü alınmasını engellemeye çalışmışlardır.

PKK/KCK-PYD/YPG unsurları saldırı taktiği olarak, tünelleri kullanarak bilhassa keskin nişancı atışlarıyla yaklaşımları engellemiş, meskûn mahalden yararlanarak temas hattında bulunan SMO unsurlarının yanlarına ve gerilerine geçerek atış gerçekleştirmişlerdir. SMO unsurlarından birçoğunun yaralanırken ya da şehit olurken genellikle arkalarından ya da yanlarından keskin nişancı atışlarıyla hedef alındıkları dikkat çekmiştir. Teröristler, ayrıca tanksavar ve ağır silahlar ile isabetli atışlar gerçekleştirerek SMO'ya ait çok sayıda zırhlı aracı vurmuşlardır.

SMO unsurlarını tuzakladıkları yerlere çekebilmek amacıyla azamî ölçüde direnç gösteren teröristler, amaçlarına ulaşabilmek maksadıyla SMO mensuplarının ilerlemesini müteakip tüneller aracılığıyla geri çekilmişlerdir. Harekât sonrasında söz konusu tünellerin birçoğunun birbirine bağlantılı olduğu ve Türkiye yönünde tünel giriş-çıkışlarının bulunduğu, bazısının inşasının yarım kaldığı ve havalandırma sisteminin bulunmadığı görülmüştür.

Suriye İç Savaşı'nın başlamasından hemen sonra 2012 yılından başlayarak eğitimleri, örgütlenmeleri, donanımları ve finansmanları Türkiye tarafından sağlanan muhalif unsurların, SMO statüsüne erişmesi ve düzenli ordu yapısıyla TSK'ya katkıda bulunması sağlanmıştır (Göksedef, 2019). Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtları ile karşılaştırıldığında, eğitim ve disiplin seviyesi yükselen, TSK ile uyumu artan SMO unsurları, BPH döneminde kısa süre içerisinde daha az kayıp ile beklenen hedefe ulaşmıştır. BPH kapsamında, M4 karayolu üzerinde kontrol sağlanmış, Tel Abyad ve Rasulayn şehir merkezleri ile meskûn mahal, mezra ve köy dâhil olmak üzere birçok yerleşim yeri terörist unsurlardan arındırılmış/kontrol altına alınmıştır.

Barış Pınarı Harekâtı'nın Hukukî Değerlendirmesi

Suriye'de yaşanan iç savaşın en fazla etkilediği ülke olan Türkiye, sınırlarında faaliyet gösteren ve kendi iç güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine karşı bir kez daha harekete geçmek zorunda kalmıştır. BPH'nin başladığını ilân eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, amaçlarının "Türkiye'nin güney sınırlarında bir terör koridorunun oluşmasına engel olarak, bölgeye huzur ve barışı getirmek" olduğunu ifade etmiştir (Anadolu Ajansı, 2019).

BPH'nin amaçları incelendiğinde uluslararası hukuka aykırı bir durum olmadığı, aksine harekâtın Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan hakları çerçevesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye, BPH'nin başından itibaren BM ve NATO başta olmak üzere muhataplarını ve kamuoyunu bilgilendirmiştir.

BPH, hukukî çerçevede iç hukuk ve uluslararası hukuk açısından bölümler halinde incelenebilir. Türkiye'nin kendi iç hukukunda TSK'nın sınırları dışında askerî harekâtlar düzenleyebilmesi Anayasa'nın 92. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde ile TSK'nın yabancı ülkelerde görevlendirilmesi iki şarta bağlanmıştır. Bunlardan ilki; düzenlenecek operasyonun uluslararası hukuk çerçevesinde meşru sayılan durumlarda gerçekleştirilmesi ve TBMM tarafından yürütme organının yetkilendirilmesidir. BPH de bu kapsamda uluslararası hukuka ve BMGK'nın aldığı terörle mücadeleyle yönelik kararlara atfen, TBMM'nin 1199 sayılı kararına binaen gerçekleştirilmiştir (Kriter Dergi, 2019).

BPH'ye uluslararası hukuk açısından baktığımızda ise Türkiye'nin dayanak gösterdiği ana iddialarını harekâtın başlamasıyla birlikte BMGK'ye gönderdiği mektupta ve Millî Savunma Bakanlığı tarafından yapılan basın açıklamasında görmek mümkündür. BPH, FKH'de ve ZDH'de olduğu gibi uluslararası hukuka uygun olarak, BMGK'nın terörle mücadeleyle ilgili; 1373 (2001), 1624 (2005), 2170 (2014), 2178 (2014), 2249 (2015), 2254 (2015) sayılı kararları ve yine BM Sözleşmesinin 51. Maddesinde yer alan "Meşru Müdafaa Hakkı" çerçevesinde, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak icra edilmiştir.

Sözleşmenin 51. Maddesini yorumlamak gerekirse; mezkûr maddede yer alan meşru müdafaa hakkının kullanımı için silahlı saldırının bir devletten gelmesi noktasında bir gerekliliğin şart olmadığı görülmektedir. Türkiye, BMGK kararlarına atıf yaparak silahlı saldırının devlet dışı bir aktörden geldiğini belirtmek suretiyle harekâta dayanak oluşturmuştur.

Tüm bu uluslararası hukuk düzenlemelerinin yanında Suriye rejiminin otoritesini ülke çapında kaybetmesi ve Türkiye'ye yönelen terörist saldırılara karşı koyma imkânının bulunmaması da Türkiye'yi Suriye'nin kuzeyinde operasyon yapmaya iten sebeplerden olmuştur.

Türkiye harekâtı gerçekleştirirken yalnızca yukarıda yer alan noktaları dayanak göstermemiş, ayrıca harekât sonrasında BMGK'yı bilgilendirirken Türkiye ile Suriye arasında 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı'nın da kendisine terörle mücadelede hukukî dayanak sağladığını dile getirmiştir. Söz konusu mutabakat kapsamında Suriye devleti Türkiye'nin Suriye topraklarında belli bir derinliğe dek sınır ötesi harekât gerçekleştirme hakkını kabul etmiştir.

Türkiye ve ABD arasında varılan mutabakatın 11. ve 12. maddelerine bakıldığında, *"Türk tarafı Barış Pınarı Harekâtı'na, güvenli bölgeden PKK/KCK-PYD/YPG'nin 120 saat içinde geri çekilmelerini teminen ara verecektir. Barış Pınarı Harekâtı, bu geri çekilmenin tamamlanmasını müteakip durdurulacaktır."* ve *"Barış Pınarı Harekâtı'na ara verildiğinde ABD, 14 Ekim'de hayata geçirilen yaptırımlara ilavelerini getirmeme ve Kongre nezdinde uygun şekilde çalışmalar ve istişareler yürüterek Suriye'de barış ve güvenliği tesis etmek üzere çabalayacaktır."* ifadelerinin yer aldığı görülmektedir (Acet İnce, 2020).

Görüldüğü üzere, BM sözleşmesinin 51. maddesinin yanında BMGK'nın terörle mücadeleye yönelik kararları da göz önüne alındığında, PKK/KCK-PYD/YPG'ye karşı düzenlenen bu harekâtın uluslararası hukuka uygun bir biçimde gerçekleştiği söylenebilecektir. BPH'den önce, Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine karşı, Suriye halkını korumak amacıyla gerçekleştirilen FKH ve ZDH'de de olduğu gibi tamamen hassas bir biçimde hareket ettiğini görmek mümkündür.

Kaynakça

- Acet İnce, G. S. (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları, *Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 79 ss.
- Akça, E. M. (2018). *Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Fırat Kalkanı Harekâtı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan: Adım atılacak, zamanı belli değil. (2015, 19 Kasım). Erişim adresi <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-adim-atilacak-zamani-belli-degil>

- Anadolu Ajansı. (2018). Afrin'e 'Zeytin Dalı Harekâtı'. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/afrine-zeytin-dali-Harekati/1036643>
- Anadolu Ajansı. (2018). Türkiye meşru müdafaa hakkını kullanıyor. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-mesru-mudafaa-hakkini-kullaniyor/1042988>
- Anadolu Ajansı. (2019). Barış Pınarı Harekâtı başladı. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/baris-pinari-harekati-basladi/1607139>
- Aral, B. (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BBC News. (2016). Esed: Fırat Kalkanı Operasyonu İşgal. Erişim adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37643394>
- BBC News. (2018). Zeytin Dalı Harekâtı - ABD ordusu: Menbiç'ten çekilmeyi düşünmüyoruz. Erişim adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42858891>
- Ekşi, M. (2018). Türkiye'nin dönüştürücü hamlesi: Zeytin Dalı Harekâtı. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-nin-donusturucu-hamlesi-zeytin-dali-harekati/1047544>
- Genelkurmay Başkanlığı. (2018). Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı Basın Açıklaması. Erişim adresi http://www.tsk.tr/Basin_Faaliyetleri/BA_47
- Göksedef, E. (2019). Barış Pınarı Harekâtı - Suriye Millî Ordusu nedir, ne zaman ve neden kuruldu?. Erişim adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49999444>
- Güner, R. ve Okur, M. A. (2016). Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü. N. Salık (Ed.), *Suriye İç ve Dış Politika* içinde (263-291. ss.). Ankara
- Habertürk. (2015). Türk Ordusu'ndan Süleyman Şah Türbesi için sınır ötesi operasyon!'. Erişim adresi <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1045770-turk-ordusundan-suleyman-sah-operasyonu/>
- İhlas Haber Ajansı. (2016). TSK'dan, Fırat Kalkanı Harekâtı'yla İlgili Açıklama. Erişim adresi <https://www.ih.com.tr/haber-tskdan-firat-kalkani-harekatiyla-iligili-aciklama-585118/>
- Kara, A. (2019). Ortaçağ Haçlı Kontluklarından Günümüz Suriye Kantonlarına: Bir Değerlendirme. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(326).
- Kaşıkçı, T. (2016). Küresel Terörizm ve Birleşmiş Milletler Sistemi. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 47(9-10).
- Köylü, M. (2018). Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı. *ASSAM*. 11(80).
- Kriter Dergi. (2019). Barış Pınarı'nda Türkiye'nin Hukukî Dayanakları Sağlam. Erişim adresi <https://kriterdergi.com/siyaset/baris-pinarinda-turkiyenin-hukuki-dayanaklari-saglam>

- Milliyet. (2017). Fırat Kalkanı Harekâtının 216 günlük bilançosu. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/gundem/firat-kalkani-harekatinin-216-gunluk-bilancosu-2423279>
- Milliyet. (2016). Moskova'da PYD ofisi. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/dunya/moskovada-pyd-ofisi-2192651>
- Milliyet. (2019). Çavuşoğlu: Barış Pınarı Operasyonuna Ara Verdik. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/cavusoglu-baris-pinari-operasyonuna-ara-verdik-13293154>
- Milliyet. (2019). Harekâta Yerli Silah Damgası. Erişim adresi <https://www.milliyet.com.tr/gundem/harekata-yerli-silah-damgasi-6059772>
- NTV Haber. (2019). İşte Barış Pınarı Harekâtı'nın Silahları. Erişim adresi <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/iste-baris-pinari-harekatinin-silahlari,gE4PauRVHkSlEJA3LJg9GQ/IfRX2RXQskWrtXkXf4A86g>
- NTV Haber. (2019). ABD Mümbiç'ten çekildi, Rusya devriye görevinde. Erişim adresi https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-munbicten-cekildi-rusya-devriye-gorevinde,7W_tySyYmEGxbw-JVANpBA
- Özçelik, N. ve Acun, C. (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekâtı*. Ankara: SETA. Erişim adresi <https://www.setav.org/rapor-terorle-mucadelede-yeni-safha-zeytin-dali-harekati/>
- Özçelik, N. (2018). Askeri Harekâtların Kuvvet Çarpanı: İnsansız Hava Araçları. Erişim adresi <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/askeri-harek%C3%A2tlarin-kuvvet-carpani-insansiz-hava-araclari/1122660>
- Özçelik, N., Öncel, R. ve Düz, S. (2017). *One Year After July 15 Turkey's Fight Against Terrorism*, Ankara: SETA. Erişim adresi <https://www.setav.org/en/one-year-after-july-15-turkeys-fight-against-terrorism/>
- Polat, D. Ş. (2020). Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtlarının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(13), 80.
- Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Yönelik Terör Tehdidi ve Her Türlü Güvenlik Riskine Karşı Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Gerekli Her Türlü Tedbiri Almak, Irak ve Suriye'deki Tüm Terörist Örgütlerden Ülkemize Yönelebilecek Saldırıları Bertaraf Etmek ve Kitleli Göç Gibi Diğer Muhtemel Risklere Karşı Ulusal Güvenliğimizin İdame Ettirilmesini Sağlamak İçin Hudut, Şümul, Miktar ve Zamanı Hükümetçe Takdir ve Tayin Olunacak Şekilde, Gerekliğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi, Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması ve Bu Kuvvetlerin Hükümetin Belirleyeceği Esaslara Göre Kullanılması ile Hükümet Tarafından Belirlenecek Esaslara Göre Gerekli Düzenlemelerin Yapılması İçin Türkiye Büyük Millet Meclisinin 03.09.2015 Tarihli ve 1098 Sayılı Kararıyla Hükümete Verilen Bir Yıllık İzin Süresinin Anayasa'nın 92'nci Maddesi Uyarınca 02.10.2016 Tarihinden İtibaren 30.10.2017 Tarihine Kadar Uzatılmasına Dair Karar. (2016). *T.C. Resmî Gazete* (29845, 2 Ekim 2016).

- Sabah. (2019). Son dakika haberi: Mümbiç'in batısındaki iki köy teröristlerden temizlendi. Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/10/14/son-dakika-haberi-munbicin-batisindaki-iki-koy-teroristlerden-temizlendi>
- Sözcü Gazetesi. (2019). Barış Pınarı Harekâtı'nda son durum!. Erişim adresi <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/baris-pinari-harekatiyla-ilgili-msbden-son-dakika-aciklamasi-5382997/>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. (2019). Barış Pınarı Harekâtı'nda Kullanılan Yerli Silahlar. Erişim adresi <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=2168&LangID=1>
- T.C. Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği. (2016). 30 Kasım 2016 tarihli MGK toplantısı Basın Açıklaması. Erişim adresi <https://www.mgk.gov.tr/index.php/30-kasim-2016-tarihli-toplantı>
- T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (2019). Barış Pınarı Harekâtı Başladı. Erişim adresi <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737>
- T.C. Millî Savunma Bakanlığı. (2019). Bakan Akar ve TSK Komuta Kademesi Barış Pınarı Harekâtı ile İlgili Toplantı Yaptı. Erişim adresi <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/11102019-54555>
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2017) Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 4(7), 64.
- Terzioğlu, S. S. (2018). Uluslararası Hukuk Açısından Fırat Kalkanı Harekâtının Meşruluğu Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 134(620).
- TRT Haber. (2018). Cumhurbaşkanlığı'ndan Zeytin Dalı Harekâtı'yla ilgili 10 soruya 10 cevap. Erişim adresi <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskanligindan-zeytin-dali-harekatiyla-ilgili-10-soruya-10-cevap-347860.html>
- Usluer, A. S. (2016). The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy. *BİLİG*, 79(23-44), 38-39.
- Üstün, K. (2018). Türk-Amerikan İlişkilerinde Zeytin Dalı Harekâtı. Erişim adresi <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/kadir-ustun/2018/01/27/turk-amerikan-iliskilerinde-zeytin-dali-harekati>
- Yargı Kararları. (2018). Terör ve Uluslararası Hukukta Tahrik. Erişim Adresi <https://www.yargikararlari.net/teror-ve-uluslararasi-hukukta-tahrik/>
- Yeni Asya. (2019). YPG, güvenli bölgeden çekildiklerini açıkladı. Erişim adresi https://www.yeniasya.com.tr/gundem/ypg-guvenli-bolgeden-cekildiklerini-acikladi_505513
- Yeşiltaş, M., Seren, M. ve Özçelik, N. (2017). *Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alman Dersler*. Ankara: SETA

SURİYE KRİZİNDE DİPLOMATİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: 2011-2021

Ahmet CÜLÜK

2011 yılının Mart ayında Suriye'nin Deraa kentinde ortaya çıkan protestolarla birlikte Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Suriye'ye sıçramış; protestolar, Esed rejiminin gösterdiği sert tepkilerin ardından kısa süre içerisinde silahlı çatışmalara dönüşmüştür. İlerleyen süreçte şiddetin giderek arttığı Suriye'de protestoların başlangıcından itibaren gelinen nokta, on yılı geride bırakan bir iç savaştır. Bu süre zarfında Suriye, çeşitli yapı ve büyüklükte terör örgütlerinin ana sahalarından biri haline gelmiş; devletlerin, ulusal çıkarları doğrultusunda devlet dışı silahlı vekil aktörlerle çatışmalara dâhil olduğu bir vekâlet savaşı alanı ya da Rusya örneğinde görüldüğü üzere "davetle müdahale" gibi enstrümanlar doğrultusunda doğrudan çatışmalara girdikleri bir ülke olmuştur.

Çeşitli terör örgütü ve devletlerin sahada aktif oldukları iç savaşın artan bir şiddet sarmalı içerisinde devam etmesi neticesinde, ülkenin tarihinde görülmemiş bir insanî kriz meydana gelmiştir. Bu süreçte yüz binlerce kişi hayatını yitirirken, milyonlarca insan ülke sınırları dışarısında sığınmacı olarak, sayısız insan ise ülke içerisinde birçok kez yer

değiştirerek yaşamak zorunda kalmıştır. Ekonomik krizin devam ettiği ülkenin tüm altyapısı çökmüş; barınma, yiyecek, sağlık ve ulaşım gibi en temel ihtiyaçların dahi karşılanamadığı bir noktaya gelinmiştir. Bu nedenle, gerek uluslararası örgütlerin liderliğinde gerekse krize müdâhil olan bölge devletlerinin ve uluslararası güçlerin biraraya gelerek oluşturdukları yapılarla diplomatik çözüm arayışları ortaya çıkmıştır.

Bu bölümün amacı, Arap Birliği Barış Planı, Annan Planı, Cenevre süreci, Astana görüşmeleri ve Soçi süreci çerçevesinde Suriye krizinde diplomatik çözüm arayışlarına ilişkin genel bir portre çizmektir. Çalışmada diplomatik çözüm arayışlarının ilk örneği olan Arap Birliği Barış Planı ile tarihî geçmiş olduğu eski olan örgütün, doğrudan bölgeyi ilgilendiren bu kriz karşısında hangi tarih itibarıyla girişim başlattığı ve karşılaştığı zorlukların ardından hangi şartlarda süreci sonlandırdığı irdelenmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde ilk girişim olan Annan Planı ile Kofi Annan'ın BM Suriye Özel Temsilcisi olarak başlattığı süreç ve ortaya koyduğu çözüm yolları ele alınmıştır. Annan Planı'nın başarısızlığını müteakiben başlayan Cenevre süreci ile BM'nin 2012 yılından günümüze Suriye'deki krizin çözümüne ilişkin hangi adımları atabildiği, bu adımların nasıl karşılık bulduğu ve günümüzde gelinen noktada hangi hususlarda tıkanıklık yaşadığı üzerinde durulmuştur. Cenevre sürecinin ardından Astana görüşmeleri ve sonrasında Soçi süreci ile birlikte Batılı olmayan bir perspektifte ortaya çıkan, krize müdâhil olan ülkelerin liderliğini ve garantörlüğünü yaptığı bu girişimlerin, çözüme yönelik hangi katkıları sağladığı, karşılıklı ilişkilerin hangi çerçevede ilerlediği ve Suriye'nin geleceğine ilişkin tutumlarının ne olduğu, hangi noktalarda ilerlemenin devam ettiği, hangi noktalarda da diplomatik sürecin tıkanıdığı sorularına cevap aranmıştır.

ARAP BİRLİĞİ BARIŞ PLANI

Arap Baharı'nın 2011 yılının Mart ayında Suriye'ye sıçraması ve olayların başlamasının ardından kısa süre içerisinde tüm ülkeye yayılması, gözleri 1945 yılında kurulan ve esasında geçmiş diğerlerine kıyasla daha eskiye dayanan milletlerarası örgüt olan Arap Birliği'ne çevirmiştir. Arap dünyası, ilk etapta Suriye'deki olaylara ilişkin herhangi bir

adım atmamış; 16 Ekim 2011 tarihinde Mısır'da Arap Birliği Dışişleri Bakanları'nın toplanması, Arap Birliği'nin Suriye krizine yönelik diplomatik çözüm arayışları içerisinde ilk ciddi girişimi olmuştur. Toplantıda Suriye'nin üyeliği askıya alınmamış olsa da Esed yönetimine, on beş gün içerisinde muhalif gruplarla Arap Birliği gözetiminde diyalogun başlatılması talep edilmiştir. Ayrıca Katar başkanlığında Esed rejimi ve muhalifler arasında temas sağlayarak süreci yönetmesi öngörülen bir komitenin kurulması kararlaştırılmıştır (Küçükkeleş, 2012).

Arap Birliği'nin inisiyatif alması ile birlikte 30 Ekim 2011 tarihinde Suriye, Arap Birliği'nin eylem planını kabul etmiş, 2 Kasım 2011 tarihinde imzalanan anlaşma çerçevesinde öne çıkan bazı hususlarda mutabakat sağlanmıştır. Mutabakata göre protestoculara yönelik şiddete son verilmesi, mevcut siyasî mahkumların serbest bırakılması, Arap Birliği ve uluslararası medya kuruluşlarının Suriye'ye girişine izin verilmesi, Suriye Ordusu'nun şehirlerden çekilmesi ve iki hafta içerisinde diyalogun başlatılması kararlaştırılmıştır (Black, 2011). Esed rejimi anlaşmayı kabul etmesine rağmen Arap Birliği Nebil El Arabi'nin arabuluculuğuna güvenmemiş, anlaşmaya uymayarak yirmi üç göstericiyi öldürmüştür. Rejimin protestolarda Suriye halkına yönelik başvurduğu şiddet politikasındaki artışın ve BM'nin Suriye'deki ölü sayısının üç bin beş yüzü bulunduğunu açıklamasının ardından 12 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır (Sly, 2011). 27 Kasım 2011 tarihinde ise Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında Birliğin kuruluşundan bu yana alınmış en sert kararlardan biri olan politik ve ekonomik yaptırım uygulanması kararı alınmıştır (MacFarquhar ve Bakri, 2011).

Arap Birliği'nin aldığı sert kararların ardından 19 Aralık 2011 tarihinde yeni bir barış görüşmesi düzenlenmiş, Arap Birliği görevlilerinin Suriye'de gözlemci olmalarına ilişkin anlaşmaya varılmıştır. 24 Aralık tarihinde yüz yetmişin üzerinde kişiden oluşan gözlemci heyet Suriye'ye giriş yapmış ve 18 Ocak 2012 tarihine kadar on beş bölgede, yirmi iki şehirde Suriye'de gözlem yapmıştır (Zavis ve Marrouch, 2012). Gözlem sürecinin ardından oluşturulan rapor, resmî olarak paylaşılmadan önce 22 Ocak 2012 tarihinde yapılan kapalı bir oturumla ele alınmıştır. Geniş bir kısmı misyonun görevi, kimlerden oluştuğu, nasıl çalıştığı gibi

konulara ayrılan rapor, çatışmaları ele aldığı kısımlarda ise hem muhalif grupları hem de rejim güçlerini sorumlu tutmuştur. Hama, İdlib ve Humus'da sivil bir otobüsün, mazot taşıyan bir trenin ve bazı kprlerin bombalanması gibi ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan şiddet eylemlerine tanık olan gözlemci grup şiddet eylemlerini her iki tarafa da atfetmiştir (Arab League, 2012).

Arap Birliği, gözlemci heyete ek olarak Beşar Esed'in başkan yardımcısının muhalefetle görüşmesini ve iki ay içerisinde bir hkmet kurmasını, sürecin uluslararası gözlemciler nezdinde gerçekleşmesini, ardından Suriye'de çok partili hayata geçiş yapılmasını öngören bir barış planını gündeme getirmiş ve bu planı ayrıca BM'ye taşımak istemiştir. Bununla birlikte gözlemcilerin bir ay daha Suriye'de kalabileceğini belirten Esed rejimi, Beşar Esed'in başkanlığı bırakmayacağını belirterek tepki göstermiştir (BBC, 2012). Bu tepkiye karşılık olarak Arap Birliği 28 Ocak 2012 tarihinde Suriye'deki gözlemci faaliyetlerine son verdiğini açıklamıştır (Al Jazeera, 2012). Bununla birlikte söz konusu plan, BM'ye taşınmış fakat Rusya ve Çin, Beşar Esed'in görevi bırakmasının bir ön şart olarak öne sürülemeyeceğini belirterek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) söz konusu tasarıyı veto edeceklerini bildirmiştir. Nitekim 4 Şubat 2012 tarihinde tasarı, Rusya ve Çin tarafından veto edilmiş ve hayata geçmemiştir (United Nations Security Council, 2012). Netice itibarıyla, Suriye krizinin zmne ilişkin ilk ciddi girişimini 16 Ekim 2011 tarihinde gerçekleştiren Arap Birliği'nin abalaları herhangi bir sonuç vermemiştir.

ANNAN PLANI

Arap Birliği'nin başarısızlıkla sonuçlanan girişimi, BMGK'da Çin ve Rusya'nın vetosu, Suriye'de giderek artan şiddet olaylarına karşı uluslararası toplumda krizin zmne ilişkin yeni bir arayış ihtiyacı ortaya çıkartmıştır. Bu doğrultuda 16 Şubat 2012 tarihinde alınan 66/253 sayılı karar çerçevesinde BM Eski Genel Sekreteri Kofi Annan, 23 Şubat 2012 tarihinde BM ve Arap Birliği'nin özel temsilcisi olarak atanmıştır (United Nations, 2012). Bu karar, Esed rejiminin Suriye halkına yönelik baş vurduğu şiddeti ve gç kullanımını sonlandırmasını, mahkumların serbest bırakılmasını, Arap Birliği ile uluslararası basının Suriye'ye girişine izin verilmesini, rejim ve muhalefet arasında diyalog sürecine

girilmesini, özel bir temsilci atanmasını ve bu temsilciye teknik ve lojistik konularda yardımcı olunmasını amaçlamıştır (United Nations 2012).

Kofi Annan kısa süre içerisinde öncelikle Suriye'yi ziyaret ederek Beşar Esed ile bir görüşme gerçekleştirmiş (Evans, 2012), ardından Türkiye ve Katar gibi öne çıkan bölge ülkelerini ziyaret etmiştir. Kofi Annan'ın özel temsilci sıfatı ile yapmış olduğu arabuluculukta önemli olan husus, uzun soluklu bir barışa ulaşılması için hem Esed hem de muhalif gruplarla görüşmüş olmasıdır. Gerçekleştirilen görüşmelerin ardından 16 Mart 2012 tarihinde "Suriye için Annan Barış Planı" adıyla altı maddeden oluşan bir barış planı Esed rejimine iletilmiştir. Bu esnada Esed rejimine destek veren Rusya, Çin ve İran ile görüşülerek destek istenilmiştir (Al Jazeera, 2012). Her ne kadar çekinceler belirtilse de üç ülkeden de alınan desteğin ardından 27 Mart 2012 tarihinde Esed yönetimi de planı kabul etmiştir (United Nations, 2012). Annan Planı'nın ortaya koyduğu altı maddeyi şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Suriye vatandaşlarının taleplerine cevap verecek nitelikte toplumun tamamını kapsayacak bir siyasi sürecin yürütülmesi için özel bir temsilci ile çalışılmasına onay verilmesi,
- BM nezdinde sağlanacak bir ateşkes için Suriye vatandaşlarının yaşadığı bölgelerde konuşlu ordu birlikleri ve ağır silahların geri çekilmesi, rejim ve muhalefet tarafından gerçekleştirilen saldırıların sonlandırılması,
- Her gün iki saat süresince insanî yardımların gerekli noktalara ulaştırılması için çatışmaların durdurulması,
- Hukuk dışı gözaltı ve tutukluların salıverilmesi,
- Basın kuruluşlarının Suriye sınırları içerisinde serbest dolaşımının sağlanması,
- Yasal güvence altına alınmış olan barışçıl amaçlarla toplanma ve protesto hakkına saygı gösterilmesi (Reuters, 2012).

Annan'ın altı maddelik planına olumlu cevap gelmesinin ardından 12 Nisan 2012 tarihinde ülkedeki tüm grupların ve Esed rejiminin ülkenin genelinde ateşkes uygulaması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte BMGK, 250 kişiden oluşan bir gözlemci heyetinin oluşturulmasını kararlaştırmış,

16 Nisan 2012 tarihinde 30 kişiden oluşan bir gözlemci heyetinin Suriye'ye gitmesine karar vermiştir (United Nations, 2012). Sonrasında 2043 sayılı karar doğrultusunda gözlemci heyetinin mevcudunun 250 kişiden 300 kişiye çıkarılması gündeme gelmiştir (United Nations, 2012).

Annan Planı'nın en önemli noktalarından biri, karşılıklı ateşkesin sağlanması ve bu ateşkes ile diyalogun geliştirilmesi olsa da ateşkese uyulmamış, ülkedeki şiddet son bulmamış hatta artış göstermiştir. Bu süreçte Kofi Annan, Esed rejimi ile görüşmeler gerçekleştirmişse de şiddetin önüne geçilememiştir. 19 Temmuz 2012 tarihinde ise BMGK, Esed rejimine ağır silahlı saldırıları sonlandırmaması durumunda daha sert yaptırımlar uygulanmasını hedefleyen bir tasarıyı görüşmüş fakat Çin ve Rusya'nın vetosu nedeniyle tasarı geçmemiştir (Gladstone, 2012). 2 Ağustos 2012 tarihine gelindiğinde görev sresinin bitimi ile ağır silahların kullanımına devam edilmesi ve şiddet eylemlerinin son bulmaması sonucunda herhangi bir czme ulaşılamayacağını anlayan Kofi Annan, görevinin uzatılmasını talep etmemiştir (United Nations, 2012). 17 Ağustos tarihinde BMGK tarafından misyonun görevine son verilmiş, Kofi Annan'ın çekilmesinin ardından BM, Afganistan, Lübnan ve diğer birçok ihtilafta deneyim kazanmış Cezayirli diplomat Lakhdar Brahimi, BM'nin arabulucusu olarak atanmıştır. Suriye'nin yavaş yavaş geldiği noktayı iç savaş, mezhep savaşı ve vekâlet savaşı olarak adlandıran Brahimi, taraflar arasında bir anlaşmaya varılması için merkezinde BMGK'nın olduğu bir çember oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir (Brahimi, 2013).

Kofi Annan'ın altı maddelik barış planı her ne kadar başlangıçta umut vaat etse de gerek rejim güçlerinin kabul edilen bu sürecin gerekliliklerini yerine getirmemesi, gerek Rusya ve Çin'in vetosu ile BMGK'nın çalışmaması sürecin olumsuzlukla sonuçlanmasına neden olmuştur. Annan'ın ardından gelen Brahimi ise taraflar arasında ateşkes ve diyalog sağlamak için çaba gösterse de bir noktadan sonra bu çabalar prosedürlerin yerine getirilmesinin önüne geçememiştir. Bu doğrultuda Arap Birliği Barış Planı gibi Annan Planı da iç savaşın ilk yıllarında başarı elde edemeden sonuçlanmıştır.

CENEVRE SÜRECİ

Arap Birliği Barış Planı ve Annan Planı'nın başarısızlığının ardından ilerleyen yıllarda "Cenevre Süreci" olarak adlandırılan süreç başlatılmıştır. Astana'ya giden sürecin altyapısını hazırlayan Cenevre süreci, ilk olarak 30 Haziran 2012 tarihinde Kofi Annan tarafından başlatılmıştır. Esed rejimi, muhalif gruplar, ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Türkiye, Fransa, Irak, Kuveyt, Katar ve AB temsilcileri gibi bölgesel ve küresel güçlerin katılımı amaçlanmıştır. Esed rejimi ve muhalif grupların bu zirveye iştirak etmemesi, yine İran'ın da bu zirveye katılımının sağlanmaması ve ileriki süreçte İran'ın Suriye'deki çatışmalara Esed rejiminin yanında müdahil olması, krizin büyümesi açısından problem teşkil etmiştir. Gerçekleştirilen ilk zirvenin ardından Kofi Annan, hem Suriye rejiminden hem de muhalif gruplardan kişileri bünyesinde barındıran bir geçiş hükûmetinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ek olarak bu süreçte silahlı şiddetin durdurulması ve halk oylamasına sunulacak özgür ve adil bir seçime zemin hazırlayacak anayasal düzen öngörülmüştür (Hauch, 2020). Öngörülen sürece rağmen zirveye Suriye'de çatışma içerisinde bulunan ana aktörlerin katılmaması, sonrasında artan çatışmalar, ateşkesin tesisi için herhangi bir gözlemci ve uygulama mekanizmasının bulunmaması ve Beşar Esed'in geleceğine ilişkin uzlaşmaz tutumlar nedeniyle ortaya çıkan bildiri uygulanamamıştır. Bununla birlikte ortaya çıkan bildiri, sonraki süreçte temel alınacak bir içeriğe ve uluslararası meşruiyete sahip bir belge olarak kalmıştır (United Nations, 2012).

Cenevre sürecinin ilk toplantısının ardından ortaya koyulan plan ve bildiri geçiş hükûmetini temel alan bir siyasî süreci sağlayamamıştır. Çatışmaların önüne geçilememesinin ardından, 2014 yılında bir sonraki görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Cenevre görüşmelerinin ikincisi, DEAS'ın beklenmedik çapta büyük bir tehdit olarak ortaya çıktığı, aynı şekilde PKK/YPG'nin ABD desteği ile güç kazanmaya başladığı bir zemin üzerinde gelmiştir. Kofi Annan'ın ardından onun görevini devralan Brahimi tarafından başlatılan görüşmelerin temel amacı Esed rejimi ve muhalefetin bildirinin uygulanması ve geçiş hükûmetinin oluşturulması için koşulların ele alınarak anlaşmaya varılmasını sağlamak olmuştur (Barnard, 2014). ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin, meşruiyet sorununu dile getirerek Beşar Esed'in olası geçiş hükûmetinde yer almaması

konusunda ısrar ettiği görüşmelerde (Gordon ve Hubbard, 2014) Brahimî, bir önceki görüşmelerde düşünülen tuzaklara düşülmemesi gerektiğini ve tüm tarafların iyice düşünerek sorumluluk alması gerektiğini ifade etmiştir (United Nations, 2014). Nihayetinde bu görüşmeler de Esed rejiminin muhalefeti terör örgütü ilan etmesi ve muhalefetin ise Esed rejimini geçiş süreci ile ilgili isteksiz olmakla suçlaması neticesinde başarısızlığa uğramıştır (Black, 2014).

2015 yılının Ekim ayında ABD ve Rusya'nın öncülük ettiği, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu on yedi ülke, BM, Arap Birliği ve AB temsilcileri geniş bir katılım ile Viyana'da bir araya gelmiştir. Kasım ayında yine Viyana'da Suriye konulu bir görüşme yapılmış, Aralık ayında ise New York'ta BMGK üyelerinin gerçekleştirdiği görüşme ile 18 Aralık 2015 tarihli BMGK 2254 sayılı kararı onaylanmıştır. 2254 sayılı karara göre siyasi geçişin sağlanması için ateşkes ve resmî müzakere yapılmasını takiben altı ay içerisinde mezhep temelli olmayan, toplumun tüm kesimlerini kapsayan yeni bir yönetimin oluşturulması, on sekiz ay içerisinde özgür ve adil bir seçim süreci, yeni bir anayasanın hazırlanması öngörülmüştür (United Nations Security Council, 2015). Her ne kadar altı ay içerisinde geçiş için yeni bir yönetim oluşturulması ve on sekiz ay içerisinde özgür ve adil bir seçim sürecinin yapılması konusunda başarısız olunsa da 2254 sayılı kararın içeriği, gelecek yıllarda Suriye konulu diğer zirve ve görüşmelerde 2012 yılında ilan edilen Cenevre Bildirisi ile birlikte temel alınan diğer bir metin olmuştur.

Suriye'deki krizin çözüme ulaşmadığı, aksine şiddetin her geçen yıl artarak devam ettiği bir düzlemde 2016 yılında Cenevre görüşmelerinin üçüncüsü düzenlenmiştir. Brahimî'nin görevini Staffan de Mistura'nın aldığı görüşmelerin henüz başlangıcında Esed rejiminin yetkilileri ve muhaliflerin aynı odada bulunmak istememesi nedeniyle kriz çıkmıştır (BBC, 2016). Müzakerelerin başlamasının ardından kısa süre içerisinde herhangi bir ilerlemenin kaydedilemediği görülmüş; Mistura, müzakereleri askıya aldığını duyurmuştur. 2015 yılında davetle müdahale çerçevesinde Rusya'nın Suriye'ye müdahil olmasının yanı sıra DEAŞ ve PKK/YPG faktörlerinin Esed rejiminin muhalif gruplara karşı sahada sağladığı avantaj neticesinde rejim, sahada zafer kazandıktan sonra masaya oturma stratejisini benimsemiş ve uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir

(Al Jazeera, 2016). Bir önceki görüşmelerde olduğu gibi her iki tarafın da birbirini suçladığı görüşmelerde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, muhalefetin yapıcı olmayan bir tavır aldığını ve görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasına neden olan ön koşullar öne sürdüğünü savunmuştur (Borshchevskaya, 2021). Cenevre görüşmelerinin üçüncüsüne ek olarak 26 Şubat 2016 tarihinde BMGK, 2268 sayılı kararı oybirliği ile kabul ederek Suriye’de çatışmaların durdurulmasını amaçlamıştır (United Nations Security Council, 2016).

2017 yılına girildiğinde gelinen noktada artık uluslararası müdahalelerin karşılıklı çıkarların çatışması nedeniyle arttığı, vekâlet savaşlarının açık bir şekilde yaşandığı ve insanî dramın geçmiş yılları arattığı Suriye’de 23 Şubat-3 Mart 2017 tarihleri arasında Cenevre görüşmelerinin dördüncüsü düzenlenmiştir. Katılan uluslararası aktörler de göz önüne alındığında Suriye’deki çatışmaların bölgesel ve uluslararası etkisinin görüldüğü görüşmelerin ülkedeki çatışmaları sona erdirerek barışa ilişkin bir katkı sağlamak yerine barış için bir gündemin belirlenmesine ve Astana sürecinin altyapısının hazırlanmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür (United Nations, 2017). Görüşmelerde muhalefet siyasî bir geçişin kabulüne ilişkin bir hedef belirlemişken, Esed rejimi ülkedeki terör örgütleri ile mücadele konusuna eğilmiştir. Mistura, ilk kez siyasî geçiş süreci ve Suriye’nin geleceğine ilişkin bu denli derinlemesine tartışmaların yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca BMGK 2254 sayılı kararda yer alan geniş yönetiminin oluşturulması, anayasanın hazırlanması, adil ve özgür bir seçim yapılması unsurlarına ek olarak rejimin talebi üzerine terörle mücadelenin dördüncü unsur olarak eklenmesinde uzlaşıldığını belirtmiştir (Collins, 2017).

Cenevre görüşmelerine ilişkin öne çıkan bu dört görüşmeye ek olarak gerçekleştirilen diğer görüşmeler neticesinde az sayıda hususun haricinde hedeflenen sonuca ulaşamamıştır. Geçiş hükümeti, anayasa, seçimler ve terörle mücadele konusu ana omurgayı oluşturmaya devam etmekle birlikte uzlaşıdan uzak bir tavır sergileyen Esed rejimi sadece terörle mücadele konusuna odaklanmaya devam etmiştir. Bu nedenle görüşmeler tıkanmış ve somut bir çözüm üretilmesine yönelik ortaya koyulan amaçların hayata geçirilmesi kapsamında sağlıklı bir ilerleme kaydedilememiştir.

ASTANA GÖRÜŞMELERİ

Astana görüşmelerinin ortaya çıkış nedenleri ve sürecin arka planında Arap Birliği Barış Planı ve Annan Planı'nın başarısızlığının ardından başlayan Cenevre sürecinde atılan adımların henüz somut bir çözüm sağlamaması ve sahaya yansımaması nedeniyle Rusya'nın BM sürecinden memnuniyetsizliğinin önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Nitekim henüz 2012 yılında Kofi Annan BM çatısı altında arabuluculuğa başlamadan önce Rusya, arabuluculuk yapmayı teklif etmiş fakat bu girişimler, muhalefetin çoğunlukla BM yolunu tercih etmesinden ötürü karşılıklı bulmamıŐtır. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Suriye'deki krize ilişkin ortaya koyulan çözüm önerilerinin somut olarak uygulanamaması sonrasında Türkiye, Rusya ve İnan arasında Astana sürecinin temelleri atılmıştır. Nitekim Cenevre süreci ve BM nezdindeki diğer girişimlere bir rakip olma amacı taŐımayan, aksine Rusya, Türkiye ve İnan'ın garantörlüğünde bu girişimlerde yaşanan tıkanıklıkları aÇma amacı taşıyan Astana süreci krizin çözümüne ilişkin nispeten daha başarılı ve uzun soluklu olmuştur (Lundgren, 2019).

İlk Astana görüşmesi, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhuriyeti CumhurbաŐkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından önerilmiŐtir. 20 Aralık 2016 tarihinde Türkiye, Rusya ve İnan dışişleri bakanları arasında Suriye ihtilafının sonlandırılmak ve siyasi süreci yeniden canlandırmak için Moskova'da görüşme gerçekleştirilmiştir (Hubbard, Sanger, 2016). Görüşmelerin ardından 30 Aralık 2016 tarihinde Suriye'nin tamamında ateşkesin başlaması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Taraflar, DEAŞ ve El Nusra ile mücadele hususunda kararlılıklarını yinelerken bölgede mkim diğer muhalif yapıların söz konusu terör örgütlerinden ayrıŐtırılması konusunda anlaŐmıŐlardır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016). Varılan ateşkes kararına ilişkin açıklama yapan BMGK, Türkiye ve Rusya'nın Suriye'de Şiddeti sona erdirmeye çabalarını desteklediğini belirtmiştir (United Nations, 2016).

Alınan ateşkes kararı ile Rusya ve Türkiye'nin ilk adımlarını attığı, İnan'ın da dāhil edilmesi ile birlikte üç ülkenin garantör olarak başlattığı Astana görüşmelerinin ilki 23 Ocak 2017 tarihinde başlamıştır. Görüşmelerde devlet başkanının yetkilerinin parlamento ile dengelenerek kritik kurum atamaları gibi konularda parlamentonun güçlendirilmesi,

ülkenin adının Suriye Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi, ateşkes sürecini denetleyen mekanizmaların oluşturulması, çatışmalarda zarar gören kişilere insanî yardımların ulaştırılması ve rejim ile muhalif gruplar arasında diyalog tesis edilmesi gibi konular ele alınmıştır (Sly, 2017). Görüşmelerin ardından okunan bildiri de aralıklarla bölünse dahi ateşkes durumunun devam ettirilmesi ve garantör ülkeler olan Rusya, Türkiye ve İran'dan oluşan bir üçlü mekanizmanın kurulmasına karar verildiği açıklanmıştır (United Nations, 2017). Görüşmeler, her ne kadar iki taraf arasında ortak bir noktada buluşulmasa da gerek silahlı çatışma içerisinde bulunan Esed rejimi ile muhalif grupların bir araya gelmesi, gerekse Suriye krizinin çözümüne ilişkin etkin rol alan dış aktörlerin katılımının sağlanması açısından önem arz etmiştir (Collins, Al-Tahhan, 2017). Zira Rusya, Türkiye ve İran'ın varlığı görüşmelere olan güvenilirliği artırmıştır. Ayrıca 23 Şubat-3 Mart 2017 tarihleri arasında düzenlenecek Cenevre görüşmelerinin dördüncüsü öncesinde sürecin tıkanıklığının giderilmesi ve daha sağlıklı ilerlemesi için bir hazırlık mahiyetinde olmuştur.

2017 yılının Şubat ayında gerçekleşen Astana görüşmelerinin ikinci turunda Suriye'deki ateşkesin devamının sağlanması için garantör ülkelerin bünyesinde kontrol mekanizmasının oluşturulmasına karar verildiği açıklanmış (Seisembayeva, 2017), Mart ayında gerçekleşen üçüncü tur görüşmelerinde Rusya, Türkiye ve İran'dan oluşan üçlü denetleme mekanizmasının güçlendirilmesi gerekliliği sonucuna varılmıştır (Orazgaliyeva, 2017).

Astana'da gerçekleşen görüşmelerin ilk üç turunun ardından asıl önemli olan adım 2017 yılının Mayıs ayında yapılan dördüncü tur görüşmelerinde atılmıştır. Dördüncü tur görüşmelerde alınan karara göre Rusya, Türkiye ve İran; İdlib, Doğu Guta, Kuzey Humus ve Deraa-Kuneitra bölgesini "Gerginliği Azaltma Bölgesi" olarak belirlemiştir. Bu çerçevede bu bölgelerdeki operasyonların ve çatışmaların durdurulması, sivillerin sığınması ve çatışmaların siyasî çözümü için elverişli koşullar yaratmak adına güvenli bölgelerin kurulması amaçlanmıştır. Ayrıca terörist DEAŞ, El Nusra ve El Kaide örgütlerine karşı mücadeleye devam edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Al Jazeera, 2017).

Suriye'deki çatışma ve şiddetin azaltılması için yapıcı bir girişim olarak ele alınan ve bu doğrultuda BM Suriye Özel Temsilcisi Mistura'nın da destek ve katılımı ile Temmuz ayında tarihlerinde düzenlenen beşinci tur görüşmelerinin ardından altıncı tur görüşmeler Eylül ayında gerçekleşmiştir (Al Jazeera, 2017). Bu turdaki görüşmelerde BMGK 2254 sayılı karar ile siyasî geçiş, anayasanın hazırlanması, ateşkes ve terörizmle mücadele konusunda alınan kararlara olan bağlılık teyit edilmiştir (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2017). Yedinci turu 2017 yılının Ekim ayında yapılan görüşmelerde dördüncü turda oluşturulması amaçlanan gerginliği azaltma bölgelerine ilişkin gelinen noktanın üzerinde durulmuş ve siyasî tutukluların salıverilmesi ile ilgili hususlar ele alınmıştır (Priya, 2017). Astana görüşmelerinin sekizinci turu 2017 yılının Aralık ayında yapılmış ve Doğu Guta'daki insanî kriz ele alınmıştır (Al Jazeera, 2017), 2018 yılının Mayıs ayındaki dokuzuncu tur görüşmelerinde ise gerginliği azaltma bölgelerindeki son durum, BM nezdinde yürütülen anayasa komitesine yönelik çalışmalar ve tutsakların serbest bırakılmasına ilişkin konular ele alınmıştır (Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union, 2018).

Astana görüşmeleri, Soçi süreci ile koordineli ve eşgüdümlü bir şekilde Suriye'de ateşkesin sağlanması, terörizme karşı mücadele edilmesi, siyasî bir geçişin sağlanması ve yeni bir anayasanın ortaya koyulması amaçları doğrultusunda devam etmiştir. Nitekim görüşmelerin 2018 yılının Temmuz ayındaki onuncu turu (Anadolu Agency, 2018) ve 2021 yılının Şubat ayındaki on beşinci turu Soçi'de gerçekleşmiştir (Guler, 2021). Astana görüşmelerinin on yedinci turu ise 21-22 Aralık 2021 tarihlerinde yapılmıştır. Suriye'deki mevcut durum, terör örgütlerinin varlığı ve karşı tedbirler, ihtiyaç halindeki sivillere insanî yardımın ulaşımı, Anayasa Komitesi'nin çalışmalarındaki mevcut durumu, mahkumların değişimi veya serbest bırakılması ile ilgili konular ele alınmış ve BMGK 2254 sayılı karara uyum taahhüdünün yinelenmesi görüşülmüştür. Aradan geçen yıllar içerisinde gerek sahada gerekse siyasette birçok değişiklik meydana gelmiş fakat Suriye'deki temel bazı problemler ve bu çerçevede ele alınan konular varlığını sürdürmüştür (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2021).

Başlangıcından günümüze hâlâ hedeflenen noktaya ulaşamadığı görülen Astana görüşmelerinin yine de Suriye krizindeki diplomatik çözüm arayışları içerisinde diğer birçok girişime nazaran sağladığı başarılar göz ardı edilmemelidir. Öncelikle Astana süreci, Annan Planı ya da Cenevre sürecinin aksine potansiyel bir çözüme Batılı olmayan bir yaklaşım sunmuştur. Ayrıca süreci Esed rejiminin lehine çevirmek amacıyla askerî araçların kullanımına önem veren Rusya'nın krizin gerçekten çözümü için diplomasinin önemini kabul etmesini sağlamıştır. 4-5 Mayıs 2017 tarihlerinde gerçekleşen görüşmelerin dördüncü turunda gerilimi azaltma bölgelerinin oluşturulmasına ilişkin mutabakat, 17 Eylül 2018 tarihli Soçi Mutabakatı'nın temelini oluşturmuştur. Böylece ilerleyen süreçte Suriye'nin siyasî birliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasının yanı sıra Türkiye'nin güvenlik kaygılarının giderilmesi konusunda ortak hedefler üzerinde anlaşılmasını sağlamıştır (İpek ve Güler, 2021).

SOÇİ SÜRECİ

Soçi süreci, Astana görüşmeleri ile koordineli ve eşgüdümlü bir şekilde ortaya çıkmış, her iki diplomatik girişim de ilerleyen süreçte birbirini tamamlayan bir role ve yapıya sahip olmuştur. Bununla birlikte her iki sürecin de ortaya çıkışındaki arka plan ve temel dinamikler ele alındığında sahaya ve bölgenin şartlarına uzak olan Batılı anlayışın aksine Suriye krizinin çözümüne ilişkin hem sahada hem de masada olan bölge ülkelerinin liderliğinde gelişmesi, çözüm için daha sağlıklı bir sürecin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece her iki süreç de genel çerçeveden esasında BM çatısı altında yürütülen Cenevre süreci için destek mahiyetinde olmuş ve süreçte ortaya çıkan tıkanıklıkların aşılması açısından önem arz ederek BM tarafından takdirle karşılanmıştır.

Soçi sürecinin temel dinamiklerinin anlaşılması için arka planına baktığımızda öne çıkan ilk gelişmenin 13 Kasım 2017 tarihinde Rusya'nın Soçi kentinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasında gerçekleşen görüşme olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşmede uzun vadeli istikrar çabalarının özellikle siyasî bir çözümle güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Politics Today 2017). 22 Kasım 2017 tarihinde Soçi'de Türkiye, Rusya ve İran arasında yapılan üçlü zirvede ise

Esed rejimi ve muhaliflerin ortak bir zeminde buluşturulmasını amaçlayan Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin yapılmasına ilişkin karar çıkmıştır (Nechepurenko, 2017). Rusya, ilk etapta Suriye'deki "muhalif" olarak tanımladıkları birçok grup ve yapının yapılması planlanan kongreye katılımını öngörmüőse de Türkiye'nin etkin diplomatik baskıları neticesinde terör rgt PKK/YPG bileşenlerinin Suriye'deki muhalif gruplardan biriyymiş gibi kongreye katılmasının önüne geçilmiştir (Perry, 2018).

Rusya'nın ev sahipliğinde 30 Ocak 2018 tarihinde Soçi'de düzenlenen Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'ne BM Suriye zel Temsilcisi Staffan de Mistura da katılmış, kongreden çıkan kararların BMGK 2254 sayılı kararına ve Cenevre sürecine katkıda bulunacağını dile getirmiştir (United Nations, 2018). Soçi'deki kongreden çıkan en önemli karar ise 2012 tarihli Cenevre Bildirisi ve BMGK 2254 sayılı kararda da üzerinde durulan, ortak bir paydada buluşacak yeni bir anayasanın yazımı için kurulması kararlaştırılan Suriye Anayasa Komitesi'dir. Her birinin ayrı bir işlevi olan iki ana organdan oluşması kararlaştırılan Anayasa Komitesi'nin kk olan organının, anayasayı hazırlamakla görevli on beşi rejim, on beşi muhalif gruplar, on beşi ise BM ya da tarafsız kişilerden oluşan bir yapı çerçevesinde kurulması öngörülmüştür. Daha büyük olan organın ise anayasa taslağını hazırlamakla görevli ellisi rejim, ellisi muhalif gruplar ve ellisi BM ya da tarafsız kişilerden oluşan yüz elli kişilik bir yapı çerçevesinde kurulması öngörülmüştür.

yeleri ve usule ilişkin kuralları üzerinde oldukça uzun tartışmalar yaşanan komitenin resmî olarak kuruluşu ancak 23 Eylül 2019 tarihinde BM Genel Sekreteri Antonio Guterres tarafından resmî olarak ilan edilebilmiştir (Shaar ve Dasouki, 2021). Genel Sekreter, yaptđđ açıklamada kurulan Anayasa Komitesi'nin, tüm Suriyelilerin meşru taleplerini karşılayan BMGK 2254 sayılı karar uygun bir çözüme giden siyasi yolun başlangıcı olabileceğine ve olması gerektiğine inandđđını dile getirmiştir (United Nations, 2019). alışmalarına ancak 30 Ekim 2019 tarihindeki açılış oturumu ile başlayabilen (United Nations, 2019) ve Cenevre'de devam eden Anayasa Komitesi'nde hedeflenen noktaya gelindiğini söylemek güçtür. Zira Esed rejiminin uzlaşmaz bir politika izleyerek iki yıldır devam eden görüşmeler süresince birçok teklifi konuşmayı dahi

reddetmesi sonucunda anayasanın yazım aşamasına geçilememiştir. Nitekim 18-22 Ekim 2021 tarihlerinde altıncı tur görüşmeleri gerçekleşen Anayasa Komitesi toplantısı sonucunda herhangi bir ilerleme kaydedilememesi üzerine BM Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen, gelen tıkanıklık ve çözümsüzlük noktasını, giderek geleceği belirsiz hale gelen büyük bir hayâl kırıklığı olarak tanımlamıştır (United Nation, 2021).

2017 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen Astana görüşmelerinin dördüncü turunda alınan kararlar doğrultusunda İdlib, Doğu Guta, Kuzey Humus ve Deraa-Kuneytra bölgelerinin gerginliği azaltma bölgeleri olarak belirlenmiş fakat 2018 yılı içerisinde Doğu Guta, Kuzey Humus ve Deraa-Kuneytra'nın Esed rejiminin kontrolüne geçmesiyle birlikte gerginliği azaltma bölgesi olarak nitelendirilebilecek tek bölge olarak İdlib kalmıştır. Bu çerçevede 17 Eylül 2018 tarihinde Rusya ve Türkiye arasında İdlib'in durumu görüşülmüş ve iki ülke arasında "İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesinde Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin Muhtıra" imzalanmıştır (Tsvetkova, 2018). Astana görüşmelerinin üçüncü garantör ülkesi olan İran'ın da destek verdiği muhtıranın temel amacı sahada vuku bulan şiddetin artmasının önüne geçilmesi ve düzensiz bir göç dalgası ile birlikte ortaya çıkabilecek insanî krizin tetiklenmesinin engellenmesi olmuştur. Bu çerçevede İdlib'in gerginliği azaltma bölgesi olarak kalmasının yanı sıra Türkiye'nin kontrolündeki gözlem noktalarını güçlendirmesi, Rusya'nın ise İdlib'de askerî bir operasyona girmeyerek mevcut durumu koruması kararlaştırılmıştır. Ayrıca on beş-yirmi km derinliğinde silahsız bir tampon bölgenin oluşturulması, bu bölgenin Türk ve Rus askerlerince denetlenmesi, terör örgütlerinin bölgeden çıkarılması, M-4 ve M-5 karayollarının güvenliğinin sağlanmasında mutabık kalınmıştır. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın terörizme karşı mücadele konusunda kararlılıklarını yineledikleri muhtıra doğrultusunda İdlib'de sürdürülebilir bir ateşkesin sağlanabilmesi için Türkiye, Rusya ve İran'ın koordinasyon içerisinde olması öngörülmüştür (Official Internet Resources of the President of Russia, 2018).

Soçi sürecine ilişkin öne çıkan diğer bir gelişme Barış Pınarı Harekâtı ve harekât doğrultusunda Türkiye ve Rusya arasında 22 Ekim 2019 tarihinde Soçi'de imzalanan mutabakat muhtırasıdır. 9 Ekim 2019 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye Millî Ordusu ile birlikte Türkiye'nin

hudut güvenliğinin sağlanması ve Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden bir terör koridorunun oluşturulmasını engellenmesi, DEAş ve PKK/YPG terör örgütleri başta olmak üzere bölge-deki terör unsurlarının etkisiz hale getirilmesi ve bölgenin güvenlik ve istikrarının sağlanması amacıyla Barış Pınarı Harekti'ni başlatmıştır (Presidency of the Republic of Turkey, 2019).

Harekât kapsamında 22 Ekim 2019 tarihinde imzalanan mutabakat muhtırası doğrultusunda Rusya ve Türkiye, Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün korunmasına ilişkin taahhüde ek olarak Türkiye'nin ulusal güvenliğinin korunmasına yönelik taahhütlerini de ortaya koymuş; terörizmle mücadele ile birlikte Suriye'deki ayrılıkçı politikaların nnn kesilmesini kararlaştırmıştır. Her iki tarafın da Adana Anlaşması'nın önemini teyit ettiği mutabakat muhtırası doğrultusunda Rusya, PKK/YPG unsurlarının Türkiye-Suriye sınırının hareket alanı dışına, otuz km geriye çekileceğini garanti etmiş, Mnbiç ve Tel Rıfat'tan PKK/YPG unsurlarının silahları ile birlikte çıkarılacağı konusunda karara varılmıştır. Tel Abyad ve Resulayn'ı içine alarak, otuz iki kilometre derinliğinde olacak şekilde Barış Pınarı Harekât Bölgesi'nde mevcut durumun korunması, terörist unsurların sızma girişimlerinin önüne geçilmesi ve Türk-Rus ortak devriyelerinin başlatılması konularında mutabık kalınmıştır. Ayrıca bölgeye güvenli şekilde geri dönüşün kolaylaştırılması ve Astana görüşmeleri çerçevesinde Suriye krizine kalıcı bir çözüm sağlanması amacıyla çalışmaların devam etmesi, Anayasa Komitesi'nin çalışmalarının desteklenmesi konusunda her iki taraf da anlaşmaya varmıştır (Official Internet Resources of the President of Russia, 2019). Soçi'de Rusya ve Türkiye arasında sağlanan mutabakat, Türkiye'nin terör örgütleri karşısındaki meşru güvenlik kaygılarını ortadan kaldırmak amacıyla yürüttüğü Barış Pınarı Harekti ile ortaya çıkan statükonun Rusya Federasyonu tarafından kabulü anlamına gelmesi ve hareket bölgesinde sağlanacak güven ve istikrar ile Suriye vatandaşlarının insanı dramlar yaşamadan gönüllü geri dönüşünün sağlanması çerçevesinde önem arz etmektedir.

Soçi sürecindeki başka bir önemli adım ise 27 şubat 2020 tarihinde başlayan Bahar Kalkanı Harekti'nin ardından atılmıştır. Türkiye, sorunun barışçıl ve sağduyulu bir şekilde zlmesi için İdlib'deki operasyonları

sınırlı bir biçimde yürüttüğü sırada rejim güçleri tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde otuz dört askerini şehit vermiş, saldırıya müteakiben Bahar Kalkanı Harekâtı çerçevesinde operasyonların kapsamını, 27 Şubat 2020 tarihi itibarıyla tüm rejim unsurlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir (Presidency of the Republic of Turkey, 2020) Harekât doğrultusunda Türkiye ve Rusya arasında Moskova Mutabakatı olarak da adlandırılan 5 Mart 2020 tarihli “İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin Muhtıra’ya (17 Eylül 2018) Ek Protokol” imzalanmıştır. Ek protokol ile birlikte 4 Mayıs 2017 tarihli muhtıra ve İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin 17 Eylül 2018 tarihli muhtırayı tamamlayıcı bir nitelikte, Suriye’nin egemenliğine, bağımsızlığına, siyasî birliğine ve toprak bütünlüğüne olan taahhüt yinelenerek üç hususta mutabık kalınmıştır. Sağlanan mutabakata göre İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki temas hattındaki askerî faaliyetlerin durdurulması, M-4 karayolunun kuzey ve güneyinde altı kilometrelik güvenli bir koridorun oluşturulması, 15 Mart 2020 tarihi itibarıyla M-4 karayolunda Türk-Rus ortak devriyesinin başlatılması konularında karar kılınmıştır (Aliyev ve ark., 2020). Mutabakat ile BMGK tarafından terörist olarak tanımlanan her türlü yapının Suriye’deki varlığının yok edilmesi yönündeki kararlılık yinelenmiştir. Ayrıca Suriye krizinde çözümün askerî faaliyetler ile değil, BMGK’nin 2254 sayılı kararıyla uyumlu bir şekilde diplomatik yollarla ve siyasî bir süreçle sona erdirilebileceğinin altı çizilmiş, Cenevre’de yürütülen müzakerelerin kalıcı barış ve istikrarın tek anahtarı olduğu tekrarlanmıştır (Presidency of the Republic of Turkey, 2020). Böylece krizin çözümü için diplomatik süreçlere olan bağlılıklar yinelenirken İdlib bölgesinde potansiyel bir insanî krizin ve düzensiz göç tehlikesinin de önüne geçilmiştir.

Soçi sürecinde kapsamında 29 Eylül 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında gerçekleşen görüşmede her iki liderin de görüşmeyi verimli ve faydalı bulması, İdlib çerçevesinde Suriye’de yaşanabilecek çatışmaların ve insanî krizlerin diplomasi yoluyla önüne geçilmesi açısından önem taşımaktadır (Official Internet Resources of the President of Russia, 2021).

Soçi süreci, başlangıcından günümüze değerlendirildiğinde gerek Türkiye gerekse Rusya açısından hedeflenen noktalara ne kadar gelindiğine yönelik birçok soru işareti ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Eylül 2018, Ekim 2019 ve Mart 2020 tarihli mutabakatlar çerçevesinde sahadaki durum ve siyasi gelişmeler ele alındığında her iki ülkenin de Suriye'deki çatışma ve krize yönelik çözüm sürecinde belirli noktalarda çatışmalar dahi nihayetinde diplomasi aracı ile sorunların çözümü için masaya oturdukları unutulmamalıdır. Bu erevede Soçi süreci ile Esed rejiminin geleceği için askerî faaliyetlerde bulunmaktan çekinmeyen Rusya, sorunun ancak diplomatik yollarla çözülebileceğini kabul etmiş, her iki taraf da Suriye'nin siyasi birlik ve toprak bütünlüğünü kabul ederek çözüme ilişkin BMGK 2254 sayılı karara olan desteklerini yinelemiştir. Suriye'de ve özellikle İdlib'de yaşanabilecek insanî krizlerin ve Türkiye'ye yönelik potansiyel düzensiz g akınının n kesilmiş, Türkiye, ulusal güvenliğine tehdit olan PKK/YPG terör örgütünün srec boyunca rol almasını engellemiştir. Böylece Soçi süreci ile birlikte Suriye'deki çatışmaların başlangıcından bu yana göreli olarak çatışmaların en düşük seyri gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Suriye'deki protestoların ve akabinde başlayan çatışmaların üzerinden geçen on yıldan fazla srenin ardından ortaya çıkan tablo, şiddetli çatışmaların, insan hakları ihlallerinin, çatışma bölgelerinde hayat bulan terör örgütlerinin, insanî dram ve krizlerin sadece o ülkeyi ve vatandaşlarını değil, aynı zamanda bölge ülkelerini askerî, siyasi ve ekonomik mada ne denli olumsuz etkileyebileceğini göstermiştir. Bu olumsuz tablo içerisinde çözüme yönelik girişimler ele alındığında ister Annan Planı ve Cenevre süreci gibi BM çatısı altındaki Batı temelli çözüm anlayışı olsun, isterse Arap Birliği Barış Planı, Astana görüşmeleri ve Soçi süreci gibi bölge ülkelerinin ve krize müdâhil olan ülkelerin liderliği ve garantrlğndeki çözüm anlayışı olsun, karşılaşılan zorluklar, çatışan ulusal çıkarların sahaya ve diplomasiye nasıl yansıdağı ortaya çıkmıştır.

Gelinen nokta itibarıyla çok çeşitli evrelere tanık olan uluslararası barış görüşmelerinin Arap Birliği Planı ve Annan Planı gibi sonlanmış olanları veya Cenevre süreci, Astana görüşmeleri ve Soçi süreci gibi

devam etmekte olanlarının henüz Suriye’de tam anlamıyla şiddeti ve insanî krizi durdurmaya vakıf olamadığı açık bir gerçektir. Süreç boyunca bazı devletler ulusal çıkarları doğrultusunda Suriye’deki etkinliğini artırma çabasına girmiş ve gösterdiği askeri faaliyetler ve bu faaliyetlerin yarattığı güven duygusu neticesinde de Esed rejimi, sürecin genelinde uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Bu durumun yarattığı olumsuzluklar, uluslararası barış girişimlerinde Türkiye gibi iyi niyet ve çaba sergileyen ülkelerin ve yapıların süreçte bazı tikanıklarının ve aşılamayan ihtilafların yaşanmasına şahit olmaları ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle krizin çözümü için ortaya çıkan girişimler başlangıçta konulan hedeflerden oldukça uzakta kalmıştır.

Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen uluslararası barış girişimlerinin organize edilmediği bir düzlemde Suriye’nin günümüzdeki durumdan çok daha kötü bir vaziyette olma ihtimali yüksek görünmektedir. Zira her ne kadar Arap Birliği Barış Planı ve Annan Planı sonlanmış, Cenevre süreci ve Anayasa Komitesi görüşmeleri ise tıkanmış bir vaziyette olsa da Astana görüşmeleri ve Soçi süreci ile koordineli ve eş güdümlü ilerlemeler kaydedilmesi sonucunda görece olarak çatışmaların şiddeti azalmış, güvenli bölgeler yaratılmış, çok daha büyük insanî kriz ve dramların ortaya çıkması önlenmiştir. Türkiye’nin büyük bir çaba sarf ederek çözüm için her türlü girişimde bulunduğu Astana görüşmeleri ve Soçi sürecinin, Cenevre sürecinin ilerleme kaydetmesini sağlaması için 2012 tarihli Cenevre Bildirisi ve BMGK 2254 sayılı karara ilişkin destek taahhütlerini yinelemesi bu çerçevede önem arz etmektedir. Bununla birlikte mevcut konum, Suriye’nin geleceğine ilişkin olarak kesin ve tam bir barış ve çözüm süreci ile ülkenin yeniden inşasının ne zaman gerçekleşeceğini belirsiz kılmaktadır. Zira geçmiş tecrübeler, Suriye’ye komşu ve çok daha küçük bir ülke olan Lübnan’da dahi on beş yıl süren iç savaşın Suriye’de kaç yıl daha süreceğine dair soru işaretleri yaratmaktadır.

Kaynakça

- Arab League. (2012). "Report of the Head of League of Arab States Observer Mission to Syria for the period from 24 December 2011 to 18 January 2012". Report No: 259.12D.
- Aliyev, J., Guler, S., Teslova E. (2020, Mart 5). Turkey, Russia Agree on Cease-Fire in Idlib, Syria. <https://www.aa.com.tr/en/europe/turkey-russia-agree-on-cease-fire-in-idlib-syria/1756295> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2012, Ocak 29). Arab League Suspends Syria Mission. <https://www.aljazeera.com/news/2012/1/29/arab-league-suspends-syria-mission> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2012, Mart 27). Annan in China to Win Support for Syria Plan. <https://www.aljazeera.com/news/2012/3/27/annan-in-china-to-win-support-for-syria-plan> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2016, Nisan 28). Syria: Fate of Assad Impedes Success of Geneva 3. <https://studies.aljazeera.net/en/positionpapers/2016/04/syria-fate-assad-impedes-success-geneva-iii-160428104128240.html> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2017, May 4). Regional Powers Agree on Syria "de-escalation zones". <https://www.aljazeera.com/news/2017/5/4/regional-powers-agree-on-syria-de-escalation-zones> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2017 Eylül, 15). Final de-escalation Zones Agreed on in Astana. <https://www.aljazeera.com/news/2017/9/15/final-de-escalation-zones-agreed-on-in-astana> adresinden alınmıştır.
- Al Jazeera. (2017, Aralık 20). Astana Hosts Eight Round of Talks on Syria's War. <https://www.aljazeera.com/news/2017/12/20/astana-hosts-eighth-round-of-talks-on-syrias-war> adresinden alınmıştır.
- Anadolu Agency. (2018, Kasım 29). 11th Round of Syria Peace Talks Ends in Astana. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/11th-round-of-syria-peace-talks-ends-in-astana-/1325005> adresinden alınmıştır.
- Barnard A. (2014, Ocak 27). Syria Talks Appear Deadlocked as Sides Disagree Over Goals. <https://www.nytimes.com/2014/01/28/world/middleeast/syria.html> adresinden alınmıştır.
- BBC. (2012, Ocak 23). Syria Rejects Arab League Plan for Assad to Step Down. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16676241> adresinden alınmıştır.
- BBC. (2016, şubat 3). Syria Conflict: UN Suspends Peace Talks in Geneva. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35488073> adresinden alınmıştır.
- Black, I. (2011, Kasım 2). Syrian Acceptance of Arab League Ceasefire Plan Met with Scepticism. <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/02/syrian-acceptance-of-arab-league-ceasefire-plan> adresinden alınmıştır.
- Black, I. (2014, Ocak 24). Geneva 2 Talks on Syria: Key Participants. <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/24/geneva-ii-talks-syria-key-participants> adresinden alınmıştır.

- Borshchevskaya, A. (2021). *Putin's War in Syria: Russian Foreign Policy and the Price of America's Absence*. Bloomsbury Publishing.
- Brahimi, L. (2013, Ağustos 22). Syria, A Civil, Sectarian and Proxy War. <https://theelders.org/news/syria-civil-sectarian-and-proxy-war> adresinden alınmıştır.
- Collins, D., Al-Tahhan, Z. (2017, Ocak 24). First Day of Astana Summit Ends without Breakthrough. <https://www.aljazeera.com/news/2017/1/24/first-day-of-astana-summit-ends-without-breakthrough> adresinden alınmıştır.
- Collins, D. (2017, Mart 11). Geneva 4 and the Shifting Shape of Syria Diplomacy. <https://www.aljazeera.com/features/2017/3/11/geneva-4-and-the-shifting-shape-of-syria-diplomacy> adresinden alınmıştır.
- Evans, D. (2012, Mart 11). Annan Meets Assad Again, Says Tough to Reach Deal. <https://www.reuters.com/article/syria-idINDEE82705S20120311> adresinden alınmıştır.
- Gladstone, R. (2012, Temmuz 19). Friction at the U.N. as Russia and China Veto Another Resolution on Syria Sanctions. <https://www.nytimes.com/2012/07/20/world/middleeast/russia-and-china-veto-un-sanctions-against-syria.html> adresinden alınmıştır.
- Gordon M. R., Hubbard B. (2014, Şubat 26). Kerry Sees Syrian Retaliation Against Rivals in Talks. <https://www.nytimes.com/2014/02/27/world/middleeast/syrian-forces-claim-major-blow-against-rebels.html> adresinden alınmıştır.
- Guler, S. (2021, Şubat 17). Syria Meeting of Turkey, Russia, Iran Ends in Sochi. <https://www.aa.com.tr/en/world/syria-meeting-of-turkey-russia-iran-ends-in-sochi/2148129> adresinden alınmıştır.
- Hauch, L. (2020). "Mixing Politics and Force Syria's Constitutional Committee in Review". *Clingendael The Netherlands Institute of International Relations*
- Hubbard B., Sanger, D. E. (2016, Aralık 20). Russia, Iran and Turkey Meet for Syria Talks, Excluding U.S. <https://www.nytimes.com/2016/12/20/world/middleeast/russia-iran-and-turkey-meet-for-syria-talks-excluding-us.html> adresinden alınmıştır.
- İpek, C. D., Güler, M. Ç. (2021). "Turkey and Russia in Syrian War: Hostile Friendship." *Security and Defence Quarterly*. (35). 77-92
- Küçükkeleş, M. (2012). "Arab League's Syrian Policy". *SETA Policy Brief*. No:56
- Lundgren, M. (2019). "Mediation in Syria, 2016-19: A Tale of Two Processes.", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3507785 adresinden alınmıştır.
- MacFarquhar N., Bakri N. (2011, Kasım 27). Isolating Syria, Arab League Imposes Broad Sanctions. <https://www.nytimes.com/2011/11/28/world/middleeast/arab-league-prepares-to-vote-on-syrian-sanctions.html> adresinden alınmıştır.
- Nechepurenko I. (2017, Kasım 22). Russia, Turkey and Iran Propose Conference on Postwar Syria's Future. <https://www.nytimes.com/2017/11/22/world/europe/russia-turkey-iran-syria-war-peace-talks.html> adresinden alınmıştır.

- Official Internet Resources of the President of Russia. (2018, Eylül, 17). Press Statement Following Russian-Turkish Talks. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/58574> adresinden alınmıştır.
- Official Internet Resources of the President of Russia. (2019, Ekim 22). Memorandum of Understanding Between Turkey and the Russian Federation. <http://en.kremlin.ru/supplement/5452> adresinden alınmıştır.
- Official Internet Resources of the President of Russia. (2021, Eylül 29). Meeting with President of Turkey Recep Tayyip Erdogan. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66800> adresinden alınmıştır.
- Orazgaliyeva M. (2017, Mart 17). Kazakhstan Welcomes Results of Syria Meeting in Astana, as Russia, Iran and Turkey Issue Joint Statement. <https://astanames.com/2017/03/kazakhstan-welcomes-results-of-syria-meeting-in-astana-as-russia-iran-and-turkey-issue-joint-statement/> adresinden alınmıştır.
- Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. (2018, Mayıs 17). Joint Statement by Iran, Russia and Turkey on the International Meeting on Syria in Astana, 14-15 May 2018. <https://russiaeu.ru/en/news/joint-statement-iran-russia-and-turkey-international-meeting-syria-astana-14-15-may-2018> adresinden alınmıştır.
- Perry, T. (2018, Ocak 22). Syrian Kurds will Likely not Attend Russia's Sochi Congress: Politician. <https://www.reuters.com/places/russia/article/us-mideast-crisis-syria-turkey-politicia/syrian-kurds-will-likely-not-attend-russias-sochi-congress-politician-idUSKBN1FB2LL> adresinden alınmıştır.
- Politics Today. (2017, Kasım 14). President Erdogan Meets Putin in Sochi. <https://politicstoday.org/president-erdogan-meets-putin-in-sochi/> adresinden alınmıştır.
- Presidency of the Republic of Turkey. (2019, Ekim 9). The Turkish Armed Forces, Together with the Syrian National Army, Just Launched Operation Peace Spring. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/111024/-the-turkish-armed-forces-together-with-the-syrian-national-army-just-launched-operation-peace-spring-> adresinden alınmıştır.
- Presidency of the Republic of Turkey. (2020, Mart 2). We Endeavor to Resolve the Humanitarian Crisis in Syria and Ensure the Security of Our Lands. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/116856/-we-endeavor-to-resolve-the-humanitarian-crisis-in-syria-and-ensure-the-security-of-our-lands-> adresinden alınmıştır.
- Presidency of the Republic of Turkey. (2020, Mart 5). A Ceasefire will Take Effect in Idlib as of Midnight. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/116926/-a-ceasefire-will-take-effect-in-idlib-as-of-midnight-> adresinden alınmıştır.
- Priya, L. (2017, Kasım 27). Astana Talks: A Prelude to Peace in Syria. https://www.idsa.in/backgrounders/astana-talks-a-prelude-to-peace-in-syria_lpriya_271117 adresinden alınmıştır.

- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2021, Aralık 22). No:430, 22 December 2021, Press Release Regarding the High Level Meeting on Syria Held in Nur-Sultan on 21-22 December 2021. https://www.mfa.gov.tr/no_430_-21-22-aralik-2021-tarihlerinde-nur-sultan-da-yapilan-suriye-konulu-yuksek-duzeyli-toplantihk.en.mfa adresinden alınmıştır.
- Reuters. (2012, Nisan 4). Text of Annan's Six-Point Peace Plan for Syria, <https://www.reuters.com/article/us-syria-ceasefire-idUSBRE8330HJ20120404> adresinden alınmıştır.
- Seisembayeva A. (2017, Şubat 17). Second Round of Syria Talks in Astana Adopt Mechanism to Monitor Ceasefire. <https://astanatimes.com/2017/02/second-round-of-syrian-talks-in-astana-adopt-mechanism-to-monitor-ceasefire/> adresinden alınmıştır.
- Shaar. K., Dasouki A. (2021, Ocak 6). Syria's Constitutional Committee: The Devil in the Detail. <https://www.mei.edu/publications/syrias-constitutional-committee-devil-detail> adresinden alınmıştır.
- Sly, L. (2011, Kasım 12). Syria Suspended from Arab League. https://www.washingtonpost.com/world/syria-suspended-from-arab-league/2011/11/12/gIQAvqGxEN_story.html adresinden alınmıştır.
- Sly, L. (2017 Ocak 27). The Strange and Very Cold City of Astana Could be Where Syria's War is Solved. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/01/27/the-strange-and-very-cold-city-of-astana-could-be-where-syrias-war-is-solved/> adresinden alınmıştır.
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2017, Ekim 31). Foreign Minister Sergey Lavrov's Remarks and Answers to Media Questions at a Joint News Conference Following tTalks with Surinamese Foreign Minister Yldiz Pollock-Beighle. https://archive.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2927121 adresinden alınmıştır.
- Tsvetkova M. (2018, Eylül 17). Russia and Turkey Agree to Create Buffer Zone in Syria's Idlib. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-putin-erdogan-hope-idUSKCN1LX1BU> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2016, Aralık 20). Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasî Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama. https://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, Şubat 23). Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian Crisis. <https://www.un.org/press/en/2012/sgsm14124.doc.htm> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, Şubat 21). Resolution adopted by the General Assembly on 16 February 2012. A/RES/66/253. <https://undocs.org/en/A/RES/66/253> adresinden alınmıştır.

- United Nations. (2012, Mart 27). Syrian Government Accepts UN-Arab League Envoy's Six-Point Plan to End Crisis. <https://news.un.org/en/story/2012/03/407392-syrian-government-accepts-un-arab-league-envoys-six-point-plan-end-crisis> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, April 16). Advance Team of UN Observers Arrives in Syria to Report on Cessation of Violence. <https://news.un.org/en/story/2012/04/408772-advance-team-un-observers-arrives-syria-report-cessation-violence> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, Temmuz 6). Identical Letters Dated 5 July 2012 from the Secretary-General Addressed to the President of the General Assembly and the President of the Security Council. A/66/865-S/2012/522. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SY_120630_Final%20Communique%20of%20the%20Action%20Group%20for%20Syria.pdf adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, Temmuz 21). Syria: UN-Arab League Envoy Reiterates Need to Implement Six-Point Peace Plan. <https://news.un.org/en/story/2012/07/415342-syria-un-arab-league-envoy-reiterates-need-implement-six-point-peace-plan> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2012, Ağustos 2). Kofi Annan Resigns as UN-Arab League Joint Special Envoy for Syrian Crisis. <https://news.un.org/en/story/2012/08/416872-kofi-annan-resigns-un-arab-league-joint-special-envoy-syrian-crisis> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2014, şubat 15). UN-Arab League Envoy Apologizes to Syrian People Over Stalemate in Peace Talks. <https://news.un.org/en/story/2014/02/461922-un-arab-league-envoy-apologizes-syrian-people-over-stalemate-peace-talks> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2016, Aralık 31). Security Council Supports Russian Federation-Turkey Efforts to End Violence in Syria, Jumpstart Political Process, Adopting Resolution 2336 (2016). <https://www.un.org/press/en/2016/sc12663.doc.htm> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2017, Ocak 23). At Talks in Astana, UN Envoy on Syria Urges Mechanism to Oversee Ceasefire. <https://news.un.org/en/story/2017/01/549982-talks-astana-un-envoy-syria-urges-mechanism-oversee-ceasefire> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2017, Mart 3). Intra-Syrian Talks Conclude in Geneva with "Clear Agenda" and Plans to Resume Later This Month. <https://news.un.org/en/story/2017/03/552642-intra-syrian-talks-conclude-geneva-clear-agenda-and-plans-resume-later-month> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2018, Ocak 30). Note to Correspondents from Staffan de Mistura, Special Envoy for Syria from Sochi. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2018-01-30/note-correspondents-staffan-de-mistura-special-envoy-syria> adresinden alınmıştır.

- United Nations. (2019, Eylül 23). UN Chief Announces Progress on Committee to hape Syria's Political Future. <https://news.un.org/en/story/2019/09/1047092> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2021, Ekim 22). "Big Disappointment" Over Lack of Syria Constitution Agreement. <https://news.un.org/en/story/2021/10/1103822> adresinden alınmıştır.
- United Nations. (2019, Kasım 22). Special Envoy Calls Launch of Constitutional Committee for Syria "Historic Moment", but Warns Security Council Conditions on Ground Must Improve. <https://www.un.org/press/en/2019/sc14032.doc.htm> adresinden alınmıştır.
- United Nations Security Council. (2012, Şubat 4). S/PV.6711. <https://undocs.org/en/S/PV.6711> adresinden alınmıştır.
- United Nations Security Council. (2015, Aralık 18). Resolution 2254 (2015) Adopted by the Security Council at Its 7588th Meeting on 18 December 2015. S/RES/2254. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4F-F96FF9%7D/s_res_2254.pdf adresinden alınmıştır.
- United Nations Security Council. (2016, Şubat 26). Resolution 2268 (2016) Adopted by the Security Council at its 7634th Meeting, on 26 February 2016. S/RES/2268. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2268> adresinden alınmıştır.
- Zavis A., Marrouch R. (2012, Ocak 20). Deadline Expires on Arab League Monitors Syria Mission. <https://www.latimes.com/world/la-xpm-2012-jan-20-la-fg-syria-arab-observers-20120120-story.html> adresinden alınmıştır.

İÇ SAVAŞ VE SEZAR YAPTIRIMLARI: SURIYE EKONOMİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şerife AKINCI

Suriye'nin Dera kentinde 2011 yılı Mart ayında halk tarafından "hürriyet" ve "halk rejimin yıkılmasını istiyor" sloganlarıyla yönetim karşıtı protestolar başlamıştır. "Arap Baharı" ve bölgeyi kasıp kavuran halk ayaklanmaları bağlamında hız kazanan protestolar, ülkenin dört bir yanına yayılmış, bu protestolara Beşar Esed yönetiminin cevabı ise çok keskin ve sert olmuştur. Bunun üzerine harekete geçen halk, kendi içinde sivil ordular kurarak, kendini savunmayı tercih etmiş, reform çağrısı ile başlayan olaylar, muhalefet ve rejim arasında on yıldır süregelen silahlı bir çatışmaya yani bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu iç savaş ise zamanla yerini bölge komşuları ile dünya güçlerini içine çeken ve 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük göçe sebebiyet veren 10 yıllık çok taraflı bir çatışmaya bırakmıştır

Suriye'de çatışmaların başladığı günden bu yana yaşanan insanlık dramı devam etmektedir. İç savaşta; Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan verilere göre Mart 2011-Mart 2021 arasında 350.209 bin, Suriye İnsan Hakları Gözlemevi tarafından yayımlanan verilere

göre ise 606 bin kişi ölmüştür (Birleşmiş Milletler, 2021: Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, 2021). Suriye İnsan Hakları Ağı verilerine göre Mart 2011- Ağustos 2021 arasında 102.287 kişi kaybolmuş, 149.862 bin kişi de siyasî gerekçelerle tutuklanmıştır (Syrian Network for Human Rights, 2021). 5,6 milyonu başka ülkelerde ve 6,7 milyonu ise ülke içinde olmak üzere toplam 12,3 milyon kişi yani 21 milyonluk nüfusun yarısından fazlası yerinden edilmiştir (United Nations High Commissioner for Refugees, 2021). The Syria Report ise 6,5 milyonu ülke içinde 6,7 milyonu da başka ülkelerde olmak üzere yerinden edilen kişi sayısının 13,2 milyon kişiye ulaştığını açıklamıştır (The Syria Reports, 2021). BM ve yardım kuruluşlarına göre, 13 milyondan fazla Suriyeli insanî yardım ve koruma yardımına ihtiyaç duyuyor ve nüfusun neredeyse %85'i yoksulluk içinde yaşıyor. Bugün Suriye'deki her bir çocuğun yaşam beklentisi 13 yıl azalmış, eğitim anlamında kayıp bir nesil ortaya çıkmıştır.

World Vision International ve Frontier Economics tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada 2011 yılından beri ateşi sönmek bilmeyen ve büyük bir insanlık dramı haline gelen Suriye iç savaşının 10 yıllık ekonomik maliyetinin 1,2 trilyon doların üzerinde olduğu tahmin edilmiştir. Savaş bugün dahi sona ermiş olsa bu maliyet 2035 yılına kadar 1,7 trilyon dolar seviyesine ulaşacaktır. BM ise Suriye'de fiziksel sermaye tahribatının 117,7 milyar dolar ve kayıp Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) açısından ekonomik zararın ise 324,5 milyar dolar olduğunu yani çatışma maliyetinin yaklaşık 442,5 milyar dolar olduğunu tahmin etmektedir. Bugün gelinen noktada reel GSYH, 2018 yılı sonunda 2010 yılındaki düzeyinin %54'ünü kaybetmiştir. 2011 yılından önce ekonominin neredeyse %80'nin bağımlı olduğu küçük ve orta boyutlu işletmelerin büyük bir çoğunluğu yok olmuş, sermaye sahiplerinin çoğu Avrupa veya Türkiye'ye göç ettiği için var olan iş imkânları da ortadan kalkmıştır. Suriye Müdahale Koordinatörlerinin istatistiklerine göre ülkede yerinden edilen kişilerin işsizlik oranı %81, toplam işsizlik oranı %55 ve gençler arasındaki işsizlik oranı ise %78 düzeyindedir. Suriye lirası değerinin dörtte üçünü kaybederken birçok gıda ve temel ihtiyaç ürünlerinin maliyeti %200'den fazla artmıştır. Suriyelilerin satın alma gücünde yaşanan düşüş ve artan borç seviyeleri, milyonlarca insanı

masaya yiyecek koyamaz ve temel ihtiyaçlarını karşılayamaz hale getirmiştir. COVID-19 salgını da zaten korkunç olan durumu daha da kötüleştirmiştir.

Yukarıda sunulan veriler ışığında 2011 yılında başlayan iç savaşın ülkeyi sosyal ve insanî gelişim ile ekonomik açıdan on yıllarca geride bıraktığı görülmektedir. Şüphesiz Suriye ekonomisinin bugün geldiği durum çökmüş bir ekonomi görüntüsünden başkası değildir. Bu görüntünün yıllar içerisinde nasıl oluştuğunun bilinmesi oldukça önemlidir. Özellikle Suriye'deki savaşın ekonomi alanındaki yıkıcı etkisini görebilmek için öncelikle Suriye'nin 2010 yılına kadar var olan ekonomik yapısının incelenmesi gerekmektedir. Bu iç savaş öncesi Suriye'nin var olan ekonomik yapısını kavrama ve gelecek için ekonomik yapısının ne durumda olacağını tahmin etme konusunda bizlere yardımcı olacaktır. Bu çerçevede çalışmanın amacı iç savaş öncesi ve savaş süresince ekonomik verilerden yola çıkarak Suriye'nin politik ekonomisinin değerlendirilmesidir. Çalışmada öncelikle iç savaş öncesi ve savaş süresince Suriye ekonomisinin durumu daha sonrasında ise Lübnan Ekonomik Krizi ile Sezar Yapıtları'nın Suriye ekonomisine etkileri incelenecektir.

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ EKONOMİ

Suriye'de bağımsızlığın kazanıldığı 1946 yılından başlayarak 2011 yılındaki krizin ilk günlerine kadar devam eden ve ülke ekonomisini bölgedeki en değişken ekonomilerden biri haline getiren çeşitli dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu dalgalanmalar sonucunda ekonomide 1946-1963, 1963-1970, 1970-1981, 1981-1991, 1991-2000 ve 2001-2010 olmak üzere altı ana gelişme evresi görülmüştür.

1946-1963 yılları, özellikle de 1950'li dönemler, Suriye ekonomisi için ekonomide dışa açıklık ve sermayenin serbest dolaşım yılları olmuştur. Petrol ve doğal gaz gibi kaynakların ülkede henüz keşfedilmediği yıllarda ana gelir kaynağını tarım sektörü oluşturmuş ve nüfusun büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmıştır. 1946-1963 yıllarından sonraki evrelerin makroekonomik görünümünü yansıtmak amacıyla, Tablo 1 düzenlenmiştir. Sağlıklı verilerin olmaması nedeniyle 1946-1963 dönemine ait ortalama verilere yer verilememiştir.

Tablo 1: Genel Ekonomik Görünümün Seyri

	1963 1970	1971 1980	1981 1990	1991 2000
GSYH (Milyar \$)	1.633	6.846	14.0698	13.4237
Kişi başına GSYH (Bin \$)	285.6	857.9	1330.2	933.7
Ekonomik Büyüme Oranı (Yıllık %)	2.7	10.4	2.4	5.4
Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (GSYİH'nin %'si)	9.89	25.98	21.86	23.34
Enflasyon Oranı (Yıllık %)	2.34	10.71	22.62	6.9
Nüfus Artışı Oranı (Yıllık %)	3.29	3.41	3.31	2.79
İşsizlik Oranı (Toplam işgücünün %'si)	VY	VY	VY	7.29
İşsizlik, gençlerin toplamı (15-24 Yaş Toplam İşgücünün %'si)	VY	VY	VY	13.5
Toplam Doğal Kaynak Gelirleri (GSYİH'nin %'si)	VY	8.997	12.3678	21.95

VY: Veri Yok

Kaynak: World Bank, World Development Indicators.

1963-1970 yılları ulusallaştırma ve siyasî dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuş, Baas Partisi'nin iktidarı ele geçirmesi ile açık politika anlayışı sona ermiş, bankalar, büyük işletmeler ve kamu hizmetleri dâhil olmak üzere özel sektör kuruluşlarında bir millileştirme hamlesi başlatılmıştır. Dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esed'in "Düzeltilme Hareketi" kapsamında hükümeti ele geçirdiği, 13 Kasım 1970 yılına kadar ülkede kapalı ekonomi hüküm sürmüştür. Geçen 9 yıllık süreçte ortalama GSYH 1,633 milyar dolar, kişi başına düşen gelir ise 285 dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

1970-1981 yılları 1968 yılında ülkede petrol keşfi ve üretimine geçilmesiyle, tarım ekonomisinin sanayi ekonomisine dönüşümünün başladığı ve kalkınma planlarının hayata geçirildiği yıllar olmuştur. Arap-İsrail savaşının ardından petrol fiyatlarında yaşanan ani artışların bir sonucu olarak nakit akışları artmış ve hayatın her alanında ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. 1971-1981 döneminde ülke GSYH'si 4 kat artış göstererek, ortalama 6,8 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Arazi iyileştirmelerini ve okullar, ofisler, hastaneler, özel konutlar, ticarî ve

endüstriyel binalar dâhil olmak üzere yolların, demiryollarının ve benzerlerinin inşasını ifade eden gayrisafi sabit sermaye oluşumu bu dönemde ortalama %25,9 seviyesinde gerçekleşmiş, bu oran geçen tüm dönemlerin en yüksek seviyesi olmuştur. Bu dönemde bir zamanlar rejim tarafından ekonomik ve siyasî kontrol açısından önemli bir tehdit olarak değerlendirilen özel sektör-iş adamları, rejimin önemli bir bileşeni haline gelmiş ve rejimin kontrolündeki çeşitli kurumlar ile entegre hale gelmiştir (Perthes, 1992). Ancak 1970'li yılların sonunda yaşanan siyasî çalkantılar¹ sonucu ekonomik ilerleme durma noktasına gelmiştir.

1981-1990 yılları Suriye ekonomisi için durgunluk ve zorluklar yılları olmuştur. Siyasî çalkantılar büyük bir askerî çekişmeye dönüşmüş², bunun sonucunda ülke ekonomisi ağır uluslararası yaptırımlara maruz kalmıştır. Ülke giderek kötüleşen bir siyasî ve ekonomik çekişme sarmalına sürüklenmiştir. Yaptırımlar ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik krizler sonucu 1984'te 17,5 milyar dolar olan ülke GSYH'si 1989 yılında 9,8 milyar dolar seviyesine gerilemiş yani yaklaşık %60 azalmıştır (World Bank, 2021). Genel itibarıyla bu dönem değerlendirildiğinde hem ekonomik yapının bir sonucu hem de ekonomi politika performansının önemli bir ölçüsü olan enflasyon oranı %22,6 ile tüm dönemlerin en yüksek seviyesini görmüş ve ekonomik büyüme yaklaşık %5 azalmıştır.

1991-2000 yılları, Suriye ekonomisi için ekonomik iyileşme yılları olmuştur. 1990 sonrasında yaptırımların kademeli olarak kaldırılmaya başlanması, bölgede yaşanan nispeten olumlu şartlar, Madrid Konferansı³, petrol üretiminin artması ve doğalgaz rezervlerinin keşfi ile Suriye ekonomisi için bir nevi kurtuluş dönemi başlamış ve ülke GSYH'si

¹ *Hama Olayları* (Baas Partisi'nin Suriye'de iktidara geldiği 1963 darbesinden kısa süre sonra Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ni kapatması sonucu yaşanan ayaklanmadır) ve *Lübnan İşgali*.

² *Hama Katliamı*: Şubat 1982'de Suriye hükümetinin Müslüman Kardeşler Hama şehrinde başlattığı ayaklanmayı bastırmak amacıyla saldırarak binlerce kişiyi öldürdüğü katliamdır. Suriye İnsan Hakları Ağının (SNHR) raporuna göre, Hama il merkezinde 2-28 Şubat 1982 tarihinde gerçekleşen katliamda en az 30 bin sivil can verirken alıkonan en az 17 bin sivilden haber alınmamıştır.

³ *Madrid Konferansı*: 30 Ekim 1991 yılında İspanya hükümetinin ev sahipliğini yaptığı, İsrail ile Filistin, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması ve bir barışma sürecinin başlatılması amacı ile gerçekleştirilen konferanstır.

1997 yılında 17 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Ancak bu dönemde devlet işlerinde aile ağırlığı giderek artmış ve ekonomik güç merkezleri, Esed, Mahluf ve Şalis kliğinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Uygulanan yanlış politikalar, devlet burjuvazisinin hükmettiği bir Ah-bap Çavuş Kapitalizmi' nin gelişmesine neden olmuş yani yönetimdeki ailelerin üyeleri ve yakınları kendilerine siyasi iktidar tarafından sağlanan fırsatlar ile ciddi servetler elde etmeye başlamıştır. Dönemin başlarında ekonomide bir toparlanma yaşansa da ekonomik büyüme tam olarak bir refaha dönüştürülemedi, yani yaşanan bu büyüme ülke vatandaşına bir fayda sağlamamıştır. Nüfusun en zengin %10'luk kesimi millî gelirin neredeyse %80'ini almış, ülkede yoksullaştıran bir büyüme ve gelir adaletsizliği sorunu patlak vermiştir.

2001-2010 yılları ise 2000 yılında Hafız Esed'in ölümü ile Devlet Başkanı olan Beşar Esed'in sahne aldığı ve ekonomi politik açıdan bir dönüm noktası olacak yeni ekonomik reformların hayat geçirildiği bir dönem olmuştur. Mevcut sorunların farkında olan ve genel ekonomik koşulları geliştirmek iddiası ile başa gelen Beşar Esed, Suriye ekonomisini çeşitlendirmek ve istikrarlı bir ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla kademeli bir ekonomik liberalleşme sürecini başlatmıştır (Forbes, 2003). Bu sürece girilmesinde ise aslında genel ekonomik ortamı iyileştirmek değil de petrol rezervlerinde ve üretiminde yaşanan düşüş ile bu durumun mali sürdürülebilirlik üzerindeki negatif süreç etkili olmuş ve bir dizi yapısal reform hızlı bir şekilde uygulamaya konularak, ekonomiye ivme kazandırmak amaçlanmıştır.

Mevcut merkezi plan ekonomisini, sosyal piyasa ekonomisine dönüştürmek isteyen Esed hükümeti, uygulamaya koyduğu reformlar ile sıkı bir şekilde yönetilen devlet odaklı ekonomiyi çeşitlendirmeyi, özel sektörü teşvik etmeyi, vergi rejiminin düzenlenmesini, enerji sektörünün verimliliğinin artırılmasını, hükümet sübvansiyonlarının azaltılmasını, kamu sektöründe işe alımların dondurulmasını, iç yatırımdaki devlet rolünün azaltılmasını, bankacılık denetiminin ve düzenlenmesinin güçlendirilmesini, gelir yönetiminin güçlendirilmesini ve düzenlenmesini ve kamu mali yönetiminin iyileştirilmesini amaçlamıştır. Bu reformların hayata geçirilmesi için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'ndan yardım alan Esed hükümeti, 2001 yılında Dünya Ticaret

Örgütü (DTÖ)'ne üye olma talebinde bulunmuş, 2004 yılında özel bankaların faaliyete geçmesine izin vermiş, borç verme faiz oranlarını düşürmüş, kısa vadeli devlet borçları uzun vadeli borçlara dönüştürmüş, Büyük Arap Serbest Ticaret Bölgesi (Great Arab Free Trade Area-GAFTA)'ne katılmış, 2007 yılında Türkiye ile serbest ticaret anlaşması imzalamış ve 2009 yılında Şam Menkul Kıymetler Borsası'nı açmıştır.

Tablo 2: 2000-2010 Yılları Arası Suriye'nin Temel Ekonomik Görünümü

	2000	2002	2004	2006	2008	2010
GSYH (Milyar \$)	19.32	21.58	25.08	33.33	52.63	60.46
Kişi Başına Düşen GSYH (Bin \$)	1177.6	1263.2	1407.1	1748.9	2239.9	2830
Büyüme Oranı (Yıllık %)	2.7	5.9	6.9	5	4.5	5.1
Enflasyon Oranı (Yıllık %)	-3.84	-0.13	4.43	10.02	15.7	4.4
İşsizlik Oranı (Toplam işgücünün %'si)	9.5	11.6	9.8	8.1	10.9	8.6
Genç İşsizlik (15-24 Yaş Toplam İşgücünün %'si)	23.1	28.3	19.2	17.7	21.8	20.1
Nüfus Artış Hızı	2.4	1.8	2.3	3.7	3.8	0.7
Merkezi Yönetim Borcu (GSYH'nin %'si)	152.1	132.4	113.04	44.9	37.3	30.0
Doğrudan Yabancı Yatırımı (Milyon \$)	270	115	320	659	1.465	1.469
Petrol Üretimi (Bin Varil)*	573	677	487	421	406	385

Kaynak: World Bank, World Development Indicators.

*: British Petroleum (BP), Statistical Review of World Energy

Dünya Bankası'nın 2010 verilerine göre, düşük orta-gelirli ülkeler grubunda yer alan Suriye, benimsenen ekonomi politikaları sayesinde 2000-2010 yılları arasında ortalama %4,87 büyümüştür. Aynı dönem içerisinde dünyanın ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika (OKA) bölgesinin ortalama büyüme oranı sırasıyla %2,97 ile %4,4 düzeyinde kalmıştır. Dünyanın ve OKA'nın ekonomik büyüme ortalaması göz önünde bulundurulduğunda, Suriye ekonomisinin mevcut krizin başlangıcından önce istikrarlı bir büyüme eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2000 yılında 19,32 milyar dolar olan ülke GSYH'si 2010 yılında üç kat artış göstererek 60 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İktisatçılar tarafından ekonomilerin

yapılarının temel tamamlayıcısı olarak görülen alt sektörlerin yani tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH'ye katkısı sırasıyla %19,5 %35,9 ve %44,6⁴ düzeyinde olmuştur. Bu paylar içerisinde tarım sektörü, ülkenin kalkınma sürecinin hangi aşamasında olduğunu göstermektedir. Bunun yanında tarım sektörü bugünün modern ve modern olmayan ekonomilerini ayırt etmek için de kullanılmaktadır. Ülkelerin kalkınmışlık düzeyi yükseldikçe hizmet sektörünün GSYH'ye katkısı artarken tarım sektörünün payı azalmaktadır ve bugünün gelişmiş ülkelerinde tarım sektörünün payı %5'in altında iken hizmet sektörünün payı %65'in üzerindedir. Suriye petrol sektörünün sanayi sektörü içerisinde yer alması sebebiyle geniş bir sanayi sektörüne sahip olsa da hala tarım temelli bir ekonomiye sahiptir. Sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payları da bu görüşü destekler niteliktedir ve tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı 2000 yılında %33, 2007 yılında ise %20'dir. Özel sektörün GSYH'ye katkısı, kamu sektörünün katkısına kıyasla 2000 yılında %52,5'ten 2008 ve 2009'da yaklaşık %61,5 düzeyine kadar yükselmiştir. Aynı durum özel sektörün yatırıma ve sermaye oluşumuna katkısı için de geçerlidir. 2006-2009 döneminde kamu sektörünün yatırım ve sermaye oluşumuna katkısı olan %48 iken özel sektörün katkısı ortalama %52 civarında gerçekleşmiştir.

Suriye hükûmeti uyguladığı reformlar ile kısa süreli de olsa ekonomik istikrarı yakalamış, kademeli olarak 2008 yılında yaklaşık %16 seviyesinde olan enflasyon oranını 2010 yılında %4,4'e 2008 yılında yaklaşık %11 olan işsizlik oranını da 2010 yılında %8,6'ya düşürmüştür. Enflasyon oranının 2008 yılında yüksek olmasının nedeni, 2007 yılının Aralık ayında başlayan Küresel Finans Krizi'dir. Çünkü Suriye'de gıda ve enerji başta olmak üzere birçok ürünün fiyatı hükûmet tarafından kontrol edilmektedir yani kontrollü fiyat sistemi uygulanmaktadır. Bunun yanında ülkenin dışa bağımlılığını artıran dış borçları da azalmıştır. Öyle ki Suriye'nin derin bir sorunu olan dış borçlar, 1990 yılında GSYH'nin %189,76'sı iken 2010'da tüm zamanların en düşük seviyesine ulaşarak GSYH'nin %30,01'ine kadar gerilemiştir. Hükûmet borcu hem

---

⁴ 2007 yılına ait verilerdir. World Bank, World Development Indicators: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Hükûmetlerin ekonomi içerisinde oynadıkları rolün hem de izledikleri ekonomi politikalarının performansının bir yansımasıdır. Bu noktada belirtilen dönemde hükûmet borcunun azalmasında, izlenen reform programları içerisinde yer alan hükûmet sübvansiyonlarının azaltılmasının etkili olduğu görülmektedir.

Yukarıda detaylıca ele alınan ekonomik göstergelerin güvenilir olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak Suriye’de bu olumlu göstergelerin aksine derin yapısal dengesizliklerin var olduğu ve 2000-2010 yılları arasında yaşanan zenginlikte, kazananlar ve kaybedenlerin olduğu bilinmektedir. Kazananlar, dönüşümün içinde olanları temsil ederken kaybedenler ise dönüşümün dışında olanları temsil etmektedir.

Uygulanan reformlar ile kontrollü fiyat sistemi terk edilmiş, temel gıda ürünleri ile gaz ve diğer enerji kaynaklarına yönelik destekler kaldırılmış, bunun sonucunda 2006-2010 yılları arasında ekmek, et ve sebze fiyatları resmî rakamlara göre sırasıyla %51, %59 ve %23 artış göstermiştir. Bu durumdan artan yaşam maliyetleri nedeniyle Suriyelilerin büyük çoğunluğu olumsuz etkilenirken başta Körfez ülkeleri, Türkiye ve Suriyeli üst sınıf olmak üzere yerli ve yabancı yatırımcılara fayda sağlamıştır (Abboud, 2015).

Suriye’nin sağlık ve eğitim harcamaları nüfus artış hızına paralel ilerlememiş, nüfus hızla artarken, eğitim ve sağlık harcamaları 2003 yılında sonra azalmaya başlamıştır. Reform sürecinde eğitim ve sağlık hizmetlerinde de kademeli serbestleşme sürecine girilmiş, özel okulların ve hastanelerin kurulması teşvik edilmiştir. Bu durum ise Suriyelileri temel hizmetler için nitelik ve nicelik kapsamında yeterli olmayan kurumlara yöneltmiştir.

Özelleştirme furyası kendini tarımda da göstermiş ve devlet arazileri özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmenin de gerçek yararlanıcıları, yatırımcılar ve girişimciler olmuştur. Arazi mülkiyetleri zamanla az sayıda kişinin elinde toplanmış, tarım sektöründe eşitsizlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sulanan tüm arazilerinin dörtte üçü, ayrıcalıklı grubun elinde olan araziler olmuştur (Ababsa, 2014). 2008 ve 2009 yıllarında Suriye hükûmeti, düşük yakıt ve gübre fiyatları gibi bazı devlet sübvansiyonlarını iptal etmiştir. BM İnsanî İşler Koordinasyon Ofisi’ne göre, Orta Doğu için son derece kurak geçen 2006-2010 yılları arasında özellikle

Rakka, Haseke ve Deyrizor illerinde yaşayan bir milyon köylü, uluslararası yardım almak zorunda kalmış, çobanlar hayvanlarının %80-85'ini kaybetmiş, 160 ile 220 köy terk edilmiş ve 300.000 aile ülke içinde yer değiştirerek iş bulabileceği Şam ve Halep gibi büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır (Reliefweb, 2010).

Beşar Esed hükümetinin serbest ekonomi politikaları ve derinleşen özelleştirme süreci ülkede yeni tekellerin oluşmasına neden olmuş, devlet burjuvazisi ile ticaret burjuvazisi arasında özel sektör işlerinin yürütülmesi ve rejimin iş dünyasındaki ağlarının derinleşmesi için holdingler kurulmuştur. Holding sistemi ile ticaret burjuvazisi, en karlı projelere ulaşmak, pazarı genişletmek ve rejimin siyasî korumasından daha fazla faydalanmak gibi ekonomik avantajlar elde etmiştir. Rejime olan sadakat düzeyi ile belirlenen ekonomik fırsatlardan en çok yararlanan kişi Esed'in kuzeni olan Rami Mahluf olmuştur. Esed döneminde bir ticaret imparatorluğu kuran ve Cham Holding'in ana hissedarlarından olan Mahluf, telekomünikasyon, petrol ve doğal gaz, inşaat, banka, ulaşım ve perakende gibi birçok sektörde lider konumda yer alarak Suriye'nin en zenginlerinden biri olmuştur (Sottimano, 2016). Dönem içerisinde Esed rejimi ile en çok işbirliğinde bulunan diğer holdingler, Bina Holding, Nahas Girişim, Souria Holding ve MAS ve Hamsho Grup'tur (Butter, 2015). Bu tekel oluşumları Suriye'deki tüm işletmelerin neredeyse %99'undan fazlasını oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) olumsuz etkilenmiştir (Abboud, 2017). Küçük ölçekli özel girişimlerin sosyal piyasadan dışlanması enformel sektörün daha da büyümesine neden olmuştur. Bu durum ise özel sektörde çalışan kişilerin iş koşullarının ve gelirlerinin daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

Esed'in siyasî yönetimi ve ekonomik politikaları eşi benzeri görülmemiş bir yoksullaşmaya yol açmış, Hafız Esed döneminden beri devam eden gelir eşitsizlikleri artmaya devam etmiştir. 1990 yılında yoksulluk oranı %14,3 olan Suriye'de 2007 yılına gelindiğinde nüfusun %33'ü yoksulluk sınırının altında, %30'u da bu yoksulluk sınırının biraz üzerinde yaşar hale gelmiştir (Abdel ve ark., 2011). Yoksulların %62'si kırsal alanlarda yaşarken %38'i kentsel alanlarda yaşamış; 2006 yılında başlayan kuraklık, hem yoksulluğun artmasına hem de kırdan kente göçü arttırarak kentsel işsizliğin artmasına neden olmuştur.

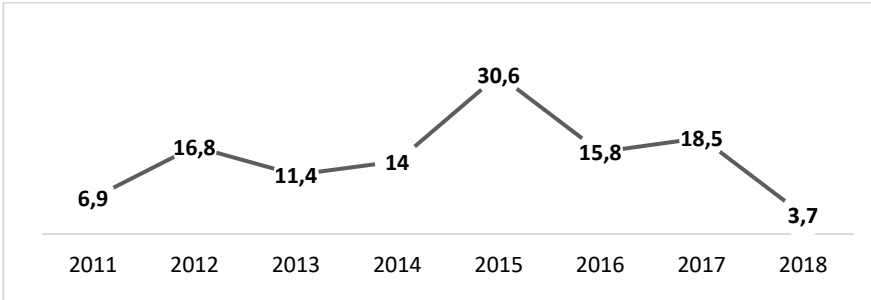
Gelinen son noktada yaşanan bu büyük değişimler, Esed yönetiminin serbest piyasa ekonomisi kapsamında yanlış politikalar uyguladığını, toplumu içerdeki ve dışardakiler olmak üzere ikiye böldüğünü ve bu bölünmenin kaynakların dağılımında eşitsizliği artırarak, ekonomik yapının sürdürülemez bir hale gelmesine neden olduğunu göstermektedir.

İÇ SAVAŞ EKONOMİSİ

2021 yılı Mart ayı ile onuncu yılını dolduran iç savaş, Suriye ekonomisine hayâl edilemez bir yıkım yaşatmıştır. Geçen süreçte iktisat politikaları topluma katma değer yaratmaktan ziyade bir savaş aracı olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle savaşan aktörler, ekonomik kaynakları ve politikaları, karşı tarafı yıpratmak, savaşmaya devam edebilecek araçlardan yoksun bırakmak ve savaşan taraf topluluklarını temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum bırakarak, taraf seçmeye zorlamak adına bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Suriye’de ekonomik kaynaklar ve iktisat politikaları, bir fiziki kuşatma aracına dönüşmüştür.

İç savaş, ülkenin konut, okul, hastane, fabrika gibi inşaat ve teçhizatından elektrik, su, ulaşım ve iletişimine kadar bütün fiziki sermayesine ve altyapısına büyük bir darbe indirmiştir. BM Batı Asya Ekonomik Komisyonu (Economic and Social Commission for Western Asia-ESCWA)’nın Suriye’nin Geleceği için Ulusal Gündem Programı (The National Agenda for the Future of Syria Programme-NAFS) kapsamında yaptığı araştırmalarda 2010-2018 yılları arasında fiziki sermayeye verilen zararın 2010 yılı fiyatları ile yaklaşık 118 milyar dolar olduğu tahmin edilmiştir (ESCWA, 2020).

Grafik 1: 2011-2018 Arasında Fiziksel Sermayeye Verilen Zarar Düzeyi (Milyar \$)

Kaynak: ESCWA.

Silahlı operasyonların zaman içindeki konumuna bağlı olmak üzere fiziksel sermaye zararı, 30,6 milyar dolar düzeyi ile en yüksek zarar seviyesine 2015'te⁵ ulaşmıştır. Çatışma kaynaklı hasarlar sermayenin yoğun olduğu sektörlerde yani konut, ulaşım, imalat, elektrik ve sağlık sektörlerinde yaşanmış, en sert darbeyi %17,5 ile konut sektörü almıştır. Konut sektörünü %12,6 ile ulaşım, %9,9 ile imalat, %6,2 ile elektrik sektörleri takip etmiştir. Fiziksel sermayenin en çok zarar gördüğü şehirler Halep, Şam (kırsal kesim), Humus, Rakka, İdlip ve Deyrizor olmuştur (ESCWA, 2020).

Tablo 3: 2011-2020 Yılları Arası Suriye'nin Temel Ekonomik Görünümü

	2011	2013	2015	2017	2018	2019	2020
GSYH (Milyar \$)	67.29	27.01	19.09	13.34	16.36	20.37	18.08
Hükümet Bütçesi (Milyar \$)	17.88	19.48	3.53	5.19	6.93	7.73	5.7
Kişi Başına Düşen GSYH (Bin \$)	3192	1380	1061	780	966	1194	1075
Merkezi Yönetim Borcu (GSYH'nin %'si)	20.1	53.9	36.2	27.9	25.1	24.2	35
Ekonomik Büyüme Oranı (Yıllık %)	4.6	-26.3	-6.1	1.9	2.7	4.8	-11.7
Enflasyon Oranı (Yıllık %)	4.8	51.8	38.5	18.1	0.9	13.4	163.1
İşsizlik Oranı (Toplam işgücünün %'si)*	8.6	8.7	8.5	8.3	8.2	8.2	9.03
Genç İşsizlik (15-24 Yaş Toplam İşgücünün %'si)*	20.25	20.74	20.95	20.95	20.86	20.84	VY
Nüfus Artış Hızı (Yıllık %)	-1.32	-4.3	-3.9	-2.14	-0.9	0.74	2.5
Bürüt Sermaye Oluşumu (Milyar \$)	19.680	7.617	5.443	3.810	4.665	5.811	VY
Mal ve Hizmet İthalatı (Milyar \$)	22.270	8.767	6.137	4.307	5.277	6.580	VY
Mal ve Hizmet İhracatı (Milyar \$)	22.404	8.807	6.201	4.348	5.326	6.639	VY
Petrol Üretimi (Bin Varil)**	352.8	59.2	27.0	24.61	24.05	33.65	43.02

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD),

*: International Labour Organization (ILO)

** : BP, Statistical Review of World Energy

⁵ PYD/PKK ve IŞİD arasında Ayn-El Arab'ta yaşanan 4 aylık savaş, El-Nusra Cephesi liderliğindeki muhaliflerin İdlip şehir merkezini ele geçirmesi, Palmira Antik Kenti'ne Rus askeri müdahalesi gibi olayların yaşandığı yıldır.

Fiziksel sermayenin yok edilmesi, kayıplar ve zorunlu göç Suriye'nin ekonomik koşulları için özellikle de ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, kişi başına düşen gelir, mali bütçe gibi makroekonomik göstergeler için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Tablo 3, 2011-2020 yılları arasında Suriye ekonomisinin makroekonomik göstergelerine yansıyan yıkıcı sonuçları göstermektedir. Suriye'nin 2010 yılında 60 milyar dolar olan GSYH'si, iç savaşın yoğunlaşması ve ülke geneline yayılması nedeniyle 2012 ve 2013 yıllarında %26,3 daralmıştır. Çatışmanın devam etmesi nedeniyle ekonomik aktivitenin dibe vurması sonucu 2014 ve 2015 yılında da bu daralma devam etmiştir. 2016 yılında ülke GSYH'si 12,4 milyar dolara kadar gerileyerek neredeyse %80 küçülmüştür. 2017 yılında iç savaşın başlamasından bu yana ilk kez olumlu bir değişiklik yaşanmış ve GSYH, %2 düzeyinde büyümüştür. 2018 ve 2019 yıllarında da bu durum devam etmiş ve ülke ekonomisi sırasıyla %2,7 ve %4,8 düzeyinde bir büyüme yaşamış, GSYH'de 2019 yılında 20 milyar dolar seviyesine kadar ulaşmıştır. Büyüme rakamlarında görülen iyileşmelerde, şiddetin azalması yani güvenlik konusunda yaşanan görece iyileşme ile âtl üretim kapasitelerinin kullanılması etkili olmuştur. Ancak 2019 yılı Ekim ayında Lübnan'da başlayan ekonomik kriz, 2020 yılı Mart ayında ülkede görülen Covid-19 salgını ve 2020 yılı Haziran ayında Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası'nın devreye girişi ile GSYH yeniden küçülmüş ve 2020 yılında 18 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 3'teki bütçe verileri incelendiğinde, Suriye bütçesinde 2012 yılından itibaren büyük bir daralma yaşandığı görülmektedir. Ancak Suriye poundu (SYP) cinsinden bütçe değerlendirildiğinde, bütçede 2011 yılından beri bir önceki yıla göre milyarlarca SYP artış yaşanmıştır. Bunun nedeni şüphesiz ülke parasında yaşanan değer kaybı, ekonomik aktivitede yaşanan düşüş, büyüyen açık ve artan enflasyon oranıdır. 2012 yılında 22 milyar dolar olan bütçe, 2020 yılında 5,7 milyar dolar düzeyine kadar düşmüştür. 2021 yılı genel bütçesi ise Esed tarafından 2,9 milyar dolar olarak onaylanmıştır. Ülke ekonomisinde yaşanan ekonomik krizi gerçek anlamda ortaya koyacak olan gösterge kişi başına düşen bütçe harcamalarıdır. Rejim, kendi kontrol ettiği bölgede yaşayan insan sayısı 2011 yılına kıyasla neredeyse %50 azalsa (2011 yılında 21,4 milyon iken 2020 yılında 11,7 milyona düşmüştür) da 2011 yılına kıyasla

bütçeden kişi başına daha az harcama yapmıştır. 2011 yılında kişi başına 753 dolar harcama yapan rejim, 2021 yılı bütçesinde sadece 227 dolar harcama yapılacağını açıklamıştır. Bu değer rejimin, 2021 yılında 2010 yılına kıyasla vatandaşlarına üç kat daha az harcama yaptığı anlamına gelmektedir.

Suriye bütçe harcamalarında yaşanan bu sürekli düşüş, daralan gelir tabanını yansıtmaktadır. 2021 yılı toplam geliri, 2010 yılı bütçesine göre %83 azalmıştır. 2012 yılına kadar devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü petrol ve vergi gelirleri oluşturmuştur. İç savaş süresince petrol gelirleri tamamen buharlaşırken, vergi gelirleri de önemli ölçüde azalmıştır. Vergi gelirlerinin azalmasında ekonomik aktivitenin kaybı ve kayıt dışı ekonominin genişlemesi etkili olurken petrol gelirlerinin buharlaşmasında ise savaşın altyapıya verdiği zarar, 2011 yılı Eylül ayında devreye sokulan, 2015 yılında genişletilen ve doğrudan petrol sektörünü ilgilendiren Avrupa Birliği (AB) yaptırımları⁶ ve rejimin üretim hâkimiyetini kaybetmesi etkili olmuştur. Ülkede GSYH'nin neredeyse %25'ini oluşturan petrol sektörü, çökme noktasına gelmiştir. 2014 yılında Esed Rejimi'nin Petrol Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada sadece 2011 ve 2014 yılları arasında petrol sektörünün 23,5 milyar dolar zarar ettiği ifade edilmiştir (Ministry of Oil and Mineral Resources, 2020). 2010 yılında günlük ortalama 385.000 bin varil olan petrol üretimi, iç savaş sırasında petrol üretim noktalarının önemli bir bölümünün rejim dışındaki güçlerin kontrolü altına girmesi nedeniyle azalarak 2014 yılında günlük ortalama 33 bin varil, 2016 yılında ise 25 bin varil seviyesine kadar gerilemiştir. 2008-10 yılları arasındaki ortalama petrol üretimi günlük yaklaşık 400.000 bin varil olan Suriye'nin geldiği bu üretim seviyesi yaklaşık %94'lük bir düşüşü ifade etmektedir. Petrol üretim sahalarında hem çıkarma hem de iletim anlamında petrol altyapısına verilen zarar nedeniyle düşük üretim seviyeleri 2017 ve 2018 yıllarında da devam etmiş, üretim günlük ortalama 24.000 bin varile gerilemiştir. 2019 yılında iç savaş şiddetinin azalması ve rejim dışındaki güçlerden bazı üretim sahalarının geri alınması ile üretim artış göstermiş ve 2020 yılında günlük

---

⁶ AB yaptırımları, Suriye petrolünün %95'inin AB'ye satılıyor olması nedeniyle doğrudan petrol sektörünü ilgilendirmektedir.

ortalama 43 bin varil seviyesine yükselmiştir. Rejimin en güçlü gelir kaynağı olan petrol gelirleri, 2020 yılında tekrar artışa geçmiş gibi görünse de 2012 yılı gelirleri ile kıyaslandığında hala çok düşüktür. Bugün rejimin son on yılda petrol ve gaz sektöründeki kayıplarının 91,5 milyar dolar düzeyine ulaştığı tahmin edilmektedir (Even ve Fadlon, 2021).

Tablo 4: Suriye'nin 2010-2020 Yılları Arasındaki Mal İhracatı ve İthalat Düzeyi

Mal İthalatı	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020
Tüm ürünler (Milyar \$)	17.561	8.642	7.483	4.864	6.828	6.283	4.154
Belirtilmeyen mallar	87	43.8	358.6	305	342	151.2	368
Plastikler ve plastikten eşya	1.055	618.6	247.5	278.6	385.2	361	231.4
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler	1.445	683.5	393.8	232.7	452.6	398	205.2
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve mineralden elde edilen ürünler	3.451	340.9	67.4	23.7	73.7	200.2	202.1
Mal İhracatı							
Tüm ürünler (Milyar \$)	11.352	2.287	1.143	819.8	735.6	736.7	865.55
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve mineralden elde edilen ürünler	5.663	149.29	58.3	323	162	122	974
Hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar	93.1	50	44	92.9	136.3	123.4	115.4
Yenilebilir meyve ve kuruyemişler	451.1	201.9	157.7	153	127.5	125.6	110.8
Kahve, çay, maté ve baharatlar	58.4	71.2	75.8	122.9	91.2	95.4	98.2
Yenilebilir sebzeler	438.4	174.8	92.2	70	34.3	76	93.3
Hububat	6.3	80	390	18	8	10.1	90.6
Pamuk	369	56.5	83.9	37.5	22	7	40.2

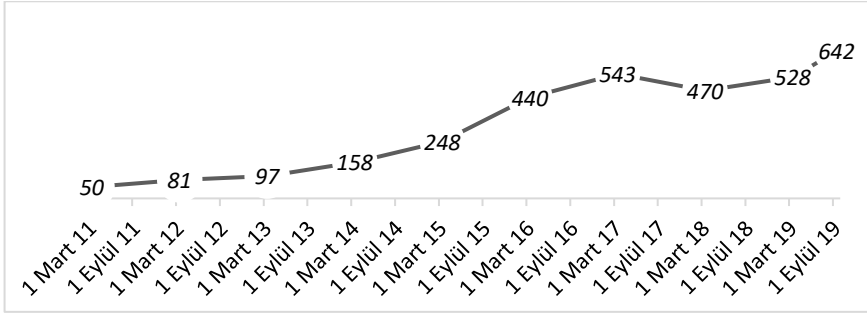
Kaynak: Trade Map

VY: Veri Yok

Bir ülkenin ekonomik büyümesinin bir simülatörü olarak kabul edilen dış ticaret, çeşitli ülkelerin kaynaklarının optimal kullanılmasını, işletmelerin gelişmesini, tekellerin ortadan kaldırılmasını ve rekabetin artmasını sağlar. Tablo 4'teki Suriye'nin dış ticaret verileri incelendiğinde, 2010 yılında ülkenin yaklaşık 29 milyar dolarlık bir ticaret hacmine sahip olduğu görülmektedir. 2011 yılında başlayan iç savaşın bir

sonucu olarak ticaret hacmi hızla daralarak 2020 yılında 5 milyar dolar düzeyine kadar gerilemiştir. Dış ticaretteki bu gerilemenin temel nedenleri yıkılan altyapı, azalan üretim ve ticaret ambargoları olmuştur. Çöken dış ticaret, Suriye'nin ticaret açığı vermesine neden olmuştur. 2010 yılında %65 olan ihracatın, ithalatı karşılama oranı 2020 yılında %20,8 seviyesine düşmüştür. İç savaş sırasında sanayiye ve tarıma verilen zarar, Suriye'nin ithalata bağımlılığını artırırken; ülkede yaşanan döviz kıtlığı ve SYP'nin zayıflığı, rejimin gıda ürünleri de dâhil olmak üzere ithalatı finanse etme kabiliyetini azaltmıştır. 2000-10 dönemi Suriye için işletmelerin geliştiği, rekabetin arttığı, iç savaş süresince yaşanan dönem ise tekelci varlıkların oluşumunun arttığı dönem olmuştur.

Grafik 2: Suriye Karaborsasında Dolar Fiyatı (Dolar/Suriye Poundu)

Kaynak: Karam Shaar

Grafik 2, 1 doların SYP karşısındaki değerini göstermektedir. Grafik 2'de görüldüğü üzere ülkede yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında ülke parası da büyük değer kaybı yaşamış, 2011 yılında 50 SYP olan 1 dolar, 2014 yılında 158 SYP'ye yükselmiştir. Suriye Merkez Bankası (MB), bu ani yükseliş karşısında piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde döviz arzını artırma hamlesinde bulunmuş yani dolar kurunu sabit tutmak için Merkez Bankası rezervlerinden satış yapılmıştır (SANA, 2016). Ancak devam eden çatışmaların yarattığı risk ortamı nedeniyle ülke parasında yaşanan değer kaybı devam etmiş ve 1 dolar 2016 yılında 440 SYP, 2019 yılında ise 528 SYP'ye kadar yükselmiştir. Ülke parasında yaşanan değer kaybı sonucu 2011 yılında %4,8 olan enflasyon oranı 2016'da %48 seviyesine kadar yükselmiştir. MB hem ülke parasında yaşanan değer kaybını önlemek hem de enflasyondaki artışı azaltmak amacıyla fiyat

istikrarı kapsamında bir dizi girişimde bulunmuş, 2016 yılı sonrasında enflasyon oranlarında görece olarak iyileşmeler yaşanmış, ülke parası değeri kazanmıştır. Ancak tükenen kaynaklar karşısında rejimin maaşları ödemesi ve askerî harcamalarını finanse etmesi için MB, para basmak zorunda kalmış, yani piyasaya daha çok para enjekte edilmiştir. Bu durum ise hem ülke parasının değerinin düşmesine hem de enflasyonist etkilerin yeniden artmasına neden olmuştur. 2018 yılında 470 SYP olan 1 dolar 2019 yılı Mart ayında 528, Eylül ayında 642 SYP'ye yükselmiştir. 2019 yılı Ekim ayında Lübnan'da başlayan ekonomik kriz nedeniyle bu etki şiddetini arttırmış, ekonomik aktivitede aksamalar ve Suriyelilerin satın alma gücünde daha fazla kayıp yaşanmasına neden olmuştur.

Tüm bunların yanında Suriye'de ILO verilerine göre, 2010-2016 yılları arasında ortalama %8,6 gibi oldukça düşük bir işsizlik oranı olduğu görülmektedir. Ancak Mart 2011'den beri büyük bir yıkımın yaşandığı ve işgücü, tarım ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşan Suriye'de işsizlik oranının bu denli az olması hem imkânsız hem de yanlıcıdır. Keza saha çalışması yapan uluslararası kuruluşların çalışmalarına göre, Suriye'de 2010-2015 yılları arasında 2,1 milyon fiili ve potansiyel iş kaybedilmiş, işsizlik oranı 2015 yılında %55 düzeyine kadar yükselmiştir. Genç işsizlik oranları için de bu durum geçerlidir ve ILO verilerine göre sadece %21 olan genç işsizlik oranı uluslararası kuruluşların çalışmalarına göre 2013 yılında %69, 2015 yılında ise %78 seviyesine kadar yükselmiştir (ESCWA, 2020). 2019 yılında ise toplam iş kaybı 3,7 milyon seviyesine yükselmiştir. İşsizlik oranında yaşanan artışa rağmen Suriye'nin çeşitli sektörlerindeki işadamları işgücü eksikliğinden şikâyetçi olmuştur (Daher, 2018). İşgücü eksikliği, insanların çalışmak istememesinden değil çalışma çağındaki vasıflı işçilerin iç savaş nedeniyle ölüm, yaralanma, tutuklanma, sürgün, göç gibi savaş ile ilgili faktörlerden dolayı kaybedilmesinden kaynaklanmıştır. Kısacası iç savaş, yüksek derecede işsizliğe ve işgücü piyasasında önemli eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2011'de başlayan iç savaş süresince Suriye'de kamu borcu yeniden yükselmiş, ticaret açığı artmış, büyük bir sermaye kaçıışı yaşanmış, enflasyon artmış, çok sayıda iş yok olmuş ve bunun bir sonucu olarak işsizlik yükselmiş, gelir adaletsizliği yükselmiş, yoksulluk artmış, devlet

kurumları zayıflamış, yolsuzluk ve suç faaliyetleri gelişmiş, sert ekonomik yaptırımlara maruz kalınmış, doğrudan ve dolaylı olarak ciddi çevresel hasarlar (arazi bozulması ve hava kirliliği gibi) ortaya çıkmıştır. Ülkede 2018 ve 2019 yıllarında şiddet olaylarının eskiye nazaran azalması sonucunda ekonomik hareketlilik yeniden başlasa da 2019 yılı Ekim ayında komşu ülke Lübnan'da modern tarihin en büyük ekonomik bunalımlarından birinin başlaması, Covid-19 salgınının ülkede görülmesi ve hemen ardından Haziran ayında ABD tarafından Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası kapsamında sert yaptırımların uygulamaya koyulması sonucunda ekonomik sorunlar yeniden derinleşmeye başlamıştır.

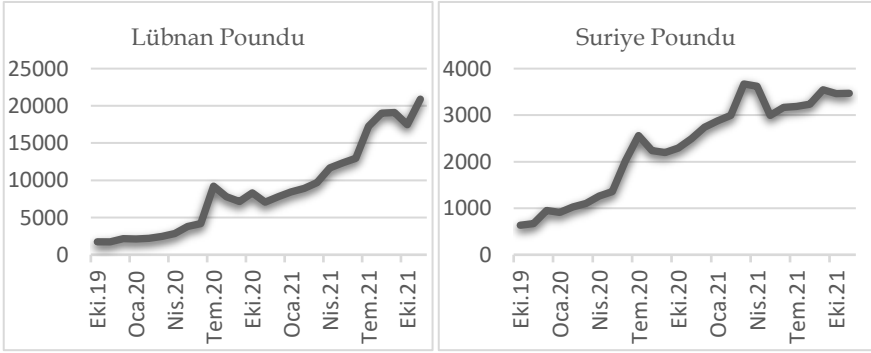
Lübnan Ekonomik Krizi'nin Suriye Ekonomisine Etkisi

2019 yılı Ekim ayında hayat pahalılığından şikâyetçi olan Lübnan halkı hükûmeti protesto etmek amacıyla sokaklara dökülmüş ve protestoların şiddetinin artması sonucu Hariri hükûmeti istifa etmiştir. Değişen hükûmet ve Lübnan MB'nin ortak çalışması ile Lübnan poundunda yaşanan hızlı değer kaybını engelleyerek ekonomik krizin derinleşmesini önlemek amacıyla bankalardan haftalık sadece 100 dolar para çekmeye izin veren ve yurt dışına para transfer edilmesini yasaklayan bir yasa Lübnan Parlamentosuna sunulmuş ve parlamento tarafından kabul edilen yasa yürürlüğe girmiştir (Banque Du Liban, 2020). Alınan bu önlemlere rağmen COVID-19 salgınının da ülkede görülmesi ile birlikte ekonomik göstergelerdeki bozulmalar devam etmiş ve Lübnan'da 1975-1990 yılları arasındaki iç savaştan bu yana istikrar için en büyük tehdit olarak görülen bir finansal kriz süreci resmen başlamıştır. 2019 yılı Kasım ayında karaborsada 2250 Lübnan poundu olan dolar, 2020 yılı Haziran ayında 8.200, 2021 yılı Haziran ayında 22.000 ve Kasım ayında 23.021 Lübnan poundu seviyesine kadar yükselmiş, ülke parası neredeyse %95 değer kaybetmiştir (Lira Rate, 2021). Ülkede gıda fiyatları ise son iki yılda %600'den fazla artmıştır (Central Administration of Statistics, 2021).

Lübnan ekonomik krizi sadece kendi sınırları içerisinde kalmamış, iç savaşın başladığı günden itibaren rejimin ve iş adamlarının tahmini olarak 40-60 milyar dolar düzeyindeki gelirlerini ve yatırımlarını Lübnan'a aktardığı (The Arab Weekly,2021) komşu ülke Suriye'ye de sıçramıştır. Suriyeli iş adamları için Lübnan bankaları, tasarruflarını yatırmayı tercih

ettiği nispeten güvenli bir sığınak olmuştur. Ancak Lübnan'daki mevcut kriz Suriye rejimi ile ekonomik aktörlerin paraya erişememesine neden olmuş, yıllardır süren bir iç savaş ve savaşın getirdiği yaptırımlar ile boğuşan Suriye ekonomisini derinden sarsmıştır. Lübnan'da bankacılık sektörü için iyi bir adım olarak görülen dolar kısıtlaması Esed rejimi için kötü bir hamle olmuştur. Bu zamana kadar AB ve BM yaptırımlarından Lübnan ile olan bankacılık ağları sayesinde kaçmayı başaran ve uluslararası ticaret için ihtiyacı olan doları Lübnan'dan karşılayan Esed rejimi, iç savaşın getirdiği bir zorunluluk sonucu Lübnan'a bağımlı hale gelmiştir. Ancak, Lübnan'ın nakit çekme ve bankacılık işlemleri üzerinde başlattığı sıkı kontroller, bankalardan varlık transferini zorlaştırmış, özellikle de yurtdışındaki Suriye diasporalarından yapılan banka havalelerinin düşmesine neden olarak devletin döviz gelirlerini etkilemiş, yurt içi yatırım tabanını daraltmıştır.

Grafik 3: Suriye ve Lübnan Poundu'nun Karaborsadaki Dolar Fiyatı

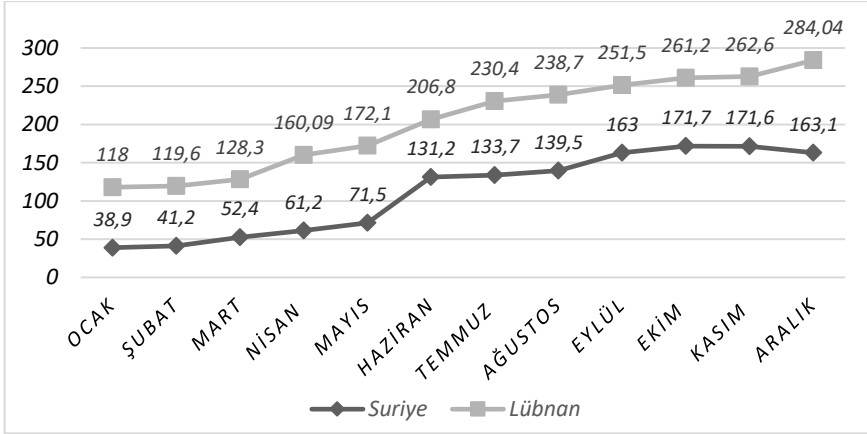

Kaynak: Lira Rate.org, Karam Shaar.

Lübnan poundunun çökmesiyle SYP de dengesini kaybetmiştir. Grafik 3, Ekim 2019 yılında Lübnan'da başlayan ekonomik kriz sonrası Lübnan ve Suriye poundunun dolar karşısındaki durumunu yansıtmaktadır. İç savaş başlamadan önce 47 SYP olan ve iç savaş süresince en çok 2017 yılı Şubat ayında 527 SYP seviyesine kadar yükselerek zirveyi gören dolar, 2019 yılı Ekim ayında 634, 2020 yılı Ocak ayında 912 seviyesine yükselmiştir. SYP'de yaşanan bu ani değer kaybı sonrası Muhaliflerin kontrolündeki İdlib'de satın alım gücü daha yüksek olan Türk lirasına (TL) geçilmiştir (FRANCE24, 2020). SYP'de yaşanan değer kaybının

önüne geçilmesi adına ödeme aracı olarak Suriye lirası dışında işlem yapılmasının yasaklanmasına ilişkin Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmış ancak bu KHK doların yükselişine engel olamamıştır (Syrian E-Government Portal, 2020). 2021 yılı Kasım ayında ise 3485 SYP'ye kadar yükselmiştir (Karam Shaar, 2021).

Grafik 4: 2020 Yılı Enflasyon Oranı

Kaynak: Central Administration of Statistics (Lübnan) <http://www.cas.gov.lb/index.php/economic-statistics-en>;

Central Bureau of Statistics (Suriye) <http://cbssyr.sy/index-EN.htm>

Lübnan, iç savaş süresince rejimin Rusya ve İran'dan sonra ayakta kalmak için kullandığı en etkin kanallardan biri olmuştur. Dünya Bankası raporlarında Lübnan-Suriye sınırında yılda 4,5 milyar dolar değerinde kaçakçılık faaliyetlerine izin verildiği belirtilmiştir (World Bank, 2020). Özellikle mal ithalat ve ihracatında Lübnan limanları, Suriye'nin batıya açılan kapısı olmuştur. Lübnan' da uygulamaya konulan dolar kısıtlaması sonrasında sıcak paraya ulaşmakta sıkıntı yaşayan rejim, halk için gerekli olan temel besin maddelerini ithal etmekte büyük sıkıntılar yaşamıştır. Yaşanan bu sıkıntıların bir sonucu olarak Lübnan'da olduğu gibi Suriye'de de gıda fiyatları artış göstermiş ve enflasyon oranı %163,1 düzeyine kadar ulaşmıştır.

SYP değer kaybederken enflasyon artmış, Suriye halkı yiyecek, enerji ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamada büyük sıkıntılar yaşamıştır. MB, SYP'nin dolar karşısındaki hızlı değer kaybına müdahale etse de başarısız olmuştur. Ekonomik sıkıntıların devam etmesi sonucu rejim

kontrolündeki bölgelerde protestolar yaşanmıştır. Esed, poundu istikrara kavuşturacak yeterli politika önlemlerinin alınmadığı gerekçesi ile 2020 yılı Nisan ayında MB başkanını görevden almıştır. Deyimi yerindeyse Lübnan krizi ile derinleşen mali ve ekonomik sıkıntılarının bileti MB başkanına kesilmiştir. MB başkanının görevden alınmasından hemen sonra SYP devalüe edilmiş ve 700 SYP olan dolar alım fiyatı 1.256 SYP'ye yükseltilmiştir (Reuters, 2020).

Covid-19 Salgınının Suriye Ekonomisine Etkisi

Çin'de 2019 yılının Aralık ayının başlarında ortaya çıkan ve 2020 yılı itibarıyla hızla dünyaya yayılan Covid-19 salgınına dair Suriye'de ilk vaka 22 Mart günü açıklanmıştır (SANA, 2021). Suriye ekonomisinin yıllardır süren iç savaşın bir sonucu olarak küresel ekonomiden marjinalleşmesi nedeniyle salgından daha az etkileneceği düşünülse de bütün dünyada hayatı durma noktasına getiren sosyal hayatı, siyaseti ve ekonomiyi derinden etkileyen Covid-19 salgını, uzun süredir çatışmaların sürdüğü, siyasi huzursuzlukların boy gösterdiği ve bitmek bilmeyen ekonomik krizlerin yaşandığı Suriye ekonomisini de derinden etkilemiştir.

Salgının yayılmasını önleyerek ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik krizin daha da şiddetlenmesini engellemek isteyen rejim, sınırların kapatılması, uçuşların durdurulması, şehirlerarası seyahatin kısıtlanması, kısıtlı ulaşım, sosyal faaliyetlerin yasaklanması, okul, market ve restoranların kapatılması ve sokağa çıkma yasağı gibi tedbirler almıştır. Şam Üniversitesi Ekonomi Bölümü uzmanlarının yaptığı bir araştırmada, ülkede karantinadan kaynaklanan günlük tahmini kaybın 33,3 milyar SYP (200 milyon dolar), Mart ve Nisan aylarındaki toplam kaybın ise 2 trilyon SYP (~1 milyar dolar) seviyesine ulaştığı ifade edilerek, sokağa çıkma yasağının tam bir ekonomik çöküşe adım adım yaklaşmak olduğu belirtilmiştir (Makki, 2020). Üretim tesisleri zorunlu kapatılardan kısmen muaf tutulsa da kişilerin hareketliliği üzerindeki kısıtlamalar, fabrika işçilerini engellemiş dolayısıyla üretim durma noktasına gelmiştir (Gusun, 2020). Diğer Suriye bölgeleriyle (örneğin kuzeybatı ve kuzeydoğu) ve komşu ülkelerle, özellikle de Lübnan ile sınırların kapanması, ihracatın düşmesine neden olmuş ve hammadde ithalatında sorunlar yaşanmıştır. Rejim ekonomik yükün kaldırılamaz hale gelmesi sonucu hızla rotayı tersine çevirmiş ve kısıtlamaları hafifletmiştir.

BM, Suriye'nin salgını kontrol altına almak için 115 milyon dolara ihtiyacı olduğunu açıklamış ancak rejim, Covid-19 salgınına karşı tedbirlerini finanse etmek için 100 milyar SYP yani yaklaşık 77 milyon dolar tahsis edileceğini açıklamıştır (Enab Baladi, 2000). Ayrıca "Acil Sosyal Müdahale için Ulusal Kampanya" adı verilen bir kampanya kapsamında özel sektörden, bireylerden ve Suriye diasporasından bağış toplamak için bir banka hesabı oluşturulmuştur (GolanTimes, 2020). Yerel sanayiye desteklemek için Suriye rejimi, ithalat vergilerini azaltmış, gıda, tıbbi ürünler (örneğin maskeler ve antiseptikler) ve hammaddeler için ithalat prosedürlerini gevşetmiştir. Ayrıca Merkez Bankası, bankalara olan kredilerin geri ödemelerini 3 ay ertelemiş ve gecikme zammı ödemesine muafiyetler getirmiştir (Enab Baladi, April 2020).

Rejim, kamu, sağlık ve eğitim sektörleri ile savunma sektöründe çalışanlar için ayda 50.000- 30.000 SYP (~39-23 dolar), yoksullar ve pandemiden etkilenen sektörlerdeki (Oteller, restoranlar, otobüs ve taksi şoförleri ve serbest meslek sahipleri gibi) işçiler için ise bir defaya mahsus olmak kaydıyla 100 bin SYP (~60 dolar) düzeyinde bir destek sağlanacağını açıklamıştır (Enab Baladi, Jun 2020: SANA, 2020).

Ülkede artan fiyatlar göz önüne alındığında, Suriyelilere verilen desteğin ihtiyaç duyulunun çok altında bir rakam olduğu görülmektedir. Ülkedeki asgari ücret ise en son 2019 yılı Kasım ayında yapılan zam ile 47.000 bin SYP düzeyindedir. Açlıkla mücadele ile gıda güvenliği alanında dünyanın en büyük insanî yardım kuruluşu olan Dünya Gıda Programı (World Food Programme, WFP), Suriye'de 2019 yılı Kasım ayında 28.303 bin SYP olan 5 kişilik bir aileyi bir ay boyunca beslemeye yetecek standart bir gıda sepeti fiyatının 2020 yılı Nisan ayında 50.452 bin, Mayıs ayında 56.688 bin ve Temmuz ayında 86.571 bin SYP olduğunu açıklamıştır (WFP, 2019:2020). Standart bir gıda sepetinin fiyatı 2021 yılı Mart ayında 180.792 bin, Ekim ayında ise 202.231 bin SYP'ye kadar yükselmiştir. Gıda fiyatlarında yaşanan artışlar sonucunda rejim asgari ücrete zam yapmak zorunda kalmış ve asgari ücret 71.515 bin SYP'ye çıkarılmıştır (SANA, 2021: Syrian Law Journal, 2021). Bazı raporlar, rejimin maaş artışını daha fazla para basarak finanse ettiğini öne sürmüştür (Financial Times, 2020). WFP, Suriye'deki temel gıda fiyatlarının savaş önceki fiyatlara kıyasla 29 kat arttığını tahmin etmiştir. Bu

rakamlar SYP'deki değer kaybını ve Suriye ekonomisindeki bozulmayı yansıtmaktadır.

Özetle, mevcut yüksek enflasyon oranları ve SYP'nin değer kaybetmeye devam etmesi insanların gıda ve diğer temel ürünlerine erişimde sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Birçok ürünün fiyatında ani artışlar yaşanmış bu durum ise %83'ü yoksul olan halk üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır. Fiyatların yükselmesinin arkasında sadece SYP'nin çöküşü ve gıda ürünlerine yönelik artan talep değil, aynı zamanda yerel tüccarların tekeli uygulamaları da etkili olmuştur. Zaten zor koşullar altında yaşamaya çalışan Suriye halkı, Lübnan krizinden sonra Covid-19 salgını ile de yaşamını bir şekilde idame ettirmeye çalışmıştır.

Sezar Yaptırımları'nın Suriye Ekonomisine Etkisi

Lübnan Ekonomik krizi ve Covid-19 salgını ile sarsılan Suriye, bu sarsıntılara ek olarak bir de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin 17 Haziran'da uygulamaya koyduğu ve bugüne kadar eşi benzeri görülmemiş bir kapsama sahip olduğu iddia edilen yeni yaptırımlar ile karşı karşıya kalmıştır. Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası olarak adlandırılan yaptırımlar ile savunma, enerji, finans ve inşaat sektörü hedef alınmış, ayrıca MB'nin de faaliyetlerinin mercek altına alınması ve kara para aklama faaliyetlerinin tespit edilmesi halinde ekstra yaptırımlar uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Congress, 2019: U.S. Department of State, 2020).

Yasada, Suriye rejimine mali, maddî veya teknolojik destek veren veya Suriye rejimi ve müttefikleri İran ve Rusya hükûmetleri adına askeri girişimlerde bulunan yabancı bireylerin veya onlara hizmet sağlayan şirketlerin de bu yaptırımlara maruz kalacağı ifade edilmiştir. Yani, yaptırımlar rejim ile Rusya, İran, Lübnan, Irak ve Çin gibi ilişkileri olan veya Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan gibi ilişki geliştirmek isteyen ülkeleri ve şirketleri hedef almış ve rejiminin destekçilerini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu yönü ile daha önceki yaptırımlardan ayrılan Sezar yaptırımlarının ülke ekonomisine önemli yansımaları olmuştur.

Derin bir ekonomik kriz yaşayan Lübnan hükûmeti, yaptırımlara maruz kalmamak adına yasanın yürürlüğe girmesinden hemen sonra Lübnan ürünlerinin Suriye'ye ve Suriye tarım ürünlerinin de Lübnan'a ticaretini bir süreliğine durdurmuştur. Buna ilave olarak, Lübnanlı

bankalar Suriye ATM'lerine hizmet vermeyi askıya almıştır. Yaptırımlar, SYP'nin çöküşüne katkıda bulunarak eş zamanlı olarak enflasyon oranının daha da yükselmesine neden olmuştur. Suriye'nin yeniden inşasında rol almak isteyen bazı Çinli ve BAE'li şirketler, yaptırımları ihlal etmemek adına yatırımlarını yavaşlatmıştır (The Carter Center, 2020). Ancak Irak ve Lübnan'da Sezar Yasası'nı göz ardı eden bazı kurum ve kuruluşlar olmuş ve bu kurum ve kuruluşlar yaptırım listesine eklenmiştir. Listeye eklenenler içerisinde bazı Hizbullah liderleri, üç eski Lübnanlı bakan ve Irak'ın El Balad Bankası yer almıştır (Terkawi, 2020).

Suriye rejimi iç savaş süresince enerji ve temel gıda ihtiyaçlarını komşu ülkelerden kolay bir şekilde karşılamış, AB tarafından uygulanan yaptırımlardan sonra gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri rejim için adeta bir can suyu olmuştur. Bu nedenle ABD tarafından özellikle Lübnan ve Irak hükümetlerine yasadışı sınır geçişlerini kontrol edilmesi konusunda baskı yapılmış ve bu adımlar ile yaptırımların etkinliği artırılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak, 2019 yılı sonuna gelindiğinde MB rezervleri sıfırlanan rejim, tüm ticarî işlemlerini gerçekleştirebilmek için Lübnan bankalarındaki gelirlerine güvenmiş (Awsat, 2019), Lübnan krizi sonrası yaşanan gelişmelerden sonra Sezar Yaptırımları'nın uygulamaya koyulması ile rejimin uluslararası kredilere erişimi de engellenmiştir. Bunun sonucunda kaynak çeşitlendirme kabiliyeti zayıflayan rejimin hareket alanı daha da kısıtlanmıştır.

Tüm bu yaşananlara rağmen yaptırımlar ile başa çıkma ve yaptırımların üstesinden gelme konusunda deneyimli olan rejim, Sezar Yaptırımları karşısında davranışlarını değiştirmemiştir. Bunun tam aksine rejim, İran'a ve özellikle de Rusya'ya daha çok yakınlaşmıştır. Başka bir deyişle Sezar Yaptırımları Suriye rejiminin her iki ülkeye daha çok borçlanmasına yani daha çok bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. İran'ın Suriye'ye 2013-2018 yılları arasında yıllık tahmini 1,7 milyar dolarlık petrol sevki ettiği ifade edilmektedir (Karam, 2019). 2019-2021 yıllarında da bu durumun devam ettiği varsayılırsa İran'ın Suriye'ye ihraç ettiği petrolün toplam maliyeti 15,3 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Ancak bazı araştırmacılara göre İran'ın 2013-2018 yılları arasında Suriye'deki fiili askerî ve ekonomik harcamalarının boyutu, 30 ilâ 105 milyar dolar düzeyine kadar ulaşmıştır (Foreign Policy, 2018). Rusya ise Suriye'de hem askerî

ve savunma yardımında bulunmuş hem de hayatî sektörlerle yatırım yapmaya ve temel gıda ürünlerinin Suriye'ye ihracatına devam etmiştir. 2019 yılı Aralık ayında Donald Trump'ın Sezar Yasası'nı imzaladığı sırada Suriye Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı, Rus Mercury ve Velada şirketleri ile petrol sahası geliştirme anlaşması imzalamıştır. Anlaşmanın Suriye'nin kuzeydoğusundaki bir petrol sahası ve başkent Şam'ın kuzeyindeki bir gaz sahası da dâhil olmak üzere üç blokta petrol ve doğalgaz arama ile üretimini kapsadığı açıklanmıştır (The Moscow Times, 2020). Tüm bunların yanında Rusya, Suriyeli iş adamlarının Rusya'da paravan şirketler kurarak uluslararası ticaret yapmalarına imkân tanıyarak, yaptırımların kırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Alalwani ve Shaar, 2021). Ayrıca Lübnan özellikle de Hizbullah'ın hâkim olduğu bölgeler, Suriye rejimi ile ticaretine de kaçakçılık yolları ile kaldığı yerden devam etmiştir.

Sonuç olarak rejimin hareket kabiliyetini kısıtlama ve iç savaş süresince halka verilen zararı en aza indirme hedefleri ile yola çıkılan Sezar Yaptırımları, her yaptırımda olduğu gibi yine en çok Suriye halkını etkilemiştir. Sezar Yasası uyarınca uygulanan yaptırımlar, özellikle Covid-19 salgını sırasında Suriye'de zaten vahim olan insanî durumu daha da kötüleştirmiş, barınma, sağlık ve yeterli yaşam standardı ile kalkınma hakları da dâhil olmak üzere birçok konuda insan hakları ihlaline neden olmuştur. Ayrıca yaptırımlar, MB'nin kara para aklama şüpheleri nedeniyle, uluslararası yardımları yönlendirmeyi ve ithalat işlemlerini gerçekleştirmeyi engellemiştir. Finansal erişimleri kısıtlanan halk ana gelir kaynaklarından biri olan havalelere⁷ ulaşamamıştır. Suriye piyasalarında dolar kıtlığı yaşanmış ve rejim bu durum karşısında ikinci kez devalüasyon kararı almıştır. MB tarafından yapılan açıklamada dolar kuru değerinin yerel para karşısında iki katına çıkarıldığını açıklamıştır. Bu kararın ardından dolar kuru %100 artış ile 1.256 SYP'den 2.512 SYP'ye çıkarılmıştır (Central Bank of Syria, 2020). SYP'de yaşanan değer kaybı doğrudan mal ve hizmet fiyatlarına yansımış, alım gücü düşen halk,

---

⁷ Salgın öncesinde Suudi Arabistan'daki Suriyeli işçilerin ailelerine yılda 500 milyon dolar, Lübnan'daki Suriyeli işçilerin ise yılda 250 milyon dolar gönderdiği tahmin edilmektedir.

hem günlük temel ihtiyaçlarına erişimde sıkıntılar yaşamış hem de döviz kurunun SYP karşısında yükselmesinin devam etmesi sonucu sürekli artış gösteren mal ve hizmet fiyatları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca yaptırımlar çatışmadan zarar gören altyapıyı onarmak için ihtiyaç duyulan malzemelere erişimi engelleyerek Suriye halkını temel altyapılarını yeniden inşa etme şansından mahrum bırakmıştır.

SONUÇ

Dünyanın neresinde olursa olsun bir ülkede yaşanan savaş, o ülkenin hem maddi ve manevi varlıklarını yok eder hem de kültüründe ve halkının zihninde derin izler bırakır. Suriye buna verilebilecek en üzücü örneklerden birisidir. 2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden iç savaş sonucunda Suriye ekonomisi, ana sermaye stokunun yok edildiği, insanların işlerini kaybettiği, kalan fırsatların önemli bir bölümünün doğrudan veya dolaylı olarak çatışmaya hizmet ettiği ve kendi kendine devam eden bir şiddet ekonomisine dönüşmüştür.

Suriye’de on yılını tamamlayan iç savaş, komşu ülke Lübnan’da yaşanan ekonomik kriz ve ABD’nin uygulamaya koyduğu yeni yaptırımlar, ülke ekonomisinde büyük bir çarpan etkisi yaratmış; ekonomi, şoklara karşı savunmasız bir hale gelmiştir. Bu savunmasızlık ise Suriye ekonomisinin yıkımının başlangıcı olmuştur. Esed rejiminin bugün Rusya ve İran yardımlarıyla ülkenin üçte ikisini geri almış olmasına rağmen ülke parasındaki düşüşü bir türlü önleyememesi, satın alma gücünün dramatik bir şekilde erozyona uğramasına neden olmuştur. Ülkenin para birimi %90 değer kaybetmiş, enflasyon oranı %700 artış göstermiştir. Tüm bu yaşananlar ülkenin sosyo-ekonomik sorunlarını daha da büyütmüş, ülke sınırları içerisinde yaşayan 13 milyondan fazla insanın %60’ının gıda güvensizliği sorunu yaşamasına, %85’inin ise yoksulluk sınırının altında hayatını idame ettirmeye çalışmasına neden olmuştur.

2019 yılı verilerine göre Suriye’de iç savaş nedeniyle ortaya çıkan kayıpların boyutu 442,2 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Suriye’nin yeniden inşası için de 250 milyar dolara ihtiyaç vardır. Elbette ki rejimin uluslararası bir yardım olmadan bunu başaracak gücü yoktur. Tarihin en büyük insanlık dramlarından birinin yaşandığı Suriye’de siyasi bir çözüme

varılmadıkça ve yaptırımlar kaldırılmadıkça sadece ekonomi ile mücadele devam edecektir.

Tüm bu gelişmelerin Suriye ekonomisi üzerindeki etkisini geçici bir makroekonomik analiz ile sunduğumuz bu çalışma, büyük ölçüde üçüncü taraf kaynaklarına ve güçlü varsayımlara dayanmaktadır. Bununla birlikte, hukukun üstünlüğünün çöküşü ile kayıt dışı ekonominin muhtemel gelişmesi dikkate alındığında, tahminler ve rapor edilen veriler hususunda da önemli bir belirsizlik bulunmaktadır. Resmî ve güvenilir verilere ulaşılması durumunda Suriye’de yaşanan ekonomik çöküşün çok daha şiddetli olduğu görülecektir.

Kaynakça

- Ababsa, M. (2015). The End of a World Drought and Agrarian Transformation in Northeast Syria (2007-2010). in Hinnebusch R. (ed.) Syria: From authoritarian upgrading to revolution? (Syracuse University Press, 2015). p.200.
- Abboud, S. (2015). Locating the “Social” in the Social Market Economy. in Hinnebusch R.(ed.) (2015) Syria: From authoritarian upgrading to revolution? (Syracuse: Syracuse University Press, 2015). p.55
- Abdel-Gadir, A. Abu-Ismaïl K. ve El-Laithy, H. (2011). Poverty and Inequality in Syria (1997- 2007). UNDP. p.2-3.
- Akıncı, Ş. (2020). Lübnan’daki Ekonomik Krizin Suriye’ye Yansımaları. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, <https://www.orsam.org.tr/tr/lubnandaki-ekonomik-krizin-suriyeye-yansimalari/>
- Alalwani, W. ve Shaar, K. (2021, August 6), A Comprehensive Review of the Effectiveness of US and EU Sanctions on Syria. <https://www.mei.edu/publications/comprehensive-review-effectiveness-us-and-eu-sanctions-syria>
- Awsat. (2019). خزانته أفرغ «المركزي»: السورية الحكومة رئيس . <https://aawsat.com/home/article/1904221/%D8%B1%D8%A6%D9%8A%D8%B3-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%83%D9%88%D9%85%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%C2%AB%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B1%D9%83%D8%B2%D9%8A%C2%BB-%D8%A3%D9%81%D8%B1%D8%BA-%D8%AE%D8%B2%D8%A7%D8%A6%D9%86%D9%87>
- Banque du Liban. (2020). <https://www.bdl.gov.lb/news/index/5/65/Financial-Sector-Announcements.html>
- Butter, D. (2015). Syria’s Economy Picking up the Pieces. Chatham House. Research Paper.

- Central Administration of Statistics. (2020). <http://www.cas.gov.lb/index.php/economic-statistics-en>
- Central Bank of Syria. 2020. <http://cb.gov.sy/en>
- Congress. (2019). H.R.31 - Caesar Syria Civilian Protection Act of 2019. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/31/text>
- Enab, B. (2020, April). Syria's economy amidst Coronavirus crisis...supporting traders as unemployment increases and prices hike. <https://english.enabbaladi.net/archives/2020/04/syrias-economy-amidst-coronavirus-crisissupporting-traders-as-unemployment-increases-and-prices-hike/>
- Enab, B. (2020, Jun). سوريا في المتضررين العمال لتعويض حكومية خطة.. المغتربين وأموال التبرعات. <https://www.enabbaladi.net/archives/375259>
- Financial Times. (2020). Syrian regime struggles to stop currency freefall. <https://www.ft.com/content/b2edf98e-1cc9-11ea-97df-cc63de1d73f4>
- Foreign Policy. (2018). Iran Wants to Stay in Syria Forever. <https://foreignpolicy.com/2018/06/01/iran-wants-to-stay-in-syria-forever/>
- Golan Times. (2020, April). Finance Ministry issues an enactment to receive contributions and donations. <https://golantimes.com/news/80075>
- Gusun, Z. (2020, April 22). Syrian economy after Corona. (in Arabic), AlAkhbar. <https://al-akhbar.com/Syria/287463>
- Lira Rate. (2021). <https://lirate.org/>
- Makki, D. (2020, August 6). Syria is facing a COVID-19 catastrophe. <https://www.mei.edu/publications/syria-facing-covid-19-catastrophe>
- Ministry of Oil and Mineral Resources. 2020. <http://mopmr.gov.sy/index.php/en/>
- Perthes, V. (1992, May). The Syrian Private Industrial and Commercial Sectors and the State. *International Journal of Middle East Studies*. Vol. 24. No. 2. pp. 207-230.
- Rebecca, Givner- Forbes. (2003, September). Economic Reform Wave Emerges from Damascus. *US Arab Tradline*. XI (II).
- Reliefweb. Syria: Drought pushing millions into poverty. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-drought-pushing-millions-poverty>
- Reuters. (2020). Syria's Assad dismisses central bank chief Karfoul. <https://www.reuters.com/world/middle-east/assad-dismisses-syrias-central-bank-chief-state-news-agency-2021-04-13/>
- SANA. (2016). Merkez: Madeni Para Piyasasına Günlük Müdahaleler Devam Ediyor" <http://www.sana.sy/?p=346814>
- SANA. (2020). Health Minister: First Coronavirus case in Syria detected in person who had arrived from abroad. <https://web.archive.org/web/20200323165309/https://sana.sy/en/?p=188673>

- SANA. (2020). للمياومين واحدة مرة (التعطل بدل) بصرف البدء يقرر الاجتماعية للمعونة الوطني الصندوق. <https://www.sana.sy/?p=1149342>
- SANA. (2021). President al-Assad issues decree raising monthly salaries of civilian workers and military personnel. <http://sana.sy/en/?p=241307>
- Shaar, K. (2019). The Syrian Oil Crisis: Causes, Possible Responses, and Implications. Middle East Institute, Policy Paper 2019-17
- Shmuel, E. ve Fadlon, T. (2021, April 8). The Syrian Economy: In Ruins, with Few Prospects of Recovery. INSS Insight No. 1452. <https://www.inss.org.il/publication/syria-economy/>
- Sottimano, Aurora. (2016). The Syrian Business Elite: Patronage Networks and War Economy. SyriaUntold. <http://www.syriauntold.com/en/2016/09/the-syrian-business-elite-patronage-networks-and-war-economy/#return-note-51304-5>.
- Syrian Observatory for Human Rights. https://www.syriahr.com/en/217360/?__cf_chl_jschl_tk__=pmd_jXqcJh-FUP7.d6.DrNm0iuEfr.hky_5mbYjtm2A9kFc0-1635625929-0-gqNtZGzNAh-CjcnBszQil
- Syrian Law Journal. (2021). Public Sector Salaries Law, Legislative Decree 19/2021. <http://www.syria.law/index.php/recent-legislation/>
- Syrian Network for Human Rights. <https://sn4hr.org/>
- Terkawi, Khalid. (2020). The Impact of Implementing Cesare's Law On the Syrian Economic and Livelihood Scene. <https://jusoor.co/details/The-Impact-of-Implementing-Cesare%E2%80%99s-Law-On-the-Syrian-Economic-and-Livelihood-Scene/810/en>
- The Arab Weekly. (2021). Assad says Syria's economy 'depressed' by funds frozen in Lebanon. <https://theArabweekly.com/assad-says-syrias-economy-depressed-funds-frozen-lebanon>
- The Carter Center, (September 2020), "U.S. and European Sanctions on Syria" https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/us-and-european-sanctions-on-syria-091620.pdf
- The Moscow Times. (2020). Russian Oil Deals in Syria Linked to 'Putin's Chef' - Novaya Gazeta. <https://www.themoscowtimes.com/2020/01/20/russian-oil-deals-in-syria-linked-to-putins-chef-novaya-gazeta-a68964>
- The Syria Reports. (2021). Chart: Syrian Population Displacement 2011-2020. <https://syria-report.com/library/graph-syrian-population-displacement-2011-2020/>
- United Nations. (2020). <https://news.un.org/en/story/2021/09/1101162>
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2020). <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- U.S. Department of State. (2020). Caesar Syria Civilian Protection Act. <https://2017-2021.state.gov/caesar-syria-civilian-protection-act/index.html>

- World Food Programme. (2019, November). Syria Country Office Market Price Watch Bulletin Issue 60. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-country-office-market-price-watch-bulletin-issue-60-november-2019>
- World Food Programme. (2020, July). Syria Country Office Market Price Watch Bulletin Issue 68. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-country-office-market-price-watch-bulletin-issue-68-july-2020>
- World Food Programme. (2021, October). Syria Country Office Market Price Watch Bulletin Issue 83. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-country-office-market-price-watch-bulletin-issue-83-october-2021>
- World Food Programme. (2020, May). Syria Country Office Market Price Watch Bulletin Issue 66. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-country-office-market-price-watch-bulletin-issue-66-may-2020>
- World Food Programme. (2021, March 2021). Syria Country Office Market Price Watch Bulletin Issue 76. <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/syria-country-office-market-price-watch-bulletin-issue-76-march-2021>

SURİYE'NİN SU VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ: 2011 ÖNCESİ VE SONRASI MUKAYESESİ

Mehmet Çağatay GÜLER

Bu bölümün amacı, Suriye'nin 2011 yılı öncesi su ve enerji politikalarının, savaş sonrasında nasıl bir hal aldığını ortaya koymaktır. Suriye bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla, su kaynakları hususunda büyük bir dezavantaja sahiptir. Su kaynakları bakımından fakir bir bölgede yer almasının yanı sıra, bir de sınır aşan suların (uluslararası nehirler) yaygın olduğu bir konumda bulunuyor olması, ülkenin su arzı güvenliğini problematik hale getirmektedir. Su arz güvenliğinin sağlanması kriz öncesi dönemde dış politikada öncelikli ve kritik bir konumu hazırdı. Ülkede su yalnızca bir kalkınma aracı olarak değil, aynı zamanda otorite kurma amaçlı bir siyasî araç olarak da kullanılıyordu. Gelişmekte olan bir ülke olmasına ve şehirleşmenin artmakta oluşuna ek olarak nüfusun da o dönemde artış eğiliminde olması ülkede su kaynaklarına aşırı yüklenmelere, su kirliliğine ve yeraltı sularının tuzlanmasına sebep olmaktadır. Bunlara ek olarak, kapsamlı ve etkili su kaynakları yönetiminin olmaması, su kaynakları yönetimi konusunda yetkili kurumlar arasında etkileşim ve koordinasyon olmaması, maksadı su kıtlığını azaltmak ve mevcut kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak olan, devletin en temel ve önemli su politikasını olumsuz etkilemekteydi. Hayati öneme sahip su kaynakları, 2011 öncesinde başarılı bir

şekilde yönetilememektedir; 2011 yılı sonrasında ise, ülkenin tarım sektörü büyük maddi kayıplara uğramış, hidroelektrik enerji kaynakları ve tarımda sulamanın geniş olduğu önemli araziler, PKK/PYD/YPG/SDG ve DEAŞ gibi terör örgütlerinin eline geçmiştir. Aynı örgütlerin zaten kısıtlı miktarda olan ve düzgün yönetilemeyen su kaynaklarına ortak olması, yalnızca rejimin su politikalarına darbe vurmakla kalmamış, ülkede yaşayan tüm insanların temiz ve arıtma suya ulaşamamalarına, su kirliliğinin daha da artmasına, dolayısıyla binlerce insanın hayatlarını kaybetmelerine de neden olmuştur.

Öte yandan, ülkenin enerji kaynaklarına güncel perspektiften baktığımızda yaklaşık dörtte üçünün PKK'nın Suriye yapılanması olan SDG/YPG'nin kontrolüne geçtiğini görmekteyiz. PKK/YPG Suriye'nin yaklaşık dörtte birini kontrol etmektedir. Suriye'nin enerji kaynaklarının nerdeyse yüzde 75'i ve su potansiyelinin yaklaşık yüzde 92'si PKK/YPG terör örgütünün kontrolü altındaki bölgelerde bulunmaktadır. Suriye vatandaşları temel ihtiyaçları olan tatlı su, gıda, enerji ve diğer ilgili ürünlere yeterli erişim sağlayamamaktadır. Esed rejimi ise ülkedeki doğal kaynakları kontrol edemediğinden enerji, su ve gıda arz güvenliğini sağlayamamakta ve dış desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu makale, ilk olarak Suriye'nin genel su profiline değinmekte ve ardından Esed rejiminin 2011 yılı öncesi su politikalarını ortaya koymaktadır. Takip eden bölümde, iç savaş sonrası su politikalarında gelinecek durum savaş öncesi dönemle mukayese edilmektedir. Ardından aynı mukayeseli analizi Suriye'nin enerji politikaları için yapmakta ve genel bir değerlendirme ile sonuçlandırmaktadır.

SURİYE'NİN SU PROFİLİ

Suriye'nin yıllık yağış miktarı ortalama 252 mm'dir (FAO Aquastat, t.y.). Yıllık toplam yenilebilir su kaynakları yaklaşık 16 milyar m³ dür (Châtel, 2014, s. 10). Bu kaynakların yaklaşık 6 milyar m³ ü yer altı, yaklaşık 12 milyar m³ ü yağmur (yüzey suları) ve 2 milyar m³ lük bir kısımda da bu ikisinin çakışması söz konusudur (FAO Aquastat Statistics, n.d). Buna mukabil yıllık toplam kullanılan su miktarı yaklaşık 19 milyar m³ tür. Kaynak ve tüketim arasındaki bu fark, yer altı suları ve baraj depoları ile kapatılmaktadır (Châtel, 2014, s. 10). Yer altı sularının tuzluluk oranının

artmasındaki ve kirlenmesindeki en temel neden de yer altı sularının bu farkı kapatmak için daha fazla çekilmesidir. Bilinçsizce açılan kuyular ve drenaj eksikleri de hâlihazırda kötü olan durumu önu alınmaz bir noktaya götürmektedir.

Su kaynaklarına baktığımız zaman, temel olarak 16 nehir ve kollarından oluşmakta olduğunu görüyoruz (FAO Aquastat, t.y.). Fırat Nehri, Afrin Nehri, Asi Nehri, Yarmuk Nehri, El Kabir Nehri ve Dicle Nehri ülkenin en önemli su kaynaklarıdır. Bu nehirler ülkenin en önemli su kaynaklarını oluşturmasının yanı sıra, sınır aşan su niteliğindedir. Zaten kısıtlı su kaynaklarına sahipken bir de bu kaynakları diğer ülkelerle paylaşıyor oluşu, iş birliğinden ziyade çatışma ortamı doğurmaktadır. 2300 km'lik uzunluğa ve yıllık yaklaşık 35 milyar m³lük debiye sahip Fırat Nehri'nin 680 km'lik kısmı Suriye'den geçmekte ve ülkenin kullanılabilir su kaynaklarının %90'ından (yaklaşık 15 milyar m³) fazlasını oluşturmaktadır. Asi Nehri'nin yıllık 0,3 milyar m³lük, Dicle Nehri'nin ise yıllık yaklaşık 1,2 milyar m³lük bir katkısı mevcuttur. Öte yandan, 19,7 milyar m³ toplam depolama kapasitesi ile 160'dan fazla barajın mevcut olduğunu görüyoruz. İçlerinden en geniş kapasitelisi, Fırat Nehri üzerinde kurulan ve El-Esad Gölü'nü oluşturan, toplam 14 milyar m³ depolama kapasitesi ile Tabka Barajı'dır (FAO Aquastat, t.y.). Orta ölçekli barajlarına baktığımız zaman, 228 milyon m³ ile El-Rastan Barajı'nı, 200 milyon m³ ile Humus Gölü Barajı'nı ve 67 milyon m³ ile Mardeh Barajı'nı görmekteyiz.

Suriye'nin 2011 Öncesi Su Politikaları

Diğer Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde olduğu gibi, Suriye için de su kaynakları yönetimi hayati öneme sahiptir. Suriye'nin, su kıtlığına ek olarak, ülkenin en önemli su kaynaklarının sınır aşan suların oluşu-
yor olması, çok büyük bir dezavantajdır. Sınır aşan sular kavramını kısaca, bir su kaynağını birden fazla ülkenin paylaşması şeklinde tanımlayabiliriz. Hal bu iken, zaten su kıtlığı çeken bir bölgede, bir de sınır aşan sulara dayalı bir su arzı, ülkenin su yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Bu noktada Suriye ve Türkiye arasında yıllardır süregelen Fırat Nehri üzerindeki anlaşmazlığı ve çatışmayı örnek olarak verebiliriz. Fırat Nehri, Türkiye'de doğan, toplam 35 milyar m³ su potansiyeline sahip

ve bu potansiyelin yaklaşık yüzde 90'ını Türkiye'den alan önemli bir su kaynağıdır. Geriye kalan yaklaşık 3,5 milyar m³ yani %10'luk kısım ise, Suriye'den geçerken toplam potansiyeline eklenmektedir (Duyar, 2021). Buna rağmen Esed rejimi, bu nehir üzerinde 11,5 milyar m³'lük bir kullanım talep etmektedir ki bu hakça ve optimum kullanıma açıkça aykırıdır.

İki ülkenin su hususundaki anlaşmazlığının temel sebebi bu orantısız taleplerdi. 1974'te Keban Barajı'nın tamamlanmasıyla, Suriye'ye daha önce taahhüt edilen miktarın, kısa bir süreliğine sağlanamayacağıının bildirilmesi o dönemde ufak çaplı bir krize neden olmuş, ileriki yıllarda meydana gelen çatışmaların ise tetikleyicisi olmuştur. Aynı yıl başlayan Karakaya Barajı'nın 13 yıl sürmesinin de temel sebebi yine yaşanan su miktarı krizleridir. İki ülke arasındaki su krizi, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında kurulması planlanan Atatürk Barajı ile çatışmaya dönüşmüştür. Bu tarihten itibaren geniş sulama alanlarına ve büyük hidroelektrik enerji üretim potansiyelini haiz GAP projesi, büyük bir çatışma meselesi haline gelmiştir. GAP projesine ve barajlara darbe vurmak amacıyla, ASALA ve PKK gibi terör örgütleri Esed rejimi tarafından bölgede beslenmiş ve desteklenmiştir (Altunışık ve Tür, 2006, s. 232-233). Bu kapsamda hedeflenen aşağı sınırdış olan Suriye'ye giden suyun miktarının garanti altına alınmasıydı. 1984'teki Üç Aşamalı Plan'ın reddedilmesi ve 1987'de verilen 500 m³/saniye'lik garanti (Duyar, 2021), hedeflenene ulaşıldığını göstermektedir. 500 m³/saniye'lik garantinin, yıllık yaklaşık 16 milyar m³ olduğunu görüyoruz ki bu miktar Fırat'ın yıllık debisinin yarısı, Suriye'nin nehre katkısının ise 4 katıdır.

Sınır aşan suların meydana getirdiği su güvenliği sorununun çözümü ve sürdürülebilir su arzının tahsisi, 2011 yılından önce, Suriye'nin su politikalarında önceliğe sahipti. İsrail ile süregelen, literatürde "Golan Tepeleri" olarak geçen aslında geniş bir ovalıktan oluşan "Golan Bölgesi İşgali" meselesi de bir diğer su çatışması konusudur. Golan ovası İsrail su kaynaklarının üçte birini teşkil etmektedir (Israel Ministry of Foreign Affairs, t.y.). Bu bölge her ne kadar Suriye'ye ait olsa da defakto/ fiilî olarak İsrail'in kontrolü altındadır. Bölgede en kısıtlı su kaynaklarına sahip ülkelerden biri olan İsrail bu bölgeyi 1967'de işgal etmiş, 1981'de ise kendi topraklarına eklediğini açıklamıştır (Israel Ministry of Foreign

Affairs, t.y.; Middle East Eye, 2018). Yıllardır süregelen karşılıklı görüşmelere, tehdit söylemlerine ve aracı ülkelerin çabalarına rağmen, iki ülke için de su arz güvenliği bağlamında kritik öneme sahip bu bölgenin statüsünde herhangi bir değişim yaşanmamıştır (2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında da Golan Ovası’nın statüsü tali bir konu haline gelmiş ve unutulmuştur).

Sınır aşan sulara ek olarak, savaş öncesi Suriye’nin kalkınmakta olan bir ülke olması, şehirleşme trendi içerisinde olması ve nüfusunun artmakta oluşu, zaten az miktarda bulunan suya talebi artırmakta, ülkeyi yer altı sularını kullanmaya yöneltmekteydi. Bu durum yer altı sularının çekilmesine ve kirlenmesine neden olmaktaydı. Su politikalarının son derece hayati öneme haiz olduğu bu ülkede, su kaynaklarının yönetimi ile ilgili kurumlarının zayıf ve etkisiz olması, 2011 yılı öncesinde kapsamlı ve çözüm odaklı politikalar üretilmemesinin başlıca nedenlerindedir (Hollander, 2015, s. 14-51; Châtel, 2014, s. 2-8; Châtel, 2014, s. 88-98). Suriye’nin kriz öncesi su kaynakları yönetimi ile ilgili yasal yapısını ve kurumlarını incelersek, bir bütünlük olmadığını; görev çakışması ve koordinasyonsuzluk olduğunu söyleyebiliriz. Esed rejiminin su kaynakları yönetimi ile ilgili savaş öncesi bakanlıklarına baktığımızda, Sulama Bakanlığı, Tarım ve Tarım Reformu Bakanlığı, Konut ve İnşaat Bakanlığı, Yerel Yönetim ve Çevre Bakanlığı’nın su kaynaklarının yönetimi hususunda yetki sahibi olduklarını ve tüm bu bahse konu kurumların Su Yönetimi Genel Komisyonu Konseyi’nde temsil edildiği görmekteyiz (Hollander, 2015, s. 47-51). Lakin, dönemin kurumları arasında var olan etkileşimsizlik ve koordinasyon eksikliği, ülkenin su politikalarını iç savaş öncesi süreçte de son derece olumsuz etkilemekteydi.

Ülkenin ulusal su politikalarını incelediğimizde; suyun, devletin inşası, modernleşme, tarım, açlıkla mücadele ve elektrik üretimi gibi muhtelif alanlarda kritik öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sulama altyapısını geliştirmek için kırk yıllık süre içerisinde 150’den fazla baraj inşa edilmiş ve daha da artırmak için planlamalar yapılmıştır. Barajları kurarken hedeflenen yalnızca modernleşme ve kalkınma değil aynı zamanda siyasî kontrol de kurmaktır (Hollander, 2015, s. 38-51). Su yalnızca bir kalkınma aracı olarak değil, aynı zamanda devlet otoritesini güçlendirmek için bir araç olarak da kullanılmaktadır. Diğer bir yandan

kurulan bu barajlar, artan tarım ve sulama kapasiteleri, kaynakların aşırı kullanımına neden olmuştur. Savaş öncesi dönemdeki aşırı sulama uygulamaları ve drenaj sistemlerinin eksikliği nedeniyle yer altı suları kirlenmekte ve tuzluluk artmaktaydı (Hollander, 2015, s. 38-51). Ülke genelinde su arıtma altyapısının eksikliği ve halk arasında kirlilik bilincinin oluşmaması, sorunu daha da körüklemekteydi. Esed rejimi bu dönemde var olan su problemini ilk olarak eşitsiz dağılıma, ardından da küresel ısınma ve nüfus artışına bağlamaktaydı, lakin, uygulanan yanlış politikalarından hiç söz edilmemekteydi. Ülkenin sahip olduğu su profilini ve içinde bulunduğu su kıtlığını göz önünde bulundurduğumuzda, doğru su politikalarının uygulanmasının arz ettiği önem daha da artmaktadır.

2011 Yılı Sonrası Suriye'nin Su Politikaları

İç savaş sonrası gelinen duruma baktığımızda, Esed rejimin Dicle Nehri üzerinden elde edilen su kaynağının 1,2 milyar m³'lük miktarını PKK/YPG güçlerine kaptırdığını görüyoruz. Asi Nehri üzerinden gelen 0,3 milyar m³'lük su katkısında azalma olmamış ve büyük kısmı rejimin kontrolü altında kalmıştır. Afrin Çayı üzerinden elde edilen miktar, muhaliflerin kontrolü altına girmiştir. Yarmuk ve El Kabir nehirlerinin tamamı ise rejimin kontrolü altında kalmıştır. Lakin, işbu nehirlerin toplam yenilenebilir su potansiyeline katkısı oldukça düşüktür. Tüm bu kaynaklardan daha büyük önemi haiz olan, ülkenin su kaynaklarının %97'sine tekabül eden Fırat Nehri'nin statüsü en kritik husustur. Bu bağlamda Fırat Nehri'nin durumuna bakarsak, 2011 sonrası bölgede tahaddüs eden tüm aktörlerin kontrolü altından geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Son kertede, nehrin kilometrekare bazında büyük kısmı Esed rejimi ve PKK/YPG güçleri arasında paylaşılmaktadır. Muhalifler ise yalnızca çok küçük bir kısmını kontrol etmektedirler. Fırat Nehri üzerinde 14 milyar m³ depolama kapasitesi ile kurulan, ülkenin en büyük ölçekli barajı olan Tabka Barajı ise PKK/YPG güçlerinin kontrolü altındadır.

Tabka Barajı'nı kontrol etmek demek, nehrin su potansiyelinin neredeyse tamamını ve ülkenin toplam su depolama kapasitesinin dörtte üçünü kontrol etmek demektir. Bu demektir ki, Dicle'den alınan 1,2 milyar m³ ile birlikte ülkenin toplam su potansiyelinin yaklaşık %92'si

(Fırat Nehri'nden 14 milyar m³ ve Dicle Nehri'nden 1,2 milyar m³) PKK/YPG'nin kontrolü altındadır. Rejimin kontrolünde kalan önemli barajlara baktığımızda, orta ölçekli barajlardan olan 228 milyon m³ kapasiteli El-Rastan Barajı'nı, 200 milyon m³ kapasiteli Humus Gölü Barajı'nı ve 67 milyon m³'lük Mardeh Barajı'nı görmekteyiz. Tarım kapsamında incelediğimiz zaman, FAO'nun Suriye iç savaşının altı yıllık maliyetine dair yayınladığı rapor önemli veriler ortaya koymaktadır (2017). Bu çerçevede, savaşa rağmen tarımın rejimin gelirleri içerisinde dörtte bir oranında katma değere sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak tarım bu denli önemini sürdürürken, iç savaşın tarım sektörüne verdiği zarar da yalnızca altı yılda 16 milyar dolar civarındadır. Sektörü yeniden ayağa kaldırmak ve iyileştirmek için gereken miktarın 11 ila 17 milyar dolar arasında bir meblağ olduğu tahmin edilmektedir. Haseke, Rakka, Deyrizor ve İdlib gibi önemli bölgelerin toplam zararlarının en az 1'er milyar dolar olduğu; yalnızca sulama sistemleri ve tarımsal altyapıdaki zararında yaklaşık 3 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir (FAO, 2017). Ürün kapsamında zararı inceleyecek olursak, 6 milyar dolar değerinde ürünün kaybedildiğini, 700 milyon dolar değerinde ürünün ise yok edildiğini görmekteyiz.

Enerji kapsamında ise, ülkenin sahip olduğu kurulu hidroelektrik enerji üretim kapasitesinde savaştan bu yana herhangi bir değişiklik olmamıştır. İç savaştan dolayı potansiyel kaybı yaşanmamış veya herhangi bir zarar görülmemiştir. Lakin, senelerdir kurulu olan potansiyelin üzerine de çıkılamamıştır. Enerji bağlamındaki en önemli husus, günümüzde ülkenin sahip olduğu hidroelektrik enerji üretim kapasitesinin (1.51 GW) neredeyse tamamının PKK/YPG'nin kontrolü altına girmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, Esed rejimi, Baas Barajı, Tabka Barajı ve Tışrin Barajı vasıtasıyla elde ettiği yaklaşık 3 milyar kWh'lık elektrik enerjisini, barajlarla birlikte kaybetmiştir.

İç savaşın neden olduğu su kaynakları yönetimindeki zorluklar ve kaybedilen su kaynakları, ülkede temiz ve arıtma suya erişimi daha da kısıtlamış; tarım sektöründeki milyarlarca dolarlık zararlar, gıda güvensizliğine ve gıda yoksunluğuna neden olmuştur. İç savaş boyunca yüz binlerce insan temiz suya, arıtma sistemlerine ve gıdaya erişim sağlayamadığından dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu bilgiler ışığında,

su kaynaklarının ne kadar büyük ve hayati bir öneme haiz olduğunu görmekteyiz.

SURİYE'NİN ENERJİ PROFİLİ

İç Savaş Öncesi

Suriye'nin 2010 yılında toplam enerji üretimi 27,67 milyon ton petrol eşdeğeri (MTEP, İngilizcede Mtoe olarak ifade edilir) olarak gerçekleşirken toplam birincil enerji arzı 21,66 MTEP ve kişi başına toplam enerji kullanımını ise 1,050 ton petrol eşdeğerinde (TEP, İngilizcede toe olarak ifade edilir) olmuştur (IEA, 2010). Sahip olduğu toplam 2,5 milyar varil ham petrol rezerv miktarı ile Suriye 2010 yılında dünyada 32. sırada yer alırken, toplam tüketilen enerji miktarının %99'u da fosil yakıtlardan sağlanmıştır (EIA, 2015; The World Bank, t.y.a). 2010 yılında, ülkenin toplam kurulu elektrik üretim kapasitesi 8,2 milyon kilowatt (EIA, t.y.a), toplam elektrik enerjisi üretimi 44 milyar kilowatt saat (kWsa), tüketimi ise 36 milyar kWsa olarak gerçekleşmiştir (EIA, t.y.b). Kişi başına toplam elektrik enerjisi tüketimi ise 1,883 kWsa olarak gerçekleşmiştir (IEA, 2010). Elektrik enerjisi üretiminin %39,4'lük kısmı petrol ve türevi kaynaklardan, %54,9'lük kısmı doğal gaz kaynaklarından, kalan %5,5'lik kısım ise hidroelektrik santralleri vasıtası ile karşılanmıştır (The World Bank, t.y.b; The World Bank, t.y.c; The World Bank, t.y.d). Diğer bir deyişle, 44 milyar kWsa'lık toplam elektrik üretiminin, yaklaşık 41-42 milyar kWsa'lık (%94,5) kısmı fosil yakıt kaynaklarından sağlanmıştır. Elektrik üretimi görüldüğü üzere fosil yakıtlardan, yani fosil yakıt ile çalışan termik santraller vasıtası ile gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda iki tip termik santralden faydalanılmıştır: Doğal gaz temelli ve petrol temelli termik santraller (Global Energy Observatory, t.y.a; Global Energy Observatory, t.y.b.).¹

¹ Doğal gaz temelli termik santraller: Al-Nasryeh Santrali (384MW), Al-Tayem Santrali (100MW), Halep Santrali (30MW), Dier Ali Santrali (750MW), Jandar Santrali (700MW), Suwaidiyah Santrali (150MW), Tişrin Santrali (256MW), Zayzun Santrali (544MW). Petrol temelli termik santraller: Al-Zara Termik Santrali (660MW), Halep Termik Santrali (1065MW), Baniyas Rafineri Termik Santrali (48MW), Baniyas Termik Santrali (680MW), Homs(Humus) Rafineri Termik Santrali (64MW), Mehardeh Termik Santrali (630MW), Tişrin Termik Santrali Projesi (400MW).

2010 yılında gerçekleştirilen toplam kuru doğal gaz üretim miktarı 8,8 milyar metreküp (m^3) iken aynı yıl tüketilen kuru doğal gaz miktarı ise 9,5 milyar m^3 'tür (EIA, t.y.c.). (Bu demek oluyor ki, elektrik üretimi için kullanılan bahse konu kuru doğal gaz miktarı toplam talebi kriz öncesi dönemde de karşılayamamaktaydı.) Suriye'nin sahip olduğu toplam doğal gaz rezerv miktarı ise 240 milyar m^3 'tür (EIA, t.y.d.). Ülkede toplam kurulu hidroelektrik kapasitesi 1,5 milyon kilowatt'dır (1.5 GigaWatt) (World Energy Council, t.y.). Bu üretimi gerçekleştiren başlıca 3 adet baraj vardır: Baas Barajı, Tabka Barajı ve Tişrin barajı. Baas Barajı'nın toplam kapasitesi 81 MegaWatt (MW), Tabka Barajı'nın 820 MW ve Tişrin Barajı'nın ise 630 MW'dır (Lossow, 2016, s. 5). Bu hidroelektrik santraller ülkenin en büyük nehri olan Fırat Nehri üzerindedir. Geriye kalan hidroelektrik santrallerin ise üretim kapasiteleri çok küçüktür (toplam yaklaşık 30MW). Bu santraller Barada Nehri üzerinde Vadi-Barada, Asi Nehri üzerinde El-Rastan ve Shaizer, Afrin Çayı üzerinde 17 Nisan, Habur Çayı üzerinde Haseke-Batı olmak üzere 5 adettir (Al-jawabra, 2011, s. 35).

İç Savaş Sonrası

Suriye'deki ayaklanmanın başlamasından sonra, Esed rejimi önemli topraklar ve kaynaklar kaybetmiş, ülke bölünmeye başlamış, farklı devlet-dışı aktörler ortaya çıkmıştır (DEAŞ, PKK/YPG, Muhalifler). Bu devlet dışı aktörler, ülkenin farklı bölgelerinin kontrolünü ele geçirmiş ve geriye kalan topraklar ise Esed rejiminin hâkimiyetinde kalmıştır. İlk zamanlarda, muhalifler geniş bir kontrol alanına sahip olsalar da 2015 yılında DEAŞ, zengin enerji kaynaklarına sahip bu kontrol alanlarının birçoğunu ve ötesini ele geçirmiştir. İçlerinde zengin petrol ve doğal gaz yataklarını barındıran Deyrizor, Haseke, Humus ve Rakka bölgelerini bulunduran bu alanlar, ülkenin enerji kaynaklarının yaklaşık yüzde 70'ine tekabül etmektedir (NTV, 2018).

Krizin başlamadan hemen öncesi 2010 yılına bakıldığında, 27,67 Mtoe olarak gerçekleşen rejimin toplam enerji üretimi, 2015 yılı sonrası yalnızca 4,68 Mtoe olarak gerçekleşmiştir (EIA, 2015). Toplam elektrik üretimi ise 44 milyar kilowatt saat (kWh) iken, 2015 yılında 17 milyar kWh'e düşmüştür (EIA, t.y.e). Toplam petrol üretimi verilerine

baktığımız zaman da 2010 yılında günlük yaklaşık 416 bin varil iken, 2015 yılında günlük yaklaşık 35 bin varile düşmüştür (EIA, t.y.f; EIA, t.y.g). Bu gerçeğin doğal bir sonucu olarak da rejim, günlük 139 bin varil olan petrol tüketimini karşılayamadığından mütevellit, petrol ithal eder bir hale gelmiştir (EIA, t.y.h). Buna ilaveten, günlük 8,8 milyar m³ olan doğal gaz üretiminin ise 2015 yılında 4,3 milyar m³'e düştüğünü görüyoruz (EIA. (t.y.i). Esed rejimini, yukarıda açıklanan, 2011 öncesi haiz olduğu enerji kaynaklarının ve üretim kapasitesinin büyük çoğunluğu, 2015 yılında öncelikle DEAŞ'ın eline geçmiştir. İç savaş öncesi günlük 109 bin varil petrol ihracatı yapan ülke, 2015 yılında, günlük 88 bin varil petrol ithal eden bir ülke haline gelmiştir (EIA, t.y.i). Oluşan bu fark (PKK/YPG'nin kontrolünde olan, savaştan dolayı zarar gören ve kullanımdan çıkan tesisler haricinde) DEAŞ'ın o dönemde sahip olduğu üretiminin yaklaşık değerleridir. DEAŞ'ın etkin olduğu o yıllarda, kontrol ettiği enerji kaynakları sayesinde elde ettiği gelir resmî verilerle ortaya konulmasa da, 2015 yılında ortalama 53,6 dolardan işlem gören brent petrolün fiyatı baz alınrsa (Fusion Media, t.y.) en az 300 bin varillik satış kapasitesi ile yaklaşık 6 milyar dolar gelir elde edebilecek potansiyeli olduğu söylenebilir.² Dahası, yaklaşık 4,5 milyar m³'lük doğal gaz üretim kapasitesinin de aynı dönem DEAŞ'ın eline geçmesiyle, dönemin Henry Hub doğal gaz fiyatı olan 2,62 dolar üzerinden yaklaşık 421 milyon dolarlık doğal gaz gelirinin elde edilebileceği de görülüyor.³ Tabii bu gelirler tüm potansiyelin kullanabileceği ve cari fiyatlarla işlem yapabileceği varsayılarak elde edilmektedir. Bunlara ek olarak, bu dönemde DEAŞ, ülkenin sahip olduğu en önemli su kaynağı olan Fırat Nehri'ni ve 1,5 milyon kilowattlık üretim kapasitesine sahip hidroelektrik enerji üretimi yapan üç adet barajı da (Baas Barajı, Tabka Barajı ve Tışrin Barajı) kontrolü altında bulundurmaktaydı (World Energy Council, t.y; Lossow, 2016; Global Energy Observatory, t.y.c).

² İlgili hesap için kullanılan formül: 53,60x300.000x365.

³ İlgili hesaplama için: 2,62x160593066.

Tablo 1. Esed Rejimi'nin Enerji Profili

	2010	2015
Toplam Enerji Üretimi (Mtoe)	27,67	4,68
Toplam Enerji Tüketimi (Mtoe)	21,66	9,98
Toplam Tüketilen Enerji İçerisinde Fosil Yakıt Oranı (%)	99	84,65
Toplam Kurulu Elektrik Üretimi Kapasitesi (milyon kW)	8,2	9,1
Toplam Elektrik Enerjisi Üretimi (milyar kWsa)	44	17
Toplam Elektrik Enerjisi Tüketimi (milyar kWsa)	36	14
Toplam Petrol Üretimi (günlük, varil)	416.000	35.000
Toplam Petrol Tüketimi (günlük, varil)	308.000	139.000
Toplam Petrol Rezervi (milyar varil)	2,5	2,5
Toplam Ham Petrol İthalatı (günlük, varil)	Yok	83.000
Toplam Ham Petrol İhracatı (günlük, varil)	109.000	Yok
Toplam Doğal Gaz Üretimi (milyar m ³)	8,8	4,3
Toplam Doğal Gaz Tüketimi (milyar m ³)	9,5	4,3
Toplam Doğal Gaz Rezervi (milyar m ³)	240	240
Toplam Doğal Gaz İthalatı (milyar m ³)	0,7	Bilgi yok
Toplam Doğal Gaz İhracatı (milyar m ³)	Yok	Yok
Toplam Kurulu Hidroelektrik Enerji Üretim Kapasitesi (milyon kW)	1,5	Yok
Toplam Hidroelektrik Enerji Üretimi (milyar kWsa)	2-3	Yok

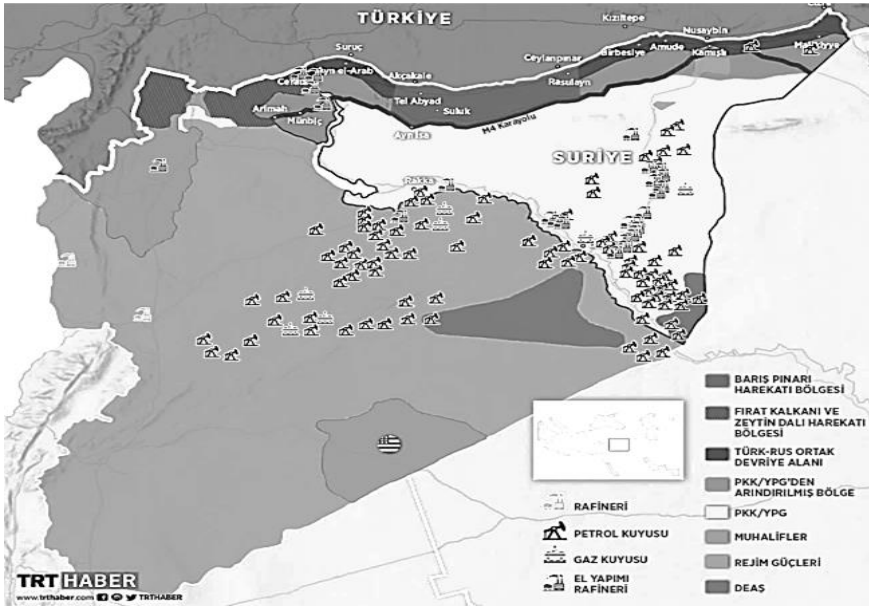
*2015 yılında yalnızca Esed rejiminin haiz olduğu değerler baz alınmış, PKK/YPG ve DEAŞ verileri dahil edilmemiştir.

** Yazar tarafından makale kapsamında kullanılan verilerden derlenmiştir

2016 günümüze kadar olan süreçte ise, bu alanların büyük çoğunluğunu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından desteklenen PKK/YPG güçleri peyderpey ele geçirmiştir. Bir zamanlar DEAŞ'ın sahip olduğu su ve enerji kaynakları ile üretim ve ihraç potansiyelinin neredeyse tamamı PKK/YPG güçlerinin inisiyatifi altına girmiştir. Her ne kadar bu el değişimi sonucunda rejim birkaç sahayı kontrolü altına almayı başarmış olsa da bu değişimden en karlı çıkan PKK/YPG olmuştur.

Bahse konu sahaları daha detaylı inceleyecek olursak, Deyrizor bölgesinin doğusundaki 10'dan fazla petrol sahası (El-Ömer, Cafra, Vard, Afra, Carnuf, Tanak, Kevabi, Azrak, Kahar, Şueytat, Galban) PKK/YPG'nin kontrolü altındadır (Temizer ve ark., 2018) (bkz. Harita 1.). Bu sahalara ek olarak, Rakka ve Haseke bölgelerinde bulunan petrol yataklarının tamamı PKK/YPG unsurlarınca kontrol edilmektedir. El-Ömer, ülkenin sahip olduğu en büyük petrol sahasıdır. Deyrizor bölgesi ise petrol yataklarınca zengin, ülkenin önemli doğal kaynaklarının bulunduğu bölgelerden birisidir. Sadece Deyrizor'un doğusundaki petrol yatakları, ülkenin sahip olduğu tüm enerji kaynaklarının üçte birinden fazlasına tekabül etmektedir. Bunların dışında, DEAŞ'a yönelik Humus'un doğusundan başlayan Rusya ve İran destekli Esed rejimi operasyonu, Deyrizor'un batısına kadar ulaşmış ve Irak sınırındaki Elbuke-mal kentine değin uzanan bölgeler ele geçirilmiştir.

Harita 1. Kontrol Alanlarına Göre Suriye'deki Petrol ve Doğal Gaz Kuyuları ile Rafinerilerin Konumu

Nihayetinde, saha kontrolünde gelinen son durumda PKK/YPG terör örgütü ülkenin tüm enerji kaynaklarının dörtte üçüne yakın bir kısmını kontrol etmektedir (Temizer ve ark., 2018). Bu petrol sahalarda

çıkartılan ham petrol, asıl olarak ihraç edilirken, bir kısmı ile de gaz yağı, benzen, benzin ve akaryakıt gibi ürünler elde edilmiştir. PKK/YPG'nin mevcut ihracat potansiyeli günde yaklaşık 300.000 varildir.⁴ Bu anlamda, Brent petrolün fiyatını ortalama 90 dolar kabul edersek (Bloomberg HT, t.y.) ve PKK/YPG'nin tüm potansiyelini kullanabileceği ve cari fiyatlarla işlem yapabileceğini varsayarsak, yaklaşık ihracat geliri 11 milyar dolar kadar bir değere ulaşabilir.⁵ YPG/SDG'nin siyasi yapılanması Suriye Demokratik Konseyi verileri ile de yukarıda verilen toplam ham petrol üretim potansiyeli tutarlıdır. Ayrıca söz konusu konseyin 2019 yılında yayımladığı verilere göre, potansiyelin şu anda yaklaşık üçte biri kullanılabilir (günlük yaklaşık 125.000 varil) (Rizk, 2019). Bu durumda, yerel ihtiyacın haricinde günlük 100.000 varilin ortalama 30 dolardan ihraç edildiğini (bir varil fiyatının 22-35 dolar arası değiştiği bahse konu konseyin verilerinde belirtilmektedir. İlgili bilgi için bkz. Rizk, 2019) göz önünde bulundurursak, PKK/YPG'nin yaklaşık 1,1 milyar dolarlık bir petrol gelirine sahip olduğunu söyleyebiliriz.⁶

Ayrıca YPG, ülkenin en büyük ve kritik doğal gaz sahalarının kontrolünü DEAŞ'tan almıştır. Bu bağlamda, Suriye'nin en büyük doğal gaz tesisi (günlük yaklaşık 13 milyon m³) olan Konoko, PKK/YPG'nin kontrolü altına girmiştir (France24, 2017). Ek olarak Deyrizor bölgesinin doğusunda bulunan diğer doğal gaz kaynakları ve Cipse'de bulunan doğal gaz çevrim santrali de PKK/YPG tarafından kontrol edilmektedir (Temizer ve ark., 2018). Rejimin şu anki doğal gaz üretimi olan yaklaşık 3,7 milyar m³ düşünüldüğünde (BP, 2020, s. 34), Konoko'nun önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Ayrıca, Konoko tesisine ilave olarak, PKK/YPG diğer birçok doğal gaz sahasını da işletmektedir. Son tahlilde, PKK/YPG'nin kontrol ettiği doğal gaz tesislerini ve kuyularını Esed rejimi ile kıyasladığımızda, PKK/YPG'nin daha fazla doğal gaz çıkarım potansiyelini haiz olduğu görülmektedir. Tıpkı petrol gibi, doğal gazın da neredeyse tamamı ihraç edilmektedir. Her ne kadar gelirleri miktarı dolayısıyla ham petrol kadar yüksek olmasa da doğal gaz da kayda

⁴ İlgili potansiyel Esed rejimin 2010 ve 2017 üretimleri arasındaki fark alınarak takribi olarak hesaplanmıştır.

⁵ İlgili hesaplama için: 90x300.000x365.

⁶ İlgili hesaplama için: 30x100.000x365.

değer kazançlar getirmektedir. Günümüz ortalama Henry Hub fiyatları (4,65 dolar. İlgili fiyat için bkz. Financial Times, t.y.) baz alınarak ve potansiyelinin tam olarak kullanılmasına dayanarak hesaplamalar yapıldığında, PKK/YPG'nin doğal gaz ihracatından potansiyel geliri 837 milyon dolar civarındadır.⁷ Söz konusu potansiyeller, bilhassa da terör örgütü gelirleri olarak düşünüldüğünde oldukça büyük rakamlardır.

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının yanı sıra, PKK/YPG, daha önce DEAŞ'ın kontrol ettiği Suriye'nin hidroelektrik kapasitesinin neredeyse tamamını kontrol etmektedir. Daha spesifik olmak gerekirse, ülkenin kurulu hidroelektrik kapasitesi olan 1,5 milyon kW ve iç savaş başlamadan önce gerçekleştirilen 3 milyar kWsa elektrik üretimi potansiyeli PKK/YPG'nin kontrolü altına girmiştir.

Kısacası, 2015 yılında DEAŞ'ın ele geçirdiği enerji kaynaklarının; bu bağlamda üretim ve ihracat potansiyelinin büyük çoğunluğunun PKK/YPG'nin kontrolü altına girdiği görmekteyiz. Özetlemek gerekirse, PKK/YPG'nin tüm potansiyelini kullanabileceği ve cari fiyatlarla işlem yapabileceğini varsaydığımız senaryoda, petrol ihracatından yıllık 11 milyar dolar ve doğal gaz ihracatından da yıllık 837 milyon dolar elde edebileceği görülmektedir. Mevcut durumda PKK/YPG'nin petrol ihracatından yıllık yaklaşık 1,1 milyar dolar kazandığı hesaplanmaktadır. Bunlara ek olarak, 1,5 milyon kW hidroelektrik üretim kapasitesini de elinde bulundurduğunu unutmamak gerekmektedir.

Tablo 2. Suriye'nin Enerji ve Su Kaynakları Üzerinde YPG'nin Hâkimiyet Oranı

Suriye'nin Enerji ve Su Kaynakları	Hâkimiyet Oranı (%) [*]
Tüm Enerji Kaynakları	75% ^{**}
Toplam Su Potansiyeli	92% ^{***}

^{*} Oranlar takribidir ve yazar tarafından metin içindeki bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır.

^{**} 350.000 varil petrol + 4,5-5 milyar m³ doğal gaz + 3 milyar kWsa Hidroelektrik

^{***} Dicle Nehri'nden 1 milyar m³ + Fırat Nehri'nden 14 milyar m³

Oransal olarak baktığımızda, PKK/YPG Suriye'nin tüm enerji kaynaklarının yaklaşık dörtte üçünü ve toplam su potansiyelinin ise %90'ından fazlasını elinde bulundurmaktadır (bkz. Tablo 2.). Belirtilen bu

⁷ Hesaplamanın yapıldığı formül: 4,65x180000000.

oranlar ve yukarıda hesaplanan meblağlar tahminidir. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından icra edilen Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı, PKK/YPG'nin tasarladığı Fırat Nehri'nin batısından Akdeniz'e açılacak ticaret yolunun önünü kesmiş ve belirtilen bu gelir potansiyellerine önemli darbeler vurulmuştur. Dahası, gelecekte Akdeniz ticareti vasıtasıyla artırılma hedeflerinin de önüne geçilmiştir.

Özetle, Esed rejimi, başta DEAŞ ardından da PKK/YPG'ye, en önemli enerji ve su kaynaklarını kaybetmiştir. Bunlarla beraber, elektrik ürettiği hidroelektrik santrallerinin de kontrolünü PKK/YPG'ye kaptırmıştır. Her ne kadar önemli termik santralleri ve rafinerileri muhafaza etmeyi başarmışsa da bu santrallerde yakıt olarak değerlendirilecek kaynakları ve rafinerilerde işlenecek doğal kaynak çıkarım sahalarını önemli ölçüde yitirmiştir. Kaybettiği bu enerji kaynaklarını ve düşen elektrik üretimini çoğunlukla gayriresmî yollardan ithalat vasıtasıyla ikame etme yoluna gitmişlerdir. Özellikle günlük 25 bin varile kadar düşen mevcut ham petrol üretimi (BP, 2020, s. 16), PKK/YPG unsurlarından ve İran'dan karşılanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, ABD yaptırımları, Esed rejimi için hâlihazırda sorunlu olan enerji arz güvenliği hususunu daha da içinden çıkılmaz bir duruma sokmaktadır.

SONUÇ

2011 yılından bu yana sürmekte olan iç savaş, ülkenin zaten başarılı ve kapsamlı bir şekilde yürütülemeyen su politikalarını son derece olumsuz etkilemiştir. Su kaynaklarındaki kirlilik oranı ve tuzlanma seviyeleri daha da artmış, hâlihazırda kısıtlı ve kirlenmekte olan kaynaklara bir de devlet-dışı unsurların ve terör örgütlerinin ortak olması, temiz ve artırılmış suya olan erişimi oldukça düşürmüştür. Savaş öncesi dönemde benimsenen başarısız su politikaları ve su kaynaklarının yanlış yönetimi, savaş sonrası içinden çıkılması zor bir sürece girmiştir. Ülkenin tarım sektörü büyük darbeler almış, milyar dolarlık kayıplar yaşanmıştır. Tarım arazilerin birçoğu ya âtil hale gelmiş ya da ciddi zararlar görmüştür. Dahası Esed rejimi, Haseke, Rakka ve Deyrizor'un doğusundaki sulama alanı bakımından geniş tarım arazilerinin kontrolünü de kaybetmiştir. Dolayısıyla rejim, maddi kayıpların da ötesinde, önemli tarım alanlarının kontrolünü de yitirmiştir.

Tarımda sulamanın geniş olduğu önemli arazilere ek olarak, ülkenin hidroelektrik enerji kaynakları da önce DEAŞ son kertede de PKK/YPG gibi terör örgütlerinin eline geçmiştir. Diğer bir ifadeyle, Esed rejimi savaş öncesi toplam elektrik üretiminin yaklaşık %9'luk kısmını oluşturan 1,5 milyon kW kapasiteli hidroelektrik üretim santrallerinin kontrolünü de PKK/YPG'ye kaptırmıştır. Özetle, ülkenin sahip olduğu su potansiyelinin yaklaşık yüzde 92'si PKK/YPG'nin kontrolüne geçmiştir. Bahse konu örgütlerin zaten kısıtlı miktarda olan ve düzgün yönetilemeyen su kaynaklarına bu şekilde ortak olması, rejimin su politikalarına büyük darbeler vurmuştur. 2011 yılı öncesinde de sıkıntılar yaşanan su politikaları yönetimi, savaş sonrasında daha karmaşık hale gelmiş; tarım sektörü ciddi zararlara uğramış, tarımda sulama, elektrik enerjisi üretim ve genel olarak su potansiyeli, büyük ölçüde terör örgütlerinin kontrolü altına girmiştir.

Öte yandan, ülkenin enerji kaynaklarına baktığımızda yaklaşık dörtte üçünün PKK/YPG'nin kontrol ettiği bölgelerde bulunduğunu görmekteyiz. PKK/YPG'nin tüm potansiyelini kullanabileceği ve cari fiyatlarla işlem yapabileceğini varsayıldığında, petrol ihracatından yıllık 11 milyar dolar ve doğal gaz ihracatından da yıllık 837 milyon dolar elde edebileceği görülmektedir. Mevcut durumda da YPG/SDG'nin siyasî yapılanması Suriye Demokratik Konseyi tarafından yayımlanan veriler, PKK/YPG'nin petrol ihracatından yıllık yaklaşık 1,1 milyar dolar gelir elde ettiğini göstermektedir.

Son tahlilde, Suriye vatandaşları temel ihtiyaçları olan tatlı su, gıda, enerji ve diğer ilgili ürünlere yeterli erişim sağlayamamaktadır. Esed rejimi ise ülkedeki doğal kaynakları kontrol edemediğinden enerji, su ve gıda arz güvenliğini sağlayamamakta ve dış desteğe ihtiyaç duymaktadır. Suriyelilerin kendi öz kaynakları ile yeniden inşa süreci içine girmeleri terör örgütünün inisiyatifine terk edilmiş durumdadır. İç savaşın başlangıcından bugüne, enerji ve su kaynakları bağlamında rejimin ahvalinin iyi olmadığını ve yakın gelecekte ise, ülkenin kalkınmasında, gelişmesinde ve hatta var olmasında mihenk taşı olabilecek; ancak PKK/YPG'nin kontrolü altında olan söz konusu enerji kaynaklarının statüsünün değişmesi büyük önem arz etmektedir. Söz konusu geniş su ve enerji kaynakları; bu kaynaklar sayesinde elde edilen yüksek

meblağlar, terör örgütü inisiyatifinden alınmadığı müddetçe, Suriye’de kalıcı barışın tahsis edilmesi, ülkenin kalkınması ve bölgede güvenliğin sağlanması daha da güç hale gelmektedir.

Kaynakça

- Aljawabra, F. (2011). *Large scale RE projects in Syria – An analysis of the institutional and legal framework in view of the Egyptian experience*. Yüksek Lisans Tezi, Kassel Üniversitesi.
- Altunışık, M. B., ve Tür, Ö. (2006). From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations. *Security Dialogue*, 37(2): 229–248. <https://doi.org/10.1177/0967010606066172>.
- Bloomberg HT. (t.y.). Brent Petrol. <https://www.bloomberght.com/emtia/brent-petrol> adresinden erişildi.
- BP. (2020). *Statistical Review of World Energy 2020 | 69th edition*. Statistical Review of World Energy.
- Châtel, F. (2014). The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution, *Middle Eastern Studies*, 50(4): 521-535.
- Châtel, F. (2014). Leaving the Land: The Impact of Long-term Water Mismanagement in Syria, Châtel, F. ve ark., eds. *Water Scarcity, Security and Democracy: A Mediterranean Mosaic*. Cornell Atkinson Center for Sustainability.
- Duyar, M. (2021, 17 Ağustos). İklim krizi Orta Doğu’da su gerginliklerini artırıyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/iklim-krizi-orta-doguda-su-gerginliklerini-artiriyor/2337874> adresinden erişildi.
- EIA. (2015). Syria: International Energy Data and Analysis. *U.S Energy Information Administration*. https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Syria/syria.pdf adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.a). Total Electricity Installed Capacity 2010. *U.S Energy Information Administration*. <https://www.eia.gov/international/data/world/electricity/electricity-capacity> adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.b). Total Electricity Net Generation 2010. *U.S Energy Information Administration*. <https://www.eia.gov/international/data/world/electricity/electricity-generation> adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.c). Dry Natural Gas Production 2010. *U.S Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=26-1&cy=2010&pid=3&tl_type=a&ug=8 adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.d). Proved Reserves of Natural Gas, 2010. *U.S Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=3-6&cy=2010&pid=3&tl_type=a&aid=6&tl_id=6-A adresinden erişildi.

- EIA. (t.y.e). Energy Source/Electricity/Syria. *U.S Energy Information Administration*. <https://www.eia.gov/beta/international/adresinden> erişildi.
- EIA. (t.y.f). Total Petroleum and Other Liquids Production 2010. *U.S. Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=53-1&cy=2010&pid=53&aid=1&tl_id=1-A&tl_type=/ adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.g). Total Petroleum and Other Liquids Production 2015. *U.S. Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=2-7&cy=2015&tl_id=5-A / adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.h). Total Petroleum Consumption 2015. *U.S. Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=2-7&cy=2015&tl_id=5-A&aid=2&pid=5 adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.i). Dry Natural Gas Production 2015. *U.S. Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=26-1&cy=2015&pid=26&tl_type=a&ug=8 / adresinden erişildi.
- EIA. (t.y.i). Imports of Crude Oil including Lease Condensate, 2015. *U.S. Energy Information Administration*. www.eia.gov/beta/international/rankings/#?product=26-1&cy=2015&pid=57&tl_type=a&aid=3&tl_id=3-A adresinden erişildi.
- FAO Aquastat. (t.y.). Syrian Arab Republic: Water resources. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations*, www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/P_rofile_segments/SYR-WR_eng.stm adresinden erişildi.
- FAO Aquastat Statistics. (t.y.). Syrian Arab Republic. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations*, <https://www.fao.org/aquastat/statistics/query/index.html> adresinden erişildi.
- FAO. (2017). Counting the Cost: Agriculture in Syria After Six Years of Crisis. *The Food and Agriculture Organization of the United Nations*. <https://www.fao.org/3/i7081e/i7081e.pdf> adresinden erişildi.
- Financial Times. (t.y.). Henry Hub Natural Gas Front Month Futures. <https://markets.ft.com/data/commodities/tearsheet/summary?c=Natural+Gas> adresinden erişildi.
- France24. (2017, 23 Kasım). US-Backed Force Seizes Major Syria Gas Plant. <https://www.france24.com/en/20170923-us-backed-force-seizes-major-syria-gas-plant> adresinden erişildi.
- Fusion Media (t.y.). Brent Petrol Vadeli İşlemleri Geçmiş Verileri. tr.investing.com/commodities/brent-oil-historical-data adresinden erişildi.
- Global Energy Observatory. (t.y.a). Power Plants/Gas/Syrian Arab Republic. globalenergyobservatory.org/select.php?tgl=Edit adresinden erişildi.
- Global Energy Observatory. (t.y.b). Power Plants/Oil/Syrian Arab Republic. globalenergyobservatory.org/select.php?tgl=Edit adresinden erişildi.
- Global Energy Observatory. (t.y.c). Power Plants/Hydro/Syrian Arab Republic. globalenergyobservatory.org/select.php?tgl=Edit adresinden erişildi.

- Hollander, W. F. (2015). *Water as a political tool? Water management in Syria from the advent of Hafez al-Assad to the current Syrian crisis*. Yüksek Lisans Tezi. Leiden Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Enstitüsü.
- IEA. (2010). Syrian Arab Republic: Indicators for 2010. *International Energy Agency*, www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2010 adresinden erişildi.
- IEA. (2015). Syrian Arab Republic: Indicators for 2015. *International Energy Agency*, www.iea.org/classicstats/statisticssearch/report/?country=SYRIA&product=indicators&year=2015 adresinden erişildi.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (t.y.). About Israel/Israel in Maps/Golan Heights. www.mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/maps/pages/golan%20heights.aspx adresinden erişildi.
- Lossow, T. V. (2016). Water as Weapon: IS on the Euphrates and Tigris. *German Institute for International and Security Affairs*.
- Middle East Eye. (2018, 4 Haziran). The Golan Heights: Why it matters. <https://www.middleeasteye.net/news/golan-heights-why-it-matters> adresinden erişildi.
- NTV. (2018, 9 Şubat). Suriye'deki enerji kaynaklarının ne kadarı PYD'nin elinde?. <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriyedeki-enerji-kaynaklarinin-ne-kadari-pydnin-elinde,YeFYqGosp0-IE7YcMcWCdA> adresinden erişildi.
- Rizk, M. (2019, 15 Temmuz). النفط الشرق السوري بيد إسرائيل (Doğu Suriye'nin Petrolleri İsrail'in Elinde), *Al Akhbar*. <https://al-akhbar.com/Syria/273525> adresinden erişildi.
- Temizer, S., Tok, L. ve Misto, M. (2018, 9 Şubat). Suriye'nin enerji kaynakları da PYD/PKK işgalinde. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-nin-enerji-kaynaklari-da-pyd-pkk-iskalinde/1058701> adresinden erişildi.
- The World Bank. (t.y.a). Syrian Arab Republic/Fossil Fuel Energy Consumption. data.worldbank.org/indicator/EG.USE.COMM.FO.ZS?locations=SY adresinden erişildi.
- The World Bank. (t.y.b). Syrian Arab Republic/ Electricity production from oil sources. data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.PETR.ZS?locations=SY adresinden erişildi.
- The World Bank. (t.y.c). Syrian Arab Republic/ Electricity production from natural gas sources. data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.NGAS.ZS?locations=SYSY adresinden erişildi.
- The World Bank. (t.y.d). Syrian Arab Republic/ Electricity production from hydroelectric sources. data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.HYRO.ZS?locations=SY adresinden erişildi.
- World Energy Council. (t.y.). Hydropower in Syria. www.worldenergy.org/data/resources/ adresinden erişildi.

DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ PERSPEKTİFİNDEN SURİYE KRİZİNİ OKUMAK

Dr. Serdar KESGİN

Akdeniz, haritada dünyanın merkezi hissini uyandıran bir konuma sahiptir. Sümerlerden, Mısır, Asur, Fenike, Hitit, Lidya, Yunan, Kartaca, Roma ve Osmanlılara kadar birçok medeniyete ev sahipliğı yapan Akdeniz, coğrafi keşifler yapılmadan önce bilinen dünyanın merkezi idi. Avrupa, Asya ve Afrika ticaret yollarının ulaştığı son nokta da Akdeniz'di. Bu açıdan bakıldığında Akdeniz, bir ticaret deniziydi ve dünya hâkimiyeti de Akdeniz'e hâkim olmaktan geçmekteydi. Dolayısıyla, Roma haricindeki devletler Akdeniz'in tamamına hâkim olamasa da her biri bu coğrafyanın bir parçasını veya büyük çoğunluğunu yöneterek Akdeniz ticaretinden faydalanmak istemiştir.

Batı Avrupalı ülkelerin coğrafi keşiflerle yeni ticaret rotaları belirlemiş olmaları Akdeniz'e olan ilgiyi, Mısır'da bir kanal açma fikri hâsıl olana kadar azaltmıştır. Vatikan'ın Hristiyan inancını canlı tutmak ve Avrupa devletlerinin birbirleri ile olan savaşlarını önlemek amacıyla gerçekleştirilen Haçlı Seferleri haricinde bölgeye yönelik Batı dünyası orjinli bir politika geliştirildiğinden bahsetmek zordur. Süveyş Kanalı'nın açılması ile Hint ve Pasifik Okyanusu'ndaki sömürge topraklarına ulaşımın kısılması, Akdeniz'in önemini tekrar artırmıştır.

Bugün ise dünya deniz ticaretinin önemli bir kısmının Doğu Akdeniz üzerinden gerçekleştiriliyor oluşuna ilave olarak Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın önemli bir kısmının bu güzergahtan sağlanıyor olması, Doğu Akdeniz jeopolitiğinin önemini bir kat daha artırmaktadır. Doğu Akdeniz jeopolitiğinin önemli bir unsuru da üç büyük ilahi dinin merkezlerinin bu bölgede bulunmasıdır. Bir diğer jeopolitik değerlendirme unsuru da derin deniz araştırma teknolojilerinin gelişmesi ile Doğu Akdeniz deniz yatağında tespit edilen hidrokarbon kaynaklarıdır.

Çalışmada Doğu Akdeniz'in jeopolitik değerlendirme unsurlarıyla Suriye krizi arasındaki bağlantılar incelenmeye çalışılmıştır. Suriye krizini salt Arap Baharı sürecinin bir parçası olarak değil, küresel ve bölgesel hakimiyet niyetinde olan uluslararası aktörlerin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu coğrafyasındaki güç mücadelelerinin bir parçası olarak da ele almak gerekmektedir.

Çalışma, Kriz yönetimi ilkeleri çerçevesinde Suriye krizinin değerlendirmesini içermekte olup üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Doğu Akdeniz'de bölgesel ve bölge dışı aktörlerin hakimiyet anlayışları tarihsel süreç bağlamında vurgulanmıştır. İkinci bölümde, Doğu Akdeniz'in jeopolitik güncel değerlemesi bağlamında bölgenin önemi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, kriz yönetimi ilkeleri doğrultusunda krize müdahil olan aktörlerin stratejileri değerlendirilmiştir.

AKDENİZ'İN DOĞU KIYILARINA YÖNELİK TARİHSEL İLĞİ

Akdeniz'in doğu kıyıları dünyanın en kadim bölgelerinden bir tanesidir. Bölge, binlerce yıl boyunca eski uygarlıklara ev sahipliği yapmasıyla ön plana çıkmaktadır. Akdeniz'in kontrolünü sağlamaya çalışan güçler, ipek ve baharat yolunun Akdeniz ile buluştuğu bölgeyi ele geçirmeden Akdeniz'de hakimiyeti sağlamış sayılmazlardı. Bölgenin, ilahi dinler açısından kutsal sayılan mekanlara ev sahipliği yapması da bölgeye ayrı bir önem atfetmektedir. Roma hâkimiyetinden sonra bölgedeki siyasî gelişmelerin birçoğu ticarî olmaktan çok dinî gerekçelerle şekillenmiştir ki Haçlı Seferleri bunun en iyi örneğidir.

Akdeniz'in tarihini şekillendiren uluslardan bir tanesi de Türklerdir. Avrupalıların, Arap akınları sonucu doğusunu ve güneyini kaybettikleri Akdeniz havzası, Türkler'in Anadolu'yu ve Balkanları fetihleriyle artık

yeni bir jeokültürel özelliğe sahip olmuştur. On altıncı yüzyıldan itibaren Osmanlı gücünün Akdeniz’de hüküm sürmeye başlaması haclı seferlerinin başarısız olmasına sebep olmuştur. Akdeniz artık Avrupalı deniz güçlerinin rahatça harekât yapabilecekleri bir deniz olmaktan çıkmıştı. Osmanlı Devleti’nin zayıflamaya başladığı dönemlerde Akdeniz hâkimiyetinde de Fransız ve İngiliz etkisinin arttığı görülmektedir. Bu iki ülkeye kendine yakın bölgelerde nüfuz sahibi olmak isteyen İtalya da katıldığında Akdeniz’in bugünkü çoklu güç projeksiyonuna sahip yapısının temelleri ortaya çıkmıştır. Akdeniz tarihine baktığımızda Akdeniz’e kıyısı olan devletler için, denizin tamamını olmasa da kendi alanını kontrol edebilmenin, ülkelerin güvenlikleri için elzem olduğu görülmektedir.

Akdeniz’in doğu kıyılarının, bölgeye özgü din ve mezhep ayrılıklarından kaynaklı, heterojen yapısı, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında Avrupalı ülkelerin bölgeye olan ilgilerinin artmasıyla daha da karmaşık hale gelmiştir (Akçura, 2017, s. 2).¹Düşünce adamı Yusuf Akçura’nın 1913 yılında yaptığı Suriye ve Filistin gezisi esnasındaki izlenimlerinde, Doğu Akdeniz kıyıları boyunca Fransız, İngiliz, Rus ve Avusturya gemilerinin (Akçura, 2017, s. 100-107)² limanları ziyaretlerinden bahsedilir. Akçura özellikle Fransız deniz ticaretinin bölge halkı üzerindeki tesirine vurgu yapmaktadır (Akçura, 2017, s. 18-19). Avrupa etkisinin, Osmanlı Devleti’nin dönemin şartları çerçevesinde bölge hâkimiyeti üzerindeki zafiyeti neticesinde gerçekleştirilmeye çalışılan, bir kamu diplomasisi olduğu söylenebilir.

¹ Yusuf Akçura, 1913 yılındaki hatıratlarında Beyrut nüfusunun 150bin civarında olduğunu, 40 bininin Müslüman, 4 bininin Yahudi, 45 bininin Ortodoks, 30 bininin Maruni (Katolik mezhebinin bir çeşidi), 9 Bininin Obriyad (Ortodoks ve Katolik mezhebinin bazı yönlerinde uzlaştıkları bir mezhep), 2 binden fazlasının Protestan, 2 bininin Katolik, beş yüzünün Katolik Süryani, İki yüzünün Katolik Ermeni ve 5 bininin Fransa, Amerika, Rusya ve İngiltere’den gelen ecnebi olduğunu yazmıştır.

² Söz konusu gemiler hem yük hem de seyahat amaçlı kullanılmaktadır. 1913 yılında iki üç ayda bir Türk gemisinin de geldiği ancak son dönemlerde onun da gelmediği buna karşılık Fransız gemilerinin ayda iki kez geldiği ifade edilmektedir. Avusturya denize kıyısı olan bir ülke olmamasına rağmen Avusturyalı iş adamları, İtalyan limanlarını kullanıp, İtalyan kaptan ve tayfaların çalıştırıldığı şirketler aracılığıyla Akdeniz’de deniz ticareti gerçekleştirmişlerdir. Akçura, hatıratında Avusturya’dan gemilerle Filistin’e gelen Alman Yahudi yerleşimciler ve hacılarından bahseder.

Avrupalı ülkeler bölgede ticarî faaliyetlerin yanında okullar da açarak sosyal yatırımlar gerçekleştirmişlerdir (Akçura, 2017, s. 23).³ Avrupalıların bölgeye olan ilgisinin tamamlayıcı unsuru olarak Batılı eğitim kurumlarının Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde artış göstermesi, bölge politikalarının geçici değil kalıcı olduğunun bir göstergesidir. Bölgedeki yabancı okullar ve bölgede ileri gelen ailelerin çocuklarının Avrupa'da eğitim görmeleri bölge ile Avrupa arasında organik bağın güçlenmesine yardımcı olmuştur (Akçura, 2017, s. 71-106).⁴ Osmanlı Devleti'nin yaklaşık iki yüz yıldır savunmada olup toprak kaybediyor oluşu, Avrupalı devletlerin bölgeye ilgilerinin artmasına ve hız kazanmasına neden olmuştur. Orta Doğu'nun büyük kentlerinde ticaretten finansa, eğitimden kültür, sanat ve günlük yaşama kadar birçok alanda Batı faktörünün etkili olduğu görülmektedir. Özellikle genç Arap kitleleri üzerinde Batı destekli sivil toplum faaliyetlerinin ve yapılanmaların etkin olması, Birinci Dünya Savaşı esnasında bölgenin parçalar halinde Osmanlı Devleti'nden koparılmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti, Orta Doğu'da tarihi değişimi kaçırmış, eğitim, kültür, sanat, sanayi, ticaret ve finansı ihmal etmiştir. Malum yönetim boşluk kaldırmıyor.

Avrupalı devletler, Roma İmparatorluğu'nun Akdeniz'in doğusundaki hâkimiyetini yitirmesinden bu yana, kaybedilen toprakları geri alma veya bölgede nüfuz sahibi olma düşüncesi ile bölgesel politikalarını şekillendirmişlerdir. Ekonomik, teknik ve askerî alandaki üstünlük Batılı ülkelere bölgeyi dizayn etme fırsatı vermektedir.

1916 yılında Birinci Dünya Savaşı esnasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Akdeniz'in doğu kıyıları ve Şam Fransa, Filistin'den Bağdat ve Basra'ya kadar olan bölge ise İngiltere tarafından işgal edilecekti. Savaş sonrasında Fransa ve İngiltere paylaştıkları Orta Doğu topraklarında hüküm sürmeye başladılar. Böylece Avrupalı ülkelerin onlarca yıldır hazırlığını yapmış oldukları Akdeniz'e hâkim olma arzusunda önemli bir adım atılmıştı.

³ 1913 yılı itibarıyla Beyrut'ta Müslümanların 27 mektebi, Hristiyanların 42 erkek ve 25 kız mektebi bulunmaktadır.

⁴ Söz konusu bağın ve Avrupa ile ticaretin getirisi olarak Akdeniz'in doğu kıyılarında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, geçerli para birimi olarak Fransız Frankı'nın kullanıldığı belirtilmektedir.

Fransa kendi kolonyal sistemini Suriye’de gerçekleştirmek için kaos ve kargaşa ortamının çıkmasını istedi. Bunun içinde ülke içerisindeki değişik grupları birbirine karşı kışkırttı. Bu konuda Sünni İslam düşüncesini benimsemiş Arap Milliyetçi cepheyi kendisine tehdit olarak görmüştür. Bu grubu dağıtmak için Dürzi, Maruni, Nusayri gibi azınlıkları kullandı (İnce, 2017, s. 265). İkinci Dünya Savaşı’na kadar Suriye’de hâkimiyeti sağlayan Fransa, bağımsızlık ve demokratikleşme talepleri karşısında 1943 yılında Suriye’de seçimlerin yapılmasını kabul etti. Seçimleri Fransa’nın desteklemediği Şükrü El Kuvvetli kazandı. Fransa yeni yönetime karşı savaşıyan özel birlikler oluşturulmasını sağladı. 1944-45 yıllarında ABD, SSCB ve İngiltere’nin Suriye ve Lübnan’ı tanınması Fransa’nın geri adım atmasına ve 1946 yılında Suriye’den çıkmasına neden oldu (İnce, 2017, s. 267-268).

ABD’nin CIA aracılığıyla Orta Doğu’da gerçekleştirdiği ilk faaliyet Suriye’de 1949 yılındaki darbe girişimidir. ABD, 1947’de Suudi Arabistan petrolünü ABD’li bir şirket aracılığıyla Ürdün-Suriye-Lübnan üzerinden boru hattı ile Akdeniz’e ulaştırmak istemişti ancak Suriye devlet başkanı Türk kökenli Şükrü El Kuvvetli projeyi reddetmiştir. 1949 yılında ABD’nin düzenlediği darbeden sonra sürgüne gönderilen Şükrü El Kuvvetli 1955’te tekrar iktidara geçmiştir (Cerrah, 2019, s. 62). 1958 yılında Şükrü El Kuvvetli başkanlık görevinden tekrar indirilmiş ve Suriye, Baas Partisi, Sosyalist Parti ve Nasırcıların egemenliğinde, Mısır’ın önderliğindeki Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne katılmıştır. Suriye, 1961’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrılmıştır. Soğuk Savaş döneminde Suriye’de yaşanan siyasî gelişmelerin ABD ve SSCB’nin karşılıklı hamleleri çerçevesinde cereyan ettiği görülmektedir. ABD’nin Suriye’de iktidarı değiştirmeye yönelik hamleleri tutmamış ve SSCB’nin etkisi giderek artmıştır.

GÜNCEL DOĞU AKDENİZ JEOPOLİTİĞİ

İkinci Dünya Savaşı’nda, Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan Alman ve İtalyan birlikleri İngiliz ve Fransız hâkimiyetindeki Akdeniz sahillerini ele geçirmek için harekâtlar başlatmış ve savaş Akdeniz’e de yayılmıştı. Savaş sonrasında İngiltere ve Fransa ellerindeki bölgeleri koruyabilmiş olsalar da ilerleyen yıllarda Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığına engel olamamışlardır. Soğuk Savaş’ın ilk

yıllarında dünyanın geri kalanında olduğu gibi Akdeniz ülkeleri üzerinde de ABD ve SSCB etkisi kendini göstermiştir.

Suriye darbeler dönemi boyunca doğu ve batı bloğu arasındaki güç mücadelesinin odak noktalarından bir tanesi olmuştur. 1971 yılında Suriye’de iktidarı ele geçiren Baas’çı ve SSCB’de eğitim görmüş bir hava subayı olan Hafız Esed ülkeyi 2000 yılına kadar yönetmiş, yerine İngiltere’de okumuş bir göz doktoru olan oğlu Beşar Esed geçmişti. Beşar Esed, Suriye’nin Batı’ya açılması için bir fırsat olarak değerlendirilmiş olsa da Rusya’nın 2000’li yıllar itibariyle kış uykusundan uyanmış olması ve eski günlerinin özlemine duyuyor oluşu gelişmelerin istenildiği gibi cereyan etmemesine neden olmuştur.

2000 yılında Katar tarafından doğalgazın Suudi Arabistan – Ürdün – Suriye – Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı ile Katar gazının Avrupa’ya taşınması için bir teklif yapıldı. Bu teklif aslında ABD’nin projesiydi. Bakıldığında Suriye hariç diğer ülkelerin ABD ile yakın işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir. Bu noktada Suriye’nin ABD tarafından kazanılması gerekmektedir (Cerrah, 2019, s. 65). Suriye’nin teröre yataklık yapmaktan vazgeçmiş olması sonrasında Türkiye ile ilişkilerin gelişmesi, Suriye’nin Batı ülkeleri ile yakınlaşması için de bir fırsat olarak değerlendirilmekteydi. Ancak Suriye’de değişimin yaşanması beklenenden daha uzun sürmüş ve Arap Baharı süreci Suriye’de hızlı değişim için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Batı bloğunun başat gücü olan ABD birçok konuda olduğu gibi Suriye’de de değişimin yaşanması noktasında aceleci davranmış ve Rusya’nın bölgede güçlenmesine imkân sağlamıştır. ABD, Suriye’ye askerî müdahale yapmak yerine, Turuncu Devrim benzeri gelişmeler ile sonuca gitmeyi hedeflemişti. ABD’nin Suriye’ye askerî müdahale yapmamasının iki sebebi vardır. Bunlardan ilki; ABD ile Rusya’nın hiçbir zaman direkt olarak birbirlerine karşı savaşı göze alamamalarıdır. Kore’de, Vietnam’da, Afganistan’da diğerine karşı savaşan tarafları desteklemişlerdir ancak yüz yüze savaşmamışlardır. Suriye’nin Tartus limanında Rusya donanma unsurlarının varlığı bu noktada ABD’yi engelleyici olmuştur. İkincisi; Obama dönemiyle başlayan süreçte ABD’nin doktriner yaklaşımında yumuşamanın yaşanması ile direkt ve kalıcı askerî müdahalelerden vazgeçmesidir.

Doğu Akdeniz'in güncel değerlemesinde ön plana çıkan konuların başında Doğu Akdeniz havzasında yeni keşfedilen enerji kaynakları gelmektedir. Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi verilerine göre Doğu Akdeniz'de 122 trilyon metreküplük doğalgaz ve 1.7 milyar varil petrol olduğu tahmin edilmektedir (Forbes, 2020). Bu kaynakların Türkiye'nin 572 yıllık hidrokarbon ihtiyacını karşılayacağı ifade edilmektedir (Bahçeşehir University, 2020). Bölge kaynaklarına hâkim olmak AB'nin enerji tedarikinin çeşitlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bölgenin Avrupa pazarlarına yakınlığı enerjinin taşıma sorununu da büyük oranda azaltmaktadır. Doğu Akdeniz Kaynakları üzerinde Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), İsrail, Mısır, Lübnan ve Suriye hak iddia etmekte olup Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında anlaşmazlık söz konusudur. Türk, Amerikan, İngiliz ve Avrupalı firmalar bu dört ülkenin ihalelerine katılarak aramalar yapmaktadır. Enerji politikğin konusu, sadece enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurarak onu çıkartıp pazarlara ulaştırma meselesi değil aynı zamanda başka ülkelerin ve küresel aktörlerin enerjiyi çıkarmasına ve pazarlamasına engel olmaktır. Bu noktada henüz Rusya'nın ve Çin'in bölge enerji politikasına müdâhil olmadığını görüyoruz. Ancak Suriye üzerinden ilerleyen dönemde yeni oyuncular olarak denkleme girme ihtimalleri de bulunmaktadır.

Kıbrıs sorunu, Doğu Akdeniz'in en önemli sorunlarından bir tanesidir. 1571 yılında Venedik'ten alınan ve 307 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kıbrıs 1878 yılında, hükümlanlık hakkı Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak kaydıyla, İngiltere'ye devredilmiştir. Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere 1914 yılında tek taraflı olarak adayı ilhak etmiştir. Türkiye ada üzerindeki İngiliz egemenliğini Lozan Antlaşması'yla 1923 yılında tanımıştır. 1931 yılından itibaren Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan ile birleşme taleplerini yoğunlaştırmışlardır (Dışişleri Bakanlığı, 2011). 1960 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. 1963 yılında Kıbrıslı Rumların anayasayı feshetmeleri ile Kıbrıs Cumhuriyeti ortadan kalkmıştır. 1964 yılında Kıbrıs'a Yunanistan'dan gizlice askerlerin gitmesi ve Kıbrıslı Türklerle yönelik şiddet eylemlerine girişmeleri üzerine Türkiye, 2 Haziran

1964 tarihinde adaya müdahale kararı almıştı. Millî Güvenlik Kurulu'nda Kıbrıs'a müdahale kararı almasından sonra olaylar durulsa da 1974 yılında artan şiddet olayları sonrasında Türkiye adaya müdahale etmişti. 1974'ten bugüne BM'nin arabuluculuğunda barış görüşmeleri devam etse de bir sonuç alınabilmiş değildir. Adada iki yönetimin olması Kıbrıs'ın deniz alanlarının kullanımı konusunda da anlaşmazlığı sıcak tutmaktadır.

Bir diğer sorun ise Filistin meselesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere hâkimiyetinde olan Filistin topraklarında İsrail Devleti'nin kurulması sonrasında Arap ülkeleri ile İsrail arasında çıkan savaşlar neticesinde İsrail, hem uluslararası hukuka aykırı olarak topraklarını genişletmiş hem de de facto meşruiyet kazanmıştır. Arap ülkelerinin İsrail ile yaptıkları savaşlarda sürekli yenilmeleri Arap ülkeleri arasında İsrail politikasında farklı yaklaşımları beraberinde getirmiş ve Filistin meselesi sahipsiz kalmıştır. Sorunun halen çözüme kavuşturulamamış olması, bölge ülkelerinin hem birbirleriyle hem de İsrail ile olan ilişkilerine yansımaktadır. İsrail'in Filistinlere yönelik baskıcı politikası Doğu Akdeniz'de tansiyonun sürekli yüksek olmasına neden olmaktadır.

Bugün ABD, Yunanistan'a NATO aracılığıyla önemli bir askerî yığınak yapmaktadır. Bu yığınak kara, deniz ve hava unsurlarını içermektedir ki yığınağın tamamının Doğu Avrupa'da Rusya'yı dengeleyici bir mahiyet taşımadığını göstermektedir. Yunanistan'ın adalarını da içeren yığınak hem AB'yi hem Rusya'yı hem de Çin'i bölgede önleyici mahiyettedir. Yunanistan ve GKRY'nin Ortodoks dünyasının bir parçası olması ve tarihsel süreçte Rusya'dan destek almış olmaları Rusya'nın bölgede etkin olabilme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Suriye'ye yerleşen, Mısır ve Hafter Libya'sı ile ilişkilerini geliştiren ve Soğuk Savaş döneminde inşa ederek kullandığı Mısır-Libya sınırında bulunan Sidi Barani Hava limanını kullanmaya başlayan Rusya, ABD hegemonyası için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. General Hafter ve Mısır Devlet Başkanı Adülfettah El Sisi Askerlik yıllarında Moskova'da eğitim görmüş ve Rusya ile teması kuvvetli liderlerdir. Rusya'nın sadece Suriye üzerinde etkin olduğunu düşünmek hem ABD hem de diğer bölgesel aktörler açısından yanıltıcı olacaktır.

Bölgedeki güç mücadelesi ABD-Rusya arasında cereyan ediyor gibi görünse de diğer aktörlerin de bölgesel çıkarları ve politikaları olduğunu unutmamak gerekir. İnci Dizisi projesi ile Çin limanlarından başlayıp Yunanistan'ın Pire limanında son bulacak olan güvenli deniz yolu ağının son ayağını Yunanistan adaları veya Kıbrıs'ta kurulacak olası askerî deniz üsleri oluşturmaktadır. Aynı şekilde Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını güncellemeye çalışan Fransa da AB üzerinden bölgede hâkimiyet kurma niyetindedir. Nasıl ki ABD, NATO'yu bir araç olarak kullanmaya çalışıyorsa, Fransa da AB'ye aynı vasfı yüklemeye gayret göstermektedir. Bu açıdan baktığımızda Doğu Akdeniz'in jeopolitik denkleminde ABD'nin hamlelerinin savunmacı ve önleyici bir çizgide olduğu görülmektedir. ABD'nin Doğu Akdeniz gazının East Med gaz boru hattı projesi ile Avrupa'ya taşınmasına sıcak bakmadığını açıklaması (CNN Türk, 2022), ABD'nin AB'yi sınırladığı ve enerji konusunda kendisine ve Rusya'ya bağımlı kıldığı anlamına gelir. Doğu Akdeniz'de etkili olmaya çalışan Fransa, Orta Doğu politikasında her ne kadar ABD ile ortak hareket etse de olası bir güç boşluğundan faydalanarak Avrupa enerji politikasını yönetmeyi hedeflemektedir. Eğer Kırım ve Ukrayna konusunda bir anlaşma olacaksa, ABD bu yaklaşımı ile Rusya'ya geri çekilmesi için bir fırsat da vermiş olacaktır. AB'yi enerji konusunda Rusya'ya bağımlı kılmak üzerine bir anlaşma söz konusu olabilir. Kazakistan'da yaşanan gelişmeleri de eklediğimizde Rusya'nın Kazak Gazı üzerinde daha fazla söz ve hak sahibi olacağını tahmin etmek yanlış olmayacak ve Kazak gazı da Rusya üzerinden Avrupa'ya akacaktır.

ABD'nin Suriye'deki varlığı, İran-İrak-Suriye-üzerinden Akdeniz'e ulaşacak olası İran gaz hattını kesmektedir. Bunun yerine Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e kadar uzanabilecek olan ve Türkiye'yi bypass ederek Irak ve Suriye petrolünü Akdeniz'e taşıyacak olası bir petrol boru hattının inşası için imkân sağlamaktadır. Ancak, Türkiye'nin yapmış olduğu hamleler bu planı bozmuştur. Mevcut durumda, Suriye'de Türkiye'nin de kabul edeceği olası bir anlaşmanın sağlanması ile ABD'nin Soğuk Savaş döneminde gündeme getirdiği Katar-Arabistan-Ürdün-Suriye-Türkiye üzerinden Katar gazının Avrupa'ya taşınması gündeme gelebilir.

Suriye krizi, Akdeniz denkleminin değiştirilmesinde bir başlangıç noktası olarak değerlendirilirse çok yönlü ve çok oyunculu bir yapı

ortaya çıkmaktadır. Söz konusu oyunculardan bir tanesi de Kıbrıs'taki Dikelya ve Limasol üslerini elinde bulundurması ile bölge ülkesi konumunda olan İngiltere'dir. İngiltere'nin AB'den ayrılmış olması bölgede ayrı bir politika izleyeceğinin işaretlerinden bir tanesidir. İngiltere'nin bölgesel çıkarlarının büyük oranda ABD ile örtüşüyor oluşu İngiltere'yi ABD ile birlikte hareket etmeye zorlamaktadır ki Orta Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da İngiliz etkisinin diğer tüm ülkelerden daha fazla oluşu dengeyi ABD-İngiltere lehine çevirmektedir. Akdeniz'e hâkim olmak büyük bir deniz gücü olmaktan geçer, bu nedenle mevcut şartlarda ABD ve İngiliz gücünün etkin olduğu ancak diğer güçlerin ise fırsat kolladığı bir güç mücadelesinin yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Doğu Akdeniz'deki jeopolitik değerlemeyi sadece enerji politikası üzerinden yorumlamak eksik olacaktır, ancak enerji politikasının mevcut durumda diğer faktörlere göre daha belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. ABD ve AB açısından enerjinin kesintisiz ve makul fiyat ile Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılması temel öncelik olarak görülmektedir. Enerji konusunda, Avrupalı firmaların da katıldığı ancak esas yüklenicilerin ABD'li firmalar olduğu bir tedarik zincirinin tesis edildiği ve güvenliğin de ABD tarafından sağlandığı bir strateji üzerine inşa edildiği bir sistem mevcuttur. Bu sistemi değiştirmeye çalışan Rusya ve Çin gibi aktörlerin varlığı çatışmaların ve krizlerin daha da derinleşmesine sebep olmaktadır. Nihayetinde her değişim sancılı bir süreci beraberinde getirir, zira hiçbir güç savaştan egemenliğinden vazgeçmemiştir. Karşımızda sadece Doğu Akdeniz'le sınırlı olmayan ve daha geniş perspektiften değerlendirilmesi gereken çok oyunculu ve çok bilinmeyenli bir denklem mevcuttur.

SURİYE'DE KRİZ YÖNETİMİ

Arap Baharı sürecinde ortamı şekillendiren ve şartları olgunlaştıran CIA'di. CIA, 2000 yılından bu yana Suriye'deki faaliyetlerini artırmıştır. Wikileaks belgelerine göre 2005-2011 yılları arasında Suriye'de olaylar başlamadan 6 yıl önce CIA ve Mossad Suriye'de bir iç savaş hazırlığı yapmışlardır. Muhalif Gruplar finanse edilmiş ve silahlandırılmıştı (Cerah, 2019, s. 68). ABD'nin niyeti Esed yönetimini kısa bir zaman diliminde iktidardan indirmektir. Esed, Rusya ve İran'ın desteği ile direnc

kazandı ve ayakta kalmayı başardı. ABD'nin muhalif gruplara yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar iç savaşın uzamasına ve şiddetin artış göstermesine neden oldu. Bu sırada birçok grup kontrolden çıktığı gibi DEAŞ terör örgütü de ortaya çıkarak, Irak ve Suriye topraklarının önemli bir kısmını ele geçirmeyi başardı.

ABD daha sonra destek verdiği gruplar arasından PKK/PYD/YPG terör örgütünü öne çıkartarak diğer gruplara verdiği desteği kesti ve tek yönlü bir Suriye politikası izlemeye başladı. ABD'nin PKK/PYD/YPG terör örgütünü tercih etmiş olması Türkiye'nin yoğun tepkisine sebep oldu ve Türkiye-ABD ilişkileri bozuldu. Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasındaki bir diğer etken de Suriye krizi devam ederken, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de FETÖ aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılan darbe girişimidir. Müttefik ilişkisinin zarar görmesi Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasını ve ABD'nin bölgede manevra alanının daralmasını beraberinde getirdi. ABD, Suriye'de önemli ölçüde emek, zaman ve para harcamış terör örgütüne binlerce tır askerî teçhizat ve silah vermiş olmasına rağmen istediğini tam olarak alabilmiş değildir. Bu sebeple ABD'nin Suriye politikasının mevcut şartlarda başarıya ulaşmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Suriye'de krizin başlamasından itibaren ABD bir oldu-bitti stratejisi ile hızlı yoldan sonuca ulaşmayı hedeflemiştir. Krizde ABD'nin etken konumunda olduğu ve süreci yönetmeye çalıştığı görülmektedir. ABD, krizi uluslararası ortama taşıyarak Esed yönetimi üzerindeki uluslararası baskıyı artırmaya çalışmış BM'den Suriye'ye yönelik sınırlayıcı karar çıkması için çaba sarf etmiş ancak Rusya'nın Esed yönetimine verdiği destek ile bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu noktadan itibaren ABD, yöntem değişikliğine giderek kontrol edilmiş baskı stratejisi uygulamaya başlamıştır. ABD, Suriye'deki muhalif gruplara destek vererek Esed yönetimi ve Rusya'yı baskı altında tutarak geri çekilmeye ve taviz vermeye zorlamaktadır. Mevcut ABD-Rusya ilişkilerini ele alacak olursak, ABD'nin Suriye coğrafyasında yaptığı baskının sonuç vermemesi ve kısır döngüye dönüşmüş olması, başka coğrafyalarda (Ukrayna-Kazakistan) Rusya'yı baskı altına alma yönünde gelişiyor olabilir. Barış dönemleri için "beyaz", savaş dönemi için "siyah" tanımını kullanacak olursak kriz dönemleri de "gri" olarak tabir edilir (Öztürk, 2004, s. 61).

Bu gri dönemde ABD, Rusya'ya yaptığı baskı ile savaşa varmadan krizi tırmandırarak zirve noktasında karşılıklı tavizlerle krizi sonlandırmayı planlamaktadır. Ancak bu dönemler her zaman kırılmandır ve savaşa en yakın anlardır.

Rusya'nın, Suriye krizine Esed yönetiminin daveti ile müdâhil olması ABD ve müttefikleri açısından Doğu Akdeniz'i Rusya'nın kontrol etme ihtimaline bırakmak anlamına gelmekteydi. Rusya'nın oyuna girmiş olması ABD'nin karşı hamlelerini de beraberinde getirmiştir.

Rusya'nın 2000 yılında yayınladığı ulusal güvenlik belgesinde Rusya için küresel güç merkezi vurgusu yapılmıştır. Belgede terör ve istikrarsızlık birincil tehdit olarak değerlendirilmektedir (Berlin Information Center For Transatlantic Security). Rusya, Soğuk Savaş anlayışının devamı olarak ABD ile birbirlerini dengeleyen stratejiler üretme noktasında fırsatları değerlendirmekten çekinmeyecektir. Rusya için Avrupa ve Çin ile ilişkileri geliştirip ABD'yi sınırlamak bir dış politika önceliği olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını kullanarak hedef ülkeler üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

Suriye, sahip olduğu enerji kaynaklarının yanında, Orta Doğu enerji kaynaklarının transferi açısından stratejik öneme sahip bir ülkedir. Orta Doğu enerji pastasından pay almak ve bölgenin kontrolünün tamamı ile ABD'ye bırakmamak adına Suriye, Rusya'nın Akdeniz ve Orta Doğu politikası açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Rusya, kriz esnasında Esed yönetimi ile yaptığı anlaşmalarla Suriye topraklarında gaz ve petrol arama ruhsatına ulaşmakla birlikte, Suriye'nin Tartus limanı ve Humeymın Hava Limanı'nı 49 yıllığına kullanma hakkını da elde etmiştir. Rusya bu sayede Akdeniz ve Orta Doğu'da operasyonel yeteneğini artırmıştır. Ayrıca krize müdahale ile Rusya'nın önemli bir silah tedarikçisi olduğu ve makul fiyata etkili savunma silahları ile ülkelerin savunmasına katkı sağlanabileceği mesajı da verilmiştir.

Rus analistler, Esed'i devirmenin iç savaşın sona ermesine değil, yalnızca iç savaşın bir sonraki evresinin başlangıcına yol açacağını ifade etmişlerdir. Yani Esed'li ya da Esed'siz iç savaşın devam edeceği öngörülmüştür. Ayrıca, krizin Kafkasya'ya yayılarak oradaki radikal grupları da etkileyebilme ihtimali, Rusya için bir güvenlik endişesidir ve Rusya açısından tehlikeyi kendi topraklarında karşılamak yerine Suriye'de

mücadele etmek daha avantajlı olmaktadır (Allison, 2013, s. 807, aktaran Sönmez, 2019, s. 825). Bu yaklaşım Rusya'nın Suriye müdahalesinde Rusya'ya meşruiyet atfetmektedir.

Suriye'de ateşkesin sağlanması ve barışın gerçekleştirilebilmesi için Rusya-Türkiye-İran arasında devam eden Astana-Soçi görüşmeleri Rusya tarafından yönlendirilmiştir. Rusya, görüşmeler yoluyla Suriye'deki varlığını ve etkisini uluslararası boyuta taşımaktadır. Bu noktada Rusya'nın Suriye'deki varlığı, sadece Esed yönetiminin davetine bağlanmıyor uluslararası barışın güçlendirilmesi gerekçesi ile de desteklenmiş oluyor. Ancak Rusya ile Türkiye'nin Suriye üzerinde kurmuş olduğu bu hassas denge birçok defa sabotajlarla kesintiye uğramaktadır.

Suriye krizinde ABD'nin etken konumda olduğunu düşünecek olursak, Rusya krize sonradan müdâhil olmuş ve mevcut statükoyu korumaya çalışan savunmacı bir politika izlemiştir. ABD'nin oldu bittisine karşı Rusya, göze göz diş diş stratejisi ile ABD'nin hamlelerine karşı iyi hesap edilmiş ve aynı ölçüde hamlelerle karşılık vermiştir. Bu aşama kriz yönetiminde savaşa en yakın dönemdir. Kriz esnasında küçük çatışmalar yaşansa da taraflar birbirlerini direkt hedef almamışlardır. Rusya, bütün imkanlarını kullanarak Esed yönetimine karşı yapılan tüm saldırıları etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Kriz yönetimi bağlamında düşünecek olursak Rusya verdiği destek ile Esed yönetiminin Suriye'nin tamamına hâkim olmasını sağlayamasa da Suriye'nin çoğunluğunda kontrolün ele geçirilmesini mümkün kılmıştır.

Arap Baharı sürecinde artan mülteci akını Suriye iç savaşı ile zirve noktasına ulaşmıştır. Avrupa ülkeleri için bu süreçte en önemli sorun olarak görülen mülteci akınından en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Türkiye gerek PKK/PYD/YPG gerekse DEAŞ terör örgütlerinin hedefi olmuş ve sınır bölgelerinde saldırılara maruz kalmıştır. Bu tehditler karşısında Türkiye "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" harekâtlarını icra ederek Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturmayı başarmıştır.

Türkiye'nin Suriye'ye müdâhil olan tüm aktörlerle sürekli irtibat halinde olması ve yapacağı operasyonlardan onları da haberdar etmesi kriz yönetimi açısından uluslararası kamu oyununun da onayının alınması bağlamında önemli ve başarılıdır. Türkiye kriz yönetimi stratejileri çerçevesinde imkânları deneme stratejisini uygulamaya

çalışmıştır. Türkiye, Suriye’de diplomatik ve askerî girişimlerde bulunarak statükoyu korumayı amaçlamaktadır. Türkiye, her ne kadar Suriye’de bulunan tüm tarafları bilgilendirerek operasyonlarını icra etmiş olsa da Türkiye’nin bu operasyonları ne kadar başarılı yürütüp yürütemeyeceği taraflar açısından bir belirsizlikti. Türkiye’nin operasyonel başarısı, Suriye’deki taraflara beklenmedik zamanlarda Türkiye’nin sorun çıkarabileceğinin mesajının verilmesi açısından önemli olmuştur. Türkiye, krizin taraflarına karşı tavrının net ve bu tavra uygun politikaları uygulama noktasında kararlı olduğunu göstermiştir. Türkiye hem ABD’nin hem de Rusya’nın Suriye planlarını bozmuş ve bunu yaparken haklı gerekçeleri olduğunu ve operasyonların da meşru olduğunu kabul ettirmiştir.

Güney sınırından gelen terör tehdidi ve göç tehlikesine karşı Suriye krizine müdâhil olan Türkiye, krize müdâhil olan diğer aktörler arasında hiç kuşkusuz bölgesel barışı ve istikrarı önceleyen tek ülkedir. Türkiye’nin operasyonları sonucu sınır hattı boyunca Suriye’nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulmuş ve insanî yardımlar için uygun ortam sağlanmıştır. BM’in askerî güç kullanımına dair kabul etmiş olduğu kendini savunma ve insanî müdahale kriterlerine uygun olarak gerçekleşen müdahaleler kriz sonrası süreçte Türkiye’nin uluslararası hukuk çerçevesinde bir sıkıntıya düşmeyeceğini de göstermektedir. Türkiye, Suriye krizinin başlangıcında hazırlıksız yakalanmış ve ikilemler yaşamış olsa da kendi özgür iradesiyle hareket ettiği andan itibaren, kriz yönetimi açısından süreci en başarılı yöneten aktör olmuştur. Türkiye, krizde ortaya çıkan kutuplaşma politikasının bir parçası olmamış ve çıkarlarına uygun olacak şekilde çok yönlü bir politika izleyerek hem ABD hem de Rusya ile zaman zaman ters düşmüş bazen de işbirliği içerisinde olmuştur.

AB’nin Akdeniz politikasında Fransa, Yunanistan, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) gibi Akdenizli ülkelerin yönlendirmeleri etkili olmaktadır. Özellikle 19.yy’dan itibaren Akdeniz’de hâkimiyet kurmak için Osmanlı ve İngiltere gibi güçlerle mücadele eden Fransa, bugünkü Tunus, Cezayir, Fas ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Suriye ve Lübnan’da sömürge devletleri kurmuştur. Almanya ve İtalya’nın güçlenmeye başlaması ile Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı’na kadar İngiltere ile ittifak yaparak Akdeniz’de kontrolü sağlamaya

çalıştığı görülmektedir. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da Fransa, bölge ülkelerine ilgisini hep sıcak tutmuş ve ilişkilerini geliştirmiştir.

Fransız yöneticilerin gözünde Akdeniz her zaman bir Fransız konusu olmuştur. Napolyon'dan dördüncü Cumhuriyet'e Fransa'nın Akdeniz'i mümkün olduğunca barışın egemen olduğu özel bir göl haline getirme amacı süreklilik göstermiştir (Daguzan, 2011, s. 9, aktaran Aras ve Sarıoğlu, 2019, s. 524). Soğuk Savaş yıllarında Fransa gibi Avrupalı ülkeler bölge politikasını ABD önderliğinde ve şartların imkân verdiği ölçüde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Soğuk Savaş sonrası süreçte AB'nin ekonomik entegrasyon konusunda önemli mesafeler kat etmiş olması, AB'nin iki lokomotif ülkesi olarak kabul edilen Fransa ve Almanya'nın AB'nin dış politikasını da domino etmesini beraberinde getirmiştir. Fransa, Akdeniz politikasında Akdeniz Forumu (5+5 Diyalogu) ve Akdeniz İçin Birlik (Barselona Süreci) girişimlerini teşvik etmiş ve AB politikası haline getirmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, kendi projesi olan ve Akdeniz ülkelerinin dâhil olduğu AB benzeri bir yapılanma olarak nitelenen "The Club Med" (Akdeniz Birliği)'ne yönelik olarak 2007 yılındaki konuşmasında "Akdeniz Birliği düşüncesinin Fransa dış politikasında tarihsel olarak yer eden bir hedefin tekrar gündeme gelmesidir" ifadesini kullanmıştır (Aras ve Sarıoğlu, 2019, s. 528). AB'nin Akdeniz politikası istenilen etkiyi oluşturamamış ve başarısız bir girişim olarak kalmıştır. Başarısızlığın iki sebebi bulunmaktadır; bunlardan ilki AB'nin kendi iç politik mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Fransa dışındaki Avrupalı ülkelerin AB'nin yönünün güneye kaydırılması konusunda isteksizdirler, ayrıca bu durum oluşursa Fransa, AB nezdinde çok güçlü bir konuma gelecekti. İkincisi ise Arap Baharı sürecidir. AB'nin bu süreçte etkisiz kalması ve net bir politika izlememesi AB'nin bölgesel nüfuzuna zarar vermiştir.

AB'nin Doğu Akdeniz politikası çoğunlukla Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye ile olan anlaşmazlıkları üzerine inşa edilmektedir. AB'nin Doğu Akdeniz ilgisi genelde enerji kaynaklarının kullanımı ve Türkiye'yi sınırlandırmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Doğu Akdeniz güvenliği konusunda ise ABD ile birlikte hareket etmek, AB menfaatleri

açısından uygun görülmektedir. Bu nedenle, Libya ve Suriye gibi krizlerde Avrupalı ülkeler, sınırlı da olsa ABD'nin operasyonlarına katkı sağlamışlardır.

Doğu Akdeniz'de Fransa'nın Türkiye'yi hedef almasının nedenlerinden bir tanesi, Türkiye'nin Afrika'nın Sahel Bölgesi olarak bilinen Sahra altı bölgesi ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesidir. Batı Sahra'dan Sudan ve Eritre'ye kadar uzanan Sahel bölgesinde zengin yer altı kaynakları keşfedilmeye başlanmıştır. Ayrıca bölge Kızıldeniz ticaretine etki ettiği gibi Afrika'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki ulaşımı da kontrol etmektedir. Fransa eski sömürgesi olan bölgede kontrolü sağlamak için yerel unsurların darbe girişimlerine de sempatiyle yaklaşıyor. Fransa, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de sıkıştırarak Afrika yolunu kapatmaya çalışmaktadır. Bu amaç için de Yunanistan ile Güney Kıbrıs'ı kullanmanın yanı sıra Türkiye'yi zor duruma düşürebilecek tüm fırsatları değerlendirmekten de kaçınmamaktadır.

Suriye krizinde bölgenin eski sömürge devleti olan Fransa yönlendirmesindeki AB, ABD ile birlikte hareket ederek kendi bölünmüşlüğü kontrol altında tutmak istemektedir. AB, savunmada kalıp zaman kazanma stratejisi uygulayarak krizin askerî müdahaleye gerek kalmadan ve AB'ye önemli bir ekonomik yükü olmadan çözülmesini beklemektedir. AB'nin genel olarak gerek Avrupa coğrafyasında gerekse dünyanın herhangi bir bölgesindeki bir krize müdahil olma noktasında hazırlıksız olduğu, Yugoslavya Krizi, Arap Baharı süreci, Libya iç savaşı gibi krizlerde etkisiz kalması örneklerinde olduğu gibi, bilinmektedir. AB'nin Suriye krizi süresince politik manevralar ile çatışma düzeyini soğutmaya çalıştığı görülmektedir. AB, tarafları gerek BM gerekse çoklu platformlarda bir araya getirmeye çalışarak AB'nin de kazançlı çıktığı veya kazançlı çıkamasa bile en az zararlı krizin sonlanabileceği bir anlaşma için ikna etmeye çalışmaktadır. Ancak, AB'nin girişimlerinin cılız olması ve samimi görülmemesi AB'yi ABD politikalarına bağımlı hale getirmektedir. AB üyesi ülkelerin krizlere müdahale noktasında fikir birliğinde olamayışı ve askerî kalıcı bir güçten noksan olması, AB'yi uluslararası bir aktör olarak yeterince etkili kılmamaktadır. AB'nin bu pasif yaklaşımı, bugün Avrupa'nın önündeki en büyük sorun olarak duran mülteci krizinin de en önemli tetikleyicisidir.

SONUÇ

Suriye krizini sadece Suriye toprakları çerçevesinde düşünmemek gerekir, Suriye’de arttırılacak olan nüfuz alanının etkisi Lübnan, Filistin, Mısır, Libya ve diğer Orta Doğu ülkelerine de sirayet edebilir. Bu noktada Suriye üzerinde kurulacak olan ilişkiler ağı eğer başarılı olursa diğer bölge ülkeleri için de bir model olarak değerlendirilebilir. Özellikle Rusya’nın Suriye üzerindeki ısrarını bu açıdan değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Suriye krizi, Doğu Akdeniz jeopolitiği üzerinden gerçekleştirilen bir güç mücadelesinin güncel örneğini teşkil etmektedir. Başta ABD ve Rusya olmak üzere krize müdahil olan aktörler krizi kendi lehlerinde yönetmek için çeşitli siyasî ve askerî manevralar gerçekleştirmişlerdir. Karşılıklı hamleler krizin çözümünü sürekli geciktirmiştir. Özellikle Rusya’nın Esed rejimine verdiği destek sonrası Suriye’deki varlığını kalıcı hale getirmiş olması ABD, Fransa, İngiltere ve İsrail’in Suriye’de birlikte hareket etmesini beraberinde getirmiştir. Çıkarların örtüşmesi dâhilinde Çin ve İran’ın Rusya ile birlikte hareket ettiğini görüyoruz. Suriye krizi, liderliğini ABD ve Rusya’nın yaptığı Doğulu ve Batılı ülkelerin sorunların çözümü noktasındaki yaklaşım farklıklarının yeni bir kutuplaşmanın başlangıcı olabileceğinin sinyalini vermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Bölgesel güç dengeleri çerçevesinde ülkeler mevcut güçleri ve reel politik anlayış doğrultusunda imkanlarını ve ilişkilerini kullanarak krizi lehte bitirmeyi amaçlamaktadırlar. Realist dış politika anlayışı gereği stratejik öneme sahip bölgeler elde tutulmalı, olmuyorsa da rakip gücün etkisine bırakılmamalıdır.

Rusya şu ana kadar krizden kazançlı çıkmış Tartus limanını modernize ederek daha uzun süre kiralamayı ve Lazkiye’de Humeymin hava alanını da uzun süre kiralamayı başarmıştır. Humeymin’de S-400 hava savunma sistemi kurulmuş böylece Doğu Akdeniz’in doğu kıyılarında hava operasyonlarında Rusya söz sahibi olmuştur. Rusya, kriz sonrasında da Suriye’deki konumunu koruyabilirse Orta Doğu genelinde Rusya’nın nüfuz alanının genişleyebileceğini düşünmek gerekir. Suriye bu noktada Rus dış politikası açısından sadece Orta Doğu için değil Balkan ve Akdeniz coğrafyası için de bir ön karakol konumundadır, bu

nedenle Suriye'deki başarı veya başarısızlık Rusya için son derece önemlidir. Rusya'nın bölgedeki başarısının karşılığı olarak ABD'nin de Ukrayna ve Kazakistan üzerinden hamle gerçekleştirdiğini düşünebiliriz.

Türkiye yaptığı harekâtlar ile Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e uzanan terör koridorunu da engellemiş olmaktadır. Türkiye'nin başarısı, Suriye krizinin çözümünde Türkiye'yi önemli bir aktör haline getirmiş ve Türkiyesiz bir planın gerçekleşemeyeceğini ortaya koymuştur. ABD'nin Suriye'de Türkiye'yi karşısına almak pahasına izlediği politika, Türkiye'nin Suriye'de ABD politikalarından bağımsız ve bazen de çakışan stratejiler geliştirmesine neden olmuştur.

Kriz yönetimi açısından bakacak olursak ABD'nin etken konumda olmasına rağmen kriz yönetimi sürecinde başarılı olamadığını söyleyebiliriz. Buna karşılık edilgen konumda bulunan Rusya'nın ABD'ye göre daha başarılı bir süreç yönettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. ABD ve Rusya, Suriye'de kendine müzahir silahlı güçleri yönlendirerek ve destekleyerek krizin on yıla yakın bir süre devam etmesine sebep olmuşlardır. AB'nin de akılcı politika üretmekten uzak bir görüntü vermesi, Suriye krizi sürecinde AB'yi başarısız kılmıştır. Kriz sürecinde en başarılı ülkelerden birisi Türkiye'dir. Türkiye, haklı gerekçelere dayanarak, uluslararası hukuk normları dâhilinde hem kendi güvenliğini hem de bölge istikrarını sağlayacak uygun adımları atmaya başlamıştır.

Kaynakça

- Akçura, Y. (2017). *Suriye ve Filistin Mektupları*. İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Allison, R. (2013). "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis". *International Affairs*, 89(4): 807.
- Aras, İ. ve Sarıoğlu, A. (2019). Fransa Dış Politikasında Akdeniz. *Akdeniz Jeopolitiği Cilt I*, (Ed. Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker). Ankara, Nobel Yayınları, 522-534.
- Bahçeşehir University. (2021, 19 Aralık). Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Rezervleri Türkiye'nin 572 Yıllık İhtiyacını Karşılıyor. <https://bau.edu.tr/haber/15966-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-hidrokarbon-rezervleri-turkiye%E2%80%99nin-572-yillik-ihhtiyacini-karsiliyor>

- Cerrah, U. (2019). Tarihsel Süreç İçerisinde ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın Suriye'deki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Doğu Akdeniz'in Güvenliği'ne Etkileri. *Akdeniz Jeopolitiği* Cilt I, (Ed. Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker). Ankara, Nobel Yayınları, 61-79.
- CNNTürk. (2022, 09 Ocak). ABD'den Türkiye'yi Dışlayan Proje Ret. <https://www.cnnturk.com/dunya/abdden-turkiyeyi-dislayan-proje-ret>
- Daguzan, J. F. (2011). "France The United States, and the Mediterranean: From Competition to Cooperation from a Transatlantic Perspective". *Southern Europe and the Mediterranean: National Approaches And Transatlantic Perspectives*, (Ed. Roberto Aliboni), Mediterranean Paper Series, The German Marshall Fund of the United States, Washington, DC, 9.
- Forbes. (2021, 01 Aralık). Will Natural Gas Isolate Turkey And Integrate Israel In The Eastern Mediterranean? <https://www.forbes.com/sites/danielmarkind/2020/10/22/will-natural-gas-isolate-turkey-and-integrate-israel-in-the-eastern-mediterranean/?sh=61fc8d717209>
- İnce, E. (2017). "Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye". *Tarih ve Düşünce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, I, 1, 261-280.
- Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi (2014, 15 Ocak). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa
- Öztürk, O. M. (2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*. Ankara, Odak Yayınları.
- Sönmez, D. (2019). Rus Dış Politikasında Suriye İç Savaşı: Amerika Birleşik Devletleri ile Yeni Bir Rekabet Alanı. *Akdeniz Jeopolitiği* Cilt I, (Ed. Hasret Çomak, Burak Şakir Şeker). Ankara, Nobel Yayınları, 819-829.
- 2000 Russian National Security Concept (2021, 22 Aralık). Berlin Information Center For Transatlantic Security, <https://www.bits.de/EURA/natsecconc.pdf>

İKİNCİ KISIM
BÖLGESEL VE KÜRESEL AKTÖRLERİN
SURİYE POLİTİKALARI

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SURİYE

Prof. Dr. Yonca İLDEŞ

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarının bağımsızlık getireceği vaadi, kendilerine verildiğinde Arap yarımadasının bugüne kadar geçen istikrarsız siyasî tarihinin önemli dönüm noktalarından ilkinde imza atılmıştır denilebilir. Haşimi sülalesinin lideri Şerif Hüseyin ve Mac Mahon'un adının birlikte anılacağı antlaşma Temmuz 1915 tarihinde imzalandığında Arabistan, Suriye ve Mezopotamya dâhil Arap toprakları üzerinde bağımsızlık tesis edileceği ve kendisinin de bütün Arapların kralı olacağını zannederken Şerif Hüseyin'in farkında olmadığı gerçek, Rusya'da 1917 yılında Bolşevik devrimi gerçekleşikten ve yeni rejim savaş dönemi imzalanan tüm gizli antlaşmalara dair diplomatik belgeleri yayımlanınca ortaya çıkacaktır. Arapların karşı karşıya kaldığı bu gerçeklik, İngiltere'nin Fransa ile Orta Doğu'nun paylaşımını belirleyen 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes Picot Antlaşması'nın detaylarında saklıdır.

Antlaşmaya göre savaştan sonra Irak ve Ürdün İngiltere'ye, Suriye ve Lübnan Fransa'ya bırakılacaktır. Bu antlaşmada bir Arap devleti ya da devletleri konfederasyonu kurulması fikri yer almakla birlikte 1917'de İngiltere'de kaleme alınan Balfour Deklerasyonu ile Filistin'de

Siyonistler için bir millî yurt vaadinde bulunulacaktır (Fromkin, 1994, s. 160-187, 271-279).

5 Haziran 1916 tarihinde Şerif Hüseyin'in oğulları Hicaz kabileleri ile birlikte Türklere karşı isyan etmişlerdir (Fromkin, 1994, s. 211-222, 329-345). 1918 yılı 30 Ekim'inde Mondros mütarekesi imzalandıktan sonra bölgede Yıldırım orduları grup komutanlığı görevini yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın direnmesi görevinin lağvını gündeme getirirken, 9 Kasım 1918 itibariyle İskenderun limanından başlayarak Hatay, Urfa, Antep, Maraş ve Çukurova Fransız işgali altına girmiştir. Bu noktada özellikle ilerleyen yıllarda Türkiye-Fransa ve Suriye ilişkilerinde önemli bir yere sahip olacak İskenderun bölgesi ise Suriye'nin diğer bölgeleri gibi İskenderun merkez olmak üzere Belen, Antakya ve Reyhaniye'den oluşan idarî bir birime dönüştürülerek İskenderun Sancağı adını almıştır (Hurewitz, 1957, s. 26-46; Sarıay, 1996, s. 5).

Türk ordusu bölgeyi terk ettikten sonra ise Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Şam şehrine girmiş ve Temmuz 1919 tarihinde egemen özgür Suriye'nin kuruluşunu bildiren Büyük Suriye kongresini topladıktan bir yıl sonra da Suriye'nin kralı ilan edilmiştir (Fromkin, 1994, s. 433-434). Ancak bağımsız bir Arap devleti varlığını uzun süre devam ettiremeyecektir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da düzenlenen konferanslar Arap dünyasının geleceğinin belirlenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un meşhur ilkelere ışığında bir zamanlar Osmanlı Devleti bünyesinde var olmuş, bağımsızlık vaadi ile batı emperyal güçleriyle birlikte hareket etmiş Orta Doğulu olarak anılan insanların kaderi şekillendirilmiştir. Arap bağımsızlık talepleri bizzat kral Faysal tarafından dile getirilse de bir karşılık bulamamış İngiltere ve Fransa, Arap bağımsızlığını tanımamışlardır.

Nisan 1920 yılında İtalya'nın San Remo şehrinde toplanmış olan konferansta savaş dönemi imzalanan Sykes Picot Antlaşması'nın ruhuna uygun bir harita ekseninde Arap topraklarında İngiliz ve Fransız mandater yönetimleri oluşturulmuştur. Milletler Cemiyeti yasası bağlamında oluşturulan mandat sistemine dayanarak Suriye ve Lübnan A türü manda kategorisinde Fransa'ya bırakılmıştır (Soysal, 1985, 80; Sökmen, 1992). Bu kararın ardından Suriye ile ilgili, Türk Millî Mücadelesi'nin başlaması ile geçersiz hale gelecek olan, 10 Ağustos 1920 tarihli

Sevr Antlaşması'nın 7.bölümünde ise Suriye, Elcezire ve Filistin başlığı altında şu şekilde bir açıklamaya yer verildiği dikkat çekmektedir:

“Madde 94 – Düvel-i müteakide kendilerini yalnız başına idareye muktedir oluncaya kadar bir mandaterin vesaya ve muzaheret-i emr-i idarelerince rehber ittihaz edilmek şartile birinci kısmın 22 maddesinin ve dördüncü fıkrasına tevfiakan (Cemiyet-i Akvam Ahidnamesi) Suriye ve Elcezire'nin muvakkaten müstakil deolet olarak tanınmaları hususunda müttehittirler. İşbu muahedenin mevki-i icraya vazından itibaren onbeş gün zarında 27 inci maddenin ikinci kısmının iki, üç rakkamlı fıkralarında musarrah hat-tı hududun arazi üzerinde tayini zımnında bir komisyon teşkil edilecektir. İşbu komisyon Fransa, İngiltere, İtalya tarafından tayin edilecek üç âza ile Devlet-i Osmaniye tarafından tayin olunacak bir azadan mürekkep olacaktır. Bu komisyona icabına göre Suriye hududu için bir Suriye mümessili ve Elcezire hududu için bir Elcezire mümessili iştirak edecektir. Mezkûr deoletlerin diğer hudutları mandaterin intihabı gibi başlıca düvel-i müttefika tarafından tayin edilecektir” (Erim, 1953).

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında kendilerine verilen bağımsızlık vaatlerinin mandaterlik yönetimlerine dönüşmesini takiben Beyrut'ta bulunan Fransız askerî birlikleri Şam'ı Temmuz 1920'de işgal edilmiştir. Eylül 1920 tarihinde ise Halep, Şam, Lübnan ve Alevi bölgesi adıyla dört ayrı yönetim birimi oluşturulurken yukarıda belirtilen İskenderun Sancağı idarî özerkliği devam etmek şartıyla Halep idarî birimine bağlanmıştır (Soysal, 1985; Sarıay, 1996). İlerleyen zaman içinde Lübnan topraklarının Suriye'den ayrılması kararını dinî ve bölgesel farklılıklar bağlamında parçalara ayrılarak Cebel-i Dürzi, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun otonom bölgelerini içine alan Suriye Federal Konseyi'nin oluşturulması takip etmiştir. Bu şekilde, ortaya çıkabileceğinden tedirginlik duyulan bir Arap milliyetçiliğinin önüne geçilmesinin planlandığını belirtmek bu noktada önemlidir. Nitekim Fransa, mandater yönetimi tesis etmeye çalışırken özellikle Şam, Halep, Hama ve Humus merkezli elit yapının faaliyetleri ekseninde bir Arap milliyetçiliğinin devam ettiği bilinmektedir ve bu bağlamda, 1925 ve 1927 tarihleri arasındaki isyanlar Fransız yönetimini oldukça meşgul etmiştir (Fromkin, 1994, s. 433-438; Okur, 2009).

Suriye'de Fransız mandaterliği tesis edilmeye çalışılırken, Anadolu'daki Türk Millî Mücadelesi'nin bir izdüşümünün Suriye topraklarında Fransız yönetimine karşı verildiğinden bahsedilmesi de

mümkündür. Özellikle Türk kültür alanı içinde yer alan Halep ve civarında Türklerin Ankara destekli Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurdukları, İbrahim Hannunu liderliğindeki Fransız yönetimine karşı yürütülen mücadelenin Ankara hükümeti tarafından desteklendiği ve Kuva-yı Milliye güçlerinin doğrudan çatışmalarda yer aldığı gerçeği bilinmektedir. Başka bir ifade ile, Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında imzalanacak olan Ankara Antlaşması'na kadar geçen süre içinde Suriye topraklarında özellikle Türklerin varlığı, örgütlenmesi ve mücadele ruhunun Araplara örnek olması yanında bir dönem Türkiye ile bir federasyon düşüncesinin dahi düşünüldüğü, Kral Faysal'ın dahi bu düşüncüyü desteklediği fikri (Okur, 2009) Türk Millî Mücadelesi'nin sadece Anadolu ile sınırlı olmadığına da bir göstergesidir denilebilir.

Suriye'nin kuzeyi dışında Havran, Cebel-i Dürzi ve Şam gibi bölgelerde de parçalanmış Suriye gerçeğine karşı ayaklanmaların yaşandığı iki yıl süren Dürzi ayaklanmasının Şam'a ulaşması sonrası şehrin bombalanması ile sonuçlandığı gerçeği karşısında ortaya çıkan bu kriz ortamının ulaştığı nokta 1926 yılında Lübnan ve 1930 yılında Suriye'de bağımsızlık söylemi ile cumhuriyetlerin ilan edilmesi olmuştur. Her ne kadar artık iki ülkede bağımsızlık ilan edilse de anayasalarında Fransız mandater yönetiminin yetkileri de açık bir biçimde ifadesini bulmuştur (Hurewitz, 1957, s. 211-214; Okur, 2009, s. 147).

1921 TÜRK FRANSIZ İTİLAFNAMESİNDE SURIYE VE SANCAK MESELESİ

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros mütarekesi sonrası Güneydoğu Anadolu bölgesinin İngiliz ve Fransız askerî birlikleri tarafından işgal edilmesi ile Kuvva-i Milliye harekete geçerken işgallere karşı tepkinin resmî belgesini Mustafa Kemal'in protestosu izlemiştir. Bu durum karşısında Fransa'nın, Suriye'de görev yapan Yüksek Komiseri G. Picot Aralık 1919'da Sivas'a giderek Adana, Urfa ve Antep'teki Fransız işgalinin sona ermesi karşılığında ekonomik imtiyaz talebini dile getirmiştir. Türk Millî Mücadelesi'nin ilk safhasında gerçekleşen bu görüşme sonrası Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya geldiği gün Mustafa Kemal, Misak-ı Millî'yi açıklarken "*Osmanlı İmparatorluğunun muharebeden evvelki hududu malûmunuzdur. Harbi Umuminin neticesi*

birtakım fedakârluk ihtiyarına devletimizi mecbur kılıyor, buna nazaran devlet için millî yeni bir hudut kabul ettik” diyerek sınırı şu şekilde belirtmiştir: “Mütareke akdolunduğu gün ordularımız filen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut Iskenderun körfezi cenubundan Antakya’dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü cenubunda Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Deyrzora iner; badehu şarka temdit edilerek, Musul, Kerkük, Süleymaniye’yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silâhla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasirile meskûn aksamı vatanımızı tahdit eder. Bunun cenup aksamında Arapça mütekellim dındaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz camiai Osmaniyeden lâyenfek bir küil olarak kabul edilmiştir (Sevim ve ark., 2006, s. 1153).” ifadelerini kullanmıştır. Mustafa Kemal’in çizilebilecek yeni millî sınır için belirlediği hat bu güzergâhu takip etmek durumundadır ve bu hat üzerinde taviz söz konusu olmamalıdır.

Fransız teklifinin reddedilmesi ve Ankara’da yapılan Misak-ı Millî vurgusu sonrası 1920 yılı Güneydoğu Anadolu bölgesinde işgaller karşısında oldukça kararlı bir direniş hareketi ile karşılaşan Fransa, 23 Nisan 1920’de yeni kurulmuş olan TBMM hükûmeti ile bir görüşme talebinde de bulunmuş, her ne kadar Zonguldak’a Fransız birlikleri çıkarılarak anlamını kaybedecek olsa da bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. İlerleyen zaman içinde 1921 yılı Şubat ayında Londra’da düzenlenen konferans sırasında Türk Misak-ı Millîsi bir kez daha dünyaya ilan edilip Türk milletinin imzalayabileceği bir barış antlaşmasının asgari şartlarının altı çizilirken TBMM hükûmeti temsilcisi Bekir Sami Bey’in Fransız temsilci Briand ile imzaladığı antlaşma ikili ilişkilerin tesisinde sıkıntılı bir süreç olarak algılanmış ve antlaşmanın Ankara’da TBMM tarafından reddedilmiş olsa da, Mustafa Kemal tarafından yapılan açıklama ile antlaşmada yer alan bazı hükümlerin kabul edilmediğine yeni bir teklif için çalışılacağına dair yapılan diplomatik bir manevra ikili ilişkilerin devamı konusunda temasların sürdürülebilirliğini göstermiştir.

Anadolu’daki Türk milliyetçilerinin işgallere karşı başarılı mücadelesinde Sakarya Meydan Muharebesi gerçekleşmeden önce 13 Haziran 1921 tarihinde Fransız Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu H. Franklin Bo-uillon’u iki haftalığına Ankara’ya göndererek Mustafa Kemal ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde Misak-ı Millî’nin Türkler için anlam ve öneminin bir kez daha açık bir şekilde anlatılması ve çizilecek

sınırın yukarıda yer verilen şekliyle olması konusunda Türk tarafının ısrarlı tutumunu Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk galibiyeti izleyecek ve bu galibiyet sonrası 20 Ekim 1921 tarihinde Türk Fransız İtilafnamesi imzalanacaktır. Böylece, bu itilafname Anadolu'da İtalyan işgaline son verilmesi de düşünüldüğünde itilaf devletleri safında geride sadece İngiliz ve Yunan birlikteliğini bırakırken TBMM hükûmeti açısından Türk milletinin gerçek temsilcisi olduğu ve Misak- Millî'sinin kabulünün göstergesi olarak tarihe geçmiştir.

İmzalanan antlaşmanın taraflar arası savaşı sonlandırmasının ötesinde ilerleyen dönemlerde Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelecek olan Hatay meselesinin çözümü için de önemli bir yol haritası oluşturduğunun altı çizilmesi gerekmektedir. Türk-Fransız ve Türk-Suriye ilişkilerinin temeli denilebilecek olan antlaşmanın ilgili maddelerine bakıldığında savaş durumunun bittiğinin ordulara, sivil makamlara ve halka duyurulması, bütün tutuklu ve savaş tutsaklarının serbest bırakılması, tarafların en fazla iki ay içinde belirtilen sınır hattının gerisine çekilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan sınır hattı İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde seçilecek bir noktadan başlayarak Meydan-ı Ekbez'e doğru ilerleyen bir hat boyunca olacak (demiryolu istasyonu ve Meydan-ı Ekbez Suriye'de kalacaktır), Marsova Suriye'ye bırakılırken Karnaba ve Kilis Türkiye'ye bırakılacak ve güneydoğuya doğru takip eden bir hat Çobanbey'de demiryolu istasyonunda sonlanacaktır. Nusaybin'den Ceziret-i İbn Ömer ve Dicle'ye ulaşacak hatta anılan yerler Türkiye'ye bırakılarak Çobanbey ve Nusaybin arası demiryolu istasyon ve garları Türkiye'de bırakılacaktır. Sınır çizgisinin belirlenmesi için bir ay içerisinde iki ülkenin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir (Soysal, 2018, s. 50-60; Sükan, 1994, s. 145-146).

Sınır hattının belirlenmesi ile ilgili antlaşma maddeleri kadar Türk Mezarı olarak da bilinen özel bir yerin Türk toprağı sayılması kabul edilmiştir. Anılan toprak, Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın Caber kalesinde yer alan mezarı ve çevresidir. Bu alan Türk toprağı olarak kalacaktır ve Türkiye ilgili toprakta koruyucu bulundurup Türk bayrağını çekebilecektir. Başka bir ifade ile antlaşma maddesi ile bölgenin geçmişi ve Türk tarihi içindeki yerinin

öneminin yadsınamaz bir gerçeklik olduğunun tarihe not düşüldüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Fransa hükûmeti arasında Bağdat demiryolunun Pozantı-Nusaybin arası kullanımını konusunda ayrıcalık hakkının ve bağlantılı olarak Adana'daki ilgili demiryolu hattının işletme hakkının Fransız hükûmeti tarafından belirlenecek olan bir Fransız şirketine devredilmesi konusunda uzlaşıldığı da antlaşma maddelerinden anlaşılmaktadır. Bu ayrıcalık hakkı karşısında Türkiye de Meydan-ı Ekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye sınırları içerisinde demiryolu kullanım hakkını elde ederek askerî ulaşım hakkını temin etmiştir. Her iki ülke dışında Suriye de Çobanbey'den Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askerî ulaşım yapma hakkına sahip olmuştur. Antlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye ve Suriye arasında bir de gümrük sözleşmesi yapılması konusunda mutabık kalındığı da antlaşma maddelerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, Misak-ı Millî'de belirtildiği şekilde azınlık haklarının dikkate alınacağına vurgu yapılan antlaşmada yine "Kuveik suyu Halep kenti ile kuzeyde Türk kalan bölge arasında adil bir şekilde ve iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti bölgesinin ihtiyacını karşılamak üzere kendi yapacağı harcamalarla Türk toprağı üzerinde Fırat'tan su alabilecektir" ifadelerinin yer aldığı görülmektedir (Soysal, 2018).

Antlaşmanın bu tarihten günümüze kadar Türk-Suriye ilişkilerini etkileyecek en önemli meselesi ile ilgili maddesi ise 7. Maddedir. İlgili maddede, o dönem anılan adı ile İskenderun bölgesi için özel bir yönetim rejimi kurulması, bölgenin Türk ırkından olan halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacak olması ve yine Türk dilinin resmî niteliğe sahip olacağını açıklarken İskenderun Sancağı Fransa'ya bırakılacaktır (Gönlübol ve Sar, 1982, s. 132-136; Soysal, 2018, s. 53-60; Sükan, 1994, s. 147). Antlaşmanın imzalanması sonrası aralık ayı içerisinde Adana, Antep ve Dört Yol, Ocak 1922 içerisinde de Mersin ve Tarsus Fransızlar tarafından boşaltılmıştır.

1921 Ankara İtilafnamesi ile genel hatlarıyla Türkiye-Suriye sınırı belirlenmesiyle, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanacak olan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinin iki ülke sınır hattının belirlenmesine zemin oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir. Daha sonra 1926

ve 1939 yıllarında imzalanan ikili antlaşmalarla da sınır tam olarak kesinleşecektir.

Türk-Fransız ikili ilişkilerinin bir antlaşma ile belirlenerek Fransız işgaline son verilmesi Ankara hükümetinin dış politikası açısından Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile imzalanan antlaşma sonrası oldukça büyük bir anlam ifade etmektedir. Her şeyden önce anılan bu antlaşma ile doğu sınırlarını güvence altına alan Ankara, Fransa ile imzaladığı antlaşma ile de güney sınırlarını da güvence altına almış ve bu bölgelerdeki askerî birlikler batı cephesine yönlendirilerek Millî mücadelenin son safhasına, Yunan işgaline odaklanma aşamasına gelmiştir. Ayrıca, yine batılı bir devlet tarafından *de jure* anlamda tanınma açısından da Türk-Fransız Antlaşması'nın ayrı bir yeri vardır ve bu antlaşma ile yukarıda da belirtildiği gibi itilaf devletleri arasındaki ayrımın daha da derinleştiği bilinmektedir.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE SONRASINDA TÜRKİYE SÜRİYE SINIRI VE HATAY

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsızlığının simgesi Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmasına kadar geçen zaman diliminde sınırların çizilmesi konusunda Türk delegasyonunu en fazla meşgul eden konular arasında Musul meselesinin yer aldığı bilinmektedir. Konferans boyunca Türk ve İngiliz tezlerinin karşılıklı savunulması bir sonuç ortaya çıkaramamış ve meselenin çözümü antlaşmanın imzalanmasından sonra altı ay içinde tarafların karşılıklı görüşmelerine bırakılırken bu aşamadan bir sonuç çıkmaz ise konunun Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesine karar verilmiştir. İlgili açıklamalar antlaşma metninin 3. Maddesinde yer alırken Türkiye-Suriye sınırının 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Fransa-Türkiye Antlaşması'nın 8. Maddesinde tanımlanmış olan yukarıda belirtilmiş sınır hattı şeklinde ifade bulmuştur (Meray, 1972). Bu bağlamda, İskenderun Sancağı, Fransız Manda idaresi altında otonom bir yapıya sahip olacak ve Türk ırkından olanların kültürel haklarının korunması ve Türk dilinin resmî dil olarak varlık göstermesi bu defa Lozan Barış Antlaşması ile de belgelendirilmiş ve İskenderun Sancağı'nın 1939 yılında Hatay adı ile önce bağımsız bir devlet daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası olabilmesinin temel adımları atılmıştır.

Lozan Barış Antlaşması sonrası Sancak bölgesinin anavatana katılması süreci Türkiye-Fransa ve Türkiye-Suriye ilişkilerini belirleyen en önemli meselelerden biri olmuştur. Bu mesele özellikle yeni kurulmuş Türk Devleti'nin dış politika konuları arasında yer almış ve konunun çözümüyle iki savaş arası dönemde takip edilen politika bağlamında büyük bir başarıya imza atılmıştır.

Türkiye-Suriye sınırının kesin olarak belirlenmesi konusunda oluşturulmasına karar verilen ortak komisyon Eylül 1925 yılında göreve başlayabilmiştir. Komisyon göreve başladıktan beş ay sonra Türkiye ve Fransa arasında 18 Şubat 1926 tarihinde sınırı açıklıkla belirleyen Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi parafe edilmiştir. Ancak sözleşme Fransa tarafından Musul meselesinin nihai şeklinin verildiği Türk-İngiliz antlaşmasını takiben altı gün sonra 30 Mayıs 1926 tarihinde imzalanmıştır. Her ne kadar sözleşme sınır hatlarını açıklığa kavuşturmak adına yapılsa da bu pek mümkün olmamıştır. Yapılan görüşmelerde Türkiye, Nusaybin Cizre hattı (eski yol tabir edilen hat) üzerinde ısrar ederken Fransa bu hattın daha doğusunu işaret etmekteydi. Bu noktada ortaya çıkan haritaya göre 20 Türk köyü Türkiye tarafında kalmış olacak ve Cizre ile Cizre'nin kuzeyi arası ulaşım kesilecek ve yine Fırat nehrinin Irak tarafındaki alanı düşünüldüğünde ileride Türkiye'ye bölgeye ulaşım açısından kolaylık sağlayacaktı. Fransız belgelerine yansıyan bu önemli durum hakkında belgelerde açıkça *"Türklerin Suriye bölgesinde olmaları ve bizim onları oradan çıkaramıyor olmamız bizi zayıf konuma düşürüyor. Bu bölgede yaşayanlar Türklere yakınlaşıyor. Ayrıca sınırdaki gerginlik çoğalıyor"* (Yamaç, 2018, s. 1160-1161) vurgusu yapıyor olması dikkat çekicidir.

Nihayetinde karşılıklı oluşacak sınır üzerinde tekliflerin değerlendirilmesi sonrası doğuda Fırat nehri ile İzzettin dağı arasında Türk teklifi kabul görürken batı sınırı konusunda Türk tarafının itirazı ile girişimler sonuçsuz kalmıştır. İki ülke arasında sınır üzerinde görüşmelerin devam ettiği süreçte Haziran 1929'da Suriye merkezli Kürt Hoybun ve Ermeni Taşnak partilerinin ortak hareketliliği Türk hükûmetinin dikkatini çekmiş ve bu konuda sınır bölgesinde bulunan bütün Ermenilerin sınırdan uzaklaştırılmasının gerekliliğine dikkat çekilmiş ve sınır güvenliğinin sağlanması adına 29 Haziran 1929'da bir protokol imzalanmıştır (Yamaç,

2018, s. 1163). Bu protokolü daha sonra 3 Şubat 1930 tarihinde imzalanan Türk-Fransız Dostluk, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması izlemiştir (Soysal, 2018). Türkiye-Suriye sınırının kesin tespiti gerçekleşmiş olsa da bundan sonraki süreçte Sancak meselesi Türk-Fransız ve Suriye ilişkilerinin ana eksenini oluşturacaktır.

1924 yılında Fransız mandaterliğindeki Suriye sınırları içerisinde özel yönetim hakkına sahip olan Sancak bölgesinde 12 üyeden oluşan bir meclis oluşturulacak, Arapça ve Fransızca'nın yanında Türkçe de resmî dil olarak kabul edilecektir. Ancak, zamanla Sancak bölgesine yönelik idarî yapılanma alanını güneye doğru genişleterek Arap nüfusun bölge idaresine dahil edilmesi ve yine Ermenilerin bölgeye iskan ile demografik yapıyı değiştirmeye yönelik Fransız girişimi sonucu toplumsal gerginliklere zemin oluşturulduğunu da burada belirtmek gerekmektedir. Diğer taraftan, işgal döneminde Sancak bölgesini terk eden Türklerden Adana ve Mersin başta olmak üzere başka şehirlere göç edenlerin olması oransal olarak demografik yapıyı etkilemiş görünse de gittikleri yerlerde İskenderun ve havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı ile örgütlenerek Sancak bölgesinin Türkiye'nin bir parçası olduğu görüşlerini dile getirmiş olmaları, ilerleyen yıllarda Halep konsolosluğunun bölgeyi terk etmek isteyenlere güçlükler çıkararak göçü engellemeye çalışması ve yine daha sonra seçimlerin yapılacağı dönemde Sancak bölgesine geri gönderilmeleri önemli detaylar olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarımay, 1996, s. 8). Ayrıca, Fransız Mandaterliğinin ilgili hukuka aykırı bir biçimde Sancak Bölgesine dahil Kesen'i, Ermenilerin itirazını bir bahane olarak kullanması ve İskenderun Sancağı'ndan ayırıp Lazkiye'ye bağlamış olmasının da önemli olduğunun altı çizilmesi gerekir (İpek, 2016, s. 6).

1921 yılı Ekim ayında Türkiye-Fransa arasında Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından bir ay sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Tayfur Sökmen ile görüşmesinde yaptığı açıklama TBMM hükûmetinin Sancak politikasını açıkça ortaya koyar niteliktedir: *"Memleketimizin içinde didiştigi davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasa halinde. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin Osmaniye Kilis, anteb'i tahliye edecek ve bize harp gemisi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edecekler. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf*

ettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ilerde sizleri de kurtaracağız. Şimdilik memleketinize giderek çalışırsınız” (Sökmen, 1992, s. 63). Benzer içerikli bir mesajın, 15 Mart 1923 tarihinde Adana ziyareti sırasında Sancak Türklerine yönelik yaptığı *“kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız”* şeklindeki açıklamayla bir kez daha net bir biçimde verildiğini söylemek mümkündür.

Türkiye, dış politika alanında Lozan Barış Antlaşması ile tam olarak çözüme kavuşturulamayan meselelere odaklanarak Yunanistan ile tarihin ender görülen bir uygulamasını, zorunlu bir nüfus mübadelesini gerçekleştirirken İngiltere ile Musul meselesini halletmeye çalışmakta diğer taraftan yukarıda belirtildiği gibi Fransa ile Suriye sınırının çizilmesi için çaba sarf ederken aynı zamanda yine Fransa ile Osmanlı Devleti’nden kalan borçların ödenmesi, Türkiye’de varlığı devam edecek olan yabancı okulların statüsü ve yine Adana-Mersin demiryolu hattının millileştirilmesi konularında diplomatik süreçler yürütmektedir.

1930’lu yıllara gelindiğinde Avrupa’da yaşanan gelişmelere bakıldığında I. Dünya Savaşı’nın sonuçlarından memnun olmayan revizyonist devletlerin takip ettikleri politikalar yeni bir savaşın oldukça yakın olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Bu bağlamda, İtalya’da Mussoloni, Almanya’da Hitler’in iktidarları ve takip ettikleri yayılcı politikaları ve uzak doğuda Japon yayılcılığının hedefleri belirirken uluslararası sistemde sorunların barışçı yollarla çözümü amacıyla kurulmuş olan Milletler Cemiyeti’nin etkisizliği karşısında Türkiye, 1926 yılında Misak-ı Milli’nin önemli bir parçası olan Musul’u kaybetmesinin ardından dış politikasında çözüm bekleyen diğer meselelerini uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözme gayreti içinde 1932 yılında üye olduğu Milletler Cemiyeti çatısı altında revizyonist devletlere karşı uygulanan politikalara iştirak ederken 1936 yılında, Türk boğazlarının güvenliği meselesini hukukî çerçevede imzacı devletler nezdinde gündeme getirmiş ve Türk boğazları üzerindeki egemenliğini tam olarak 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile temin etmeyi başarmıştır.

1930’lu yıllar boyunca Avrupa’da yaşanan gelişmeler kadar Orta Doğu’da mandater devlet olarak Fransa’nın Suriye merkezli meselelerle uğraşmak zorunda kaldığı bilinmektedir. 1935’te Suriye milliyetçileri

için önemli bir isim olan Hannanu'nun ölümü ile ülkede karışıklıklar yaşanırken Fransa ile uzun zamandır imzalanması tartışma konusu haline gelen antlaşma 1936 yılı sonbaharına kadar ülkede ciddi bir gündem olmaya devam etmiştir. Anılan tarihte Fransa'da iktidara liberal sosyalist Leon Blum'un gelmesi ile Suriye-Fransa İttifak Antlaşması adı ile bir antlaşma imzalanabilmiştir. Antlaşma ile bağımsızlık kazanan sadece Suriye olmamıştır. Lübnan da benzer şekilde bağımsızlığını elde ederken her iki ülke de Milletler Cemiyeti'ne üye olmalarına rağmen Fransa'nın sahip olduğu bazı imtiyazların devamı söz konusu idi. Ayrıca, savaş dönemlerinde Suriye'nin kara, hava ve deniz sahalarının Fransa'ya açma durumunun da yer aldığı antlaşma Fransız askerî misyonunun desteği ile Suriye Millî ordusunun kurulacağını, yabancı kurumların daha önce sahip oldukları ayrıcalıkların korunacağını ve Alevi ve Dürzi bölgelerinin özel bir idarî yapı çerçevesinde Suriye ile birleşmesinin Fransa tarafından kabul edildiğini de içermekteydi (Okur, 2009, s. 149). Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlıklarının gündeme gelmesi Türkiye'yi de Sancak bölgesi ile ilgili harekete geçirmiştir. Avrupa'daki istikrarsızlığın yanında Fransa, Orta Doğu'da da sadece Lübnan ve Suriye ile değil Sancak bölgesinin bağımsızlığı bağlamında Türkiye ile de bir kez daha karşı karşıya gelecektir.

Fransa'nın Suriye ile imzaladığı antlaşma çerçevesinde Sancak bölgesinin idaresini Suriye'ye bırakması bölgede yaşayan Türk nüfusun azınlık statüsüne vurguyu da gündeme getirmiştir. Türkiye'nin İskenderun ve çevresine de benzer bir bağımsızlık verilmesi ile ilgili Fransa ile görüşme talebi karşısında Fransa bu tür bir bağımsızlığın Suriye'nin bölünmesi anlamına geleceği görüşünden hareketle meselenin Milletler Cemiyeti'ne intikali yönünde görüş bildirmiştir. Türkiye bir yandan ülke içinde kamuoyunun da desteği ile konu ile ilgili kararlılığını dile getiren açıklamalarına devam ederken diğer taraftan Fransa diplomatik temaslara devam etmiştir. Bu aşamada herhangi bir sonuca ulaşılamadığı gibi Sancak bölgesinde de karışıklıklar yaşanmaya başlamıştır. Suriye Milliyetçilerinin Suriye'nin kuzeyinde ve Sancak bölgesinde Türk dilinin kullanılma hakkını tanımadıklarını hatta tüm Suriye'nin Araplardan oluştuğuna dair propaganda faaliyetlerine giriştikleri süreçte bölgede yaşayan Türklerin Türkiye'ye olan bağlılığı Fransızları da harekete geçirmiş

ve baskı ve zor kullanma ile Türk nüfus yıldırılmaya çalışılmıştır (Sarınay, 1996, s. 12; Gönübol, 1982, s. 132-144).

Türkiye açısından konuya tam anlamıyla odaklanmanın gündeme gelmesi ise Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1936 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşma sonrası Tayfur Sökmen'e davaya resmen el koyduğunu ve Türkiye için bundan sonraki davanın adının Hatay meselesi olduğuna vurgu yapması ve var olan Müdafa-i Hukuk cemiyetlerinin adına Hatay adının eklenmesi ile başlamıştır denilebilir. Meselenin Milletler Cemiyeti boyutuna bakıldığında 14-16 Aralık 1936 tarihlerinde yapılan görüşme sonrasında konu ile ilgili İsveçli temsilci Sandler raportörlükle görevlendirilmiş, Sandler'in hazırladığı rapor ile bir gözlemci heyet oluşturulmasına karar verildiği görülmüştür (Akşin, 1966, s. 302). İlerleyen günlerde İsveçli, İsviçreli ve Hollandalı gözlemcilerden oluşan heyet aralık ayında Hatay'a giderken ikili diplomatik temaslar da Fransa ve Türkiye arasında yürütülmektedir. 1937 yılı Ocak ayında ikili temaslar bağlamında İngiltere'nin de devreye girmesi ile ortaya bir prensip anlaşması çıkmıştır. Tarihe Sandler Raporu olarak geçen uzlaşma Milletler Cemiyeti tarafından da kabul edilmiştir. Alınan karara göre Hatay içişlerinde bağımsız dış işlerinde bazı şartlarla Suriye'ye bağlı ayrı bir varlık statüsü kazanmıştır. Türk dilinin resmî dil olarak belirlendiği ayrı varlık statüsündeki Hatay'ın ayrı bir anayasasının ve ordusunun olması da karara bağlanmıştır. Kararın ardından Türk kamuoyunun davaya olan ilgi ve desteği Türkiye ve Hatay'da düzenlenen mitinglerle gündemde tutulurken Milletler Cemiyeti'nde Sancak için statüsünün ve sınırlarının belirlenmesi ve bir anayasa hazırlanması için komisyon oluşturulmuş, hazırlanan rapor ile 29 Mayıs 1936 tarihinde Milletler Cemiyeti'nde Sancak ayrı bir varlık olarak kabul edilmiştir. Türkiye ve Fransa arasında da Sancak'ın toprak bütünlüğü ve Türkiye-Suriye sınırına dair yeni bir antlaşma imzalanmıştır. Bu noktada Türklerin Sancak dışında yoğun bir nüfusa sahip olduğu Bayır Bucak ve Hazine nahiyelerinin (Sarınay, 1996, s. 19; İpek, 2016, s. 6) durumu konusunda Türkiye'nin yoğun çaba göstermesine rağmen Sancak sınırları dışında bırakıldığını da belirtmek gerekmektedir.

Milletler Cemiyeti kararı ile Sancak bölgesinin ayrı bir varlık statüsü kazanmasının ardından Suriye'nin karara bakışı konusundan da

bahsedilecek olursa kararın Fransa, Türkiye ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto edilmesi ötesinde Suriye Meclisi'nin de kararı tanımadığı yönünde açıklama yaptığı dikkat çekmektedir. Suriye Meclisi'nin ve milliyetçilerinin kararı kabul etmemeleri dışında yeni statü gereği düzenlenmesi gereken seçim çalışmaları ve yönetmeliği Türkiye'ye danışmadan Fransa tarafından yürütülmüş ve yeni rejimin Fransa tarafından ilanı geciktirilmiştir. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Atatürk 1930 yılında iki ülke arasında imzalan dostluk antlaşmasının feshedildiğini vurgulamıştır. Meseleyi kendisi için bir namus meselesi olarak gören ve Sancak'ı savaşı kaybetmediğinin altını çizen Atatürk'ün bu kararı sonrası sınırda alınacak askerî tedbirlerle ilgili hazırlıklara başladığında 21 Aralık 1937 tarihinde Suriye Başbakanı Cemil Mardan Ankara'ya gelerek Atatürk ile görüşmüştür. Bu görüşmede Türkiye'nin, Suriye'nin bağımsızlığı konusunda hassasiyetini dile getiren Atatürk, aynı hassasiyetin Fransızlar tarafından sahip olunmadığına şu sözlerle vurgu yapmıştır:

"Fransızlar buna mâni olurlarsa Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır. Onu da tekeffül ediyorum. Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kâfi. Söz veriyorum. İcap ederse girerim. Sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki buna mecbur olmayalım. Katiyyen bırakmam." (Sarıay, 1996, s. 19).

Türkiye'nin kararlı tutumunu sürdürmesinin etkisi yanında uluslararası sistemdeki giderek artan gerginlik Fransa'yı, Orta Doğu'da en güçlü devlet konumunda bulunan Türkiye karşısında ilişkileri düzeltme noktasına getirmiştir. 30 Ocak 1938 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında yeni bir antlaşma yapılması yönünde görüşmeler devam ederken Milletler Cemiyeti de Sancak'ta yapılacak seçimle ilgili Türkiye'nin itirazını da dikkate alarak düzenlemeleri gerçekleştirmiş ve seçimler 3 Mayıs 1938'de başlamıştır. Seçim sürecinde Fransızların bilgisi dâhilinde Ermeni ve Arap nüfusundan oluşan grupların bölgeye geçerek seçim sürecinde Türklere yönelik faaliyetlere girişmesinin Türkiye'deki karşılığı sınırdaki birliklerin takviyesi ve harekete hazır hale getirilmesi olmuştur.

İlerleyen günlerde Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti komisyonunun Hatay'ı terk etmesi ve meselenin ikili görüşmelerle halledilmesi teklifi Fransa tarafından da kabul edilmiş ve seçimin güvenli bir ortamda

gerçekleşmesi için Fransa ve Türkiye arasında uzun süren görüşmeler sonucunda 3 Mayıs 1938 tarihinde Türk-Fransız Askerî Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye'nin Hatay politikasında önemli bir dönüm noktasıdır. Antlaşmaya göre Sancak'ın toprak bütünlüğü, siyasî statüsü ve güvenliğinin sağlanması için 6000 kişilik bir kuvvet oluşumuna karar verilirken Türkiye ve Fransa'nın 2500'er kişilik kuvvetlerle iştirakine karar verilmiştir. Bu noktada antlaşma imzalandıktan hemen bir gün sonra Fransız yetkililerle de temasa geçerek bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile Türk askeri Sancak'a girmiştir. Seçimlerin sağlanan güven ortamında gerçekleşmesi sonucu 40 milletvekilliğinden 22'sini Türklerin alması ile salt çoğunluk Türklere ait olmuştur. 2 Eylül 1938 tarihinde açılan Hatay Meclisi'nde hükûmetin kurulmasını takiben Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan anayasa 6 Eylül 1938'de onaylanmış devletin resmi adı Hatay Devleti olarak değiştirilmiştir. Aynı gün yeni Türk devletinin millî marşı olarak Türk İstiklal Marşı ve bayrak kanununun kabulü de oylanmıştır (Akşin, 1966, s. 302-314). Yaklaşık bir yıl gibi bir süre bağımsız bir devlet olan Hatay 23 Haziran 1939 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybetmesinden yedi ay sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne katılmıştır.

Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayeti olmasının son adımları atılıp Fransa'nın 1936 yılında Suriye'ye verilen bağımsızlık sözünün yerine getirilmesi zamana yayılırken benzer şekilde son ana kadar Hatay'ı tam olarak Türkiye'ye bırakmamak adına ikili görüşmelerde Türkiye'nin kabul edemeyeceği teklifleri sunması sürecinde Avrupa'da 15 Mart 1939 tarihinde Çekoslovakya Hitler'in ordusu tarafından işgal edilecek, 7 Nisan 1939 tarihinde ise Arnavutluk İtalyan ordularının işgali altına girecektir (Armaoğlu, 1994, s. 348-351). Eylül 1939 tarihinde ise Polonya, SSCB ve Almanya tarafından işgal edilerek II. Dünya Savaşı başlamadan üç ay önce Türkiye karşısında direnç gösteremeyen Fransa, bir Türk toprağı olan Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasını kabul etmek durumunda kalacaktır.

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali sonrası Türkiye ile İngiltere arasında olası bir ittifak gerçekleştirilmesine dair görüşmelere Fransa'nın katılma talebinde Türkiye tarafından Hatay meselesinin çözümüne bağlanmış olması da etki ederken, meselenin Türkiye lehine çözüme kavuştuğunu

ilan eden antlaşma Ankara'da 23 Haziran 1939'da imzalandığı gün Paris'te, Türk-İngiliz ortak demecinin bir benzeri Türk-Fransız ortak demeci olarak ilan edilmiştir (Düstur III, s. 1530-1539; Armaoğlu, 1994, s. 348-351). Yine aynı gün Hatay Devleti Meclisi toplanmış ve Türkiye'ye ilhak edildiğine dair kararı almıştır. Bu tarihten sonra ise 19 Mayıs 1939 tarihinde Milletler Cemiyeti komisyonunun çalışmaları sonucu belirlenen Hatay Devleti sınırları Türkiye-Suriye devletleri arasındaki sınır olarak kabul edilmiştir.

Hatay Devleti'nin ilgası ve Türkiye Cumhuriyeti devletine bağlanmasına Suriye devletinin tepkisi gecikmemiş ve Suriye Meclisi, Antlaşmayı reddetmiştir. Fransa ve Milletler Cemiyeti'ne gönderilen telgraflarla antlaşmanın onaylanmaması talebi dile getirilirken başta Kitle-i Vatanîye olmak üzere Suriye partileri de Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını protesto etmişlerdir. Suriye tepkisini dile getirirken iki savaş arası dönemin revizyonist İtalya devletinin de Fransa'ya bir nota vererek 1920 San Remo Antlaşması'nın taraf devleti olarak Fransa'nın yapmış olduğu bu antlaşmanın mandaterlik amacına uymadığından hareketle protesto etmesi de dikkat çekici bir detaydır (Soysal, 1985, s. 104; Sarıнай, 1996, s. 424). İlerleyen süreçte II. Dünya Savaşı devam ederken 1944 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye, Fransa tarafından imzalanan antlaşmalara saygılı olunacağı açıklaması yapmasının ardından Türkiye'de 1946 yılında Şam'a büyükelçi atama kararı almıştır (Akşin, 1966, s. 90-99; Sarıнай, 1996, s. 424).

Ancak, her ne kadar Suriye, Fransa'nın imzaladığı antlaşmalara saygı duyulacağını belirtmiş olsa da Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması konusu kabullenilebilen bir durum olmamıştır. Nitekim, 1950 sonrası Suriye'de Hatay'ı Suriye sınırları içinde gösteren haritaların yayımlanmasının ve Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerine barınma başta olmak üzere eğitim ve silah temini desteğinde bulunması ve Türkiye karşıtı politikaları ile öne çıkan Yunanistan ile işbirliğine gitmesi aşağıda ele alınacağı gibi iki ülke ilişkileri açısından sorunlu dönemlerin temel konuları olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nda, 1940 yılı Haziran ayında, Alman ordularının Paris'i işgal etmesi sonrası kurulan Vichy hükümetinin Suriye'de de yeni atanan bir yüksek komiserlikle temsil edilmesi sonrası Suriye

topraklarının müttefik devletler tarafından işgal edilmesi gündeme geldiğinde İngiliz hükümeti, ordularının güneyden Suriye'ye girmesi aşamasında Türkiye'nin Halep ve kuzey Suriye'ye girmesinin işgali kolaylaştıracağına dayalı planlarını Türkiye'ye ilettikleri bilinmektedir. Savaş süresince savaşa girme yönünde müttefik kuvvetler ve Almanlardan gelen baskı ve tekliflere olumsuz cevap veren ve savaş dışı kalma politikasını başarı ile sürdürmüş olan Türkiye'nin bu tür bir plana olumlu bir yaklaşım sergilemediği de açıktır. Savaş bitmeden önce Suriye iç siyasetinde vatan kitesinin iktidarı ile Fransız etkisinden kurtulma hamleleri gerçekleştirilmesini uluslararası alanda 1944 yılı ortalarında önce SSCB, daha sonra ABD ve İngiltere Suriye ve Lübnan'ı bağımsız devletler olarak tanımışlardır. 1945 yılına gelindiğinde ise kurucu üye sıfatı ile Birleşmiş Milletler'e üye olan Suriye Devleti kısa bir süre sonra da Arap Ligi anlaşmasını imzalamışsa da Fransız birliklerinin ülkeyi terk etmesi kolay gerçekleşen bir durum olmamıştır. Her şeyden önce ekonomik, kültürel ve stratejik alanda çıkarlarını koruma ekseninde bir antlaşma imzalanması planını Fransa uygulamaya koymaya çalışırken Şam ve Halep'te ortaya çıkan gösterileri silah kullanarak bastırmayı tercih etmesi karşısında İngiltere'nin devreye girmesi ile 15 Nisan 1946 tarihinde Fransız askerleri Suriye topraklarını terk etmek durumunda kalmışlardır (Okur, 2009, s. 152). Fransız yönetiminin sonlanması ve bağımsız bir Suriye'nin ortaya çıkması sonrası ülke içi istikrarın sağlanmasının kolay gerçekleşemediğini özellikle 1949-1953 yılları arasında üç hükümet darbesinin yaşandığı Suriye tarihinde 21 kez kabine değişikliği gündeme gelirken iki kez de askerî diktatörlük rejiminin ülke idaresinde söz sahibi olduğunu burada belirtmek yerinde olacaktır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, s. 80; Arı, 2004, s. 281).

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası alanda ABD ve SSCB eksenli iki kutuplu bir yapının ortaya çıkması ve bu yapıda Türk toprak bütünlüğüne yönelik tarihsel Rus tehlikesinin bir kez daha hissedilmesi ve Türk Boğazları üzerinde üs talebinde bulunma, Kars ve Ardahan'ın iadesi söylemlerine dayalı Rus taleplerinin (Armaoğlu, 1994; Bilsel, 1948; Esmer, 1954) resmî nota şeklinde Türkiye'ye iletilmesi Türk dış politikası için tarafsızlık alternatifini ortadan kaldırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sert rüzgarlarının estiği ortamda Avrupa'nın güvenliği için Yunanistan ve Türkiye'nin stratejik anlamda ön plana çıkması ile ABD Başkanı Truman'ın adı ile anılacak olan Truman Doktrini kapsamında Türkiye ve Yunanistan'a askerî yardımın gündeme gelmesi ve yine tüm Avrupa'nın ekonomik olarak SSCB yayılmacılığına karşı biran önce güçlenmesinin sağlanması için hazırlanan Marshall Planı'nın uygulanması ve nihayetinde NATO'nun oluşumu karşısında Balkanlarda SSCB tarafından demir bir derde ile etki sahasının belirlenmesi, Komintern, Comecon ve Varşova Paktı (Armaoğlu, 1994; Kürkcüoğlu, 1972; Uçarol, 2018) gibi siyasi, ekonomik ve güvenlik alanında adımların atılması uluslararası sistemin iki kutuplu oluşumunun simgeleri haline gelmiştir.

Güvenlik algısının hat safhada olduğu tüm süreç boyunca Türk dış politikasının Batı eksenli yönelimi NATO üyeliği ile tescillenirken Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler bağlamında takip edilen politikalar Arap dünyasında olumlu etki bırakmamakla birlikte Türkiye'nin aktif bir bölgesel aktör olarak ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, 1954-1955 yılları arasında Türkiye, Pakistan, Irak ve İngiltere'nin bölgesel güvenlik ve savunma işbirliği anlayışıyla Bağdat paktını oluşturmaları sürecinde Türkiye, paktın Orta Doğu coğrafyasında genişlemesi adına Lübnan ve Suriye'nin de üyeliği konusunda ikna girişiminde bulunmuş olsa da bu konuda olumlu bir sonuç alınmadığı gibi Arap coğrafyasında liderlik rolünü üstlenen Mısır'da Cemal Abdul Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi sonrası Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin İsrail'le birlikte Mısır'ı işgal girişimleri Bağdat paktı üyelerini zor bir durumda bırakmıştır. İngiltere ve Fransa'nın kınanması ve İsrail'e, Mısır topraklarından çekilme çağrısı yapılmasını 1958'de Irak'taki darbe girişimi takip edecek ve bu süreç Irak'ın paktan çekilmesi ile noktalanırken CENTO adıyla Türkiye merkezli bir oluşuma dönüşmesini gündeme getirecektir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Bağdat paktına üye olmamak kararıyla Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın askerî, ekonomik ve siyasal bir anlaşma yapmak için harekete geçmesi sonucu Türkiye, Suriye'ye uyarı niteliğinde bir açıklama yaparak herhangi düşmanca bir tavır karşısında gereken önlemin alınacağına altını çizmiştir. Orta Doğu'da, SSCB'nin etki sahası oluşturma girişimine engel olunamaması ve Mısır

ve Suriye ile geliştirdiği ilişkiler bağlamında SSCB'nin bölgede bir aktör olarak belirmesi Türk dış politikasının kuzeydeki tehdit algısının güney sınırı bağlamında da genişlemesine sebep olmuştur denilebilir. 6 Ağustos 1957 tarihinde SSCB ile Suriye arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşmasının imzası, Suriye'de üç ABD'li diplomatın sınır dışı edilmesi ve Suriye ordusunda tasfiyeye girilmesi tedirginliğin artışına sebep olmuştur. Bu sırada, sınıra asker yığınağı yapan Türkiye'ye, Suriye ve SSCB'den tepki gösterilirken Lazkiye limanına iki Sovyet savaş gemisi gönderilmesinin karşılığı İzmir limanını Amerika'ya ait 6. Filonun ziyareti olacaktır. Suriye-Türkiye geriliminin Birleşmiş Milletler çatısı altına taşınmasını tarafların ikili görüşmeleri kabulüne dönüşmesi takip edecektir. Bu noktada dikkate değer bir gelişme olarak 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri (Gürün, 1989, s. 359) kısa bir süreliğine de olsa Orta Doğu'daki dengelerde yeni bir oluşum olarak tarihe geçerken Türkiye bu yeni birlikteliği tanıma noktasına gelmiştir. Ancak, ortaya çıkan Suriye-Mısır birleşiminin karşısına 14 Şubat 1958'de Irak-Ürdün'ün federasyon çatısı altında birleşmesini de Mısır karşısında denge unsuru bir girişim olarak tanıma noktasında olmuştur (Kürkçüoğlu, 1972; Armaoğlu, 1994; Yavuz, 2005). Yaklaşık üç yıl süren Mısır-Suriye birlikteliğinde Mısır'ın Suriye iç politikasında oldukça fazla etkin hale gelmesi ve Suriye'nin, *Mısırlılaştırıldığı* görüşünden hareketle Baasçılar aşırı muhalefete sürüklenirken 28 Eylül 1961 tarihinde yeni bir darbe ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne son verilmiştir. Suriye devletinin adı Suriye Arap Cumhuriyeti olmuştur. Kısa süre aralıklarla gerçekleşenbu önemli gelişme Türkiye açısından Suriye'de yaşanan bir iç mesele olarak algılanmış ve yeni kurulan devlet Türkiye tarafından tanınmıştır (Kürkçüoğlu, 1972, s. 137).

İKİLİ İLİŞKİLERDE SU MESELESİ

Türkiye'nin toplam sınır uzunluğu 2753 km'dir. Bu sınırın %22'si-615 km'sinde su sınır oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle sınır aşan su statüsünde olmakla birlikte, 35 km uzunluk ile Dicle nehri 877 km toplam Suriye-Türkiye sınırının bir parçasını oluşturmakta ve daha sonra Irak sınırını geçmektedir. Dicle'nin kolu durumundaki Hezil suyunun Türkiye-İrak sınırının bir parçası olduğunu da belirtmek

gerekmektedir. Lübnan'dan doğan Asi Nehri'nin de Türkiye açısından bu noktada önemli olmasından hareketle Suriye topraklarından geçerek Türkiye-Suriye sınırını oluşturup Türkiye'de denize döküldüğü bilinmektedir.

Sınır aşan sular bağlamında Türkiye'nin belirlediği politika hakça ve optimum kullanım esasına dayanarak diğer kıyıdaş ülkelere *ciddi zarar verilmeden* paylaşımın gerçekleşmesidir. Türkiye ve Suriye ilişkilerinde önemli bir mesele olarak karşımıza çıkan su meselesi ile ilgili olarak Fırat ve Dicle havzalarının ve Asi nehrinin önem arz ettiği bilinmektedir. Türkiye'den doğan Fırat nehri Suriye'den geçerek Irak'a ulaşarak ve Basra Körfezi'ne dökülmektedir.

1960'lı yıllar Türkiye'de sulama ve enerji odaklı projelere ağırlık verilen yıllar olmuş ve Keban Barajı'nın yapımı döneme damgasını vurmuştur. Benzer şekilde Suriye açısından da baraj yapımının gündemde olduğu ve Tışrin, Tabkave Al-Bath baraj inşaatlarının yapılmasıyla Irak'ın bu bağlamda Suriye'nin baraj inşaatına kendi kullanımını olumsuz etkilemesine bağlı olarak itiraz ettiği görülmektedir. Ancak su paylaşımı ile ilgili asıl mesele Türkiye'nin Keban barajından sonra Atatürk barajının inşaatını tamamlayıp su doldurması ve yine GAP projesi çerçevesinde Karakaya, Birecik ve Karkamış barajlarının inşaatı ile ciddi bir gündem haline gelmiştir (Müftüoğlu, 1997, s. 70-72; Williams, 2001, s. 29).

Fırat ve Dicle nehirleri konusunda Irak ile 1946 yılında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'na göre Dicle nehrinin akımı da düzenlenmiştir. Suriye ile de daha erken bir dönemde yukarıda bahsi geçen 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi çerçevesinde Kuveik suyu esas alınmış daha sonra 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde düzenlemeler gündeme gelmiştir. 1987 yılına gelindiğinde ise Türkiye Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün imzalanması ile Suriye'ye ortalama en az 500 metre küp/sn Fırat nehri suyunu bırakmayı taahhüt etmiştir (Pamukçu, 2004, s. 260-262; Aytemiz ve Kodaman, 2006).

Türkiye'nin 1984 yılında ilgili suların kullanımı konusunda her üç ülke için en yüksek faydayı sağlamak için Fırat-Dicle Havzası Sınır Aşan Sularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı için Üç Aşamalı Plan adı altında bir girişimde bulunmuşsa da Irak ve Suriye tarafından bu plan kabul edilmemiştir. Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşımı kadar özellikle

Suriye-Türkiye ilişkilerinde önemli bir mesele olarak karşımıza çıkan Asi nehri ile ilgili olarak Suriye'nin takip ettiği politika ayrıca dikkate değerdir. Yukarıda belirtildiği gibi Lübnan'dan doğan uzunluğu 386 km olan Asi nehri bağlamında Lübnan sınır aşan sular ile ilgili olarak yukarı ülke konumunda iken Suriye'den geçerek Türkiye'ye ulaşması açısından 88 km'lik kısmının geçtiği Türkiye aşağı ülke konumundadır. Yıllık ortalama debisi 2,5 milyar metreküptür. Özellikle yaz aylarında Suriye'nin kullanımı ile suyun debisi oldukça fazla düşmekte olup bu durum da Hatay'daki tarım alanlarını önemli oranda etkilemektedir (Bağış, 2004, s. 45-47; Turan, 1993, s. 224-225; Bağış, 2002, s. 46-47).

Suriye Devleti'nin 1950 yılında Dünya Bankası'ndan kredi alma girişi ile ortaya çıkan Lübnan'dan hakça bir su çekişi yanında özellikle Türkiye ile uzlaşılması konusunda bir şartla karşılaşması Türkiye-Suriye heyetleri arasında görüşmeleri gündeme getirirse de başarı elde edilememiştir. Bu başarısızlıkta Suriye'nin Hatay politikasının birinci derecede engel teşkil ettiğini burada belirtmek gerekmektedir. Suriye açısından Asi nehrinin Türkiye ile müzakeresi Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunun da kabulü anlamına geleceği için haritalarında Hatay'ı Suriye'nin bir parçası olarak gösteren ve kabul eden Suriye açısından kendi politikasını inkâr ve aslında var olan gerçeği tanıma anlamına gelecektir.

1980'li yıllarda Türkiye'nin Barış suyu projesi ile Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin su kaynaklarının sadece Suriye değil Ürdün, Bahreyn, katar, BAE, Umman ve Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ülkelerine taşınmasını esas alan bir projeyi gündeme getirdiğinde de benzer şekilde kabul edilmediği bilinmektedir (Turan, 1993, 224-225).

Tüm uzlaşmazlıklara rağmen, yukarı ülke konumundaki Türkiye aşağı ülke konumunda yer alan Irak ve Suriye'ye karşı olumlu politikalar sergileme durumunda olmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu iyi niyetli yaklaşımı karşısında aşağıda ele alınacağı gibi Suriye, Türkiye'ye karşı PKK terör örgütü olmak üzere farklı terör oluşumlarını desteklemek üzere düşmanca bir politika takip etmeyi tercih etmiştir.

İKİLİ İLİŞKİLERDE TERÖR MESELESİ

1940'lı yıllara kadar geri götürülebilecek olan Büyük Suriye Projesi, Suriye dışında Lübnan Filistin ve Ürdün'ün dışında Türkiye'nin de bazı

güney doğu illerini içine alacak biçimde tek bir devlet çatısı altında birleştirilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, 1970'li yıllardan itibaren Suriye terörü dış politikasında bir araç olarak kullanılmıştır (Yavuz, 2005, s. 360-362; Rengin, 2003, s. 296). Büyük Suriye ideolojisi esasına dayalı politik hedefi yanında ülke içerisinde gerektiğinde Esed rejiminin kendi vatandaşlarına karşı acımasız uygulamalar yürüttüğü de bilinmektedir.

PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın 1979 yılında Suriye'ye geçmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde askerî darbenin gerçekleşmesinden sonra Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu şiddetini artırarak kullanmaya başlamıştır. PKK, ASALA, DEV-SOL gibi örgütler için Suriye sığınacak ve destek alınacak üs haline gelmiştir. Ülkeye girişlerinden itibaren Hafız Esed'in kardeşi ve Suriye istihbaratının başkanı Rifat Esed'le doğrudan temas kurulmuş olması, Suriye'nin kontrolü altındaki Beka Vadisi'ndeki kamplarda eğitime devam edilmesi, PKK terör örgütünün 20-25 Ağustos 1982 tarihinde gerçekleştirdiği II. Kongresi'nde, PKK terör örgütü mensuplarının Suriye'de eğitilmesine ve eğitimin Türkiye'ye yakın yerlerde yapılmasına, Şam, Halep, Kamışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilikler açılmasına, yönelik kararların alınması Türkiye'ye karşı takip edilen politikanın detaylarını açıkça gözler önüne sermekteydi (Yavuz, 2005, s. 380).

1983 yılının başlarında Türkiye'den sert bir tepki görmesi sonucu sadece PKK terör örgütü değil ASALA mensuplarının da sınır dışına çıkması sağlansa da mesele tam anlamıyla sonuca ulaşmamış olup bir yıl sonra 1984 yılı içinde özellikle Şemdinli ve Eruh saldırıları başta olmak üzere PKK eylemleri şiddetini artırarak devam ederken Suriye'nin bir kez daha bu noktada adres olduğu görülmüştür. Aralık 1984'de gerçekleşen ikili görüşmelerin ardından Esed hükümeti ile 1985 yılı başında Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır (Williams, 2001, s. 28-30). Ancak Türkiye'nin baraj inşaatları sürecinin Suriye'de yarattığı rahatsızlık karşısında terör örgütünü bir araç olarak kullanma konusunda politikasını devam ettirme niyetinde olan Suriye'ye Türkiye'den başbakanlık düzeyinde gerçekleştirilen ziyarette Türkiye açısından terör konusu masada iken Suriye açısından su meselesi ana gündem maddesi olmuştur. Gerçekleşen bu ziyaretin sonucu iki protokolün imzalanması ile tarafların

terör faaliyetlerine kendi topraklarında izin vermemesi ve ekonomik işbirliği ve yine Suriye'ye saniyede 500 metreküp suyun bırakılması konusunda uzlaşmıştır (Williams, 2001, s. 30; Erciyes, 2004; Karabulut ve Eryılmaz, 2016, s. 27-28). Her ne kadar iki protokol ikili ilişkilerdeki gergin havayı yatıştırmış gibi görünse de Suriye açısından Türkiye'ye karşı terör kartından vazgeçmek söz konusu olmamıştır. Suriye'nin Türkiye karşıtı politikalarına verilen en sert cevaplardan birisi 1996 yılında BM Antlaşması'nın 51. Maddesi'ne atfen gereğinin yapılacağı vurgulandığı bir memorandum olmuşken iki yıl sonra PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması konusunda baskı uygulanması olmuştur denilebilir (Erciyes, 2004, s. 120-125; Karabulut ve Eryılmaz, 2016, s. 27-28). Bu noktada Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in Antakya'da yaptığı açıklamada gerekirse Suriye topraklarındaki PKK terör örgütü kamplarının vurulabileceğinin altını çizmesi sonrası Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de benzer içerikle uyarısı Suriye'yi PKK elebaşını sınır dışı etme konusunda harekete geçirmiştir (Yavuz, 2005, s. 440-444)¹. 9 Ekim 1998 tarihinde gerçekleşen sınır dışı etme kararını 20 Ekim 1998 tarihinde kaleme alınan *Adana Mutabakatı* takip etmiştir. Söz konusu mutabakatta terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olmadığı ve Suriye'ye tekrar girişine izin verilmeyeceği, benzer şekilde diğer terör örgütü mensuplarının girişine de izin verilmeyeceği, PKK terör örgütünün kamplarına, propagandasına izin verilmeyeceği açıklıkla ifade edilmiştir (Özarslan, 2020, s. 359-361). Bundan sonraki süreçte özellikle 1998 ile 2000 tarihleri arasında ilgili mutabakatın uygulanması ile ilgili karşılıklı görüşmelere devam edilmiştir.

Suriye merkezli PKK terörüne önemli ölçüde vurulan bu darbeden sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir yumuşama dönemine girildiğinden bahsetmek mümkündür. Nitekim, 10 Haziran 2000 tarihi Suriye siyaseti için önemli bir tarih olup Hafız Esed hayatını kaybetmiştir. Düzenlenen cenaze törenine Türkiye'den Cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılımın gerçekleştiği görülmüştür. Hafız Esed'in ölümünün ardından

---

¹ PKK terör örgütü elebaşı Öcalan, Suriye'den ayrıldıktan sonra önce Rusya, İtalya, Yunanistan'a, daha sonra ise 16 Şubat 1999 tarihinde özel bir operasyonla yakalandığı Kenya'ya gitmiştir.

görevi oğlu Beşar Esed'in devralması sonrası ikili ilişkilerdeki yumuşama döneminin devam ettiği ve bu çerçevede 2002 yılında Askerî Eğitim alanında işbirliği antlaşmalarının imzalandığı, daha sonra ise 2009 ve 2010 yıllarında iki antlaşmanın daha imzalanmasının gerçekleştiği bilinmektedir (Özarlan, 2020, s. 358-364).

Bu işbirliği yaklaşımının ABD'nin, Orta Doğu'ya yönelik emperyalizm temelli siyaseti bağlamında Irak'a yönelik işgal girişimi ve bu işgalin Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkardığı yapay oluşum karşısında daha fazla anlam kazandığı ortaya çıkmıştır. Ancak Orta Doğu'nun, I. Dünya Savaşı'ndan itibaren dinmek bilmeyen huzursuzluğu 2011 yılı itibariyle Arap Baharı adı altında yeniden ciddi bir dönüm noktasına ulaşacak ve Suriye, bu baharın içine çekilecektir. İç karışıklık ve bu karışıklıkta var olan otorite boşluğuna uluslararası terör örgütlerinin uzantıları da dâhil olduğunda Suriye iç savaşı farklı bir boyuta taşınmıştır. Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD/DEAŞ) isimli örgütün 2013'te ortaya çıkması ile Irak'tan sonra Suriye'de de etkili olması (Özarlan, 2020, s. 349), DEAŞ ile mücadele adı altında özellikle ülkenin kuzeyinde PKK terör örgütünün uzantıları olan YPG ve PYD'nin faaliyetlerinin artışı, ABD'nin bu yapılanmaya desteği, dikkate değer gelişmeler olarak tarihe kaydedilmiştir. Demokrasi ve insan hakları ve hukukun üstünlüğünün tesisi adına bölgede Irak'la başlayıp Suriye'ye yönelerek müdahale eden, ancak ne demokrasi ne insan hakları ve ne de hukukun üstünlüğünün tesisi değil tamamen ters bir açıyla, emperyal bir hedefle hareket eden ABD ve Batılı müttefiklerinin karşısına Soğuk Savaş'ın ardından dağılsa ve adı bu defa SSCB değil de Rusya Federasyonu olsa da Rusya, bir diğer emperyal aktör bir kez daha Suriye'nin yanında yer alacaktır. Yeni düzen oluşturulurken göz ardı edilemeyecek önemli bir bölgesel aktör olarak Suriye'nin yanında yer alan İran'ın varlığı da elbette burada zikredilmesi gereken önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harita yeniden çizilip yeni bir düzen kurulmaya çalışılırken en uzun sınıra sahip olduğu Suriye'deki iç savaş, bölgesel ve bölge dışından farklı aktörlerin müdahalesi ve İŞİD, PKK-PYD-YPG terör yapılanmalarının faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığına, ülke bütünlüğüne doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Irak'ın kuzeyindeki yapay oluşumun Suriye'nin kuzeyinde de gerçekleştirilmeye

çalışılması karşısında Türkiye kendi ülke bütünlüğüne yönelik tehdidi bertaraf etmeye çalışırken aynı zamanda Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını da hedeflemekte olup Suriye devletinin ülke bütünlüğüne yönelik değil, fakat sadece terör eylemlerine karşı operasyonlar düzenlemiş ve düzenlemektedir (Özarlan, 2020, s. 367). Nitekim, 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin varlığına kast eden Fethullahçı Terör Örgütü-FETÖ adı altındaki girişim bertaraf edildikten sonra Suriye'deki PKK-PYD-YPG varlığının Akdeniz'e uzanacak bir terör koridoru oluşturma girişimi bugüne kadar düzenlenen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, Bahar Kalkanı operasyonları ile başarısızlığa uğratılmıştır. Düzenlenen operasyonlar, genel çerçevede BM 51. Maddesi'nin meşru müdafaa hakkını esas almakla birlikte iki ülke arasında imzalanan ikili antlaşmalara da dayanmaktadır ve Suriye'de yeniden devlet otoritesi tesis edilene kadar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke bütünlüğüne yönelik tehdit ortadan kalkana kadar düzenlenecek askerî operasyonlar uluslararası hukuk bağlamında meşru olarak kabul görülmektedir.

SONUÇ

Yukarıda yer verilen bilgiler çerçevesinde Suriye'den, Türkiye'nin ülke bütünlüğüne yönelebilecek her türlü tehlikeye karşı gereğinin yapıldığı ve yapılacağı aşîkârdır. Ancak, Anadolu bir Türk yurduna dönüşmeden önce tıpkı Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ulaşarak Anadolu'dan önce bu coğrafyanın adının Türk adı ile özdeşleşmesini sağlayan Türk boyları gibi, Suriye topraklarında da Türk devlet ve beyliklerinin kurulduğu ve bugün bu devlet ve beyliklerin torunlarının Halep, Lazkiye-İdlib (Bayır-Bucak), Humus, Hama, Tartus, Rakka, Dera, Şam ve Golan olmak üzere Suriye'de geniş bir coğrafyada hayatta kalmak için mücadele ettikleri unutulmamalıdır. Amaç, bir kez daha tekrar ile Suriye'nin ülke bütünlüğüne yönelik herhangi bir girişim olmayıp Suriye Türkmenlerinin uluslararası alanda görünür hale gelmelerinin sağlanması ve temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasının sağlanmasıdır.

Gelinen şu noktada belki de sonuç yerine en etkili söylenebilecek son söz, o dönem sadece Fransızlara karşı söylemiş olsa da bugün tüm küresel ve bölgesel aktörlere hitap ettiğini düşünmek isteyerek, Mustafa

Kemal Atatürk'ün 21 Aralık 1937 yılında Suriye Başbakanı Cemil Mar-dan'a söylediği şu cümleleri olacaktır:

"Fransızlar buna mâni olurlarsa Fransızlara da söyleyecek sözlerimiz vardır. Onu da tekeffül ediyorum. Suriyelilerin ordusu yoktur. Fakat bizim ordumuz kâfi. Söz veriyorum. İcap ederse girerim. Sonra yine çıkarım. Temenni ederim ki buna mecbur olmayalım. Katiiyen bırakmam." (Sarınay, 1996).

Kaynakça

- Akşin, A. (1966). *Atatürk'ün Dış politika İlkeleri ve Diploması*. TTK.
- Arı, T. (2004). *Orta Doğu: Siyaset Savaş, Diploması*. Dora Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). *20.yy. Siyasî Tarihi*. Kronik Kitap.
- Aytemiz, L. ve Kodaman, T. (2006). "Sınır Aşan Sular Kullanımı ve Türkiye-Suriye İlişkileri", *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, <https://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9155.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2022
- Bağış, A. İ. (2002). "Orta Doğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Mühendislik Haberleri*.
- Bağış, A. İ. (2004). "Orta Doğu Su Meselesinde Türkiye ve Gerçekler", *Orta Doğu'da Su Meselesi ve Türkiye*, (ed.) Zekai Şen.
- Bilsel, C. (1948) *Türk Boğazları*, İstanbul Akgün Matbaası.
- Erciyes, E. (2004). *Orta Doğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri Cilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)*. Ankara, TTK Basımevi.
- Esmer, A. Ş. (1954). "Yalta'da Türkiye". *Siyasî İlimler Mecmuası*, XXIV(227).
- Fromkin, D. (1994). *Barışa Son Veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?*. Epsilon Yayınevi.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1982). *Olaylarla Türk Dış politikası*, Ankara.
- Gürün, K. (1989). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1995). *Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını.
- Hurewitz, J. C. (1957). *Diplomacy In the Near and the Middle East 1914-1956*, Princeton.
- İpek, C. D. (2016) "Suriye Krizi Derinleşirken Türkmenlerin Stratejisi Ne Olmalı?", *ORSAM*, No.41.
- Karabulut, U. ve Eryılmaz, E. (2016). "PKK terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri, 1991-2003", *Belgi*,11.
- Kürkcüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Meray, S. (1972). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Müftüoğlu, F. (1997). *Orta Doğu Su Meseleleri ve Türkiye*. Marifet Yayınları.
- Okur, M. A. (2009). "Emperyalizmin Orta Doğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, 48.
- Özarslan, B. B. (2020). "Arap baharı Sürecinde Türkiye'nin Suriye'ye Yönelik Askeri Harekatlarının Hukuki Temeli", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 8(15).
- Pamukçu, K. (2004). "Su Sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri", *Türk Dış Politikasının Analizi*, (der.) F. Sönmezoğlu. Der Yayınları.
- Rengin, G. (2003). "PKK Terörünün Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Politikalarına Etkileri", *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, c.II, ASAM.
- Sarınay, Y. (1996). "Atatürk'ün Hatay Politikası (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34).
- Sevim, A., Öztoprak, İ. ve Tural, M.A. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Soysal, İ. (1985). "Hatay Sorunu ve Türk Fransız İlişkileri, 1936-1939", *Belleten*, XLIX(193).
- Soysal, İ. (2018). *Tarihleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c.I. Ankara, TTK.
- Sökmen, T. (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar*. TTK.
- Sükan, B. (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri açısından, 1919-1922*. TTK.
- Turan, İ. (1993). "Orta Doğu'da Su Krizi ve Türkiye: Sorunlar ve Çözümler", *İstanbul Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(5).
- Uçarol, R. (2018) *Siyasî Tarih, 1789-2014*. Der Yayınları.
- Williams, P. (2001). "Turkey's H2O Diplomacy in the Middle East", *Security Dialogue*, (32)1.
- Yamaç. M. (2018). "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu 1918-1940", *Belleten*, 82(295).
- Yavuz, C. (2005). *Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suriye İlişkileri*. Ankara Ticaret Odası Yayınları.

RUSYA'NIN SURİYE KRİZİNE DAİR SİYASETİ VE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Doç. Dr. Halil Burak SAKAL
Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER

2010'lu yıllarda Orta Doğu'nun en önemli ve en fazla insan kaybına yol açan siyasi krizi olan Suriye krizi sırasında, farklı grupların tahminlerine göre değişmekle birlikte, 2021 yılı ortası itibarıyla 500 ila 600 bin arasında can kaybı yaşanmış (SOHR, 2021), yaklaşık 6 milyon kişi yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır (OCHA, 2018). Suriye krizi yaşanan insanî krizin boyutlarının büyüklüğü ile doğru orantılı şekilde, aynı zamanda bölgesel ve küresel güç dengelerini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Suriye'ye komşu ülke olarak Türkiye, Suriye'deki dış güçlerden özellikle ABD ve Rusya'nın izlediği politikaların sonuçlarından etkilenmiştir. Rusya'nın Suriye'de izlediği siyaset Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkileri de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bölüm, bir taraftan Rusya'nın Suriye krizine dair politikasını incelerken diğer taraftan bu krizin Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin dönüşümüne ne yönde etki ettiğini farklı yönleriyle ele almaktadır.

Bölümde, öncelikle Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı incelenecek, daha sonra ise Suriye krizine giden bölgesel gelişmeler kısaca ele alınacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında, Suriye

krizine Rusya'nın nasıl ve hangi saiklerle müdahale ettiği, Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerinin nasıl bozulduğu, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri durma noktasına getiren 2015 yılındaki "savaş uçağı krizi" ardından yaşanan "normalleşme" süreci ve Astana görüşmeleri ele alınacaktır. Ardından Türkiye ve Rusya arasındaki Suriye'nin İdlib ve Tel Rıfat bölgeleri kaynaklı devam eden kriz noktaları ortaya konularak, Türkiye ve Rusya arasında Suriye krizinin nihai çözümüne dair benzerlik ve farklılıklar ele alınacaktır.

TÜRKİYE İLE RUSYA ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLERİN KISA TARİHİ

Tarihsel açıdan bakıldığında Moskova'nın Türkiye'ye bakışı Çarlık zamanından bu yana genellikle çatışma ve rekabet boyutlarını içerecek şekilde olmuştur. Esasen, 18. yy.'da sekiz yıl Dışişleri Bakanlığı görevi de yapan Mehmed Râşid Efendi'nin orijinali "Devlet-i Âliyye'nin siyaset-i daime-i müstemirresi Rusyalu aleyhine olmaktadır; Siyaset-i muvakkate ve güzesteşi ise Rusyalu ile olmaktadır" (akt: Taşer, 1975, s. 31) şeklinde olan ve bugünkü Türkçe ile "Devlet-i Âliyye'nin sürdüreceği daimi siyaseti Rusya aleyhine olmaktadır; geçici siyaseti ise Rusya ile ittifak halinde olmaktadır" anlamındaki sözünün Türkiye'nin Rusya'ya bakışında geçmişten günümüze kadar büyük ölçüde etkili olan bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Gerçekten de, sanki bu sözün geçerliliğini gösterircesine, Rus İmparatorluğu'nun 1917'de Bolşevik İhtilali ile yıkılmasından sonra, ilişkilerdeki çatışma, yerini daha pragmatik bir iş birliğine bırakmıştır (Sander, 1993).

Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti, 1920'li yıllarda her ne kadar yakın ilişkiler geliştirmişse de, bu durum her iki ülkenin benzer bir dünya görüşüne sahip olmasından kaynaklanmıyordu. O yıllarda her iki ülkenin de Batılı ülkelerle ilişkilerinde bazı sorunlar olması, Sovyetler Birliği ve Türkiye'yi aralarındaki ilişkileri güçlendirmeye itmiştir. Ankara'nın 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Sözleşmesi ile Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmesinin önündeki önemli bir engel de kalkınca Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerdeki pragmatik iş birliği döneminin temelleri zayıflamıştır. Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye dönük saldırgan bir dış politika izlemeye

başlaması sonucunda Türkiye de 1952 yılında NATO'ya katılarak Moskova'ya karşı kendi güvenliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Ankara ile Moskova arasındaki gerilim inişli-çıkışlı bir seyir izlese de bu gerilim, Soğuk Savaş yılları boyunca ilişkilerin hâkim özelliği olmaya devam etmiştir (Gönlübol, 1993).

Sovyet-sonrası dönemde Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin ardıl devleti olarak Türkiye'ye dönük ilişkileri de kapsayan Sovyet mirasını da devralmıştır. Yeni Rusya birçoğu NATO üyesi olan Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye yönelirken, yine bir NATO üyesi olan Türkiye ile ilişkilerini ise, aynı şekilde geliştirmeyi tercih etmemiştir. Sonuç olarak, Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllar boyunca ciddi bir çatışma ve rekabet içinde sürdürülmüştür (Tanrıseven, 2004).

1990'lı yıllardan farklı olarak 2000'li yıllarda Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkiler, daha çok Moskova'nın inisiyatifi ile yeni bir pragmatik iş birliği döneminin kapısını açmıştır. AB'nin 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında Avrupa Birliği (AB) üyeliği için Aday Ülke statüsü kazanan Türkiye, bu şekilde Rusya açısından da potansiyel bir ticarî ortak ülke olarak görülmeye başlanmıştır (Tanrıseven, 2004). Özellikle, 2004 yılından sonra ikili ilişkiler daha çok enerji alanındaki ortak projelerle ivme kazanmıştır (Sakal, 2019). Hatta bu dönemde ilişkiler o kadar gelişmiştir ki, 2010'lu yılların başında taraflar birbirlerini "stratejik ortak" olarak tanımlamaya da başlamışlardır. Yeni dönemde iki ülke bir taraftan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'ni kurarken; diğer taraftan da kısa süreli seyahat vizelerini karşılıklı olarak kaldırarak ikili ilişkileri çok ileri bir düzeye taşımışlardır (Dışişleri Bakanlığı, 2021).

RUSYA'NIN ORTA DOĞU'YA BAKIŞI VE SURİYE KRİZİ

Suriye krizi sürecinde Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini değerlendirebilmek için, öncelikle krizin ortaya çıkışını ve Vladimir Putin döneminde farklı bir görünüm kazanan Rusya'nın dış politikasını ele almak faydalı olacaktır. Bağımsızlık sonrası Rusya'nın ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'in iktidarının son yıllarında değişmeye başlayan Rus dış politikası, Putin döneminde ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Yeltsin döneminin sonu ve Putin döneminin başından itibaren Rusya, eski Sovyet coğrafyası ve komşu bölgelerde daha aktif bir rol üstlenmiş, bu bölgelerdeki

tarihî, kültürel, siyasî ve iktisadî ağırlığını devam ettirebilmek için siyasî, askerî ve iktisadî imkânlarını seferber etmiştir (Ekinci, 2017). Dış politika-kada Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde Soğuk Savaş yıllarında güçlü ilişkiler kurduğu yönetimlerle yakın ilişkilerini koruyup geliştirmeye önem veren Rusya, Avrasya bölgesindeki ülkeleri ise kendi “yakın çevresi” olarak tanımlamakta ve bu ülkeleri kendi etki alanı içinde tutma gayretini sürdürmektedir.

Rusya dış politikasının temel ilkelerini yeniden tanımlayan Vladimir Putin’in iktidara geldiği 2000 yılının hemen ardından başlayan ve Rusya’nın ilişki içinde olduğu farklı bölgelere yayılarak devam eden siyasî değişim dalgası, Putin yönetiminin benimsediği dış politika ilkeleri ve stratejisi ile Rusya’nın çıkarlarına ters düşmüştür. Rusya’nın hem yakın çevresindeki hem de ilişkili olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerdeki etkisini ve çıkarlarını korumayı amaçlayan Putin yönetimi, bu çerçevede, bahsi geçen iktidar değişimlerine çeşitli yöntemlerle reaksiyon göstermiştir (Özarıslan ve İpek, 2022). Gürcistan’daki gelişmelere 2008 yılında askerî müdahaleyle karşılık veren Rusya, Ukrayna ile 2000’li yılların başından beri yaşadığı anlaşmazlığı 2014 yılında Kırım’ın işgali ve ilhakıyla farklı bir seviyeye taşımıştır. Rusya’nın Ukrayna’ya müdahalesi hem Avrupa Birliği üyesi ülkelerin hem de Amerika Birleşik Devletleri’nin tepkisiyle karşılaşmıştır. Rusya’ya çeşitli ekonomik yaptırımlar uygulayan Batılı ülkeler, Kırım’ın ilhakını tanımamıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki gelişmeleri yakından takip eden Putin yönetimi, Arap Baharı sürecini “renkli devrimler” olarak bilinen değişim dalgasını da benzer şekilde yorumlamıştır. Hem Avrasya hem de Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde gerçekleşen siyasî iktidar değişimleri, Batılı ülkeler tarafından desteklenmiştir. Bu durum, sadece Rusya’nın yakın ilişki içinde olduğu Suriye’deki Baas yönetiminin de devrilmesi ihtimalini değil aynı zamanda, Rusya’nın bu ilişkiler yoluyla kazandığı Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’deki askerî ve diplomatik nüfuzunu da büyük ölçüde ortadan kaldıracabilecek bir durumu ortaya çıkarmıştır.

SURİYE’DE “ARAP BAHARI” VE RUSYA’NIN MÜDAHALESİ

“Arap Baharı” olarak da bilinen Orta Doğu ve Kuzey Afrikadaki siyasal değişim süreci, 2011 yılının Mart ayında Suriye’ye sıçramıştır. Ancak,

beklentilerin aksine Suriye Rejimi, Rusya'nın da askerî ve diplomatik desteğini arkasına alarak devrilmeden görevinde kalabilmeyi başarmıştır. Rejim karşıtı muhalefetin parçalı yapısı ve muhalefet grupları arasındaki çekişmeler, rejimin devrilmemesinde önemli etkenlerdir. Muhalif gruplara silah ve güç kullanarak yanıt veren rejim güçleri, muhalefetin de silahlanmasına ve protesto gösterilerinin bir iç savaşa dönüşmesine zemin hazırlamıştır (Salık, 2021, s. 457-461). Protestoculara ve muhaliflere karşı aşırı güç kullanma yolunu seçen Suriye'deki rejim, konumunu siyasi açıdan büyük ölçüde korusa da ülkenin büyük çoğunluğunun fiilî kontrolünü farklı muhalif gruplara karşı kaybetmiştir (Anadolu Ajansı, 2021a).

Rusya'nın Suriye iç savaşına Eylül 2015'te başlayan müdahalesi, birçok gözlemci tarafından "sürpriz" olarak değerlendirilmiştir. Zira bağımsızlık sonrası dönemde Rusya'nın "yakın çevresi" dışındaki bir ülkeye ilk defa askerî bir müdahalesi gerçekleşmiştir (Charap, Treyger ve Geist, 2019). Rusya'nın Suriye'ye neden müdahale ettiği konusu bu nedenle üzerinde durulması gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Rusya, bağımsızlık sonrası dönemde yakın çevresine yönelik dış politikasında (Ekinci, 2017) rejim istikrarı ve terörle mücadeleyi ön plana çıkaran bir yaklaşım benimsemiştir. Rusya, Suriye krizinin patlak verdiği 2011 yılından beri rejim güçlerini desteklemekteydi. Ancak 2015 yılına gelindiğinde DEAŞ Suriye'de geniş coğrafyaları kontrolü altına almıştı. Rejim güçleri yalnızca çok küçük bir bölgeyi kontrol altında tutabiliyordu. Ülke bu durumda iken gelen Rus müdahalesi, rejim güçlerinin imdadına yetişmiştir. Rus Genelkurmay Başkanı Valeriy Gerasimov, Rusların askerî müdahalesi olmasaydı, rejim güçlerinin ülkedeki kontrolü tamamen kaybedeceğini ve Suriye'nin 2015 yılı sonunda DEAŞ kontrolünde olabileceğini iddia etmiştir (Charap ve diğerleri, 2019, s. 4).

Rusya'nın Suriye'ye müdahale etmesinin önde gelen nedeni yukarıda da belirtildiği gibi, Rus yetkililerin Suriye'deki gelişmelerin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki diğer gelişmeler gibi Batı destekli ve Batı yanlısı olduğunu düşünmesi olmuştur (Allison, 2013). Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin diğer nedenleri arasında Rusya'nın Suriye'yi Batı'ya karşı bir pazarlık unsuru ve Kırım'ın ilhakıyla bozulan Batı ile ilişkileri geliştirmeye yönelik bir fırsat olarak kullanmak istemesi de yer

almaktadır. Batı'yı terörizmle ortak mücadele konusunda ikna etmeye çalışan Putin, bu çabasında başarılı olamamıştır (Dempsey, 2015). Rusya, askerî ve stratejik saiklerle de Suriye'ye müdahale etmiştir. Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Tartus deniz üssü ve Ruslar tarafından Hmeymim olarak adlandırılan Lazkiye kentinin güneydoğusundaki Basil Esed hava üssü ise, Suriye iç savaşı başladıktan sonra Ruslar için kritik öneme sahip üsler haline gelmiştir (Charap ve diğerleri, 2019, s. 9).

TÜRKİYE İLE RUSYA ARASINDAKİ SAVAŞ UÇAĞI KRİZİ

Rusya'nın Suriye politikasını belirleyen dönüm noktalarından birisi, Türkiye ile Rusya arasındaki ikili siyasî ve diplomatik ilişkilerden bağımsız olarak, her iki ülkenin de farklılaşan bölgesel politikaları olmuştur. Türkiye, krizin başlangıcından bu yana Suriye'deki rejim karşısı blokta yer almıştır. Rusya ise krizin başlangıcından itibaren rejim güçlerini desteklemektedir (Ekinci, 2017, s. 165; Öniş ve Yılmaz, 2016). Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin de giderek bozulmaya başladığı 2015 yılında Türkiye, Rusya ile de yakın tarihte meydana gelen en ciddi krizi yaşamıştır. "Savaş uçağı krizi" olarak da bilinen bu kriz esnasında Rus Hava Kuvvetleri'ne ait Su-24 tipi jet uçağı Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmüştür. Krizin ardından yoğun çabalar ve diplomatik münasebetlerle iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve güvenin yeniden tesis edilmesi uzun yıllar almıştır (Karasar, 2019, s. 15-16).

Rus savaş uçağının düşürüldüğü 25 Kasım 2015 tarihi, Suriye krizi ve Türk-Rus ilişkileri bakımından dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Krizin başladığı 2011 yılından beri rejimin politikalarını eleştiren ve rejime karşı olan muhalif siyasî grupları destekleyen Türkiye, savaştaki bir diğer başlıca aktör olan Rusya ile diplomatik krize girince, iki ülke arasındaki tüm ilişkiler de donma noktasına gelmiştir.

Türkiye, savaş uçağının hava sahasını ihlalini ve düşürülmesi olayını NATO gündemine taşımıştır. Rusya ise olaya sert tepki göstererek savaş uçağının düşürülmesinin ardından Türkiye'ye yönelik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır (Erşen, 2017, s. 86-87). Bu yaptırımlar turizm, inşaat, gıda ihracatı gibi sektörler üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Rusya ilk etapta Türkiye'den Rusya'ya gelen meyve, sebze, et ürünleri ve tuzun ithalatını yasaklamıştır. Ayrıca Putin, Rus firmalarının

Türkiye'ye tur paketi satmalarını da engellemiştir. Rusya hükümeti, belli ve az sayıdaki istisnalar dışında Türk inşaat firmalarının Rusya'da iş yapmalarının önüne geçmiştir. Bunu takip eden dönemde ise Rusya'da çalışan Türk vatandaşları çeşitli kısıtlamalara maruz kalmışlardır. Türk vatandaşlarının Rusya'da vizesiz seyahat etmelerine yönelik düzenleme ise Putin tarafından askıya alınmıştır. Rus tarafı ayrıca Türk Akımı doğal gaz boru hattının yapımını durdurduğunu açıklamıştır (Girit, 2016). Rusya bir süre sonra Kuzey Suriye'de bir uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve Türk savaş uçaklarının bu bölgeye girişini yasaklamıştır. Uçuşa yasak bölge ilanını ve bunun uygulamasını Lazkiye'ye yerleştirdiği S-400 savunma sistemleri aracılığıyla yapan Rusya, ayrıca PKK ile bağlantılı YPG terör örgütüne de destek vermiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017; Köstem, 2020, s. 5).

Rusya'nın Türkiye'ye karşı uyguladığı yaptırımlar her iki ülkenin de ekonomisini ciddi anlamda etkilemiştir. Türkiye'nin 9 ila 11 milyar ABD doları civarında bir ekonomik kaybının olduğu tahmin edilmektedir (Erşen, 2017, s. 92). Ancak bu yaptırımlar tek taraflı olarak Türkiye'yi etkilememiştir. Rusya menşeli tur operatörleri başta olmak üzere Rus tarafının da bu yaptırımlar dolayısıyla ciddi kayıplar yaşadığı bilinmektedir (Pritchett, 2021). Ekonomik unsurlar başta olmak üzere her iki ülkenin de bölgedeki çıkarları ve karşı karşıya kaldıkları riskler hem Türkiye hem de Rusya için normalleşme sürecinin başlamasını gerekli kılmıştır (Erşen, 2017; Köstem, 2020).

TÜRKİYE VE RUSYA İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME VE ASTANA SÜRECİ

Bir önceki bölümde de belirtildiği üzere Türkiye ile Rusya arasındaki normalleşme süreci her iki ülkenin de çıkarına olduğu için hızlı ilerlemiş, normalleşme sürecinin bir neticesi olarak Türkiye ve diğer bölgesel aktörler tarafından Suriye'de somut ve etkili adımlar atılabilmiş, Suriye krizinin seyri değişmiştir.

Rusya, Suriye savaşı ile ilgili olarak Türkiye ile normalleşme süreci neticesinde bazı kısa ve uzun vadeli stratejik kazanımlar peşindeydi. Öncelikle Rusya, Türkiye'nin desteği ile silahlı rejim muhalifi siyasal grupları kontrol altında tutmak istiyordu. Bu grupları kontrol altında

tutabilmenin tek yolu Türkiye ile ilişkilerin yeniden tesis edilmesi olarak görülmektedir. Rusya'nın Suriye savaşında rejime bağlı güçleri desteklemekteki bir diğer amacı, Batı ile olan rekabet ortamında Batı ve ABD kaynaklı yeni bir rejim değişikliğine engel olmak ve ABD'nin bölgesel ve küresel etkinliğini azaltarak Rusya'yı yeniden küresel bir aktör haline getirmektir. Suriye'deki rejimin ülkenin büyük çoğunluğunun kontrolünü kaybetmesine rağmen 2011-2015 arası dönemde iktidarda kalmayı başarmış olması, Putin yönetimi için savaşa müdahil olmak bakımından teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bazı uzmanlara göre, Rusya'nın bir diğer stratejik amacı da, Türkiye'yi Batı ittifakından önemli ölçüde uzaklaştırmak suretiyle NATO içinde bir kırılmaya yol açmaktır (Köstem, 2020, s. 2; Souleimanov ve Dzutsati, 2018, s. 45-46).

Suriye savaşının gidişatını etkileyen Türk-Rus ilişkilerindeki normalleşme sürecinin nasıl gerçekleştiği de üzerinde durulması gereken bir konudur. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi sürecine dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev aracılık etmiştir. Ancak bundan önce, 1990'lı yıllarda Türkiye'de Devlet Bakanlığı da yapmış olan, ve Rusya Federasyonu'nun Dağıstan Cumhuriyeti'nde yatırımları bulunan iş adamı Cavit Çağlar'ın Dağıstan Cumhurbaşkanı Ramazan Abdulatipov aracılığıyla gerçekleştirdiği belirtilen görüşmeler sonucunda 29 Haziran 2016 tarihinde Rusya ile Türkiye arasında normalleşme sürecinin başladığını açıklanmıştır (Yetkin, 2016).

Normalleşme sürecinin başlamasının ardından Türkiye Suriye'nin kuzeyindeki çıkarlarına ve tehdit algılarına paralel olacak şekilde Suriye'deki Türkiye'ye tehdit oluşturan bölgelere dönük bir dizi askerî operasyonu başlatmıştır. Bu operasyonlar Rusya'nın karşı çıkmaması ve bu bölgelerdeki Rus askerî unsurlarının da koordinasyon amaçlı olarak bilgilendirilmesi suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, normalleşme süreci sonrasında Suriye'deki Türkiye'ye tehdit oluşturan bölgelere dönük ilk operasyonunu DEAŞ terör örgütüne yönelik olarak 24 Ağustos 2016'da başlatmıştır. Fırat Kalkanı adı verilen operasyonla Türk Silahlı Kuvvetleri 3000 kadar yerel silahlı muhalif güç (Özgür Suriye Ordusu - ÖSO) ile birlikte Cerablus kentine girmiştir. Türk ordusu akabinde Çobanbey, Suran ve Dabık kentlerinden sonra

El-Bab kentini kontrol altına almıştır (Adar ve Stiftung Wissenschaft Und Politik, 2020; İpek ve Güler, 2021, s. 85; Stein, 2017, s. 2). Türk ordusunun 26 Şubat 2017’de El Bab’ın kontrolünü sağladığının açıklanmasının ardından 30 Mart 2017’de Fırat Kalkanı Operasyonu’nun başarı ile sona erdiği resmen ilan edilmiştir (Kasapoğlu ve Ülgen, 2016; Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, 2017, s. 29-31).

Türkiye, Suriye’deki Türkiye’ye tehdit oluşturan bölgelere dönük ikinci askerî operasyonunu 20 Ocak 2018’de başlatmıştır. Zeytin Dalı adı verilen bu ikinci operasyonun amacı, Türkiye tarafından PKK-YPG terör örgütünü Afrin’den çıkarılması olarak belirlenmiştir. Rusya, Afrin’de PKK-YPG unsurlarına koruma sağlıyordu. Bu nedenle Zeytin Dalı Operasyonu için de aynı Fırat Kalkanı Operasyonu’nda olduğu gibi Rus tarafının rızası alınmıştır. Operasyon yaklaşık olarak üç ay sürmüş olup ve Mart 2018’de Afrin’in Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından tam olarak kontrolünün sağlanmasıyla başarılı olarak neticelendirilmiştir (Bayraktar, 2019; Kasapoğlu ve Ülgen, 2018).

Suriye’deki Türkiye’ye tehdit oluşturan bölgelere dönük üçüncü askerî operasyon da, Rusya ile Türkiye arasında varılan “Soçi Mutabakatı”nı takiben (Al Jazeera, 2019) Ekim 2019’da gerçekleşmiştir. Barış Pınarı adı verilen bu operasyon, Fırat Nehri’nin doğusundaki bölgeye odaklanmıştır. Operasyon, Türkiye ile ABD arasında Suriye’nin kuzeyinde bir “güvenli bölge” oluşturulması konusunda yapılan görüşmelerden sonuç alınamaması üzerine gerçekleştirilmiştir. Türkiye bu operasyonu eski adı ÖSO olan Suriye Millî Ordusu unsurlarıyla birlikte, ABD ve Rusya’ya bilgi vererek tek taraflı olarak gerçekleştirmiştir (BBC Türkçe, 2019).

Türkiye ile Rusya arasında, savaş uçağı krizinin aşılmasından sonraki dönemde ortaya konan iş birliği ve koordinasyonun en somut sonucu, bölgeye ilişkin en ciddi diplomatik süreç olan Astana sürecidir (İpek ve Güler, 2021, s. 87). Kazakistan’ın başkenti Nur Sultan’da (eski adıyla Astana) 23 Ocak 2017’de ilki gerçekleşen Suriye görüşmelerine Suriye hükûmeti ve muhalefet temsilcileri, Türkiye, Rusya, İran yetkilileri katılmıştır. Rus ordusunun ve İran Hizbullah’ının desteği ile Aralık 2016’da Halep’in rejim güçlerinin kontrolüne geçmesinin ve

Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde ateşkes ilan edilmesinin ardından başlayan Astana Görüşmeleri'ne Suriye rejiminin temsilcileri, muhalefet güçlerine karşı avantajlı olarak başlamışlardır (BBC Türkçe, 2017).

Astana süreci, Halep'in ele geçirilmesinin ardından Moskova'da İran, Türkiye ve Rusya heyetlerinin yaptığı toplantıda şekillenmiştir. Bu toplantının ardından yayımlanan sekiz maddelik bildiride Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Aralık 2015 tarihli kararının Astana Görüşmeleri'ne esas teşkil edeceği açıklandı. Güvenlik Konseyi kararına göre ateşkes ilanının ardından bir geçiş sürecine girilmesi ve on sekiz ay içinde seçimlerin yapılması öngörülmüştür. Bahsi geçen seçimlerin Suriye'de ve Birleşmiş Milletler'in denetiminde gerçekleşmesi de planlanmıştır (BBC Türkçe, 2017; TRT Haber, 2019).

Aralık 2021'de Astana Görüşmeleri'nin on yedincisi düzenlenmiştir. İlk görüşmede rejim güçleri ile muhalifler arasındaki ateşkes koşulları konuşulurken; ikinci görüşmede Rusya, İran ve Türkiye'nin katılımıyla bir görev gücü oluşturulması konusunda mutabık kalınmıştır. Mayıs 2017'de gerçekleşen üçüncü tur görüşmelerde Suriye'de çatışmasızlık bölgeleri oluşturulması kararlaştırılmıştır. Çatışmasızlık bölgeleri Halep, Hama, Humus, Dera, Lazkiye, kısmen Kuneytra ve Şam'ın Doğu Guta bölgesini kapsamaktadır. Anlaşmaya göre, bu kentlerde her türlü silah kullanımı yasaklanmakta, insanî yardımın bu bölgelere girişine ise izin verilmektedir. Beşinci ve altıncı tur görüşmelerde ateşkes sürecine rağmen İdlib kentinde sona ermeyen çatışmalara çözüm aranmıştır. Buna yönelik olarak Rusya, İran ve Türkiye'nin bu bölgelerde ortak koordinasyon merkezleri kurması kararlaştırılmıştır. Varılan mutabakat sonucunda Ekim 2017'de Türk ordusu ilk defa İdlib'e girdi. Dokuzuncu tur görüşmelere gelindiğinde Suriye'de bir Anayasa Komitesi'nin kurulması planlanmıştır. Komitenin 150 kişiden oluşmasına, rejim ve muhaliflerin 100 kişi ile, garantör ülkeler ve Birleşmiş Milletler'in ise 50 kişi ile temsil edilmesine on ve on birinci görüşmelerde karar verilmiştir. Bundan sonraki görüşmelerde ise Türkiye'nin kontrolünde bulunan İdlib bölgesi sürekli gündemde kalmıştır (Anadolu Ajansı, 2021b; Ayvaz, 2020, ss. 53-56; TRT Haber, 2019).

TÜRKİYE VE RUSYA ARASINDAKİ SURİYE'NİN İDLİB VE TEL RİFAT BÖLGELERİNDEKİ KRİZ NOKTALARI

Astana Görüşmeleri Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği ve koordinasyonun bir sonucu olarak hem Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki kısa ve orta vadeli hedeflerine ulaşması hem de Suriye krizinde söz sahibi olması açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye düzenlediği operasyonlarla, özellikle PKK-YPG terör örgütüne bağlı güçlerin Halep, İdlib ve Lazkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını önlemeyi başarmıştır (İpek ve Güler, 2021, s. 78).

Diğer taraftan Türkiye ile Rusya arasında 2016'da başlayan normalleşme süreci sonrasında ciddi düzeyde iş birliği ve koordinasyon sağlansa da, iki ülke arasında özellikle İdlib ve Tel Rifat bölgeleri bağlamında fikir ayrılıkları hâlâ bulunmaktadır. İdlib'de Türk ordusu ve Türk ordusunun desteklediği muhalif siyasi güçlerle Suriye ordusu ve Rus silahlı kuvvetleri arasında çeşitli zamanlarda çatışmalar meydana gelmiştir (Dettmer, 2020). İdlib'de Türk askerî konvoyuna 27 Şubat 2020 tarihinde düzenlenen saldırı, Rusya ve Suriye rejimine bağlı savaş uçakları tarafından gerçekleştirilmiş olup; sonrasında Türk ordusu tarafından buradaki Rusya destekli rejim güçlerine etkili bir askerî cevap verilmiştir (İpek ve Güler, 2021, s. 79; Marcus, 2020).

Son yıllarda artan şekilde olmak üzere, Rusya'nın özellikle İdlib ve Tel Rifat bölgelerinde rejim güçlerini desteklemek amacıyla yaptığı anlaşılabilir çeşitli saldırılar, Türkiye'nin tutarlı ve güçlü karşılıklar vermesi ile Rusya açısından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye, Rusya'nın PKK-PYD terör örgütü üyelerini korumasından duyduğu rahatsızlığı da her zaman açıkça belirtmiş olup, PKK-PYD saldırıları olduğunda PKK-PYD terör örgütü unsurlarına karşı anında etkili cevaplar vermektedir (Özçelik, 2019).

TÜRKİYE VE RUSYA ARASINDA SURİYE KRİZİNİN NİHAİ ÇÖZÜMÜNE DAİR BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Türkiye ve Rusya'nın Suriye krizinde birbiriyle örtüşen ve çatışan çıkarları bulunmaktadır ancak her iki ülkenin de politika ve çıkarları zaman içinde değişim geçirmiştir. Suriye'de 2021 sonu itibarıyla Rusya destekli rejim güçleri ülkenin büyük çoğunluğunun kontrolünü elinde

bulundurmaktadır. Rejim güçlerinin ülke idaresini yeniden ele alması büyük oranda Rus silahlı kuvvetlerinin sahada verdiği fiziki destek ve Rus hükümetinin sağladığı diplomatik destek ile mümkün olmuştur. Astana süreci ile oluşturulan dört çatışmasızlık bölgesinden üçü Rus güçlerinin desteği ile rejim güçlerinin kontrolüne girmiştir. Bu bölgelerden yalnızca İdlib, rejim güçleri tarafından kontrol altına alınamamıştır. İdlib’de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından korunan ve desteklenen muhalif güçler bulunmaktadır (İpek ve Güler, 2021, s. 89). Rusya’nın Suriye’de uygulamaya çalıştığı bu modelin hedefi, farklı ülke ve aktörlerin kontrolü altında bulunan “etki alanları” oluşturmak ve bu sayede Rusya’nın çıkarlarına uygun bir çözüm ortaya koymak şeklinde değerlendirilmektedir. Rusya’nın Suriye’de sürdürdüğü etki alanları stratejisi, bazı analistler tarafından “Büyük Oyun” veya “Yeni Büyük Oyun” gibi isimlerle özetlenen (Kleveman, 2003) on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl jeopolitiğine referans olarak nitelendirilmektedir (Yacoubian, 2021).

Rusya, Suriye savaşını birkaç açıdan kendisi için bir avantaja dönüştürmeyi hedeflemektedir. Moskova öncelikle Suriye’deki çıkarları olan hava ve Akdeniz’e erişimini sağlayan deniz üssünün yanında rejim güçleri ile iyi ilişkileri korumak ve sürdürmek niyetindedir. Bu hedefe ulaşabilmek için ise, Rusya Suriye’de mevcut rejimin devamını tercih ettiğini açık şekilde ortaya koymaktadır (Maçães, 2020). Ukrayna sorunu dolayısıyla ABD ve Batılı ülkeler tarafından uygulanan ambargoya rağmen 2015 yılında Suriye’ye doğrudan müdahale eden Rusya, ABD güdümlü bir rejim değişikliğini önlemiş olmanın verdiği bölgesel ve küresel avantajı devam ettirmek istemektedir. ABD’nin etkisinin azaldığı ve Rusya’nın etkisinin arttığını düşünen bazı Rus stratejistler ortaya çıkmaya başladığını düşündükleri uluslararası düzeni “Batı sonrası” dünya düzeni olarak nitelendirmektedirler. Batı sonrası dünya düzeninden Rusya’nın kendine biçtiği rolün, Suriye savaşı bağlamındaki politikalarıyla şekillendiği düşüncesi de yaygınlık kazanmaktadır (Yacoubian, 2021).

Diğer taraftan Türkiye, Suriye’deki rejim güçlerinin Suriye halkı üzerindeki baskı ve şiddet politikalarını uygulamaya devam edeceğini, bunun ise kısa ve orta vadede Türkiye’ye Suriyeli göçmen akını olarak yansıtacağını ve göçmen meselesinin Türkiye’ye ek yük oluşturabileceğini

değerlendirmektedir. Rusya ise rejim güçlerinin ülkede tam kontrolü sağlayabilmesi için rejim muhalifi silahlı siyasal güçlerin direnişlerini bırakmasını ve Türk ordusunun İdlib'den çıkmasını istemektedir (Maçães, 2020).

SONUÇ

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ile Rusya arasındaki enerjiden turizm ve ticarete, diplomasiden bölgesel güvenliğe kadar geniş bir yelpazedeki ikili ilişkiler “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreç neticesinde hızlı şekilde bozularak sert bir rekabete dönüşmüştür. 2015 yılının Kasım ayında bir Rus jet uçağının Türk hava sahası içinde düşürülmesi ikili ilişkilerde tarihî olarak en derin krizlerden birisine yol açmıştır. Rusya'nın ikili ilişkileri her alanda -özellikle de ekonomik alanda- dondurması Türkiye'nin ekonomisine olduğu kadar, ekonomik karşılıklı bağımlılık nedeniyle Rusya'nın da ekonomisine büyük zarar vermiştir.

Suriye bağlamında bakıldığında, Rusya'nın Fırat nehrinin doğusundaki ve batısındaki bazı PYD-YPG terör örgütü mensupları ile bağlantısını kesmemiş olması ile İdlib bölgesinde Suriye rejim güçlerinin saldırılarına destek vermesi Türkiye açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya'nın hem PKK'yı hem de PKK'nın Suriye kolu olan PYD-YPG'yi henüz terör örgütü olarak tanımlamamış olması da Türkiye açısından Rusya'ya dönük güvensizliği pekiştirmektedir. Bu sorunlara kalıcı çözüm bulunamamış olması Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinde iş birliği kadar rekabete dayalı bir politika izlemek istediğini göstermektedir.

Türkiye ve Rusya arasında Suriye'ye dönük bazı önemli görüş ayrılıkları olsa da, 2015 “savaş uçağı krizi” sonrası dönemde her iki ülkenin üzerinde anlaştıkları en önemli ilke, her türlü görüş ayrılığının ve çatışmanın diyalog ve uzlaşma yoluyla çözülmesine özen gösterilmesidir. Türkiye ve Rusya'nın sürdürdüğü “Astana süreci” esasen Suriye'deki çatışmasızlık alanlarının genişletilerek Suriye'nin toprak bütünlüğünün yeniden tesisi çerçevesindeki nihai barış sürecine zemin hazırlanmasını amaçladığından çok önemlidir.

Diğer taraftan, Rusya'nın özellikle İdlib'de rejim güçlerini ve Tel Rifat bölgelerinde ise PKK-YPG güçlerini desteklemek suretiyle yaptırdığı anlaşılan saldırılara son verilmesi büyük önem taşımaktadır. Öte yandan

Türkiye'nin Suriye'deki Rusya, rejim güçleri veya PYD-YPG terör örgütü tarafından yapılan tüm saldırılara her zaman etkili cevap verme konusunda kararlı bir politikası olduğu da açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, iki ülkenin Suriye'deki iş birliği ve rekabetinin -Ukrayna krizi gibi başka krizlerden kaynaklı olağan dışı bir durum olmazsa- görünür gelecekte de süreceği söylenebilir. Aynı şekilde, Türkiye ile Rusya arasındaki Suriye bağlamındaki ilişkilerin mevcut şekliyle devamı otomatik bir süreç olmayıp, değişen durumlara göre yeni çözümlerin geliştirilebilmesine bağlıdır. Bu nedenle ilişkilerin mevcut durumunu sürdürülebilir kılmak için diplomasi kanallarını açık tutmanın, her iki ülke açısından da en önemli dış politika hedeflerinden birisi olduğu belirtilebilir.

Kaynakça

- Adar, S. ve Stiftung Wissenschaft Und Politik. (2020). Repatriation to Turkey's "safe zone" in Northeast Syria: Ankara's goals and European concerns. *SWP Comment*. doi:10.18449/2020C01
- Al Jazeera. (2019, 22 Ekim). Full text of Turkey, Russia agreement on northeast Syria. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/22/full-text-of-turkey-russia-agreement-on-northeast-syria> adresinden erişildi.
- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining alignment with a regime in crisis. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 89(4), 795-823.
- Anadolu Ajansı. (2021a, 14 Mart). Suriye'deki iç savaş 10'uncu yılını geride bıraktı. 30 Ocak 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyedeki-ic-savas-10uncu-yilini-geride-birakti/2175301> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı. (2021b, 22 Aralık). Astana talks mark commitment to Syria's political unity, territorial integrity. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/politics/astana-talks-mark-commitment-to-syrias-political-unity-territorial-integrity/2454823> adresinden erişildi.
- Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine Etkileri. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 46-63.
- Bayraktar, B. (2019). Suriye İç Savaşı Açısından Zeytin Dalı (Afrin) Harekâtı. *Bilge Strateji*, 11(20), 51-66. doi:10.35705/bs.751598
- BBC Türkçe. (2017, 19 Ocak). Astana görüşmeleri hakkında merak edilenler. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38661085> adresinden erişildi.

- BBC Türkçe. (2019, 11 Ekim). Barış Pınarı Harekâtı hakkında neler biliniyor? *BBC News Türkçe*. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50017159> adresinden erişildi.
- Charap, S., Treyger, E. ve Geist, E. (2019). *Understanding Russia's Intervention in Syria*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html adresinden erişildi.
- Dempsey, J. (2015, 16 Eylül). Judy Asks: Should the West Work With Russia on Syria? *Carnegie Europe*. 25 Ocak 2022 tarihinde <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=61294> adresinden erişildi.
- Dettmer, J. (2020, 21 Şubat). Kremlin Scrambles to Avoid Open Conflict With Turkey. *VOA*. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.voanews.com/a/europe-kremlin-scrambles-avoid-open-conflict-turkey/6184627.html> adresinden erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı. (2021). Türkiye-Rusya İlişkileri. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Resmi kurum internet sitesi. 1 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi.
- Ekinci, D. (2017). Russia-Turkey Relations (1991–2016): Diverging Interests and Compelling Realities. P. Gözen Ercan (Ed.), *Turkish Foreign Policy* içinde . Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-50451-3
- Erşen, E. (2017). Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations. *Insight Turkey*, 19(4), 85-103.
- Girit, S. (2016, 2 Ocak). Turkey faces big losses as Russia sanctions bite. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-35209987> adresinden erişildi.
- Gönlübol, M. (1993). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İçişleri Bakanlığı. (2017). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG*. İçişleri Bakanlığı. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf adresinden erişildi.
- İpek, C. D. ve Güler, M. (2021). Turkey and Russia in Syrian war: Hostile friendship. *Security and Defence Quarterly*. doi:10.35467/sdq/138949
- Karasar, H. A. (2019). Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış. *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji* içinde (ss. 11-16). Cappadocia University Press. <https://kapadokya.yayayinlari.kapadokya.edu.tr/MediaUploader/Documents/Hasan%20Ali%20Karasar.pdf> adresinden erişildi.
- Kasapoğlu, C. ve Ülgen, S. (2016). *Operation Euphrates Shield and the al-Bab Campaign: A Strategic Assessment* (No: 2017/1). EDAM Foreign Policy and Security Paper Series. EDAM. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/01/el-bab_eng.pdf adresinden erişildi.
- Kasapoğlu, C. ve Ülgen, S. (2018). *Operation Olive Branch: A Political – Military Assessment* (No: 2018/2). Foreign Policy & Security. EDAM. <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2018/01/Operation-Olive-Branch-01.pdf> adresinden erişildi.

- Kleveman, L. (2003). *The new great game: Blood and oil in Central Asia*. New York: Grove Press.
- Köstem, S. (2020). Russian-Turkish cooperation in Syria: Geopolitical alignment with limits. *Cambridge Review of International Affairs*, 1-23. doi:10.1080/09557571.2020.1719040
- Maçães, B. (2020, 3 Mart). Russia and Turkey Search for the Endgame in Syria, With or Without Assad. *The Moscow Times*. 28 Ocak 2022 tarihinde <https://www.themoscowtimes.com/2020/03/03/russia-and-turkey-search-for-the-endgame-in-syria-with-or-without-assad-a69500> adresinden erişildi.
- Marcus, J. (2020, 28 Şubat). Syria war: Brutal endgame in Idlib risks spilling over. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51669423> adresinden erişildi.
- OCHA. (2018, 6 Şubat). About OCHA Syria. *OCHA*. 28 Ocak 2022 tarihinde <https://www.unocha.org/syrian-arab-republic/about-ocha-syria> adresinden erişildi.
- Öniş, Z. ve Yılmaz, Ş. (2016). Turkey and Russia in a shifting global order: Cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37(1), 71-95. doi:10.1080/01436597.2015.1086638
- Özarslan, B. B. ve İpek, C. D. (2022). The Origins of the Russian Federation's Presence in Syria During the Arab Spring. *International Journal of Russian Studies*, 11(1), 10-32.
- Özçelik, N. (2019, 25 Kasım). PKK/PYD ile mücadele bağlamında Türkiye'nin Rusya ve ABD ilişkileri. 3 Şubat 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/pkk-pyd-ile-mucadele-baglaminda-turkiyenin-rusya-ve-abd-iliskileri/1654730> adresinden erişildi.
- Pritchett, J. (2021, 10 Mayıs). Who Suffers Most From Russian Tourism Sanctions Against Turkey? *Carnegie Endowment for International Peace*. 26 Ocak 2022 tarihinde <https://carnegieendowment.org/2021/05/10/who-suffers-most-from-russian-tourism-sanctions-against-turkey-pub-84495> adresinden erişildi.
- Sakal, H. B. (Ed.). (2019). *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. Series in Politics. Nevşehir: Cappadocia University Press.
- Salık, N. (2021). Reform arayışından devrimci mücadeleye: Beşşar Esed döneminde Suriye Muhalefeti. S. Türkman ve A. İlhan (Ed.), *Orta Doğu'ya Bakış 2* içinde (1. bs., ss. 447-488). Ankara: Nobel.
- Sander, O. (1993). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi*. Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi.
- SOHR. (2021, 1 Haziran). Total death toll | Over 606,000 people killed across Syria since the beginning of the "Syrian Revolution", including 495,000 documented by SOHR. *The Syrian Observatory For Human Rights*. <https://www.syriahr.com/en/217360/> adresinden erişildi.
- Souleimanov, E. A. ve Dzutsati, V. (2018). Russia's Syria War: A Strategic Trap? *Middle East Policy*, 25(2), 42-50. doi:10.1111/mepo.12341

- Stein, A. (2017). *Reconciling U.S.-Turkish Interests in Northern Syria*. Council on Foreign Relations. <https://www.jstor.org/stable/resrep05724> adresinden erişildi.
- Tanrısever, O. F. (2004). Turkey and Russia in Eurasia. L. G. Martin ve D. Keridis (Ed.), *The future of Turkish foreign policy* içinde, BCSIA studies in international security (ss. 127-155). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Taşer, D. (1975). *Mesele* (3. bs.). Ankara: Ötüken.
- TRT Haber. (2019, 9 Aralık). Dünden bugüne Astana görüşmeleri. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html> adresinden erişildi.
- Yacoubian, M. (2021, 16 Şubat). What is Russia's Endgame in Syria? *United States Institute of Peace*. 28 Ocak 2022 tarihinde <https://www.usip.org/publications/2021/02/what-russias-endgame-syria> adresinden erişildi.
- Yeşiltaş, M., Seren, M. ve Özçelik, N. (2017). *Operation Euphrates Shield: Implementation and lessons learned* (No: 97). Ankara: SETA. https://setav.org/en/assets/uploads/2017/11/R97_Euphrates.pdf adresinden erişildi.
- Yetkin, M. (2016, 8 Ağustos). Türk-Rus krizini bitiren gizli diplomasinin öyküsü. *Hürriyet*. 27 Ocak 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/turk-rus-krizini-bitiren-gizli-diplomasinin-oykusu-40185705> adresinden erişildi.

2011 ARAP BAHARI SONRASI ABD'NİN SURIYE POLİTİKASI VE STRATEJİSİ

Dr. Kürşat KORKMAZ

2008'den itibaren düşüşe geçen ve sorgulanmaya başlayan Amerikan liderliği ile uluslararası politikada yeni güç merkezleri daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Uluslararası örgütlerin ortaya koyduğu başarısız performanslar, yetersizlikler ve ekonomik durgunluk ABD'nin gücünün daha fazla sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak, Amerikan dış politikasında karar alma aşamasında önemli yere sahip yapılar ve kişilerin tutum ve politikaları her zaman jeopolitik açıdan hem küresel hem de bölgesel gelişmeleri etkileme potansiyeline sahip olmuşlardır.

Amerikan dış politikasında her zaman öncelikli konulardan biri olan liberal dünya düzeninin düzenleyicisi olma ilkesi, 2008 küresel ekonomik krizi ile birlikte çıkmaza girmeye başlamıştır (Walt, 2020). Özellikle otoriter rejimlerin dönüşümünde ABD'nin rolü tarihî süreçteki olaylarda somut şekilde görülmektedir. Bu durum bir bakıma ABD'nin doğrudan veya dolaylı müdahaleciliği ile bağlantılıdır. Bu minvalde 2011 sonrası ABD'nin Suriye stratejisi değerlendirildiğinde iki husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi ABD'nin, otoriter ve demokrasi dışı uygulamaları olan Beşar Esed rejimini devirmeye yönelik stratejisidir. İkincisi ise Esed sonrası Suriye'yi parçalama, kendine yakın ve İsrail'i tehdit etmeyen yapılar kurmaya yönelik stratejisidir. Bu stratejilerle ilgili olarak Amerikan

dış politikasını yönlendiren bazı kavramsal yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Özellikle ABD'nin Suriye politikası bağlamında, Obama döneminde "mevzilenme" yaklaşımı doğrultusunda bir takım politikalar öne çıkmıştır. Trump döneminde bu siyaset sıkı şekilde uygulanmasa da bu politikanın devamı yönünde uygulamalar görülmüştür. Biden döneminde ise Suriye konusunda Obama dönemindeki stratejilerin ve politikaların devam edeceği öngörülmektedir.

Uluslararası sistem içerisinde en büyük güç olan ABD'nin yönetimindeki karar alıcıların iç ve dış politikadaki yaklaşımları uluslararası politikada kritik etkilere sahiptir (Korkmaz, 2019). Bu noktada, bu çalışmada ABD'nin Suriye'ye yönelik strateji ve politikalarının kökenleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşılacaktır. Bu açıdan ABD'de 2008-2016 yılları arasında Başkanlık yapan Barack Obama ve 2016-2020 yılları arasında Başkanlık yapan Donald Trump ile 2020 başkanlık seçimlerini kazanan ve önümüzdeki dört yıl boyunca ABD'nin Başkanı olacak olan Joe Biden'ın Suriye stratejilerini değerlendirmek gerekmektedir.

Bu çalışmada, 2011'den sonra ABD'nin Suriye'ye yönelik politika ve stratejileri; ABD başkanlarının dönemlerine göre kavramsal düzeyde incelenecektir. Her başkanın Suriye konusundaki stratejileri ve politikaları ele alınacaktır. Bu bağlamda, "ABD'nin Suriye politikasını belirleyen ve yönlendiren temel unsurlar nelerdir" sorusu kapsamında, 2011 Arap Baharından günümüze kadar gelen süreçte üç ABD Başkanının dönemleri yer almıştır. Bu üç dönemde Suriye stratejisindeki paralellikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ABD Başkanı Barack Obama'nın Suriye konusunda ortaya koymuş olduğu politikaların, mevzilenme stratejisi içerisinde nasıl şekillendiği anlatılacaktır. İkinci bölümde Suriye konusunda ABD Başkanı Donald Trump dönemindeki politikalar; Obama döneminden farklı bir stratejinin ortaya konulmadığı ve terör örgütü YPG'ye verilen askerî mühimmat destekleri kapsamında ele alınacaktır. Son bölümde ise 20 Ocak 2021'de göreve başlayan ABD Başkanı Joe Biden'ın bir yıllık başkanlık sürecinde Suriye'ye yaklaşımı değerlendirilecektir. Özellikle YPG'ye verilen açık destek ve bu konuda Joe Biden'ın Türkiye'ye karşı tavizsiz tutumu değerlendirilecektir.

OBAMA DÖNEMİNDE ABD'NİN SURIYE'DE “MEVZİLENME STRATEJİSİ”

Obama ilk başkanlık görevine geldiğinde ortaya koymuş olduğu ulusal güvenlik belgesinden, daha farklı politikalar izlemiş olup; başkanlığı boyunca tutumu genel olarak mevzilenme (*retrenchment*) stratejisi olarak adlandırılmıştır. Bu tutum ABD'nin iki geleneksel ulusal güvenlik stratejisinin bir birleşimi olarak ifade edilmektedir. Bunlar “izolasyonculuk” ile “liberal kurumsalcılığın” birleşimidir (Hynes, 2012). Obama'nın başkanlığa geldiği dönem 2008'deki ekonomik kriz etkilerinin olduğu süredir. Bu süreçte Obama, ABD'nin ekonomik rehabilitasyonu ve güç biriktirmesini hedeflemektedir. Obama yönetimi 11 Eylül'den sonra maliyetli Irak ve Afganistan operasyonları sonrasında uluslararası güvenlik olaylarına müdahil olmaktan kaçınmayı, maliyeti kısmanın bir yöntemi olarak görmektedir. Ekonomik büyüme için gerekli gördüğü izolasyonculuk yöntemi için uluslararası kurumları araçsallaştırmak istemiştir (Yalçın, 2018).

Bu politikaları da sekiz yıllık başkanlık döneminde kısmen başarılı şekilde uygulamıştır. Bir nevi kaos oluşturmak ve bu kaos içinde ABD'nin bölgesel partnerleri ve uluslararası örgütler ile gücünü korumayı hedeflemiştir. ABD'nin çekileceği bölgelerde yaşanacak gerilimler; bölge aktörlerinin birbirini dengelediği bir sisteme dönüştürülecek, bunların arasındaki gerilimler uluslararası düzenin kurumlarına aktarılacak ve bu şekilde ABD'nin nüfuz alanı maliyetsizce çözümlenecektir (Price, 2017). Suriye'de 2014'ten sonra yaşananlar; bu politikanın sahada uygulanmasının bir sonucudur. Suriye'deki 2014-2018 yılları arasındaki gelişmeler ve aktörler dikkatli şekilde incelendiğinde, Rusya, İran ve Türkiye gibi aktörlerin Suriye iç savaşında sahada hem daha fazla enerji harcadıkları hem de maliyetli bir sürecin içinde yer aldıkları görülmektedir. ABD ise bu süreçte Suriye'de terör örgütü YPG/PYD üzerinden politikalarını uygulamıştır. Mevzilenme politikası gereği ABD, Suriye'de daha çok perde arkasında kalarak karşısında yer alan aktörleri yıpratmıştır (Yalçın, 2018).

Başkan Obama'nın stratejisi, başlangıçta Suriye'de Esed rejimini ortadan kaldırmaya yönelikti. Ancak bölgede, DEAŞ terör örgütünün varlığını hissettirmesiyle birlikte stratejik planlar belli oranda değişime

uğramıştır (Lakoff, 2013). ABD; DEAŞ terör örgütü ile mücadele kapsamında bölgedeki askerî varlığını artırma fırsatı bulmuştur. Bu bağlamda, askerî personelini sınırlı tutarak bölgede DEAŞ ile mücadele adı altında bir başka terör örgütü olan YPG'yi desteklemeye başlamıştır. Bu stratejik yöntem, mevzilenme politikasının argümanlarını içinde barındırmaktadır.

Obama yönetimi sahada DEAŞ'a karşı mücadelede Suriye muhalefeti ilk seçenek olarak değerlendirmiş fakat kısa sürede bundan vazgeçerek Suriye'nin kuzeydoğusunda yer alan PYD güçlerine yönelmiştir (Ball, 2012). Bu strateji Türkiye açısından ciddi sorunlar oluşturmaktadır. Çünkü Obama yönetiminin Suriyeli muhaliflerden desteğini çekmesi radikal örgütlerin güç kazanmasına ve DEAŞ'ın Türkiye sınırına yerleşmesine neden olmuştur. DEAŞ'la mücadele adı altında YPG'nin saha gücü olarak kullanılması bu örgütün organizasyonel kabiliyetini, silah kapasitesini, askerî eğitimini ve mali kaynaklarını artırmış, Suriye'de fiili kontrol alanları kurmasına yol açmıştır.

YPG; bir yandan DEAŞ tehdidine karşı uluslararası koalisyon içinde yer alırken öte yandan Suriye'de yerel aktör olarak ön plana çıkmış ve PKK tehdidinin boyut değiştirerek büyümesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra, Obama bu stratejisi doğrultusunda DEAŞ'ı bölgeden uzaklaştırma ve DEAŞ'la mücadele kapsamında; ulusal ve uluslararası kamuoyundan destek almaya çabalamıştır (Acun ve Keskin, 2017). Obama yönetiminin DEAŞ'la mücadele özel temsilcisi Brett McGurk; Orta Doğu ve Suriye politikasının yürütülmesinde sahadaki en etkin sivil karar alıcılardan olup; PKK'nın Suriye kolu olan YPG'nin desteklenmesini ve hatta adının Suriye Demokratik Güçleri (SDG) olarak değiştirilmesini sağlamıştır (İpek ve Yılmazlı, 2021). Bu şekilde, ulusal ve uluslararası kamuoyunda bir terör örgütü olan YPG'nin ismini değiştirerek destek almayı hedeflemiştir. Bu anlamda ABD; YPG terör örgütüne verilen askerî mühimmat ve teçhizatlar konusunda tepki çekmemiştir. Böylece, Obama DEAŞ ile mücadele adı altında uluslararası koalisyon kurulmasında etkili olmuştur.

Uluslararası koalisyonun amacı Suriye'deki radikal grupların ortaya çıkışının temel nedeni olan Esed rejiminin vahşetini sona erdirmekten öte, DEAŞ'ın ortadan kaldırılmasıydı. Böylece, Obama'nın yeni Suriye

stratejisi iki ayak üzerine oturmuştur. Birincisi Eylül 2014'te "DEAŞ'a Karşı Uluslararası Koalisyon" adı altında devletler ve uluslararası kurumların dâhil olduğu yetmiş dokuz üyeli yapıdır. İkincisi ise sahadaki yerel milis yapıları, yerel hükûmet güçleri ve terör örgütleridir. Koalisyonun temel işlevi hava operasyonlarına katkıda bulunmak olmuştur. Hükûmet ve devlet dışı aktörler ise sahadaki çatışmalara katılan ana yapıları meydana getirmiştir. ABD güçleri ise hem koalisyon güçlerini hem de yerel güçleri koordine etmiştir. Diğer yandan, Avrupa; mültecilerin bölgeden dışarı çıkmasından kaynaklanan büyük insanî krizlerle ve sorunlarla yüz yüze kalma endişesi içerisinde bölgede ABD öncülüğündeki yapılara destek vermiştir. Bu gelişmelerle birlikte; Obama yönetiminin silah, eğitim ve ekipman yardımı PKK'nın konvansiyonel bir terör örgütünden çıkararak alan kontrolüne yönelmesi ve fiili yönetim alanları kurmasına yol açmıştır. PKK'nın Suriye kanadı olan PYD ise Ocak 2014'te "demokratik özerklik" ilan etmiş ve Cezire, Ayn el-Arab ve Afrin'i "kanton bölgeler" olarak duyurmuştur. ABD'nin PYD'ye sağladığı yardımların zamanla bu örgütle bir "ittifak" ilişkisine dönüşmesi örgütün bu stratejisini perçinleyerek devam ettirmesine zemin hazırlamıştır (Kurt, 2019).

Washington'daki analistler ABD'nin politikalarının ve Suriye'deki atmosferin ancak 2016'da yeni bir başkanın seçilmesinden sonra değişeceğini öne sürmüştür. ABD'li stratejik araştırma merkezleri ve analistler Suriye ile ilgili politika ve stratejilerin, Başkan Obama'nın yakın danışmanlarının görüşleri ile şekillendiği konusunda yorumlar yapmıştır. Bu çevresel faktörlerin düşünceleri ile birlikte ABD'nin Suriye politikasını belirleyen Başkan Obama'nın dünya görüşü, ABD'nin son zamanlarda gördüğümüz dış politika vizyonuyla örtüşmekte olup, bu strateji dış politikada mevzilenme olarak ifade edilmektedir (Gowans, 2017).

Suriye halkı bu süreçte ABD'nin kendilerine verilen umudun ötesinde, sorumsuz davrandığını ve kendilerini terk ettiğini düşünüyordu. Başkan Obama'nın Ağustos 2012'de "*Esed'in gitmesi gerekiyor*" şeklindeki ifadesine rağmen, kasıtlı olarak halkı Esed zulmüne terk etmek yönünde hareket ettiği gözlemlenmiştir. Suriye'deki halk için başarısız ABD dış politikası; hareketsizlik, kararsızlık ve strateji eksikliği sonrasında ortaya çıkmıştır (Ball, 2012).

Bir diğer önemli dönüm noktası ise Başkan Obama'nın, Ağustos 2012'de, Esed rejiminin kimyasal silah bulundurduğu yönündeki söylentiler hakkındaki soruya verdiği cevaptır. Obama, Suriye rejiminin kimyasal silah kullanmaya hazır olduğunun veya daha önce kimyasal silah kullandığının tespit edilmesi halinde, ABD'nin Suriye'deki çatışmaya yönelik politikasının revize edileceğini belirtmiş ve konuşmasında, *“Esed rejimine karşı teyakkuzdayız, etrafta hareket eden veya kullanılan kimyasal silah gördüğümüz anda bizim için kırmızı bir çizginin geçildiği açıkça söylenebilir. Bu hareketimizi ve denkleminizi değiştirecektir. Suriye'deki durumu çok dikkatli izliyoruz. Bir dizi beklenmedik durum planı hazırladık”* ifadelerini kullanmıştır. Bu açıklama, ABD'nin Esed rejimini durdurmak için kararlı bir eylemde bulunmaya hazır olduğu ve kimyasal silah kullanımının bu eylem için bir işaret olduğu yönünde değerlendirilmiştir.

Başkan Obama'nın “kırmızı çizgi” açıklamasının ardından, Aralık 2012'de, Esed rejiminin Suriye'nin farklı bölgelerindeki muhalif gruplara ve sivillere karşı kimyasal silah kullandığını onaylayan çeşitli raporlar ortaya çıkmıştır. Ancak ABD'den düşünüldüğü gibi sert bir yanıt gelmemiştir. Bu nedenle de rejim, kimyasal silahların kullanılmasından zarar görmemiştir (Nahlawi, 2016).

Zamanla rejimin kimyasal saldırıları önemsiz ve sıradan hale gelmiş ve sonunda 2013 yılında, ABD istihbaratı rejim tarafından kimyasal silahların kullanıldığını doğrulamıştır. Dönemin Ulusal Güvenlik Danışmanı Yardımcısı Ben Rhodes bir basın toplantısında *“İstihbarat örgütümüz, Esed rejiminin geçen yıl defalarca muhalif gruba karşı küçük ölçekte sarin gazı da dâhil olmak üzere kimyasal silah kullandığını tespit etmiştir”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Rhodes, 2013). Bu gelişmelerin ardından, Başkan Obama, uluslararası toplumun ve öfkeli Suriye muhalefetinin eleştirilerinden kaçmaya karar vermiştir. Nitekim, Obama döneminde izlenen izolasyon politikası, Suriye'de de yer yer etkisini göstermiştir. Bu karar hem Suriye muhalefetini hem de bölgedeki ABD müttefiklerini hayâl kırıklığına uğratmıştır.

Sonuç olarak Obama yönetimi, Suriye konusu gündeme geldiği andan itibaren, ABD'nin bölgesel müttefiki olan Türkiye'den farklı politikalara yönelmeye başlamıştır. Suriye rejimi konusunda farklı bir tutum sergilemiştir. Bölgesel terör yapısı olan PYD ile işbirliğini artırarak, terör

konusunda hassasiyeti olan bölgesel aktörlerle karşı karşıya gelmiştir. Sürecin ilk aşamasında maliyeti müttefiklerine yıkmak isterken, sürecin sonuna doğru bölgesel aktörleri birbiriyle dengeleyerek kontrollü bir kaos sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu durum ABD için kazançlı bir hâl almıştır (Yalçın, 2018).

TRUMP DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA SURİYE

2016 Kasım seçimlerinde Cumhuriyetçi aday Donald Trump'ın başkan seçilmesinde Amerikan dış politikasında farklı bir başkanlık figürünün ortaya çıkmasının ve dış politikayı farklı yorumlayışının önemli etkileri olmuştur. Başkan Trump dış politika ile ilgili konulardaki görüşlerini açık bir dille, özellikle sosyal medya üzerinden (bilhassa Twitter'dan) açıklamıştır. Bu özelliği, son ABD Başkanlarından kendisinin ayırıcı bir özelliği olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, Trump'ın başkan seçilmesi ve başkanlığının son zamanlarındaki politikaları ve söylemleri ABD toplumundaki yıllarca kaynayan fay hatlarını harekete geçirmiştir.

Trump'ın ilk dönem başkanlık yarışında ve dört yıllık başkanlığı döneminde dış politikaya yaklaşımı incelendiğinde mevcut uluslararası sisteme ve konvansiyonel olarak adlandırılan Amerikan dış politikasına şüphe ile yaklaşan ifadelerinin bulunduğu görülmektedir. Obama, döneminde uygulanan dış politikanın ABD çıkarlarına dayanmadığını, geleneksel ittifak ilişkilerinin sorgulanması gerektiğini ve serbest ticaretin mevcut şartlarda Amerikan ekonomisine zarar verdiğini savunmuştur. Ancak Trump, bu görüşlerine karşılık başkanlığı boyunca alternatif bir doktrin ve kapsamlı politik bir vizyon ortaya koyamamıştır. Bu durumun en önemli sebebi, siyasetten gelmeyen Trump'ın sağlam çekirdek bir A Takımı oluşturma konusunda sıkıntı yaşamasıdır (Kanat, 2018).

Trump, başkanlığının ilk yıllarında kadro tercihleri konusunda Cumhuriyetçi parti kanadından destek görmemiştir. ABD'deki siyasî elitler Trump'a mesafeli davranmıştır. Dolayısıyla Trump, ilk yıllarında A Takımındaki isimleri oluştururken, ABD'de "müesses nizam" diye ifade edilen yapıdan destek görecektir ve kendisi ile çok fazla geçmişi olmayan isimleri tercih etmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na Rex Tillerson, Savunma Bakanlığı'na James Mattis ve Ulusal Güvenlik'in başına H.R. McMaster'ı

getirmiştir. Zaman içerisinde Trump bu isimlerle çeşitli konularda politik olarak fikrinsel ayrılığa düşmüştür. Bu bağlamda bu üç kurumda sürekli değişimler meydana gelmiştir. Trump ancak başkanlığının son döneminde A Takımını oluşturabilmiştir (Lucentini, 2016).

Trump dış politikada bazı konularda özellikle son dönemdeki geleneksel Amerikan dış politikasından farklı politikalara yönelmiştir. Kuzey Kore lideri ile diyalog kanallarını açması, Rus lideri Putin ile özel bir diyalog geliştirip Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atması; Suriye, Irak, Afganistan ve Almanya'daki asker sayısını kademeli olarak azaltması ve Ortadoğu bölgesinden tamamen çekilme konusunda takvim ortaya koyması önemli gelişmelerdir. ABD'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalardan (Paris İklim Antlaşması, Konvansiyonel Silahların Azaltılması Anlaşması vb.) çıkması, İran ile yürütülen nükleer anlaşmadan çekilmesi ve uluslararası örgütler konusunda eleştirel yaklaşımlarda bulunması ise bahse konu diğer önemli adımlarıdır (Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü ve NATO) (McAdams, 2017). Bunun yanında her ne kadar kurumları atlayarak doğrudan kişisel ilişkileriyle diplomasi oluşturmaya çalışsa da son tahlilde, yerleşik düzene rağmen politika oluşturması son derece sınırlı kalmıştır.

Trump ABD'nin liberal hegemonyasının ülkeyi zayıflattığı düşüncesinden hareketle uluslararası sistemin daha kendi haline terk edilerek ABD'nin de bir ulus-devlet gibi kendi gündemine bakması gerektiği tezi üzerinde durmuştur. Bunun sonucunda liberal müdahalecilik politikaların uygulanmasından kaçınılmakla beraber liberal uluslararası sistemin işlemlerini sekteye uğratabilecek adım bizzat ABD tarafından atılmıştır. Çin ile girişilen ticaret savaşı bu konuda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ocak 2018 yılından itibaren ABD sanayi ürünlerinde Çin'e karşı tarife uygulamalarına başlamış, özellikle fikri haklarının çalındığını düşündüğü ürünlerde gümrük vergilerini artırma yoluna gitmiştir. Buna karşılık Çin de benzer şekilde ABD menşeli sanayi ürünlerine karşı tarife uygulamaları başlatmıştır (Amadeo, 2021).

Dolayısıyla Trump döneminin uluslararası sistem açısından en önemli sonuçlarından biri, ABD'nin liberal dünya düzenini ve serbest ticaret başta olmak üzere onun kurallarını işletmedeki isteksizliğini dile getirmenin ötesinde, eylemlerle bunun açıkça desteklenmesi olmuştur.

Trump'ın bu politikası özellikle ABD içinde küreselleşme ile birlikte ekonomik gücünü kaybeden alt-orta sınıf tarafından desteklenmektedir. Bir başka deyişle ABD'nin liberal dünyanın öncülüğünden vazgeçme politikası ülke içinde ciddi oranda destek de bulmaktadır.

Trump'ın ABD siyasetine en büyük etkisinin liberal kurumsalcılık ve liberal müdahalecilik gibi ilkelerden geri dönmeye çalışması olduğu iddia edilebilir. Özellikle bu konu hakkında Amerikalı entelektüeller; Amerikan dış politikasındaki liberal kurumsalcılık bağlamında, Wilsoncu dış politika anlayışına eleştiri getirmişlerdir. Çünkü hem ABD'nin Afganistan'a ve Irak'a müdahalelerindeki başarısızlıkları, hem de Amerikan değerlerinin farklı coğrafyalarda benimsenmesinin kabul görmemesi bu tartışmaların yolunu açmıştır. Bu doğrultuda, Trump döneminde liberal kurumsalcılık ve müdahalecilik politikalarına mesafeli yaklaşılmıştır (Walt, 2020).

Özellikle liberal müdahaleciliğin geri planda bırakılması Türkiye açısından avantajlı olmuştur. Zira ABD siyaseti özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde müdahalede bulunduğu ülkelerde rejimi devirmek adına sistemin dışına itilmiş kesimlerle ittifak etmektedir. Suriye ve Irak müdahalelerinde bu durum Türkiye tarafından yakinen tecrübe edilmiştir. Her iki ülkede de liberal müdahalecilik politikası doğrultusunda Baas rejimleri devrilmeye çalışılırken Kürt gruplar ABD tarafından müttefik ilan edilmiştir. Geline nokta terör örgütü PYD/YPG'nin güç kazanması özellikle ABD'nin bu politikası sayesinde gerçekleşmiştir. Trump döneminde ise ABD'nin içe dönme çabası terör örgütünün yalnızlaşmasına yol açmasa bile en azından Obama döneminin aksine mevzi kazanmasına engel olmuş, Türkiye'nin de özellikle Barış Pınarı ve Zeytin Dalı harekâtlarında rahat hareket etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla ABD müdahaleciliğinin geri plana çekilmesi Türkiye'nin özellikle yakın sahasında millî çıkarlarına daha uygun politikalar uygulamasının önünü açmıştır.

Trump'ın ulusal güvenlik politikaları bağlamında, bu dönemin ilk ulusal güvenlik strateji dokümanı incelendiğinde ise giriş bölümünde birkaç kez "Önce Amerika" söylemini vurguladığı görülmektedir. Bu söylem, uygulanacak olan ulusal güvenlik belgesinin temelini oluşturmuştur. Ulusal güvenlik belgesinde dört ana konunun ABD için önemli

olduğu vurgusu öne çıkartılmıştır. Bu bağlamda, ABD topraklarını, vatandaşlarını ve yaşam tarzını muhafaza etmek, ABD'nin refahını yükseltmek, barışı güç yoluyla korumak ve ABD'nin etkisini artırmak şeklinde başlıklar belirlenmiştir (Kanat, 2018).

Trump yönetimi Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde (UGSB) tehdit vurgusunu Çin, Rusya, Kuzey Kore ve İran üzerinden geliştirilmiştir (Hannon ve ark., 2018). ABD'nin Rusya, Çin ve İran Körfezine yönelik uzaktan dengeleme (*offshore balancing*) politikası geliştirilmesi konusunda görüşler öne çıkmıştır (Walt ve Mearsheimer, 2016). Bu görüşler doğrultusunda ABD'nin Trump dönemindeki dış politikasına bakıldığında bu argümanı destekleyici verilere ulaşılmaktadır. Her ne kadar Türkiye UGSB'de yer almasa da ABD'nin Türkiye'nin çevresindeki politikalarını dengelemek için bölgesel aktörler ile iş birliği yaptığı görülmektedir. Özellikle ana tehdit olarak değerlendirdikleri İran'ı dengelemek için ABD-İsrail-Suudi Arabistan-BAE arasında kurulan stratejik ortaklık ve bu ortaklıkta YPG'nin de yer alması ile Türkiye de uzaktan dengelemenin içine dâhil edilmiştir. Son dönemde ABD'nin Türkiye'nin yakın çevresinde ortaya koymuş olduğu dış politika eylemleri bu görüşleri destekleyici niteliktedir.

2016 ABD başkanlık seçimleri sırasında adaylar, Suriye ve DEAŞ sorunlarını ivedilikle çözülmesi gereken konular olarak belirtmişlerdir. Bu sorunlar konusunda Trump gerek seçimler öncesinde gerekse Başkan seçildikten sonraki süreçte Suriye iç savaşına yapılacak olan ABD müdahalesine karşı çıkmıştır. Hatta son başkanlık kararnamelerinden biri ile Suriye'den belli sayıda ABD askerinin kademeli olarak çekilmesini sağlamıştır. DEAŞ ile mücadele konusunda ABD operasyonlarının artırılması gerektiğini belirterek, Obama dönemindeki stratejiyi devam ettirmiştir. Obama döneminde DEAŞ ile mücadele adı altında Suriye'deki terör unsurları ile iş birliği yapılmış ve bu doğrultuda PKK'nın Suriye kolu olan YPG/SDG/PYD isimleri altındaki terör yapılarına binlerce tır askerî malzeme sevkıyatı yapılmıştır.

Trump seçimlerden önce Obama döneminin her politikasını eleştirmiş ve bu politikaların çoğunun aksini yapmıştır. Ancak Obama gibi terör unsurlarını bölgesel müttefikler olarak kabul ederek onlarla iş birliğine devam etmiştir. Bu noktada Trump, ABD Savunma Bakanlığı

Pentagon ile CENTCOM'un Obama dönemindeki yetkilileri ile yola devam etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Suriye konusunda, Trump ile ABD'deki kurumlar arasında yetki ve söylem kargaşası meydana gelmiş olsa da bu bölgede ABD; terör unsurları ile yakın çalışma ve diyalog içinde olmuştur (Kanat, 2018). Böylece, Trump, Obama döneminde uygulanan mevzilenme stratejisi olarak yerleşen askerî angajmandan kaçınılmasını ve yerel aktörlerle iş birliği yapma eğilimini eleştirmesine rağmen başkanlığı boyunca aynı siyaseti devam ettirmiştir. Dahası Trump iktidara geldikten sonra Suriye krizinde etkili olan Obama'nın atadığı bürokratlarla çalışmayı sürdürmüştür. Brett McGurk'ün yeniden atanan isimlerin başında gelmesi bu açıdan önemli bir göstergedir.

Obama'nın DEAŞ'la mücadelesinin yetersiz olduğunu düşünen Trump; bu örgüte yönelik yeni bir rapor hazırlanması talimatını vermiştir. Bu plan Suriye'nin Rakka ve Deyrizor gibi önemli şehirlerini kapsaması ve DEAŞ'a karşı büyük bir operasyonu içerecek olması açısından önemliydi. Bunun yanı sıra, Obama'nın Türkiye'yi rahatsız eden politikasını değiştirip değiştirmeyeceği açısından da önemli bir niteliğe sahipti. Çünkü Türkiye'nin; ABD'nin Suriye politikasında değişikliğe gitmesi yönünde bir beklentisi bulunmaktaydı (Kurt, 2019).

Rakka operasyonu Haziran 2017'de başlamış olup, bu operasyonla Trump yönetiminin bu konuda Obama'dan devralınan stratejiyi devam ettirdiği görülmüştür. Böylece, Türkiye'nin sunduğu alternatif operasyon senaryoları devre dışı bırakılmıştır. Eylül 2016'dan itibaren başlayan tartışmalar ve müzakereler boyunca Türkiye bu operasyonun kendisi ve ABD tarafından yapılabileceğini sürekli dile getirmekle birlikte, Suriyeli muhalif güçlerin de bu operasyonda önemli bir rol oynayacağını ifade etmiştir. Ancak ABD kendi gücüyle büyük bir angajmana girmeden, uluslararası koalisyonun hava saldırıları ve SDG'nin kara gücüyle DEAŞ'ın Rakka'dan temizlenmesi için harekete geçmiştir. Bu durum Trump'ın Suriye krizi ve DEAŞ'a karşı mücadelede yeni planlardan bahsetmesine rağmen Obama'nın stratejisiyle devam ettiğinin açık bir göstergesi olmuştur (Üstün, 2019). Diğer yandan, 2011'den 2018'e kadar geçen süreç içerisinde Suriye'nin ABD'ye maliyeti Kongrenin Şubat 2018'de yayımladığı raporda ortaya konulmuştur. Bu raporda Suriye krizinin ABD'ye finansal maliyeti 7 milyar doları insanî yardım ve 18,5

milyar doları Savunma Bakanlığı'nın Uluslararası Koalisyon için yaptığı harcama olmak üzere toplamda 25,5 milyar dolar, Suriyeli partnerlerin (YPG/PYD/SDG) eğitimi ve ekipmanları içinse 2,2 milyar dolar olarak belirtilmiştir (Kurt, 2019).

Trump bu maliyetlerden kurtulmak amacıyla, 19 Aralık 2018'de sosyal medya hesabından ABD askerlerinin Suriye'den çekileceğini duyurmuştur. Bu karar Trump'ın Obama döneminde başlayıp kendisinin de iktidara geldikten sonra farklı tonlarda ve düzlemlerde devam eden ABD'nin Suriye stratejisinde bir kırılma anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle Trump bu kararla Obama'nın bıraktığı mirasın dışına çıkarak, yeni bir Suriye stratejisini devreye sokmak için ilk adımı atmıştır. Kararın ilan edilmesinden sonra askerî bürokrasideki istifalar yalnızca bir tepki olarak değerlendirilmemelidir. Savunma Bakanı Mattis ve DEAŞ'la mücadele özel temsilcisi McGurk'ün görevden ayrılması Trump'a kendi stratejisini uygulayacak ekibi oluşturması için bir fırsat yaratmıştır. Böylece, Trump Suriye krizine kendi rengini verme çabası olarak "çekilme kararı" almış ve bu kararı müesses nizama yani ABD bürokrasisine dayatmıştır. Ancak içerideki müesses nizamın bu kararın yerine getirilmesini engellemesi nedeniyle, söz konusu karar fiiliyata dönüştürülememiştir (Korkmaz, 2021).

Sonuç olarak Trump yönetiminin, DEAŞ'la mücadele programı kapsamında, Suriye'de yeni bir durum yarattığını ifade etmek mümkündür. Bu politikaların sonucunda, Fırat Nehri ile Irak sınırı arasında kalan ve Fırat'ın doğusu olarak adlandırılan bölge fiili olarak PYD'nin yönetimine geçmiştir. Bu bölgede PYD eğitimden güvenliğe, maliyeden sağlığa kadar bütün alanlarda "devlet motivasyonu" ile hareket etmiştir. PYD'nin bu politikasına zemin hazırlayan faktörler, bölgede doğan otorite boşluğu ve PYD'nin bu boşluğu doldurmak için gerekli gücü elde etmiş olmasıdır. Esed yönetiminin otoritesinin zayıflaması ve örgütle anlaşması PYD'ye alan açmıştır. ABD'nin silah yardımları ve bölge üzerindeki uçurları kontrol etme inisiyatifini elinde tutması ise PYD'nin bu bölgede korunaklı bir konum kazanmasına neden olmuştur. ABD'li yetkililerin Türkiye'yi teskin etmek için zaman zaman Suriye'nin toprak bütünlüğünden bahsetmeleri ya da bu bölgede bir devlet oluşturma fikrini dile getirmekten imtina etmeleri ise bu anlamda ikincil öneme sahiptir.

BIDEN DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASINDA SURIYE

Obama'nın ilk geldiği dönem ile Biden'ın geldiği dönem arasında ekonomik açıdan büyük benzerlikler bulunmaktadır. Korona salgınından dolayı küresel ekonomilerdeki büyük krizlerden en çok etkilenen ülkelerden biri de ABD olmuştur. Bu bağlamda, Biden'ın bu ekonomik sıkıntılarla mücadele edebilmek için belli bir dönem, yakından tanıdığı Obama dönemindeki mevzilenme politikasını, belli oranlarda yenileyerek uygulayacağı öngörülmektedir. Özellikle uluslararası politikadaki gelişmeler ve ABD'nin içinde bulunduğu şartlar; Biden'ın oluşturmuş olduğu kadroları bu politik stratejiyi uygulamaya zorlayacaktır.

Biden, seçim sürecinde ve göreve başladıktan sonraki süreçteki söylemlerinde uluslararası iş birliğini ve transatlantik ilişkiler ile uluslararası kurumlarla koordineli iş birliğini artıracak girişimlerde bulunacağını belirtmiştir. Suriye noktasında Biden, Obama ve Trump dönemindeki stratejilerin devamı doğrultusunda adımlar atmaktadır. Özellikle, Suriye'de 2011 Arap Baharı sonrası politika oluşturulması için Obama kabinesinde etkin olan karar alıcıların çoğu Biden kabinesinde de yer almaktadır.

Biden'ın yemin töreninden sonra oluşturduğu A Takımında yer alan isimlerin çoğu Obama'nın başkanlığı dönemindeki karar alıcılardır. Bu isimler Obama döneminde ABD'nin Suriye konusunda tutumunda etkili ve müdahil olan üst düzey yürütücülerdir. Dışişleri Bakanlığı'na getirilen 58 yaşındaki Anthony Blinken'in büyükbabası Rusya'dan kaçmış, babası İkinci Dünya Savaşı'nda hava kuvvetlerinde görev almış ve üvey babası ise Yahudi soykırımından kurtulmuştur. Bill Clinton döneminden beri Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış ve Obama döneminde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. ABD'nin Suriye stratejisinin mimarıdır. Ulusal Güvenlik Danışmanlığı'na Jake Sullivan getirilmiştir. 43 yaşında olan Sullivan ABD tarihinin en genç ulusal güvenlik danışmanı olmuştur. Biden'ın dış politika danışmanlarından biri olup; Obama döneminde, 2012'de İsrail'in Gazze saldırısı sonrasında ateşkesin sağlanmasında rol oynamıştır. İran ile yapılan 2015 nükleer anlaşması öncesinde gizli müzakereleri yürüten isimlerdendir. 2018'de, "Türkiye'nin, ABD'nin Suriye'de YPG ile çalışmaya ve DEAŞ'a karşı süren mücadelede destek sağlamaya devam edeceğini kabul etmesi

gerekiyor” diye konuşmuştur. Yeni dönemde de Amerikan dış politikasının şekillenmesinde etkin olması beklenmektedir (Korkmaz, 2021).

Biden, tüm istihbarat kurumlarını aynı çatı altında toplayan Ulusal İstihbarat Direktörlüğüne Avril Haines’i getirmiştir. Obama döneminde CIA Başkan Yardımcılığı yapan Haines, bu pozisyona yükselen ilk kadın olmuştur. Obama yönetimi sırasında tartışma yaratan, silahlı insansız hava araçlarıyla (SİHA) düzenlenen çok sayıda sivilin de öldüğü saldırılarda etkin olduğu belirtilmektedir (The Guardian, 2021).

Savunma Bakanlığı’na ise eski Merkez Kuvvetler Komutanı (CENTCOM) emekli Orgeneral Lloyd Austin’i getirmiştir. İlk siyahi Savunma Bakanı olan Austin, ABD’de muharip bir komutanlığa komutanlık yapan ilk siyahi olarak da biliniyor. Obama döneminde Suriye’de aktif bir performans sergileyen ve YPG teröristlerinin eğitim donatı programı çerçevesi içinde ABD’nin yanında yer almasını sağlayan komutandır. Türkiye karşıtı söylemleri de bilinmektedir (Politico, 2021).

Joe Biden’ın CIA Direktörü seçtiği William Burns ise 33 yıllık bir kariyere sahiptir. Burns, Barack Obama döneminde Dışişleri Bakan Yardımcılığına kadar yükselmiş, Cumhuriyetçiler tarafından da sevilen bir isimdir. Burns de Türkiye’yi çok iyi bilen ve defalarca ziyaret etmiş bir karar alıcıdır. Genel olarak Türkiye’nin kaybedilmemesi ve beraber çalışılması gereken bir müttefik olduğunu dile getiren nadir isimlerdendir (Anadolu Ajansı, 2020).

Joe Biden başkanlığında önümüzdeki dönemde özellikle Suriye’de konuşlu olan terör örgütü YPG/PKK ile ABD ilişkilerinin artarak sürdürülmesi ve örgüt üzerinden başta Türkiye olmak üzere bölgedeki aktörlere karşı politika üretme konusunda Biden ve ekibinin net ve ısrarcı olacağı tahmin edilmektedir. Biden’ın, Obama döneminde birçok konuda olduğu gibi Türk-Amerikan ilişkileri konusunda da önemli karar alma süreçlerinde etkisi olmuştur. Arap Baharı bağlamında Suriye iç savaşında ABD’nin terör örgütlerine (PYD-YPG-SDG) destek vermesi ve Türkiye’nin Suriye sınırının öbür tarafında askeri üsler kurması zayıflayan ikili ilişkilerin sebepleri arasında yer almaktadır. Böylece ABD’nin Irak’tan sonra Suriye’ye yerleşmesiyle birlikte, Türkiye’nin güney sınırlarının diğer tarafında ABD’nin varlığı tamamen hissedilmeye başlamıştır (Korkmaz, 2020).

Başkan Joe Biden'ın, göreve geldiği günden günümüze kadar geçen süreçte, Suriye konusunda ABD'nin temeldeki politikalarını devam ettirdiği görülmektedir. ABD'nin Afganistan'dan tamamen askerlerini çekmesine rağmen, Suriye'deki askerî konularda bir değişiklik görülmemektedir. ABD hala terör örgütü PYD'ye askerî mühimmat desteğini sürdürmektedir. Biden, Trump'tan farklı olarak Obama döneminde olduğu gibi YPG'ye çok açık ve net ifadelerle destek vermektedir. Bu bağlamda, ABD Başkanı Biden, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusundaki askerî eylemlerinin; ABD'nin güvenliğine ve DEAŞ'la mücadeleye tehdit oluşturduğunu belirtirken, YPG'den "*ABD Suriye'den çekilmeyecek*" açıklaması gelmiştir (Anadolu Ajansı, 2021).

Beyaz Saray'ın internet sitesinde yayımlanan bir mektupta Biden, Suriye ile ilgili acil durumun 14 Ekim 2021'den sonra da devam etmesine karar verdiğini kaydederek, "*Suriye'deki ve Suriye'ye ilişkin durum, özellikle de Türkiye hükümetinin Suriye'nin kuzeydoğusuna askeri taarruz düzenleme yönündeki eylemleri. DEAŞ'ı yenilgiye uğratma çabasına zarar veriyor, sivilleri tehlikeye atıyor ve bunun ötesinde bölgede barış, güvenlik ve istikrarı zedeleme tehdidi barındırmaktadır. ABD'nin ulusal güvenliği ve dış politikasına karşı alışılmadık ve olağanüstü bir tehdit oluşturmayı sürdürüyor*" ifadelerini kullanmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2021).

Öte yandan terör örgütü olan Suriye Halk Savunma Birlikleri'nin (YPG) siyasî kanadı olan Suriye Demokratik Konseyi'nin üst düzey yöneticilerinden İlham Ahmed ABD'nin DEAŞ ile mücadele kapsamında Suriye'de kalacağını belirtmiştir. Washington'da Beyaz Saray, Dışişleri Bakanlığı ve Pentagon yetkilileri ile temasları sonrasında gazetecilere açıklama yapan Ahmed, "*DEAŞ'ı yok etmek için ne gerekiyorsa yapacaklarını ve kuzeydoğu Suriye'de altyapıyı inşa edeceklerini söylediler*" demiştir. Aynı konuşmada Ahmed, "*ABD'nin altyapı inşası ve siyasî uzlaşma zemini bulma konusunda bir oyuncu olmaya devam edeceğini ve ABD'nin Kürtlere net bir taahhütte bulunduğunu*" söylemiştir." (Anadolu Ajansı, 2021).

Biden yönetimi, göreve gelmesinin üzerinden yaklaşık 45 gün sonra Geçici Ulusal Güvenlik Stratejik Kılavuzu'nu yayımladı. Yeni yayımladığı geçici ulusal güvenlik strateji belgesinde, ABD'nin en güçlü askerî varlığının Pasifik bölgesi ve Avrupa'da olacağına dikkat çekilirken, Orta Doğu'daki askerî varlığın ise belirli ihtiyaçlara cevap verecek kadar

bırakılacağı ortaya konulmuştur. Belgede, “*Amerika’nın kaderi bugün daha önce hiç olmadığı kadar içinden çıkılmayacak şekilde kıyılarımızın ötesindeki olaylara bağlı hale gelmiştir*” ifadesi kullanılmıştır. Covid-19 salgınından, küresel iklim değişikliğine, Çin ve Rusya gibi ABD’ye rakip güçlerin yükselişinden küresel çapta “yükselen milliyetçiliğe” ve teknolojik değişimlere kadar birçok konunun ABD için tehdit teşkil ettiği ifade edilen belgede, karşılaşılan sorunların birçoğunun sınırlar ve duvarlar gibi fiziki engelleri tanımadığı da kaydedilmiştir (Korkmaz, 2021).

Belgede ABD’nin Orta Doğu politikalarında İsrail’in güvenliğinin öncelikli olacağı ifade edilirken “*Bölge ülkeleri ile İran’ın başka ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerinin caydırılacağını, El Kaide ve DEAŞ ile mücadele edileceği ve bölgedeki insanî krizlere ABD’nin desteğinin artırılacağı*” da belirtilmiştir. Bu noktada Suriye’de DEAŞ ile süren mücadele konusunda kararlılık vurgulanmıştır. Orta Doğu’ya ilişkin bölümde, bölgenin sorunlarının askeri güç kullanarak çözülemeyeceği ve Orta Doğu’da Amerikan çıkarlarına ve değerlerine ters politikalar izleyenlerin karşısında yer alınacağı belirtilmektedir. Bu ifadelerle aslında Suriye konusunda Türkiye’ye de örtülü bir mesaj verildiği değerlendirilmektedir. Ayrıca, Yemen’deki saldırılara verilen ABD desteğini çektiklerini ve BM’nin Yemen’deki savaşı bitirme çabalarına destek vereceklerinin vurgusu yapılmıştır.

SONUÇ

ABD’nin Suriye stratejisi ve ülkenin kuzeyi için tehdit ve çıkar tanımlamaları incelendiğinde, ABD’nin öncelediği bazı noktalar dikkat çekmektedir. Esed rejiminin İsrail açısından tehdit olmaktan çıkarılması, İran’ın sınırlandırılması ve terör örgütlerinin yenilgiye uğratılması ABD’nin öncelikleri arasında yer almaktadır. Ancak ABD’nin PYD üzerine kurulu strateji ve politikaları; Suriye krizinin kilitlenmesi, terör örgütlerinin daha fazla alan bulması ve uluslararası aktörlerden destek görmesine yol açmaktadır.

Kuzey Afrika’dan Orta Doğu coğrafyasına kadar uzanan bölgede 2011 Arap Baharı ile başlayan süreç yıkım, kaos ve parçalanmaları ortaya çıkarmıştır. Suriye de bu bölgede bu gelişmelerden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. 2011’den sonra Suriye sahasında küresel ve

bölgesel güçlerin yanı sıra terör örgütleri ile devlet dışı tüm aktörler de bölgede yer almıştır. ABD bu aktörlerin en önemlisi olup, politika ve stratejileri dikkatle izlenen belirleyici bir unsur olarak Suriye’de bulunmuştur. 2011’den günümüze kadar geçen süreçte ABD’nin politika ve stratejileri Suriye’de genelde radikal değişimlere uğramamıştır. Başkan Obama döneminde belirlenen Suriye stratejisi, Başkan Trump döneminde de devam etmiştir. Trump, Obama ekibi ile çalışmak zorunda kalması nedeniyle Suriye politikasında kapsamlı değişiklikler yapamamıştır. Trump; Suriye konusunda zaman zaman Obama dönemini eleştirmiş ve birkaç aykırı çıkışta bulunmuş olsa da ABD’nin Suriye terör örgütü YPG ile irtibatı bu dönemde de devam etmiştir. Bu süreçte bölgede yakın NATO müttefiki olan Türkiye’nin güvenlik kaygılarını dikkate almamış ve çoğu zaman karşısında yer almıştır. Başkan Biden döneminde ise 2021 yılı içerisinde Suriye konusunda ABD politika ve stratejilerinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Obama döneminin karar alıcı ekibi Biden döneminde de yer almıştır. Bu bağlamda giriş bölümünde belirttiğimiz gibi ABD’nin Suriye politikası ve stratejisinde ABD Başkanları döneminde genel anlamda benzer politikalar takip edilmiştir.

ABD’nin Suriye’ye yönelik strateji ve politikaları incelendiğinde, Amerikan dış politikasında yer alan kurucu değerlerden uzaklaştığı açıkça görülmektedir. Yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş boyunca bu değerlerin karşısında olan Sosyalist ve Komünist Sovyet Rusya ile mücadele ettiklerini hem yazılı hem de sözlü olarak beyan etmişlerdir. Ancak gelişen süreç ile ABD kuruluş felsefesindeki değerlerin karşısında yer alan yapılarla iş birliği halinde olmuştur. Bunun en somut örneği Suriye’nin kuzeyindeki yapılarla kurulan politik ve askerî iş birliği anlaşmalarıdır. Suriye’nin kuzeyindeki terör yapıları YPG-SDG gibi terör örgütlerinin kuruluş temellerinde, ABD’nin değerlerine düşman olan Sosyalist Marksist ve Komünist literatürlerden ilham alan sözde manifestoları bulunmaktadır. Ayrıca 11 Eylül’den sonra Amerikan dış politikası bu değerleri öne sürerek Afganistan ve Irak’a müdahalelerde bulunmuştur. Amerikan dış politikasında kuruluş değerlerinin yayılması gerekçesi ile bu müdahalelere yasal bir zemin oluşturmaya çalışılmıştır. Ancak bu süreçte ABD, kendi sisteminde de bu değerlerin işlevsel halde olmadığını gözler önüne sermiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi ABD'deki gelişmelerden Türkiye de do- laylı bir biçimde etkilenmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dö- nemde ABD'nin Türkiye'nin yakın kara ve deniz havzalarında varlığını daha fazla hissettirmeye başlaması Türkiye'yi doğrudan etkileyen so- nuçları da beraberinde getirmiştir. ABD'nin 1991 ve 2003'te Irak'a askerî müdahalede bulunması ve bu ülkenin sınırları içinde çeşitli yapılar kur- ması, 2011 Arap Baharı sonrası süreçte Irak'taki yapıların bir benzerini Türkiye'nin güneydeki en uzun sınırı olan Suriye'de oluşturmaya başla- ması, Türkiye'nin güney sınırlarında bir nevi ABD ile komşu durumuna gelmesine neden olmuştur. Sınırların hemen öte tarafında ABD bayrak- larının bulunduğu yapıların daha belirgin hale gelmesi, bu ülke ile iliş- kilerin boyutunda değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Kaynakça

- Acun C. ve Keskin, B. (2017). PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi: PYD-YPG, SETA Rapor, sayı 81.
- Amadeo, K. (2021). President Donald Trump's Economic Plans and Policies, How They Impacted the U.S. Economy. <https://www.thebalance.com/donald-trump-economic-plan-3994106>.
- Anadolu Ajansı (2021). Biden 768 milyar dolarlık savunma bütçesini onayladı. <https://www.aa.com/tr/biden-t%C3%BCrkiyenin-suriyedeki-eylemleri-tehdit-olu%C5%9Fturuyor/a-59445402>
- Ball, J. (2012). "Obama Issues Syria a 'red line' Warning on Chemical Weapons", <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/obama-issues-syria-red-line>.
- Deutsche Welle Türkçe, (2021). Biden: Türkiye'nin Suriye'deki eylemleri tehdit oluşturuyor. <https://www.dw.com/tr/biden-t%C3%BCrkiyenin-suriyedeki-eylemleri-tehdit-olu%C5%9Fturuyor/a-59445402>.
- Gowans, S. (2017). Washington's Long War on Syria. Baraka Books.
- Hannon J., Kılıç K, ve Diptaş S. (2018). Trump'ın Bir Yılı. Seta Yay.
- İpek, C.D. ve Yılmazlı, G. (2021) Suriye'de PKK/YPG Yapılanması ve İki Yeni Aktör: Kadınlar ve Terörist Savaşçılar. Göktuğ Sönmez (Ed.). *Türkiye'nin Terörle Mücadelesi, Kavramlar Örgütler ve Aktörler* (2.Baskı, 101-134) içinde, TASAV Yayınevi.
- Kanat, K.B. (2018). Türkiye'nin ABD Politikası. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*. B. Du- ran, vd (Ed.). (s.287-308) içinde. Seta Yayınları.

- Korkmaz, K. (2019). *Zoraki Birliktelik, Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi*, (2.Baskı), Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, K. (2021). Trump Dönemi ABD Politikaları ve Biden Döneminden Beklentiler. TASA V Rapor, sayı 5.
- Kurt, V. (2019). Trump ve Suriye Krizi. Seta Analiz, sayı 275.
- Lakoff, G. (2013). Obama Reframes Syria: Metaphor and War Revisited, <https://georgelakoff.com/2013/09/06/obama-reframes-syria-metaphor-and-war-revisited/>
- Lucentini, M. (2016). The Outlook for US Foreign Policy Under President Donald J. Trump. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, NUOVA SERIE, 83(4):332-345.
- McAdams, D.P. (2017), The Appeal of the Primal Leader: Human Evolution and Donald J. Trump. *Evolutionary Studies in Imaginative Culture*, 1(2), (Fall 2017): 1-13.
- Nahlawi, Y. (2016). "The Responsibility to Protect and Obama's Red Line on Syria", *Global Responsibility to Protect*, 8(1), 76-101. <https://doi.org/10.1163/1875984X-00801005>.
- Politico (2021). Lloyd Austin takes first steps to repair a battered Pentagon. <https://www.politico.com/news/2021/02/09/lloyd-austin-pentagon-467725>
- Price, R. (2017). After Syria, Is There Still a Taboo Against the Use of Chemical Weapons? The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/04/07/after-syria-is-there-still-a-taboo-against-the-use-of-chemical-weapons/>
- Rhodes B. (2013). Inside the White House During the Syrian 'Red Line' Crisis. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/inside-the-white-house-during-the-syrian-red-line-crisis/561887/>.
- Üstün, K. (2019). Trump'ın Suriye'den Çekilme Kararı Nasıl Uygulanacak? SETA, <https://www.setav.org/trumpin-suriyeden-cekilme-karari-nasil-uygulanacak/>.
- The Guardian (2021). gAvril Haines confirmed by US Senate as first female national intelligence chief. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/21/avril-haines-confirmed-by-us-senate-as-first-female-national-intelligence-chief>
- Yalçın, H.B. (2018). "ABD'nin Suriye Stratejisi", *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri*, (Der) Yalçın, H.B. ve Duran, B. Seta Yayınları, (s.25-55) içinde.
- Mearsheimer, J. J., Walt, Stephen. M. (2016), The Case for Offshore Balancing A Superior U.S. Grand Strategy, *Foreign Affairs*, (July-August 2016): 70-84.
- Walt, S. (2020). A World Less Open, Prosperous, and Free, *Foreign Policy Analysis, How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic*. <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/>

NORMATİF GÜÇ VE GÜÇ KAPASİTESİZLİĞİ ARASINDA AB - SURIYE İLİŞKİLERİ

Dr. Mehmet ŞAHİN

Arap Baharının kışa dönuştüğü ülkelerden biri olan Suriye'deki iç savaş, başladığı tarihten kısa bir süre sonra Avrupa Birliği'nin (AB) en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Zira bilhassa Türkiye üzerinden gerçekleşen mülteci akımı ve yabancı savaşçılar Almanya başta olmak üzere Avrupa Birliği'nin güvenlik endişelerini artırmakla kalmamış, birliğin Türkiye, Mısır, Ürdün, Lübnan ile ilişkilerinin de bu dönemde en önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir. Nitekim ülkesini terk etmek zorunda kalan 6,6 milyon Suriyelinin 5 buçuk milyonu bu ülkelerde koruma altında altındadır (UNHCR, 2021) ve söz konusu sığınmacıların AB topraklarına ulaşması ekonomik ve sosyal açıdan birliği tedirgin etmektedir. Daha da önemlisi, radikalleşen yabancı savaşçıların da bu ülkeleri güzergâh olarak kullanmaları üye ülkelerin söz konusu devletlerle ilişkilerini daha da hassaslaştırmıştır. Dolayısıyla Suriye iç savaşı, AB'nin toplumsal ve ekonomik güvenliğini doğrudan etkilemiştir.

Buna rağmen Avrupa Birliği'nin Suriye iç savaşı karşısında aldığı tutumun beklentileri karşıladığını iddia etmek oldukça güçtür. Savaş süresince AB çatışma sahasında yer almadığı gibi kurumlarının diplomatik

kanallarda ve barış görüşmelerinde de inisiyatif kullanmadığı dikkat çekmiştir (Pierini, 2016, s. 11). Bu noktada AB ve üye devletler imkânları olduğu halde Esed'e müdahale etmedikleri için yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Üstünel Yırcalı, 2017, s. 9). Bunun yerine insanî yardım ve ekonomik yaptırımlar gibi hususlar AB'nin gündeminde yer almış, Suriye'nin demokratik anlamda geliştirilmesini strateji olarak belirlemiştir. Bu bakımdan AB'nin sert güç yerine yakın çevre politikasının temelini oluşturan "Normatif Güç" unsuruyla varlık göstermeye çalıştığı görülmüştür. Yani mevcut rejimi sert güçle değiştirmek yerine insanî yardım ve Suriye'nin geleceğine yönelik demokratikleşme çabaları üzerinde daha fazla durmuştur. AB'nin bu çabaları literatürde öncelikle "normatif güç" (Whitman, 2011) olarak tanımlanmaya çalışılsa da AB'nin kendi normlarının krize girmesiyle birlikte (Ahrens, 2018) kısa sürede bu tanımlama terk edilmiştir. Bunun yerine savaşın ilerleyen safhalarında AB'nin Suriye'ye yönelik tutumu "koruma sorumluluğu" (*responsibility to protect*) (Evans, 2014) gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmışsa da Suriye örneğinde bu ilkenin de iflas ettiği görüşü zamanla ağır basmıştır (Nuruzzaman, 2013). Dolayısıyla söz konusu kavramlar esasında AB'nin yetersiz güç kapasitesinin kavramsallaştırılması olarak yorumlanabilir. Nitekim 2015 yılından itibaren güvenlik sorunları daha ön plana çıkmış ve bunun sonucunda ABD'nin "peşine takılmaya" (*bandwagoning*) başlamıştır.

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin iç savaş süresince Suriye ve diğer aktörler ile ilişkilerinin yanı sıra birliğin sert güç kullanmakta etkisiz kalması anlatılacaktır. Çalışma, olayları neoklasik realist perspektiften ele alacaktır. Yani AB'nin ilk ve öncelikli olarak uluslararası sistem tarafından nasıl imkân ve sınırlılıklara sahip olduğu, sonrasında da kurumsal sorunları yüzünden dış politika çıktısına dönüşecek kararlar alamadığı masaya yatırılacaktır. Bu bağlamda AB'nin kurumsallaşamamasının "normatif güç" ve "koruma sorumluluğu" gibi kavramlarla formüle edildiği ancak güvenlik endişelerinin artmasıyla birlikte bunun da geri planda kaldığı gösterilecektir. AB'nin yetersiz güç kapasitesi günün sonunda barış sürecinde de dışarıda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

İÇ SAVAŞ ÖNCESİ AB - SURIYE İLİŞKİLERİNİN GENEL DURUMU VE İÇ SAVAŞIN İLK DÖNEMİ

AB ile Suriye ilişkilerinin geleneksel olarak köklü ve yakın olduğunu iddia etmek güçtür. Baas Partisinin yönetime el koymasıyla birlikte Soğuk Savaş süresince Suriye, Avrupa'dan ziyade Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içinde olmuştur. Hafız Esed döneminde otoriter ve kapalı bir rejim uygulayan Suriye'nin bu bakımdan eski kolonici gücü Fransa dâhil olmak üzere Avrupa devletleri ile ilişkilerine mesafeli yaklaştığı görülmüştür. Her ne kadar Suriye 1977 yılında imzalanan AB-Suriye İşbirliği Anlaşması ile birlikte Avrupa-Akdeniz Ortaklığına dâhil edilse de bunu uygulamaya koyabilecek ek anlaşma ve inisiyatifler ancak ve kısıtlı olarak Beşar Esed döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, oğul Esed'in Suriye'yi kapalı bir ülke olmaktan kurtarma politikasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Yine de bu dönemde AB'nin Suriye için önemli bir ortak haline geldiği iddia edilemeyeceği gibi, Suriye'nin de AB dış politikasının öncelikleri arasına girmediği aşikârdır. 1995 yılındaki Barselona sürecine kadar ilişkiler son derece kısıtlı kalmış, Barselona süreci ve Akdeniz için Birlik kurumlarıyla birlikte resmî olarak komşuluk politikasına dâhil edilmiş olsa da bunun ötesine geçilmemiştir. AB ile Suriye arasında 2004 ve 2008 yıllarında ortaklık anlaşması imzalanırsa da bunlar Suriye tarafından tasdik edilmediği için yürürlüğe girmemiştir. Savaşın öncesinde bile Fransa ve İtalya ile ticaretinin ciddi oranda azaldığı, buna mukabil Türkiye, Ukrayna, İran, Rusya, Çin ile arttığı görülmüştür (Seeberg, 2015, s. 22). Dolayısıyla iki taraf arasındaki ilişkiler her zaman sınırlı kalmıştır ve Arap Baharı öncesinde daha da gerilemeye yüz tutmuştur.

Nitekim iç savaşın başlaması ile bu durum kendini göstermiştir. AB ve üye ülkeler savaşın başından itibaren Baas rejimine karşı muhalefeti destekleyen açıklamalar gerçekleştirmiştir. Birlik, gösterilerin başladığı andan itibaren Şam rejiminin insan hakları ve hukukun üstünlüğünü ihlal eden davranışlarını şiddetle kınamış (Seeberg, 2012, s. 2), dönemin liderleri David Cameron, Nicolas Sarkozy ve Angela Merkel, Esed'i ivedilikle istifaya davet etmiştir (Turkmani ve Haid, 2016, s. 8). 2011 Mayıs ayından itibaren ise Baas rejimine karşı öncelikle rejimin ileri gelenlerinin varlıklarının dondurulması ve siyasi yasak, arkasından da ticaret ve

yatırımları sınırlayan yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bunun yanında Rusya ve Çin'in yaptırımları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde paralize etmesi üzerine muhalefet ile daha derin ilişkiler gerçekleştirmeye başlamıştır (van Veen ve ark., 2021, s. 24).

Ancak burada AB'nin sert güç kullanmak yerine koruma sorumluluğuna göre hareket ettiği göze çarpmıştır. Zira birliğin muhalefete desteği insanî yardım ve diplomasi boyutunda kalmış, materyal yardımlar son derece sınırlı olmuştur. Dahası, normatif güç kullanmaya çalışıldığı da gözlenmiştir. Birlik, Suriye muhalefetinin askerî açıdan Baas rejimine karşı denge sağlamasına yol açacak yardımlar yerine rejimin insan hakları ihlalleri üzerinde durarak meşruluğunu tartışmaya açma yoluna gitmiştir. Bu noktada Baas rejimi yerine Suriye'nin Dostları Grubu oluşturularak resmî muhatabın Suriye Ulusal Koalisyonu olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Esasında savaşın ilk yıllarında uluslararası sistem AB'ye Suriye'de sert güç kullanabilme imkânı sağlamasa da çatışma bölgesinde daha aktif olmasına izin vermektedir. Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne yaptırımları reddetmesi, Suriye'ye yönelik bir askerî müdahaleyi engellemektedir. Yine de muhalif gruplara yönelik diplomatik desteğin ötesine geçme fırsatı yok değildir. Söz konusu dönemde Suriye iş savaşı Esed yanlıları ve muhalifler olmak üzere iki cephe arasında gerçekleşmekteydi. Bu bakımdan muhalifleri asgari müştereklerde birleştirerek kurumsallaştırabilme imkânı olmasına rağmen AB tarafından bu fırsat kullanılmamış ve 2013 yılına gelindiğinde Baas rejimiyle birlikte DEAŞ da AB karşıtı cephe olarak ortaya çıkmıştır. DEAŞ'ın ortaya çıkması her ne kadar AB'nin Suriye ile ilgili önceliklerini değiştirse de yanlış bir hesaplama ile AB tarafından sistematik bir baskı olarak yorumlanmamıştır. Zira Avrupa Birliği Konseyi 2014 yılında yayımladığı bildirimde Esed'in DEAŞ ile mücadelede bir ortak olmayacağı açıkça belirtilmiştir (Council of the EU, 2014). Yani AB açısından DEAŞ ve Baas aynı anda mücadele edilebilecek unsurlar olarak görülmekteydi. Daha da önemlisi, iç savaşın ilk yıllarında Rusya'nın ülkedeki faaliyetleri Esed yönetimine silah satışı ile sınırlıydı. 1971'den beri bulunduğu Tartus Limanı haricinde ülkede Rus ordusunun bulunmaması esasında AB'ye önemli bir fırsat sunmaktaydı. Ancak birlik buna rağmen çatışma

bölgesindeki varlığını insanî yardımlarla sınırlı tutmuş, politikasını Esed ve ileri gelen Baas yöneticilerine yönelik yaptırımlarla uygulamaya dönüştürmüştür. Askerî yardım, askerî eğitim gibi araçlar ise AB tarafından kullanılmamıştır. Bir başka deyişle askerî ve ekonomik gücünü yeterince kullanmadığı görülmüştür.

AB'nin bu dönemde uluslararası sistemin fırsat sunmasına rağmen materyal kapasitelerini yeterince kullanmaması iki sebeple açıklanabilir. Bunlardan birincisi, yanlış hesaplamadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse AB'nin Suriye ve Rusya'yı yanlış değerlendirmesidir. Rusya'nın savaşın ilk yıllarında aktif olarak yer almamasını AB'nin genel bir tutum olarak yorumladığı ortadadır. Yani Rusya'nın da Esed yönetimine sadece diplomatik destek vereceği varsayılmıştır. Ancak DEAS'ın 2014 yılından itibaren iç kesimlerde büyük ölçüde kontrolü sağlaması Suriye'nin önemli şehirlerini tehdit eder hale gelmesi AB'nin aksine Rusya'yı sert güç kullanmaya zorlamıştır. Dolayısıyla Rusya'nın sabit bir politika izleyeceğine yönelik düşünce hatalı çıkmıştır. Benzer bir yanlış hesap Baas rejimine karşı da gerçekleşmiştir. AB tarafından uygulanan ekonomik yaptırımların Baas üyeleri üzerinde etkin olacağı düşünülmüştür. Ancak söz konusu yaptırımlar hâlihazırda rejime sadakati şüpheli grupları muhalefet saflarına iterken Esed ailesi ve yakın çevresi üzerinde herhangi bir etki oluşturmamıştır (Seeberg, 2015, s. 27). Hatta bu yaptırımlar Suriye'yi İran ve Rusya ile daha yakın işbirliğine yöneltmiştir. Zira AB tarafından uygulanan yaptırımlar Rus bankaları aracılığı ile etkisiz kılınmıştır (Turkmani ve Haid, 2016, s. 16). Dolayısıyla AB sistemik sinyalleri bu dönemde doğru yorumlayamamıştır.

İkincisi ise AB'nin kurumsal yapısı itibariyle ortak bir dış politika oluşturmakta zorlanmasıdır. Bu yönüyle bakıldığında esasında sıklıkla eleştirildiği gibi "AB'nin Suriye politikası yoktur" (Üstünel Yırcalı, 2017, s. 12). Savaş süresince Almanya, Fransa ve daha sonra birlikten ayrılan Birleşik Krallık tek bir politika oluşturmakta anlaşamadıkları için her biri kendi politikasını önclemiştir. Yaptırımların devamı hususunda bugüne kadar AB ülkelerinin tamamı olumlu oy kullanırken (Asseburg, 2020, s. 28) 2020 yılına kadar kapsamlı bir savunma ve güvenlik stratejisi ortaya konmamıştır (van Veen ve ark., 2021, s. 9). Bunun doğal sonucu olarak da Fransa başta olmak üzere Almanya ve Birleşik Krallık gibi AB

içerisindeki etkili devletler ayrı ayrı kendi politikalarını uygulamıştır ki bunlar birbirlerini tamamlayan politikalar olmaktan uzaktır. Söz gelimi, Fransa bölgeye askerî müdahaleyi savunurken Almanya ve Birleşik Krallık bu konuda isteksiz davranmış, bu iki devlet ise mülteciler hususunda taban tabana zıt politikaları savunmuştur (Pierini, 2016, s. 15). Günün sonunda AB'nin Suriye İç Savaşına yönelik politikaları Suriye üzerinde değil, sahada faal olan Rusya, Türkiye gibi aktörlerle ilişkilerinde bir parametre haline gelmiştir.

Kısacası savaşın ilk yıllarında uluslararası sistem AB'ye Suriye'de inisiyatif kullanma imkânı sunmasına rağmen birliğin iç yapısı yüzünden sistemik sinyaller doğru yorumlanmamış, günün sonunda parçalı ve reel politikadan uzak bir tutum koyduğu ortaya çıkmıştır.

NORMATİF GÜÇTEN GÜVENLİK KAYGILARINA

AB'nin normatif gücünün Suriye üzerinde yetersiz kalması kısa süreli bir kafa karışıklığına yol açsa da 2014 ve 2015 yılındaki gelişmeler askerî güçle veya hegemonyayla desteklenmeyen bir normatif gücün etkisiz kaldığını ortaya koymuştur. Bu durum AB'nin güvenlik kaygılarını yeniden tanımlamaya sevk etmiştir.

İlk ve öncelikli olarak, ilgili kısımda da değinildiği gibi 2014 yılından itibaren AB açısından önceliğin Esed ve Baas rejimi yerine terör örgütü DEAŞ'a kaydığı görülmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında Avrupa Birliği Dış İlişkiler Konseyi tarafından yayımlanan bildirimlerde her ne kadar Esed rejiminin değişmesi gerektiğine dair ibareler bulunsa da her iki yılda da yayımlanan metinlerin ana gündemini DEAŞ ile mücadele oluşturmuştur (Council of the EU, 2014, 2015). Bu bakımdan özellikle AB'nin Türkiye politikası başta olmak üzere üçüncü taraflarla ilişkilerinin temeli de bu minvalde gelişmiştir. Zira birliğin bu dönemde de DEAŞ ile doğrudan mücadele etmek yerine sahadaki aktörler aracılığı ile güvenli alan oluşturma çabasına girdiği görülmüştür. Suriye'nin kuzeyindeki oluşumlar burada ana aktör seçilmiş, Türkiye'nin de buradaki işbirliğinin önemi açıkça vurgulanmıştır (Council of the EU, 2014).

İkincisi ve esasında AB'yi sınırlayan ana unsur ise Rusya'nın müdahalesi olmuştur. Yükselen DEAŞ tehdidinden ziyade Rusya'nın Suriye'de aktif olarak yer almaya başlaması AB açısından önemli bir sistemik

sınırlama olmuştur. Zira Rus müdahalesi ilk ve öncelikli olarak Baas rejiminin ülkedeki varlığını daha güçlü hale getirmiştir. Rus müdahalesine kadar muhalifler aracılığıyla yürütülecek bir mücadele ile Baas rejiminin yıkılabileceği düşüncesi hâkimken bu tarihten sonra rejim sahada önemli kazanımlar elde etmeye başlamış ve böylece hem güçlü bir ittifak kurulmuş hem de DEAŞ'a karşı verilen mücadeleden dolayı AB nezdinde rejimin meşru hale gelme ihtimali ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, Baas rejimi zımnen DEAŞ'a karşı bir sigorta olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. İkinci olarak da askerî gücün burada oyun değiştirecek yegâne unsur olduğu, normatif güç ile Suriye İç Savaşı'nın sonlanamayacağı fikri pekişmiştir. Zira AB tarafından ortaya konan normların gerek Baas gerekse de muhalefet nezdinde önemli bir anlam ifade etmediği ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla gerek Rusya müdahalesi gerekse de DEAŞ'ın etkinliğini artırması AB'nin Suriye'ye yönelik politikasında değişime yol açmıştır. DEAŞ'ın gücünü artırdığı 2015 yılından itibaren Esed rejimine de üstü kapalı olarak örgüt ile mücadele etme çağrısı yapılmıştır. Dolayısıyla Suriye'nin geleceğinde Esed'in konumuna dair AB'nin bir belirsizlik içine girdiği görülmüştür. Bu tarihe kadar Baas rejiminin değişmesi gerektiğine dair gerçekleşen açıklamalar yerini demokrasi, uzlaşma ve katılımcılık gibi ucu açık ve Esed rejimini de dâhil edebilecek söylemlere bırakmıştır (European Commission, 2017, s. 8).

Bu noktadan itibaren AB'nin Suriye politikası büyük ölçüde ABD ve Rusya eksenli hale gelmeye başlamıştır. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse ABD politikalarına destek veya Rus politikalarına karşı reaksiyon geliştirme AB'nin Suriye politikasını şekillendiren ana unsurlar olmuştur (Kızılkıran, 2019, s. 329). Her ne kadar Rusya'nın müdahalesine birlik tarafından resmî bir açıklama yapılmamış olsa da üye devletlerin ayrı ayrı açıklamalarından Rusya'nın bölgede istenmediği ancak buna engel olabilecek kapasitelerinin de bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Resmî açıklamalarda Rusya'nın muhalif gruplara yönelik harekâtları açıkça kınansa da (European Council, 2016, s. 56; European Council, 2018, s. 43) bölgedeki en etkin güç olduğu zımnen kabul edilmiştir. Hatta zaman içerisinde Rus müdahalesinin savaşın dinamiğini temelden değiştirdiği birliğin raporlarında açıkça vurgulanmıştır (Asseburg, 2020, s. 29). Bu

süreçte Rusya ve ABD'nin Suriye politikalarının yakınlaşması da AB'nin sahada tamamen etkisiz kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu noktadan itibaren AB'nin normatif güç ve koruma sorumluluğuna dayanan politikalarının güvenlik eksenine kaydığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan raporda Suriye'de devam eden savaşın AB güvenliğini üç açıdan etkilediği belirtilmiştir: mülteci akımı, radikalleşme ve ekonomik gerileme (European Commission, 2017, s. 6). Gerçekten de bilhassa DEAŞ'in sahadaki etkinliğini artırmasından sonraki süreçte artan mülteci sayısı AB'nin Suriye konusundaki ana gündemi haline gelmiştir. Daha da önemlisi Türkiye başta olmak üzere Suriye'nin komşu ülkeleriyle ilişkilerinin seyrini bu tarihlerden sonra mülteci meselesi belirlemiştir. Esasında AB, mülteci sorununu ilk başta kendi iç dinamikleriyle çözmeyi denemiştir. Bu bağlamda özellikle İtalya ve Yunanistan'daki denetimler artırılmış, bölgeye giren mülteciler ile anında temas kurularak süreç yönetilmeye çalışılmıştır (Niemann ve Zaun, 2018, s. 5). Ancak bu ve buna benzer politikaların birliğe gelen göçmen dalgasını azaltmaması üzerine mülteci meselesi bir dış politika unsuruna dönüştürülmüştür. Bu da öncelikle birliğin Türkiye ile olan ilişkilerini etkilemiştir. 2016 yılına kadar Türkiye ile ilişkilerini geleneksel olarak normatif gücüne dayandıran AB'nin bu tarihten sonra mülteciler eksenine kaydırıldığı görülmüştür. 2016 yılında iki taraf arasında yapılan anlaşma neticesinde Türkiye'den AB topraklarına yönelik mülteci akımı önemli kesintiye uğramıştır. Gözlemcilerin raporuna göre 2016'da bir önceki yıla göre Yunanistan'a giren Suriyeli sayısı %98, Ege Denizi'ndeki kazalar da %94 oranında azalmıştır (Niemann ve Zaun, 2018, s. 8). Bu bakımdan söz konusu tarihten itibaren AB, Türkiye ile olan ilişkilerinde daha temkinli bir politika takip etmeye çalışmış, böylece Suriye politikasında yeni bir kısıtlayıcı etken ortaya çıkmıştır.

Radikalleşme ve yabancı savaşçılar da AB'nin Suriye merkezli güvenliğini tehdit eden bir diğer unsur olarak ortaya çıkmıştır. Savaşın başından itibaren 42000 yabancı savaşçının Suriye'ye geçtiği ve bunların yaklaşık 5000'inin Avrupa kökenli olduğu tahmin edilmektedir (Meines ve ark., 2017). Bu ülkeler arasında Fransa (US Department of State, 2017, s. 117) ve Belçika (US Department of State, 2018, s. 74) gibi ülkelerin öne çıktığı görülmüştür. Bunun yanında Almanya, Avusturya, Danimarka

gibi ülkeler de yüzlerce vatandaşının Suriye’de DEAŞ tarafından eğitildiğini doğrulamıştır. Dolayısıyla söz konusu yabancı savaşçıların ülkelere geri dönmeleri AB’nin toplumsal güvenliği açısından tehdit oluşturmuştur. Bu noktada ABD, Avrupa Birliği ve üye ülkeleri geri dönen yabancı savaşçıların ve ailelerinin takip, rehabilitasyon ve topluma yeniden kazandırılabilmesi için gereken uyarıları yapsa da bazı istisnalar hariç bunun üye ülkeler tarafından kabul edilmediği bildirilmiştir (US Department of State, 2020, 2021). Söz konusu kişilerin AB güvenliği açısından ne tür sonuçlar doğuracağı belirsizliğini korurken birliğe üye ülkelerin bu noktada farklı politikalar uygulaması zamanla hangi yöntemin radikalleşmeye karşı daha etkili olabileceği konusuna ışık tutacaktır. Buna rağmen ülkelere geri dönen yabancı savaşçıların ne maksatla Suriye’den ayrıldıkları belirsizliğini korumaktadır ve uyuyan hücre olmaları ihtimali Avrupa güvenliğini uzun süre tehdit edeceğe benzemektedir.

Suriye savaşının AB güvenliğini etkileyen diğer unsur ise raporda da belirtildiği gibi ekonomik gerilemedir. Esasında ilgili kısımda da bahsedildiği gibi hâlihazırda sınırlı olan AB-Suriye ilişkileri savaşın hemen öncesinde daha da gerilemiştir. Bu bakımdan ekonomik gerilemenin AB’nin yatırım ve ticaretine zarar verdiğini iddia etmek oldukça güçtür. Bununla birlikte askerî güç kullanmamasına rağmen koruma sorumluluğu AB kaynaklarının buraya kaymasına yol açmıştır. 2011’den itibaren, insanî yardım, AB Güven Fonu, Suriye’nin ve Bölgenin Geleceğine Destek gibi mekanizmalar aracılığıyla toplamda 24,9 milyar Avroluk kaynak Suriye’ye aktarılmıştır (European Commission, 2021). Bu durum aslında AB bütçesi içerisinde %1 gibi cüzi bir pay oluşturmakla birlikte küresel ekonomik krizden bu yana tartışmalı hale gelen ve birliği bağlama vazifesi gören AB kaynaklarının doğru kullanılmadığına dair eleştirilerin yükselmesine sebep olma potansiyeline sahiptir. Bir başka deyişle AB’nin insanî yardım adına yaptığı harcamalar ilk bakışta birliğin güvenliği ve normatif gücünü kullanması açısından önemli görünse de uzun vadede birlik içindeki tartışmaları hatta birliğe yönelik şüpheleri daha da yükseltme riskini taşımaktadır.

Özetle söylemek gerekirse, Rus müdahalesi ve yükselen DEAŞ, Avrupa’nın normatif güç politikalarından güvenlik politikalarına kaymasına yol açmıştır. Ancak burada açıkça görüldüğü gibi AB’nin sahada

aktif rol almaması günün sonunda onu özellikle mülteciler ve yabancı savaşçılar hususunda edilgen konuma düşürmüştür.

SURİYE'DE DEĞİŞEN HEDEFLER VE BARIŞA KATKI ÇABALARI

Avrupa Birliği'nin esasında zaten muallak ve dağınık olan Suriye'ye yönelik politika ve hedeflerinin yukarıda bahsedilen sistematik baskıların değişmesi neticesinde revize edildiği görülmüştür. Birliğin savaşın ilk yıllarındaki açıklamaları Esed yönetimi ve Baas rejiminin değişmesinden başka bir yol olmadığı yönündeyken 2015 sonrasında daha dikkatli bir dilin kullanıldığı dikkat çekmektedir. AB Komisyonu 2017 yılında yayımladığı belgede stratejik hedef olarak toprak bütünlüğü korunmuş, demokratik, katılımcı, çoğulcu ve istikrarlı bir Suriye kurulması olduğunu bildirmiştir (European Commission, 2017, s. 7). Burada rejimin geleceğine dair herhangi bir açıklamada bulunulmamış olması zımnen Rus müdahalesi ile birlikte mevcut yönetimin değiştirilmesine dair beklentilerin karşılanamayacağı izlenimini vermiştir. Zira yönetimin değişmesi gerekiyorsa savaşta mağlup edilmesi gereken asli unsur artık Baas rejimi değil Rusya olmuştur. Bunun yanında Baas rejimi, AB güvenliğine doğrudan bir tehdit oluşturmazken ve önceleri muhalefet saflarında yer alırken buradan ayrılarak radikalleşen gruplar ve yabancı savaşçıları doğrudan Avrupa toplumunu tehdit eder hale gelmiştir. Dolayısıyla AB'nin askerî destekten veya hegemonyadan yoksun olan normatif gücünün sahada karşılığının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Daha da önemlisi, bilhassa Rusya'nın savaşa müdahil olmasıyla birlikte birliğin barış görüşmelerinde de etkisiz kaldığı gözlenmiştir. Esasında barış görüşmelerinde AB'den ziyade Fransa başta olmak üzere üye ülkelerin taraf olarak sürece dâhil olduğu, dolayısıyla tıpkı müdahale hususunda olduğu gibi barış görüşmelerinde de kurumsal bir duruş yerine parçalanmış ve zayıf bir inisiyatifin gerçekleştiği görülmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nde Rus ve Çin vetosunun akabinde bir yandan alternatif barış görüşmeleri oluşturmak diğer yandan ise muhalefetin elini güçlendirmek maksadıyla Şubat 2012 tarihinde "Suriye'nin Dostları Grubu" toplanmaya başlamıştır. Bu gruba Avrupa Birliği taraf olarak katıldığı gibi birliğe üye ülkelerden Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya da ayrıca temsil edilmiştir. Burada muhalefetin Suriye'nin meşru

temsilcisi kabul edilmesi kararı alınmış ve gerekirse askerî eğitim-danışmanlığın ötesinde yardımlarda bulunulabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak burada önemle belirtmek gerekir ki askerî eğitim ve danışmanlık büyük ölçüde Türkiye, ABD ve Fransa tarafından sağlanmaktaydı. AB'nin desteği bu noktada söylemin ötesine geçmemekteydi. 2013 yılına kadar devam eden görüşmeler yerini bir sonraki yıl Kofi Annan ve Lakhdar Brahimi inisiyatifleriyle başlayan süreçlerin neticesinde BM bünyesindeki Cenevre Görüşmeleri'ne bırakmıştır.

Cenevre Görüşmeleri'ne veya resmî adıyla Cenevre II Suriye Konferansı'na katılım ise daha geniş çaplı gerçekleşmiştir. Zira burada Avrupa Birliği'nin yanı sıra 11 üyesi ayrıca taraf olmuş, Rusya ve Çin de masada yerini almıştır. Cenevre II görüşmelerinde muhaliflerin başını AB'den ziyade ABD çekmiş ve mevcut rejimin meşru olmadığı görüşü vurgulanmıştır. AB ve temsil edilen üye devletler ABD'nin bu görüşünü zımnen kabul etmiştir. Zira ilgili kısımda da değinildiği gibi, AB'nin Suriye politikası en baştan beri güç mücadelesinden ziyade normatif değerler üzerinden şekillenmiş, sert gücünün sınırlı ve etkisiz olmasından dolayı müzakere sürecinde ABD'yi takip etmek durumunda kalmıştır. Bir başka deyişle, çatışma alanında aktif olarak mücadele etmemesi AB'yi burada seyirci konumuna düşürmüştür. AB'de bağımsız olarak Fransa ve Birleşik Krallık'ın burada daha aktif olduğu görülmüştür. Yine de Rusya karşısında beklenen sonuçlar alınamamıştır. Benzer durum 2015 yılındaki Viyana görüşmelerinde de sergilenmiştir. Söz konusu görüşmelerin hiç birinde AB, Esed yönetiminin gayrimeşruluğunu kabul etmediği gibi muhalefeti masada tutmayı başaramamıştır.

Cenevre süreçlerinden sonuç alınamaması ve Rus müdahalesi Avrupa Birliği'ni barış görüşmelerinin tamamen dışına itmiştir. 2017 yılında başlayan Astana süreci, en azından taraflar arasında ateşkesin sağlanması için en önemli adım olmuştur. Bu bakımdan önemli olmasının yanı sıra Batı dışı bir yaklaşım olarak ortaya çıkması (İpek ve Güler, 2021, s. 87) esasında hem ABD'nin hem de AB'nin süreçteki kontrolü kaybetmesinin en önemli göstergesi olmuştur. Zira ilgili kısımda da değinildiği gibi, bu tarihlerden itibaren AB açısından Suriye sorunu normatif güçten, mülteciler ve yabancı savaşçılar bağlamında güvenlik meselesi haline dönüşmüştür. Bu da doğrudan Suriye yerine Türkiye, Lübnan gibi

komşu ülkelerle çözülmesi gereken bir mesele olmuştur. Dolayısıyla AB'nin Astana sürecine dâhil olması anlamsız hale gelmiştir.

Sonuç olarak Avrupa Birliği'nin yetersizliği sadece normatif gücünü ve koruma sorumluluğunu yerine getirememesine yol açmamış aynı zamanda Suriye'nin geleceğine dair katkı yapma umudunun da kaybolmasıyla sonuçlanmıştır. Yani gerek askerî kapasite eksikliği gerekse de birliğin ortak karar almasına engel olan hantal yapısı günün sonunda herhangi bir dış politika çıktısının oluşmamasıyla sonuçlanmıştır.

SONUÇ

Suriye Savaşı'nın ilk evresinde uluslararası sistem Avrupa Birliği'ne bölgede gerek yapısal gerek askerî gücünü kullanarak istediği politikayı uygulama şansını sunmaktaydı. Ancak AB'nin karar almayı zorlaştıran kurumsal yapısı ve bölge gerçekleriyle bağdaşmayan hesaplamaları, materyal kapasitesini kullanmasının önüne geçmiştir. AB bunun yerine pasif bir siyaset seyrederek bunu barış zamanlarında sıklıkla kullandığı "normatif güç", ve Birleşmiş Milletler programının bir parçası olan "koruma sorumluluğu" gibi esasında pratikte fazla karşılığı olmayan kavramlarla perdelemeye çalışmıştır. 2015 yılından itibaren ise uluslararası sistemin baskısı da oluşmaya başlamıştır. Bir yandan Rus müdahalesi, diğer yandan terör örgütü DEAS'ın Suriye'de güç kazanması güvenlik kaygılarını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Zira artan mülteci akını ve yabancı savaşçılar özellikle toplumsal ve ekonomik güvenlik bağlamında AB'nin ana gündem maddesi haline gelmiştir. Dolayısıyla Suriye üzerinde bir dış politika çıktısı oluşturması beklenen Avrupa Birliği Dış İlişkiler Konseyi'nin günün sonunda kendi sınırlarını ve toplumunu korumak zorunda kaldığı duruma düştüğü görülmüştür. Barış süreci dahil olmak üzere Suriye'nin yeniden inşasında rol almaktan uzaklaşan AB'nin daha ziyade Fransa ve Almanya gibi öne çıkan ama birbiriyle çatışan ülkeleri aracılığıyla Türkiye, ABD, Lübnan üzerinden bir politika oluşturma çabasına girdiği görülmüştür. Kısacası günün sonunda AB-Suriye ilişkileri yerine Fransa-Suriye, genellikle mülteci eksenli Almanya-Türkiye gibi ilişkilerin konuşulduğu bir durum ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Ahrens, B. (2018). Normative power Europe in crisis? Understanding the productive role of ambiguity for the EU's transformative agenda. *Asia Europe Journal*, 16(2), 199–212. <https://doi.org/10.1007/s10308-018-0507-8>
- Asseburg, M. (2020). *Reconstruction in Syria*. Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://doi.org/10.18449/2020RP11>
- Council of the EU. (2014). *Council conclusions on the ISIL/Da'esh crisis in Syria and Iraq* [Press release]. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14463-2014-INIT/en/pdf>
- Council of the EU. (2015). *Council conclusions on the EU Regional Strategy for Syria and Iraq as well as the ISIL/Da'esh threat* [Press release]. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/16/council-conclusions-eu-regional-strategy-for-syria-and-iraq-as-well-as-the-isil-daesh-threat/>
- European Commission. (2017). *Joint Communication to the European Parliament and the Council: Elements for an EU Strategy for Syria*. Strasbourg. European Commission.
- European Commission. (2021). *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations: Syria*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy/countries-region/syria_en
- European Council. (2016). *The European Council 2014-2016*. Luxembourg. European Council. <https://doi.org/10.2860/159459>
- European Council. (2018). *The European Council 2016-2018*. Luxembourg. European Council.
- Evans, G. (2014). The Consequences of Syria: Does the Responsibility to Protect Have a Future? *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2014/01/27/the-consequences-of-non-intervention-in-syria-does-the-responsibility-to-protect-have-a-future/>
- İpek, C., ve Güler, M. (2021). Turkey and Russia in Syrian war: Hostile friendship. *Security and Defence Quarterly*. Advance online publication. <https://doi.org/10.35467/sdq/138949>
- Kızılkın, Z. B. (2019). Changing Policies of Turkey and the EU to the Syrian Conflict. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 321–336.
- Meines, M., Ramadan, O., ve Ranstorp, M. (2017). *Responses to Returnees: Foreign terrorist fighters and their families*. Amsterdam. RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/ran_br_a4_m10_en.pdf
- Niemann, A., ve Zaun, N. (2018). EU Refugee Policies and Politics in Times of Crisis: Theoretical and Empirical Perspectives. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 3–22.
- Nuruzzaman, M. (2013). The "Responsibility to Protect" Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria. *Insight Turkey*, 15(2), 57–66.
- Pierini, M. (2016). *In search for an EU Role in the Syrian War*. Brussels. Carnegie Endowment for International Peace.

- Seeberg, P. (2012). *Syria and the EU: The Crisis in Syria and the International sanctions with a focus on Syrian-EU relations*. Center for Mellemoststudier.
- Seeberg, P. (2015). The EU and the Syrian Crisis: The Use of Sanctions and the Regime's Strategy for Survival. *Mediterranean Politics*, 20(1), 18–35.
<https://doi.org/10.1080/13629395.2014.896314>
- Turkmani, R., ve Haid, M. (2016). *The role of the EU in the Syrian conflict* (SiT/WP/05/16). Paper commissioned by the Human Security Study Group.
- UNHCR. (2021). *Syria Refugee Crisis - Globally, in Europe and in Cyprus*.
[unhcr.org/cy/2021/03/18/syria-refugee-crisis-globally-and-in-cyprus-meet-some-syrian-refugees-in-cyprus/](https://www.unhcr.org/cy/2021/03/18/syria-refugee-crisis-globally-and-in-cyprus-meet-some-syrian-refugees-in-cyprus/)
- US Department of State. (2017). *Country Reports on Terrorism 2016*. US Department of State.
- US Department of State. (2018). *Country Reports on Terrorism 2017*. US Department of State.
- US Department of State. (2020). *Country Reports on Terrorism 2019*. US Department of State.
- US Department of State. (2021). *Country Reports on Terrorism 2020*. US Department of State.
- Üstünel Yırcalı, A. (2017). *Europe and the Syrian Conflict: Policies and Perceptions*. İstanbul. Podem.
- van Veen, E., Di Pellise, A. P., Ezzeddine, N., ve Napolitano, P. (2021). *EU institutional policies and interventions in the Syrian civil war*. Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.
- Whitman, R. G. (Ed.). (2011). *Palgrave studies in European Union politics. Normative power Europe: Empirical and theoretical perspectives*. Palgrave Macmillan.

PERDE ARKASINDA VE AKTİF: ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Dr. Gökhan TEKİR

2011 yılının Mart ayında başlayan Beşar Esed yönetimine yönelik protestolar iç savaşa evirilmiş; iç savaş da birçok ülkenin ve küresel aktörün karıştığı çok yanlı bir çatışmaya dönmüştür. Batı ülkeleri ve Körfez ülkelerinin içinde bulunduğu blok Esed rejiminin devrilmesine yönelik diplomatik ve askerî harekâtların içinde bulunurken; Rusya, İran ve Çin ise Esed rejimine askerî ve diplomatik destek vermektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin'in 1970'lerin ortalarından itibaren çerçevesi Deng Xiapoing tarafından çizilen "Kapasiteni sakla, zamana oyna" politikasını terk ederek çevresinde ve küresel arenada daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Suriye sahası da Çin'in aktif olarak yer aldığı alanlardan birisidir. Suriye İç Savaşı'nda Esed rejiminin daveti üzerine 2015 yılında Suriye'ye askerî müdahalede bulunan Rusya'nın aksine Çin, Esed rejimini diplomatik ve politik yollarla müdafaa etmiştir.

Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinden biri olarak veto gücüne sahiptir. Bu veto gücünü, Birleşmiş Milletler'de Esed rejimine yönelik alınan kararları Rusya ile birlikte kullanarak Esed

rejimini korumuştur. Diğer ülkeler tarafından Esed rejiminin katliamlarına ortak olma suçlamasıyla karşılaşma riskine rağmen Çin'in bu politikası geleneksel olarak takip ettiği diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmemek politikasıyla uyumludur. Çin'in Esed rejimini desteklemesinin altında yatan diğer bir motivasyon olarak da Çin'in Orta Doğu'da kendisine yakın olarak gördüğü Esed rejimini koruma isteği yatmaktadır. 2011 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'da uçuşa yasak bölge kurulmasını öngören 1973 sayılı kararında veto gücünü kullanmadan Çin ve Rusya'nın çekimser kalması Kaddafi rejiminin devrilmesinin yolunu açmıştır. Pekin yönetimi, Kaddafi sonrası Libya'da ekonomik ve politik olarak sürecin dışında bırakılmasını yaptığı bu jestin karşılığını alamamak olarak görmüştür. Çin, aynı durumun Suriye'de tekrar etmesini engellemek amacındadır.

Çin'in Suriye'deki politikasını şekillendiren faktörlerden biri de 2013 yılında Başkan Xi'nin ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi'dir. 140'tan fazla ülkenin katıldığı ve Başkan Xi'nin dış politika anlayışının somutlaşan projesi olan Kuşak ve Yol Girişimi'nin önemli bir ayağı da Doğu Akdeniz bölgesidir. Akdeniz'deki limanlarda etkinliğini arttıran Çin'in Suriye'nin Tartus ve Lazkiye limanlarını Kuşak ve Yol Girişimi'nin deniz yolu kısmı olan Deniz İpek Yolu'na ekleme çabaları vardır.

Çin, Esed rejimini korumaya devam ederken, aynı zamanda Suriye muhalefetiyle de temasını sürdürmektedir. Muhalefetle kurulan ve devam ettirilen bu ilişkiler Çin'in Esed rejimi ve muhalefet arasında kendisine bir arabulucu rolü açma çabasının bir göstergesidir. Böylece, Çin, Suriye'de yumuşak gücünü artırabilecektir.

Bu çalışma, Çin'in Suriye politikasını Çin-Suriye ilişkilerinin tarihî arka planı, Çin'in kendisini ekonomik ve siyasi bir güç olarak kabul ettirme çabalarını ve Çin'in ekonomik ve siyasi çıkarları gibi boyutlarını ele alarak analiz etme amacındadır ve aynı zamanda Çin'in Suriye politikasının nasıl şekillenebileceği yönünde de çıkarımlar yapacaktır.

ÇİN-SURİYE İLİŞKİLERİ (1949-2010)

Soğuk Savaş döneminde Çin'in Orta Doğu politikasının merkezini, Mao Zedong'un Orta Alan teorisi oluşturmuştur. Bu teoriye göre, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne direkt olarak saldırması uzak bir olasılıktır. Bunun

yerine ABD etkisini çoğunluğunu Orta Doğu bölgesinin oluşturduğu Orta Alanda yoğunlaştıracak ve burada emperyalist bir blok oluşturmaya çabalayacaktır. ABD'nin Orta Doğu'da etkisini arttırması yeni kurulmuş olan Çin'e de tehdit oluşturacak emperyalist bir stratejik link oluşturacaktır. Bu yüzden Orta Doğu, Çin için stratejik önemlidir (Schichor, 1979, s. 12).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılında kurulmasından sonra Suriye, Mao Zedong yönetimini resmî olarak hemen tanımamıştır. Fakat, Suriye, Kore Savaşı'nda Çin'in Kuzey Kore'yi korumak için asker göndermesinin saldırgan bir tutum olarak tanınmasını öngören Birleşmiş Milletler kararı oylamasında çekimser kalan dört Arap ülkesinden biriydi. 1955 yılında Bandung Konferansında Çin ve Suriye ticaret anlaşmaları imzalayarak iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini pozitif yöne sevk etmiştir. 1956 yılında Çin İslam Derneği'nin Başkanı Suriye Başbakanı ile bir araya gelmiştir. Aynı yıl, Suriye resmî olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni ve Çin Komünist Partisi'nin tek yasal hükûmet olduğunu tanımıştır (Rosiers, 2019, s. 191). 1957 yılında Chen Zhi Fang, Çin'in Suriye'deki ilk büyükelçisi olarak görevine başlamıştır. 1965 yılında, Çin Başbakanı Wen Jiabao Şam'ı ziyaret etmiş ve Suriye Devlet Başkanı ile görüşmüştür. Aynı yıl Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Chen Yi Şam'ı ziyaret etmiştir (Zreik, 2019, s. 57). Çin, Suriye'yi ABD etkisinde gördüğü Türkiye ve İsrail'e karşı uluslararası arenada desteklemiştir (Rosiers, 2019, s. 191). Çin'in Suriye ile olan ilişkilerini derinleştirilmesi ve Suriye'yi Türkiye ve İsrail'e karşı desteklemesi Mao'nun Orta Alan teorisine uygun bir politika yaklaşımıdır.

Çin'in Suriye'deki artan temasları Washington'da Suriye'nin komünist bir devlete dönüşeceği endişesini doğurmuştur (Akil ve Shaar, 2021). ABD, Çin'in Suriye'deki faaliyetlerinden rahatsız olan tek güç değildi. Sovyetler Birliği de Çin'in Suriye'deki faaliyetlerinden rahatsızdı. Bu rahatsızlık, Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan Çin-Sovyet ayrılığından sonra artmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1966 Suriye Darbesinden sonra Suriye'de genişleyen etkisi Çin'in Suriye ile ilişkilerinin gelişmesini engellemiştir (Rosiers, 2019, s. 192)

Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki artan etkisinden ve Suriye'nin iç işlerine sık sık karışmasından endişe duyan Suriyeli yetkililer Çin'i dış

politikada bir denge unsuru olarak kullanmaya çalışmışlardır. 1969 yılında Moskova'nın söz verdiği silahları teslim etmemesi üzerine Suriye Genelkurmay Başkanı Korgeneral Mustafa Tlass askerî delegasyon ile birlikte Pekin'e bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette Tlass, Mao Zedong'un kırmızı kitabıyla poz vererek Moskova ve Pekin arasındaki ideolojik ayrıma gönderme yapmıştır. Sovyetler Birliği, bu ziyaretten sonra Suriye'nin kendi etki sahasından kopacağı endişesiyle Suriye'ye gerekli askerî mühimmatı göndermiştir (Akil ve Shaar, 2021). Çin'in Suriye ilişkileri Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği-Suriye ilişkileri gölgesinde gelişmiş; Pekin yönetiminin, Suriye'deki ekonomik ve politik etkisi sınırlı olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Çin-Suriye ilişkileri dernekler aracılığı ile sürdürülmüştür. Bu kapsamda, 1991 yılında Çin-Suriye Dostluk Derneği; 1999 yılında Suriye Parlamentosu ve Çin Halk Siyasî Danışma Konferansı (ÇHSDK) arasında Dostluk Derneği kurulmuştur (Zreik, 2019, s. 58). Fakat, Çin-Suriye ilişkilerinde asıl gelişme Beşar Esed'in 2000 yılında Suriye'nin başına geçmesinden sonra sağlanabilmiştir. 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ve 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastı Şam'ın bölgede kendisini yalnız hissetmesine ve çeşitli ortaklar aramasına neden olmuştur (Akil ve Shaar, 2021). Esed, 2004 yılında Pekin'i ziyaret etmiş; bu ziyarette Devlet Başkanı Xu Jintao ile görüşmüştür. Ayrıca, Çin-Suriye İş Konseyi kurulmuştur. Fakat, turizm, eğitim ve kültürel alanlarda iki ülke arasındaki iş birliği sınırlı kalmıştır. Örneğin, Çin'in kültürünü dünyada yaymayı görev edinen Konfüçyüs Enstitüsü Suriye'de kurulmamıştır. Ekonomik açıdan bakılacak olursa, Suriye'de Beşar Esed döneminde özellikle bankacılık sektöründeki serbestleşme Çin'in ilgisini çekerek Çinli şirketleri Suriye'de yatırıma yönlentmiştir. Suriye'nin teknoloji sektörü de Çin yatırımı çekmeyi başarmıştır. Yatırım yapan şirketler arasında Haier ve Huawei de bulunmaktadır. 2007 yılında Huawei, Suriye'ye 1,5 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çinli şirketlerin yatırım yaptığı alanlardan biri de petrol sektörüdür. 2011 yılına gelindiğinde Çin, 2,4 milyar dolarlık ihracatla Suriye'nin en büyük ihracat ortağı olmuştur. Aynı yıl, Çin'in Suriye'den ithalatı ise 40 milyon dolardır (Rosiers, 2019, s. 195). Bu rakamlar Suriye ve Çin arasındaki ticaretin dengesizliğini göstermektedir.

SURİYE İÇ SAVAŞI VE ÇİN'İN POZİSYONU

1971 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Daimî Üyesi olan Çin veto gücünü 2011 yılından itibaren iç savaşın içinde olan Beşar Esed'i korumak için kullanmıştır. Aşağıdaki tablo, Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde 2011'den itibaren Suriye konulu karar tasarılarında oy verme davranışlarını göstermektedir.

Tablo 1: Birleşmiş Milletler Karar Tasakları, Kararları ve Çin'in Tavrı

Tarih ve Taslak	Taslağın Amacı	Çin'in Tavrı
2011, Taslak Karar S/2011/612	Yaptırım Tehdidi	Veto
2012, Taslak Karar S/2012/77	Şiddetin sona erdirilmesi	Veto
2012, Taslak Karar S/2012/538	Yaptırım Tehdidi	Veto
2013, Karar 2118	Suriye'de kimyasal silahların eliminasyonu	Kabul
2014, Taslak Karar S/2014/348	Suriye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevki	Veto
2014, Karar 2139, 2165	Suriye'ye İnsani Yardım	Kabul
2015, Karar 2209, 2235, 2254, 2258	Suriye'de kimyasal silahların eliminasyonu, Suriye Krizinin barışçıl yoldan çözülmesi ve Suriye'ye İnsani Yardım	Kabul
2016, Taslak Karar S/2016/846	Suriye'de Çatışmaların Durdurulması	Çekimser
2016, Taslak Karar S/2016/ 1026	Suriye'de Çatışmaların Durdurulması	Veto
2017, Karar 2393	Suriye'ye İnsani Yardım	Kabul
2017, Taslak Karar S/2017/172	Suriye'de Kimyasal Silah Kullanılmasına Yönelik Kınama	Veto
2017, Taslak Karar S/2017/315	Suriye'de Kimyasal Silah Kullanılmasına Yönelik Kınama	Çekimser
2017, Taslak Karar S/2017/884	Suriye'de Kimyasal Silahları Denetleyecek Kurumun Yetkisinin Uzatılması	Çekimser
2018, Taslak Karar S/2018/321	Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımını Araştıracak Bağımsız Bir Komisyon Kurulması	Çekimser
2018, Karar 2401	Suriye'ye İnsani Yardım	Kabul
2019, Taslak Karar S/2019/756	Suriye'de Çatışmaların Durdurulması	Veto
2019, Taslak Karar S/2019/961	Suriye'deki İnsani Yardımı Denetleyecek Mekanizmanın Yenilenmesi	Veto
2020, Taslak Karar S/2020/654	Suriye'deki İnsani Yardımı Denetleyecek Mekanizmanın Yenilenmesi	Veto

Çin'in Suriye iç savaşı sürecinde Birleşmiş Güvenlik Konseyi üyesi olarak gösterdiği tutuma bakılacak olursa Esed rejimini korumacı bir tavır takındığı görülecektir. Çin, Esed rejimine yönelik yaptırımlara ve Esed rejimini sona erdirebilecek bir askerî müdahaleye yol açabilecek kararları veto etmiştir. Çin'in diğer daimî üye Rusya ile bu tavrı uluslararası politika yapımcıları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Nitekim 2012 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Birleşmiş Milletler'de daimî üyelerin veto gücünü adaletsizlik olarak tanımlamıştır. 2016 yılında Birleşik Krallık'ın Birleşmiş Milletler daimî temsilcisi Matthew Rycroft direkt olarak Çin'i suçlayarak Pekin yönetiminin, kendi ülkesini harabeye çeviren bir despotla aynı safta yer almayı seçtiğini iddia etmiştir. 2017 yılında ABD'nin Birleşmiş Milletler büyükelçisi Nikki Haley, Rusya ve Çin'in kimyasal silah kullanan Beşar Esed'in bu suçtan sorumlu tutulmasını engellediklerini söyleyerek bu ülkeleri, kendi arkadaşlarını korumayı küresel güvenliğin önüne almakla suçlamıştır. Rycroft, Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni işlemez hale getirip barbarların kimyasal silah kullanmasını engellemeyi seçtiğini söylemektedir (Gegout, 2020, s. 381). Esed'in katliamlarına ortak gözükmeye ve uluslararası arenada kendi saygınlığını düşürme pahasına Çin'in, Rusya ile birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Esed rejimini korumayı seçtiğini söylemek mümkündür.

Pekin, Suriye İç Savaşı konusundaki tutumunu Çin'in Suriye krizine adil, barışçıl ve uygun çözüm aradığı şeklinde açıklamaktadır. Suriye krizi konusunda çözümün askerî değil politik olması gerektiğini önermektedir. Bir tarafa aşırı baskı uygulayıp sorunu çözmek için askerî yöntemlere başvurulmasının sorunu daha çok derinleştirileceğini ve tarafları politik çözümden uzaklaştıracağını iddia etmektedir. Çinli yetkililer çeşitli forumlarda askerî çözüm yollarının uluslararası güveni zedeleyeceğine, devlet egemenliğini düzenleyen temel normları ihlal edeceğine, Güvenlik Konseyi'nin bütünlüğünü bozacağına ve politik çözüm yollarına yönelik çabaları yaralayacağına vurgu yapmaktadırlar (Swaine, 2012).

Çin'in Suriye İç Savaşı'ndaki Güvenlik Konseyi'nde takındığı bu tutumu anlamaya çalışırken 2011 yılında Birleşmiş Milletler'in Libya Krizi'ndeki rolünü ve Çin'in Güvenlik Konseyi'nde Rusya ile beraber

çekimser kaldığı süreci incelemek gerekir. Libya Krizi'nde Libya lideri Muammer Kaddafi muhalifleri katletme tehdidinde bulununca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya'daki sivilleri koruma amacıyla 1973 numaralı Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulmasını içeren kararı kabul etmiştir. Çin ve Rusya çekimser kalması bu kararın çıkmasında etkili olmuştur. Fakat, Çin, jest olarak gördüğü bu davranışının kendisine iç ve dış politikada kazanç sağlayamadığını düşünmektedir. Nitekim, iç kamuoyunda, milliyetçiler Çin'in bu davranışını Çin'in geleneksel politikası olan ülkelerin iç işlerine karışmama politikasına aykırı olduğunu iddia ederek Çin yönetimini Batı'ya boyun eğmekle suçlamıştır. Dış politikada ise Çin, Batı ülkeleri ve Libya'da Kaddafi rejiminden sonra kurulan Geçici Ulusal Konsey tarafından takdir görememiştir. Pekin'in Kaddafi yönetimiyle kurduğu ekonomik, askerî ve politik anlaşmalar ise Geçici Ulusal Konsey tarafından Çin'in Libya'da otoriter rejime desteği şeklinde yorumlanmıştır. Çin'in Libya'daki askerî harekâta katılmaması da Libya'daki yeni yönetim tarafında Çin'in Libya'daki demokratik hareketi desteklemediği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Çin'in veto gücünü kullanmaması Libya'da yeni yönetim tarafından ekonomik olarak ödüllendirilmemiştir. Öyle ki, Çin, Libya Geçici Ulusal Konsey'inden Çin'in Libya'daki petrol çıkarılarını korumasını istediğinde, Geçici Ulusal Konsey Çin'e Libya'nın Batı ülkeleriyle problemi olmayacağını ama Rusya ve Çin ile ekonomik ve politik problem yaşayabileceği cevabını vermiştir. Bu cevap Çin tarafında hem bir şoka neden olmuş hem de bir aşağılanma olarak algılanmıştır. İç savaş sırasında, Çin, 30.000 vatandaşını Libya'dan tahliye etmek zorunda kalmıştır. Çin'in Kaddafi'nin devrilmesinden ötürü Libya'da uğradığı ekonomik kayıp 20 milyar doları bulmuştur. Çin'in politika yapımcıları açısından kâr-zarar analizi yapıldığında Çin'in Libya konusunda veto gücünü kullanmaması Çin açısından tamamen zarar olarak analiz edilmektedir (Sun, 2012).

Çin, Suriye politikasını şekillendirirken Libya deneyimini göz önünde bulundurmaktadır. Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Suriye ilgili karar tasarılarını veto etmesi Libya'ya benzer bir askerî müdahaleyi Suriye'de engelleme amacı taşımaktadır. Çinli yetkililere göre Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınacak herhangi

bir uçuşa yasak bölge kararı Batılı ülkeler tarafından Suriye’de de rejim değişikliğini zorlayacak bir askerî müdahale şeklinde yorumlanabilir. Bu yorumun da Çin’in geleneksel dış politika ilkesi olan dış askerî müdahale yoluyla rejim değişikliğine karşı olması politikasına aykırı olduğu ifade edilmektedir (Swaine, 2012). Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin ülkelerin rejimlerini değiştirmek gibi bir görevi olmadığını savunmakta; Suriye’deki çatışmaları Suriye’nin iç meselesi olarak nitelendirmektedir (Xing, 2012, s. 17). Ayrıca, Çin, Esed rejiminin dış müdahale ile yıkılmasından doğacak kaos yerine mevcut Esed rejiminin daha iyi bir alternatif olduğunu düşünmektedir (Zreik, 2019, s. 60). Zira, Suriye’de kaosu daha da artmasının bölgesel enerji arzını etkileyip Çin’in enerji güvenliğini tehdit edebileceği düşüncesi Çinli politika yapımcılar tarafından dile getirilmektedir (Evron, 2012). Özetlemek gerekirse, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Libya’ya yönelik alınan uçuşa yasak bölge kararının Kaddafi rejimine devrilmeye yönelik bir NATO operasyonuna dönüşmesi, Libya’daki Çin’in ekonomik ve politik çıkarlarının Libya’daki yeni rejim tarafından tanınmaması, Libya’da Kaddafi yönetiminin sonra kaos oluşması Çin’in Esed rejimine yönelik karar tasarılarını veto etmesi davranışını oluşturan faktörlerdir.

Suriye’de Esed rejimine karşı savaşan grupların içinde Çin’in kendi güvenliğine karşı tehdit olarak gördüğü Uygur militanların da olması Çin ve Esed rejimi arasında güvenlik ve istihbarat alanında iş birliği yapmasını sağlamıştır. DEAŞ’ın ve cihatçı örgütlerin Suriye’de iç savaştan yararlanarak toprak kazanması binlerce Uygur militanın DEAŞ safında savaşmak için Suriye’ye gitmesine neden olmuştur. Suriye’de eğitim gören ve savaşıp tecrübe kazanan Uygur militanların Çin’e dönmesi Çin için kâbus senaryosudur. Bu yüzden, Çin tarafından Esed rejimi, Suriye’de istikrarı sağlayabilecek ve terör örgütleriyle mücadele edebilecek meşru güç olarak algılanmıştır (Cafiero, 2020). Bu kapsamda, 2017 yılında Çin’in terörizmle mücadele kapsamında Tartus limanına özel kuvvetlerini gönderdiği şeklinde söylentiler çıksa da Çinli yetkililer bu söylentileri yalanlamışlardır (Calabrese, 2019).

Çin’in Suriye’de Esed rejimini korumasındaki başka bir motivasyon da Suriye’de Esed rejiminin yıkılmasının Esed’in yakın müttefiki olan İran’a zarar verebileceği düşüncesidir. Kuşak ve Yol Girişimi’nin bir

katılımcısı olan İran, Çin ile ekonomik ilişkilerini derinleştirmektedir. 2016 yılında Başkan Xi'nin İran'ı ziyaretinde konuşulan ve 2020 yılında imzalanan anlaşmaya göre Çin, İran'a 25 yıl içinde İran'dan petrol ve gaz akışının sabit akışı karşılığında 400 milyar dolarlık yatırım yapmayı taahhüt etmiştir (Fassihi ve Myers, 2021). İran rejiminin varlığını sürdürmesi Çin'in Basra Körfezi'nde ABD hegemonyasını dengeleme noktasında Çin için önemlidir (Evron, 2012).

Çin'in Suriye'deki ekonomik çıkarları Libya'daki kadar büyük değildir. 2010 yılı verilerine göre Çin ve Suriye arasındaki ticaret hacmi 2,48 milyar dolardır. Bu miktar Çin'in toplam dış ticaretinin yüzde 0,08'ine karşılık gelmektedir. Çin'in Suriye'de ithalatı sadece 40 milyon dolardır. Çin, Suriye'den petrol ve gaz ithal etmemektedir. İki ülke arasında kültürel ilişkiler de güçlü değildir. 1978'den itibaren Çin'den Suriye'ye toplam 131 öğrenci gitmiştir (Xing, 2012, s. 15). Yine de Çin'in Suriye'deki ekonomik ve politik çıkarlarını değerlendirirken enerji kaynakları konusunda sınırlı kalmamak gerekir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Suriye'nin Çin açısından önemini artıracak en önemli gelişmedir.

KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ VE SURİYE

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping 2013 yılında Kazakistan'da yaptığı konuşmada Çin'in eski İpek yolunu canlandırma amacıyla olduğunu açıklayarak Kuşak ve Yol Girişimi'nin temelini atmıştır. Kuşak ve Yol Girişimi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Deniz İpek Yolu olmak üzere iki ana parçadan oluşmaktadır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin'i kara yolu koridorları yoluyla Orta Asya, Rusya, Avrupa ve Güney Asya'ya bağlar; Deniz İpek Yolu, Çin'in limanlarını diğer deniz ve okyanuslardaki limanlara bağlama amacındadır (Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2015). 2021 yılı itibariyle Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılan ülke sayısı 140'ı bulmuştur. Çin'in bu girişim bünyesinde yaptığı yatırımların tutarı 200 milyar dolar olmuştur. Bu rakamın 2027 yılına kadar 1,2-1,3 trilyon dolar olması beklenmektedir (Chatzky ve McBride, 2020).

Orta Doğu da Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde ilgisini artırdığı bölgelerden biri olmuştur. 2013-2020 yılları arasında Çin, Orta Doğu ülkelerine yaptığı 155 milyar dolar değerindeki yatırımla Orta

Doğu'nun en büyük dış yatırımcısı olmuştur. 2013-2020 yıllarında Orta Doğu'ya gelen yabancı yatırımların yüzde 40'ı Çin kaynaklıdır. Çin'in Orta Doğu'ya yenilenen bu ilgisinden faydalanan alanlardan biri de Levant bölgesi olmuştur. Örneğin, İsrail'e yönelik Çin yatırımları 2005-2013 arasında 6 milyar dolar iken; bu rakam 2013-2019 arasında 10 milyar dolar olmuştur (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 1).

Levant'ın Çin için artan önemi Çin'in Doğu Akdeniz bölgesindeki limanlara olan yatırımları ile birlikte analiz edilmelidir. 10 Ağustos 2016 tarihinde Çin merkezli COSCO Shipping Corporation Limited, Yunanistan'ın Pire Liman Otoritesi'nin çoğunluk hisselerini 368,5 milyon dolara satın almıştır. 2008 yılından itibaren limanı işletmek için Pire Liman Otoritesi ile anlaşması bulunan COSCO böylece limanın sahibi olmuştur (Ma ve Peverelli, 2019, s. 51). 2015 yılında ise COSCO İstanbul'un Kumport limanının yüzde 65'lik hissesini 920 milyon dolara satın almıştır. COSCO, Kumport limanını hem Türkiye'nin mallarını ihraç etmesi için bir liman hem de kendisinin Akdeniz ticaretinde kullanacağı bir üs olarak geliştirmek istemektedir (Atli, 2017). Kumport limanının yanında, Quanzhou Belediyesi Dış İlişkiler Müdürü Wen Jinhui Çin'in Mersin Uluslararası Limanı'nın stratejik önemini farkında olduğunu ve yatırımlarını artıracığını söylemiştir (Daily Sabah, 2018). Türkiye ve Yunanistan haricinde Çin, İsrail'in Hayfa limanına 3 milyar dolarlık yatırım yapmıştır (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 2). Çin'in Doğu Akdeniz'de ilgisini yönelttiği başka bir ülke de Lübnan'dır. Beyrut ve Trablus limanları Çin'in Deniz İpek Yolu Projesi'ne katılmışlardır. Trablus Belediyeleri Birliği Çin'in İpek Yolu Uluslararası Ticaret Odası'na üye olmuştur. Lübnan-Çin Ekonomik Yapıları Başkanı Adnan Kassar, Çin'in İpek Yolu Uluslararası Ticaret Odası'nın Lübnan için 2 milyar dolarlık krediyi düşük faizlerle vermeye hazır olduğunu belirtmiştir (Rosiers, 2019, s. 200). Trablus limanında Çin'in teşvikleriyle Özel Ekonomik Bölge kurulmuştur. Pekin ayrıca Trablus limanının 25 km uzağında olan Mouawad havaalanını da geliştirme vaadinde bulunmuştur (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 3). Bütün bu gelişmeler Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Doğu Akdeniz limanlarını geliştirmeye önem verdiğini göstermektedir.

Trablus limanının Kuşak ve Yol Girişimi'ne katılması Trablus'un Suriye'ye yakınlığından ötürü Suriye için önemlidir. Bu limanın

Suriye'ye yönelik yardımın ulaştırılması ve Suriye ile deniz yollarıyla aktarma ticareti için stratejik bir merkez olma ihtimali vardır. Çinli yatırımcılar Trablus limanı ile Suriye'nin Humus kenti arasındaki kullanılmayan demir yolunu işletmeyi düşündüklerini açıklamışlardır (Calabrese, 2019).

Çin'in Doğu Akdeniz'de Suriye'nin Tartus ve Lazkiye limanlarını Kuşak ve Yol Girişimi'ne dâhil etme arzusu da vardır. Singapur Nanyang Teknoloji Üniversitesi S. Rajaratnam Uluslararası Çalışmalar Okulu Kıdemli Uzmanı James M. Dorsey, Çin'in Suriye'yi yeniden yapılandırma sürecinde yaptığı finansal yardımların ve yatırımların karşılığında Tartus ve Lazkiye limanlarına erişim izni isteyeceğini, şu an Lazkiye limanını elinde bulunduran Rusya'nın da buna karşı çıkmayacağını iddia etmektedir (Varan ve Kabakçı, 2020). 2019 yılında Esed Rejimi'nin Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Pekin ziyareti esnasında Suriye'nin Trablus limanına benzer bir şekilde Lazkiye limanında da Çinli şirketler için Özel Ekonomik Bölge yaratma isteğini dile getirmiştir (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 6). Fakat, Çin'in Tartus ve Lazkiye limanlarını Kuşak ve Yol Girişimi'ne ekleme çabalarının önünde bazı engeller vardır. Birincisi, Tartus ve Lazkiye limanları Çin'in geniş konteyner gemilerine hizmet verecek kadar derin değildir. İkincisi, Esed'i kurtarma bedeli olarak Rusya Tartus limanını 49 yıl boyunca donanması için bir üs olarak kullanma izni almıştır. Lazkiye limanı ise Suriye sahasındaki diğer bir ana aktör olan İran'ın Akdeniz bağlantısını sağlamak için Tahran yönetiminin kullanımına verilmiştir (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 2-3). Bu limanlarda Çin'in etkisini artırabilmesi Çin'in Suriye barış sürecinde ve Suriye'nin savaş sonrasındaki ekonomik yapılandırmasında oynayacağı role bağlıdır.

ÇİN'İN ARABULUCULUK ÇABALARI

Çin'in Suriye politikasını değerlendirirken Başkan Xi'nin 1 Temmuz 2016'da Çin Komünist Partisi'nin kuruluş yıl dönümünde yaptığı konuşmada ortaya attığı 'Çin Çözümü' kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Pragmatizm, açıklık ve kazan-kazan anlayışına bağlı olarak geliştirilen 'Çin Çözümü', Çin'in sadece kendi çevresindeki ülkelerin gelişmesi ve sorunlarıyla değil küresel sorunlara çözüm bulma amacıyla

ilgili ülkelerle ve sorunlu bölgelerle iş birliği yoluyla hareket edeceğini öne sürmüştür. Xi tarafından açıklanan bu yeni konsept, Deng Xiaoping'in 'Kapasitesini sakla, zamana oyna' konseptinden ayrılışı vurgulamaktadır (Kelly, 2017). Dışişleri Bakanı Wang Yi, 'Çin Çözümü' konseptini Çin'in dünyada istikrarı sağlamak için sorumluluk alıp bölgesel krizlerin çözümü için yapıcı rol oynaması şeklinde tanımlamıştır. Wang'ın bu tanımı, Çin'in bölgesel krizlerde inisiyatifi ele alacak şekilde aktif bir rol oynaması şeklinde yorumlanabilir (Stanzel, 2018). Çin, kendisine atfettiği küresel politikadaki bu yeni aktif rol çerçevesinde Suriye'deki diplomatik süreçte pozisyonunu güçlendirecek hamlelerin içinde olmuştur.

2015 yılında Suriye rejiminin resmî talebiyle Rusya Suriye'ye direkt olarak askerî müdahalede bulunmuştur. Çinli yetkililer, Rusya'nın Suriye müdahalesinin, Suriye rejiminin talebi üzerine olduğunu söyleyerek Rusya'nın Suriye'deki askerî varlığının meşru olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca, Çinli yetkililer Rusya'nın askerî müdahalesinin Suriye'de toprak kazanan DEAŞ ile mücadelede de önemli olduğu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, Suriye'de kalıcı çözümün ancak bütün tarafları bir araya getirecek politik bir süreç sonunda olacağını da vurgulamışlardır (Kaczmarek ve Jakobowski, 2016). Bu ifadeler, Çin'in Rusya'nın askerî varlığını meşru görmekle beraber geleneksel dış politika ilkesi olan askerî müdahalelere duyduğu çekinceleri göstermektedir. Ayrıca Esed rejimini askerî açıdan koruma işinin Rusya tarafından yapılması Çin'e Suriye'deki diğer taraflara da diplomatik açıdan ulaşabilme esnekliğini de tanımaktadır.

Rusya'nın Suriye sahasında askerî yükü üstlenmesi ve diplomatik alanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde sürekli engelleyici bir pozisyonda bulunması Çin'i uluslararası baskılara karşı korumada bir kalkan görevi görmektedir (Fung, 2018, s. 15). Çin ise, küresel diplomatik baskıyı ve Rusya'nın askerî müdahaleden dolayı Suriyeli muhaliflerde ve muhalefeti destekleyen ülkelerde oluşan kızgınlığı Rusya'ya yüklemekten memnun gözükmektedir. Kendisine Rusya'nın sağladığı bu esneklik sayesinde Çin, Suriye'deki taraflarla temasını sürdürmektedir.

2016 yılında Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Suriye muhalefetinden oluşan bir delegasyonu kabul etmiştir. Bu toplantıda, Çin tarafı ve Suriye

muhalefeti krizden çıkış yolunu ve Esed rejimi ve muhalefet arasında adil bir politik çözüm olasılığını tartışmışlardır. Çin Dışişleri Bakan Sözcüsü Hun Shunying, Suriye'deki tarafları çatışmasız bir yola sevk edecek ve müzakere yolunu açacak bir mekanizmanın kurulması gerektiğini söylerken, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu Genel Sekreteri Yahya Maktabi de muhalefetin Çin'i Rusya'dan ayırdığını ve Çin'in geçici hükümet kurulmasını sağlayacak politik çözüm yolunu açabilecek sürece katkıda bulunabileceğini ifade etmiştir (Zreik, 2019, s. 60). Suriye muhalefeti Çin'i, İran ve Rusya'nın aksine çatışmaya askeri açıdan dâhil olmadığı için konuşabilecek bir ortak olarak görmektedir. Çin ise, hem Esed'i Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde korumakta hem de Suriye muhalefeti ile diyalogunu sürdürmektedir. Çin'in bu esnek tutumuna başka bir örnek olarak, Çin'in, Esed'i korumak için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto gücünü kullandıktan 24 saat sonra Afrika ve Batı Asya'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhai Jun'un daveti üzerine Suriyeli muhalif gruplardan olan Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi'ni Pekin'de ağırlaması gösterilebilir (Sun, 2012).

Çin'in muhaliflerle temasını etkileyen bir başka faktör de Çin'in Suriye muhalefeti destekleyen Körfez ülkeleriyle kurduğu enerji ilişkileridir. 2018 yılında Çin'in enerji tüketimi 3.273,5 milyon ton olmuştur. Bu rakam dünya enerji tüketiminin yüzde 23,6'sına denk gelmektedir. Çin 2018 yılında 464,5 milyon ton ham petrol ve 81,9 milyon ton petrol ürünleri ithal etmiştir. Orta Doğu Çin'in petrol ithalatında yüzde 43,8'lik oran ile en büyük paya sahiptir (Zhang, 2021a, s. 3). Orta Doğu ülkelerinden Suudi Arabistan, Çin'in 36,07 milyar dolarlık petrolle en çok petrol ithal ettiği ülkedir. Suudi Arabistan'ı sırasıyla Irak, Umman, İran, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Yemen, Bahreyn ve İsrail takip etmektedir (Zhang, 2021b, s. 29). Bu listeye bakıldığında İran ve Umman hariç diğer ülkelerin Suriye'de rejim değişikliğini en çok destekleyen ülkeler olduğu görülecektir.

Çin, Suriye İç Savaşı'nda Esed'e Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde koruma sağlarken Körfez'den petrol ithal ettiği ülkelerle ilişkilerini sıcak tutmak istemektedir. 2012 yılının Şubat ayında Çin Dışişleri Bakanlığı, Mısır, Suudi Arabistan, Katar, İran, Ürdün, İsrail ve Filistin'e

Suriye konusunda görüşmeler yapma amacıyla diplomatik temsilciler göndermiştir (Sun, 2012). Çin, Suriye krizinde özellikle petrol ithal ettiği Suudi Arabistan ile temaslarına önem vermektedir (Zreik, 2019, s. 61). Bu temaslar Çin'in Arap dünyasına Suriye konusunda kendi pozisyonunu açıklamaya verdiği önemi göstermektedir. Çin, kendi pozisyonunu açıklarken Suriye konusundaki tutumunun, Esed rejimini korumaktan ziyade bir ülkenin rejiminin dış müdahale yoluyla değiştirilmesine karşı çıkmasından dolayı olduğunu iddia etmektedir. Çin, bütün tarafların uzlaştığı bir rejim değişikliğine karşı olmadığını söylemektedir (Xing, 2012, s. 19). Burada, Pekin yönetimi, Hüsnü Mübarek'in görevden ayrıldığı süreçte sergilediği tutumu örnek göstermektedir. Pekin yönetimine göre, Hüsnü Mübarek'in barışçıl bir şekilde görevden uzaklaştırılması ve Çin'in buna itiraz etmemesi Çin'in Arap dünyasında rejimleri korumak için değil uluslararası normları korumak için veto gücünü kullandığının bir göstergesidir (Choucair, 2013).

Çin, Suriye savaşından ötürü yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Suriyeli mülteciler için de para harcayarak insanî yardım konusunda ön plana çıkmak istemektedir. Bu kapsamda, 2017 yılının Ocak ayında Cenevre'de Birleşmiş Milletler binasında yaptığı konuşmada Başkan Xi Suriyeli mülteciler için 30 milyon dolarlık yardım sözü vermiştir. Bir ay sonra, Şam'ın Çin Büyükelçiliği ofisi Suriye Planlama ve İşbirliği Teşkilatı ile Çin'in iki kısım halinde 16 milyar dolar tutarında insanî yardımını içeren anlaşma imzalamıştır. Çin, Dünya Gıda Programı'na Ürdün'deki Suriyeli mülteciler için 1,5 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur. Ayrıca, Çin, Dünya Sağlık Örgütü'ne, Dünya Gıda Programı'na ve Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'ne Suriye'de gıda güvenliği ve sağlık hizmetlerinde kullanılmak üzere 1 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur (Calabrese, 2019). Bu yardımların yapılma nedeni Çin'in Esed rejimine desteğinden dolayı uluslararası arenada bozulan imajını tamir etme amacıyla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çin, diplomatik açıdan Suriye İç Savaşı konusunda sadece engelleyici bir tutum içinde bulunmamıştır. 2012 yılında, Arap Ligi'nin Suriye Özel Temsilcisi Lahdar İbrahimi Pekin'i ziyaret etmiş ve bu ziyarette Çin'in Suriye İç Savaşı'nı sona erdirmeye önemli bir rol oynayacağını

söylemiştir. Çin, İbrahimi'nin bu ziyaretinde Suriye İç Savaşı'nın sona erdirilmesi için dört maddeden oluşan kendi planını açıklamıştır. İlk madde, tarafları çatışmaları sona erdirmeye çağırılmaktadır. İkinci madde, tarafları, İbrahimi ile direkt görüşme yaparak politik geçiş dönemini formüle edecek temsilciler atamaya çağırılmaktadır. Üçüncü madde, uluslararası kamuoyunun ve Arap Ligi'nin İbrahimi'nin arabuluculuk çabalarını ve eski Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı altı maddelik barış planını desteklemesi gerektiğini içermektedir. Dördüncü madde, Suriye'ye insanî yardımın artırılması ve mültecilerin uygun alanlara yerleştirilmesi konularını kapsamaktadır (Boghani, 2012). Çin, bu öneriyle Suriye İç Savaşı'nda arabuluculuk çabalarına katkıda bulunmak istemiş; kendisini barış çabalarını destekleyen bir ülke olarak sunma olanağı yaratmıştır. Bu doğrultuda hareket eden Çin, 2016 yılında Suriyeli muhalifler ile Esed rejimi arasında diplomatik görüşmelerin yapıldığı Cenevre Konferansı öncesi görüşmelere aktif olarak katılmıştır. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Esed Rejimi Dışişleri Bakanı Velid Muallim'i Pekin'de konuk etmiştir. Kısa bir süre sonra da Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu Başkanı Halid Hoca'yı Pekin'de ağırlamıştır. Başkan Xi, 2016 yılının Ocak ayında yaptığı Suudi Arabistan, Mısır ve İran'ı içeren Orta Doğu gezisinde Suriye'deki çatışmaların politik bir çözümle sona ermesi gerektiğini vurgulamıştır (Rudolf, 2016). Pekin yönetimi, Rusya, Türkiye ve İran tarafından kurulan Astana Barış Süreci'ni Cenevre Süreci'nin bir tamamlayıcısı olarak tanımlamış ve desteklemiştir. Çin'in Orta Doğu Özel Temsilcileri Wu Sike ve Gong Xiaosheng Orta Doğu'da bölgesel aktörlerle bir araya gelmeye devam ederek ve politik çözümü taraflara kabul ettirmeye çalışarak mekik diplomasisine devam etmişlerdir (Calabrese, 2019). Çin'in Suriye'de çatışan tarafları sırayla Pekin'de ağırlaması, Çin'in Orta Doğu Özel Temsilcileri'nin bölgede aktif diplomasi uygulaması ve Başkan Xi'nin Suriye'de çatışan tarafların ana destekçileri olan Suudi Arabistan ve İran ziyaretlerinde Suriye'de politik çözümü desteklediğini söylemesi Çin'in Orta Doğu'daki bölgesel krizlerde kendisini bir aracı olarak konumlandırma çabasını göstermektedir.

SURİYE'NİN SAVAŞ SONRASI YENİDEN İNŞASINDA ÇİN'İN ROLÜ

Suriye'de 10 yıldır süren savaş ülkeyi harabeye çevirmiştir. 2011 ile 2018 yılları arasında Suriye'de savaş sebebi oluşan zarar 388 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, 2018). Suriye'deki evlerin yüzde 27'si yıkılmıştır (*The Toll of War The Economic and Social Consequences of the Conflict*, 2017, s. 29). 4,7 milyon Suriyeli komşu ülkelere gitmek zorunda kalmış; 570.000 Suriyeli savaşta ölmüş ve 2 milyon Suriyeli yaralanmıştır. Neticede, 2019 yılı itibarıyla Suriye nüfusu yüzde 20 oranında azalmıştır. Suriye nüfusunun yüzde 80'i harap edici koşullar altında yaşamak zorundayken, yüzde 30'u korkunç yoksulluk koşulları altında yaşamını sürdürmektedir. 2011 ve 2018 arasında Suriye'nin Gayri Safi Millî Hasılası yılda yüzde 12 oranında azalmıştır (Xinping ve Jiawei, 2020, s. 272). Birleşmiş Milletler eski Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura Suriye'nin yeniden inşasının maliyetinin 400 milyar doları bulacağı tahmin etmektedir (Rabat, 2019). Suriye'deki yıkımın boyutu ve yeniden yapılandırma maliyeti, Suriye'nin yeniden inşasının yüksek miktarda yatırımı gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Suriye'de, Fırat'ın doğu kısmı ve İdlib bölgesi dışında Beşar Esed yönetimi toprakların büyük kısmını ele geçirmiş görünmektedir. Suriye'nin yeniden inşasında yer alacak ülke ve şirketlerin dahli büyük oranda Esed'in seçimleri doğrultusunda şekillenecektir. Esed, ABD ve Avrupa'nın Suriye'nin yeni inşasında olmayacaklarını söylemiştir. Esed'in kendisine karşı savaşan muhalefete destek veren Türkiye ve Körfez ülkeleri şirketlerine de Suriye'nin yeniden inşasında yer veremeyeceği tahmin edilebilir. Rejime destek veren Çin, Rusya ve İran'ın Suriye'nin yeniden inşasında daha aktif yer alacakları beklenebilir (Cafiero, 2020). Şu an için Rusya ve İran'ın Suriye'de toplam yatırımlarının tutarının 7 ile 23 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Eğer bu miktar savaş sonrası dönemde de aynı şekilde devam ederse, Rusya ve İran'ın Suriye'nin yeniden inşası için gerekli olan tutarı Suriye'ye ulaştırması zor gözükmektedir (Burton ve ark., 2021). Bu yüzden Çin, Suriye için ekonomik açıdan daha çekici bir ortak olarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Suriyeli ve Çinli yetkililerin açıklamalarına bakıldığında

yeniden inşa (*i'adat al-'imar* إعادة الإعمار ; *jingji chongjian* 经济重建) terimi Suriyeli ve Çinli yetkililerin gelecekteki Suriye-Çin ilişkilerinden beklentilerini anlatan anahtar kelime olmuştur (Ghiselli ve Al-Sudairi, 2019).

Çin, 14,23 trilyon dolar değerinde Gayri Safi Millî Hasılası ile dünya ekonomisinin yüzde 13,04'ünü temsil etmektedir (Trading Economics, 2021). Çin'in büyük ekonomik gücünün farkında olan Suriyeli yetkililer de Çin'in savaş sonrasında Suriye'de oynayabileceği rolün bilincindedir. 2017 yılında Beşar Esed, Çin'in hiçbir istisna olmadan Suriye'nin her sektöründe varlık gösterebileceğini duyurmuştur (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 6). 2017 yılının Eylül ayında, Esed Rejimi'nin Çin Büyükelçisi İmad Mustafa, Çin'in Suriye'nin yeniden inşasında lider ülke rolünü oynayacağını iddia etmiştir. Mustafa, Suriye rejiminin Çinli şirketlere öncelik vereceğini söylemiştir (Sina News, 2017). Esed Rejimi Ekonomi ve Dış Ticaret Bakan Yardımcısı Basam Haydar da Suriye'nin Çinli şirketlere öncelik vereceğini tekrarlamıştır (Zreik, 2019, s. 63). 2019 yılında Esed Rejimi Ulaştırma Bakanı Ali Hammud, Çin'in Suriye Büyükelçisi Feng Biao ile bir araya gelerek Çin'in Suriye kıyılarındaki ekonomik varlığını güçlendirmeyi tartışmışlardır. Hammud, Tartus ve Lazkiye limanlarında deniz endüstri şehirleri inşası da dahil olmak üzere Çinli şirketlerin Suriye'de ulaştırma projelerine katılımını sağlayabilecek teşvik edici adımların Suriye rejimi tarafından atılacağını duyurmuştur (O'Connor, 2019). 2019 yılında Velid Muallim, Çin'e yaptığı ziyarette Çin'in Arap dünyasına yapacağını vaat ettiği 23 milyar dolarlık yardım paketinden Suriye için aslan payını almaya çalışmıştır (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 6). Esed Rejimi'nin Başkanlık Televizyon ve Medya Danışmanı Buseyna Şaban Suriye ve İran'ın olmadığı bir İpek Yolu'nun gerçek bir İpek Yolu olmayacağını iddia etmiştir (Calabrese, 2019). 2019 yılında Beşar Esed de Çinli bir televizyona verdiği röportajda Suriye'de çoğu bölgenin rejimin kontrolüne geçmesiyle beraber Çinli şirketlerin yeniden inşa projelerine dâhil edilmesi konusunun gündeme getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Esed, Suriye'nin Çin'e Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde altı proje önerdiğini ve Çin'den cevap beklediklerini de sözlerine eklemiştir (Chaziza ve Karsh, 2021, s. 6).

Çinli yetkililer de Suriye'nin ekonomik açıdan istikrara ulaşmasının Kuşak ve Yol Girişimi'nin Levant bölgesindeki gelişmesi açısından

öneminin farkındadır. 2016 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin'in Suriye konusundaki pozisyonunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki oturumda üç madde halinde açıklamıştır. Birinci madde, politik çözümü öncelemek; ikincisi, çatışmanın sempoamlarını ve temel sebeplerine çare bulmak; üçüncüsü, çözüm sürecinde çok yanlılıktan feragat etmemektir. 2019 yılında ise Bakan Wang Yi, Suriyeli mevkidaşı Velid Muallim ile yaptığı toplantıda Çin'in Suriye'deki sorunların çözümünde politik çözüme bağlılığını, anti-terör operasyonlarından taviz vermemeyi ve Suriye'nin dengeli bir şekilde yürütülecek yeniden ekonomik inşasına bağlılığını tekrar vurgulamıştır (Xinping ve Jiawei, 2020, s. 281). Çin Dışişleri Bakanı'nun söylemleri Çin'in Suriye'nin istikrara kavuşmasında ekonomik yeniden inşasının önemini kavradığını göstermektedir.

Çin, Suriye'de ekonomik varlığını kademeli olarak artırmaya başlamıştır. 2015 yılının Şubat ayında Suriye ve Çin ekonomik ve teknik iş birliği anlaşması imzalamışlardır. 2015 yılının Temmuz ayında da 150 Çinli şirket Suriye'de 40.000 Çinli işçiye Suriye pazarında iş imkanı sağlayan 2 milyar dolar değerinde yatırım yapmıştır. Ayrıca, Çin Suriye'deki sağlık sektörünü ıslah için hastane inşasını öngören 20 proje başlatmıştır. Çinli devlet şirketi China National Petroleum Corporation (CNPC) Suriye'deki petrol ve doğal gaz alanlarına yatırım yapmış ve hisse sahibi olmuştur. Batılı ülkelerin Suriye'ye petrol doğal gaz yaptırımlarını kınayan Çin, bu sektörlerin yeniden işler hale gelmesini amaçlayan yatırımlar yapmıştır (Zreik, 2019, s. 63). 2017 yılında, Çin-Arap Borsa Derneği Başkan Yardımcısı Qin Yong, Suriye'yi dört defa ziyaret etmiştir. Birçok Çinli şirketi beraberinde götürdüğü bu ziyaretlerin birinde, Qin, çoğu Çinli şirketin Suriye'ye yatırıma hazır olduğunu belirtmiştir. 2017 yılının yaz aylarında Pekin, Birinci Suriye'nin Yeniden İnşası Fuarı'na ev sahipliği yapmıştır. Bu fuara 1.000 civarında Çinli şirket katılmıştır. Çinli şirketler Suriye'de sanayi siteleri inşası için 2 milyar dolar tutarında yatırım sözü vermişlerdir. 2018 yılında Şam'da düzenlenen 60. Şam Uluslararası Ticaret Fuarı'na 200'den fazla Çinli şirket katılmıştır (Calabrese, 2019).

Çinli şirketler Suriye'nin dijital altyapısını inşa etmede de görev almaktadır. Neredeyse Çin devletiyle özdeşleşmiş Huawei, 2015 yılında

Suriye'nin telekomünikasyon ağlarını yeniden inşa sözü vermiştir (Cafiero, 2020). Huawei'in Mali İşler Müdürü Meng Wanzhou'nun Kanada'da gözaltına alınmasından sonra ABD'li yetkililer Huawei'in İran ve Suriye'ye uygulanan yaptırımlardan kaçınmak için Skycom Tech Co Ltd ve Canicula adlarında iki farklı şirket kurduğunu iddia etmiştir. Huawei, yaptırımlardan kaçınmak için Suriye'deki aktivitelerini Huawei Technology Ltd ve Canicula şirketleriyle yürütmektedir. Canicula'nın müşterileri arasında Suriye'nin en büyük telekomünikasyon şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketlerin biri, Güney Afrikalı MTN Grubu'nun sahip olduğu, Suriye ve İran'da faaliyet gösteren MTN Syria adındaki şirkettir. MTN'nin aynı zamanda İran'da şubesi olup MTN Irancell adıyla faaliyet göstermektedir. MTN Irancell, Huawei'in İran'daki ortağıdır (Stecklow ve ark., 2019). Bu bağlantı, Huawei'in Suriye'de başka bir şirket adı altında hâlâ faaliyet gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Çin ve Suriye arasındaki gelişen ekonomik ilişkilere rağmen bazı faktörler Çin'in Suriye'nin yeniden inşasına istenen düzeyde katılımını engellemektedir. Birinci faktör, ülkedeki güvenlik durumudur. Savaşın Suriye'de sona ermeye yaklaşmış olması çatışmaların sona erdiği anlamına gelmemektedir. Ülkede, Esed rejiminin kontrolü dışında Amerikan ve Türk askerleri alan kontrollerini sürdürmektedir. Çinli yatırımcılar, Suriye'de her an patlak verebilecek çatışma olasılığından dolayı Suriye'ye yatırım yapmakta tereddüt içinde olabilirler (Burton ve ark., 2021). DEAŞ, Suriye'de kontrol ettiği alanlardan yok edildiyse de hücresel yapılanma şeklinde varlığını sürdürmektedir. Dağılmış terörist grupların Suriye'deki varlığı 'yalnız kurt terörist saldırıları'nı olanaklı kılmaktadır. Pekin'in savaş sonrası Suriye'deki özellikle altyapı alanında aktif varlığı 'yalnız kurt terörist saldırıları' için kendisini kolay bir hedef haline getirebilir (Xinping ve Jiawei, 2020, s. 279). Suriye'nin Çin Büyükelçiliği, Çinli vatandaşlar için Şam'ın güvenliği konusunda uyarılar yayınlamakta; Şam dışında ülkenin diğer noktalarını ziyaret etmeyi ise yasaklamaktadır. Çin'in Northwest Üniversitesi Suriye Araştırmalar Merkezi'nde görevli araştırmacı Wang Jin, Suriye'nin güvenlik ortamının, yasal belirsizliklerin ve zorlu iş yapma koşullarının Çinli yatırımcılar için engeller oluşturduğunu iddia etmektedir (Ghiselli ve Al-Sudairi, 2019).

Bu noktada, Suriye'nin güvenlik konusunda kırılabilirliği Kuşak ve Yol Girişimi'nin sürdürülebilirliği için Çin'i farklı alternatifler aramaya itebilir (Rosiers, 2019, s. 204).

Çinli şirketlerin Suriye'de yatırımlarını güçleştiren bir başka faktör de Esed rejimine yönelik uluslararası yaptırımlardır. 2019 yılında ABD Kongresi'nde kabul edilen Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası, Suriye'de Esed rejimi ile ticarî ilişki kuran şirketlere yaptırım getirmektedir (ABD Kongresi, 2019). ABD ve Avrupa'daki yaptırımlardan sonra Esed rejimi uluslararası finansal sistemden dışlanmıştır. Bu dışlanmanın sonucu olarak Esed rejimi, dış ticaretinde dolar ve avro para birimlerini kullanamaz durumdadır (Xinping ve Jiawei, 2020, s. 277). Bu yüzden, Suriye'ye yatırım yapmak isteyen Çinli şirketler, Suriye ile ekonomik ilişkilerinde dolar ve avrodan farklı bir para birimi kullanma zorunda kalacak ve ABD tarafından yaptırımlara maruz kalmayı kabul etmiş olacaktırlar. Ayrıca, Esed rejimi ile yakın ekonomik ilişkiler altında olma görüntüsü Çin'in Batı ülkeleriyle olan ilişkilerine de zarar verme potansiyeli taşımaktadır. Böyle bir durumda Çin'in Suriye'nin yeniden inşasından ziyade yüksek miktarda ihracat ve ithalat yaptığı Batı ülkelerini önceleyeceği beklenebilir.

Söz konusu faktörlerin dışında, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde yaptığı yatırımların israf boyutunda olduğuna yönelik eleştiriler Çin yönetimini Çinli şirketlerin dış yatırımlarını şekillendirmede bazı kurallar ve yönlendirmeler hazırlamaya sevk etmiştir. Bu kurallar ve yönlendirmeler çerçevesinde Çinli şirketler dış yatırım yaparken değerlendirme çalışması, denetim ve kalite kontrol gibi unsurlara dikkat etmek zorundadır (Calabrese, 2019). Suriye'nin bu kriterler sebebi ile Çinli şirketlerden yatırım çekmesi biraz zor gözükmektedir. Öte yandan, Çin'in Suriye'deki ekonomik varlığının uzun vadede Suriye'nin ekonomik yapısına zarar vereceği yönünde argümanlar da vardır. Maliyet bakımından rekabet avantajı yüksek olan Çinli şirketlerin özellikle Suriye'deki altyapı sektöründe projelere katılması Suriyeli şirketlerin rekabet etmesini güçleştirecektir. Bu durum, Suriyeli yerel şirketlerin ve iş gücünün gelişmesini engelleyecektir (Xinping ve Jiawei, 2020, s. 279).

Bütün bu faktörler, Çin'in Suriye'nin yeniden inşasına katılımının Suriyeli yetkililerin beklediği ölçüde olamayabileceğini ortaya koymaktadır. Başkan Xi, Çin'in Suriye'nin yeniden inşasında kapasitesi oranında

dâhil olacağını açıklamıştır (Ghiselli ve Al-Sudairi, 2019). Bu açıklama Çin'in Suriye'ye ekonomik yatırımlarının ölçülü olacağını göstermektedir. Bu kapsamda, orta ve uzun vadede Çin'in Rusya ve İran ile iş birliği içinde Suriye'nin yeniden inşasına katılacağı fakat Suriye'ye büyük ekonomik kaynaklar ayırmaktan çekineceği öngörülebilir.

SONUÇ

2011 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturan 1973 numaralı kararda Çin ve Rusya çekimser kalmış ve kararın çıkmasına engel olmamışlardır. Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturma amacıyla alınan bu kararın Kaddafi rejimini devirmeyi hedefleyen bir NATO operasyonuna dönüşmesi Çin'e göre koruma sorumluluğu doktrininin kötüye kullanılmasıydı. Ayrıca, Çin, Libya konusunda gösterdiği bu jeste ne Libya'da Kaddafi sonrası rejim tarafından ne de Batı ülkelerinden yeterince karşılık gördüğünü düşünmektedir. Çin'in Libya'daki ekonomik ve politik çıkarları Kaddafi sonrası rejim tarafından tanınmamıştır. Bu yüzden, Çin, Esed rejimine yönelik benzer bir kararın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde çıkmasını Rusya ile birlikte karar tasarılarını veto ederek engelleme yolunu seçmiştir.

Çin, insanî müdahale kavramının rejimlerin dış askerî müdahale yoluyla değiştirilebileceği şeklinde yorumlanmasına karşıdır. Pekin yönetimi, Suriye konusunda verilebilecek bir tavizin geleneksel dış politikası olan ülkelerin iç işlerine karışmama doktrinine aykırı olacağını düşünmektedir. Bunun yanında Çin, Esed sonrası Suriye'de Libya benzeri bir güç boşluğu yaşanacağını düşünmekte ve Esed'i Suriye'de Çin için de zararlı olabilecek terör örgütleriyle savaşılabilecek tek otorite olarak görmektedir. Bu sebeple Esed'e yönelik desteğini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde sürdürmektedir.

Çin, Rusya'nın aksine Suriye'ye askerî müdahalede bulunmamış, Esed rejimini diplomatik düzeyde desteklemekle yetinmiştir. Çin'in bu politikası Çin'in Suriyeli muhalif gruplarla da temasını sürdürmesini sağlamıştır. Bu temaslar, Çin yönetiminin zaman zaman muhalif grupları Pekin'de ağırlamasını; böylece, Çin'in bölgede arabuluculuk yönünü ortaya koymasını sağlamıştır. Başta Suudi Arabistan olmak üzere Esed rejiminin gitmesini isteyen petrol ithal ettiği Körfez ülkeleriyle de

ilişkilerini bozmak istemeyen Çin, Suriye politikasının Esed rejimini korumakla ilgisi olmadığını ve ilkesel olduğunu açıklamak için bu ülkelerle Suriye konusunda diplomatik temaslarını sürdürmüştür. Suriye ile ilgili uluslararası süreçlere de dâhil olan Çin, Suriye sorununun politik bir çözümlle sonuçlanması taraftarıdır.

Çin'in Suriye ile olan ekonomik ilişkileri düşük olsa da Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te duyurduğu ve Çin gücünün dünyadaki projeksiyonu olan Kuşak ve Yol Girişimi'nde Suriye'nin rol oynayabilme potansiyeli vardır. Çin, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Doğu Akdeniz'de bulunan Yunanistan'daki, Türkiye'deki, İsrail'deki ve Lübnan'daki limanlara yatırım yapıp buradaki limanlarda hisse sahibi olmuştur. Suriye'deki Tartus ve Lazkiye limanları Çin'in Levant bölgesinde varlığını güçlendirecek coğrafi konumlarda bulunmaktadır.

Savaşta büyük yıkım gören Suriye, Esed rejiminin ülkede büyük oranda kontrolü sağlamasıyla yeniden inşa planlamalarına başlamıştır. Esed, Batı ülkelerinin ve muhalefete destek veren ülkelerin Suriye'nin yeniden inşasında rol almayacağını açıklamıştır. Bu açıklama geriye Çin, Rusya ve İran'ı bırakmaktadır. Bu ülkeler arasında ekonomik açıdan en güçlü olan ülke Çin'dir. Suriyeli yetkililer Çin'in Suriye'nin yeniden inşasında rol oynaması konusunda defalarca açıklamalarda bulunmuşlardır. Çinli şirketler de Suriye'deki ekonomik varlıklarını yaptıkları yatırımlarla artırmışlardır.

Bununla birlikte, Çinli şirketlerin Suriye'nin yeniden inşasına katılımını engelleyen faktörler de bulunmaktadır. Ülkede çatışmaların devam etmesi, Esed rejimi ile ekonomik iş birliğine giren şirketlerin yaptırıma maruz kalacak olması, Çinli şirketlere Çin yönetimi tarafından Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde yapılacak yatırımları sınırlayacak kurallar ve yönlendirmeler getirilmesi bu faktörler arasındadır. Çin yönetimi de Çin'in Suriye'nin yeniden inşasında rol oynayacağını belirtmiş ama yatırımlarının ölçülü olacağını sinyallerini vermiştir. Çin için Suriye'deki ideal çözüm Suriye'deki iç savaşın sona erip Suriye'nin politik bir çözüm altında istikrara ulaşması ve savaş sonrasında da Rusya ve İran gibi ülkelerle iş birliği dâhilinde Suriye'nin yeniden inşasını gerçekleştirerek Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Suriye'de ekonomik ve siyasî etkisini artırmaktır.

Kaynakça

- ABD Kongresi. (2019). *H.R.31 - Caesar Syria Civilian Protection Act of 2019*.
<https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/31/text>
- Akil, S., ve Shaar, K. (2021). *The Red Dragon in the Land of Jasmine: An Overview of China's Role in the Syrian Conflict*. Operations & Policy Center.
<https://opc.center/an-overview-of-chinas-role-in-the-syrian-conflict/>
- Atli, A. (2017). *Turkey seeking its place in the Maritime Silk Road*. Asia Times.
http://www.atimes.com/turkey-seeking-place-maritime-silk-road/?utm_source=The+Daily+Brief&utm_campaign=25f099527b-EMAIL_CAMPAIGN_2017_02_27&utm_medium=email&utm_term=0_1f8bca137f-25f099527b-21552319
- Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu. (2018). *Experts discuss post-conflict reconstruction policies after political agreement in Syria*.
<https://www.unescwa.org/news/experts-discuss-post-conflict-reconstruction-policies-after-political-agreement-syria>
- BM Güvenlik Konseyi. (2011). Taslak Karar S/2011/612, <http://digitallibrary.un.org/record/712064>
- BM Güvenlik Konseyi. (2012). Taslak Karar S/2012/77, <http://digitallibrary.un.org/record/720648>
- BM Güvenlik Konseyi. (2012). Taslak Karar S/2012/538, <http://digitallibrary.un.org/record/731938>
- BM Güvenlik Konseyi. (2013). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2118, <https://undocs.org/S/RES/2118>
- BM Güvenlik Konseyi. (2014). Taslak Karar S/2014/348, <http://digitallibrary.un.org/record/771366>
- BM Güvenlik Konseyi. (2014). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2139, <http://unscr.com/en/resolutions/2139>
- BM Güvenlik Konseyi. (2014). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2165, <http://unscr.com/en/resolutions/2165>
- BM Güvenlik Konseyi. (2015). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2209, <http://unscr.com/en/resolutions/2209>
- BM Güvenlik Konseyi. (2015) BM Güvenlik Konseyi Kararı 2235, <http://unscr.com/en/resolutions/2235>
- BM Güvenlik Konseyi. (2015) BM Güvenlik Konseyi Kararı 2254, <http://unscr.com/en/resolutions/2254>
- BM Güvenlik Konseyi. (2015). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2258, <http://unscr.com/en/resolutions/2258>
- BM Güvenlik Konseyi. (2016). Taslak Karar S/2016/846, <http://digitallibrary.un.org/record/844666>
- BM Güvenlik Konseyi. (2016). Taslak Karar S/2016/1026, <http://digitallibrary.un.org/record/850380>

- BM Güvenlik Konseyi. (2017). BM Güvenlik Konseyi Kararı 2393, <http://unscr.com/en/resolutions/2393>
- BM Güvenlik Konseyi. (2017). Taslak Karar S/2017/172, <http://digitallibrary.un.org/record/861103>
- BM Güvenlik Konseyi. (2017). Taslak Karar S/2017/315, <http://digitallibrary.un.org/record/1286373>
- BM Güvenlik Konseyi. (2017). Taslak Karar S/2017/884, <http://digitallibrary.un.org/record/1310864>
- BM Güvenlik Konseyi. (2018). Taslak Karar S/2018/321, <http://digitallibrary.un.org/record/1482033>
- BM Güvenlik Konseyi. (2018). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 2401, <http://unscr.com/en/resolutions/2401>
- BM Güvenlik Konseyi. (2019). Taslak Karar S/2019/756, <http://digitallibrary.un.org/record/3827934>
- BM Güvenlik Konseyi. (2019). Taslak Karar S/2019/961, <http://digitallibrary.un.org/record/3840524>
- BM Güvenlik Konseyi. (2020). Taslak Karar S/2020/654, <http://digitallibrary.un.org/record/3871168>
- BM Güvenlik Konseyi. (2020). Taslak Karar S/2020/667, <http://digitallibrary.un.org/record/3871735>
- Boghani, P. (2012). *Syria peace plans: China vs. United Nations*. The World. <https://theworld.org/stories/2012-11-01/syria-peace-plans-china-vs-united-nations>
- Burton, G., Lyall, N., ve Pauley, L. (2021). *The Limits on China's Role in Syria*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2021/06/the-limits-on-chinas-role-in-syria/>
- Cafiero, G. (2020). *China plays the long game on Syria*. Mei. <https://www.mei.edu/publications/china-plays-long-game-syria>
- Calabrese, J. (2019). *China and Syria: In War and Reconstruction*. Mei. <https://www.mei.edu/publications/china-and-syria-war-and-reconstruction>
- Chatzky, A., ve McBride, J. (2020). *China's Massive Belt and Road Initiative*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>
- Chaziza, M., ve Karsh, E. (2021). China in the Middle East: "Silk Road" to the Levant. *Middle East Quaterly*, (Bahar), 1-11.
- Choucair, S. (2013). *China's New Diplomacy towards the Middle East*. Al Jazeera Centre for Studies. <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/04/201341611204179344.html>
- Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2015). *Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1249618.shtml
- Daily Sabah. (2018, October 2). *China calls for more cooperation with Turkey to boost*

- "Belt and Road" project. <https://www.dailysabah.com/economy/2018/10/03/china-calls-for-more-cooperation-with-turkey-to-boost-belt-and-road-project>
- Evron, Y. (2012). *The Chinese Initiative on Syria: Beyond the Immediate Crisis*. The Institute for National Security Studies. <https://www.inss.org.il/publication/the-chinese-initiative-on-syria-beyond-the-immediate-crisis/>
- Fassih, F., ve Myers, S. L. (2021, March 27). China, With \$400 Billion Iran Deal, Could Deepen Influence in Mideast. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/03/27/world/middleeast/china-iran-deal.html>
- Fung, C. J. (2018). Separating Intervention from Regime Change: China's Diplomatic Innovations at the UN Security Council Regarding the Syria Crisis. *The China Quarterly*, 1-20.
- Gegout, C. (2020). China, Responsibility to Protect, and the Case of Syria From Sovereignty Protection to Pragmatism. *Global Governance*, 26, 379-402.
- Ghiselli, A., ve Al-Sudairi, M. (2019). *Syria's "China Dream": Between the Narratives and Realities*. King Faisal Center for Research and Islamic Studies. <http://www.kfcris.com/en/view/post/234>
- Kaczmarek, M., ve Jakobowski, J. (2016). *China on Russia's intervention in Syria*. Center of Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2016-01-19/china-russias-intervention-syria>
- Kelly, D. (2017). *The 'China Solution': Beijing Responds to Trump*. The Lowly Institute. <https://www.lowlyinstitute.org/the-interpreter/china-solution-beijing-responds-trump>
- Ma, Y., ve Peverelli, P. J. (2019). Strategic decisions in Chinese state-owned enterprises as outcome of the sensemaking of the CEO: the case of COSCO's emerging involvement in the Port of Piraeus. *Transnational Corporations Review*, 11(1), 50-64.
- O'Connor, T. (2019). *Russia Not Alone in Syria's West, China and Iran Are Also Moving in Near Sea*. Newsweek. <https://www.newsweek.com/russia-west-syria-war-china-iran-1404051>
- Rabat, L. (2019). *Who Will Rebuild Syria: Extremely Loud & Incredibly Close*. Modern Diplomacy. <https://moderndiplomacy.eu/2019/03/18/who-will-rebuild-syria-extremely-loud-incredibly-close/>
- Rosiers, D. P.-D. (2019). A Comparative Analysis of China's Relations with Lebanon and Syria. *Sociology of Islam*, 7, 189-210.
- Rudolf, M. (2016). *China's New Era of Diplomacy: Engaging in Syria*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2016/01/chinas-new-era-of-diplomacy-engaging-in-syria/>
- Sina News. (2017). *Syrian ambassador to China: Chinese companies will give priority to opportunities to participate in Syrian reconstruction*. <http://news.sina.com.cn/c/nd/2017-09-25/doc-ifymenmt6651586.shtml>
- Schichor, Y. (1979). *The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977*. Cambridge University Press.

- Stanzel, A. (2018). *Fear and Loathing on the New Silk Road: Chinese Security in Afghanistan and beyond*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/publication/new_silk_road_chinese_security_in_afghanistan_beyond/
- Stecklow, S., Dehghanpisheh, B., ve Pomfret, J. (2019). *Exclusive: New documents link Huawei to suspected front companies in Iran, Syria*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-huawei-iran-exclusive-idUSKCN1P21MH>
- Sun, Y. (2012). *Syria: What China Has Learned From its Libya Experience*. East-West Center. https://www.eastwestcenter.org/system/tdf/private/apb152_1.pdf?file=1&type=node&id=33315
- Swaine, M. D. (2012). *Chinese Views of the Syrian Conflict*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2012/09/13/chinese-views-of-syrian-conflict-pub-49378>
- The Toll of War The Economic and Social Consequences of the Conflict in Syria*. (2017). Dünya Bankası Grubu.
- Trading Economics. (2021). *China GDP*. <https://tradingeconomics.com/china/gdp#:~:text=GDP in China is expected,according to our econometric models>.
- Varan, G., ve Kabakçı, F. (2020). *Uzmanlara göre Çin Orta Doğu'da "borç diplomasisiyle" etkinliğini artırmak istiyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/uzmanlara-gore-cin-orta-doguda-borc-diplomasisiyle-etkinligini-artirmak-istiyor/1961689>
- Xing, Q. (2012). The UN Charter, the Responsibility to Protect, and the Syria Issue. *China International Studies*, 14–36.
- Xinping, Z., ve Jiawei, D. (2020). China's Involvement in Syria's Postwar Reconstruction Imperatives, Challenges, and Approaches. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 6(3), 267–285.
- Zhang, T. (2021a). Introduction. İçinde T. Zhang ve D. Wang (Eds.), *China-Gulf Oil Cooperation Under the Belt and Road Initiative* (pp. 1–7). Shanghai Jiao Tong University Press.
- Zhang, T. (2021b). The Belt and Road Petroleum Map and the Challenge of China's Energy Cooperation with B&R Countries. İçinde T. Zhang & D. Wang (Eds.), *China-Gulf Oil Cooperation Under the Belt and Road Initiative* (pp. 7–37). Shanghai Jiao Tong University Press.
- Zreik, M. (2019). China's Involvement in the Syrian Crisis and the Implications of its Neutral Stance in the War. *RUDN Journal of Political Science*, 21(1), 56–65.

BÖLGESEL GÜVENLİK VE DENGELEME ARAYIŞINDA KÖRFEZ ÜLKELERİNİN SURIYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Dr. Aytekin CANTEKİN

Basra Körfezi, Orta Doğu bölgesinde Hürmüz Boğazı ile Umman Körfezi'ne ve oradan Hint Okyanusu'na su yolu ile giriş ve çıkış yapılabilen deniz alanına verilen addır. Basra Körfezi çeşitli kaynaklarda İran Körfezi olarak da tanımlanabilmektedir. Körfez ülkeleri olarak Basra Körfezi'nde kıyısı bulunan ülkeler anlaşılmaktadır. Bu ülkeler Suudi Arabistan, İran, Irak, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn ve Umman'dır. Bu ülkelerden İran hariç diğerleri körfezin batı yakasında yer alırken İran körfezin tüm doğu kıyısına sahiptir.

Bu çalışmada Körfez ülkelerinden Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt ve Umman'ın 2011'den itibaren ortaya çıkan Suriye krizine yaklaşımları ele alınacaktır. Suudi Arabistan, İran ve Irak'ın Suriye krizine yaklaşımları bu kitap kapsamında ayrı çalışmalarda ele alınmıştır. Dolayısıyla Basra Körfezi'nde yer almalarına karşın söz konusu ülkelerin Suriye meselesine dönük politikaları bu çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır. Bu noktada şu hususu da belirtmek gerekir ki uluslararası politikada ve bu bölgeyi inceleyen akademisyenler arasında

Körfez ülkeleri tabiri tam da bu çalışmada incelenen ülkeleri kapsamaktadır. Suudi Arabistan, İran ve Irak daha geniş coğrafyalara yayılan ve daha kalabalık nüfuslara sahip ülkeler olarak dış politikaları çalışıldığında genellikle ayrı ayrı olarak ele alınırken ortak coğrafya ve tarih, nüfus ve iktisadi yapı benzerlikleri gibi faktörler Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn ve Umman'ın ortak başlık altında Körfez ülkeleri olarak tanınmasına ve incelenmesine yol açmıştır.

Bu çalışma kapsamında öncelikle Körfez ülkeleri tanıtılacak ve dâhil oldukları dikkate değer uluslararası örgütlerden söz edilecektir. Daha sonra sırasıyla Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn, Umman'ın Suriye krizine yaklaşımları incelenecek, en sonda sonuç ve değerlendirme kısmıyla çalışma tamamlanacaktır.

TARİHİ GELİŞİM, KÖRFEZ ÜLKELERİ VE ÜYE OLDUKLARI BAZI ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Körfez ülkelerinin konumlandığı Basra Körfezi coğrafyasının batısı, Arabistan yarımadasının diğer bölgeleri gibi uzunca bir süre Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybetmiş, kutsal toprakların da içinde olduğu bu coğrafyadan da çekilmek durumunda kalmıştır. Körfez ülkelerinin bulunduğu bölgenin büyük bölümü İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel olarak Orta Doğu'yu şekillendiren ve geleceğini etkileyen iki önemli gelişmeden söz etmek mümkündür. Bunlar, 1916 yılında Britanya ve Fransa arasında yapılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki topraklarının paylaşılmasını öngören Sykes-Pikot Antlaşması ile 1957 yılında açıklanan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Orta Doğu'daki çıkarlarını tanımlayan Eisenhower doktrini (Birdişli, 2017, s. 284-285). 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Pikot Antlaşması, Arap coğrafyasını kabile esasına ve sömürgecilerin çıkarlarına göre bölerek paylaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan Arap milliyetçiliği ve İngilizlerin bölgeden çekilmesi Körfez bölgesindeki çeşitli devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile sonuçlanmıştır. Eisenhower doktrini ise Orta Doğu'da azalan İngiliz etkisinin yerine ABD etkisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu

doktrin ile ABD ile anlaşılan bölge ülkeleriyle ekonomik ve askerî ilişki kurulması ve yardım yapılması öngörülmüştür. Eisenhower doktrini, Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisinin kırılması ve komünist ideolojinin engellenmesi amacıyla uygulanmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise bölgede ABD etkisinin ve askerî varlığının artırılması, diğer güçlerin bölgede etkisinin sınırlandırılması amaçları esas alınmıştır. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında ABD önderliğinde 1991'de yapılan birinci müdahale, 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik olarak gerçekleştirilen terör eylemleri ve sonrasında ABD'nin takip ettiği 'terörle savaş (*war on terror*) yaklaşımı' çerçevesinde yine ABD önderliğinde 2003'te yapılan ikinci müdahale ile 2010'lu yıllarda ortaya çıkan Arap Baharı olayları ve Suriye iç savaşı karşısında ABD'nin takip ettiği politikalar bu esasın değişmediğini, sadece uygulamalarda farklılıklar ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Bu çalışmada Suriye krizine yaklaşımları incelenecek olan Körfez ülkeleri, genellikle bir ailenin iktidarı elinde bulundurduğu göreceli olarak küçük toprak parçalarına sahip (Umman hariç tutulabilir) ülkelerdir ve monarşiler olarak yönetilmektedirler. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu'ya yönelik bölge araştırmalarında artış olsa bile, bölge üzerine yazılmış klasik sayılabilecek eserlerin Körfez ülkelerini göz ardı edebildikleri görülmektedir. Örneğin Palmer (2007) kitabında Körfez ülkelerini ele almamıştır. Körfez ülkelerinde iktidardaki monarşilerin başında bulunan liderler ve aile mensupları, ülkelerinin doğal kaynaklarından özellikle petrolden elde edilen geliri kendi kontrollerinde tutmaktadırlar. Bunu sağlayabilmek için, emir veya sultanın dışında önemli bakanlıklar ve yüksek kamu görevleri yönetici aileden kişilere tevdi edilmektedir (Owen, 2004, s. 51). Nüfusun çoğunluğu Sünni olan (Bahreyn hariç) bu Körfez ülkeleri açısından, Şii grupların takip edilmesi ve İran'ın faaliyetlerine karşı tedbirli olunması özel önem taşımaktadır. Ayrıca bu ülkeler, El-Kaide ve DEAŞ gibi monarşilere karşı tavırlarıyla bilinen radikal terörist grupların faaliyetlerinden de çekinmektedirler.

Bölge ülkelerinden Katar Devleti, 11.581 km²'lik yüz ölçümüne sahip, başkenti Doha olan, para birimi olarak Katar riyalinin kullanıldığı bir ülkedir. Katar'da kişi başı gayrisafi millî hasılanın 2021 yılı rakamlarıyla 97.000 ABD doları civarında olduğu tahmin edilmektedir. İngilizlerin

1971'de Basra Körfezi'nden çekilmesinden sonra 3 Eylül 1971 tarihinde diğer şeyhliklerle birlikte kurulan federasyona katılmış olsa da 1972'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Katar Şeyhi tarafından yönetilmektedir (Coğrafya Dünyası, 2022). Batı, kuzey ve doğusu Basra Körfezi suları ile çevrili bir yarımadadır. Ülkede yaşayan nüfusun 2,5 milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Diğer körfez ülkelerinde olduğu gibi dışarıdan göçen nüfusun fazlalığı, kendi vatandaşlarının sayısının azlığı nedeniyle geçmişte mikro bir devlet mi yoksa küçük devlet olarak mı tasnif edilmesi gerektiği tartışılmış olsa da (Karataş, 2020, s. 22) 2000'li yıllardan sonra ekonomik büyümesi ve diplomasi hamleleri sonucu bu husus artık tartışılmamaktadır. Suudi Arabistan ve BAE ile kara sınırı mevcuttur. Katar'ın dünya doğalgaz rezervlerinde Rusya Federasyonu ve İran'ın ardından üçüncü sırada bulunduğunu belirtmek gerekir.

Diğer bir bölge ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Abu Dabi, Dubai, Acman, Füceyre, Res'ül-Hayme, Şârîka, Ummül Kayveyn isimli yedi emirlikten oluşan federatif bir monarşidir ve 2 Aralık 1971 günü Britanya'dan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ülkenin başkenti ikinci büyük emirliği olan Abu Dabi'dir ve yüz ölçümü 83.600 km²'dir. BAE 10 milyon civarında bir nüfusa sahiptir ve kişi başı gayrisafi millî hasıla 60.000 ABD doları civarındadır. Para birimi olarak BAE dirhemi kullanılmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Suudi Arabistan, Umman ve Katar ile kara sınırı mevcuttur.

Kuveyt, 17.818 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir ve 4 milyondan fazla nüfusa sahiptir. 1961'de Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanmıştır. Kuveyt'te, 2021 yılı tahminlerine göre kişi başı gayrisafi millî hasıla 41.000 ABD dolarının üzerindedir ve ulusal parası Kuveyt dinarıdır. Kuveyt'in kuruluşundan itibaren Irak ile arasında başta sınır meseleleri olmak üzere sorunlar yaşanmıştır. 2 Ağustos 1990'da Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak, askerî bir harekâtla Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu işgalden sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çıkarılmasını ve işgalin sonlandırılmasını içeren kararlar kabul etmiştir. ABD önderliğindeki uluslararası koalisyon gerekli yığınaklanma ve hazırlıkları tamamladıktan sonra 16 Ocak 1991 tarihinde Çöl Fırtınası adı verilen harekâta başlamış ve Kuveyt'in işgali sonlandırılmıştır. Bu dönemden sonra Kuveyt'in takip edilen dış politika davranış

ve yaklaşımlarında söz konusu işgalin etkileri ve temkinli hareket tercihleri görülebilmektedir.

Başkenti Manama olan Bahreyn Krallığı, üç adadan oluşan 765 km² yüz ölçümüne sahip bir ada devletidir ve Bahreyn kelimesi Arapça'da 'iki denizin arasında' anlamına gelmektedir. 1971'de Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bir ada ülkesi olmasına karşın 1986'da kullanıma açılan Kral Fahd Geçidi ile deniz üzerinden karayolu ile Suudi Arabistan'a bağlanmıştır. Nüfusunun 2 milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir ve kişi başı gayrisafi millî hasıla 50.000 ABD doları civarındadır.

Umman Sultanlığı, Basra Körfezi'nin giriş çıkış bölgesi olan Hürmüz Boğazı'nın güney bölgesini de içine alan, ayrıca Basra Körfezi'nin güneyinde bulunan Umman Körfezi boyunca uzun kıyılara sahip, diğer Körfez ülkelerine kıyasla daha geniş yüz ölçümü bulunan bir devlettir. Umman 310.000 km²'lik bir yüz ölçümüne sahiptir ve 5 milyon civarında nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Umman'ın başkenti Maskat'tır ve ülkede kişi başı gayrisafi millî hasıla 30.000 ABD doları civarındadır. Sultanlık, Birleşik Krallık'tan 1970'de bağımsızlığını kazanmıştır ve para birimi Umman riyalidir. Umman Sultanlığı'nın Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen ile kara sınırı bulunmaktadır. Umman'da, diğer körfez ülkelerinin aksine nüfusun büyük çoğunluğunu göçmenler değil yerliler teşkil etmektedir.

Irak da dâhil olmak üzere Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (*Organization of the Petroleum Exporting Countries, OPEC*) içinde yer almaktadırlar. Bir uluslararası örgüt olan OPEC'in kuruluşunda Körfez ülkeleri başı çekmiştir. OPEC, 1960 yılında 10-14 Eylül'de gerçekleştirilen Bağdat Konferansı'nda Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ile birlikte Venezuela tarafından kurulmuştur. Uluslararası örgütün Kurucu Üye statüsündeki bu beş devlete daha sonraki dönemlerde Körfez ülkelerinden yeni katılımlar olmuştur. Katar, 1961 yılından itibaren OPEC üyesi olmuş iken üyeliğini 2019 yılı Ocak ayında sonlandırmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri ise 1967 yılında OPEC üyesi olmuştur ve üyeliği devam etmektedir (OPEC, 2022). Görüldüğü gibi İran ve Suudi Arabistan OPEC'e birlikte kurucu üye olmuşlar ve üyelikleri devam etmektedir. Basra Körfezi

bölgesi dünyada ham petrol üretimi ve ticareti açısından önemli olduğu gibi doğal gaz çıkarımı ve ticareti açısından da büyük paya sahiptir.

Körfez ülkelerinin üye oldukları bir diğer önemli örgüt Körfez İşbirliği Konseyi'dir. Basra Körfezi'ne kıyıdaş ülkelerden İran ve Irak hariç diğer altısı tarafından (Suudi Arabistan, Katar, BAE, Kuveyt, Bahreyn ve Umman) 1981 yılında kurulan bu örgütün asıl adı Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'dir (*Cooperation Council for the Arab States of the Gulf*, daha fazla kullanılan adıyla *Gulf Cooperation Council*, İngilizce kısaltması GCC, Türkçe olarak KİK kısaltması kullanılabilir). Körfez İşbirliği Konseyi'nin kuruluşunun 1979'da İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin sonrasına denk gelmesi bir tesadüf değildir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu ülkenin kendileri açısından taşıdığı siyasî önemden öteye Körfez ülkeleri, kendilerine doğrudan yönelik askerî güvenlik tehdidinin İran'dan gelebileceğini düşünmeye başlamışlardır (Albayrakoğlu, 2011, s. 103). Bunun dayanağı ise İran'ın kendi ülkelerinde yaşayan Şii nüfusun hareketleri yönlendirerek, Körfez ülkelerinde yönetimde olan aileleri ve monarşilerini ortadan kaldırmaya çalışacağı endişesi olmuştur ve bu endişe dolayısıyla Körfez İşbirliği Konseyi gibi daha önce yapmadıkları geniş bir işbirliğine yönelmişlerdir (Özmen, 2019, s. 6). 1979 İran İslam devrimi, Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını tetiklemiştir.

Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), ekonomi, ticaret, gümrük gibi alanlarda benzer düzenlemeler ve iş birliği yapmak, madencilik gibi alanlarda bilimsel ve teknik ilerlemeler sağlamak, bilimsel araştırmalar yapmak gibi daha çok ekonomi merkezli bir iş birliği anlayışı içinde kurulan bir teşkilattır. Konseyin resmî internet portalında yer alan son faaliyet 2017 Mart ayına aittir (The Portal of the GCC, 2022). Bu durum Körfez İşbirliği Konseyi'nin faaliyetlerinde 2017'den beri belirgin bir durağanlık olduğunu ortaya koymaktadır.

Körfez ülkeleri, 1945'ten beri faaliyette bulunan Arap Birliği veya Arap Ligi olarak adlandırılan uluslararası örgütün de üyesidir. Suriye Arap Cumhuriyeti de Körfez ülkeleri gibi Arap Birliği üyesiydi; ancak, iç savaşın başlaması ve şiddetlenmesiyle Katar'ın diğer üye devletler üzerindeki baskıları üzerine (Alrantisi, 2020, s. 203), 2011 yılı Kasım ayından bu yana Suriye'nin üyeliği askıya alınmış durumdadır.

Suriye’de yaşanan istikrarsızlığın başlangıç döneminde, Körfez ülkelerinin dış politika anlayışlarının tümü için yapılabilecek bir genelleme bulunmaktadır. Bu genelleme, Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin de etkisinde Suriye’de 2011 yılından itibaren görülen iç kargaşa ve merkezi hükûmete karşı farklı muhalif gruplar tarafından başlatılan ayaklanma veya isyan hareketlerine Körfez ülkelerinin kendileri açısından olumlu ve desteklenmesi gereken bir gelişme veya süreç olarak yaklaştıklarıdır. Bunun çeşitli nedenlerinden söz edilebilir ve bunlara değinilecektir. Ancak, önde gelen ve en önemli görülen gerekçenin, İran’ın Suriye üzerindeki etkisinin kaldırılabilir, en azından azaltılabilir olması umudu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Suriye’de başlayan kargaşanın Körfez ülkelerine, İran ile birlikte hareket eden Suriye yönetimini zayıflatmak, hatta devirebilmek konusunda bir imkân sağladığı düşünülmüş, ancak olayları veya gelişmeleri etkileme güçlerinin sınırlı olduğu belirtilmiştir (Hokayem, 2011, s. 1). Bu beklenti içinde, KİK üyesi devletlerin tamamı başlangıçta Suriye muhalefetini fiilen desteklemişlerdir. Bu karar, hesaba dayalı bir içerik taşımaktadır. Bu hesap, Suriye’de Esed yönetiminin devrilmesinin İran’ın Orta Doğu’daki etkisine güçlü bir darbe indirecek olmasıdır (Todman, 2016, s.1). Başlangıçta hep birlikte karar verilen ve uygulanmaya çalışılan bu politikanın ortaklaşa olarak devam ettirilemediği, hatta daha sonraki dönemlerde Körfez ülkeleri arasında, özellikle Katar ve diğerleri arasında, ciddi kampaşma ve hesaplaşmaların ortaya çıktığı görülmüştür.

Körfez ülkeleri açısından, Basra Körfezi’nin karşı kıyısında bulunan, geniş bir coğrafya ve nüfusa sahip, Şii İslami bir devrimi diğer ülkelere yaymaya çalışan İran’ın etkisinin kırılması büyük önem atfedilen bir konu olmuştur. Körfez ülkelerinin kendi ulusal ve bölgesel güvenlik kaygıları bu ana tehdide odaklanmıştır. Bu anlayış içinde Suriye krizini ele almaya başlayan Körfez devletlerinin süreç ilerledikçe farklı anlayışlara ulaştıkları ve birbirlerine karşı güvensizliğe düştükleri görülmüştür. Suriye krizinin ilerleyen sürecinde, özellikle Katar ve diğer Körfez ülkeleri arasında farklılıklar, iç ve bölgesel güvenlik kaygılarındaki değişimin de, en azından tehdit önceliklendirmesinde farklılaşmanın da bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu genel çerçeve içinde her devletin 2011’de başlayan Suriye krizine yaklaşımı tek tek ele alınacaktır.

KATAR'IN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Katar, özellikle 1995 ilâ 2013 yılları arasında dikkate değer bir iktisadi gelişme göstererek dünya çapında bir ekonomik güç hâline gelmiştir. Bu durum, genç ve küçük bir Körfez ülkesi olan Katar'ın uluslararası arenada aktif ve etkili bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Çavuşoğlu, 2020, s. 81). Katar, 2011 yılında Suriye'de başlayan ayaklanma hareketleri ve iç kargaşa karşısında, Esed rejimine karşı mücadele eden Suriye muhalefetine destek veren ve rejimin değişmesini isteyen ülkelerden biri olmuştur. Bu dönemde Körfez İşbirliği Konseyi üyesi devletlerin Suriye'de başlayan olaylar konusunda benzer politikaları takip ettikleri görülmektedir. Ayrıca Katar, Arap Ligi'nin o dönemde (2011-2012) dönüşümlü başkanlığını yapmasından istifade ile Suriye meselesinin diğer Arap ülkelerinin Suriye muhalefetine verecekleri destekle Araplar arasında çözülmesi için de gayret sarf etmiştir (Yüce, 2021, s. 131). Ancak daha sonra Arap Baharı sürecinin ilerleyen gelişimi ve bu olaylara yaklaşım konusunda ortaya çıkan Körfez ülkeleri arasındaki bölünme, bir tarafta Katar ile diğer tarafta Suudi Arabistan Krallığı ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) farklı dış politika anlayışları geliştirmelerine yol açmıştır.

Katar'ın, 2011'de Suriye'de rejim karşıtı politikalar uygulamak konusunda diğer Körfez ülkelerinden evvel inisiyatif aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle El-Cezire medya kuruluşunun, Arap Baharı olaylarının kamuoyuna aktarılmasında, yönetimler karşısında muhalifleri destekleyen yayınları dikkat çekmekteydi. Suriye'de meydana gelen olaylarda da El-Cezire aynı rolü oynamıştır ve Suriye rejimi bu durumdan Katar'ı sorumlu tutmuştur. Aslında Suriye rejiminin Katar tarafından ihanete uğradığını düşündüğü belirtilmektedir (Hokayem, 2011, s. 3). Çünkü 2011 öncesi Suriye'nin iyi müttefiklerinden ve yatırımcılarından başta geleni Katar'dır. Katar'ın Suriye'deki yatırımları 5 milyar doların üzerinde tahmin edilmekteydi. El-Cezire televizyonu, 2011'den itibaren başta Müslüman Kardeşler üyeleri olmak üzere Suriye muhaliflerine ve görüşlerine yer vermiş, ayrıca Suriye rejimine karşı Körfez İşbirliği Konseyi ve Arap Ligi içinde faaliyetlerde bulunmuştu.

Katar'ın ardından Suudi Arabistan ve BAE'nin de Suriye rejimi karşıtı muhalefeti destekleyen politikaları benimsedikleri belirtilmiştir.

Suriye krizine yaklaşımda başlangıçta benzer politikalar izleyen Katar ile Suudi Arabistan/BAE'nin aralarındaki farklılıkların zaman içinde giderek tamamen birbirine zıt, bir ötekine karşı politikaların benimsenmesi ve uygulanması sonucunu doğurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Katar'ın uyguladığı, Arap Baharı faaliyetlerinde Müslüman Kardeşleri destekleyen ve kendisini aktör olarak öne çıkaran farklı dış politikadan vazgeçmesi için 2014'te Suudi Arabistan önderliğindeki diğer Körfez devletleri tarafından yaklaşık sekiz ay süren bir ambargo uygulanmış; ancak karşılıklı verilen tavizlerle bu ambargo kaldırılmıştır.

Daha sonra ise başta Suudi Arabistan olmak üzere aralarında Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn gibi devletlerin olduğu çok sayıda Arap ülkesi, 5 Haziran 2017 tarihinde, Katar'la tüm diplomatik ilişkilerini kestiklerini ve ticarî ilişkilerini askıya aldıklarını duyurmuşlardır. Bu çerçevede, Katar diplomatlarının ülkelerini 48 saat içinde terk etmelerini, 14 gün içinde Katar vatandaşlarının ülkelerinden ayrılmalarını talep etmiş, ayrıca kendilerine ait kara, deniz ve hava sahalarının kullanımını Katar'a kapattıklarını duyurmuşlardır. Söz konusu Arap ülkelerinin bu tutumlarını savundukları gerekçe ise Katar'ın terörist olarak kabul ettikleri grupları finansal açıdan destekledikleri ve Katar destekli El-Cezire medya kuruluşunun terör gruplarını destekleyen yayınlar yaptığı iddiasıdır (Arslan, 2018, s. 76-77). Suudi Arabistan ve BAE'nin başını çektiği bu grup, Katar'ı Arap dünyası içinde izole ederek ve yalnızlaştırarak kendi politikalarına uygun şekilde kontrol altına almayı planlamıştır. Söz konusu grubun Katar'dan talepleri arasında Türkiye'nin Katar'da askerî mevcudiyetinin sonlandırılması da vardır. Katar ve Türkiye, genel olarak Orta Doğu coğrafyasında, özel olarak Suriye krizi konusunda birbirine benzer politikaları uygulamışlar, krizlere benzer çözüm önerilerini savunmuşlardır. Özellikle Katar'ın diğer Arap devletleri tarafından hedef alınması ve ambargo uygulanması dönemlerinde Türkiye'nin diplomatik, askerî vb. her türlü açıdan Katar'a büyük destek verdiği görülmektedir. 2017 ambargosu döneminde ABD'de Donald Trump yönetiminin başlangıçta Katar karşısında Suudi Arabistan'ı desteklemesi, aynı dönemde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşanan sorunlar, Suriye krizi konuları da dâhil olmak üzere Türkiye ve Katar'ın birbiriyle daha güçlü ilişkiler kurmasını teşvik etmiştir.

Görüldüğü üzere, 2014 ambargosundan sonra 2017 yılı Mayıs, Haziran aylarında Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin öncülüğünde çok daha kararlı ve sert tedbirler içeren ambargo ve dışlama politikası Katar'a karşı planlanmış ve devreye sokulmuştur. Katar, Suudi Arabistan'ın etkinliği ile kendisinin dışlandığı ve bu durum dolayısıyla prestij kaybettiğini düşündüğü OPEC üyeliğini 1 Ocak 2019 itibarıyla sonlandırmıştır. Bu gelişmelerle, Körfez ülkeleri arasında var olan bölgesel bütünleşmenin, Arap Baharı başlangıcı sonrası 2013'ten itibaren değişen güç dengesi nedeniyle bölgesel çatışmaya evirildiği değerlendirilmektedir (Çavuşoğlu, 2020, s. 83). Bu bölgesel çatışma 2020'lere yaklaştıkça şiddetlenmiş ve etkileri tüm bölge sorunlarında ve bölge ötesinde de özellikle ABD'yle ilişkilerinde hissedilir duruma gelmiştir. Bu çatışma ve rekabetin önemli sahnelerinden biri, aynı zamanda ayrışmanın tetikleyicilerinden biri ise aynı dönemde rejim güçleri ile farklı muhalif gruplar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı Suriye olmuştur.

Katar Devleti, Suriye krizinde baştan itibaren muhalif grupları siyasi, askerî, iktisadî ve insanî vasıtalarla destekleyerek rejimin devrilmesi için çaba göstermiştir. Ancak 2012 yılının son dönemlerinden itibaren dış finansal desteğin paylaşılması ve rejimin devrilmesinden sonra kurulacak düzen konusunda Suriye'deki muhalif gruplar arasında anlaşmazlık ve mücadeleler artmıştır. Bu dönemde özellikle Suudi Arabistan ile Katar arasında, Katar'ın genel olarak Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde, özel olarak Suriye'de daha radikal selefi grupları (örneğin özellikle Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren Ahrar El-Şam gibi) desteklediği (Todman, 2016, s. 3), bu grupların faaliyetlerinin ise Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki mevcut monarşi yönetimlerini ve rejimlerini hedef aldığı iddiaları sebebiyle gerilim artmıştır. Bu noktada, Katar'ın Suriye'de desteklediği grupların daha ılımlı, Suudi Arabistan'ın desteklediği grupların ise daha selefi olduklarına (Nuruzzaman, 2015, s. 239; Yüce, 2021, s. 135-136) yönelik değerlendirmeler de mevcuttur. DEAŞ'ın ortaya çıktığı ve kanlı eylemlerini gerçekleştirdiği bu dönemde dışarıdan destek alan muhalif grupların kendilerini ılımlı olarak dünyaya gösterme çabası içine girdikleri de bir vakiadır.

Katar'ın Türkiye ile birlikte desteklediği muhalif grupların genellikle Suriye'nin kuzeyindeki Sünni muhalifler olması, buna karşılık Suudi

Arabistan ve BAE'lerinin desteklediği grupların ise Suriye'nin güneyinde faaliyet gösteren Sünni muhalifler olması nedeniyle rejime muhalif gruplar arasında, kuzeyliler ve güneyliler ayırımından da söz edildiği olmuştur (Öztürk, 2020, s.290). Katar ile Suudi Arabistan/BAE arasındaki gerginlikler, Suriye krizinde desteklenen muhalif grupların zaman zaman birbirleriyle mücadelesine ve çatışmasına kadar varmıştır.

Bu gerilim Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn'in 2014 yılı Mart ayında Doha'daki büyükelçilerini çekmeleri ve Katar'a yönelik ilk ambargoyu uygulamalarına yol açmıştır. Bu girişim, söz konusu ülkelerin köktenci selefi gruplardan kaynaklanan kendi iç güvenlik endişeleri nedeniyle Katar'ın politikalarını değiştirmesi için yaptıkları bir zorlayıcı dış politika hamlesi olarak görülebilir. Bahsi geçen bu dönemde, Körfez ülkelerinin tamamında, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), o dönemde Obama liderliğinde İran'a yönelik uygulanan yumuşama politikası ve Suriye'deki inisiyatif almaktan kaçınan politikalarının ortaya çıkardığı hayâl kırıklığı da mevcuttur. İran, rejimi koruyabilmek için Suriye'ye büyük destek sağlarken, diğer yandan nükleer programı konusunda ABD ve diğer önemli görüşmecilerle müzakerelere devam etmektedir.

ABD'nin bölgeye yönelik ve Suriye'de arzu edilmeyen bu pasif tutumu ve İran'ın artan etkisi, Suudi Arabistan'ın Katar'a yönelik dışlayıcı politikalarını gözden geçirmesine ve ambargoyu kaldıracak bir uzlaşya varılmasına yol açmıştır. Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn büyükelçileri 2014 Kasım ayında tekrar Doha'ya dönmüşlerdir. Buna karşılık Katar, Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin bazı yöneticilerini ülkesinden göndermiş ve Mısır'ın yeni yönetimi ile irtibata geçmiştir. Bu durum, Katar ile Suudi Arabistan'ın Suriye'ye yönelik politikalarını tekrar uyumlaştırması ve rejim muhaliflerine desteğin koordine edilmesi imkânını sağlamıştır. Rejim muhaliflerine destek sağlayan diğer bölge ülkelerinin de katkısıyla ve muhalif grupların saldırılarıyla 2015 Mayıs ayında İdlib şehri rejimin kontrolü dışına çıkarılmıştır.

Muhaliflerin güçlenmesi ve dışarıdan sağlanan destek Suriye rejimini yeni arayışlara itmiş ve 2015 yılı Eylül ayında Rusya Federasyonu'nun askerî olarak rejim kuvvetlerinin yanında iç savaşa dâhil edilmesi sağlanmıştır. Rusya'nın çatışmalara dâhil olması güç dengesini ciddi biçimde etkilemiştir. Aynı dönemde dini istismar eden köktenci terörist

bir yapı olan DEAŞ, Suriye ve Irak'ta daha fazla güç kazanmaya başlamıştır. DEAŞ'ın ortaya çıkışı, özellikle Batılı güçlerin Suriye iç savaşında dikkatlerini DEAŞ'ın etkisinin azaltılması ve ortadan kaldırılmasına yönlendirmesine yol açmıştır. Bunun sebeplerinden biri DEAŞ'a katılma amacıyla, bir kısmı Batılı olmak üzere çok sayıda ülkeden gidenlerin olması ve örgütün varlığı sürdükçe kendi ülkelerinde de güvenlik sorunlarına yol açacağı endişesidir. 2011 ilâ 2015 arasında Irak ve Suriye'ye yaklaşık 100 ülkeden 25000 ile 30000 arasında yabancı savaşçı geldiği tahmin edilmektedir. Ayrıca DEAŞ'ın etkili olduğu coğrafyalar göçün en fazla yaşandığı coğrafyalar olmuştur (Karakoç Dora, 2021, s. 149-150). Bu bölgelerden ayrılan göçmenler, özellikle Avrupa'ya doğru yoğunlaşan mülteci akınının da ana kaynaklarından birini teşkil etmiştir. Batılı ülkeler, bu nedenlerle dikkatlerini DEAŞ'a yönlendirmişlerdir.

DEAŞ'ın etkisinin azaltılması bahanesiyle ABD'nin Suriye'de Bölücü Terör Örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG ile birlikte hareket etmesi, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak için Suriye'de 2016'dan başlayarak çeşitli operasyonlar (2016'da Fırat Kalkanı, 2018'de Zeytin Dalı, 2019'da Barış Pınarı, 2020'de Bahar Kalkanı gibi) icra etmesi, genel olarak Suriye'nin kuzeyinde özel olarak İdlib bölgesindeki istikrarsızlığın ortadan kaldırılması için Türkiye, Rusya ve İran arasında yaşanan Astana ve Soçi Mutabakatları gibi Suriye krizi ile ilgili son dönem gelişmeler, Katar'ın genel Suriye krizi politikasında büyük değişimler teşkil etmemiştir. Katar'ın Suriye krizi konuları dâhil Türkiye ile yakın ilişki ve iş birliği devam etmektedir.

BAE'NİN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

BAE'nin Suriye krizine yaklaşımı başlangıç döneminden itibaren Suudi Arabistan'inkine benzer şekilde cereyan etmiştir. Suriye'de 2011'de meydana gelen olaylar yoğunlaştıkça rejim karşısında muhalefeti destekleyen bir tutumu benimsemiştir. Fakat bu noktada bazı farklılıklara dikkat çekmek gerekmektedir. Bu farklılıklardan biri, Arap Baharı rüzgârı eserken Suriye olaylarından önce Bahreyn'de meydana gelen olaylar karşısında Suriye'nin sessiz kalmasından dolayı BAE'nin duyduğu ve Şam'a karşı saklamadığı memnuniyetidir. Farklılıklardan bir diğeri ise Arap Baharı hareketlerinin kendi ülkesinde de yaşanması

ihtimalinden duyduğu ürkme ile Suriye'deki olaylarda dâhil olmak üzere diğer Körfez ülkeleri ile konumlanmasındaki itidalli tavrıdır.

BAE, ilerleyen süreç içerisinde Katar'ın farklı bir aktör olarak yaklaşımını karşısında Suudi Arabistan ile uyumlu ve koordineli hareket etmiştir. 2014 yılında Katar'a uygulanan diplomatik yalnızlaştırma ve ambargoya dâhil olmuştur. 2014 yılı sonunda Katar'la tekrar diplomatik ilişki kurulması ve normalleşmeye iştirak etmiştir. Ancak BAE, Rusya'nın Suriye'de rejimi desteklemek üzere askerî olarak müdahalesine Suudi Arabistan'dan çok daha sıcak bir yaklaşım göstermiştir. BAE'nin dış işlerinden sorumlu devlet bakanı, kimsenin Rusya'nın, ortak düşman olan DEAŞ veya El-Kaide'yi bombalamasından rahatsız olmaması gerektiğini, belirtmiştir. BAE'nin Rusya'ya ılımlı yaklaşımında Şam üzerindeki İran etkisini azaltması umudu olduğu tahmin edilebilir. BAE'nin son dönemde Esed rejimi ile tekrar ilişki kurduğunu ve rejimin Arap Birliği'ne dönüşünü desteklediği ifade edilmektedir (Jibril, 2021, s. 188). 2022 başlangıcı itibarıyla, BAE'nin Suriye rejimi ile ilişkileri normalleştirme arayışında olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

BAE'nin Suriye krizine yaklaşımında, TSK'nın Suriye'nin kuzeyinde sınır güvenliği için gerçekleştirdiği operasyonlara gösterdiği sert tepkinin altını çizmek gerekir. Ayrıca BAE, Suriye ve Libya gibi çatışmalı bölgelerde Türkiye veya Türkiye'nin desteklediği grupların karşısında olan yapıları ciddi biçimde desteklemektedir. Bu politikanın tezahürlerinden biri bölücü terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG'nin içinde yer aldığı sözde Suriye Demokratik Güçleri'ne 2017'den itibaren sağladığı silah ve finans desteğidir (Jibril, 2021, s. 188). Nitekim bu ilişkinin ve desteğin bir sonucu olarak BAE, 2019 yılı Aralık ayında Türkiye'nin kırmızı bültenle aramakta olduğu PYD/YPG'nin sözde liderlerinden birini Abu Dabi'ye davet etmiş ve ağırlamıştır (Anadolu Ajansı Analiz, 2020). 2021 yılı sonundan itibaren BAE'nin Türkiye ile ilişkilerinde yaşanan ve yavaş ilerleyen yumuşama sürecinin bu destek faaliyetlerine bir etkisinin olup olmayacağı ilerleyen zamanda görülecektir.

KUVEYT'İN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Kuveyt, diğer Körfez ülkelerine benzer şekilde Suriye'de 2011 yılında başlayan çatışmalarda muhalifleri desteklemiş ve özellikle esnek mali

işleyişi sayesinde finansal destek sağlayan kişilerin faaliyetlerine göz yummuştur. Ancak, Suriye'deki çatışmaların Kuveyt içerisinde Sünni ve Şii gruplar arasındaki gerilimi artırması ve iç istikrarsızlık tehlikesi doğması, Kuveyt yönetiminin 2013 yılında bir yasa ile bahse konu grupların faaliyetlerine finansal desteğin yasaklanması ve sıkı takip edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu arada Kuveyt'in 2013 ve sonrası yıllarda Suriyeliler için yardım faaliyetleri konusunda Birleşmiş Milletler konferanslarına ev sahipliği yaptığını belirtmek gerekir. Bu konferanslarda ciddi miktarların Suriyelilere yardım amaçlı tahsisine çeşitli devlet ve kuruluşlar tarafından söz verilmiştir. Bu yardımlar arasında özellikle Körfez ülkelerinden tahsis edilen miktarlar da mevcuttur.

2014 yılında Mart ayında Katar'a karşı uygulanmaya başlanan ambargonun kaldırılmasında Kuveyt'in ciddi gayretleri olmuştur. Kuveyt Emiri'nin, Katar ve diğer Körfez ülkeleri arasında bir anlaşmaya varılması konusunda kişisel gayretinin başarılı olmasında ABD'nin arzu edilmeyen İran ile yumuşama ve Suriye'deki pasif tavrının yanı sıra İran'ın bölgede artan etkisinin de payı büyüktür. Kuveyt'in özellikle Suudi Arabistan üzerindeki çabaları 2014 sonunda sonuç vermiş ve Katar'a yönelik ambargo kaldırılarak bir uzlaşya varılmıştır.

Kuveyt, 2015 yılında ABD önderliğinde teşkil edilen DEAŞ karşıtı koalisiyona katılmıştır.

BAHREYN'İN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Bahreyn, Suriye krizi boyunca Suudi Arabistan ve BAE ile uyumlu politikalar takip etmiştir. Geleneksel olarak Bahreyn yönetiminin Suudi Arabistan ile ilişkilerini sıkı tutma politikası mevcuttur. Bu tespitite, Bahreyn'de nüfusun çoğunluğunun Şii, iktidarı elinde bulunduran monarşinin ise Sünni olmasının rolü vardır.

İran'da 1979'da İslam Devrimi gerçekleştikten sonra Bahreyn'de de rejim ithal edilmesi için çabalar ortaya çıkmış; bu çerçevede İran 1981'de Bahreyn monarşisini yıkmaya çalışmış ancak bu çabalar bastırılmıştır. Körfez ülkeleri arasında Arap Baharı'nın etkilediği ülkelere biri Bahreyn'dir ve 2011 yılında Bahreyn'de de muhaliflerin gösterileri meydana gelmiştir. Bunun neticesinde Bahreyn, Suudi Arabistan ile BAE askerlerinden oluşan ve KİK bünyesinde oluşturulan Yarımada Kalkan

Gücü'nden (*Peninsula Shield Force*) askerî yardım istemek durumunda kalmıştır (Jibril, 2021, s. 197-198, 214, 223-224). Bir adalar ülkesi olan Bahreyn'in tek karayolu bağlantısı Suudi Arabistan ile ve Bahreyn monarşisi, İran karşısında hassasiyetini Suudi Arabistan'ın ve diğer Körfez ülkelerinin desteği ile dengelemeye çalışmaktadır. Ayrıca Bahreyn'in 2015 yılında ABD önderliğinde teşkil edilen DEAŞ karşıtı koalisyonuna katılması da ülkenin dış politikasına dair önemli bir husustur.

Bahreyn'in Suriye krizine yaklaşımının Suudi Arabistan politikalarını takip etmek olarak tanımlanması abartılı olmayacaktır. Bahreyn, genel olarak dış politikasını bu temelde belirlemektedir. Ancak nüfusunun büyük çoğunluğunun Şii olması nedeniyle uygulamada dikkatli ve uluslararası arenada ön plana çıkmayan bir tutumu benimsemektedir.

UMMAN'IN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI

Umman, 2015 yılında ABD önderliğinde teşkil edilen DEAŞ karşıtı koalisyonuna katılmıştır. Ancak Suudi Arabistan önderliğinde Yemen'de yaşanan koalisyonuna dâhil olmamıştır. Yemen'deki bu koalisyonuna katılmayan tek Körfez ülkesi olmuştur. Umman'ın, Suriye konusunda diğer Körfez ülkelerinden ayrıldığı önemli bir husus da, Suriye rejimi ile diplomatik ilişkisini hep sürdürmüş olmasıdır. Bu itibarla Umman'ın, Suriye ile diğer Körfez ülkeleri arasında, ayrıca özellikle Suudi Arabistan ve İran arasında Suriye meselesine dair gayriresmî irtibat kanalı işlevi gördüğünü tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Körfez ülkeleri, 2010 yılı Aralık ayından itibaren Tunus'ta başlayan ve süratle bölgedeki farklı ülkelere sıçrayan Arap Baharı olaylarını ve sebep olduğu sonuçları endişeli olarak takip etmişlerdir. Bu endişelerine karşın Körfez devletleri, 2011 yılının Ocak ayından itibaren Suriye'de meydana gelen gelişmeleri ise mevcut Suriye rejiminin ortadan kaldırılması ve bölgede İran etkisinin azaltılabilmesi açısından başlangıçta ortaklaşa olarak bir fırsat şeklinde görmüşlerdir. Körfez ülkeleri, açıklanan bu sebeplerle Suriye'de rejime karşı mücadele eden ve 15 Mart 2011 tarihinden sonra silahlı isyana başladığı kabul edilen gruplara destek sağlamayı kendi çıkarlarına uygun bulmuşlar ve istisna olmadan

bu politikayı uygulamaya başlamışlardır. Bu politikanın uygulanmasında Arap Ligi dönem başkanı ve El-Cezire medya kuruluşunun merkezi olarak Katar'ın ciddi etkisi vardır.

İlerleyen dönemde Katar, Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt ve Bahreyn, Suriye iç savaşında farklı muhalif grupları destekleyen yaklaşımlarla bu politikalarını sürdürmüşler, ancak Katar'ın Suriye dâhil Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ne sağladığı destek ve diğer Körfez ülkelerinden bağımsız politikalar takip etmeye çalışması nedeniyle başta Suudi Arabistan olmak üzere BAE ve Bahreyn'de rahatsızlık oluşmaya başlamıştır. Bu durum söz konusu ülkelerin 2014 yılı Ocak ayında Doha'daki büyükelçilerini çekmelerine ve Katar'a ambargo uygulamalarına yol açmıştır. Ancak Kuveyt'in arabuluculuk çabaları ve Suudi Arabistan'ın ve ABD'nin o dönemde İran ile yakınlaşması ve Suriye'deki pasif tutumu nedeniyle yeni politikalar benimsemesi sayesinde 2014 yılı Kasım ayında ilişkiler tekrar normalleşmiştir. Hatta Suriye krizine yaklaşımda ortak politikalar geliştirilmesi ve desteklenen muhalifler konusunda bu ülkeler arasında koordinasyon artmıştır.

2014 ve 2015 döneminde Suriye'de rejim muhaliflerinin bazı başarılarına karşın İran'dan sonra Rusya Federasyonu'nun da rejimi sahada askerî olarak desteklemeye başlaması ve DEAŞ'ın güçlenmesi ve Batılı ülkelerin DEAŞ'la daha fazla ilgilenmeleri ile Suriye krizine yaklaşım konusunda Katar ile diğer Körfez ülkeleri arasındaki farklı anlayışlar tekrar ortaya çıkmıştır. Suriye krizine yönelik ortak tutum bir kez daha sona ermiştir.

Bu farklı anlayış ve yaklaşımlar giderek düşmanlığa varan gerginliğe dönüşmüş, 2017 yılı Haziran ayında Suudi Arabistan, Mısır ve BAE'nin başını çektiği çeşitli Arap devletlerinin Katar'a tekrar ve daha sert ambargo uygulamasına başlaması, diplomatik ve coğrafi ilişkileri kesmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir. Katar'dan talep edilen konular arasında Türkiye'nin askerî varlığının sonlandırılması da yer almaktadır. Katar ile Suriye krizi dâhil çeşitli alanlarda zaten işbirliği içinde olan Türkiye, ambargo ve diplomatik tecrit karşısında Katar'a tam destek vermiştir.

Körfez ülkelerinden Kuveyt, Bahreyn ve Umman krizin ilk yıllarında önceliklerini Esed rejiminin devrilmesi olarak belirlese de ilerleyen

yıllarda (bilhassa terör örgütü DEAŞ'ın Irak ve Suriye'de ciddi bir alan kazanması ile birlikte) önceliklerini DEAŞ ile mücadele konusuna vermiştir. Suriye'nin askıya alınan Arap Birliği üyeliğine tekrar dönmesi konusundaki girişimlere Körfez ülkelerinin bazılarının olumlu yaklaştığından söz edilmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında, Körfez ülkelerinin Suriye krizine yaklaşımlarının her biri için ayrı ayrı olmak üzere bölgesel güvenlik ve istikrar arayışı ile İran'a ve birbirlerine karşı dengeleme politikasına dayandığını ifade etmek mümkündür. Suriye krizinin başlangıcında İran'a karşı ortaklaşa olarak dengeleme yapmaya çalışan Körfez ülkelerinin 2013'ten sonra aynı zamanda birbirlerine karşı dengeleme yapmaya çalıştığı görülmektedir. Katar'a yönelik olarak Suudi Arabistan'la birlikte BAE ve Bahreyn'in uyguladığı 2014 ve 2017 diplomatik krizleri ve ambargoları, Suriye iç savaşında rejime karşı farklı muhalif grupların desteklenmesi gibi uygulamalar, karşılıklı dengeleme politikalarının icraata dönüştürülmüş şekli olarak değerlendirilebilir. Kuveyt ve Umman ise kendi iç istikrar ve güvenlikleri açısından Körfez bölgesindeki ülkeler arasında çatışmayı ve mücadeleyi değil istikrar ve güvenliği tercih etmektedirler.

Kaynakça

- Albırakoğlu, E.P. (2011). ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü. *Uluslararası İlişkiler*, 8 (31), 95-116.
- Alrantisi, M. (2020). *Ortadoğu Siyasetinde Orta Büyüklükteki Güç ile Küçük Devlet İlişkisi: Türkiye-Katar Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Anadolu Ajansı Analiz. (2020). Erişim Tarihi: 23 Ocak 2022. Yayın Tarihi: 21 Nisan 2020. Akdoğan, İ., Körfez'in Türkiye Karşıtı Politikalarında Yeni Sahne Suriye.
- Arslan, A. (2018). Basra'da Katar Açmazı. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1), 75-91.
- Birdişli, F. (2017). *Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik: Kavram, Teori ve Uygulama*. 3.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Coğrafya Dünyası. (2022). *Katar*. Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022, Katar - Coğrafi Özellikleri (coğrafya.gen.tr)

- Çavuşoğlu, E. (2020). From Rise to Crisis: The Qatari Leadership. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 81-109.
- Hokayem, E. (2011). *The Gulf States and Syria*. Washington: US Institute of Peace, PeaceBrief, No.116.
- Jibril, Z.A. (2021). *Threats and Balancing Strategies: A Comparative Analysis of Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and Bahrain Before and Since the Arab Uprisings*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Karakoç Dora, Z. (2021). Borders, Terror, and Immigration: The ISIS Case. *Security Issues in the Context of Political Violence and Terrorism of the 21st Century*, Editörler: H.Acar ve H.E.Deniş, Cambridge Scholars Publishing, 143-153.
- Karataş, İ. (2020). *The Role of Soft Power in Qatar's Foreign Policy*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Nuruzzaman, M. (2015). Qatar and the Arab Spring: Down the Foreign Policy Slope. *Contemporary Arab Affairs*, 8 (2), 226-238.
- OPEC. (2022). Erişim Tarihi: 23 Ocak 2022, OPEC : Member Countries.
- Owen, R. (2004). *State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East*. 3.Baskı, Londra: Routledge.
- Özmen, Y. (2019). *Körfez Arap İşbirliği Konseyi Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Gelişimlerinin İncelenmesi: Türkiye-KİK İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, S. (2020). Türkiye-Körfez Ülkeleri İlişkileri. *2023'e Doğru Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Karşısında Türk Dış Politikası*, Derleyen: Y.Sarıkaya, Ankara: TASAV Yayınları, 271-311.
- Palmer, M. (2004). *The Politics of the Middle East*. 2.Baskı, Belmont: Thomson Wadsworth.
- The Portal of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf. (2022). Erişim Tarihi: 28 Ocak 2022, The Portal of The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (gccegov.org)
- Todman, W. (2016). *Gulf States' Policies on Syria. CSIS Middle East Program Gulf Analysis Paper*, Washington: Center for Strategic&International Studies,
- Yüce, S. (2021). *Qatar: An Emerging Power in the Regional Order of the Middle East since 2010*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

SUUDİ ARABİSTAN'IN SURİYE'DEKİ SİYASÎ HEDEFLERİNE İLİŞKİN BİR GELECEK ÖNGÖRÜSÜ

Dr. Murat ÇELİK

Konumu itibarıyla bir taraftan Afrika, Avrupa ve Asya ile olan fiziki plakanın ortasında yer alırken petrol nedeniyle de ekonomik dünyanın merkezinde bulunan Arabistan Yarımadası, hem tarihî hem de mevcut şartlardan ötürü dünya siyaseti ve ekonomisinde büyük bir etkinliğe sahiptir.

Bugün Arabistan Yarımadası'nın büyük kısmı Necidli güçlü bir sülele olan Âl-i Suud tarafından idare edilse de bu durum yarımadaanın anlaşılmasını bulanıklaştırmamalıdır. Çünkü kısaca "Cezire" olarak adlandırılabilen bu büyük coğrafyadaki çok dinlilik, çok dillilik ve çok kültürlülük, ilişkileri karmaşık kılmakta, siyasetin tarihî vasfını güçlendirmektedir.

Arapların vatanı olan bu topraklar, kimi tarihin derinliklerinden gelen kimi de durumdan (*conjoncture*) kaynaklanan siyasî mücadelelerden ötürü bugün de dünyanın gündeminde yer almayı sürdürmektedir. 2010'lu yıllarda başlayan Suriye meselesi ise yarımadaanın ürettiği başka önemli bir gündem maddesini meydana getirmektedir. Suriye meselesi, konumunun yanı sıra karmaşık içeriği ve çeşitli tarafların dâhil

olmasıyla başka bir boyuta evrilmiştir. Bölgede meseleye dâhil olanlar kendi ajandalarına göre hareket ederken bilhassa Arapların meseleye ilişkin takındıkları tavırlarla aldıkları kararların arkasında köklü tarihî kabuller yatmaktadır.

Suriye meselesinde bölgedeki en önemli aktörlerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Petrolün bulunması, 1932 yılında kurulan Suudi Arabistan'ı hem Orta Doğu'da hem de dünya politikasında önemli figürlerden biri haline getirmiştir. Kuruluşundan itibaren Birleşik Krallık'ın yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri ile giriştiği ekonomik ve politik iş birliği, ülkenin failliğini güçlü bir hale dönüştürmüştür. Petrolün yanı sıra Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında hem kara hem hava hem de deniz yollarının kavşağında yer alması Suudi Arabistan'ı ayrıca uluslararası politikada fail olmaya zorlamaktadır.

Yukarıda anılan başat faktörlerden ötürü Suudi Arabistan'ın Suriye meselesinde geniş çaplı bir biçimde ele alınması zorunlu hale gelmektedir. Mevcut siyasi yönetimle ayrılık olsa da tarihten gelen zorunluluklar Suudi Arabistan'ı Suriye'de konum almaya ve politika geliştirmeye itmektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın konum almasının arkasında ve politik vasatının gerisinde ülkenin gelecek tahminleri [projection] bulunmaktadır.

Diğer politik alanlarda olduğu gibi Riyad'daki karar vericilerle diplomatik elitlerin Suriye konusunda da ülkelerinin selameti için zorlu yeni kararlar aldıkları ya da alacakları görülmektedir. Aldıkları kararların hem bölgenin kendileri için istikrarı hem de memleketlerinin güven ve refahıyla yakından alakalı olduğunu değerlendirilmektedirler. Bir yandan uluslararası eş zamanlılığa dâhil olmak, diğer yandan da ülkenin kendi iç işlerindeki düzeni korumak Suudi elitlerinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu yüzden çoklu etkileri ve alâkaları nedeniyle Suriye meselesi Suudi Arabistan'ın gündemindeki yerini korumayı sürdürmektedir.

Bu çalışmada Suudi Arabistan'ın geleceğine ilişkin Suriye'de alacağı muhtemel karar ve tavırlar üzerinde durulmakta, geleceğe yönelik tahminler, konuların tarihî arka planlarına atıfta bulunularak gerekçelendirilmektedir. Bunun için muhtemel kararlar ayrılmakta ve alınmalarına yol açacak sebepler nitelendirilmektedir.

KONUNUN TEORİK ÇERÇEVESİNE DAİR

Öncelikle konuya ilişkin temel kabul edilebilecek veri tabanları ile kataloglar taranmıştır. Taramada araştırmanın temel sorusunu oluşturan Suudi Arabistan'ın yakın gelecekte Suriye'de nasıl bir tutum belirleyeceğini tarihî perspektiften ele alan çalışmalara rastlanılamamıştır. Aşağıda sıralanarak kısaca atıfta bulunulacak olan çalışmaların konuyu dar kapsam içinde ve yakın dönemlerin gereklerine yönelik bir şekilde ele aldıkları değerlendirilmiştir.

Konuyla ilgili çalışmaların hemen hemen çoğunun güncel gelişmeler çerçevesinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Genellikle mevcut pozisyonların sebep ve sonuçları üzerinde durulmakta, genel değerlendirmelere yer verilmektedir. Oysa konunun güncel meselelerle ilgisi kurulurken tarihî serencamıyla birlikte değerlendirilmesinin yeni anlayışlara yol açacağı söylenebilir. Çünkü Suudi Arabistan'ın Suriye'deki konumunun uluslararası ilişkiler teorilerinden ziyade geçmişiyile alakalı olduğu değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Suudi Arabistan'ın Suriye'deki politikasını çok katmanlı ve ilişkilendirilmiş bir şekilde işleyen çalışmalardan çok yukarıda ifade edilen hususlara kısaca değinilen araştırmalardan bahsedilebilir. Bu çerçevede Joseph A. Kéchichian'ın gerek tek gerekse ikili olarak hazırladığı ve Suudi Arabistan'ın Suriye'deki pozisyonunu gelecek öngörülerinde değerlendirdiği çalışmaları muhakkak anılmalıdır. Konuyla alakalı çalışmaları dikkat çeken bir diğer yazar ise Yoel Guzansky'dir. Guzansky de gerek tek gerekse ikili çalışmalarında Suudi Arabistan'ın Suriye'deki yabancı güçlerle olan rekabetini tahlil etmektedir. Giorgio Cafiro ise Haliç temelinden ilerleyerek Suudi Arabistan'ın bölgedeki konumunu sorgulayan araştırmalar yapmaktadır. Gazeteci Rania Abouzeid'in haber yorumları Suriye'nin derinliklerinde gizlenmiş Suudi Arabistan'ın ifşa edilmesine odaklanmaktadır. Konuyla alakalı en dikkat çekici eser ise Sonoko Sunayama'nın doktora tezi olan "*Syria and Saudi Arabia: Collaboration and Conflicts in the Oil Era*" (2007) isimli çalışmadır. Çalışmada, Suudi Arabistan ile Suriye arasındaki tarihî ilişki, 1940'lı yıllardan başlayarak ele alınmakta, inişli çıkışlı devam eden sürecin arka planları irdelenmektedir.

Araştırmanın temel sorusu, Suudi Arabistan'ın yakın gelecekte Suriye'ye yönelik alacağı kararların neler olacağı ve bu kararların arka

planının hangi tarihî gerekçelere dayandırılacağına ilişkindir. Bu nedenle araştırmada yakın gelecekte Suudi Arabistan'ın Suriye ve Orta Doğu'da alacağı kararların tarihî kökleri olduğu genel kabulü üzerinden hareket edilmektedir. Dolayısıyla genel olarak bölgedeki Arapların ve özel olarak da Suudi Arabistan'ın ürettiği politikalarda tarihî olana dikkat ettikleri ya da vaziyetin böylesi hareket etmeye zorladığı düşüncesi hâkim kabulü meydana getirmektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın kararlarını hem uzak hem yakın geçmişinin şekillendirmekte olduğu, 1. Dünya Savaşı'ndan [1914-1918] sonra ortaya çıkan düzenle yakından alakalı bulunduğu ortadadır. Sonuçta çalışmanın sınırlarının yanı sıra hipotezi Suriye'nin yakın geleceğinde Suudi Arabistan'ın alacağı kararların tarihî kararlarla alakalandırılması gerektiği şeklindedir.

Araştırmalarda öne sürülen hipotezin anlaşılabilmesi için analojinin başat metotlardan biri olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu bakımdan konu, unsur, vaka veya nesnelere benzerlik ile farklılıklarının anlaşılmasında kıyasın etkin yollardan biri olduğu söylenebilir. Çünkü böylelikle konu edinilen her ne ise onun nitelik, nicelik ve diğer özelliklerinin anlaşılması mümkün kılınabilir. Dolayısıyla araştırmanın genel metodolojisini tarihî kaynaklardan elde edilen değerlendirmelerin çağdaş olgularla ilişkilendirilmesi oluşturmaktadır. Böylelikle hem mevcut gelişmeler geçmişteki kökleri ile irtibat kurularak tarif edilecek hem de geçmişteki benzer durumlarla ilişkisi kurulup konuya ilişkin kanıtlar meydana getirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda açıklanan yöntem söz konusu olduğunda öncelikle Suriye ve Suudi Arabistan'ın buldukları yörelerde çeşitli zamanlarda sorun haline gelmiş meseleler ana başlık şeklinde tespit edilmiştir. Daha sonra bu meselelerin tarihî kökleri ortaya çıkarılmıştır. Ardından makale ölçeğinde sınırları belirlenmeye çalışılan hususta bölge ve Suriye konularında meselelerin Suudi Arabistan tarafından nasıl algılandığı tarihî kanıtlarla dayandırılmıştır. Son olarak, geçmişten getirilenlerin yanı sıra üretilen yeni politikalarla Suudi Arabistan'ın hem bölge hem de Suriye'de alacağı kararlara yönelik bir öngörü geliştirilmeye çalışılmıştır.

ARABİSTAN'IN VE ARAPÇA'NIN SINIRLARI

Araplar Kimdir?

Orta Doğu'nun önemli aktörlerden biri olan Arapların tarihi, bölgenin tarihi kadar eskidir. İlk yazılı kaynaklarda isimleri bugünkü kullanımıyla geçmese de adlarını verdikleri topraklarda yaşadıklarına ilişkin sayısız kanıt mevcuttur. Akad, Asur ve İbrani kaynaklarında geçen 'Gindibu', 'Qidri', 'Aribi' kelimelerinin Arapları tanımladığı genel bir kabuldür. Bu kabulü destekleyici vesikalar ise bölgede yapılan kazılarda ortaya çıkartılan arkeolojik buluntulardır. Dolayısıyla Arapların bölgedeki varlığını tahmin edilen zaman diliminden çok daha öncesine götürmek mümkün görünmektedir (Hoyland, 2001).

Bölgenin kadim milletlerinden olan Arapların yaşadığı bölgelerin Ahd-i Atik'te de anıldığı anlaşılmaktadır. Hakimler 6:3-5, İşaya 60:6-7 veya Ezekiyel 27: 20-21'de görülebileceği üzere Arapların varlığına ilişkin çeşitli atıflarla karşılaşmaktadır. Bu durum Arapların öteden beri bölgede bir aktör oldukları civar kavimler tarafından bilinerek kayıtlara geçirildiğini göstermektedir. Keza hem Akad hem Asur hem de Ahemenidlerin zamanından kalan kayıtlarda Arapların bölgede önemli bir millet oldukları, ticaret başta olmak üzere oldukça hareketli bir topluluk olarak bilindikleri gösterilmektedir (Eph'al, 1984).

Rübü'l-hali, Dehna ve Nufud çölleri başta olmak üzere Hire, Lihye ve Yemame bölgelerinin yanı sıra yarımada'nın önemli merkezlerinde yapılacak yeni ve nitelikli araştırmalar Arapların tarihini daha da öteye götürülebilecektir. Yemen ve yarımada'nın kuzey bölgelerine dağıldıkları yerlerde yapılacak paleolitik, neolitik ve kalkolitik araştırmalar Arapların tarihine ilişkin görüşleri değiştirebilecektir. Böylelikle proto-Araplara ilişkin veriler ışığında Arapların kimler olduğuna dair yeni bir tanımlama yapılabilecektir.

San'a civarındaki bir köyde bulunan ve milattan sonra 3. yüzyıla tarihlenen bir epigraf, Arapların nasıl birbirlerinden haberdar olduklarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Yazıtta, Nizariler, Tanuhiler, Lihyaniler, Lahmiler, Nebatiler, Rummaniler, Gassaniler, Tayyiler, Tedmürilerle diğer kimi Arap memleketleri anılmaktadır (Schiettecatte ve Arbach, 2016).

Klasik dünyanın önemli aktörlerinden Yunan ve İranlılar tarafından Arapların takip edildikleri de bilinmektedir. Strabon'un [ö. 24] Coğrafya'sında, Pliny'nin [ö. 79] *Naturalis Historia*'sında [Doğa Bilimi] ve Batlamyus'un [ö. 170] Coğrafya'sında bölgeye dair bilgiler verilmekte, yarımada kabaca Arabia Felix [Bereketli], Arabia Deserta [çöl] ve Arabia Petraea [kayalık] olarak üç bölgeye ayrılmaktadır. Bu bakımdan bilhassa Yemen ve Petra bölgeleri başta Yunan tarihçi ve coğrafyacılarının ilgi alanları arasında yer aldığı zikredilmektedir. Zaten bu bölgelere erişen, buralarda seyahat ederek ticarî ilişkilerde bulunan kimselerin yöreye ilişkin bilgilere sahip oldukları da yine bu kaynaklarda yer almaktadır (al-Oboudi, 2015). Bundan ötürü yarımadanın dışında bulunan milletlerin ne Araplar ne de Arabistan hakkında bilgi sahibi olmadıkları söylenemez. Keza henüz yeterince araştırma yapılmamış olsa da kuzey doğu Arabistan yerlilerinin uzun deniz yolculukları ile hem Hindistan'ın batı hem de Afrika'nın doğu sahil bölgeleriyle ilişki içinde oldukları tahmin edilmekte, bu durum bugünkü Arapların ataları durumunda olana halkların, çevrelerindeki topluluklarla iletişim içinde olduklarını göstermektedir. Kısa tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere Araplar, Arabistan Yarımadası'nın bütün köşelerinde varlık göstermiş, eski kayıtlarda varlıkları belgelenmiş, civardaki milletlerle ilişki içinde olmuş, kendi yörelerine has bir kültür geliştirmiş, dillerini vatanları haline getirmiş ve kabileler halinde örgütlenmiş bölgenin en eski milletlerinden biridir.

Arabistan Neresidir?

Farklı teoriler olmakla birlikte takip edilebilen kanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Arapların anavatanı Arabistan yarımadasıdır. Anavatanları üç taraftan denizle çevrildiğinden yarımada olarak tanımlanmaktadır. Yarımada çeşitli coğrafi ve jeolojik formasyonlar nedeniyle şaşırtıcı derecede farklı iklimler görülür (Hitti, 1970: 10-13). Arabia Felix, Arabia Deserta ve Arabia Petraea farklı özellikler taşıdığından birbirinden farklı ekolojilere sahiptir. Arabia Petraea'da kar yağışı gibi düşük sıcaklık ve yağışlarla karşılaşılmasının yanı sıra Arabia Felix'te muson yağmurlarının [harif] yol açtığı bol yağış ve zengin tarımsal üretim kendini gösterir. Bu gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere her bir yapı farklı iklimlerin oluşmasına neden olmuştur. Necid 1000 metre yüksekliğinde bir yaylak, Hicaz'ın da Sina Yarımadası ile Yemen arasında Tihame adı verilen bir

çökme alanı olması bambaşka bir mikro iklimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu türlü mikro iklimlerin ise farklı kültürlerin gelişmesine yol açtığı bilinmektedir. Söz konusu bu farklılıklara Arapların yurtları olan Yemen'in yüksek yaylakları, Şam ve Halep'in harraları, Şam ve Diriye'nin çölleri ya da Anbar'ın bataklıkları eklenmektedir (Hitti, 1970: 78).

Bugün Arabistan'ın neresi olduğuna ilişkin bir soruya iki biçimde cevap verilebilir. Cevapların ilki siyasî sınırlarla ilgili olup cevap modern sınırlarla çizilmiş siyasî yönetimleri olan devletleri ayrı ayrı saymak şeklinde olacaktır. Bu nedenle bugünkü Arabistan için Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Yemen'in hükümlerini altındaki topraklara Arabistan denilebilir.

Yukarıdaki sorunun ikinci cevabıysa fiziki ve kültürel olup siyasî olarak çizilen sınırlarının daha ötesinde bir konuma karşılık gelmektedir. Bu bakımdan jeolojik olarak da Arabistan plakası denilen yapı Arabistan'ın fiziki sınırlarını açıkça göstermektedir. Anadolu plakasını batıya doğru sıkıştırmakta olan, Kızıldeniz ile Haliç'in deniz sınırlarını belirlediği bu jeolojik yapının kuzey sınırlarını ise Suriye oluşturmaktadır. Bu bakımdan fiziki Arabistan'ın sınırları kültürel Arabistan ile örtüşmekte, kuzeyde Suriye ovaları, batıda Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz, doğuda ise Mezopotamya ve Ahvaz'a kadar uzanmaktadır. Bu bölge Arapça'nın sınırlarına da karşılık gelmekte, Arapça bir başka açıdan "Tarihî Arabistan" da denilebilecek olan "Kültürel Arabistan"ı meydana getirmektedir. Öyle ki Tarihî Arabistan'ın İslam'dan çok önceleri meydana gelmiş büyük Arap göçleriyle yakın bir ilgisi bulunmaktadır.

Yukarıdaki ifade edilenlerden ötürü Arabistan'ı 19. yüzyılın sonunda siyasî niyetlerle belirlenmiş topraklarının dışında Arapların yaşadıkları yerler şeklinde belirlemek hem tarihi hem de kültürel bakımdan daha gerçekçi olacaktır. Dolayısıyla Arabistan'ı kuzeyde Şam'ın bereketli geniş düzlüklerinden güneydeki Hint Okyanusu'na, doğuda Mezopotamya sınırındaki Ahvaz'dan batıda Sina Yarımadası'na kadar uzatmak gerekir (Mackintosh-Smith, 2019, s. 19).

Arapça'nın İşlevi

Buldukları coğrafyalarda sıkı ya da gevşek siyasî yapılar kurmalarının yanısıra onları tanımlayacak en önemli özellikleri kuşkusuz konuştukları

dilleridir; bu bakımdan Arapça Arapların milliyet nişanelerindedir. Araplar buldukları coğrafyalarda farklı dinlere, mezheplere ve siyasî görüşlere mensup olsalar da onları birbirlerine yakınlaştıran en önemli şey konuştukları ve kökleri tarihin en eski çağlarına kadar götürülebilecek olan Arapça'dır. İşlevi bakımından Arapları millet haline getiren ve gerektiğinde farklılıkları önemsiz kılan dilleri, Arapların görünmeyen vatanıdır.

Ortak kültür kurumu olarak işlevini sürdüren Arapça, Araplar arasında bir tür amalgamdır. Bu özelliğini ise tarih boyunca farklı coğrafyalarda geliştirdikleri lehçelere rağmen Arapların köklerdeki beraberliklerinden almaktadır. Pers ve Bizans zamanlarından çok daha önce Arapça iki merkezini güney ve kuzey Araplarının yaşadığı yerlerde inşa etmiş olsa da bu merkezler tarihin sahnesinden çekilince yeni merkezler Rubü'l-halı'den Suriye'ye kadar uzayan çöl olmuştur. Bu bakımdan çöl fasih Arapça'nın yurduna dönüşmüştür.

Çölde doğa ile korunaklı bir durumda yaşayan Araplar ses ve kelime varlıklarını korumuş, dolayısıyla bu özgünlük ve korunmuşluk semai bir metot ile edebî Arapçanın inşası ile sonuçlanmıştır. Etkinlik ve etkisi civar bölgelere yine çöldeki Arapça'dan sirayet etmiştir. Çöl, böylece Arapça'nın merkezi haline gelmiş, bir dil akademisi hüviyetine dönüşmüştür. Dil, şiir ile nesep ve lügat ilimlerinin tesis edilmesine yol açarak Arapların entelektüel metodolojilerini teşekkül ettirmiştir. Bu icat ise çölün Arapça'nın vatanına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.

SUUDİ ARABİSTAN'IN SURİYE POLİTİKASINA İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER

Genel Çerçeve

Suudi Arabistan'ın geçmişten getirdikleriyle gelecekte beklenen halinde oldukları arzularının temelinde aslında iki görüş, iki yaklaşım ya da iki yorum yatmaktadır. Fikirden fiile geçen bu iki kanalın birbiriyle mücadelesi bugünkü Arabistan'da da şekillendirmektedir. Bir taraf geçmişten getirdiklerini diri tutmak niyetindeyken diğer taraf yeni yollar aramak hedefine yönelmiş bulunmaktadır (Yamani, 2008, s.144).

Suriye başta olmak üzere çevresindeki siyasî ve ekonomik gelişmelerle ilgili olması, Suudi Arabistan için bir tercih olmaktan öte bir

zorunluluk olarak tanımlanabilir. Zorunluluklar ise yönetici elitleri yeni politikalar üretmek zorunda bırakmaktadır. Çünkü hem Orta Doğu'daki memnuniyetsiz halk kitlelerinin etkinliği hem İran'ın yakın çevredeki Şii toplulukları mobilize hale getirmesi hem de Müslüman Kardeşler gibi politik figürlerin yaygın etkileri Suudi Arabistan'ı politikalarını titizlikle üretilip uygulamaya mecbur bırakmaktadır. Orta Doğu'daki genel görüntü yukarıdaki izahların bir benzeri olmakla birlikte bilhassa sıcak alanlardaki kayganlık Suudi Arabistan'a, mesela Suriye'de karşı karşıya kaldığı durumdaki gibi hem iç hem de dış politik figür ve katmanları kullanma becerisini kazandırmaktadır.

Abdülaziz bin Abdurrahman [ö. 1953] zamanında da Suriye toprakları Arabistan'ın doğal bir uzantısı olarak kabul edilmiştir. 1922 tarihli Muhammara Anlaşması ile Suudi Arabistan'ın Irak ve Kuveyt ile olan sınırları çizilirken Suriye ile olan sınırlarının belirsizliğini koruması biraz da bununla ilgilidir. Abdülaziz bin Abdurrahman İngilizlerle yaptığı müzakereleri Suriye topraklarının Arapların doğal vatanı olduğunun bilinciyle sürdürmüştür. Kendilerine yakın görünen İngilizlerin Haşimi idaresine yönelik yakınlıklarının farkında olan İbn Suud, Ürdün ile Irak arasındaki doğal bağlantıyı keserek ilerideki muhtemel İngiliz müdahalelerine mâni olmak istemiştir. Böylelikle bir yandan Haşimi tehlikesini bertaraf etmeyi, diğer yandan da kabilelerin otlak olarak kullandıkları Suriye topraklarını elde tutmayı planlamıştır. Fakat bu durumu sezen İngilizler 1923'teki Kuveyt Anlaşması ile İbn Suud'u bu planından vazgeçirmek zorunda bırakmıştır. Esnek bir politikacı olan Abdülaziz bin Abdurrahman da bu konuyu 1925'teki Bahra ve Hadda anlaşmalarında tekrar gündeme getirmiş olsa da bağlantının kapanmasına isteksiz bir şekilde razı olmuştur (Vasiliyev, 1995, s. 316; Alangari, 1998, s. 214-215).

Yukarıda kısaca işaret edilen değerlendirmelerden ötürü Suudi Arabistan için Suriye meselesi dikkatle takip edilmesi gereken bir husustur. Özellikle zamanla Abdülaziz bin Abdurrahman'ın tarihî rakiplerinden biri haline dönüşen Haşimiler ve onların uzak ilişkilerinin varlığı ve politikaları Suudi Arabistan'ı her zaman yakından ilgilendirmiştir. Abdülaziz bin Abdurrahman hayatı boyunca başına gelen ve geleceğini tahmin ettiği tüm problemleri ustaca savuşturmuş olsa da bugün iktidardaki oğlu Selman bin Abdülaziz ile torunu Muhammed bin Selman,

Haşimilerin tavırlarını her zamankinden daha dikkatli bir şekilde takip etmek zorundadır. Zira Haşimilerin Abdülaziz bin Abdurrahman zamanındaki en önemli manevraları Ürdün'ü kurarak Vadi-i Sirvan ile Necid-Suriye bağını kesmek olmuştur. Bu bakımdan Riyad yönetimi öteden beri Suriye'de Haşimi etkisini kırma yolunda bir politika izlemiş, mesela 1949'da Suriye'deki darbeyi de sırf bu yüzden desteklemiştir (Keynough, 2016, s. 63-64).

Suudi Arabistan'ın kuruluşunun üzerinden yüzyıl kadar geçmiş olması bölgeyi farklı ajandaların gündemi haline getirmiştir. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Suriye'deki politika değişikliğini sadece klasik beklentilerle anlamaya çalışmak yetersiz kalabilir. Stratejilerdeki değişiklik ile birlikte diplomatik araçlarda çeşitliliğe gitmesi Suudi Arabistan'ı hem soyut hem de somut bakımlardan tek düze bir ülke olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bahsi edilen çeşitlilik bir yandan ülkeyi yöneten Suudi klanının değişen şartlara uyumunu mümkün kılarken diğer yandan ülke içindeki her bakımdan farklı beklenti ve politik gündemleri bulunan grupların gündemlerinin etkilenmesine de neden olmaktadır. Ancak bugün için Suudi Arabistan'daki en önemli gündem maddelerinden birini İran'ın politik müdahaleleri oluşturmaktadır.

Suudi Arabistan'ın Suriye'ye ilişkin sürdürdüğü politikalarının arkasında İran ile olan rekabet halinin önemli bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Pek çok alanda sürtüşmelere ve karşılıklı restleşmelere neden olan Suudi Arabistan ile İran anlaşmazlığı uygun olan tüm coğrafyalarda kendini tekrar tekrar gösterirken Suriye bu tekrarlardan sadece birini meydana getirmektedir. Dolayısıyla Suriye, Suudi Arabistan-İran restleşmesinin kuzeydeki ayağını oluşturmaktadır. İran, bölgedeki tarihî varlığını bir yandan güneyden Husiler aracılığıyla, kuzeyden de Suriye ile hatırlatmaktadır. Böylelikle İran önemli su ve ticaret yolları üzerindeki kısmi egemenliğini [domination] güvence altına almak isterken diğer yandan Akdeniz'de bir çıkış yolu oluşturmanın adımlarını atmaktadır. İran'ın hem güney hem de kuzeydeki siyasî ve askerî girişimleri Suudi Arabistan'ın doğal coğrafyasında ve politik etki alanında olması nedeniyle önemli kırılımların yaşanmasının beklenmesine yol açmaktadır.

Suudi Arabistan doğrudan seslendirmese de İran'ın bir mücadele alanı olarak Suriye'yi kendine sath olarak inşası bölgeyi gelecek için bir

zemin olarak görmesiyle alakalandırılmalıdır. Çünkü İran, olası bir yönetim değişikliğinde çoğunluğu Sünni mezhebine mensup olan Suriyelilerin kuracağı yeni siyasi yapının Şii İran'a muhalif olmakla kalmayacağını, kabile bağları da olan Suudi Arabistan'la yakınlaşacağını tahmin etmektedir (Sadjadpour, 2013).

İran'ın Suriye'deki müteceviz politikalarına karşın kendi uzun erimli politikalarını gerçekleştirmek için muhalefeti desteklemeyi sürdürse de bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisizliği, Orta Doğu'daki aktörlerin Suriye konusundaki yavaş ancak istikrarlı bir biçimde görüş değiştirmeleri Suudi Arabistan'ı da fikir değiştirmek zorunda bırakmıştır. Bu durumda ilkin Suudi Arabistan İran'ın Şii hilaline benzer bir girişimle 'Kabile Hilali' ile cevap verebileceğine ilişkin öngörülerde bulunulabilir (Dukhan, 2015). Bu bakımdan kabile politikasını er geç Suudi Arabistan'ın politik enstrümanları arasında görüleceği söylenebilir. Zaten Muhammed bin Selman'ın 'de facto' olarak ülke yönetiminde aldığı siyasi, ekonomik ve kültürel kararlar da bu öngörüğü destekler niteliktedir. Bu bakımdan Suriye konusundaki muhtemel politika değişikliklerinin geniş perspektiften okunmaya ve anlaşılmaya çalışılması bir zorunluluktur. Fakat Suudi Arabistan, Suriye'nin yardım talep etmesi ile İran'ın yanı sıra Rusya gibi yeni ve zorlu aktörlerle karşı karşıya kalmış olması planları geçersiz kılmıştır. Bu bakımdan Riyad artık hesaplarına Tahran'ın yanı sıra Moskova'yı da dahil etmek durumunda olduğunu bilmektedir (Kozhanov, 2017, s. 107). Sonuç olarak Suudilerin ellerindeki politik ve aşiret gibi politik silahları ile Suriye ve dolayısıyla Rusya'yı dize getirebileceğini öngörürken bu tahmin edildiği gibi olmamıştır. Hele hele Vehhabilik merkezli bir genişleme imkânını ya Suudiler kullanmak istemediklerinden ya da kullanmaya karar verdilerse de etkisini gösterecek zaman ve durumdan uzakta bulduklarından harekete geçmek için çok geç kaldıkları anlaşılmaktadır (Imonti, 2013).

Çok katmanlı beklentilerden ötürü Suriye'de üretilecek olan politikaların Suudi Arabistan'ın gelecekte alacağı görünüm ile yakından alakalı olduğu iddia edilebilir. Abdülaziz bin Abdurrahman'ın soyundan tahta hak iddiası olan birinci dereceden oğullarından geriye sadece Mukrin bin Abdülaziz kalsa da Melik Selman aile içindeki memnuniyetsizliğe

rağmen veliahtlık için yaptığı manevra hatırlanmalıdır. Melik Selman, en azından bir süreden beri oturmuş olan, tahtın verasetini küçük oğullarından Muhammed bin Selman'a vermiş olması Suudi Arabistan'daki değişikliklerin en önemlisi olmuştur. Dolayısıyla hem tahtın intikali hem de Suriye politikaları ülkenin değişiminde izlenecek yolun temel ölçütlerini içerdiği ileri sürülebilir (Kéchichian, 2015). Çünkü Suud Arabistan bölgedeki hedeflerini ayrıca millileşme çabalarını fosil kaynaklar üzerinden teknoloji odaklı bir duruma getirmeye çalışmaktadır. 'Vizyon 2030' isimli programda bu durum açık bir şekilde ifade edilmekte ve yüksek teknolojinin ülke içerisinde üretilmesine yönelik adımlar atılması plana dahil edilmektedir (Kingdom of Saudi Arabi). Rantiye devlet imajından hızla ayrılmaya çalışan Suudi Arabistan teknolojiye yapacağı yatırımla bölgedeki liderliğini de sürdürmek ve Suudi Arabistan'ı bir millet şemsiyesi altında toplamak ve bir gelecek umudu oluşturmak niyetindedir (Looney, 2001). Öyle ki yukarıda izah edilen genel çerçeve içerisinde Suudi Arabistan'ın Suriye odaklı bölge politikasının ana bileşenlerini ise aşağıda ayrıca tartışılacak olan Levant siyaseti, kabileler ile olan yeni ilişkiler, İran ile yaşanan rekabet, doğal su kaynaklarına erişim, yeni bir tarih kurgusunun inşası gibi alanlar meydana getirmektedir.

'Büyük Arabistan' Düşüncesi veya Tarihi Köklerin Ortaya Çıkarılması

Suriye her zaman Arapların gönlünde müstesna bir yer teşkil etmiştir. Araplar, Raşit Halifeler'den [632-661] sonra ilk devletlerini Şam'da kurmuş, ekonomik ve kültürel atılımlarını da yine Şam ile Bağdat arasındaki bu topraklarda yapmıştır (Lewis, 2002: 65-83). Bu bakımdan Büyük Arabistan düşüncesi henüz mevcut siyasi elitlerin zihninde değilse de bu durumun yakın bir zamanda seslendirileceği öngörülebilir. Çünkü Suudi Arabistan bakımından hem Büyük Arabistan fikri hem de Arap ulusçuluğu kendilerine özgü köklerinin keşfedileceği bir geçmiş meydana getirmektedir. Kaldı ki bu yaklaşım Suudiler için yeni bir tecrübe olmayacaktır. Çünkü bir bütün olarak Mısır deneyimiyle başlayıp gelişen Arap ulusçuluğunun Necid'deki karşılığı kuşkusuz Suud sülalesinin Vahhabilik'le birlikte inşa ettiği sonuncu Suudi Devleti'dir (Addi, 2017, s. 15-43; Nevo, 1998).

Suudi Arabistan'ın bilhassa Melik Selman bin Abdülaziz'in veliahtlığına Muhammed bin Selman'ı getirmesiyle, doğrudan milliyetçilik denemezse de, Arabistan'ın eski köklerini ortaya çıkartacak, geçmişten gelen bağlarını tekrar hatırlatacak girişimlerde bulunduğu izlenmektedir. Suudi Arabistan zaman içerisinde birliğini sağlamış olsa da bilhassa birliğe sonradan katılmış bölgelerdeki yerel hoşnutsuzlukların Riyad'ın gözetimi altında olduğuna ilişkin şüpheler yadsınamaz. Ne var ki Riyad kimi sorunların üstesinden gelmek için 'Vizyon 2030' kapsamında çeşitli adımlar atmakta, toplumun ekonomik açıdan yeni düzene geçişini kolaylaştırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte tarihî köklerin ortaya çıkarılmasının yanında bir millet olma duygusunun işlenmesi kaçınılmaz politiklardan biri olarak Suudi gündemindeki yerini hızla almaktadır. Bilhassa son dönemlerde Ukaz Panayırı ile el-Ula'nın öne çıkarılmasının bu tür kültürel 'kimliklerindirme' çalışmalarının ürünlerinden olduğuna şüphe duyulmamalıdır (Thompson, 2019, s. 19-20).

Ukaz Panayırı'nın 542-746 yılları arasında Arabistan Yarımadası'nda büyük bir etkinlik gösterdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Mekke yakınlarındaki Taif şehrinin Şirb ve Uheydar vadilerinde düzenlenen panayırın Araplar için bir meclis niteliğinde olduğuna pek çok atıfta bulunulmakta, önemli siyasi ve ekonomik anlaşmaların Ukaz'dan önce ilan edilmediği öğrenilmektedir. Bu bakımdan Ukaz 746 yılında Hariciler tarafından işlevsizleştirilene kadar politik ve ekonomik özelliklerinin yanı sıra edebiyat ve sanatın çeşitli öğelerinin sergilenmesiyle kültürel bir zemin oluşturduğu da anlaşılmaktadır (Hariri-Rifai ve Hariri-Rifai, 1990, s. 253). Bu bakımdan yakın zamanlarda Ukaz Panayırı'nın yeniden ihyasına yönelik girişimlere şahitlik edilmektedir. Arapça'nın yanında at ve deve yarışlarının, tarihî kıyafetlerle yapılan gösterilerin de sergilendiği panayırda yapılmak istenenin kültürel ihya olduğu açıkça belli olmaktadır. Böylece panayırın eski günlerindeki birleştiriciliği ve Araplar arasındaki okul işlevi tekrar canlandırılmak ya da en azından hatırlatılmak istenmektedir. Bu durum ise kuşkusuz Suudi Arabistan'ın yeni bir tarih inşasına yönelik adımları şeklinde anlaşılmalı son derece müsait bir tavır değişikliği olarak okunabilir (al-Thaqafi, 2019).

Son zamanlarda konunun ilgilileri için dikkat çekici bir başka gelişme ise Körfez İşbirliği Konseyi'nin el-Ula isimli bölgede toplanması

olmuştur. Körfez İşbirliği Konseyi'nin Suudi Arabistan'ın kuzey bölgelerindeki el-Ula'da toplanması sıradan bir görüntü vermiş olsa da sembolik içeriği dikkatli gözlerden kaçmadığı tahmin edilmelidir. Muhammed bin Selman'ın el-Ula'da, çölün ortasında inşa edilmiş Maraya Konferans Salonu'nda, 5 Ocak 2021'de açtığı toplantının iki bakımdan takip edenlere derinlikli mesajlar verdiği ifade edilebilir. Bu mesajlardan ilki kadim Arapların önemli kollarından birinin merkezi ve ticaret yollarının üzerindeki yerleşim birimlerinden birinde toplanarak köklere yapılan vurgu ile alakalıdır. Konseyin, toplantısının gündem maddelerinden daha çok ilgi çeken bu durum liderlerin toplantı sonrasında verdikleri aile görüntüsü ile daha da dikkat çekici hale gelmiştir. el-Ula'nın ve liderlerin aile fotoğrafı esnasında verdikleri başka bir mesajın da çöl ve çölün gereklerine uygun olan davranış biçiminin tekrar gündeme alındığı şeklindedir. Çünkü badiye olarak adlandırılan çölün kendine özgü kuralları vardır ve Suudi Arabistan'ın tekrar kabile asabiyetlerini gündeme getirecek düzenlemelerde bulunması da bir tesadüf değildir.

el-Ula ve civarı başka birtakım gelişmeler bakımından da Suudi Arabistan kamuoyunun gündeminde yer almaktadır. Kızıldeniz'in kuzey ucunda Neom adı verilen yeni nesil bir şehir kurma girişimleri de Suudi Arabistan'ın sadece Levant'a yakın olma hedefi ile sınırlı olmamalıdır. Bölgede yer alan Tebuk, Dumetülcendel, Kureyyat gibi Arap tarihi için önemli beldelerin bulunması, keza zengin tarım alanlarıyla su kaynaklarının mevcudiyeti de genel perspektiften bakıldığında Suudi Arabistan'ın gelecek odağını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Önemli görünür olması ise Vizyon 2030'un gündemine alınması ile resmîyet kazanmıştır (al-Saud, 2020; Mogielnicki, 2021, s. 1079). Çünkü Hubert Parry'nin [ö. 1918] meşhur eseri Jerusalem'de olduğu gibi Muhammed bin Selman da aslında 'Yeni Arabistan' ya da 'Büyük Arabistan'ın inşasında Neom'u bir simge olarak kullanmaktadır (Alhussein, 2019).

Kabileler

Kabile meselesi hem daha önceki hem de şimdiki Suud Devleti'nin siyasî birliğini sağlayarak korumasıyla ilgilidir. Çünkü Necid başta olmak üzere Arabistan'ın güvenliğinin Suriye'den başladığı tarihî vesikalardan da anlaşılmaktadır. Bu hususta özellikle Şammar ve Aneze kabilelerinin

Osmanlılar zamanında Suriye’de nasıl bir etkinlik içinde oldukları yine arşiv belgelerinin tanıklığından öğrenilmektedir.¹

Büyük kabileler siyasi birlikler halinde Suriye’de ilk kez 18 ve 19. yüzyılda görünmeye başlamışlardır (Chatty, 2010; al-Baalbaky ve Mhidi, 2018). Arabistan’ın irili ufaklı kabilelerinin Ceziretü’l-Arap’da nasıl bir işleve sahip olduğu kısa bir tarihi gezinti ile göz önüne serilebilir. Kabilelerin Murra, Şammar, Huveytat, Menasir gibi görece büyük ve etkili olanlarının Suudi Arabistan’ın civardaki ülkelerle olan ilişkilerdeki imkân oluşturuç özellikleri Orta Doğu’da işlevsel bir politika aracı anlamına gelmektedir (Anthony, 1982). Osmanlılardan Fransız mandasına kadar geçen zaman dilimi içinde çeşitli dönemlerde Şam badiyesinde yer alan bedevi kabilelerine verilen ayrıcalıklar Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte rafa kaldırılmıştır. Suriye yönetimi zaman zaman kabilelerle çeşitli sorunlar yaşasa da bu kabilelerin Kürtlerin bulunduğu sorunlu alanlara yerleştirilmesiyle iş birlikleri sonrasında kimi imkanların sağlanması yoluna gidilmiştir (Awad, 1959; Rae, 1999).

Suriye’de yer alan, sürülerini otlatan kabilelerin vatan olarak gördükleri bu geniş coğrafya 1. Dünya Savaşı ile bölünerek birkaç parçaya ayrılmıştır. Abdülaziz bin Abdurrahman bu bölünmenin önüne geçmek istemişse de başarılı olamamış, akılcı bir idareci olarak hükümler alanlarını korumaya öncelik vermiş, buna karşın kabilelerle aralarındaki irtibatları sürdürmeye devam etmiştir. Çünkü Arapların Suriye coğrafyasında bulunması, yarımadanın şekillenip milletleşmesi, Müslüman olmalarından çok daha öncesine uzanmaktadır. Arapların İslam’ı kabullerinden önce Huzaa kabilesinin bazı kollarının Mısır ve Suriye bölgelerine sürekli göç halinde oldukları belirtilmektedir (al-Askar, 2010, s. 3-28).

Osmanlıların bölgedeki son günlerinden itibaren yerel güçler olarak Şam’dan Bağdat’a, Halep’ten Hail’e kadar uzanan alanda yer alan kabilelerin durumu çetin bir hale soktukları hatırlanmalıdır. Fransız mandasında da durum değişmemiş, bir aralık badiyede yer alan kabilelerin kendi ‘Arap Devleti’ni kurma fikirleri bile gündeme gelmiştir. Nesep

---

¹ Suriye’deki kabilelerin Osmanlılardan günümüze geçen süreçteki hukuki konumları için ayrıca bakınız: Chatty, D. (2010). The Bedouin in contemporary Syria: The persistence of tribal authority and control, *Middle East Journal*, 64(1): 29-49.

bakımından birbirleri ile ya akraba ya da hısımlık olan bu kabilelerin silsiledeki soy birliklerinin devlet kurmak istemelerinde şaşırtıcı bir yön bulunmamalıdır. Ancak Suudi Arabistan'ın kurulması bu planı belki ebediyen belki de uzun bir süreliğine unutmaya yol açsa da kabilelerle Suudi Arabistan arasındaki bağlar son derece canlı ve aşıkâr bir vaziyettedir.

Suudi Arabistan'ın ileride bölgenin dışarılkılsı olan Rusya'nın devamlılığının yanı sıra İran'ın Şii kartını işlevsiz bırakmak için kabile kartını öne sürüp sürmeyeceği henüz belli değildir. Suriye meselesinin en sıcak zamanlarında bile kabile kartını açmaması Riyad'daki elitlerin memnuniyetsizliklerinin ne durumda harekete geçeceği ile yakından alakalıdır. İlk başta Suudi elitleri olmasa da memnuniyetsiz ve kendi geleceklerinde eski tarihlerini gören bölgenin Arap elitlerinin bu seçeneği gündeme getirip getirmeyeceklerini zaman gösterecektir. Kendinde güven ve Yemen başta olmak üzere iç meselelerini kısmen zayıflatmış bir Suudi Arabistan'ın kabile kartı üzerinden vesayetçi bir yöntem izlemesi deneysel bir girişim olarak algılanabilir.

Melik Abdullah bin Abdülaziz [ö. 2015], 2010 yılındaki Suriye ziyaretinde burada bulunan kabilelere ciddi anlamda yardım götürmüş olmalıdır (Schoel, 2011). Böylelikle Suudi Arabistan'ın dolaylı olarak Suriye politikasına etki etmenin yollarını aramış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan sınırdan yasa dışı geçişlere ses çıkarmayan Suriye hükümeti bu göz yummadan hem para kazanmakta hem de kabileleri kontrol altında bulundurduğu görülmektedir. Keza Suriye'de Arap Baharı yaşanmaya başladığında kimi kabile şeflerinin bu geçirgenlikten yararlanarak Suudi Arabistan'a kaçtığı bilinmektedir. Bu iddiaya Beni Halid kabilesinden Bender Âl-i Halidi misal olarak gösterilebilir (Abouzeid, 2012). Zaten Melik Abdullah için Humus'taki gösterilerde atılan 'Ebu Mut'ib' sloganları Suudi Arabistan'ın Sünni nüfus üzerindeki etkisini göstermesi bakımından bir yerlere not edilmesi gerekir (DX DX, 2012). Ne var ki Hafız Esad [ö. 2000] tarafından Hama ile Humus'ta yapılan ve binlerce Sünni'nin hayatını kaybetmesine yol açan askerî harekâta Suudi Arabistan'ın bir baskıya sebep olmamak için karşılık vermemesi son derece önemli ayrıntılar içermektedir (Sononko Sunayama, 2007, s. 93-94).

Zaten Abdülaziz bin Abdurrahman geleneksel anlamda rakipleriyle sulh yolu olarak kullandığı evlilikler Suriye'deki büyük kabilelerden Şammarlılar için de kullanılmış olduğundan Melik Abdülaziz'in bu büyük kabilenin damadı olduğu unutulmamalıdır. Öyle ki Abdülaziz, Suudilerin düşman kabilelerinden Şammarilerden Suud bin Abdülaziz'in [ö. 1920] dul eşi Fehde bint Asi eş-Sureym ile evlenmiş, bu evlilikten 'memleke'nin altıncı meliği olan Abdullah bin Abdülaziz doğmuştur (al-Rasheed, 2009, s. 595).

Şammariler nesep olarak aslen Yemenli olup İslam'dan önce Necid bölgesine yerleşmiş önemli kabilelerdendir. Şammarilerin Suriye'nin kuzeyindeki en büyük ve silahlı güçlerinden biri olduğu bilinmektedir. İslam'ı kabul edip fetihlere dahil olan Şammariler büyük oranda Sünni olup pek çoğu halen göçebeliklerini devam ettirmektedir. Şammarilerin önemli bir kısmı Suudi Arabistan'da yaşarken diğer bir kısmı ise Kuveyt, Irak, Ürdün ve Suriye'nin kuzey ve doğu bölgelerinde önemli kabilelerden biri olmayı sürdürmektedir (Suwaed, 2015, s. 210).

Suriye'nin dışında Suudi Arabistan'da kalan kabilenin durumu ise farklılık arz etmektedir. Abdülaziz bin Abdurrahman devletin şekillenmesi sırasında Şammarilerle olan ilişkilerinde her zaman tedirginlik yaşamıştır. Bunun için sürekli farklı vesilelerle iletişim kurma yoluna gitmiş, özellikle 1925'teki kabilelerin özerklik haklarının kaldırdığı zamandan itibaren Şammarilerin muhalefeti süreklilik arz etmiştir. Özellikle Suudilerin Şammarilere karşı takındığı tavırların sonucunda münasebetlerdeki gerginlik 1968'teki Toprak Reformu'yla da en üst boyutlara ulaşmıştır (al-Rasheed ve al-Rasheed, 1996). Suriye'nin kuzey ve doğusundaki Şammariler ülkedeki diğer kabilelerle rekabet halinde olmalarından kaynaklı bir şekilde ayrılıkçı Kürtlerle müttefiklik ilişkilerini korumaları yüzünden Suudi Arabistan hem ülke içindeki düşük yoğunluklu muhalefeti kontrol altında tutmak hem de Suriye'nin şekillenmesinde Şammarilerle iş birliğine gitmek isteyebilir (Khaddour ve Mazur, 2017). Çünkü Suudi Arabistan'daki kabilelerin yeni teknolojileri kullanarak nasıl organize oldukları yapılan bazı araştırmalarda açıkça gösterilmektedir. Neticede teknolojiler kabile asabiyetini diri tutması yüzünden bir devamlılık sağlama mekanizmasına dönmektedir (Maisel, 2013).

Levant'a Hâkim Olma

Levant adı verilen bölge tarihi Suriye'den başlayarak Gazze'ye kadar ulaşan bir alana karşılık gelmektedir. Öyle ki Levant öteden beri Arabistan Yarımadası'nın iskelesi işlevini görmüştür. Arabistan Yarımadası'nın çeşitli ticarî bölgelere yönelik Yenbu, Kuveyt ve Sohar gibi limanları olmuşsa da Şam ve onun iskelesi olan Trablus, Sayda ve Beyrut tarihin ilk dönemlerinden itibaren yarımada için önemini korumuştur. Kuzeydeki Bizans ve Pers etkilerinden önce Yunan ve Roma devletlerine olan yakınlığı bölgenin hem ekonomik hem de kültürel açıdan zengin bir durumda bulunmasına yol açmıştır. Yemen ve Hicaz'dan gelen kervanların son durağı Şam ve civarı olmuş, buradan ticaretle temin edilen mallar Arabistan Yarımadası'na bir hareketlilik kazandırmıştır.

Suudi Arabistan'ın Lübnan'a olan ilgisi aslında doğal bir mücadele alanının oluşmasına da yol açmış, neticede Beyrut, dolayısıyla da Lübnan'ın Şam'ın limanı olması bu durumu pekiştirmiştir. Tarihi bu durum Suudi Arabistan'ın geniş Suriye'deki ilgisinin sürekliliğine, çeşitli aktörlerle de mukabelesine zemin hazırlamaktadır. Suudi Arabistan'ın, Beyrut'u da içine alan geniş Biladü's-Şam bölgesinde etkisini tekrar hissettirmesinin Lübnan'ın istikrar kazanması ile mümkün olabileceği anlaşılmaktadır. Ancak etkinliğin tekrar hayata geçirilebilmesi için kuşkusuz Suriye'nin onay ve işbirliğine ihtiyaç duyulacağı da açıktır. Çünkü Lübnan daha önce Şam'ın iskelesi olmasından kaynaklanan tarihi bağlarının neticesinde Suriye her bakımdan etkili bir figür olarak kalmayı sürdürmektedir. Ancak Riyad'ın Beyrut'taki önceliğinin kendiliğinden birincil değerde olduğu da düşünülmemelidir (Alam, 2021). Çünkü İbn Suud'dan beri Şam topraklarının bütüncül anlamda korunmasının Suudi Arabistan'ın önce gelen amaçlarından biri olduğu herkes tarafından bilmektedir. Dolayısıyla Riyad'ın Lübnan politikası ile Suriye politikasının birlikte değerlendirilmesi halinde tutarlı analizler üretilebilir.

Yakın zamanlardaki gelişmeler Levant'ı Suudi Arabistan için daha da önemli bir hale getirmiştir. Çünkü son yaşananlar bölgeyi hem İran ile olan ilişkilerde hem de Suudi Arabistan'ın Suriye ile olan ilişkilerinde kırılğan bir duruma sokmuştur. Bu bakımdan Lübnan'ın Sünni başbakanı Refik Hariri'nin [ö. 2005] öldürülmesi bir bakıma hem Hizbullah'ın, dolayısıyla İran'ın, hem de Suriye'nin Suudi Arabistan'a karşı bir

meydana okuması şeklinde anlaşılmıştır. Zaten özellikle bu tarihten sonra kimi ilişkileri onarma çabaları söz konusu olmuş olsa da durum her defasında daha da kötüleşmekle sonuçlanmıştır. Çünkü bu mücadele Suudi Arabistan'ın dolaylı yollardan da olsa Lübnan'daki Sünni blok ile Doğu Akdeniz'de söz sahibi olmak ya da bayrak gösterme imkânı bulmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan Suudi Arabistan'ın, muhtemelen, Sünni bloğu yeniden tasarlayacağı tahmin edilmektedir. Fakat bu tasarım zor olup meselenin yeni bir nüfus sayımı ile neticelenmesi halinde yeni kabullerin ne şekilde sonuçlanacağı az çok tahmin edilebilir. Öyle ki, Suudi Arabistan'ın ne ile karşı karşıya kalacağını önceden hesaplaması bir zorunluluktur.

Diğer taraftan bölgede ortaya çıkarılan enerji yatırımları konunun bir başka boyutunun daha olduğunu göstermektedir. Fakat bilhassa hidrokarbon enerji kaynaklarına yönelik son gelişmelerin Arap ülkelerini hem ekonomik hem de politik yeni imkânlar oluşturabilmelerinin yollarını aramaya yönlendirmektedir (International Renewable Energy Agency, 2014). Fakat son gelişmelere karşın Suriye'nin Katar'ın teklifini reddetmesi ve Suudi Arabistan'ın İran tedirginliği bölgenin alacağı şekil bakımından da yeni gelişmeleri tetikleyebilecek niteliktedir. Sonuç olarak Suudi Arabistan'ın hem Yemen hem de Suriye'deki politikasının arkasında bu ihtimallerin aranması gerekmektedir (Taylor, 2014).

İran ile Mücadele

Genel olarak Arapların İran ile siyasî ve kültürel mücadelesi yeni değildir. Buldukları coğrafyalardan ötürü bahsi edilen rekabetin kökleri yazılı tarihin ilk dönemlerine kadar götürülebilir. Gerek siyasî etki gerekse kültürel baskınlıktan ötürü bölge zaman zaman her iki geleneğin mücadelesine sahne olabilmektedir. Rekabetin rengi Şiiliğin ortaya çıkmasıyla değişmiş, İran coğrafyasının Şiiliği benimsemesiyle mezhebî bir boyut da kazanmıştır. Özellikle şahlıktan sonra boyut daha da görünür hale gelmiş, her iki ülkenin mücadelesi farklı ülke ve coğrafyalarda ardına görünür bir biçimde şiddetli sarsıntılara yol açacak fay hatlarına dönüşmüştür.

Suudi Arabistan'ın İran ile karşı karşıya geldiği bölgelere Haliç'in batı yakasındaki devlet ve Şii toplulukların yanı sıra Yemen, Lübnan ve

Suriye de dâhil olmuştur. Suriye, İran'ın siyasî nüfuzunu genişletme çabası kapsamında en önemli coğrafyalardan biri haline gelmiş, İran'ın mezhebî açıdan politik olarak yayılmacı bir yaklaşım sergilemesi bölgede Suudi Arabistan ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Suriye'nin, tarihî olarak Şiilik açısından önemli bir coğrafya olmasının yanı sıra Lübnan gibi önemli bir Şii azınlık barındıran bölgelerin bulunması bölgeyi İran için cezbedici bir coğrafyaya dönüştürmüştür. Bu bakımdan Suriye özellikle 2010'dan sonra diğer politik hesaplaşmaların yanında Suudi Arabistan ile İran'ın karşı karşıya geldiği sıcak alanlardan biri haline gelmiştir.

Sanılanın aksine, Suriye problemi, bölgedeki devlet mekanizmaları içinde zaten var olan İran'ın doğrudan doğruya görünür olmasına yol açmıştır (Khatib, 2017). Çünkü İran'ın batıya doğru nüfuz alanını genişletmesi bugünün meselesi olmayıp kökleri antikiteye değin götürülebi-
lecek tarihî bir niyete karşılık gelmektedir. İran'ın bu tarihî hırsı karşısında farklı dönemlerde farklı rekabetler yaşanmıştır. Bugün İran'ın politik hasımlarının karşısında İsrail kadar artık Suudi Arabistan da yer almakta, İran Levant ve Akdeniz'e doğru olan ilerlemesinde bu defa karşısına çıkan engellerden biri olarak Suudi Arabistan'ı görmektedir. Diğer yandan Suriye üzerinde düğümlenen mücadele alanlarından biri İran için mezhep ve siyasî nüfuz alanına karşılık gelirken Suudi Arabistan için en azından 2000 yıldan beri vatan mesabesindeki bir bölgenin nüfuz alanına karşılık gelmektedir. Bu bakımdan İran'ın Akdeniz'in doğu sınırlarına ulaşmasındaki önemli engellerden birinin Suudi Arabistan olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki İran'ın gelecek on yıllarını şekillendireceği için Suriye'yi kaybetme riskini göze alması kolay görünmemektedir (Antonyan, 2017, s. 338).

Suudi Arabistan'ın Suriye ile ilişkilerinin kendi halinde süre giden bir mecrası olsa da özellikle 2012'deki büyükelçisinin Riyad'dan yollanması ile Suriye'nin İran'ın etkisi altına girmesi önemli bir neticenin doğmasına yol açmıştır. Riyad'ın bu durumu ne kadar ölçüp biçtiği tartışılabilir. Ancak süreç Suriye'nin, İran'ın Lübnan'daki ideolojik ve gönüllü vekili tarafından etki altına alınmasıyla şekillenmiştir. Kuşkusuz İran'ın bu girişimi Suudi Arabistan'ın coğrafi olarak Şii diplomatik gücü ile çevrelenmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun Riyad tarafından sineye çekilmeyeceği kolaylıkla öngörülebilir. Bunun için Riyad'ın Tahran'ın

bölgede artan gücünün dengelenmesi gerektiğinin farkında ve buna dair çeşitli önlemler alması gerektiğinin de bilincinde olduğu anlaşılmaktadır. Suudi Arabistan için müdahalesi can sıkıcı bir nitelikte olan Suriye meselesinin önlem alınmasını mecburi kılan bir niteliğe bürünmeye başladığı da değerlendirilmektedir.

Arap ülkelerinin mesele üzerinde etkin bir biçimde müdahalede bulunmaması, başta bölge dışı Batılı ülkelerin yanı sıra Rusya ile Çin'in hegemonik varlıklarına tedirginlik yaratmaktadır. Fakat bir dereceye kadar kabul edilebilir bu gelişmelerin daha da dikkat çekici ve tehlikeli görülen kısmını İran'ın Lübnan'dan itibaren bölgeye yayılmaya başlamış olması meydana getirmektedir. Diğer Arap devletleri gibi Suudi Arabistan'ın bu durumu sadece ideolojilerini etkilemesi olarak anlamakla kalmadığı, diğer yandan bölgedeki varlığına bir müdahale olarak görmeye başladığı da anlaşılmaktadır. Bu durumda İran'ın bölgesel müdahalelerine cevap verilecek ilk coğrafyanın Suriye havalisi olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylece artık Riyad'ın masasında ne olursa olsun bölgede İran'ın nüfuzunun derinleşmesine izin vermeme ve müdahale etme zorunluluğu en üst sıralarda yer almaktadır (Berti ve Guzansky, 2014).

Suudi Arabistan'ın İran İslam Devrimi'nden sonra rakip olduğu İran ile her sahada karşılaşılıyor olması onu farklı politik araçları kullanmaya itmektedir. Mesela Suudi Arabistan'ın Lübnan'ın Riyad'daki elçisini geri göndermesi ve dolayısıyla ilişkilerini askıya almasını Suriye ile kurulacak ilişkide önemli bir ölçüt olarak değerlendirmek gerekir. Özellikle Suriye ve Irak'taki Şii coğrafyası üzerinden kurulan ekonomik ve siyasî kanalların varlığı Lübnan'ı ve doğal olarak başkent Beyrut'u Tahran'ın Akdeniz'deki limanı haline getirmektedir. Dolayısıyla Riyad'daki elitlerin bu manevralarıyla yapmak istediklerinin Suriye ile muhtemel iyileşmenin ardında İran'ın etkisine işaret etmek istedikleri söylenebilir. Billhassa yoğun ekonomik baskı altındaki Lübnan'a yönetimin diğer paydaşlarının haberi olmadan İran'ın Suriye üzerinden gönderdiği akaryakıt ve yardımların ne anlama geldiğinin hem Suudi Arabistan hem de Suriye tarafından bilindiğine kuşku duyulamaz. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın yapmaya çalıştığı şey, Suriye'ye İran ile olan bağlarını yeniden gözden geçirmesi, kurulacak ilişkinin de bu düzlem üzerinde olacağı yönündedir.

İran her bakımdan Suudi Arabistan'ı hem bölgede hem de özellikle Suriye'de zorlu bir mücadeleye zorlamaktadır. Fakat Suudi Arabistan'ın şimdikiye dek İran'ın bu türü dolaylı tekliflerine kapılmadığı ifade edilebilir. Her hal ve şartta Suudi Arabistan'ın bulunduğu her konu ve coğrafyada İran'ın görünür olması, Riyad yönetiminin canını sıkıya başladığının bir işareti olarak da değerlendirilmek gerekmektedir (Mansour, 2021, s. 53).

İran'ın, Çin'in ve Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısında doğal müttefik olarak kurgulanması da Riyad'ı meselelere ilişkin teyakkuza halinde ve dikkatli olmaya zorlamaktadır. Çünkü Çin'in Saudi ARAMCO'nun hisseleri karşısındaki muhtemel müdahalesinde olduğu gibi işin içindeki bir İran'ın Suudi Arabistan'ın en son isteyeceği şeylerden biri olarak pek ala kabul edilmelidir. Bölgedeki kimi kabileler, özellikle de Suudi Arabistan kökenli kabileler üzerinde İran'ın mezhebî çalışmalarını dikkat çekici niteliktedir. Şiileştirme gayretlerinin meyvesini verdiği görülen çalışmaların Deyrizor'daki Baggara kabilesinde büyük oranda karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. (Heras ve ark., 2017, s. 4). Bölgede İran'ın nüfuzu arttıkça Suudi Arabistan'ın nüfuzu azalma eğilimine girmiştir. Buna karşın Riyad'daki elitlerce başta Arap Yarımadası'nın ve bölgenin istikrarının ancak Suudi Arabistan'ın idaresine bağlı olduğu düşünülmektedir (Alrababa'h, 2018, s. 256).

Su Kaynaklarına Erişim

Suudi Arabistan çöle kaplı bir ülke olarak bilinse de farklı iklim özellikleri taşıyan değişik coğrafi bölgelerden oluşmaktadır. Ülke doğal ve bol su kaynaklarından mahrum olsa da coğrafi bölgeler farklı iklim ve jeolojik özelliklere sahip olduklarından su ihtiyaçlarını da farklı kaynaklardan elde etmektedir. Asir, Teyma, Tihame, Tebuk ve Yemame gibi kimi bölgeler değerli fosil su kaynakları içeren akiferlere sahip olsa da ülkenin hızla şehirleşmesi yeni su kaynaklarına olan ihtiyacı artırmaktadır. Diğer yandan nüfusunun artması ve tarımsal faaliyetler gibi üretim imkanlarının çeşitlendirilmesi de suya olan ihtiyacı hızla artırmaktadır. Suudi Arabistan suya olan ihtiyacını gerek büyük şehirlerin yakınlarındaki deniz suyunun tuzdan arındırılmasının sağlandığı desalinasyon [deniz suyunun tuzdan arındırılması] tesisleri, gerekse jeolojik katmanların

arasında kalmış yeni fosil su kaynaklarıyla karşılaşmaya çalışmaktadır (al-İbrahim, 1991; al-Saleh, 1992; Zuhur, 2011, s. 9).

Hem desalinasyonun hem de fosil su kaynaklarını elde etmenin sürdürülebilir hale getirilmesinin uzun zaman almasının yanı sıra masraflı bir sürece karşılık gelmesi suyu Suudi Arabistan için önemli hale getirmektedir. Bu nedenle ülke teknik şartlarını iyileştirerek bir yandan deniz suyunu arıtma yeteneğini geliştirirken diğer yandan başka kaynaklardan da su temini [water export] yoluna gitmeyi hedeflemektedir. Bu hedefin ardında ise hem siyasî hem de enerjiye yönelik ekonomik nitelikli ulusal güvenlik problemlerinin görülmesi yatmaktadır. Dolayısıyla fosil enerji kaynaklarından dolayı ortaya çıkan karbon salınımının azaltılmasının yanı sıra nüfusun nitelikli artışıyla üretim alanlarının çeşitlendirilmesi zorunluluk olarak görülmektedir (Jones, 2010; Ameri, 2015).

Orta Doğu'nun genel olarak nüfus yoğunluğunun yanı sıra sürdürülebilir doğal su kaynaklarından mahrumiyeti suyu bölgede stratejik bir kaynağa dönüştürmektedir (Gaan, 2001). Özellikle İsrail'in Golan Tepeleri'ni askerî bir harekâtla işgal etmesi [1967], Ürdün Nehri ve Galile Gölü civarındaki askerî varlığını sürdürmesi kendi geleceğine yönelik su kaynaklarının korunması ile yakından alakalıdır (Gaan, 2002). Bölgedeki bir başka stratejik su kaynağını ise başta Fırat olmak üzere Dicle nehirleri oluşturmaktadır. Yakın geçmişte her iki nehrin bölgede ne tür siyasî anlaşmazlıklara yol açtığı hatırlanabilir. Ne var ki her iki nehrin hem Suriye hem de Irak'taki varlığından çok daha geniş bir varlığı söz konusu olmaktadır. Nehir boyunca yoğun bir biçimde şehirleşmeye yol açması nehirleri tartışmasız bir hayat kaynağına dönüştürmüştür.

Fırat, Dicle ve her iki nehrin birleşerek Şattülrap adı verilen tek bir nehri oluşturması suyun geniş bir nehir havzası olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü çıkış noktasından Basra'da Haliç'e döküldüğü yere kadarki alanı kapsayan havzanın Türkiye, Suriye, Irak, İran ve Suudi Arabistan'dan oluşması suyu uluslararası bir kaynağa dönüştürmektedir (Rahi ve Halihan, 2021, s. 333). Fırat ve Dicle nehirlerinin 440.000 km²'ye erişen havza genişliği içinde Irak büyük paya sahipken Suudi Arabistan yaklaşık %15'lik bir oranla havzada söz sahibi konumdadır (Sofer, 1999, s. 74).

Fırat ve Dicle nehirleri tarih boyunca pek çok anlaşmazlığa mekân olması nedeniyle benzer tekrarlar şaşırtıcı olmayacaktır. Bu bakımdan tarihî olanın bir veri olarak kullanılması halinde bölgenin sınır aşan sular nedeniyle bir sorun mekânı olarak değerlendirilmesi mümkündür (Naff ve Matson, 1984; Scheumann, 1997). Bu bakımdan sürekli dikkatle izlenilmesi gereken bu bölgenin hem Suudi Arabistan'ın kurulmasındaki siyasî geçmişi [Abdülaziz bin Abdurrahman Şam'ı pek çok kez ele geçirmek istemişse de başarılı olmamıştır] hem Arapların yurtlarından biri olması hem de Necid kökenli pek çok kabilenin Deyrizor'un yanı sıra Fırat Nehri boyunca yer alan şehir ve kasabalarda yaşaması uzun vadede Suudi Arabistan'ın Suriye'ye olan ilgisini su bakımından da diri tutacaktır. Su mahrumiyetinin artması durumunda Suudi Arabistan bölgeye olan ilgisini yoğunlaştırabilecek, Suriye'ye politik gerekçelerinin dışında tarihî gerekçelerle stratejik su kaynağı olarak da bakabilecektir.

SONUÇ

Suudi Arabistan'ın yönetici ve elitleriyle kendisine yeni roller aramakta olduğu anlaşılmaktadır. Yeni roller, üzerinde ciddi baskı olan fosil enerji kaynaklarında, ekonomide, ülke içindeki toplumsal sözleşmede, cinsiyet faktörünün gündeme gelmesinde, eğitimin değişiminde ve diğer pek çok alanda kendini göstermektedir. Çünkü Suudi Arabistan Melik Selman'ın tahta geçmesiyle birlikte radikal denebilecek kararlar almakta, ülkenin kararlarını maslahatçı yaklaşımdan çıkartarak risk üstlenici bir niteliğe yönelmektedir. Belki bunun en önemli örneği velayetliğe Abdülaziz'in yaşayan oğlunun, kardeşinin yerine yine oğulları arasında en genci atmasıdır.

Suudi Arabistan'ı yöneten başta Suudi klanı olmak üzere bölgelerin elitlerinin geleceğe yönelik ülkeyi değişime doğru yönlendirdikleri değerlendirilmektedir. Değişim sadece yukarıda anılan ülke içindeki unsurlar değil ülke dışındaki hususlarda da kendini göstermektedir. Suudi Arabistan için Orta Doğu başta olmak üzere Suriye bu değişimin işaretlerini fazlasıyla içermektedir. Kesin bir hükme varamamakla birlikte Suudi Arabistan'ın Suriye üzerinden şekillendirdiği politikasını bu çerçeveden okunması önerilmektedir.

Kartlar yeniden dağıtılırken Suudi Arabistan'ın Suriye üzerinden geliştireceği politikalar ülke için de yönelimini göstermesi bakımından stratejik bir niteliğe sahip olacaktır. Çünkü ülke Abdülaziz bin Suud ile kurulan üçüncü Suudi Devleti'nin yeni bir safhasına geçerken kimi kabullerini değiştirmekte, kimi kabullerini de tarihî referanslarla yeniliğe tabi tutmakta ve iradesini tevsik edecek kanıtları canlandırmaktadır.

Yukarıda izah edilen hususlardan ötürü Riyad, kararlarını doğrudan gösterirken yeni gündemini Suriye üzerinden yansıtmakta olduğu düşünülmektedir. Ülkenin Suriye'de alacağı tavırlar uluslararası bir işleve sahip olarak gözükse de Levant'taki tutumu, suya ilişkin ihtiyaçları, kabileler ile olan ilişkilerini canlandırmak istemesi, İran'a karşı tutumunu netleştirmesi, ülkenin geçmişinin 18. yüzyıldan çok daha ötelere götürülebilecek zenginlikte oluşu ne olmak istediği ile yakından ilgili gözükmektedir. Suudi Arabistan'ın kendine dönük bu yaklaşımının diğer bir yakası ise Suriye'yi nasıl göreceği ve meselenin çözülmesine yönelik ne tür bir tutum takınılacağıyla eşzamanlı bir biçimde işleyeceği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Suudi Arabistan'ın Suriye'deki kararlarının bölgenin şekillenişinin yanı sıra ülkenin ilerleyeceği güzergâhı göstermesi bakımından da önemli adımlar içereceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Abouzeid, R. (2012, 10 Ekim). Syria's tribes will rise again: An exiled chief remains unbowed. *the Time Magazine*. <http://world.time.com/2012/10/10/syrias-tribes-will-rise-again-an-exiled-chief-remains-unbowed/#ixzz2lytPHdqR>
- Addi, L. (2017). *Radical Arab Nationalism and Political Islam*. Anthony Roberts (Çev.). Georgetown University Press.
- Alam, K. (2021, 7 Mayıs). Syria: Why Saudi Arabia wants Assad on its side again. *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/opinion/syria-saudi-arabia-assad-why-side-again>
- Alangari, H. (1998). *The Struggle for Power in the Arabia: Ibn Saud, Hussein and Great Britain 1914-1924*, Ithaca Press.
- Alrababa'h, A. (2018). Maintaining sovereignty and preserving the regime: How Saudi Arabia views strategic stability. A. N. Stulberg ve L. Rubin (Ed.), *The End of Strategic Stability?* (s. 250-277) içinde. Georgetown University Press.

- Ameri, H. A. (2015). *Arab Water Security: Threats and Opportunities in the Gulf States*. Cambridge University Press.
- Anthony, J. D. (1982). Saudi Arabia: From tribal society to nation-state. R. el Mallakh ve D. H. el Mallakh (Ed.), *Saudi Arabia: Energy, Developmental Planning, and Industrialization*, (s. 93-98) içinde. Lexington Books.
- Antonyan, T. M. (2017). Russia and Iran in the Syrian Crisis: Similar aspirations, different approaches. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 11(3): 337-348.
- al-Askar, A. I. (2010). Migrations of the Banu Hanifa to other Islamic regions during the Umayyad period. F. al-Semmari (Ed.), *A History of the Arabian Peninsula* (s. 1-40) içinde. I. B. Tauris, The King Abdulaziz Foundation and Archives.
- Awad, M. (1959). Settlement of nomads and semi-nomadic groups in the Middle East. *International Labour Review*, 79(1): 27-61.
- al-Baalbaky, R. ve Mhidi, A. (2018). *Tribes and the Rule of the "Islamic State": The Case of the Syrian City of Deir ez-Zor*. AUB Policy Institute.
- Berti, B. ve Guzansky, Y. (2014). Saudi Arabia's foreign policy on Iran and the proxy war in Syria: Toward a new chapter? *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3): 25-34.
- Chatty, D. (2010). The Bedouin in contemporary Syria: The persistence of tribal authority and control, *Middle East Journal*, 64(1): 29-49.
- Dukhan, H. (2014). Tribes and tribalism in the Syrian uprising. *Syria Studies Journal*, 6(2): 1-28.
- DX DX, (2012, 5 Şubat). الشمري وحيد حيال الشاعر بنتي خذو متعب ابو سوريا. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=7r3XYXRKTwE>
- Eph'al, I. (1984). *The Ancient Arabs: Nomads on the Borders of the Fertile Crescent 9th-5th Centuries B.C.* The Hebrew University.
- Gaan, N. (2001). Water not oil: Crisis of the twenty-first century. *World Affairs*, 5(3): 94-108.
- Gaan, N. (2002). Water and conflict in West Bank and Golan Heights: Are environmental issues and national security linked? *India Quarterly*, 58(3/4): 129-144.
- Hariri-Rifai, W. ve Hariri-Rifai, M. (1990). *The Heritage of the Kingdom of Saudi Arabia*. GDB Publications.
- Heras, N. A., Barabandi, B. ve Betare, N. (2017). *Tribal Mapping Project*. Center for a New American Security.
- Hitti, P. K. (1970). *History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present*. Macmillan Publishers Ltd.
- Hoyland, R. G. (2001). *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam*. Routledge.
- Allhussein, E. (2019). *Saudi First: How Hyper-Nationalism is Transforming Saudi Arabia*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/publication/saudi_first_how_hyper_nationalism_is_transforming_saudi_arabia/
- Imonti, F. (2013, 12 Mart). Commentary: Saudis gain upper hand on Syria's battlefields. CNBC. <https://www.cnbc.com/id/100523000>

- al-Ibrahim, A. A. (1991). Excessive use of groundwater in Saudi Arabia: Impacts and policy options. *Ambia*, 20(1): 34-37.
- International Renewable Energy Agency. (2014). *Pan-Arab Renewable Energy Strategy 2030*. https://www.irena.org/sites/default/files/irena_pan-arab_strategy_june_2014.pdf
- Jones, T. C. (2010). *Desert Kingdom: How Oil and Water Forged Modern Saudi Arabia*. Harvard University Press.
- Kéchichian, J. A. (2015). Saudi Arabia and the Al-Sa'ud. *Succession challenges in the Arab Gulf monarchies* (s. 51-66) içinde. ASAN Institute for Policy Studies.
- Keynoush, B. (2016). *Saudi Arabia and Iran: Friends or Foes?* Springer.
- Khaddour, K. ve Mazur, K. (2017). *Eastern Expectations: The Changing Dynamics in Syria's Tribal Regions*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Khatib, L. (2017). Syria, Saudi Arabia, the U.A.E. and Qatar: The sectarianization of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 46(3): 385-403.
- Kozhanov, N. (2017). Russian foreign policy in the Middle East: New challenge for Western interests? Daniel S. Hamilton ve Stefan Meister (Ed.), *The Russia File Russia and the West in an Unordered World* (s. 101-125) içinde. Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University.
- Lewis, B. (2002). *The Arabs in History*. Oxford University Press.
- Looney, R. E. (2001). Saudi Arabia: Measures of transition from a rentier state. J. A. Kéchichian (Ed.), *Iran, Iraq, and the Arab Gulf States* (s. 131-159) içinde. Palgrave Macmillan.
- Mackintosh-Smith, T. (2019). *Arabs: A 3,000-Year History of Peoples, Tribes and Empires*. Yale University Press.
- Maisel, S. (2013). The construction of virtual identities: Online tribalism in Saudi Arabia and beyond. S. Hafez ve S. Slyomovics (Ed.), *Anthropology of the Middle East and North Africa* (285-299) içinde. Indiana University Press.
- Mansour, S. A. (2021). The wedge strategy: How Saudi Arabia is attempting to influence the Syrian conflict. D. K. Khatib (Ed.), *The Syrian Crisis: Effects on the Regional and International Relations* (s. 49-68) içinde. Springer.
- Mogielnicki, R. (2021). *A Political Economy of Free Zones in Gulf Arab States*. Palgrave, Macmillan.
- Naff, T. ve Matson, R. C. (198). The Euphrates River and Shatt al-Arab. T. Naff ve R. C. Matson (Ed.), *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?* (s. 83-114) içinde. Westview Press.
- Nevo, J. (1998). Religion and national identity in Saudi Arabia. *Middle Eastern Studies*, 34(3): 34-53.
- al-Oboudi, S. M. (2015). The Hearth of Arabia. *Arab Studies Quarterly*, 37(3): 282-299.
- Rahi, K. A. ve Halihan, T. (2021). Surface water salinity of the Euphrates, Tigris, and Shatt al-Arab rivers. L. A. Jawad (Ed.), *Tigris and Euphrates Rivers: Their Environment from Headwaters to Mouth* (309-336) içinde. Springer.
- Rae, J. (1999) *Tribe and State: Management of Syrian Steppe*. Oxford University.

- al-Rasheed, M. (2009). Modernizing authoritarian rule in Saudi Arabia. *Contemporary Arab Affairs*, 2(4): 587-601.
- al-Rasheed, M. ve al-Rasheed, L. (1996). The politics of encapsulations: Saudi policy towards tribal and religious oppositon. *Middle Eastern Studies*, 32(1): 96-119.
- Sadjadpour, K. (2013). Iran's unwavering support to Assad's Syria. *CTC Sentinel*, 6(8): 11-13.
- al-Saleh, M. A. (1992). Declining groundwater level of the Minjur Aquifer, Tebrak area, Saudi Arabia. *The Geographical Journal*, 158(2): 215-222.
- al-Saud, A. ve Kéchichian, J. A. (2020). *The Evolving Security Landscape Around the Arabian Peninsula: A Saudi Perspective*. Instituto Affari Internazionali.
- al-Saud, M. M. (2020). *Sustainable Land Management for NEOM Region*. Springer.
- Schiettecatte, J. ve Arbach, M. (2016). The political map of Arabia and the Middle East in the 3rd century AD revealed by a Sabaean inscription – a view from the south. *Arabian Archeology and Epigraphy*, 27(2): 176-196.
- Scheumann W. (1997). Conflicts on the Euphrates: An analysis of water and non-water issues. W. Scheumann ve M. Schiffler (Eds.), *Water in the Middle East* (113-135) içinde. Springer.
- Schoel, T. (2011). The Hasna's revenge: Syrian tribes and politics in their shayk's story. *Nomadic People*, 15(1): 96-113.
- Sofer, A. (1999). *Rivers of Fire: The Conflict Over Water in the Middle East*. Rowan & Littlefield Publishers.
- Sunayama, S. (2007). *Syria and Saudi Arabia: Colloboration and Conflicts in the Oil Era*. I. B. Tauris & Co. Ltd.
- Suwaed, M. (2015). *Historical Dictionary of the Bedouins*. Rowman & Littlefield.
- Taylor, R. (2014). Pipeline politics in Syria. *Armed Forces Journal*. 21 March. <http://armedforcesjournal.com/pipeline-politics-in-syria/>
- al-Thaqafi, T. (2019, 21 Ağustos). Saudi Arabia's Souq Okaz Festival deemed a 'cultural incubator'. *Arab News*. <https://www.arabnews.com/node/1542946/saudi-arabia>
- Thompson, M. C. (2019). *Being Young, Male and Saudi: Identity and Politics in a Globalized Kingdom*.
- Vasiliyev, A. (1995). *Tarihu Arabiyyeti's-Suudiyye*. Hayri Damin (Çev.). Şirketü'l-Matbuat.
- Kingdom of Saudi Arabi. *Vision 2030*. https://www.vision2030.gov.sa/media/rc0b5oy1/saudi_vision203.pdf
- Yamani, M. The two faces of Saudi Arabia. *Survival*, 50(1): 143-156.
- Zuhur, S. (2011). *Saudi Arabia*. ABC-CLIO.

İRAN'IN SURIYE STRATEJİSİ: NÜFUZ, CAYDIRICILIK VE DEVLET DIŞI AKTÖRLER

Hüseyin Faruk ŞİMŞEK

İran ile Suriye rejimi arasında yaklaşık kırk yıldır devam eden bir ittifak ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki, iki ülkenin de diplomatik yalnızlıkları ve ortak tehdit algılamaları sebebiyle giderek derinleşmiştir. İran, Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011 yılında yıkılma riskiyle karşı karşıya kalan rejimi ayakta tutmak için Suriye'ye müdahalede bulunmuş ve rejimin yıkılmasını engelleyen başlıca etkenlerden biri İran'ın bahse konu müdahalesi olmuştur. Bu makalede İran'ın 2011 sonrası Suriye stratejisi incelenmektedir. Heuser göre "Strateji" siyasi amaçlar ile güç kullanımı veya güç kullanma tehdidi arasındaki bağlantıdır (2010, s. 3). Bu kavramsallaştırma perspektifinden, İran'ın Suriye stratejisi analiz edilecek, müdahale amaçları ve müdahale şekli ayrı ayrı ele alınacaktır.

İran'ın Suriye müdahalesinde iki temel amacı vardır: Suriye ile iyi ilişkiler kurarak elde ettiği siyasi nüfuzunu ve devlet-dışı aktörler üzerinden İsrail ve ABD'ye karşı elde ettiği caydırıcılık kapasitesini muhafaza etmek. Suriye rejiminin devrilip yerine İran ile iyi ilişkiler kurmayan bir hükümetin geldiği senaryoda İran, bölgedeki en önemli

müttefikini ve Hizbullah ile bağlantısını kaybetmiş olacaktır. İran, hem Suriye ve Lübnan'daki siyasî nüfuzunu hem de caydırıcılık kapasitesini koruyabilmek için Suriye'ye müdahale edip rejimi ayakta tutmak zorunda kalmıştır. Ancak İran, bölge içerisinden ve dışından kendisinden daha güçlü devletlerin de müdahil olduğu Suriye'ye doğrudan müdahale edecek ve gerginliğin tırmandığı durumda bu devletlere karşı savaşabilecek konvansiyonel askerî güce sahip değildir. Bu yüzden, Lübnan ve Irak'ta uyguladığı vekiller üzerinden dolaylı askerî müdahale yöntemini Suriye'de de uygulamıştır. Bu yöntem daha az maliyetle müdahale imkânı vermekte ve saldırıların sorumluluğunu devlet-dışı aktörlerin üzerinde bırakarak İran açısından müdahalenin riskini azaltmaktadır. İran, Devrim Muhafızları Ordusu eliyle Suriye içerisinden ve Irak, Afganistan ve Pakistan gibi Şii nüfusa sahip ülkelerden gelen Şii milislerden birçok vekil örgüt kurmuş ve rejimin yanında kendi komutası altında savaşmıştır. Mezkûr örgütler, Suriye rejiminin ayakta kalmasında etkili olmuş, İran-Lübnan bağlantısının kesilmesini engellemiş, İsrail'e ve ABD varlıklarına Suriye'den de saldırı düzenleyebilecek kapasiteye erişmiştir. Böylelikle, İran hem nüfuzunu hem de caydırıcılık kapasitesini bir dereceye kadar koruyabilmiştir.

Bu makalede öncelikle İran-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planı incelenecektir. İkinci bölümde İran'ın Suriye müdahalesindeki temel amaçları İran'ın tehdit algılamaları ve stratejik kültürüne de değinilerek analiz edilecektir. Son olarak, İran'ın Suriye'ye müdahale şekli ele alınacak ve İran'ın Suriye'de yürüttüğü vekâlet savaşı analiz edilecektir.

TARİHSEL ARKA PLAN

Birbirinden farklı ideolojilere sahip olan teokratik ve en azından söylem düzeyinde pan-İslamist İran ile seküler Arap milliyetçisi Suriye rejimleri arasındaki yakın ilişki yaklaşık kırk yıldır devam etmektedir. Suriye ile devrim sonrası İran arasındaki bu dostane ilişki, iki ülkenin birbirlerine yönelik dış politikalarını ideolojik saiklerden uzak, jeopolitik faktörleri ve ortak tehdit algılamalarını merkeze alarak oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Jubin M. Goodarzi, 2006, s. 12).

Hem Suriye hem de devrim sonrası İran hükümetleri, kendileri ile iyi ilişkilere sahip olmayan, kendilerine denk veya daha güçlü devletlerle

aynı bölgede yer almaktadır. Bölgede, Suudi Arabistan, Irak¹ ve Türkiye gibi bölgedeki nüfuz alanını genişletmek isteyen önemli aktörlerin varlığının yanı sıra İsrail gibi hem Suriye hem de İran'ın tehdit olarak gördüğü güçlü bir aktör mevcuttur. Bir dönem Suriye ile iyi ilişkilere sahip Mısır ise Camp David sonrası İsrail ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu bölgesel yapı içerisinde diplomatik yalnızlık algısının getirdiği müttefik arayışı iki ülkeyi 1979 yılındaki devrimin hemen ardından birbirine yaklaştırmıştır (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 167).

Diplomatik yalnızlığın yanı sıra Irak ve İsrail kaynaklı tehdit algılamaları ile ABD müdahaleciliğine karşıtlık iki ülkeyi ortak stratejik çıkarlar etrafında bir araya getiren önemli faktörlerdendir (Ehteshami ve Hinnebusch, 2002, s. 88; Sottimano, 2019, s. 161). Nitekim, İran-İrak Savaşı'nda İran'ı destekleyen tek Arap ülkesi Suriye'dir. Suriye, Irak sınırına asker konuşlandırarak Saddam kuvvetlerini bölmeye çalışmış ve Irak'ın Suriye üzerinden Akdeniz'e petrol sevkiyatını engelleyerek Saddam yönetimine finansal açıdan zarar vermiştir (Saab, 2006). Özellikle, 1983 yılında ABD'nin silah ambargosu sebebiyle zor durumda kalan İran'ın silah tedarikinde Suriye'nin desteği hayati önemde olmuştur (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 168).

Ayrıca, Lübnan'da her iki ülkenin çıkarları örtüşmektedir. 1980'lerin ortalarında Suriye Amal hareketini İran ise Hizbullah'ı desteklemiş; ancak Lübnan içerisinde farklı grupları desteklemiş olmaları ikili ilişkilere pek hasar vermemiştir. İsrail'e karşı ortak hareket etme fikri baskın gelmiştir. Suriye, bu noktada İran'ın yardımlarının Hizbullah'a ulaşmasında ve bu yardımların sürdürülebilirliğinde hayati önemde olmuştur (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 168). Devrim Muhafızları mensubu askerler Suriye üzerinden Lübnan'a ve Filistin'e geçerek Hizbullah, El-Fetih ve Filistin İslami Cihad gibi örgütlere organizasyon desteği ve askerî eğitim vermiştir. Yardımların ulaşması ve ihtiyaç duyulduğunda güvenli bölge olmasının yanı sıra Suriye, Amerikan ve İsrail hedeflerine yönelik saldırılarda istihbarat desteği de sağlamıştır (Seliktar ve Rezaei, 2020, ss. 27-36).

---

¹ Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesi ile Irak bu iki devletin gözünde tehdit olmaktan çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölge genelinde artan Amerikan nüfuzunu engelleme isteği ve özellikle 2003 Irak işgali sonrası ABD merkezli tehdit algılamaları Suriye-İran ilişkilerini daha da derinleştirmiştir (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 168; Tabatabai, 2020, s. 277). Öyle ki, 2006 yılında Suriye ile İran arasında ortak tehditlere karşı işbirliği temelinde ve İran'dan Suriye'ye silah satışını da içeren bir savunma anlaşması imzalanmıştır (Saab, 2006).

Suriye yönetimi ile İran arasındaki ittifak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş ile daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Esed rejimi muhalif güçler karşısında ayakta kalabilmek için dış desteğe ihtiyaç duymuştur. Esed yönetiminin devrilmesi durumunda yerine gelecek yönetimin kendisiyle mevcut rejim gibi ortak hareket etmeyeceğinin farkında olan İran hem güvenilir bir müttefikini kaybetme hem de Lübnan ile olan bağlantısının kesilmesi riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden Suriye'de çatışmaların başlamasından kısa bir süre sonra rejimin yanında yer almaya başlamış ve dolaylı yollardan askerî müdahalede bulunmuştur (Ahmadian ve Mohseni, 2019, s. 355; Juneau, 2020, s. 29).

SURİYE MÜDAHALESİNİN AMAÇLARI

Strateji, tanımı gereği siyasî amaçların varlığını zorunlu kılar. Bu sebeple, İran'ın Suriye'ye müdahalesinin şekline ve kullandığı yöntemlere değinmeden evvel İslam Cumhuriyeti'nin siyasî amaçlarına değinmek gerekmektedir. İran'ın 2011 sonrası Suriye stratejisinde birbiriyle belirli noktalarda kesişen iki temel amacı bulunmaktadır: Nüfuzunu muhafaza etme/artırma ve devlet dışı aktörler yoluyla elde ettiği caydırıcılığını sürdürme.

Siyasî Nüfuzunu Koruma

Suriye'de İran ile iyi ilişkilere sahip bir yönetimin bulunması, İran'a bir yandan siyasî avantajlar sağlarken diğer yandan da İran'ın Lübnan'a ve Filistin'e erişimini sağlamakta ve böylelikle de stratejik derinliğini artırmaktaydı (Ostovar, 2016, s. 211-212). Bu sebeple İran'ın Suriye'deki nüfuzunu muhafaza etme amacı sadece Suriye merkezli olarak analiz edilmemeli, ikili ilişkiler düzeyinde ve bölgesel düzeyde olmak üzere ayrı ayrı ele alınmalıdır.

İkili ilişkiler düzeyinde İran, güçlü bir devlet yapısına sahip, diplomatik ve stratejik hamlelerinde ortak hareket edebildiği bir müttefikini aslında kaybetmiştir. Bölgeye yönelik dış müdahalelere ve bölge ülkelerinden algılanan tehditlere karşı birlikte hareket edeceği Suriye devleti artık devlet olma vasfını yitirmiştir. Bu sebeple rejimin zayıf da olsa ayakta kalabildiği senaryo, İran için büyük bir başarı olarak değil, kötü-nün iyisi olarak nitelendirilmelidir (Juneau, 2020, s. 29). İran açısından en olumsuz senaryo ise Suriye’de Esed rejiminin devrilerek yerine İran ile dostane ilişkiler kurmayacak bir yönetimin kurulması ihtimaliydi. Bu ihtimal sadece müttefikini bütünüyle kaybetme anlamına gelmeyip aynı zamanda İran’ın bölgesel çıkarlarına da zarar verebilecek bir yönetimin Suriye’de bulunması demektir (Juneau, 2020, s. 29). Juneau’nun en olumsuz senaryosu, bu metnin yazıldığı tarihte gerçekleşmemiştir ve gerçekleşme ihtimali de zayıf görünmektedir. Bu perspektiften, İran’ın Suriye’ye müdahalesinin amacının esasta Suriye ile iyi ilişkiler kurarak elde ettiği ancak rejimin zayıflamasıyla birlikte kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığı diplomatik ve stratejik avantajları olabildiğince korumak ve en az zararla atlatmak olduğu söylenebilir.

Bölgesel düzeyde ise Suriye, İran’ın Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını korumak için desteğine ihtiyaç duyduğu bir ülkedir. Nitekim İran, Suriye’nin yardımıyla Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad Örgütü’ne destek vermekte ve Suriye’deki askerî ve sivil altyapıdan bu amaçla faydalanmaktaydı. Bunun yanı sıra İran, Suriye istihbaratından İsrail ordusunun Golan tepeleri ve Lübnan sınırındaki faaliyetleri hakkında da bilgi alabilmekteydi (Ostovar, 2016, s. 205-206). Suriye’de dost olmayan bir hükûmetin kurulması durumunda, İran’ın Suriye üzerinden Lübnan’a kolay ve ucuz erişimi engellenebilir ve İran’ın hem Hizbullah ve Filistinli örgütler üzerindeki hem de dolaylı olarak Lübnan ve Filistin siyasetindeki etkisi azalabilirdi (Juneau, 2020, s. 30; Tabatabai, 2020, s. 277-278). Bu ihtimali ortadan kaldırmak, nüfuzunu ve bölgedeki derinliğini korumak isteyen İran, Suriye rejiminin devrilmemesi için müdahale etmiştir.

İran açısından Suriye müdahalesinin bir diğer gerekçesi de statüko bozulurken bölgedeki güç dengesi ve jeopolitik rekabette kaybını en aza indirmektir. Batı Asya’da Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail gibi nüfuz alanını genişletmeye çalışan bölgesel güçlerin varlığının yanı sıra ABD

ve Rusya gibi büyük devletler de farklı düzey ve şekillerde bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Mezkûr güçler, iç savaş ile ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak ve belirsizliği kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için uğraşmaktadırlar ki bu da İran için eğer müdahale etmezse bölgedeki nüfuzunu büyük oranda kaybetmek anlamına gelmektedir (Juneau, 2020, s. 27). Bu hususta İslami Devrim Muhafızları Ordusu-Kudüs Gücü'nün eski komutanı Kasım Süleymani, İran ve müttefiklerinin bölgedeki konumunu Suriye hükûmetine borçlu olduklarını, Suriye rejimini devirmeye yönelik Batı ve müttefiklerinin hamlelerin İran'ın artan nüfuzundan duyulan korkudan kaynaklandığını ve İran'ın bölgedeki konumunu zayıflatma amacıyla olduğunu söylemiştir (Farsnews Agency, 2013).

Caydırıcılık

İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'i ulusal güvenliğine öncelikli tehdit olarak görmektedir (Bar, 2004, s. ii). Kendisini sürekli bir savunma durumunda gören İran, ABD ve İsrail ile kıyaslandığında görece zayıf durumdadır. Ayrıca işgal ve müdahale tecrübeleri sebebiyle yabancı güçlere olan güvensizliği İran'da güvenliğini yabancı devlet ve örgütler yardımı ile değil kendi kaynaklarıyla sağlama arzusunu doğurmuştur (Tabatabai, 2020, s. 300-301).

İran yönetimi bu şartlarda sınırlarını ve rejimini korumak için savunma stratejisini kendisine saldırı düzenleyebilecek kapasitedeki bu devletleri caydırmak üzerine inşa etmiştir. Caydırıcılık, bir aktöre yapılacak olası bir saldırının, saldırgan tarafa maliyetinin potansiyel kazançlarından yüksek olacağına inandırılması fikri şeklinde ifade edilebilir (Paulauskas, 2016). İran cihetinden caydırıcılık nükleer, konvansiyonel ve asimetrik olmak üzere üç boyutta incelenebilir. İran uzun yıllardır barışçıl amaçlı olduğunu iddia ettiği nükleer enerji programını sürdürmektedir. Bölgesel hedefleri olan ve enerji zengini İran gibi bir ülkenin nükleer enerji yatırımlarının askeri amaçlı olma ihtimali ise göz ardı edilemez. Ayrıca İran, nükleer bir güç olma amacından ayrı düşünülmemesi gereken gelişmiş balistik füze sistemlerine sahiptir. İran'ın envanterinde bir kısmı 2000 km'nin üzerinde menzile sahip binlerce balistik

füze olduğu düşünülmektedir (Egeli, 2014, s. 46). Bazı kaynaklara göre de İran, konvansiyonel caydırıcılığa balistik füze programı ile ulaşmaya çalışmaktadır (Ahmadian ve Mohseni, 2019, s. 345).

Açıkçası İran henüz nükleer silah üretebilmiş değildir ve üretse dahi ABD ve İsrail'e karşı etkili bir ikinci vuruş kapasitesine ulaşabileceği meçhuldür. İsrail ve bölgedeki ABD varlığını vurabilecek menzile sahip balistik füzeleri olmasına rağmen İran, nükleer silaha sahip bu devletlerle, gerginliğin tırmandığı noktada nükleer silahların devreye girebileceği bir savaşta karşı karşıya gelmek istemeyecektir. Bu yüzden İran'ın nükleer programı ve füze sistemleri öncelikli tehdit olarak gördüğü ABD ve İsrail'i caydırmak ve dolayısıyla güvenliğini sağlamak için bu aşamada yeterli değildir. Hatta bu tip bir caydırıcılık stratejisi İran'ın kendi güvenliği için daha fazla risk doğurmaktadır.

Asimetrik yöntemler ise İran açısından düşmanlarını caydırmak için daha az maliyetli ve daha etkili bir yol olmuştur. 1980'li yılların başından itibaren Devrim Muhafızları tarafından organize edilen, eğitilen, desteklenen ve yönlendirilen Hizbullah, Hamas ve Filistin İslami Cihad Örgütü gibi gruplar İsrail ve Amerika'ya yönelik saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırılar genellikle intihar saldırıları, adam kaçırmaya, bombalı tuzaklar gibi asimetrik taktiklerle gerçekleştirilmiştir (Seliktar ve Rezaei, 2020). Dolayısıyla İran böyle bir strateji ile bir yandan İsrail ve ABD'ye zarar verirken bir yandan da saldırılardan doğrudan sorumlu olmamıştır. Bunun yanı sıra özellikle Hizbullah, İran dini liderini kendi önderleri olarak gördüklerini ve İran'a yönelik herhangi bir saldırıda İsrail'e karşılık vereceğini duyurmuştur ("Nasrallah", 2019).

Ahmedian ve Mohseni (2019, s. 345) İran'ın devlet dışı aktörlerden oluşan bir dizi müttefik eliyle caydırıcılık elde etme planını ileri caydırıcılık kavramıyla açıklamaktadır. İleri caydırıcılık, caydırıcılık kapasitesinin kendi ulusal sınırlarının ötesinde ve düşmanın sınırının yakınında konuşlandırılmasıdır. İran'ın ileri caydırıcılık stratejisi ise İran'ın kendi ordusu ile değil İran'ın resmî askerî hiyerarşisinin dışındaki devlet-dışı örgütler kullanılarak oluşturulmuştur (Ahmadian ve Mohseni, 2019, s. 345).

1979 sonrası İran-Suriye ilişkilerinin itici gücü de İsrail ve ABD'yi olası saldırılara karşı caydırma kapasitesine ulaşma amacı olmuştur (Ahmadian ve Mohseni, 2019, s. 343). İran'ın bu caydırıcılık stratejisine

ulaşma noktasında Suriye en önemli halka olmuştur: Suriye, 1980'li yılların başından itibaren Devrim Muhafızları üyelerinin Lübnan'a geçişlerine müsaade etmiş ve İran-Lübnan arasındaki silah ve malzeme naklinde geçiş merkezi olmuştur (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 27-168). Gerçekten de Suriye'nin desteği olmadan İran'ın Hizbullah'ı ve Filistinli örgütleri destekleme ve dolaylı olarak İsrail'i tehdit etme imkanı azalacaktı (Ostovar, 2016, s. 206). Bu sebeple İran lideri Ali Hamaney'in danışmanı olan Ali Ekber Velayeti, Suriye'yi, Irak, Lübnan ve Filistin'i de içine alan direniş ekseninin altın halkası olarak tanımlamıştır (Tesnim Haber Ajansı, 2016). Kasım Süleymani ise "Suriye'nin kaybedilmesi durumunda Tahran'ın da kaybedileceğini" söylemiştir (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 170). Benzer şekilde eski Besic komutanı Mehdi Taeb de "bir saldırı durumunda İran'ın Huzistan eyaleti ile Suriye'yi aynı anda savunmak gerekirse Suriye'ye öncelik verilmesi gerektiğini" çünkü "Suriye'de tutunulduğu takdirde Huzistan'ı geri alabileceklerini ama Suriye'yi kaybederlerse Tahran'ı kaybedeceklerini" dile getirmiştir (BBC Farsça, 2014).

SURİYE'YE DOLAYLI ASKERÎ MÜDAHALE

İran'ın Suriye stratejisinin analizinde ilk olarak İran'ın amaçlarını inceledik. Bu bölümde de İran'ın bu amaçlarına ulaşmak için Suriye'ye ne şekilde müdahale ettiği incelenecektir. İran, Suriye'ye Türkiye'nin yaptığı gibi ciddi bir kuvvetle doğrudan askerî müdahalede bulunmamış ve daha çok devlet dışı aktörler yoluyla dolaylı olarak müdahale etmeyi tercih etmiştir. Güvenlik çalışmaları literatüründe bu yöntem çoğunlukla "vekâlet savaşı" olarak adlandırılmakta ve dolaylı askerî müdahale ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Vekâlet savaşı, bir aktörün vekil grup veya gruplara dolaylı yardım sağladığı ve aynı zamanda vekilleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirip kontrol ettiği bir üçüncü taraf müdahale türüdür (Rauta, 2021, s. 8-11; Salehyan, 2010, s. 500-501). Dolaylı yardım; sponsor olan aktörün vekile danışmanlık, organizasyon desteği ve eğitim verme, istihbarat paylaşımında bulunma ve silah-materyal sağlama gibi dolaylı askerî yardımlarda bulunmasıdır (Mumford, 2013, s. 7). Bazı yazarlara göre, vekâlet savaşında sponsor, vekillerle birlikte sahada hedef devlet veya

örgütlere karşı savaşmaz, çünkü vekâlet savaşı zaten doğrudan müdahalenin yerine tercih edilen bir yöntemdir (Mumford, 2013, s. 24; Tierney, 2021). Bu şekilde sponsor daha düşük maliyetle ve kendisinin doğrudan sorumlu tutulamayacağı bir şekilde hedefe saldırıda bulunabilmektedir.

Peki, bir devlet aynı anda hem vekâlet savaşı yürütürken hem de doğrudan müdahalede bulunabilir mi? Eğer bu tip bir müdahale varsa, örnek vakayı hangi kategori altında değerlendirmek gerekmektedir? Andrew Mumford'a (2013, s. 21-26) göre, herhangi bir doğrudan müdahale bir dolaylı askerî müdahalenin vekâlet savaşı olma vasfını ortadan kaldırır -ki buna özel kuvvet operasyonları ve sponsor kontrolündeki insansız hava araçları ile yapılan operasyonlar dahildir. Tyrone Groh (2019, s. 29) ise nedenini açıklamamakla birlikte hava desteğini doğrudan müdahale kategorisine sokmaz. Bu kavramsal sorunu, Vladimir Rauta'nın vekâlet savaşının doğrudan askerî müdahale yerine tercih edilebileceği gibi doğrudan askerî müdahaleyi destekleyici nitelikte de olabileceği argümanı çözmektedir (Rauta, 2021, s. 9-10).

İran-Suriye ilişkileri özelinde bakarsak, İran'ın Suriye'deki askerî faaliyetleri sadece vekâlet savaşı kavramıyla açıklanamaz. Devrim Muhafızları eliyle danışmanlık, eğitim ve yardım faaliyetleri dışında hem Devrim Muhafızları hem de İran ordusuna bağlı unsurlar Suriye'de doğrudan çatışmalara katılmış ve bazı askerler bu çatışmalarda öldürülmüştür (Anadolu Ajansı, 2016; Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 183). Ayrıca 2018 yılında İran, Suriye'nin doğusuna balistik füze saldırısı düzenlemiştir (BBC Türkçe, 2018). Bu örnekler, İran'ın Suriye'de kendi askerî unsurları ile yaptığı doğrudan müdahalelerdir. Ancak, İran'ın Suriye'de bazı doğrudan faaliyetleri de olmasına rağmen, Suriye stratejisinin ana ayağını vekiller oluşturmaktadır. Dolayısıyla, İran Ordusu ve Devrim Muhafızları'nın doğrudan faaliyetleri, yürüttüğü vekâlet savaşını destekleyici nitelikte müdahaleler olarak görülebilir ve İran'ın Suriye'de yürüttüğü dolaylı faaliyetleri vekâlet savaşı kategorisinden çıkarmaz.

Kronolojik olarak bakıldığında, İran'ın Suriye'de yaşanan olaylara müdahale şeklinin çatışmaların başında vekâlet savaşı şeklinde olmadığı görülmektedir. Olayların henüz sokak çatışmaları seviyesini aşmadığı 2011 yılının başlarında İran, Suriye güvenlik güçlerine kalabalıklara

müdahale yöntemleri ve gözetleme teknolojisinde danışmanlık ve teknik destek vermeye başlamıştır. Ancak olayların ülke geneline yayılması ve iç savaşa dönüşmesi ile rejimin çatışmaları kendi imkanlarıyla bastıramayacağı anlaşılınca İran'ın desteğinin niteliği de değişmiştir (Fulton ve ark., 2013, s. 13-14). İran Devrim Muhafızları, Suriye rejiminin güvenlik güçlerine istihbarat ve ekipman desteği sağlamış, bunun yanı sıra rejim güçlerini değişen şartlara uygun şekilde yeniden organize etmiş, meskûn mahalde çatışma ve gerilla savaşı eğitimi vermiştir (Fulton ve ark., 2013, s. 14-19).

İran'ın Suriye'deki vekâlet savaşı, rejim askerlerine verilen desteğin yeterli gelmemesi üzerine uygulamaya konmuştur. İran, 2012 yılında rejim yanlısı Şebbiha unsurlarını da dâhil ederek Ulusal Savunma Kuvvetleri'nin kurulmasını sağlamış ve komuta da ettiği bu güçlere eğitim ve silah desteği vermiştir. Bunun yanı sıra Devrim Muhafızları, Yerel Savunma Kuvvetleri adı altında, şehir ve ilçelerdeki yerel unsurlardan müteşekkil ve kendi bölgelerini iyi bilen ve bu bölgelerden sorumlu olan ikinci bir savunma katmanı oluşturmuş ve bu unsurlara da eğitim ve silah desteği vermiştir (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 172). Toplam sayıları 150 bini bulduğu söylenen bu kuvvetler, ordudaki dağılma ile birlikte asker sayısı azalan rejimin hayatta kalmasını ve alan hakimiyeti için ihtiyaç duyduğu insan gücünü sağlamıştır (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 172).

İran'ın Suriye'deki vekâlet savaşının ikinci ayağını ise Suriye dışından ülkeye getirilen Şii gruplar oluşturmaktadır. Bu gruplardan en önemlisi Hizbullah'tır. İran Devrim Muhafızları tarafından onlarca yıldır eğitilen ve İsrail Savunma Kuvvetleri ile doğrudan çatışan Hizbullah'ın operasyonel kapasitesi artmış ve örgüt, Hamas ve İslami Cihad gibi başka vekilleri eğitebilecek tecrübe ve uzmanlığa da erişmiştir (Clarke ve Smyth, 2017, s. 14). Hizbullah bu tecrübesini Suriye'ye de aktarmış ve ABD Hazine Bakanlığı'nun basın açıklamasına göre 2011 yılı başlarından itibaren Suriye rejimine ve rejim yanlısı gruplara askerî eğitim, danışmanlık ve lojistik destek sağlamıştır (Clarke ve Smyth, 2017, s. 14; *Treasury Sanctions Hizballah Leaders*, 2015).

Ayrıca Hizbullah, Suriye'de çatışmalara da fiilen katılmıştır. 2013 yılı başlarında Suriye'nin Lübnan sınırındaki Kuseyr kenti ve çevresine yapılan operasyonda rejim askerleri ve milisleri yetersiz kalınca Hizbullah

mensupları operasyona katılmışlardır (“Kuseyr”, 2013). Rejim ve müttefiklerinin iç savaştaki ilk önemli askerî başarısı olan Kuseyr taarruzu ile Şam-Lazkiye hattı yeniden rejimin kontrolüne girmiş ve rejimin ayakta kalmasında önemli rol oynamıştır (Ahmadian ve Mohseni, 2019, s. 357). Kuseyr dışında, Lübnan sınırındaki birçok stratejik bölgeyi kontrol etmesinin yanı sıra Hizbullah mensupları, Şam şehir merkezi ile Şam Havalimanı arasında stratejik öneme sahip ve aynı zamanda Şiiler için kutsal kabul edilen Seyyide Zeynep Camii ve civarına da konuşlanmıştır (Barnard, 2014). Hizbullah’ın faaliyetlerinin bununla sınırlı kalmadığı, Golan tepelerinin Suriye tarafında İranlı askerlerle birlikte Hizbullah milislerinin askerî altyapı inşa ettiği ve İsrail’e karşı saldırı hazırlığında olduğu İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından iddia edilmiştir (Gross, 2019).

Hizbullah milislerinin Suriye’ye müdahale gerekçesi olarak sunduğu Hz. Ali’nin kızı ve Hz. Muhammed’in torunu olan Seyyide Zeyneb’in türbesini saldırılara karşı koruma fikri dünyanın birçok yerinden Şiileri Suriye’ye çekmek için propaganda malzemesi yapılmıştır. Bedir Örgütü, Kataib Hizbullah ve Asaib Ehl el-Hak gibi İran’ın uzun yıllardır Irak’ta vekil olarak kullandığı örgüt mensupları başta olmak üzere yine bu örgütler üzerinden temas kurulan birçok Iraklı Şii, Devrim Muhafızları tarafından eğitilmiş ve Suriye’de çatışmalara katılmıştır (Ostovar, 2016, s. 217). Kutsal mekanları koruma ülküsünün yanı sıra yabancıları Suriye’ye çeken maddi gerekçeler de bulunmaktadır. Suriye’de İranlı komutanlar komutasında askerî operasyonlara katılan Iraklılara belirli bir maaş ödendiği ve ölenlerin ailelerinde de nakdi yardım yapıldığı farklı kaynaklar tarafından iddia edilmektedir (“Iraklı Şiiler Seyyide Zeynep türbesini korumak için Suriye’ye gidiyor”, 2013; “Shi’ite Fighters Rally to Defend Damascus Shrine”, 2013; Ostovar, 2016, s. 218). Mezkûr Iraklı Şiilerin önemli bir kısmı IŞİD’in Irak topraklarını ele geçirmesiyle Suriye’den ayrılmış olsa da Musul ve diğer Irak toprakları IŞİD’den geri alınca Suriye’ye geri dönmüşlerdir (Clarke ve Smyth, 2017, s. 14).

İran, Iraklı ve Lübnanlı Şiilerin yanı sıra Afganistan ve Pakistan kökenli Şiileri sırasıyla Fatimiyyun ve Zeynebiyyun Tugayları adı altında örgütlemiş, eğitim verip Suriye’de Devrim Muhafızları askerlerinin komutası altında çatışmalara sokmuştur (Clarke ve Smyth, 2017, s. 15). Bu,

İran için yeni bir yöntem değildir. Öldürülen Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin halefi olan İsmail Kaani, İran-İrak Savaşı esnasında da çok sayıda Şii Afgan'ı örgütlemiş ve İran saflarında savaşmıştır (Tabatabai, 2020, s. 281). Net sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, Fatimiyyun'un farklı kaynaklarda 10.000 ile 20.000 arasında savaşçısı olduğu, Zeynebiyyun'un ise 2000 civarı savaşçısı olduğu bilgisi vardır (Clarke ve Smyth, 2017, s. 15; Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 176).

Şiilerin kutsal mekanlarını koruma fikrinin yanı sıra maddi gerekçeler de Afgan ve Pakistanlıları Suriye'de savaşmaya teşvik etmek için kullanılmaktadır. İran'ın Suriye'deki Afgan ve Pakistanlılara aylık maaş ödemekte ve Suriye'deki Afganların ailelerine İran vatandaşlığı vermektedir (Rasmussen ve Nader, 2016). Bunun yanı sıra, Suriye rejiminin de ülkedeki Afganistan ve Lübnanlı Şiilere vatandaşlık verdiği iddia edilmektedir. Kimlik kartı verilen Şiilerin demografik yapıyı değiştirecek şekilde daha önce Sünni nüfusun yoğun olduğu ve İsrail sınırına yakın bölgelere yerleştirildiği kaynaklarda yer almaktadır ("Is Assad Granting Citizenship to Iran-Backed Fighters in Syria?", 2018).

Suriyeli milis grupların yanı sıra İran tarafından oluşturulan ve/veya desteklenen bu yabancı milis gruplar 2016 yılındaki Halep taarruzu da dahil olmak üzere birçok cephede rejime önemli katkılar sağlamış, ayrıca rejimin ayakta kalabilmesi ve kontrolündeki yerlerde alan hâkimiyeti için gerekli insan gücünü sağlamışlardır (Juneau, 2020, s. 32). Halep, rejimin kontrolüne geçtikten sonra İran vekillerini Irak-Suriye bağlantısını da sağlayan, Palmira ve Deyrizor kentlerinden geçen M20 karayolu güzergahının kontrolü için kuzeydeki cephe hattından güneye ve doğuya yönlendirmiştir (Seliktar ve Rezaei, 2020, s. 189). İran, vekilleri üzerinden bu bölgeleri ele geçirmiş, askerî üs kurmuş ve aynı zamanda vekillerini Sünni nüfusun yoğunlukta olduğu bu bölgelere yerleştirmiştir (Misto ve Özcan, 2021). Ayrıca, Hizbullah başta olmak üzere İran'ın vekilleri, Suriye toprakları üzerinden Lübnan'a silah ve mühimmat geçişini sağlamaktadır (Fakih, 2022). Hem Lübnan'a silah geçişinden hem de Suriye'den kendisine saldırma ihtimali olan İran kontrolündeki Şii grupların alan ve güç kazanmasından rahatsız olan İsrail Suriye'deki bu gruplara karşı sık sık hava saldırıları düzenlemektedir (Fakih, 2022). Bu saldırılar tek yönlü kalmamakta ve İran vekilleri ile hem İsrail'e hem de

bölgedeki Amerikan üslerine füzeler ve insansız hava araçları ile saldırı düzenlemektedir (Ahronheim, 2018; “Officials”, 2021; Srivastava, 2021).

SONUÇ

Suriye’de iç savaşın başlamasıyla İran bölgedeki en önemli müttefiki olan Suriye’yi aslında kaybetmiştir. Zira, Suriye rejimi hayatta kalmış ve Suriye’nin önemli bölgelerini kontrolü altında tutabilmiş olsa da devlet olma vasfını yitirmiştir. İran’ın Suriye’ye müdahalesindeki esas amaç bu kaybın etkilerini en aza indirmektir. Rejimin devrilmesi, İran için Suriye üzerindeki siyasî nüfuzunun yanı sıra Suriye üzerinden ulaşabildiği Lübnan’da Hizbullah eliyle elde ettiği siyasî nüfuz ve caydırıcılık kapasitesini de kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Sınırları ötesine güç projeksiyonu uygulayabilecek konvansiyonel askerî kapasiteden yoksun olan İran, bu çıkarlarını korumak için Suriye’de vekâlet savaşı vermektedir. İran, Devrim Muhafızları Ordusu eliyle Ulusal Savunma Kuvvetleri ve Yerel Savunma Kuvvetleri adı altında Suriyeli milisleri örgütlemiş, silahlandırmış ve eğitmiştir. Ayrıca, Hizbullah ve Iraklı vekillerini de Suriye sahasında savaşmıştır. Şiiler için kutsal sayılan bölgelerin muhafazası propagandası ve maddi teşviklerle Irak, Afganistan ve Pakistan başta olmak üzere birçok ülkeden getirdiği Şiileri farklı örgütler adı altında örgütleyip silahlandırarak Devrim Muhafızları komutasında savaşmıştır.

İran vekilleri üzerinden Suriye rejiminin kendisine muhtaç bir şekilde ayakta kalmasını sağlamıştır. Suriye içerisinde ciddi bir güç elde eden bu vekiller, savaş sonrası düzen kurulurken de masada etkin bir koz olacak ve İran’ın etkisini artıracaktır. İran bu grupları Hizbullah’a benzer bir şekilde hem siyasî hem askerî ayağı olan, Suriye siyasetinde etkili gruplara dönüştürebilir. Ek olarak İran, örgütlediği ve asimetrik savaş taktikleri üzerine eğitim verdiği Afgan ve Pakistanlılar başta olmak üzere Şii savaşçıları kendi ülkelerinde çıkarları doğrultusunda kullanabilir.

Siyasî faydanın yanı sıra İran Suriye müdahalesi ile İsrail ve ABD’ye karşı caydırıcılık kapasitesini de koruyabilmiştir. İran öncelikle Lübnan ile olan bağlantısını korumuş ve Hizbullah’a erişiminin kesilmesini engellemiştir. Bunun yanı sıra İran, Hizbullah’a ileri teknoloji silah

ve malzeme transferi gerçekleştirmiş ve Suriye’de ek tecrübe kazandırarak Hizbullah’ı insansız hava aracı ve füzelerle saldırı gerçekleştirebilecek kapasiteye ulaştırmıştır (Ahronheim, 2021). Suriye müdahalesi ile birlikte Hizbullah başta olmak üzere İran’ın vekilleri, artık Suriye’den de İsrail’i tehdit edebilmekte ve Suriye’deki ABD varlıklarına saldırı düzenleyebilmektedir. Bu durum İran’ın Lübnan, Filistin ve Irak’ın yanı sıra kendisini tehdit eden ülkelere karşı Suriye’den de saldırı gerçekleştirebilecek kapasiteye ulaştığını ve kendisine yönelik olası saldırılara Suriye’den de karşılık verebileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Ahmadian, H., ve Mohseni, P. (2019). Iran’s Syria strategy: The evolution of deterrence. *International Affairs*, 95(2), 341-364.
- Ahronheim, A. (2018, Mayıs 7). *Shi’ite militia groups in Syria to do Iran’s dirty work, strike Israel*. The Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/shiite-militia-groups-in-syria-to-do-irans-dirty-work-strike-israel-553694>
- Ahronheim, A. (2021, Aralık 22). *Hezbollah has some 2,000 unmanned aerial vehicles*. The Jerusalem Post. <https://www.jpost.com/middle-east/article-689470>
- Anadolu Ajansı. (2016, Nisan 13). *Suriye’de İranlı subay öldürüldü*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-iranli-subay-olduruldu/554476>
- Bar, S. (2004). *Iranian Defense Doctrine and Decision Making*. Herzliya Conference, Herzliya.
- Barnard, A. (2014, Nisan 9). Muslim Shrine Stands as a Crossroads in Syria’s Unrest. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2014/04/09/world/middleeast/muslim-shrine-stands-as-a-crossroads-in-syrias-unrest.html>
- BBC Farsça. (2014, Şubat 14) *رئيس قرارگاه عمار : اولويت ما نگهداری سوریه به جای خوزستان است*. http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2013/02/130214_nm_tayeb_syria_basij.shtml.
- BBC Türkçe. (2018, Ekim 1). İran’dan Suriye’nin doğusunda füze saldırısı: “Çok sayıda terörist öldürüldü”. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45706633>
- Clarke, C., ve Smyth, P. (2017). The Implications of Iran’s Expanding Shi’a Foreign Fighter Network. *CTC Sentinel*, 10(10), 14-18.
- Egeli, S. (2014). Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 39-73. <https://doi.org/10.33458/ui-dergisi.553369>

- Ehteshami, A., ve Hinnebusch, R. A. (2002). *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*. Routledge.
- Fakih, İ. (2022, Ocak 5). İsrail'in Suriye'ye yönelik saldırıları "İran tehlikesini" azaltabildi mi? *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/israilin-suriyeye-yonelik-saldirilari-iran-tehlikesini-azaltabildi-mi/2465727>
- Farsnews Agency. (2013, Eylül 14). *Quds Force Commander Stresses Syria's Important Role in Defending Resistance Front*. <https://www.farsnews.ir/en/news/13920623001147/Qds-Frce-Cmmmander-Sresses-Syria39-s-Impran-Rle-in-Defending-Resisance>
- Fulton, W., Holliday, J., ve Wyer, S. (2013). *Iranian Strategy in Syria*. American Enterprise Institute-Critical Threats Project & Institute for the Study of War.
- Groh, T. L. (2019). *Proxy War: The Least Bad Option*. Stanford University Press.
- Gross, J. A. (2019, Mart 13). IDF says it exposed new Hezbollah cell in Syrian Golan Heights. *The Times of Israel*. <https://www.timesofisrael.com/idf-says-it-has-exposed-new-hezbollah-cell-operating-from-syrian-golan-heights/>
- Heuser, B. (2010). *The Evolution of Strategy: Thinking War from Antiquity to the Present*.
- "İraklı Şiiler Seyyide Zeynep türbesini korumak için Suriye'ye gidiyor". (2013, Aralık 5). *BBC News Türkçe*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131204_suriye_irakli_siiler
- Is Assad granting citizenship to Iran-backed fighters in Syria? (2018, Kasım 29). *The Arab Weekly*. <http://theArabweekly.com/assad-granting-citizenship-iran-backed-fighters-syria>
- Jubin M. Goodarzi. (2006). *SYRIA AND IRAN: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*. Tauris Academic Studies.
- Juneau, T. (2020). Iran's costly intervention in Syria: A pyrrhic victory. *Mediterranean Politics*, 25(1), 26-44. <https://doi.org/10.1080/13629395.2018.1479362>
- Kuseyr: Suriye ordusu tanklarla ilerliyor. (2013, Mayıs 19). *BBC News Türkçe*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130519_suriye_kuseyr
- Misto, M., ve Özcan, E. E. (2021, Mart 23). İran, Deyrizor'da sivillere ait evlere el koyuyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-deyrizorda-sivillere-ait-evlere-el-koyuyor/2184938>
- Mumford, A. (2013). *Proxy Warfare*. Polity Press.
- Nasrallah: Hamaney önderimizdir, İran'a herhangi bir saldırı olursa tarafsız kalmayacağız. (2019, Eylül 12). *Independent Türkçe*. <https://www.indy-turk.com/node/70091/nasrallah-hamaney-%C3%B6nderimizdir-irana-herhangi-bir-sald%C4%B1r%C4%B1-olursa-tarafs%C4%B1z-kalmayaca%C4%9F%C4%B1z>
- Officials: Iran behind drone attack on US base in Syria. (2021, Ekim 25). *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/25/officials-iran-behind-drone-attack-on-us-base-in-syria>

- Ostovar, A. (2016). *Vanguard of the Imam: Religion, politics, and Iran's revolutionary guards*. Oxford University Press.
- Paulauskas, K. (2016). Caydırıcılık Hakkında. *NATO Review*.
<https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2016/08/05/caydiricilik-hakkinda/index.html>
- Rasmussen, S. E., & Nader, Z. (2016, Haziran 30). Iran covertly recruits Afghan Shias to fight in Syria. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/30/iran-covertly-recruits-afghan-soldiers-to-fight-in-syria>
- Rauta, V. (2021). 'Proxy War' – A Reconceptualisation. *Civil Wars*, 23(1), 1-24.
- Saab, B. Y. (2006, Temmuz 4). *Syria and Iran Revive an Old Ghost with Defense Pact*. Brookings. <https://www.brookings.edu/opinions/syria-and-iran-revive-an-old-ghost-with-defense-pact/>
- Salehyan, I. (2010). The delegation of war to rebel organizations. *Journal of Conflict Resolution*, 54(3), 493-515. <https://doi.org/10.1177/0022002709357890>
- Seliktar, O., ve Rezaei, F. (2020). *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-29418-2>
- Shi'ite fighters rally to defend Damascus shrine. (2013, Mart 3). *Reuters*.
<https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-shiites-idUSBRE92202X20130303>
- Sottimano, A. (2019). Syria in the 'Resistance Front': Persistence Through Reconfiguration? İçinde L. Matar & A. Kadri (Ed.), *Syria: From National Independence to Proxy War*. Palgrave Macmillan.
- Srivastava, M. (2021, Ağustos 6). Israel hits back after Hizbollah fires rockets. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/beba35bf-b140-4288-b028-70415779ba90>
- Tabatabai, A. M. (2020). *No Conquest, No Defeat: Iran's National Security Strategy*. C. Hurst & Co.
- Tesnim Haber Ajansı. (2016, Aralık 7). Direnişimizin Altın Halkası Olan Suriye'yi Emperyalistlerden Korumayı Başardık. *Tesnim Haber Ajansı*.
<https://www.tasnimnews.com/tr/news/2016/12/07/1260492/direni%C5%9Fimizin-alt%C4%B1n-halkas%C4%B1-olan-suriye-yi-emperyalistlerden-korumay%C4%B1-ba%C5%9Fard%C4%B1k>
- Tierney, D. (2021). The Future of Sino-U.S. Proxy War. *Texas National Security Review*, 4(2). <https://tnsr.org/2021/03/the-future-of-sino-u-s-proxy-war/>
- Treasury Sanctions Hizballah Leaders, Military Officials, And An Associate In Lebanon*. (2015, Temmuz 21). <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0121.aspx>

LEVANT'TA ARAP BAHARININ SEYRİ: İSRAİL'İN SURİYE KRİZİNDEKİ POZİSYONU

Selim Han YENİACUN

Arap Baharı Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da neden olduğu toplumsal ve siyasal etkiler ile mevcut statükoyu farklı boyutlarda değiştirmiş ve 2010'lu yılların en büyük bölgesel fenomeni olmuştur. Devrimler ve protestolar dalgasının Tunus'tan başlayarak tüm Arap coğrafyasına yayılması, hem bölgesel anlamda hem de küresel aktörler bazında Orta Doğu'daki jeostratejik dengeleri etkilemiştir. Arap Baharı her ne kadar "Arap toplumları ve vatanları" üzerindeki etkileri uzun uzadıya konuşulan bir süreç olsa da pek çok otorite tarafından "Orta Doğu'nun yegâne Batılı demokrasisi" olarak değerlendiren İsrail için de önemli tehditler içermektedir.

2011'de Tunus'tan başlayarak Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu baştan başa etkisi altına alan Arap Baharı; alışlagelmiş devlet formasyonunun değişimi, ayaklanma ve karşı-ayaklanmalar, bölgesel güçler arasında değişen rekabet parametreleri ve Orta Doğu'daki Arap toplumlarının yerel taleplerinin güncelleme neticesinde ortaya çıkan yeni düzeni anlamlandırmak için kullanılan bir kavram olmuştur. Arap Baharı'nın etki alanları (yönetim değişikliklerine sahne olan) Tunus, Mısır, Libya, Yemen ile (sert protestolara rağmen tam manasıyla siyasî sonuç elde edilememiş)

Fas, Ürdün ve Suriye olarak sıralanabilir. Buna ilaveten, Arap Baharı dediğimiz sıralı devrim ve ayaklanmalar, sadece Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da bulunan aktörleri değil, küresel güçleri de ister istemez etkilemiştir. Bölge ülkelerinin hemen hemen hepsini az ya da çok etkileyen bu fenomenin, bölgede nevi şahsına münhasır izolasyonist politikaların temsilcisi olan İsrail'i etkilediğini de söylememiz yanlış olmayacaktır. İsrail'in bölge politikalarını etkileyen (siyasî tutumlarının ve güvenlik algılamalarının değişime maruz kaldığı bu süreçte) ülke kamuoyunun da Arap Baharı'nı değerlendirmede farklı yaklaşımlar benimsediği görülmektedir. Bilhassa Suriye krizi çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman, İsrail güvenlik algısının, tehdidi hem dışarıda hem de içeride önleme üzerine inşa edilmiş olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Arap Baharı'nın hissedildiği tüm diğer bölge ve ülkelere baktığımızda, İsrail üzerinde en fazla etkisi olanın Suriye krizi olduğu görülmektedir.

Suriye halkının kendi toprakları içerisinde Baas rejimine karşı, demokratik ve insanî haklarının tanınmasını/korunmasını talep etmesiyle başlayan Suriye İç Savaşı, İsrail-Suriye ilişkilerini ve hatta İsrail'in küresel sistemdeki diplomatik tavrını etkileyen bir kriz olarak da değerlendirilebilir. Suriye Krizi bağlamında İsrail'in hem etken hem de edilgen pozisyonda kaldığı gelişmeler, iki devletin karşılıklı ilişkilerinin yanı sıra Orta Doğu politikalarını da etkilemiştir. Bu krizin İsrail üzerinde bırakmış olduğu sosyo-politik etkiyi iki temel düzey (Suriye krizine karşı İsrail'deki toplumsal mesafe/yakınlık ve güvenlik parametrelerindeki değişim) üzerinden incelemek fayda sağlayacaktır. Bu doğrultuda, bu çalışma İsrail'deki karar alıcıların ve toplumun, Arap Baharı sürecine ilişkin algılarını ve İsrail devletinin güvenlik politikalarını yakından ilgilendiren Suriye Krizi özelindeki gelişmeleri etraflıca analiz etme hedefindedir.

SURİYE KRİZİ ÖZELİNDE ARAP BAHARI'NIN GETİRDİĞİ STATÜKO DEĞİŞİMİNİN OLUŞTURDUĞU BAŞLICA TEHDİTLER

İsrail devleti, kurulduğu 1948'den itibaren Orta Doğu'da yeni bir düzenin oluşmasına yol açmış ve kendisini, içinde bulunduğu kompleks güvenlik politikaları ile şekillenmiş olan ilişkiler ağının merkezinde

konumlandırmıştır (Owen, s. 6-10). Her şeyden önce vurgulanması gereken nokta, değişen hükûmetlere rağmen İsrail'in, Arap Baharı'nın başlangıcından günümüze, özellikle de Suriye'de süregelen çatışmaların hâlâ devam ettiği bu süreçte, bölgesel statükonun sarsılmasından çekinmesidir. İsrail güvenlik politikalarının tam merkezinde yer alan ve devletin kurulduğu günden bu yana süregelen Arap-İsrail karşılaşması defaten İsrail'in askerî anlamda üstünlüğü ile sonlanmıştır.

Camp David ve Oslo süreçleri itibariyle İsrail için iki büyük tehdit olan Mısır ve Ürdün ile barış anlaşmaları imzalanmış, 2020 yılı itibariyle öne çıkan Arap-İsrail normalleşmesi çerçevesinde Körfez Ülkeleri ve Afrika'daki Müslüman ülkelerle varılan uzlaşmalar, İsrail'e diplomatik anlamda önemli güvenceler vermiştir (Er-Rucub, 2021). 1990'lardan günümüze değişmeyen tabloya bakarsak, İsrail için Lübnan, Suriye ve Irak öncelikli güvenlik tehditleri olarak algılanmaktadır (Slater, 2002, s. 79-106). Fakat, Arap Baharı sonrasında güvenlik denklemindeki tehditlerin boyutları ve mahiyetleri değişiklik göstermiştir. Arap Baharı, İsrail'e komşu olan Mısır ve Ürdün'ü toplumsal ve siyasal anlamda etkileyen bir atmosfere yol açmış, kuzey sınır komşusu olan Suriye'de İsrail'in kendisine yönelebilecek olan tehdidin artmasına sebebiyet vermiştir.

İsrail için rekabet halinde olduğu ya da tehdit tanımlamasının dışında olan Arap ülkeleri ile alakalı olarak Arap Baharı'nın bir tehdide evrilme süreci, Mısır'daki gösterilerin Hüsnü Mübarek rejimini devirmesinden sonra başlamıştır (Tabaar, 2013, s. 727-735). Mısır'ın Müslüman Kardeşler'in ağırlığını koyduğu bir hükûmetle yönetilmesi ve bu protestoların Ürdün'e de sıçraması, ardından Suriye'deki protestoların kısa sürede bir iç savaşa evrilmesi, İsrail'in sınır odaklı güvenlik algılamasında ciddi bir hassasiyet oluşturmuştur. Arap ayaklanmaları, İsrail'in Orta Doğu'daki bölgesel güvenlik konseptinde ve tehdit algılamalarında bariz bir şekilde yeniden değerlendirmelere yol açmıştır (Boening, 2014, s. 28-30).

Dahası, İsrail dış politikası ayaklanmaların başladığı ilk yıllarda, bölgesel bir sıkışmışlığa sürüklenmiştir. Arap Baharı ile oluşan blok, İslami hassasiyetler üzerinden uluslararası politikada aksiyon almaya müsait bir birliktelik tablosu göstermesi hasebiyle, İsrail tarafından bir tehdit olarak görülmüştür (Zisser, 2016, s. 685). Tunus, Libya, Mısır, Cezayir'e

ek olarak Türkiye, Katar ve Filistin'in koordineli bir uluslararası politika izleyebilecek olması, Suriye'de yaşanan protestoların -her ne kadar ihtilaflı olsalar da- Beşar Esed yönetiminden daha büyük İslami hassasiyetlerle bölge politikalarına yaklaşacak olmaları, İsrail'i bölgesel müttefik bulma konusunda bir açmaza sürüklemiştir. Güvenlik algılarına ilaveten İsrail'in Batı tarafından meşru bir taraf olarak görülmesine sebebiyet veren demokrasi mefhumuyla olan ilişkisi, Arap Baharı sürecinde siyasî duruşu açısından problemlili bir duruma dönüşmüştür. Arap Baharı'nın demokrasi ve toplumsal hak temelli hareketleri ortaya çıkarması, bölge devletlerinin otoriter rejimleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışan İsrail için bir açmaz oluşmasına sebebiyet vermiştir (Amour, 2016). Bu açmaz, dış politikanın tekrar şekillenmesi açısından ciddi sorunlar doğurmuş, öte yandan İsrail'in küresel siyasette üstlendiği Batılı devlet imajı ve demokratik görünümü tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle sınır komşusu olan ülkelerdeki demokratik taleplerin artması, iyi ilişkiler geliştirmeye daha yatkın görünen otoriter rejimlerin ortadan kalkma ihtimali, İsrail tarafında hem güvenlik endişeleri oluşturmakta hem de dış politika da manevra alanını kısıtlamaktadır.

SURİYE KRİZİNE UZANAN SÜRECİN İSRAİL İÇİN GETİRDİĞİ SORUNLU KOMŞULUK

Arap Baharı'nın getirileri ve götürüleri noktasında, protestoların ilk dönemlerinde Batı ve İsrail temkinli bir siyaset izlemiştir. Zira, yaklaşık bir asır önce *Balfour* ve *Sykes-Picot* ile temellendirilmiş, Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında ABD'nin müdahaleleriyle korunmaya çalışılmış bölge düzeninin Arap Baharı sonrasında neye evrileceği konusunda kuşkucu yaklaşımlar bulunmaktaydı. Açıkçası, Mısır örneğinde görülmüştür ki bölgede ortaya çıkacak demokrasilerin Batı dünyası ile entegre bir ittifak evrimine dönüşeceği ve Orta Doğu'da Batı tarzı demokrasilerinin yegâne temsilcisi olduğunu iddia eden İsrail ile uyumlu bir tutum sergileyeceği düşüncesi naif bir yaklaşım olarak kalmıştır. İsrail'in Arap devrimlerinden etkilenen komşularıyla olan ilişkilerinin karmaşık bir seyir izlemesi ve güvenlik algılamalarındaki değişim ilk olarak Mısır örneğinde ortaya çıkmıştır. Dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, 1981'de göreve başladığında İsrail için güvenilir bir ortaktı

(Cohen ve Azar, 1981, s. 110). Protestolar neticesinde istifa edene kadar; İsrail’de hükümet değişikliği yaşanırken, Lübnan’da Hizbullah Batı Şeria ve Gazze’de Hamas ile mücadele ederken, Yaser Arafat ve Ürdün Kralı Hüseyin ile anlaşmalar imzalarken dahi Mübarek yönetimi, İsrail’in güvенеbileceği aktörlerin başında gelmekteydi. Mısır’daki protestolarda halkın öfkesini körükleyen olayların, İsrail’in mesele olarak adettiği hususlar üzerinden şekillenmesi bu noktada önem arz etmektedir. Mısır meydanlarında hukuksuz Gazze ablukası, Mübarek’e karşı yükselen tepkinin tam merkezinde yer almıştır. Yönetimin devrilmesinden ve demokratik seçimlerin yapılmasından sonra iktidara gelen Müslüman Kardeşler’in “dava bilinci” çerçevesinde Gazze meselesini ele alması nedeniyle İsrail bunu bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmiştir. (Bresheeth, 2012, s. 47).

Mübarek’in devrilmesinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra, Müslüman Kardeşler’in adayı Muhammed Mursi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. Mısır’daki demokratik süreç ve İslami hassasiyetler İsrail’de, özellikle Arap Baharı ile birlikte, farklı grupların önünü açacağı korkusu uyandırmaya başlamıştır. Bu endişelerle başa çıkmaya çalışan İsrail yönetimi, Mursi liderliğindeki Mısır’la ilk başta ilişkilerini germeden ilerletmeyi tercih etmiştir. Sina, Gazze ve Güney İsrail’de güvenlik endişelerine rağmen; Mısır’ın El Kaide bağlantılı terörist gruplara müdahale etmek amacıyla Sina Yarımadası’na fazladan asker konuşlandırmasını desteklediği bilinmektedir. Bunun karşısında da 2012 ve 2014 yıllarında İsrail’in Gazze’ye yapmış olduğu saldırılarda Mısır’ın arabuluculuk görevi üstlendiği görülmektedir. Fakat, Mursi yönetiminin Gazze ve Hamas ile olan bağları İsrail ile yürütülen denge politikasından daha baskın gelmiştir. Mursi dönemi Mısır’ı, Gazze’ye Türkiye, Malezya ve Tunus’un resmî temsilcilerinin ziyaretine olanak sağlamış ve Hamas ile yerinde görüşmeleri desteklemiştir. Bu durum, İsrail açısından uzun vadede Hamas’ın uluslararası meşruiyete kavuşma tehdidini ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Müslüman Kardeşler ve onları Mısır yönetimine taşıyan devrim süreci, İsrail tarafından hem uzun hem orta vadede tehlike arz edebilecek bir dış güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. (Berman, 2021). Tüm bu bilgiler ışığında, Mısır’daki Arap Baharı sürecinin darbe ile

sonlanmasında İsrail'in bir etkisinin olduğu söylenemese de Mursi'nin devrilmesinin İsrail menfaatine olduğu gerçeği açıkça görünmektedir.

Mısır'daki Arap Baharı'nın kendilerine yönelik arz tehditlerini, yönetim değişikliği sayesinde aşmayı başaran İsrail, darbe ile iktidara gelen Sisi ile ilişkilerini güçlendirerek Mısır'la ilişkilerini stratejik düzeyde artırmıştır. Bu bağlamda güney komşusunda hüsrarla biten Arap Baharı, İsrail açısından bir kazanım olarak değerlendirilmiştir denilebilir. İç savaşa evrilmesiyle bir başka güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkan Suriye meselesi ise, İsrail hükümetlerini içinden çıkılması zor, karmaşık bir politik tavır takınmaya itmiştir. Beşar Esed ile kontrol edilebilir düşmanlığın devamı İsrail için tercih edilirken, İran'ın açık bir düşman olarak bölgede nüfuz kazanması, Rusya'nın güçlü bir şekilde Esed yönetimi ve İran'ın vesayet güçlerini desteklemesi İsrail'e farkı zorunluluklar getirmiştir: ABD'ye yakın politikalar izlerken aynı zamanda da Rusya'nın politikalarına zarar vermemek ve İran'a bağlı milis güçlerle mücadele etmek.

Mısır'da yaşanan durumun aksine Suriye örneğinde İsrail; güvenlik politikaları doğrultusunda aktif ve müdahaleci bir tutum takınmıştır. İsrail, 2013 yılından günümüze kadar Suriye'deki iç savaşı kendi müdahaleci politikaları için, bilhassa ihtilafli bölgelerdeki kontrolünü artırma amacıyla, bir fırsat olarak görmüştür. Yıpranan Suriye ordusuna ek olarak, Suriye topraklarına İran'a bağlı güçlerin yerleşmesi ve Hizbullah'ın askerî yığınağını artırması, İsrail'e müdahale için bir fırsat penceresi açmıştır. Mayıs 2013'te İsrail, dönemin ABD başkanı olan Barack Obama ve uluslararası kamuoyunun hemfikir olduğu Suriye'deki kimyasal silah tesislerinin yok edilmesi hususunda, Suriye'deki askerî eylemlerini kavramsallaştırmaya başlamış ve bu durumu İran'ın Hizbullah'a füze sevkiyatına karşı önlem alma amaçlı da kullanmıştır. İsraili yetkililer çoğunlukla yapmış oldukları her ayrı saldırı için misilleme tehdidinden ötürü yorum yapmaktan kaçınsa da Suriye iç savaşının başlangıcından bu yana kadar İsrail Hava Kuvvetleri'nin yaklaşık 200'ün üzerinde Suriye ve Hizbullah hedefini vurduğu bilinmektedir.

Günümüzde, Arap Baharı'nın neden olduğu orta vadeli sorunlar ise İsrail açısından dışsal güvenlik tehdidi olarak algılanmaya devam etmektedir. Suriye'de Beşar Esed'in hesaplanabilir rakipliği, İran'ın

hareket alanı kazanması ve Türkiye'nin Suriye'de Sünni muhalefetin hamisi halini alması, İsrail için kontrol etme ihtiyacı duyduğu tarafların sayısını artırmıştır (Berman, 2021). Bu noktada Suriye özelinde İsrail'in güvenlik politikalarını geliştirmek için bir dış bağımlılık kurduğunu da söyleyebiliriz. Orta Doğu'ya Suriye İç Savaşı ile daha fazla müdâhil olan Rusya, İsrail için bölgede mutlaka uzlaşılması gereken bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. ABD müttefiki olarak değerlendirebileceğimiz İsrail devleti, Suriye özelinde Rusya ile müşterek noktalar bulmak ve yapmış olduğu operasyonlara Rusya'nın engel olmaması için etkin bir diplomasi yürütmek zorunda kalmıştır.

SURİYE SAVAŞI VE İSRAİL YÖNETİMİNİN GENEL TUTUMU

İsrail ve Suriye arasında 20. yüzyılın ortasında başlayıp ve ihtilafli sınırlar çerçevesinde ele alınabilecek çatışmalar silsilesi günümüzde de devam etmektedir (Hanauer, 2016, s. 10-12). Genel anlamda bu iki ülkenin birbiriyle olan ilişkisi; savaş, ateşkes ve taciz saldırıları üçgeninin uçlarında gidip gelse de çatışmanın tarafları sadece İsrail ve Suriye ile sınırlı kalmamaktadır. Şam hükümeti ve Tel Aviv arasında doğrudan bir güç savaşı olarak tabir edemeyeceğimiz bu mücadelede, İran, Şam yönetimi, ABD ise İsrail tarafında yer almaktadır (Gross, Pro-Iran militias vow harsh response against Israel over alleged Syria strike, 2021). Suriye'deki savaşa müdâhil olan ülkelerin öncelikleri değişkenlik göstermektedir. Bu devletleri "stratejik çıkarlar doğrultusunda" ve "öncelikli güvenlik politikaları sebebiyle" müdâhil olanlar olarak iki gruba ayırırsak İsrail seklen ikinci grupta yer alırken, sahip olduğu teknolojik üstünlük ve güvenliğini sağlamadaki başarısı dikkate alındığında gerçek pozisyonunun birinci kategoriye uygun olduğu görülmektedir. Suriye'deki hiçbir devlet dışı aktör, İsrail'in sınır güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek kapasitede değildir.

İsrail, Camp David ile Mısır (güney), Oslo süreci ile Ürdün (batı) sınırlarını, güvenceye almasına rağmen kuzey sınırlarındaki Lübnan ve Suriye ile uzun yıllardır kendi açısından kontrollü gerginlik politikasını korumaktadır. Golan'ın işgalinde geri adım atılmaması ve Lübnan'a yapılan askerî operasyonlar, kuzey komşusu olan bu iki devlet ve uluslararası kamuoyu tarafından egemenlik haklarının ihlali olarak

değerlendirilirken, İsrail için tehlikeyi sınırlarının ötesinde karşılama stratejisinin bir parçasıdır (Fortin, 2019). HAMAS ve Filistin İslami Cihat Hareketi, Gazze şeridinde abluka altına alınmış iç düşman olarak değerlendirilirken, kuzey sınırlarındaki Lübnan ve Suriye toprakları İsrail için dış düşmanın hareket sahası olarak görülmektedir. Dış düşmanlar ise, Şii hilalinin son noktaları olan kuzey sınırının ötesindeki yönetimleri ve bu yönetimler ile iş birliği yapan İran destekli Hizbullah ve çeşitli örgütleri içermektedir (Balanche, 2021, s. 7-10). İsrail'in savunma kapasitesi kuzeyden gelebilecek tehlikeleri kendi sınırları içerisinde karşılayacak güçte olsa da kuzey doğuda Golan ve ötesi, kuzey batıda ise Beyrut'a kadar olan Cebel-i Lübnan etekleri, olası risklere karşı etkin gözetleme altındadır (Amidror, 2018). Buna rağmen, hem Orta Doğu'da kendisine politik anlamda daha fazla alan açmak hem de iç siyaset açısından kullanışlı bir argüman olması sebebiyle Suriye'deki savaş İsrail tarafından araçsallaştırılmaktadır.

Özellikle ABD'nin Suriye'den çekileceğini açıkladığı (Dogantekin , 2019) ve Suriye ve Lübnan'a karşı muhtemel operasyonlarının gündeme geldiği bu dönemde İsrail'in içinde bulunduğu erken seçim açmazı, siyasal iradeyi bir yılı aşkın bir süre hükûmetsiz bırakmıştır (Yeniucun, 2019). Bu geçiş döneminde (2019-2020) İsrail Savunma Bakanlığı'nun Suriye'ye karşı uyguladığı politika ABD başkanı Donald Trump'ın çekilme açıklaması yaptığı tarihinden itibaren birkaç ay sakin bir seyir izlemiş, ardından kısa bir süre içerisinde Suriye topraklarında İran hedeflerine karşı yapılan hava saldırılarına devam etmiştir. 2020 Şubat'ında dönemin savunma bakanı ve günümüzdeki İsrail başbakanı Naftali Bennet, İran'ın bir yıl içerisinde Suriye'den çıkartılacağını öne sürmüştü (Zitun, 2019); fakat yeni koalisyon hükûmetinde 2020 Mayıs ayı itibariyle İsrail Savunma Bakanlığı'nın ve Dışişleri Bakanlığı'nın merkez parti olan Mavi-Beyaz'ın lideri Benny Gantz'a geçmesi ve İsrail'deki seçim istikrarsızlığının da etkisiyle, Suriye'ye düzenlenen ardıl operasyonlar bölgesel ve sınırlı bir şiddette gerçekleşmiştir.

İsrail salt güvenlik endişeleri ile Suriye savaşına müdâhil olmamıştır. İsrail'in Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan ile olan ilişkilerindeki pozitif ivmenin Suriye savaşındaki tutumu ile paralel olarak yükseldiği düşünülmünce, İran karşıtlığı üzerinden Suriye ve Lübnan topraklarına yapmış

olduğu müdahaleler yeni ortaklıklara fırsat yaratmıştır. Öte yandan İsrail'in ana söylemi Suriye-Lübnan aksından İran'ı çıkartmak olsa da göz ardı edilmemesi gereken pragmatist bir yaklaşım da söz konusudur. İsrail, Suriyelilerin Şam yönetimine karşı ayaklanmalarının meşru sebepleri ile ilgilenmek yerine etnik ayrılıkçı bir politikayı da devreye sokmaya çalışmaktadır. Savaşın başlangıcından günümüze YPG eksenindeki unsurlar aracılığı ile propaganda faaliyetleri içerisinde bulunan İsrail kurumları bulunmaktadır. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde 2017 yılında düzenlenen ve ülke gündemine bomba gibi düşen "Suriye muhalifleri" konferansında (Lieber, 2017) YPG tezleri üzerinden bir Şam yönetimi ve DEAŞ karşıtlığı oluşturmak istenmiş, ilerleyen yıllarda ise Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin meşru müdafaa hakkı olan terör operasyonları da bizzat dönemin İsrail başbakanı Netanyahu tarafından manipülator bir dille eleştirilmiştir (Gilani, 2019).

"ÖTEKİNİN" DEMOKRASİ TALEPLERİNE MESAFELİ BİR DEMOKRASİ PROPAGANDASI

Güvenlik politikaları ekseninde değerlendirdiğimizde İsrail'in komşularında orta ve uzun vadede oluşabilecek tehditler üzerinden ele almış olduğu Arap Baharı hem pasif hem de aktif olarak İsrail'in müdahaleci bir tavır sergilemesine sebep olmuştur. Mısır'da Sisi yönetimi ile ilişkilerini geliştiren İsrail, Arap Baharı'nın tersine bir istikamette kalması ve darbe yönetiminin Müslüman Kardeşler gibi kendisine tehdit olabilecek bir siyasî idareye müsaade etmeyecek şekilde ayakta kalması için uğraşırken; Suriye'de bir yandan İran'ın vesayet unsurlarına karşı askerî operasyonlar yürütmekte bir yandan da Suriye'nin parçalı bir yapıda kalmasına yönelik siyasî bir pozisyon izlemektedir. Güvenlik politikalarına ilaveten bu noktada değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da İsrail kamuoyunda Arap Devrimleri'ne paralel olarak yaşanan toplumsal gelişmelerdir. İsrail'in Arap Baharı'na karşın aldığı pozisyonu etkileyen toplumsal ve tartışmalara konu olan kendi iç politik dinamiklerini de ilgilendiren mefhum ise "demokrasi" olmuştur.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2011 yılında başlayan dönüşüm süreci, toplumsal taleplerin ve protestoların yönetim değişikliklerine kadar evrilen gösteri ve hak arayışlarına sahne olması hasebiyle 19. yy.

ortalarında Avrupa'daki ulus inşası üzerine siyaset bilimi terminolojisine kazandırılan "ulusların baharı" terimi ile özdeşleşerek anılmaya başlamıştır. Fakat İsrail, Arap Baharı ve bu çerçevede gelişen toplumsal hareketliliği ve olaylar silsilesini çok farklı tanımlamaktadır. Dönemin İsrail Stratejik İşler Bakanı Moshe (Bogie) Yaalon, "*Olaylar dramatik ve tarihidir elbette bir isim verilecektir, ancak bu olaylara Arap Baharı denemez*" (Bresheeth, 2012) diyerek kavramlar üzerinden devletin resmî tutumunun pragmatist bir düzlemde olduğunu belirtmiştir. Yine dönemin Mossad başkanı Meir Dagan da "Arap Baharı" terimini kullanmanın bir hata olduğunu belirterek; "*Bu ifadeyi her kim icat ettiyse, onu 1848'de Avrupa'da liberal fikirlerin ortaya çıktığı zaman meydana gelen olaylardan çıkardı. Fakat gerçek şu ki; burada liberal bir değer yok*" (Yedlin, 2012, s. 12) şeklindeki açıklamasıyla sürecin İsrail açısından ne şekilde tanımlandığını ortaya koymuştur.

İsrail uzun yıllardır Orta Doğu'da demokrasinin tek hamisi gibi bir tavır takınmasına rağmen başka ülkelerde dile getirilen demokratik talepler İsrail'in güvenlik politikalarıyla çeliştiğinde, bu durumu bir tehdit olarak algılamasıyla pragmatist bir yaklaşım benimsediğini göstermiştir. Son on beş yıldır İsrail siyasetine ipotek koymuş olan Likud partisi lideri Binyamin Netanyahu, geçmiş dönemlerde Batı'yı bölgede demokrasileri desteklememekle ve yayılmasına ön ayak olmamakla suçlamıştır. Fakat Arap Baharı'nın ortaya çıkarmış olduğu atmosfer neticesinde Arap toplumlarının, demokratik yönetimler tesis ederek İsrail'in uluslararası hukuka uymayan tutumlarıyla da mücadele edebilecek bir güce sahip olabilecekleri düşüncesi, İsrail'i demokrasi noktasında ikircikli bir tavır sergilemek zorunda bırakmıştır (Shalom, 2008). Netanyahu'ya göre 2011 yılında başlayan olaylar bölge barışını tehdit edebilecek, düzensizlikleri tetikleyebilecek gelişmelerdir (Lehrs, 2013, s. 3). Dahası, Arap Baharı'nın Suriye'de etkisini göstermesini müteakip, bu kriz üzerinden İran'ın Suriye üzerinde nüfuzunu tahkim etme ve kendi lehine dönüştürme ihtimali, dönemin Başbakanı Netanyahu'nun öncelikli gündem maddelerinden birisiydi. Binyamin Netanyahu'nun Fransız haber ajansı olan AFP'ye verdiği "Arap Baharı'nın bir İran kışına dönüştüğünü görebiliriz" şeklindeki röportaj İsrail'in Arap Baharı'na karşı yaklaşımını ortaya koymaktadır. Netanyahu sonrası dönemde göreve gelen Naftali Bennet

başbakanlığındaki koalisyon hükümeti ise Netanyahu dönemi İsrail'in Suriye politikalarını devam ettirmektedir.

SONUÇ

Arap Baharı'nın tanımlamasını yaparken muhtelif ülkelerdeki olayları ve birbirleri arasındaki bağlantıları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Tunus, Mısır ya da Suriye'de ortaya çıkan olayların aynı şekilde geliştiğini ve aynı sonuçlara evrildiğini söylemek mümkün değildir. Bu minvalde, İsrail'in farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkan bu sürece farklı boyutlarda müdahil olduğu görülmektedir. İkinci olarak İsrail, Arap Baharı'nın etkisiyle ortaya çıkan farklı toplumsal kesimleri, siyasî hareketleri, liderleri ve ordu mensuplarını da bölgesel politikalar çerçevesinde hesaba katmak zorunda kalmıştır. İsrail'in dış politika yaklaşımında bölge ülkeleriyle ilişkileri, liderler üzerinden şekillenmiş ve otoriter rejimlerle hala iyi ilişkilerini devam ettirmektedir. Fakat, Arap Baharı kapsamında ortaya çıkan halk hareketleri İsrail'in toplumsal gerçeklikleri göz ardı edemeyeceğini göstermiştir. Üçüncü olarak, Arap Baharı ile ortaya çıkan talepler; 2011 yılında yapılan Çadır Protestosu ve 2018 yılından günümüze kadar gelen Netanyahu'ya karşı yapılan yolsuzluk karşıtı protestolar ile benzer unsurlar taşımaktadır. Bu durum İsrail toplumunun, özellikle muhalif kesimlerin, Arap Baharı ruhundan bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. 2010 yılından bu yana İsrail'i yöneten unsurlar, güvenlik politikaları çerçevesinde Arap Baharı'nın komşu ülkelerde tetikleyeceği demokratik talepleri İsrail için bir tehdit olarak algılamaya devam etmiştir.

Arap Baharı'nın bir uzantısı olarak ele alabileceğimiz Suriye Krizine dönecek olursak; Suriye Savaşı'nın İsrail açısından büyük bir konformizm doğurduğu aşikârdır. Orta Doğu'da İsrail'in sınırsal hareket serbestisinin ötesinde diplomatik mevzi kazanmasını sağlayan bu kriz, Suriye'den İsrail'e yönelecek tehditlerin bertaraf edilebilmesinin ötesinde siyasal bir avantaja dönüşmüştür. Suriye'nin güneyinde Şam yönetiminin güçlü olduğu bir gerçektir. Aynı bölgeye İsrail tarafından desteklenen bazı muhalif unsurlar olsa da İran destekli merkezlere saldırı bahanesi ile Suriye ve Lübnan hava sahalarının ihlali İsrail'e rahatlık sağlamaktadır. İsrail Lübnan'ın kara, hava ve deniz sınırlarını 2019'da 2290

kez 2020'nin ilk beş ayında ise 1010 kez ihlal etmiştir (Gross, IDF says it has bombed over 200 Iranian targets in Syria since 2017, 2018). 2021 yılı boyunca İsrail'in Suriye'ye yönelik hava saldırıları neredeyse her ay devam etmiştir (Özcan, 2021). Bu hareket kabiliyetinin ötesinde de İran karşıtlığı üzerinden derinleştirdiği Suriye politikası İsrail'i; Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile yakınlaştırmıştır.

Kaynakça

- Özcan, E. (2021, December 07). *İsrail'in Suriye'de Lazkiye Limanı'na hava saldırısı düzenlediği öne sürüldü*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-suriyede-lazkiye-limanina-hava-saldirisi-duzenledigi-one-suruldu/2440847> adresinden alındı
- Amidoror, Y. (2018, October 19). *The Logic of Israel's Actions to Contain Iran in Syria and Lebanon*. Jerusalem Institute for Security and Strategy: <https://jiss.org.il/en/amidoror-the-logic-of-israels-actions-to-contain-iran-in-syria-and-lebanon/> adresinden alındı
- Amour, P. (2016). Israel, the Arab Spring, and the unfolding regional order in the Middle East: a strategic assessment. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(3), 293-309.
- Balanche, F. (2021). *From the Iranian Corridor to the Shia Crescent: Demography and Geopolitics*. A HOOVER INSTITUTION.
- Berman, L. (2021, April 16). *How Israel kept the Arab Spring from becoming the winter of its discontent*. Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/how-israel-kept-the-arab-spring-from-becoming-the-winter-of-its-discontent/> adresinden alındı
- Boening, A. (2014). *The Arab Spring: Re-Balancing the Greater Euro-Mediterranean*. New York: Springer.
- Bresheeth, H. (2012). The Arab Spring: A View from Israel. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 5, 42-57.
- Cohen, S., ve Azar, E. (1981, March). From War to Peace: The Transition between Egypt and Israel. *The Journal of Conflict Resolution*, 25(1), 87-114.
- Dogantekin, V. (2019, October 07). *Trump announces troop withdrawal from Syria*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/en/americas/trump-announces-troop-withdrawal-from-syria/1604796> adresinden alındı
- Er-Rucub, A. (2021, 07 06). *Arap ülkelerinin İsrail'le normalleşme serüveni: Zorunluluklardan 'ittifak'a giden yol*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-ulkelerinin-israile-normallesme-seruveni-zorunluluklardan-ittifaka-giden-yol/2295536> adresinden alındı
- Fortin, J. (2019, March 21). *A Brief History of the Golan Heights, Claimed by Israel and Syria*. The New York Times:

- <https://www.nytimes.com/2019/03/21/world/middleeast/golan-heights-israel.html> adresinden alındı
- Gilani, I. (2019, October 23). *YPG/PKK terrorists seek Israel's help against Turkey*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/ypg-pkk-terrorists-seek-israel-s-help-against-turkey/1623428> adresinden alındı
- Gross, J. (2018, September 4). *IDF says it has bombed over 200 Iranian targets in Syria since 2017*. Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/idf-says-it-has-carried-out-over-200-strikes-in-syria-since-2017/> adresinden alındı
- Gross, J. (2021, October 14). *Pro-Iran militias vow harsh response against Israel over alleged Syria strike*. Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/pro-iran-militias-vow-harsh-response-against-israel-over-alleged-syria-strike/> adresinden alındı
- Hanauer, L. (2016). *Israel's Interests and Options in Syria*. Santa Monica: RAND National Defense Research Institute.
- Lehrs, L. (2013, January). *Egyptian Plague or Spring of Youth? The Israeli Discourse regarding the Arab Spring*. Mitvim: https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/Lior_Lehrs_-_The_Israeli_Discourse_Regarding_the_Arab_Spring.pdf adresinden alındı
- Lieber, D. (2017, January 18). *Syrian oppositionist says Palestinians are 'living in paradise'*. Times of Israel: <https://www.timesofisrael.com/syrian-oppositionist-says-palestinians-are-living-in-paradise/> adresinden alındı
- Owen, R. (tarih yok). Introduction in Contemporary Israel. R. Freedman içinde, *Contemporary Israel Domestic Politics, Foreign Policy, and Security Challenges*. CO: Routledge.
- Shalom, P. (2008). The Rhetorical Capital of Theories: The Democratic Peace and the Road to the Roadmap. *International Political Science Review*, 29(3), 281-308.
- Slater, J. (2002, Summer). Lost Opportunities for Peace in the Arab-Israeli Conflict: Israel and Syria, 1948-2001. *International Security*, 27(1), 79-106.
- Tabaar, M. (2013, October). Assessing (In)security after the Arab Spring: The Case of Egypt. *PS: Political Science & Politics*, 46(4).
- Yedlin, A. (2012). One year after the Arab uprising. Y. Guzansky, & M. Heller içinde, *One Year of the Arab Spring: Global and Regional Implications*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies.
- YeniAcun, S. (2019, June 19). *İsrail Siyaseti Sil Baştan*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/israil-siyaseti-sil-bastan/1500161> adresinden alındı
- Zisser, E. (2016). Trends in Middle East Politics and Their Implications for Israel. *İsrail Affairs*, 34(3).
- Zitun, Y. (2019, December 18). *Bennett: 'Syria becoming Iran's Vietnam'*. Ynet: <https://www.ynetnews.com/article/Hk4HgCwRr> adresinden alındı

2011 SONRASI IRAK'IN SURİYE POLİTİKASI: SAVAŞ STRATEJİSİ, KRİZ YAKLAŞIMI VE ÜLKEYE YANSIMALARI

Bilgay DUMAN
Aylin MERCAN

Irak ve Suriye, tarihsel paydaşlıklarının yanı sıra hem komşu ülke olmalarının getirmiş olduğu faktörler hem de sosyal ve siyasal açılardan benzer ve hatta ortak bir yapıya sahip olmaları nedeniyle, birbirleri arasında yoğun etkileşime sahip iki devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2011 yılında yaşanan Arap Baharı'nın etkilerinin Suriye'de de hissedilmesiyle birlikte ilk etapta barışçıl şekilde başlayan gösterilere rejim güçlerinin sert müdahale etmesi neticesinde Suriye bir iç savaş sürecine sürüklenmiştir. Suriye'nin komşusu olan ve yaklaşık altı yüz kilometrelik sınırı paylaştığı Irak ise söz konusu çatışmalardan olumsuz etkilenmiştir. Irak'ta dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki'nin mezhepçi politikalar izlemesi sebebi ile Şiiler ve Sünniler arasında var olan ayrım Suriye'deki iç savaşın etkisi ile derinleşmiş ve olaylar Irak'a sirayet etmiştir. Diğer yandan hem Irak hem de Suriye'deki karmaşa ortamından yararlanan terör örgütleri iki ülkede de varlıklarını sağlamlaştırmış ve güçlerini konsolide etmişlerdir. Özellikle Irak ve Suriye'nin kuzeyinde etkinlik

gösteren terör örgütü PKK'nın yanı sıra, Irak ve Suriye'de var olan Selefi terör örgütü el-Kaide'nin ve daha sonrasında dönüşerek el-Kaide'den ayrılan DEAŞ (Irak-Şam İslam Devleti, *Devlet'ül Irak ve's Şam*) yapılanması, her iki ülkede de önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise Bağdat yönetiminin güvenlik endişeleri bağlamında DEAŞ'a karşı mücadelede Beşar Esed rejimi ile iş birliği yapmasını ve yakın ilişkiler kurmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte 2010'da ABD'nin askerlerini Irak'tan çekmesi ile birlikte Irak'ta geniş bir siyasî ve sosyal alan kazanan İran, Suriye rejimi ile işbirliği doğrultusunda, Irak'ı da yanına çekmeyi başarmıştır. Irak'ta Ağustos 2014 tarihinde yönetimi devralan Maliki'nin halefi Başbakan Haydar el-Abadi döneminde de DEAŞ ile mücadeleye önem verilmiş ve Irak'ın Suriye politikası örgüt ile mücadele kapsamında şekillenmiştir. Irak'ta DEAŞ ile mücadele etme amacıyla, 12 Haziran 2014 tarihinde Irak'taki en büyük Şii dinî merci Ayetullah Ali el-Sistani'nin fetvası ile kurulan ve içerisinde İran destekli milislerin de yer aldığı Haşdi Şaabi, İran'ın hem Irak hem de Suriye üzerindeki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır. Zira İran destekli milis grupların Irak-Suriye hattındaki sınırın geçişkenliğinden yararlanması hem Suriye hem de Irak'ta etkili faaliyetler yürütmesine yol açmıştır. Öte yandan DEAŞ'a karşı Irak'ta Aralık 2017 tarihinde zafer kazanıldığı ilan edilmiştir.

DEAŞ tehdidi nedeniyle güvenlik endişeleri bağlamında yakın ilişkiler geliştiren Bağdat ve Şam, ilgili tehdidin büyük oranda iki ülkeden temizlenmesi ile birlikte ekonomik ve ticarî ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermişlerdir. Öyle ki Irak ve Suriye arasında yedi yıldır kapalı olan Elbu Kemal Sınır Kapısı Eylül 2019 tarihinde tekrardan açılmış ve iki taraf arasındaki ilişkilerin normalleştiği yorumu yapılmıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte Irak'ın Suriye politikası, örgütün iki ülkede büyük oranda temizlenmesiyle beraber siyasî unsurlar bağlamında da şekillenmeye başlamıştır. Başka bir ifade ile Bağdat yönetimi, Suriye'de siyasî çözümün bir parçası olmak için çeşitli adımlar atmaya başlamıştır. 2017 yılında Suriye krizine çözüm bulmak amacı ile Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde başlatılan Astana görüşmelerine, ilk defa Ağustos 2019 tarihinde "gözlemci" statüsünde katılmıştır. Bununla birlikte 2019 ve 2021 yılları arasında düzenlenen ve Irak'ın girişimleri ile başlatılan Irak-Mısır-Ürdün zirvelerinde Suriye krizi sıklıkla ele alınan ve çözüme

kavuşturulması gereken dosyalardan biri olarak göze çarpmıştır. İlk zirve hariç diğerlerinin mevcut Başbakan Mustafa el-Kazımi yönetimi döneminde düzenlendiği göz önüne alındığında, dengeli bir dış politika izleyen Kazımi'nin Suriye'yi bölgesel sisteme dâhil etme çabasında olduğu söylenebilir.

2011-2014 YILLARI ARASI IRAK'IN SURİYE POLİTİKASI

Tunus'ta seyyar satıcılık yapan üniversite mezunu Muhammed el-Buazizi'nin Sidibuzeyd'de polis tarafından darp edilmesi ve 17 Aralık 2010 tarihinde kendini yakması ile başlayan halk gösterileri, bir yıl gibi kısa bir sürede Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine de yayılmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu sürecin domino etkisi yaratması sonucunda bölge dinamiklerinin de ciddi bir şekilde etkilendiği görülmüştür. Sürecin kendisini Suriye'de göstermesi ise Mart 2011 tarihinde ülkenin güneyinde yer alan Dera şehrinde Suriyeli gençler tarafından bir okulun duvarına hükûmeti eleştiren yazılar yazılması ve bu kişilerin rejim güvenlik güçlerinin saldırısına maruz kalmasıyla başlamıştır (Ulrichsen, 2014). Ülke genelinde reformlar yapılması talebiyle ilk etapta barışçıl şekilde başlayan protesto gösterileri, rejim güvenlik güçlerinin sert müdahalesi karşısında farklı bir aşamaya dönüşmüştür. Suriye halkının reform ve demokrasi talepleri, yerini mevcut rejimin devrilmesi çağrısına bırakmıştır.

Suriye ile yaklaşık altı yüz kilometrelik bir sınırı paylaşan Irak ise, Suriye'de patlak veren halk hareketlerinden ve iç savaşa dönüşen çatışma ortamından özellikle güvenlik endişeleri bağlamında olumsuz etkilenmiştir. İkili ilişkilerin Arap Baharı süreciyle birlikte nasıl şekillendiği ve bu süreçte Irak tarafından Suriye'ye yönelik ne tür politikalar izlendiğine değinilmeden önce, Bağdat-Şam hattı arası ilişki geçmişine dair bazı anekdotların aktarılması faydalı olacaktır. Bu bağlamda karşılaşılan ilk olay, dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki'nin, Irak'ta terör örgütü el-Kaide üyelerini ve Baasçı isyancıları desteklediği için Şam'ı suçlaması ve sonrasında her iki tarafın da büyükelçilerini geri çağırmasıdır. Taraflar arasında yaşanan bu sıkıntıların ardından Eylül 2010 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurul toplantısında söz konusu ülkelerin dışişleri bakanları bir araya gelmiş ve büyükelçilerin görev yerlerine geri

gönderilmesi kararı alınmıştır. Yaşanan bu gelişme ile Bağdat-Şam hattı arasındaki ilişkiler de iyileşme sürecine girmiştir (Duman, 2011). Her iki ülkenin de attığı bu adım, beraberinde bir yeni gelişmeyi daha getirmiş ve aynı ay içerisinde Suriye ve Irak arasında petrol boru hattı kurulmasına dair bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma kapsamında Irak Petrol Bakanı Abduldulkerim Luaybi tarafından yapılan bir açıklamada, İranlı mevkidaşı Muhammed Ali Abadi ve Suriyeli mevkidaşı Sufian Alow ile 10 milyar dolar değerinde bir doğalgaz boru hattı anlaşması için ön mutabakat imzaladıkları duyurulmuştur. İlgili projenin üç yıl içerisinde hayata geçirileceği ifade edilmiştir (Hafidh ve Faucon, 2011).

2011 yılı öncesinde Suriye-Irak ilişkileri ekonomik anlaşmalar çerçevesinde seyrederken, Suriye’de patlak veren gösteriler ve rejim güçlerinin göstericileri şiddet yolu ile bastırması sonucunda yaşanan iç çatışma, Irak tarafında Sünni ve Şii grupların kendi bakış açılarına göre değerlendirdikleri bir ortam oluşturmuştur. Iraklı Şiiilerin, 2003 yılı sonrası ülke siyasetinde etkin siyasi aktör konumunda oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Suriye’de patlak veren halk hareketlerini kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılaması doğal bir sonuçtur. Iraklı Sünni gruplar ise ülkede mezhepçi politikalar izleyen dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki’nin özellikle Sünni politikacıları yönetimden uzaklaştırmasının da etkisi ile Suriye’de yaşanan hareketliliği, Maliki yönetiminin iktidarı bırakması açısından bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Khoei, 2016). Maliki yönetimi tarafından uygulanan mezhepçi politikalar, çoklu bir kimliğe sahip olan Irak’ta, Şii ve Sünni gruplar arasındaki ayrımı daha da arttırdığı için Suriye’de meydana gelen olayların bu gruplar açısından farklı perspektiflerde ele alınmasına da sebep olmuştur.

Suriye’de meydana gelen çatışmaların Irak’a yansımada etkili olan faktörlerden biri de iki ülke toplumları arasındaki ortak kimlik olgusudur. Çatışmaların 2011 yılında Irak’a da sıçraması sonucunda bu bölgede de şiddetli gösteriler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle nüfusun büyük bir kısmını Sünni Arapların oluşturduğu Anbar ve Musul vilayetlerindeki halk, Suriye’deki halk hareketlerini desteklemiş ve Bağdat’a Şam ile ilişkilerini kesme çağrısında bulunmuştur. İki ülke halkının birbirine destek vermesi 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Irak’ı işgali sırasında da yaşanmış, Suriye’nin Deyr ez Zor vilayetindeki Arap

aşiretleri Anbar'daki göstericilerin yanında yer almıştır (R. Hinnebusch, 2014). Irak'ın batı vilayetlerindeki aşiretlerin büyük çoğunluğunun Suriye'de yer alan Sünni Arap aşiretleri ile bir akrabalık ilişkisi olduğu bilinmektedir. Özellikle Irak'ın Anbar vilayetinde yer alan Şammar aşireti, bu bağlamda değerlendirilebilecek önemli bir örnektir. 2003 sonrası siyasî düzeni reddettiği bilinen Şammar aşireti, bölgede ekonomik ve siyasî olarak güçlü bir etkiye sahiptir (Erkmen, 2012). Bu nedenle hem Maliki yönetimi hem de Esed rejimi Suriye'de halk hareketleri başladığında ilgili aşiret üyelerini kendi yanında tutmak için çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Hatta Maliki, aşiret üyelerine Irak güvenlik güçlerinde iş imkânı sunabileceğini dahi belirtmiştir (Knights, 2012). Her iki yönetimin de aşiret üyelerine yönelik önemli vaatlerde bulunması, aşiretlerin sınırın diğer tarafındaki kuzenlerini desteklemesi durumunda meydana gelebilecek olaylardan endişe duyduğunu göstermektedir.

Suriye'deki halk hareketlerine Irak'taki Sünni Arap aşiretler destek sağlarken, Maliki yönetiminin Irak'ın kuzeyinde Sünnilere yönelik gerçekleştirdiği ve 40 kişinin ölümüne neden olan saldırıların ardından Sünnilerin çoğunlukta olduğu vilayetlerde rejim karşıtı gösteriler de artarak devam etmiştir (Hauslohner, 2013). Arap Baharı sürecinin Irak'taki yansımada ilk yılların genel tablosu bu şekilde iken, Iraklı Şiiler Suriye'deki Esed rejiminin faaliyetlerini kendi mücadelelerinin bir parçası olarak görmüştür. Nitekim Şam ve Bağdat hattı arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde devam etse de Maliki yönetimi, Suriye'de Esed rejimi yenilgiye uğratıldığı takdirde, Irak'taki Sünni muhalefetin gücünü artıracığından endişelendiği için rejimin yanında yer almıştır (Khoei, 2013). Maliki'nin, "Ben rejimi savunmuyorum. Değişim gerçekleşmelidir. Ancak Beşar devrilir ve Selefiler iktidara gelirse, Irak mezhep savaşı ile karşı karşıya kalacaktır" şeklindeki açıklaması da bu durumun bir yansımasıdır (R. Hinnebusch, 2014). Bununla birlikte Maliki, Orta Doğu'da Sünni ve Şii olmak üzere iki ana eksen olduğundan söz etmiş ve Sünni ekseninin arkasında birkaç Basra Körfezi ülkesi ve Türkiye'nin yer aldığını, Şii ekseninin arkasında ise Irak, Suriye ve Lübnan'a uzanan İran-Arap ekseninin bulunduğunu ifade etmiştir (Brinkbäumer ve Bednarz, 2014). Tüm bu açıklamalar, Maliki'nin mezhepçi politikalar izlediğini ve

Suriye'deki halk hareketlerinde Esed rejiminin yanında yer aldığını gösterir nitelikte olması açısından da önem teşkil etmektedir.

Bağdat yönetimi, söz konusu süreçte Suriye ile diplomatik ilişkilerini devam ettirerek başkent Şam'daki büyükelçiliğini kapatmayan ülkelerden birisi olarak yer almıştır (Iddon, 2018b). Denklem diğer ucunda ise Arap Birliği'nin, Kasım 2011'de hem Suriye'nin üyeliğini askıya almak hem de Esed rejimine karşı yaptırım uygulamak amacı ile toplanması yer almıştır. Irak hükûmeti söz konusu oylamada çekimser kalmıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise eski Başbakan İyad Al-lavi'nin lideri olduğu Irakiye Listesi'nin, Suriye'nin üyeliğinin askıya alınması kararında Irak'ın çekimser kalmasının tüm siyasi parti ve koalisyonları temsil etmediği açıklaması olmuştur (Duman, 2011). Buradan Irak'ın iç siyasi dinamiklerindeki aktörlerin, Suriye'deki olaylara ilişkin tutumlarının farklılık arz ettiği çıkarımını yapmak mümkündür. Ancak, Maliki yönetiminin Suriye'de meydana gelen halk hareketlerine yönelik çift yönlü bir politika izlediğini söylemek mümkündür (Khoei, 2013). Söz konusu yönetimin, bir yandan Esed rejimi ile Suriye muhalefeti arasında diyalog çağrısında bulunurken diğer yandan rejime ekonomik yardım sağlamaya devam ettiği görülmüştür.

Ekonomik yardımlar kapsamında Irak hükûmetinin, Suriye rejiminin hükûmet karşıtı gösterileri bastıran güvenlik güçlerine ödeme yapabilmesi için 28 milyon Avro mali yardım sağladığı bilinmektedir (R. A. Hinnebusch ve Saouli, 2019). Verilen destek enerji alanında da devam etmiş ve Suriye'ye piyasa değerine göre yüzde 50 indirimli akaryakıt satışları gerçekleştirilmiştir (Khoei, 2016). Bağdat yönetiminin ayrıca, İran'ın Irak üzerinden Suriye güçlerine silah ve malzeme sağladığı uçuşlara da izin verdiği gözlemlenmiştir (Ruhayem, 2012). ABD'nin bu husustaki tutumu ise Maliki hükûmetini, İran'ın uluslararası yaptırımları aşmasına yardım etmekle suçlamak ve Suriye'ye giden silahların engellenmesi amacı ile Irak hava sahasını kullanan İran uçaklarının denetlenmesi gerektiğini duyurmak şeklinde olmuştur. Dönemin Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ise ABD'nin bu suçlamalarına karşı çıkarak İran'ın, Irak'ın Suriye politikasını belirlemediğini ifade etmiştir (R. Hinnebusch, 2014). Dolayısıyla İran ile ilgili yapılan tüm suçlamalara da

karşı çıkmıştır. Nitekim tüm bunlar Irak'ın Suriye'deki iç savaş sürecinde Esed rejimi yanlısı politikalar izlediğini de göstermektedir.

Suriye'de yaşanan iç savaşın sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutları genel olarak bölgeyi özel olarak ise Irak'ı etkilemiştir. ABD'nin 2003 Irak işgalinin akabinde ortaya çıkan terör örgütü El-Kaide gibi Sünni ve Selefi gruplar iç savaş ortamından yararlanarak bölgede yeniden varlık göstermeye başlamıştır. Terör örgütleri sayısının ve güvenlik endişelerinin arttığı bu dönemde, Irak'ın komşu ülke Suriye'ye yönelik ürettiği dış politika argümanları da ülke güvenliğinin sağlanması temelinde olmuştur.

DEAŞ'IN ORTAYA ÇIKIŞI VE IRAK'IN SURİYE POLİTİKASININ TEMEL DİNAMİKLERİ

ABD'nin kitle imha silahlarına sahip olduğu ve terörizme destek verdiğini öne sürerek 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından Şam yönetimi, yabancı savaşçıların ve aşırılık yanlıların Suriye'yi Irak'taki ABD varlığına ve Irak güçlerine karşı gerçekleştirilen saldırılarda üs olarak kullanmalarına ses çıkarmamıştır (Khoei, 2016). Bu durum ise söz konusu unsurların hem Irak hem de Suriye'deki durumları kendi lehine kullanmasını beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle Suriye rejimi, silahlı muhalif grupların gelişip varlık gösterebileceği bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Irak ve Suriye arasında uzun bir sınırın olması ve söz konusu sınır hattı üzerinde kontrolü sağlamanın güç olması sebebi ile 2013 yılında terör örgütü DEAŞ, Suriye'nin bir bölümünü ele geçirmiştir. Bu noktada DEAŞ'ın zamanla dönüşüm geçirdiğinden ve ilk etapta 12 Ekim 2006 tarihinde Ebu Ömer el-Bağdadi'nin liderliğinde Irak İslam Devleti (İİD) adı altında Irak'ta ortaya çıktığından bahsetmekte fayda vardır. 2010 yılında Bağdadi'nin Tikrit'te öldürülmesi üzerine İİD'nin liderliğe Ebu Bekir el-Bağdadi getirilmiştir (Acun, 2014). Arap Baharı'nın Suriye'de başlaması ile birlikte Bağdadi, ekibinin bir bölümünü Suriye'deki direnişçilere yardım etmek için göndermiştir. Bu durum ise İİD'yi Suriye'de bir yapı kurmaya itmiş ve Suriye'de "Nusra Cephesi" kurulmuştur. Nusra Cephesi kısa süre içerisinde Suriye'de etkili bir örgüt haline gelince Bağdadi bu durumdan rahatsız olmuş ve 2013 yılında kendi örgütünün Suriye'deki Nusra Cephesi ile birleştiğini

ilan ederek DEAŞ adı altında yeni bir örgüt kurulduğunu ilan etmiştir (Erkmen, 2014) Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed el-Golani ise Bağdadî'ye biat etmeyerek ondan bağımsız olmayı ve el-Kaide'nin Irak kolundan çekilmeyi talep ederek söz konusu örgütten ayrılmıştır (Mouzahem, 2013). Örgütün fraksiyonları arasında bu tür sorunlar yaşanmasına rağmen DEAŞ'ın varlığı Suriye'de kalmaya devam etmiştir. Nitekim söz konusu örgüt, ilerleyen süreçte Suriye'yi sıçrama tahtası olarak kullanmış ve 2014 yılından itibaren de Irak'taki faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır. Bu durum ise Irak yönetiminin güvenlik endişeleri bağlamında DEAŞ'a karşı mücadelede Esed rejimi ile iş birliği yapmasını ve yakın ilişkiler geliştirmesini beraberinde getirmiştir.

Suriye'de iç savaşın yaşanması, Maliki'nin uygulamış olduğu mezhepçi politikalar, diğer yandan 2011 yılında ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmeye başlaması söz konusu örgütün Şam ve Bağdat hattında varlık göstermesini beraberinde getirmiştir. Tüm bunlar bağlamında terör örgütü DEAŞ, 10 Haziran 2014 tarihinde Irak'ın en büyük ikinci vilayeti olan Musul'u ele geçirmiştir. Örgüt, Musul'un yanı sıra Anbar gibi vilayetleri de ele geçirecek hem toprak hem de alan hâkimiyeti kazanmıştır (Karakuş, 2018). Bu durum üzerine Irak hükûmeti, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) 25 Haziran 2014 tarihinde, S/2014/440 sayılı mektubu göndermiştir. Söz konusu mektupta, DEAŞ'ın yaratmış olduğu tehdide dikkat çekilerek uluslararası toplumdan yardım talep edilmiştir (Zebari, 2014). 20 Eylül 2014 tarihinde BM'ye tekrar bir mektup gönderilmiş ve yardım talebi yinelenmiştir (Al-Ja'fari, 2014). Diğer yandan 30 Nisan 2014 tarihinde gerçekleştirilen Irak genel seçimleri sonrasında kurulan parlamentoda, (2014 Irak Genel Seçimleri Tüm Vilayetlerin Sonuçları, 2014) Irak Parlamentosu Başkan Yardımcısı Haydar el-Abadi (Iraq President Asks Abadi to Succeed PM Nouri Maliki, 2014), dönemin Cumhurbaşkanı Fuad Masum tarafından yeni Başbakan olarak belirlenmiş ve yeni hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir (Madi, 2014). Dengeli bir dış politika izleyeceğinin sinyalini veren ve hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerin desteğini alan Abadi, DEAŞ ile mücadeleyi temel gündem maddesi yapmıştır. Irak'ın Suriye politikasının da söz konusu örgüt ile mücadele kapsamında şekillendiği görülmüştür. Öyle ki Abadi, 2014 yılında verdiği bir röportajda radikal İslamcılara karşı gerekirse

İran'ın desteğinin alınabileceğini belirterek ABD'nin hava desteği sağladığı takdirde bu konuda İran'a ihtiyaç kalmayacağını da altını çizmiştir (Kadhimi, 2014).

Irak üzerinde etkin bir aktör konumunda olan İran, terör örgütü DEAŞ'ın ortaya çıkışı ile Irak ve Suriye üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. İlerleyen süreçte DEAŞ ile mücadele kapsamında Haşdi Şaabi'nin kurulması ve söz konusu oluşumun içerisinde İran destekli milislerin de yer alması ile birlikte İran, Irak'ta en etkili olan dış aktör olarak konumlanmıştır. Bu noktada belirtmek gerekirse Haşdi Şaabi, DEAŞ'ın ülkedeki faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak Şiiler tarafından kutsal kabul edilen Hasan el-Askeri Türbesi'nin yer aldığı Selahaddin vilayetine bağlı Samarra'nın DEAŞ tarafından ele geçirilmesi neticesinde Irak'ta yer alan en büyük Şii dini mercii Ayetullah Ali el-Sistani'nin 12 Haziran 2014 tarihinde yapmış olduğu cihad çağrısı üzerine kurulmuştur (Duman, 2015). Dolayısıyla Suriye'de başlayan ve iç savaşa dönüşen sürecin Irak üzerindeki en önemli etkilerinden biri terör örgütü DEAŞ'ın ortaya çıkması neticesinde söz konusu örgüt ile mücadele kapsamında Haşdi Şaabi'nin kurulması olmuştur. İçerisinde İran destekli milislerin de yer aldığı bu oluşum, İran'ın Irak üzerindeki etkisinin artmasına da neden olmuştur. Haşdi Şaabi'nin ilerleyen süreçlerde Irak'taki askeri gücünü siyasi güce çevirdiği de gözlemlenmiştir.

Diğer yandan söz konusu milis gruplardan bazıları Suriye'de iç savaş başladığında, başkent Şam'da yer alan ve Şiilerin kutsal yerlerinden birisi olan Seyyide Zeynep Türbesi'ni korumak için Suriye'ye gelmiştir. İlerleyen süreçte Suriyeli muhaliflere karşı Suriye rejimi ile birlikte mücadele vererek ortak bir şekilde operasyonlar düzenleyen Asaib Ehlul Hak ve Irak Hizbullah'ı gibi Şii milisler, özellikle Şam ve Halep çevresinin savunulmasında önemli roller üstlenmişlerdir (Orhan, 2015, s. 3-11). Bu noktada Suriye'deki Iraklı Şii milisler ve faaliyetleri göz önüne alındığında Suriye'nin İran'ın Orta Doğu'daki çıkarları için ne kadar önemli olduğu ve Şii milislerin muhaliflere karşı Esed rejiminin yanında yer alarak söz konusu rejimin mevcut statüsünü korumasına yardımcı oldukları söylenebilir. Dolayısıyla İran, Irak üzerinde DEAŞ'ın ortaya çıkışıyla birlikte yukarıda belirtildiği gibi bir etkiye sahip olurken Suriye ile de yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu bağlamda Suriye'nin hem İran devriminde hem

de İran-İrak Savaşı'nda İran'ın yanında yer alması, iki ülke arasında yakın ilişkiler kurulmasına yol açmıştır. Böylece İran iç savaş sürecinde Suriye'ye silah yardımı, ucuz petrol satışı, birtakım ekonomik yardımlar ve yatırımlar sağlamıştır (Mohns ve Bank, 2012). Kısacası İran, Suriye'de yaşanan iç savaş ve ardından ortaya çıkan DEAŞ faktörünün yaratmış olduğu ortamdan yararlanarak hem Suriye hem de Irak üzerindeki etkisini artırmıştır.

Nitekim DEAŞ ile mücadele kapsamında Irak, ABD liderliğindeki uluslararası koalisyonun da etkisi ile Temmuz 2017 tarihine kadar Mosul'un kontrolünü DEAŞ'tan geri almıştır. Ayrıca söz konusu örgüt ile mücadelede Irak Hava Kuvvetleri, Esed rejimi ile koordinasyon içerisinde olduklarını vurgulayarak Suriye'deki DEAŞ noktalarını hedef almışlardır (Iddon, 2018b). Böylece F-16 savaş uçakları ile hedef alınan ve Suriye'nin doğusunda bulunan yerlerden Irak'a DEAŞ tehdidinin gelmesini önlenmeye çalışılmıştır (Iddon, 2018a). Öte yandan Irak Başbakanı Abadi, 9 Aralık 2017 tarihinde yaptığı açıklamada terör örgütü DEAŞ'a karşı zafer kazanıldığını ilan etmiştir (Coker ve Hassan, 2017). Böylece üç yıldır ülke topraklarının yaklaşık üçte biri üzerinde hâkim olan DEAŞ'a karşı mücadele başarı ile sonuçlanmıştır.

IKBY İÇERİSİNDEKİ SURIYELİ KÜRT PARTİLER

Suriye'de halk hareketlerinin başlamasıyla, genellikle Suriye'nin kuzeyinde yoğun bir nüfusa sahip olan Kürtlerde de hareketlilik yaşanmıştır. Nitekim Suriye'deki hareketliliğin ardından çok sayıda Suriyeli Kürt partisi, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) içerisinde üslenmiş ve Suriye'ye dönük siyaseti buradan yapmıştır. Bununla birlikte hem halk hareketleri hem de DEAŞ'ın Suriye'de Kürtlerin de yaşadığı bazı bölgeleri ele geçirmesi ile birlikte, yaklaşık 300 bin Suriyelinin Irak'a göç ettiği bilinmektedir. Bu nedenle Suriyeli Kürtlerin IKBY'de ciddi bir etkinlik kazandığını söylemek mümkündür.

Terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olarak bilinen Demokratik Birlik Partisi (PYD), 2003 yılında PKK'nın Suriye'deki varlığını devam ettirmesi amacı ile kurulmuştur (*PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD/YPG*, 2017). Üst düzey üyelerinin uzun yıllar boyunca Suriye'de ikamet ettiği bilinen PYD mensupları, 2010'un sonuna doğru Suriye'de

Esed rejiminin baskısının artması neticesinde Irak'ın kuzeyine kaçmıştır ("Suriye'de Kürt Hareketleri," 2012, s. 24). Bununla birlikte Suriye'de yer alan muhalif Kürt partilerin bir araya gelerek oluşturduğu Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS), 26 Ekim 2011 tarihinde Erbil'de Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri olan Mesut Barzani öncülüğünde kurulmuştur (*The Kurdish National Council in Syria*, 2012).

Siyasî olarak kendisini PYD ve onun silahlı kanadı olan Halk Savunma Birlikleri (YPG) karşısında konumlandırılan ve 11 Kürt siyasî partinin oluşturduğu çatı bir yapılanma olan ENKS ile Suriye'nin kuzeyinde etkili olan terör örgütü PKK/YPG arasında 2012 yılından itibaren belirli aralıklarla siyasî birlik görüşmeleri yürütülmüştür. Tarafların bir araya gelmesinde ABD başta olmak üzere Rusya, Fransa ve İngiltere gibi aktörlerin de arabuluculuk faaliyetlerinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Zira PKK/YPG'nin Suriye'nin kuzeyini işgal ettikten sonra muhalif ENKS üyelerinin faaliyetlerini engelleyerek siyasî mensuplarının çoğunu tutuklaması taraflar arasındaki anlaşmazlıkları körüklemiştir (Okuducu, 2020). Bu bağlamda 22 Ekim 2014 tarihinde Irak'ın Duhok vilayetinde dönemin Mesut Barzani'nin öncülüğünde ENKS ve YPG/PYD'nin Suriye'deki çatı yapılanması TEV-DEM arasında Suriye'nin kuzeyinde Kürt siyasî oluşumlarının ortak hareket etmelerini öngören "Duhok Anlaşması" imzalanmış ve ABD'nin baskıları neticesinde müzakerelere devam etme kararı alınmıştır (*Divided Syrian Kurds Reach Deal in Face of ISIS Threat*, 2014). İlerleyen süreçte yine Washington yönetiminin girişimi ile Nisan 2020 tarihinde PYD ile ENKS arasında müzakere süreci başlatılmış ancak söz konusu süreç aynı yılın Kasım ayında durmuştur. Sürecin durmasında ENKS, ABD'nin taraflı davranmasının etkili olduğuna işaret ederken PYD ise ENKS'nin gündem dışı talepleri sebebi ile sürecin ilerlemediğini ifade etmiştir (Dündar, 2021).

KDP öncülüğünde ENKS ile PYD/YPG arasındaki görüşmeler, terör örgütü PKK'nun hem YPG üzerindeki hakimiyetini kaybetme korkusu hem de KDP'nin Suriye'nin kuzeyinde etkin bir güç olabileceği olasılığı nedeni ile söz konusu örgütü endişelendirmiştir. Ayrıca iki taraf arasındaki mücadelenin temelini terör örgütü PKK'nun ve KDP'nin kendilerini Kürt halkının temsilcileri olarak tanımlamalarına dayandığını belirtmekte fayda vardır (Çalışkan, 2020) Dolayısıyla Irak'ın kuzeyini sözde

“Güney Kürdistan Parçası” olarak nitelendiren PKK, burada etkin güç olmak istemekte ve bu noktada bölgenin önemli aktörlerinden birisi olan KDP ile karşı karşıya gelmekte ve iki taraf arasında çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Terör örgütü PKK ve KDP arasında anlaşmazlıkların en yoğun olarak yaşandığı yerlerden birisi Sincar bölgesidir. Haziran 2014 tarihinde terör örgütü DEAŞ, Musul’da hâkimiyet sağladıktan iki ay sonra Sincar’a yönelmiştir. Bölgedeki peşmerge güçlerinin çekilmesi üzerine DEAŞ söz konusu yerde etkinlik kazanmıştır. Bu noktada PYD’ye bağlı YPG-YPJ üyeleri bölgede yoğun olarak yaşayan Yezidileri DEAŞ saldırılarından kurtarma ve korumayı gerekçe göstererek Suriye üzerinden Sincar’a geçmişlerdir (Duman, 2021). Bunun üzerine PKK ve ona bağlı unsurlar Sincar bölgesinde DEAŞ’ın yaratmış olduğu güvenlik zafiyetinden yararlanarak buraya yerleşmişler ve bu durum da ilerleyen süreçte bölgede çeşitli unsurların birbiri ile çekişmesini beraberinde getirmiştir.

Musul vilayetinin merkezine yaklaşık 120 kilometre uzaklıkta olan Sincar’ın dağlık bölgesinde PKK yer alırken güneyinde Haşdi Şaabi unsurları bulunmaktadır. Ayrıca Haşdi Şaabi’den maaş alan ve PKK’nın Sincar uzantısı olarak da tanımlanan Sincar Savunma Güçleri (YBŞ) bölgede PKK ile birlikte yer almaktadır (Görücü, 2021). 2016 yılında Haşdi Şaabi’ye yasal statü veren bir kanunla söz konusu oluşumun Irak’ın resmî güvenlik gücü haline gelmesi (*Understanding the Role of Al-Hashd Al-Shaabi in Iraq’s National and Transnational Political Field*, n.d.) YBŞ’nin de dolaylı yoldan varlığının meşru dayanağını oluşturmuştur. Bu noktada ise YBŞ üzerinden Sincar’da PKK’nın da eli güçlenmiştir. Dolayısıyla Sincar’da Haşdi Şaabi’nin PKK/PYD ve YBŞ unsurları ile birlikte hareket ettiği söylenilebilir.

Sincar’da terör örgütü DEAŞ’ın yaratmış olduğu güvenlik boşluğundan da faydalanarak bölgeye yerleşen birçok unsurun varlığı göz önüne alındığında bölgenin neden bu kadar önemli olduğunu belirtmekte fayda vardır. PKK, Sincar’ı Irak’ın kuzeyinde yer alan Kandil ile Suriye’nin kuzeyinde bulunan YPG arasında bir koridor oluşturma noktası olarak gördüğü için söz konusu bölgeye önem atfetmektedir (Görücü, 2021). KDP ise PKK’nın bölgeye yönelik ilgisini ve faaliyetlerini kendisine tehdit olarak algılamakta ve Sincar’ın ikinci bir Kandil haline

gelmesinden endişelenmektedir (Duman, 2021). Ayrıca KDP, PKK'nın bölgede güvenlik sorunlarının yaşanmasına neden olduğunu düşünmekte ve örgütün faaliyetlerinden de rahatsız olduğunu dile getirmektedir (Faidhi Dri, 2020). Söz konusu faktörler bağlamında PKK ve KDP zaman zaman karşı karşıya gelmekte ve iki taraf arasında çeşitli gerginlikler yaşanmaktadır. Bu bağlamda Nisan 2020 tarihinde KDP'ye bağlı peşmergelerin PKK açısından Kandil'e geçiş noktasında stratejik olarak önemli bir nokta olan Zini Verde'ye konuşlandırılması taraflar arasında tansiyonun yükselmesine neden olmuştur (Çalışkan, 2020).

9 Ekim 2020 tarihinde Sincar'daki sorunların sona ermesi ve PKK'nın Sincar'daki varlığının bitmesi amacı ile BM Irak Yardım Misyonu'nun (UNAMI) da desteğiyle Bağdat ve Erbil hükûmetleri arasında "Sincar'da İstikrarın Yeniden Tesisi ve Normalleştirilmesi" adlı anlaşma imzalanmıştır (Aygün, 2021). Anlaşma kapsamında bölgeden milis güçler, PKK ve PYD/YPG dâhil tüm yabancı güçlerin çıkarılması, bölgeye 2 bin 500 kişilik güvenlik unsuru ataması yapılması ve idarî açıdan da bölgeye bağımsız bir belediye başkanının atanması öngörülmüştür (Gharizi, 2021). Anlaşmadan yaklaşık iki ay sonra Erbil ve Bağdat yönetimleri tarafından Sincar'a 6 bin kişilik güvenlik gücü konuşlandırılarak ilgili anlaşma uygulamaya konulmaya çalışılsa da hâlihazırda bölgede taraflar arasında yaşanan gerilimler devam etmektedir (Kittleson, 2020).

Irak merkezi hükûmetinin terör örgütü PKK ve ona bağlı unsurların IKBY'deki faaliyetlerine yönelik tutumuna bakıldığında, örgütün ve diğer milis güçlerin Sincar bölgesinden çıkarılmasını öngören Sincar Anlaşması'nın Bağdat ve Erbil yönetimleri arasında imzalanması önemli bir adım olmuştur. Bu bağlamda Irak Başbakanı Mustafa el-Kazımi yönetiminin önemli bir girişimde bulunduğu çıkarımı yapılabilir. Her ne kadar Irak Ortak Operasyonlar Komutanlığı Sözcüsü Tahsin el-Hafaci, Sincar Anlaşması'nın planlandığı gibi ilerlediğini açıklayarak Bağdat ve Erbil hükûmetlerinin Sincar'daki güvenlik dosyasının güvenlik güçleri tarafından yönetilmesi konusunda anlaşmaya vardığını ve Irak merkezî hükûmeti tarafından Sincar'a ordu ve polis güçleri gönderildiğini vurgulasa da (*JOC: Government Insists on Implementing Sinjar Agreement*, 2021) ilgili anlaşma sonrası terör örgütü PKK'ya bağlı unsurların bölgeyi terk etmediği bilinmektedir.

Özetle, Irak merkezî hükûmetinin kendi içerisinde yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar hükûmetin ilgisinin IKBY'den ziyade kendine yönelmesini beraberinde getirmektedir. Bu durumun ise IKBY'de yer alan Suriyeli Kürt partilerin ve terör örgütü PKK'nın rahat davranmasına yol açtığı söylenebilir.

2018 SONRASI DÖNEMDE IRAK'IN DIŞ POLİTİKASINDA SURIYE

Irak hükûmeti ve Esed rejimini birbirine yakınlaştıran unsurlardan birisi olan DEAŞ tehdidi, 2017 yılında yenilgiye uğratılsa da etkisini devam ettirmiş ve ilgili yılda Irak, Suriye sınırına asker konuşlandırmıştır. Irak tarafından örgüt ile mücadele kapsamında Esed rejimi ile iş birliği içerisinde hareket edildiğine dair açıklamalar yapılmıştır. Bu çerçevede Irak Genelkurmay Başkanı Osman el-Ganimi, Şam'da düzenlediği bir basın toplantısında Suriye'nin güvenliğinin Irak'ın güvenliğinin bir parçası olduğunu vurgulayarak terörizme karşı mücadele etmek için Suriye ile Irak güçleri arasında üst düzey bir koordinasyon olduğunun altını çizmiştir (*Iraqi Will Open Border Crossing with Syria in Coming Days - Commander*, 2019). Diğer yandan DEAŞ'ın önceki yıllara göre etkisi azaldığı için Suriye ve Irak arasındaki ilişkilerde güvenlik endişelerinin etkisi azalmaya başlamıştır. Suriye'nin Ekim 2018 tarihinde Irak ile olan sınır kapılarının yeniden açılacağına dile getirmesini bu çıkarımı doğrular niteliktedir (Iddon, 2018b).

Suriye ile Irak arasındaki sınır ile ilgili olarak, Suriye'nin BM Daimî Temsilcisi Beşar Caferi, Ekim 2018 tarihinde yaptığı açıklamada, yakında Irak ile sınır kapılarını açacaklarını belirtmiştir. Öncesinde ise dönemin Irak Dışişleri Bakanı İbrahim el-Caferi, "Kimse Suriye'yi izole etmemelidir." açıklamasında bulunmuştur (Osborne, 2018). İlerleyen süreçte de dönemin Irak Genelkurmay Başkanı Osman el-Ganimi, Caferi'nin açıklamasını destekler nitelikte söylemlerde bulunarak Suriye ve Irak arasındaki sınır kapısının yakın zamanda açılacağını belirterek iki yönlü ticaretin de gelişeceğini vurgulamıştır (*Iraqi Will Open Border Crossing with Syria in Coming Days - Commander*, 2019). Böylece Irak'ın Kaim kentini Suriye'nin Elbu Kemal kentine bağlayan ve Suriye'deki iç savaş ve terör örgütü DEAŞ ile mücadele nedeniyle 2012 yılından

bu yana kapalı olan Elbu Kemal Sınır Kapısı, Eylül 2019 tarihinde tekrar açılmıştır.

Sınır kapısının açılmasıyla birlikte Irak-Bağdat hattı, iki taraf arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişeceğini sinyali vermiştir. Nitekim Elbu Kemal Sınır Kapısı'nın açılması Bağdat ve Şam arasındaki ilişkilerde normalleşme ve Suriye ekonomisinde yeniden canlanmanın bir işareti olarak görülse de söz konusu bölgede İran destekli milislerin etkinliğinin artmasını da beraberinde getirmiştir. Irak'ta yer alan İran destekli milislerin sınır kapısı açıldığı takdirde Suriye'nin doğusuna daha kolay ulaşabilmesinin yolu açılacağı yorumları dile getirilmiştir (*Irak-Suriye Sınır Kapısı 7 Yıl Aradan Sonra Tekrar Açıldı*, 2019). Dolayısıyla Elbu Kemal'in açılması ile birlikte Tahran ile Şam yönetimi arasındaki hava güzergâhından doğan maliyet azalmış ve İran'ın Tahran, Bağdat, Şam ve Beyrut'u bağlayarak Akdeniz'e inmek için oluşturmak istediği koridora önemli bir geçit oluşmuştur (Macaron, 2019). Suriye iç savaşında yer alan tüm taraflar açısından stratejik bir öneme sahip olan Elbu Kemal, İran ve İran destekli milislerin Irak ile Suriye arasındaki sınır geçiş noktalarını kontrol etmek istedikleri yerlerden birisidir. Diğeri ise Irak-Suriye-Ürdün sınırlarının kesiştiği noktada yer alan Tarif bölgesidir. Söz konusu geçiş noktaları, İran'ın Doğu Akdeniz'e ulaşabilmesi için ciddi bir önem arz etmektedir (Tok, 2018). Diğer yandan ABD yönetimi bölgede İran'ın etkisinin artacağından dolayı sınır kapısının yeniden açılmasını önlemek için Irak'a baskılar uygulamıştır. Irak hükümeti ise ilgili baskılara aldırmadan sınırın açılması için gerekli düzenlemeleri yapmıştır (*Iran, Iraq, Syria Agree to Cooperate in Domain of Comprehensive Transport*, 2019).

Stratejik olarak önemli bir noktada olan ve operasyonel anlamda DEAŞ varlığının devam ettiği Elbu Kemal bölgesinde Irak Hava Kuvvetleri, söz konusu örgütün yeniden saldırılar gerçekleştirmesini engellemek için Nisan 2018 tarihinde DEAŞ noktalarını hedef alarak Suriye'de operasyon gerçekleştirmiştir. Söz konusu saldırılar, Irak Hava Kuvvetleri'nin DEAŞ ile mücadelesinin ardından yabancı bir ülkenin sınırları içerisinde gerçekleştirilen ilk saldırılar olmuştur. Söz konusu saldırılar, güvenlik endişelerinin ön plana çıkmasıyla ve Bağdat yönetiminin İran aracılığında Esed rejimi ile yapılan güvenlik anlaşması kapsamında

gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, saldırıların gerçekleştirildiği zamanın İran Savunma Bakanı Emir Hatemi'nin Bağdat ziyaretine denk gelmesinin dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir (Tok, 2018). İlgili ziyarette Bakan Hatemi, Irak Savunma Bakanlığı Genel Sekreteri Muhammed Cevad tarafından karşılanmış ve iki ülke arasındaki askerî ve güvenlik ilişkilerinin geliştirilmesine değinilmiştir (*İran Savunma Bakanı Bağdat'ta*, 2018). Dolayısıyla ilgili dönemde Bağdat yönetiminin terör örgütü DEAŞ ile mücadele kapsamında çoklu bir siyasî ve askerî strateji izleyerek hem İran hem de Suriye ile yakın temaslarda bulunduğu söylenebilir.

2018 yılının ikinci yarısından itibaren DEAŞ, Irak'ta faaliyetlerini tekrardan artırırken, 12 Mayıs 2018'de ülkede genel seçimlere gidildiği görülmüştür. Söz konusu seçimler ve yaşanan siyasî karmaşıklığın akabinde Ekim 2018 tarihinde Adil Abdulmehdi'nin başbakanlığında hükümet kurulmuş ve Irak Cumhurbaşkanı olarak Berham Salih, Parlamento Başkanı olarak da Muhammed el-Halbusi göreve başlamıştır (Duman, 2019). Abdulmehdi hükümeti döneminde de DEAŞ kaynaklı güvenlik endişeleri Irak ve Suriye arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir. Bu bağlamda Irak İçişleri Bakanlığı ve Terörizmle Mücadele Genel Direktörü Ebu Ali el-Basri, DEAŞ ile mücadele kapsamında Bağdat'ta Suriye, İran, Irak ve Rusya'yı da içeren dört üyeli operasyon odası kurulduğunu ifade etmiştir (Kittleson, 2019). Bu noktada söz konusu örgüte karşı ilgili ülkeler arasında iş birliği ve koordinasyonun olduğu söylenebilir.

Irak'ın Suriye politikası DEAŞ ile mücadele kapsamında güvenlik endişeleri bağlamında şekillenirken, DEAŞ tehdidinin 2017 yılında Irak ve Suriye'de büyük oranda temizlenmesinin ardından Irak yönetimi siyasî olarak da Suriye'ye yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Öyle ki Bağdat yönetimi, Suriye'de barışçıl gösteriler ile birlikte başlayan ve Esed rejiminin müdahalesi ile birlikte iç savaşa sürüklenen ülkedeki siyasî çözümün bir parçası olmuştur. Bu bağlamda Irak, 2017 yılında Suriye krizine çözüm bulmak amacı ile Türkiye, Rusya ve İran'ın garantörlüğünde başlatılan Astana Görüşmeleri'ne, (*Suriye Hükümetinin de Katıldığı Astana Görüşmeleri Başladı: Türkiye İle Sıkı Temas Halindeyiz*, 2012) ilk defa Ağustos 2019 tarihinde "gözlemci" statüsünde katılmıştır. Türkiye, Rusya, İran, Esed rejiminin ve Suriyeli muhaliflerin temsilcilerinin

bir arada olduğu görüşmelerde ilgili taraflar da Irak'ın Suriye konulu yüksek düzeyli toplantılara gözlemci statüsünde katılmasından memnuniyet duyduklarını dile getirmiştir (Raimbekova ve Temizer, 2019).

Arap Baharı sürecinden önce de Irak ve Suriye arasında kayda değer bir ticarî ilişki olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira iki taraf arasındaki ticarî ilişkiler, siyasî ilişkilere göre daha olumlu yönde ilerlemiştir. Bu bağlamda Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih tarafından Nisan 2020 tarihinde hükûmeti kurmakla yetkilendirilen Mustafa el-Kazımi hükûmeti döneminde de Irak ile Suriye arasındaki temaslarda ticarî konuların ön planda olduğu görülmektedir. 2021 yılında Suriye ve Irak arasında enerji ve ticarî ilişkilerin gündeme alındığı görüşmelerin yapıldığına tanık olunmuştur. Öyle ki Nisan 2021 tarihinde Irak Petrol Bakanı İhsan Abdulcebbar, Suriyeli mevkidaşı Bassem Touma ile enerji dosyasını görüşmek için bir araya gelmiştir. Söz konusu görüşmede, doğalgaz ithalatı bağlamında Mısır gazının Suriye üzerinden Irak'a taşınması konusunun ele alındığı belirtilmiştir (*Iraqi, Syrian Oil Ministers Discuss Gas Imports*, 2021). Dolayısıyla ilgili görüşme, Suriye'de DEAS'a karşı ortak bir şekilde çalışan Suriye ve Irak'ın arasındaki ilişkilerin olumlu yönde seyir ettiği bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Diğer yandan petrol açısından zengin fakat doğalgaz açısından İran'a bağımlı olan Irak'ın bu bağımlılığı azaltmaya yönelik adımlar attığı da görülmektedir.

Eylül 2021 tarihinde Irak'ın Şam Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Yasin Şerif el-Huceymi, Şam'daki Irak Büyükelçiliği'nde Irak ve Suriye'den yetkili kişiler ile bir araya gelmiş ve söz konusu görüşmede Irak-Suriye ortaklığında Ticaret Odası'nın kurulması kararının önemli olduğu vurgulanmıştır (*Chargé d'Affairs at the Iraqi Embassy in Damascus Receives Members of the Iraqi-Syrian Parliamentary Brotherhood Committee*, 2021). Daha öncede ifade edildiği gibi, Bağdat ve Şam yönetimleri arasında 2010 yılı öncesinde yaşanan sıkıntı iki tarafın da büyükelçisini çekmesi ile sonuçlanmıştı. 2010 yılında ise tarafların anlaşması ile büyükelçiler görev yerlerine geri gelmiştir. Mevcut durumda Irak'ın Şam Büyükelçiliği Maslahatgüzar seviyesinde olup Yasin Şerif el-Huceymi tarafından temsil edilirken Esed Rejimi'nin Irak Büyükelçiliği Sattam Jadaan el-Dandah tarafından temsil edilmektedir (Al-Dandah, n.d.). Diğer yandan 2021 yılının son ayında el-Huceymi, Esed Rejimi Ekonomi ve Dış Ticaret

Bakanı Samer el-Halil ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve taraflar iki ülke arasındaki ekonomik ve ticarî ilişkilerin daha da geliştirilmesine ve Irak-Suriye Ortak Komitesi aracılığı ile iş birliğinin artırılması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (*Syrian-Iraqi Talks on Increasing Volume of Trade Exchange*, 2021). Aynı ay içerisinde Irak'ta 170'den fazla sanayi ve ticaret firmasının katılımı ile "Made in Syria" fuarı düzenlenmiştir. Esed Rejimi'nin Irak Büyükelçisi Sattam Jadaan el-Dandah da fuarın Suriye ile Irak arasındaki ekonomi, ticaret ve yatırım alanlarında iş birliğini geliştirmek için çok önemli olduğunu vurgulamıştır ("*Made in Syria," Exhibition in Baghdad Witnesses Remarkable Turnout*, 2021). Görüldüğü üzere Irak ve Suriye arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkiler canlılığını korumakta ve iki taraf da bu konuda olumlu adımlar atmaktadır.

Dengeli bir dış politika izleyen Başbakan Kazımi, 2021 yılının Ağustos ayı sonunda Irak'ta düzenlenen "Bölgesel Komşu Ülkeler Zirvesi"ne Irak'ın birçok komşu ülkesini ve müttefikini davet etmiştir (*Irak 'Bölgesel Komşuluk Zirvesi'Ne Hazırlıklarını Tamamladı: Suriye Davet Edilmedi*, 2021). Türkiye, Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, İran, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar'ın yanı sıra Fransa, ABD ve İngiltere'nin katıldığı zirveye Suriye rejimi davet edilmemiştir. Yemen'deki Savaş, Lübnan'daki kriz ve Suriye'deki iç savaş gibi bölgesel sorunların gündeme geldiği söz konusu zirveye Esed rejiminin, tarafların Suriye'de yaşananlara gösterdiği sert tavır nedeni ile davet edilmediği belirtilmiştir (*Bölge Liderleri Bağdat'ta 'İşbirliği ve Dayanışma Zirvesi'nde Bir Araya Geldi*, 2021).

Bununla birlikte Haşdi Şaabi Heyeti Başkanı Falih el-Feyyad'ın ilgili zirve öncesindeki Suriye ziyareti sırasında Kazımi'nin mektubunu Esed'e teslim ettiği ve söz konusu ziyaret kapsamında Haşdi Şaabi liderinin Esed'ı Bağdat Zirvesi'ne çağırıldığı iddia edilse de Irak Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamayla Esed rejimine davet gönderildiği yönündeki iddialar reddedilmiştir (*Iraq Denies Inviting Syrian Regime to Regional Summit*, 2021). Dolayısıyla Kazımi hükûmeti, Esed rejimini söz konusu zirveye davet etmeyerek zirveye katılan ülkelere yönelik dengeli bir yaklaşım izlemiştir. Ayrıca Kazımi yönetiminin Suriye krizinin çözülmesi ve Suriye'nin bölgesel sisteme dâhil olması amacı ile çeşitli adımlar attığı da görülmektedir. 2019 yılında düzenlenmeye başlayan ve sonuncusunun 2021 yılında yapıldığı Irak-Mısır-Ürdün arasındaki üçlü

zirvelerde Suriye krizine yönelik çözüm çabalarının üzerinde durulması bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Özetle Esed rejiminin uluslararası arenadaki normalleşme çabaları göz önünde bulundurulduğunda ve Irak'ın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları aza indirgediği takdirde uzun vadede Bağdat yönetiminin Suriye'yi bölgesel sisteme dâhil etme politikalarının devam edeceği söylenebilir.

SONUÇ

Suriye'de Mart 2011 tarihinde başlayan halk gösterileri ve ilerleyen süreçte rejim güvenlik güçlerinin göstericilere sert müdahale etmesi neticesinde iç savaşa dönüşen Suriye krizi öncesi Irak ve Suriye ilişkileri doğrusal olmayan bir zeminde ilerlemiştir. Suriye'de meydana gelen olayları Irak'taki Sünni ve Şii grupların kendi bakış açılarına göre değerlendirmesi Sünnilere karşı mezhepçi politikalar izleyen dönemin Başbakanı Nuri el-Maliki'yi endişelendirmiştir. Dolayısı ile Maliki yönetimi Suriye'deki muhalefete karşı Esed rejiminin yanında yer alan politikalar izleyerek kendisine yönelen tehdidi azaltmaya çalışmıştır. İlerleyen süreçte ise terör örgütü DEAŞ'ın Suriye ve Irak topraklarında varlık göstermesi nedeni ile Maliki yönetiminin Suriye'ye karşı politikasının örgüt ile mücadele kapsamında Esed rejimi ile iş birliği yapma üzerine şekillendiği görülmüştür. Öyle ki Maliki yönetimi tarafından Esed rejimine hem ekonomik yardımlar sağlanmış hem de enerji alanında destek olunmuştur. Maliki'nin halefi Abadi yönetimi döneminde de Irak'ın Suriye politikasının temel parametrelerini DEAŞ ile mücadelede kapsamında atılan adımlar oluşturmuştur. Aralık 2017 tarihinde DEAŞ'ın Irak'ta yenilgiye uğratılmasının akabinde Bağdat yönetiminin Esed rejimine yönelik izlediği politikalarda ticarî ve ekonomik etkenler ön plana çıkmaya başlamıştır. Eylül 2019 tarihinde Irak ve Suriye arasındaki sınır kapısından birisi olan Elbu Kemal, yedi yıl aranın ardından tekrar açılmıştır. Elbu Kemal sınır kapısının açılması ile birlikte Şam-Bağdat hattı arasındaki ilişkilerin normalleştiği ve ekonomik ilişkilerin canlanmaya başladığı söylenebilir.

DEAŞ ile mücadele kapsamında kurulan ve içerisinde İran destekli milis grupların yer aldığı Haşdi Şaabi oluşumu zamanla askerî gücünü siyasî güce çevirmiştir. Bu durum ise İran'ın Irak üzerinde etkisinin

artmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Bağdat hükümetinin Suriye rejimine yönelik benimsediği politik unsurlardan birisini İran'ın mümkün olduğunca hem Irak hem de Suriye üzerindeki nüfuzunu azaltmaya yönelik attığı adımların oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda ilerleyen süreçte Irak söz konusu etkiyi kırmak ve Suriye'deki siyasi krizin çözümünün bir parçası olmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Irak, Suriye krizine çözüm bulmak amacı ile 2017 yılında başlatılan Astana görüşmelerine ilk defa 2019 yılında gözlemci statüsünde katılmıştır. Dengeli bir dış politika benimseyen mevcut Başbakan Kazımi döneminde de Suriye krizindeki siyasi çözümün bir parçası olma eğilimi ağırlık kazanmıştır. Öyle ki 2021 yılının Ağustos ayı sonunda Irak'ta düzenlenen "Bölgesel Komşu Ülkeler Zirvesi"nde bölgesel sorunlar bağlamında Suriye iç savaşı gündeme gelmiştir. 2019 yılında başlatılan ve sonuncusunun 2021 yılında düzenlendiği Irak Ürdün ve Mısır arasındaki üçlü zirvelerde de Suriye krizi sıklıkla ele alınan dosyalardan birisi olmuştur. Bununla birlikte kendi iç dinamiklerine odaklanan, bölgesel ve küresel denkleme yeniden yerini almaya ve prestij sağlamaya çalışan Irak'ın kısa vadede öncelikli gündem maddeleri arasında Suriye'nin yer almayacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Acun, C. (2014, June). *Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)*. SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20140616184404_neo-el-kaide-isisd-pdf.pdf
- Al-Dandah, S. J. (n.d.). *In the name of of Allah the Merciful*. Embassy of the Syrian Arab Republic in the Republic of Iraq. Retrieved January 22, 2022, from <http://syrianembassybagh.com/council/>
- Al-Ja'fari, I. al-U. (2014, September 22). *Letter dated 20 September 2014 from the Permanent Representative of Iraq to the United Nations Addressed to the President of the Security Council*. UN Security Council. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_691.pdf
- Al Monitor. (2021, April 29). *Iraqi, Syrian Oil Ministers Discuss Gas Imports*. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/04/iraqi-syrian-oil-ministers-discuss-gas-imports>

- Aygün, F. T. (2021, March 9). *Sincar Anlaşması'nın Önündeki Engel: PKK*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://orsam.org.tr/tr/sincar-anlasmasinin-onundeki-engel-pkk/>
- BBC News. (2014, August 11). *Iraq president asks Abadi to succeed PM Nouri Maliki*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28739975>
- BasNews. (2021, August 12). *Irak 'Bölgesel Komşuluk Ziroesi'ne Hazırlıklarını Tamamladı: Suriye Davet Edilmedi*. <https://www.basnews.com/tr/babat/706787>
- Brinkbäumer, K., ve Bednarz, D. (2014, March 14). *"I Am Not Familiar With Fear."* Spiegel International. <https://www.spiegel.de/international/spiegel-interview-with-nouri-al-maliki-on-upcoming-elections-in-iraq-a-959478.html>
- Carnegie Middle East Center. (2012, February 15). *The Kurdish National Council in Syria*. <https://carnegie-mec.org/diwan/48502?lang=en>
- Çalışkan, S. (2020, November 24). *ABD'nin PKK Karşısında IKBY'ye Verdiği Destek Ne Anlama Geliyor?* Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://orsam.org.tr/tr/abdnin-pkk-karsisinda-ikbyye-verdigi-destek-ne-anlama-geliyor/>
- Coker, M., ve Hassan, F. (2017, December 9). *Iraq Prime Minister Declares Victory Over ISIS*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2017/12/09/world/middleeast/iraq-isis-haider-al-abadi.html>
- Daily Sabah. (2021, August 16). *Iraq Denies Inviting Syrian Regime to Regional Summit*. <https://www.dailysabah.com/world/mid-east/iraq-denies-inviting-syrian-regime-to-regional-summit>
- Duman, B. (2011). *Arap Baharı'nın Irak'a Yansıması ve Irak'ın Olaylara Yaklaşımı. Ortadoğu Analiz, 3(36), 23-33.* https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/3bilgay_36.pdf
- Duman, B. (2015, May 25). *IŞİD Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Millet Yığınları)*. Ortadoğu Analiz. <https://www.orsam.org.tr/tr/isid-sonrasi-irak-ta-tartismali-yeni-aktor-hasdi-saabi-halk-millet-yiginlari/>
- Duman, B. (2019, January 7). *2018 Irak Değerlendirmesi: IŞİD'den Sonra Nereye?* Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://orsam.org.tr/tr/2018-irak-degerlendirmesi-isidden-sonra-nereye/>
- Duman, B. (2021, December 17). *PKK'nın Yeni Sincar Hamlesi*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://orsam.org.tr/tr/pkkdan-yeni-sincar-hamlesi/>
- Dündar, S. (2021, February 3). *Suriye'de PYD-SKUK Birlik Görüşmelerinin Arka Planı*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). <https://orsam.org.tr/tr/suriyede-pyd-skuk-birlik-gorusmelerinin-arka-planı/>
- Erkmen, S. (2012). *Suriye'deki Olaylarda Irak-Suriye Aşiret İlişkilerin Rolü*. *Ortadoğu Analiz, 4(43), 55-60.* https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/5serhaterkmen.pdf
- Erkmen, S. (2014, January 7). *Irak'ta El Kaide'nin Doğuşu, Gelişimi ve Bugünü*. 21.

- Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/irakta-el-kaidenin-dogusu-gelisimi-ve-bugunu>
- Faidhi Dri, K. (2020, November 25). *Will KDP-PKK tensions ever end in reconciliation?* Rudaw. <https://www.rudaw.net/english/analysis/25112020>
- Gharizi, O. (2021, April 5). *Struggle for Sinjar: Iraqis' Views on Security in the Disputed District*. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2021/04/struggle-sinjar-iraqis-views-security-disputed-district>
- Görücü, K. (2021, January 29). *5 Soru: Sincar'a Askeri Bir Operasyon Olabilir mi?*. SETA. <https://www.setav.org/5-soru-sincara-askeri-bir-operasyon-olabilir-mi/>
- Hafidh, H., ve Faucon, B. (2011, July 25). *Iraq, Iran, Syria Sign \$10 Billion Gas-Pipeline Deal*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903591104576467631289250392>
- Hauslohner, A. (2013, May 16). *Sectarianism in Iraq Stoked by Syrian War*. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/sectarianism-in-iraq-stoked-by-syrian-war/2013/05/16/b74161da-bc98-11e2-9b09-1638acc3942e_story.html
- Hinnebusch, R. (2014). *Syria-Iraq Relations State Construction and Deconstruction and the Mena States System*. *LSE Middle East Centre*, 4, 1–26. http://eprints.lse.ac.uk/60004/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_lib_file_shared_repository_Content_LSE_Middle_East_Centre_Papers_Hinnebusch_Syria_-_Iraq_relations.pdf
- Hinnebusch, R. A., ve Saouli, A. (Eds.). (2019). *The War for Syria : Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising* (Vol. 1). Routledge.
- Iddon, P. (2018a, June 9). *How significant are Iraq's airstrikes in Syria?* Rudaw. <https://www.rudaw.net/english/analysis/09062018>
- Iddon, P. (2018b, November 8). *A history of Iraq-Syria Relations*. The New Arab. <https://english.alaraby.co.uk/english/analysis/history-iraq-syria-relations>
- IRNA Türkçe. (2018, April 18). *İran Savunma Bakanı Bağdat'ta*. <https://tr.irna.ir/news/3626843/İran-Savunma-Bakanı-Bağdat-ta>
- Iraqi News. (2019, March 18). *Iraqi will Open Border Crossing with Syria in Coming Days - Commander*. <https://www.iraqinews.com/iraq-war/iraqi-will-open-border-crossing-with-syria-in-coming-days-commander/>
- Iraqi News Agency. (2021, December 30). *JOC: Government insists on implementing Sinjar Agreement*. <https://ina.iq/eng/16466-joc-government-insists-on-implementing-sinjar-agreement.html>
- Kadhimi, M. Al. (2014, September 4). *Abadi's Balance Draws Praise, But Governing Iraq a Tightrope Act* - *Al-Monitor: The Pulse of the Middle East*. Al Monitor.

- <https://www.al-monitor.com/originals/2014/09/iraq-abadi-prime-minister-balance-government.html>
- Karakuş, S. (2018). *IŞİD/DAEŞ'in Tarihsel Arka Planı, Suriye ve Irak Siyasetine Etkisi*. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Khoei, H. al. (2016, November 24). *Syria, Iraq and the Struggle for Power*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2016/11/syria-iraq-and-struggle-power>
- Khoei, H. Al. (2013, June 14). *Syria: The View From Iraq*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/article/commentary_syria_the_view_from_iraq136/
- Kittleson, S. (2019, July 26). *Iraqi Spy Chief Discusses IS and Intel Cooperation*. Al Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2019/07/iraq-terrorism-syria-isis-falcon.html>
- Kittleson, S. (2020, November 29). *Iraqi Kurds Turn Against the PKK*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/11/29/iraqi-kurds-turn-against-the-pkk/>
- Knights, M. (2012, July 6). *Syria's Eastern Front: The Iraq Factor*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/syrias-eastern-front-iraq-factor>
- Macaron, J. (2019, May 15). *ABD İran'ın Akdeniz Koridorunu Çökertecek Mi?*. Al Monitor. <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2019/05/trump-iran-tension-al-bukamal-crossing-syria-iraq-border.html>
- Madi, M. (2014, August 12). *Irak'ı Birleştirmesi İstenen Adam: Haydar el Abadi*. BBC News. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140811_abadi_profil
- Mehr News Agency. (2019, July 4). *Iran, Iraq, Syria Agree to Cooperate in Domain of Comprehensive Transport* <https://en.mehrnews.com/news/147208/Iran-Iraq-Syria-agree-to-cooperate-in-domain-of-comprehensive>
- Middle East Political Science. *Understanding the role of al-Hashd al-Shaabi in Iraq's national and transnational political field*. (n.d.). Retrieved January 22, 2022, from <https://pomeps.org/understanding-the-role-of-al-hashd-al-shaabi-in-iraqs-national-and-transnational-political-field>
- Mofa. (2021, September 25). *Chargé d'Affairs at the Iraqi Embassy in Damascus Receives Members of the Iraqi-Syrian Parliamentary Brotherhood Committee*. <https://www.mofa.gov.iq/2021/09/?p=26656>
- Mohns, E., ve Bank, A. (2012). *Syrian Revolt Fallout: End of the Resistance Axis? Middle East Policy*, 19(3), 25-35. <https://doi.org/10.1111/J.1475-4967.2012.00545.X>
- Mouzahem, H. (2013, November 11). *İç çekişmeler El Kaide'yi bölebilir*. Al Monitor. <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2013/11/al-qaeda-zawahri-baghdadi-split.html>
- Okuducu, İ. (2020, September 22). *İKBY, ABD'nin Suriye'deki YPG/PKK-ENKS Görüşmelerinden Memnun Olduğunu Duyurdu*. Anadolu Ajansı.

- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikby-abdnin-suriyedeki-ypg-pkk-enks-gorusmelerinden-memnun-oldugunu-duyurdu/1981446>
- Orhan, O. (2015). Suriye'de Şii Milisler ve Siyasî Çözüm. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)*, 26. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/26tr.pdf
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). (2014, May 23) 2014 Irak Genel Seçimleri Tüm Vilayetlerin Sonuçları. <https://www.orsam.org.tr/tr/2014-irak-genel-secimleri-tum-vilayetlerin-sonuclari-yeni/>
- Osborne, S. (2018, October 18). *Syria to Reopen Borders with Iraq 'soon', says Country's UN Envoy*. Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/syria-iraq-border-un-envoy-bashar-alassad-jordan-golan-heights-a8589706.html>
- Raimbekova, A., ve Temizer, S. (2019, August 2). *Kazakistan'daki Suriye Toplantısında Sivil Kayıpları Önlemek için Uzlaş*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistandaki-suriye-toplantisinda-sivil-kayıplari-onlemek-icin-uzlasi/1547747>
- Rudaw. (2012, December 21). *Suriye Hükümetinin de Katıldığı Astana Görüşmeleri Başladı: Türkiye ile Sıkı Temas Halindeyiz*. <https://www.rudaw.net/turkish/world/21122021>
- Rudaw. (2021, August 28). *Bölge Liderleri Bağdat'ta 'İşbirliği ve Dayanışma Zirvesi'nde Bir Araya Geldi*. <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iraq/28082021>
- Rudaw. (2014, October 22). *Divided Syrian Kurds reach deal in face of ISIS threat*. <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/221020141>
- Ruhayem, R. (2012, October 11). *Iraq's Foreign Policy Pressures*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19908094>
- SANA. (2021, December 26). *"Made in Syria," Exhibition in Baghdad Witnesses Remarkable Turnout*. <https://sana.sy/en/?p=258949>
- Suriye'de Kürt Hareketleri. (2012). *ORSAM Analiz*, 127, 11-55. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_127_tr.pdf
- Syrian Arab News Agency. (2021, December 20). *Syrian-Iraqi Talks on Increasing Volume of Trade Exchange*. <https://sana.sy/en/?p=258202>
- Tok, M. (2018, April 23). *Irak-Suriye Sınırında Uluslararası Güç Mücadelesi ve DAES*. İNSAMER. https://insamer.com/tr/irak-suriye-sinirinda-uluslararası-guc-mucadelesi-ve-daes_1413.html
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. (2017, May). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD/YPG*. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/İÇERİK/pyd_arapca.pdf
- Ulrichsen, K. C. (2014). Qatar and the Arab Spring. In *International Journal of Middle East Studies* (Vol. 48, Issue 4). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/S0020743816001021>
- UN Security Council. (2019, September 27). *Letter dated 26 September 2019 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council*.

https://specialenvoysyria.unmissions.org/sites/default/files/constitutional_committee_tors_and_rops.pdf

VOA (2019, September 30). *Irak-Suriye Sınır Kapısı 7 Yıl Aradan Sonra Tekrar Açıldı.*

<https://www.amerikaninsesi.com/a/irak-suriye-sınır-kapısı-7-yıl-aradan-sonra-tekrar-açıldı/5104264.html>

Zebari, H. (2014, June 25). *Annex to the letter dated 25 June 2014 from the Permanent Representative of Iraq to the United Nations Addressed to the Secretary-General.* UN Security Council.

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_440.pdf

SONUÇ YERİNE: SURIYE'NİN GELECEĞİ, GÖÇ VE GÜÇ DENGELERİ, TÜRKİYE VE TÜRKMENLER

Dr. Cemil Doğaç İPEK

---

1. SURIYE KRİZİ'NİN GELECEĞİ

Bin yıla yakın bir süre gücünü koruyup hüküm sürdükten sonra son demlerini yaşarken Voltaire'in mizahi ifadesi ile Kutsal Roma İmparatorluğu artık ne kutsaldır ne Romalıdır ne de bir imparatorluktur. (Kerautret, 2016). Küresel düzeyde bugün karşı karşıya olduğumuz problem ise şudur: Yaklaşık 2,5 yüzyıl sonra son demlerindeki liberal dünya düzeni de (Voltaire'in ifadelerinden ilhamla) artık ne liberal ne dünya çapında ne de düzen içindedir. Dünyadan bir bütünmüş gibi bahsetmek artık giderek zorlaşmaktadır. Küresel çerçeveler oluşturma çabaları başarısızlığa uğramıştır. Korumacılık yükselmiştir, küresel ticaret müzakereleri sonuç vermemiştir. Yeni bir güç odağı olarak ortaya çıkan siber alanın kullanımını düzenleyen çok az kural bulunmaktadır. Her biri nev-i şahsına münhasır bölgesel düzenler veya düzensizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu duruma en iyi örnek ise Orta Doğu ve Suriye'de yaşananlardır.

Bugünkü dünya, 1939-1991 döneminin ideolojik kutuplaşma içerisindeki dünyasına benzememekte; küresel bir savaş olan Birinci Dünya Savaşı'nın öncesindeki on yılları çok daha fazla hatırlatmaktadır. Şu anda

küresel ve bölgesel güçlerin yükselip-düştüğü bir çağda millî güç savaş(lar)ına tanık olduğumuzu söyleyebiliriz. Hâkim emperyal güç olan ABD, statükoyu sürdürmek için sürekli hamle yapma peşindedir. Öte yandan Çin, İngiltere ve Türkiye gibi güçlenen aktörler, ABD'nin orantısız güç ve servet paylaşımından rahatsızdırlar. Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği gibi çok-uluslu yapılar ise eski şaşalı günlerinin arayışındadırlar. Batı, SSCB'nin geri dönmesinden; Rusya ise Batı destekli rejim değişikliği dalgasından korkmaktadır. Her iki tarafın ortak korkusu ise, onların ifadesi ile, "radikal İslam"dır.

Dünyanın genel durumuna baktığımızda 1945-1989 arasında olduğu gibi büyük bir ideolojik mücadele kapıda değildir. Aslında ortada yeni bir "Demir Perde" de gözükmemektedir. Başat bir dünya gücünün yanı sıra, (ABD'nin hâkimiyetinin azaltılmasını isteyen ve fakat bu hedefini gerçekleştirecek kadar da henüz güçlenememiş) yükselen ve gerileyen güçler bulunmaktadır. Bu durum, konuyla ilgilenen uzmanlarda bazı anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Kimi uzmanlarda mevcut durumu anlamlı kılmak için Soğuk Savaş nostaljisine başvurma eğilimi vardır ama bu doğru bir benzetme değildir. Mevcut durum, daha ziyade yeni ortaya çıkan büyük güçlerin rekabet çağı olan ve devletler arasındaki ilişkilerin ideolojik haklılıklara değil millî menfaatlere dayalı olduğu 19. yüzyılın ikinci yarısına benzemektedir. Mevcut küresel yapıda başat bir güç bulunmaktadır ama kendi millî menfaatlerini savunmak veya başarmak arayışındaki diğer güçler tarafından gittikçe daha fazla meydan okumalarla yüz yüzedir. Dünya, 21. yüzyılı 20. yüzyılın gözlüğünden anlamaya çalışarak hâlâ daha eskilerle patinaj yapmaktadır. Dolayısıyla hem Suriye/Orta Doğu için hem de dünya için şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, İkinci Soğuk Savaş'ın eşiğinde değiliz.

Tarihte de günümüzde de Suriye'nin de içerisinde bulunduğu Orta Doğu bölgesi, bir yandan cehennem çukuru olarak tasvir edilirken diğer yandan da cennet bahçesine dönüşebilen bir yer olarak tahayyül edilmiştir. Yani zıtların birbirine dönüşebildiği bir diyalektikten bahsediyoruz: Orta Doğu/Suriye Diyalektiği. Yine tarihten bugüne müşahade etmekteyiz ki adına Orta Doğu dediğimiz bu koca coğrafya, dilini/kurallarını anlamayanları boğmakta, bilenleri ise el üstünde tutmaktadır. Bilindiği üzere, tarihin en prestijli imparatorluklarının kurulduğu,

en eski medeniyetlerin neşet ettiği ve en büyük dinlerin temellendirildiği coğrafya burası olmuştur. Bu nedenle sadece sert gücüne güvenerek bölgeye dışarıdan gelen büyük güçlerin buradaki saltanatı pek de öyle uzun ömürlü ve huzurlu olmadı gibi, sadece yumuşak güç unsurlarıyla bölgede tutunmaya çalışan güçlerin de muvaffakiyetleri pek mümkün olmamıştır.

Orta Doğu ve Orta Doğu'nun önemli bir parçası olan Suriye, bilinen tarih içerisinde her zaman büyük emperyal güçlerin unvan ve kader maçlarına çıktıkları bir bölge olagelmıştır. Bu tarihî arkaplan nedeniyle birçok küresel güç için bölge aynı zamanda prestij anlamı taşımıştır. Her büyük küresel güç için Orta Doğu hâkimiyeti zaferini zirveye tırmandırarak taçlandırabilecek zirve olarak görülmüştür. Bölgenin bu anlamda stratejik açıdan dünya hâkimiyetini perçinlemeye giden yolun en önemli kavşağı ve birçok halde de kalpgâhı olduğu bir vakıadır.

Ağırlık merkezinde Anadolu, Suriye ve Irak'ın kuzey bölgeleri bulunan Orta Doğu neredeyse bütün tarihî süreç boyunca hep yüksek değerli alanlardan birisi (çoğu zaman da birincisi) olmuştur. Küresel düzlemde hegemonya arayışında olan tüm güçler de kuvvetlerini zirveye çıkarmak ve dünya hâkimiyetlerini perçinlemek maksadıyla Orta Doğu'ya yönelmişlerdir. Jean Paul Roux'nun klasik eseri *Türklerin Tarihi* içerisinde (2000: 56-57) "... Kuzey ormanlarından çıkıp geldiler, cesur, dağınık, marifetli ve henüz yolun başındaydılar. Önce bozkıra, sonra Çin içlerine ve sonra da sonu başı belli olmayan bir sel gibi garba doğru yayıldılar..." cümleleri ile tasvir ettiği Türklerin batıya doğru yoğun bir şekilde akışları da muhtemelen bu nedenle olmuştur. Aslına bakılırsa Orta Doğu'nun önemi geçmişte ne ise bugün dahi odur. Dünya hâkimiyeti zirvesinin zirvesine giden yol Türkiye'nin de bir parçasını oluşturduğu bu topraklardan, Orta Doğu'dan geçmektedir.

Yakın gelecekte, çok kısa süre içerisinde Suriye'de tüm dengeleri değiştirebilecek bir çatışma yahut gelişme ufukta görünmemektedir. 11 yıldır süren iç savaşta Suriye ekonomisi ciddi bir biçimde harap olmuştur. İşsizlik ve üretimin çöküşü ile ambargo altında olan ülkede yakıt ve gıda sorunu sıklıkla baş göstermektedir. Coğrafya ve tarih bize Sykes-Picot düzeninin yapay devletlerinden birisi olan Suriye'nin Orta Doğu'daki çalkantının merkez üssü olmaya devam edeceğini söylemektedir. Türk

İmparatorluğu'nun dağılmasından ve yapay sınırlarla yeni devletlerin oluşturulmasından bugüne bölgede kan ve gözyaşı hiç dinmemiştir (Çok değil 150 sene önce bugün Kuzey Suriye ve Kuzey Irak olarak nitelendirdiğimiz bölgeler, Türk İmparatorluğu'nun Halep Vilayeti, Diyarbakir Vilayeti, Rakka Vilayeti ve Musul Vilayeti idi).

Orta Doğu'da post-kolonyal dönem, Fransa ve İngiltere önderliğindeki kolonyal döneme kıyasla çok daha ölümcül sonuçlar doğurmuştur. Kolonyal dönemden sonra Orta Doğu Saddam Hüseyin, Kaddafi ve Esed ailesi gibi çeşitli post-emperyal diktatörlüklerin yönetimine şahit olmuştur. Bu diktatörlükler emperyalizmin çizdiği sınırlar dâhilinde ülkelerini yönetmiş ve totaliter hapisane devletleri kurmuştur. 1960'lardan itibaren onlarca yıl boyunca Suriye'ye ve Irak'a hâkim olan seküler Arap milliyetçiliği ile Doğu Bloku tarzı sosyalizmin zehirli karışımı olan Baasçılık; Suriye'de Esed ailesi ve Irak'ta Saddam Hüseyin rejimlerini Arap dünyasında tamamen benzersiz kılmıştır. Bu rejimler sadece kendi toplumlarını tahrip etmekle kalmamış, kendilerine alternatif her ne varsa hepsini yok etmiştir.

Suriye ve Irak aslına bakılırsa devlet olarak tarihleri zayıf olan muğlak birer coğrafi ibareydi; dolayısıyla bahsi geçen diktatörlükler için buralarda yaşayanları bir arada tutmak, zulmün çok daha aşırı çeşitlerini gerektirmiştir. Bu bağlamda, Baasçılığı ideolojik tutkal olarak kullanılan bahsi geçen rejimler baskıya, biraz ekonomik kalkınmaya ve mezhepler ile aşiretlerin manipülasyonuna dayanan verimsiz polis devletleri haline gelmiştir. Suriye, Irak ve Libya bu kategoride incelenebilecek devletlerin başlıcalarıdır. Üç devlet de coğrafi tanımlanırılık açısından muğlaktır ve millî kimlikleri de zayıf ve aslında Avrupalı emperyalistlerin icat ettiği kimliklerdir. Bahsi geçen üç ülkenin de kimlikleri ziyadesiyle kırılğan olduğundan bu ülkeleri bir bütün olarak ayakta tutmak için otoriterliğin en boğucu şekli uygulanmıştır. Kaddafi, Esed ve Saddam Hüseyin rejimlerinin aşırı baskıcı tabiatlarının kökenindeki sebep de bu olmuştur.

Suriye bugün çok büyük bir kaos içerisindedir. Sykes-Picot mirası suni devletlerde Batı emperyalizmi sona erdiğinde geriye kalan tek şey totaliterlik olmuştur ve şu anda totaliterliğin çöküşü Orta Doğu'daki kaosun temel sebebidir. Saddam Hüseyin'in Irak'ta, Kaddafi'nin Libya'da

devrilmesi ve Suriye’de Esed rejiminin savaş halindeki bir devletçiğe dönüşmesi, sömürgecilik sonrası diktatörlük çağının da sonunu getirmiştir, çünkü adı geçen diktatörlerin iktidarları, emperyalizm mirasıyla organik olarak bağlantılıydı ve nihayetinde bu diktatörler Avrupalıların çizdiği sınırlarda hüküm sürüyorlardı.

Mevcut veriler ışığında söyleyebiliriz ki Suriye’deki savaş önümüzdeki yıllarda da devam edecektir ve Suriye’nin bir daha eski haline geri dönmesi pek de mümkün olmayacaktır. Bugün Suriye, bölgesel, hatta küresel fay hatlarını tetikleyebilecek konumdadır ve Suriye’de denklemlerin tarafları o kadar çoktur ki yerinde ve doğru atılmayacak adımlar bu kaosu hem derinleştirebilir hem de daha da genişletebilir. Suriye kara yahut hava sahasında her an, bilerek ya da bilmeyerek, kontrolden çıkacak bir çatışmanın fitili ateşlenebilir.

ABD’ye kıyasla Şam’daki rejimin iç siyasetine çok daha vakıf olan ve stratejik amaçları uğruna büyük risklere giren İran ve Rusya, Beşar Esed’i iktidarda tutmak için savaşmayı sürdürecektir. Rusya bu çabalarında bataklığa saplanma riskiyle karşı karşıya değildir çünkü Irak’a giren ABD’nin aksine mevcut düzeni devirmek ve ardından yenisini kurmak için karada bir savaş vermemektedir. İran ise hem üzerinde oturduğu kadim bir medeniyetin yönetim tarzlarından beslenirken hem de acımasız ve radikalleşmiş bir devlet-altı yapı konumunda bulunmaktadır. Bu da aslında İran’ın bölge çapında dinamik etkinliğini sağlayan başlıca husustur. Bir dönem Şam’ı bile kontrol altında tutmakta güçlük çeken Esed Yönetimi, Rusya ve İran’ın desteği ile şimdi ülkenin üçte ikisini kontrol etmektedir. Geriye kalan üçte bir alan ise muhalifler, radikal gruplar ve PYD-YPG’nin elindedir.

Türkiye ise belki kısa vadede olmasa da uzun vadede Suriye’de Esed, Rusya veya İran’dan çok daha iyi bir konumda olabilecektir. Zira Esed rejimi azınlık bir etnik ve dinî/mezhepsel diktatörlüktür, İran yabancı bir Şii işgalcidir, Rusya ise Esed ve İran’a verdiği destekle lekelendiği gibi Suriye sahasına konuşlandırdığı hava varlığından başka pek de bir şeyi yoktur. ABD ise terör örgütü PKK’nın Suriye kolu ile hareket ederek meşruiyet sorunu içerisine girmiştir. Rusya ve İran’a nazaran, Suriye’de kuvvet kullanmak üzere askerî birlik sevkiyatının -coğrafi olarak- Türkiye için kolay olması da bir başka avantajlı noktadır.

Suriye'deki krizi tahayyül ederken bölgede yaşananların Ukrayna'da, Balkanlar'da ve Avrupa'da olan bitenle bağlantılı olduğunu gözden ırak tutmamak gerekmektedir. Zira daha önceki dönemlere nazaran şu anda hiç olmadığı kadar her şey birbiriyle iç içe geçmiştir. Mesela Putin'in Suriye'ye müdahalesi, kısmen Ukrayna'yı ilgi odağı olmaksızın çıkartma ve böylece Suriye'den Türkiye'ye, oradan da Avrupa'ya göçmen akınını yönlendirerek Avrupalılara karşı bir koz edinme amacı taşımıştır. Önümüzdeki süreçte Suriye'de güçler arasında devam eden bölgesel hâkimiyet mücadelesi, yeni post-emperyal düzeni belirleyecektir. Suriye'deki savaş devletler arasında ama artık devlet-altı yapılar da bu mücadelenin aktörleri. Önümüzdeki süreçte Suriye'de bir gücü ya da bloku ön plana çıkaracak şey, demokrasi inşasından ziyade düzeni yeniden kurmak olacaktır çünkü bir düzen tesis edilmeden hiç kimse için özgürlük mümkün değildir.

2. GÖÇ VE GÜÇ DENGELERİ

Suriye'de yaşanan kriz ve iç savaşın en önemli muhataplarından birisi Suriye ile güneyinden 911 kilometrelik sınıra sahip olan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. 29 Nisan 2011 tarihi hiç şüphe yok ki gelecekte bugünlerin tarihi yazılırken Türkiye'nin iç ve dış politikası ile sosyal yapısı bakımından dönüm noktası olarak anılacaktır. 29 Nisan 2011'de Suriye'den yaklaşık 400 kişilik ilk "misafir" kafilesi Hatay'ın Yayladağı sınırında tel örgüyü aşarak Türkiye'ye girmiştir (Erdoğan, 2020; CNN, 2021). Dönemin Hatay Valisinin, Suriye'deki baskıdan kurtulmak isteği ile gelenlerin bir spor salonunda geçici olarak misafir edildiklerine dair açıklama yapmasının üzerinden 11 yıl geçmiştir (Erdoğan, 2020). Suriyeli "misafirlerin" Türkiye'de daha uzunca süreler kalma ihtimali, sosyal, ekonomik, güvenlik ve siyasal sahalarda ciddi planlamalar ve önlemler alınması gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Türkiye'ye 29 Nisan 2011'de gelmeye başlayan Suriyelilerin sayısı 2012 yılında 14 bin 237, 2013 yılında 224 bin 655, 2014 yılında 1 milyon 519 bin 286, 2015 yılında 2,5 milyon, 2016 yılında 2,8 milyon, 2017 yılında 3,4 milyon, 2018 yılında ise 3,6 milyona ulaşmıştır (CNN, 2021). Görüldüğü üzere 2018 yılına kadar her yıl düzenli bir artış söz konusudur. 2019 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 50 bin kişilik bir düşüş

yaşanmış, geri dönüşlerin veya yurt dışına çıkanların gelenlerde fazla olduğu bir süreç olmuştur (Genel olarak, 2018'den itibaren artış hızında azalma gözlemlenmektedir). 2020 yılında ise yeniden artış gözlemlenmiş ve sayı 3 milyon 641 bin 370'e ulaşmıştır. 2021 yılında Göç İdaresi'nin verilerine göre Türkiye'de kayıtlı 3 milyon 701 bin 584 Suriyeli yaşamaktadır ve bunların 97 bin 658'inin Türkiye'de ikamet izni mevcuttur (Hamsici, 2021). İkamet iznine sahip bu kesim, geçici koruma statüsüyle Türkiye'de bulunanlardan daha iyi ekonomik şartları haizdirler.

2015 yılından bu yana geçen sürede 446 bin 382 Suriyeli Türkiye'den Suriye'ye gönüllü olarak dönüş yapmış, 1 milyondan fazla Suriyeli çalışma hayatına atılmış, 20 binin üzerinde Suriyeli şirket kurmuş ve 170 binden fazla Suriyeli Türk vatandaşlığına alınmıştır (CNN, 2021; İncekaya ve Yılmaz, 2021). İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2019 yılında Türkiye'de doğan Suriyeli bebek sayısı 450 bin civarındadır. Türkiye'deki Suriyelilerin 1 milyon 497 bini 0-14 yaş aralığındayken, 40 yaş ve üstü Suriyeli sayısı yalnızca 550 bin kadardır (Hamsici, 2021).

Bağımsız Doktorlar Birliği'nin (IDA) yayımladığı rapora göre, 2021 yılı itibarıyla Suriye'nin toplam nüfusu 26.385.000 kişidir (Netjes, 2021). Bu nüfusun 16.475.000 kişilik kısmı Suriye sınırları içerisinde yaşamını sürdürürken 8.845.000 kişi ise başta çevre ülkeler olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerine göç etmişlerdir. 1.065.000 kişi ise ölü yahut kayıptır. 16.475.000 kişilik nüfusun 9.400.000'i rejim bölgesinde, 7.075.000'i ise rejim dışındaki bölgelerde yaşamaktadır. Rejim dışındaki bölgelerde yaşayan 7.075.000 kişinin 4.025.000'i muhaliflerin kontrolündeki bölgelerde, 3.050.000'i ise SDG/YPG bölgesinde hayatını sürdürmektedir.

Türkiye nüfusunun %5'ini aşan sayıdaki Suriyeliler Türkiye'nin demografisini, sosyal hayatını da etkileyecek konuma gelmiştir. Hatta iç siyaseti de birkaç boyutuyla etkileyebileceği de ifade edilmektedir. Bilhassa muhalefetteki siyasi partilerin Suriyeli göçmenler konusunu gelecekte seçmen kararlarını etkileyecek bir unsur olarak gördükleri açıktır. Türk toplumunun Suriyelilere özellikle hadisenin başlangıç yıllarında verdiği olağanüstü destek ve dayanışmada belirgin bir azalma, endişelerde ise artış olduğu; Türk toplumunun kabulünün büyük ölçüde "tahammül"e dönüştüğü yönündeki algı yüksektir. Yer yer

ırkçılığa varan tahrikler olsa da Türk toplumunun Suriyeliler konusundaki artan kaygıları, Suriyeliler kaynaklı yaşanan sosyal olaylar ve bunların kamuoyuna yansıma biçimiyle de yakından ilişkilidir. Bu durum sürecin her geçen gün daha da siyasileşmesine yol açacak potansiyele işaret etmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye'deki Suriyelilerin zaten pek de olmayan geri dönme umut ve istekleri, ülkelerindeki savaş ve belirsizlik ortamının devam ediyor olması nedeniyle iyice azalmaktadır. Buna paralel bir biçimde aradan geçen yıllarda kendileri için Türkiye'de kurdukları hayatın büyük ölçüde normalleşmesi ve çeşitlenmesinin de etkisi ile Türkiye'deki kalıcılık eğilimleri güçlenmektedir.

Ortak yaşamın uzaması ve hatta pek çok alanda doğallaşmasına rağmen, Türk toplumunun Suriyelilere yönelik artan sosyal mesafesi dikkat çekmektedir. Burada son yıllarda dikkat çeken bir başka gelişme de şu olmuştur. Özellikle imalat sanayiinde ve hizmet sektöründe ucuz ve görece nitelikli ara eleman ihtiyacı Suriyeliler tarafından giderilmeye başlanmış, bu ise Suriyelilere toplumsal bakışta da değişikliğin oluşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan her Suriyelinin yerleştirildiği il sınırında ikâmet etme mecburiyeti bu anlamda kısmî de olsa bir rahatlama sağlamıştır. Bununla birlikte hem toplumsal hem siyasî boyutu öne çıkan Türkiye'deki Suriyeliler meselesi, önemle üzerinde durulması gereken bir millî güvenlik sorunu haline gelme riski de taşımaktadır.

3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SURİYE TÜRKMENLERİ

Tarihi Süreç ve Yaşadıkları Bölgeler

Soğuk Savaş döneminin sonuçlanmasının akabinde henüz tamamlanmayan bir değişim ve gelişim süreci içerisinde girmiş uluslararası sistemdeki bu değişim ve gelişimin nasıl sonuçlanacağı tam olarak analiz edilemese de bazı eğilimlerin yakın gelecekte önem arz edeceği de ortaya çıkmıştır. Sermaye hareketleri, ticarî faaliyetler ve teknolojik gelişmeler supranasyonel bir nitelik kazanarak giderek yayılmaktadır. Bu yayılma ve beraberinde getirdiği yoğunlaşma, sınır ötesi menfaat gruplarını ve aynı millete/medeniyete mensup bireyleri sıkı menfaat

bağları ile birbirine bağlamaktadır. Bu bağlamda Dünya Türklüğünün mütemmim cüzü olan Suriye Türkleri üzerinde önemle durulması gereken bir olgu haline gelmiştir. Bu nedenle, çalışmamızın bu bölümünde Suriye Türkmenlerini de incelemek gerekmektedir.

2011 yılı Mart ayında yoğun bir şekilde başlayıp ve hâlâ devam eden Suriye'deki kriz, Türkiye'de de ilgiyle takip edilmektedir ancak Suriye'nin heterojen sosyal yapısı ile alâkalı yeterince bilgi kamuoyu ile paylaşılmadığından yapılan analizler bir yönü ile eksik kalmaktadır. Suriye'de mükim Türk varlığı, Balkanlardaki gibi Osmanlı döneminde yerleşik hale gelen (Evlad-ı Fatihan) bir yapı değildir. Aksine Anadolu coğrafyası henüz Türk-İslamlaşmamış iken bugün Suriye olarak tanımlanan bölgede Türk devlet ve beylikleri kurulmuştur. VII. yüzyıldan itibaren Oğuz Boylarının Irak ve Suriye'de varlık gösterdiği bilinmektedir. X. ve XI. yüzyıllarda da bölgeye yoğun Türk göçünün başladığı da bilinen bir gerçektir.

Suriye'ye gelen ve burada yerleşen Oğuz Boylarının başlıca iki koldan ilerledikleri söylenebilir. Birinci kol; Halep, Hama, Humus ve Şam istikâmetinde yerleşmişlerdir ki bu boylar ağırlıkla Avşar, Bayat, Beğdili, Döğer boylarından oluşmaktadır. İkinci kol ise Lazkiye ve Trablusşam istikâmetinde ilerleyip Ensariye dağlarının batısındaki bölgeye yerleşmiştir (Kirişcioğlu, 1995). Bölgeye yoğun Türkmen yerleşiminin Halife Mutasım devrinde Şam ve Mısır'a vali tayin edilen Eşnas-El Türki döneminde olduğu kaydedilmiştir (Erol, 2009, s. 41). Tolunoğulları ile başlayan Türk hâkimiyeti sayesinde Türkmen göçü artarak devam etmiştir. Selçukluların XI. yüzyılda bölgeye gelişi ile Türk etkinliği belirgin bir hale gelmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun fethi için Ahlat'tan sonra Halep bir hareket üssü işlevi görmüştür (Sevim, 2000). Yine aynı dönemde Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanlarından olan Atsız, Halep'i merkez alarak Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü hâkimiyeti altına almıştır. Takip eden dönemde de Türkmen boylarının bölgeyi yurt edindiğini gözlemek mümkündür. Nihayetinde Sultan Melikşah 1078 yılı içerisinde bölgede Suriye Selçuklu Devleti'ni kurmasını Tutuş'a emretmiştir. Bu coğrafyadaki Türk boyları 1096 yılında Haçlı Seferleri başladığında Selahaddin Eyyubi komutasındaki kuvvetlerle ittifak ederek Haçlılara karşı bölgede büyük bir direniş oluşturmuştur. Suriye 1260

yılından itibaren Memlukler olarak bilinen resmî adı “et-Devlet’ül Türkiyye” olan Türk Devletinin hâkimiyeti altına girmiştir. Memlûk Sultanı Baybars döneminde kırk bin çadırlık büyük Türkmen topluluklar Halep’e yerleşmiştir. Bilindiği üzere Yavuz Sultan Selim Han’ın 1516’da Mercidabık’ta kazandığı zaferin ardından bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti altında bölgede Türkmen iskânı giderek hızlanmış nihayetinde 1516’dan başlayarak 1918’e kadar Halep Vilayeti tam anlamıyla bir Türk yurdu haline gelmiştir (Orhonlu, 1987, s. 106-108).

Bölge; Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal’a bağlı kuvvetlerin Halep’i ele geçirmelerinin (26 Ekim 1918) akabinde Halep ve Musul Vilayetleri Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen Misak-ı Millî sınırları içinde yer almış ancak 1920’de Fransız manda yönetimine terk edilmiştir (Okur, 2009). (Halep ve Musul Vilayetleri Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen Misak-ı Millî sınırları içinde yer almış ancak Türkiye sınırlarına dâhil edilememiştir) Fransızlar Suriye’yi, Lübnan Devleti, Şam Devleti, Halep Devleti, Alevi Bölgesi ve Dürzi bölgesi şeklinde beş kısma ayırmıştır (Gömeç, 2003, s. 380). Bölgedeki Türklerin Fransızlar, Ayrılcı Araplar ve Ermenilerden yoğun baskı ve zulüm gördüğü de bilinmektedir (Umar, 2002, s. 597). Suriye Türkmenleri Ahmet Nabğalı liderliğinde millî mücadele hareketine başlasa da Ahmet Nabğalı’nın bir Suriyeli ajan tarafından öldürülmesi neticesinde hareket ayrılmış, lokal direniş hareketleri üzerinden Fransız işgaline karşı durulmuştur (Öztürkmen ve Orhan, 2011, s. 48-49). Bahsi geçen dönemde tıpkı Antep, Urfa, Maraş bölgelerinde olduğu gibi Halep ve Lazkiye bölgelerinde de Türkmen direniş örgütleri işgal kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiştir. İlerleyen dönemde Türkiye ile Fransa arasında Ankara Andlaşması imzalanmıştır. 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan bu andlaşma neticesinde Hatay hariç Türkiye-Suriye sınırı bugünkü haliyle kabul edilmiştir.

1939 yılında Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararı alması ile Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Bu dönemden sonra 1946’da Suriye Fransız mandasından çıkmış, 1958’de Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurmuş ve üç yıl sonra da bu yapıdan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Suriye 1967 Arap-İsrail Savaşında Colan

(Golan) Tepeleri'ni kaybetmiştir. 1970 yılında ülkenin başına geçen Hafız Esed ülkeyi otuz yıl yönetmiştir. Otuz yıl içerisinde Türkiye-Suriye ilişkilerini analiz edildiğinde Soğuk Savaş Dönemi etkisi ve Suriye-PKK ilişkisi nedeniyle komşuluk ilişkisinin 1998'e kadar gelişemediğini görürüz. 1998 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan ve teröre karşı iki ülkenin iş birliğini öngören Adana Mutabakatı ilişkilerde yeni bir milat olarak kabul edilebilir (Koluman ve Orhan, 2003). Bu tarihten sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan iyileşme kısmen Suriye Türkmenlerini de olumlu anlamda etkilemiş ancak bu kısmi iyileşme pek uzun sürmemiştir.

Suriye'de yaşayan Türkmenlerin mevcut demografik yapısına ilişkin elimizde bilimsel bir veri bulunmamaktadır ancak hem Osmanlı dönemi salnameleri üzerinde yapılan incelemeler hem de bölgedeki Türkmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde tahmini bir rakam vermek mümkündür. 1906 tarihli Halep Vilayeti Salnamesi içerisinde Halep ve çevresinde iki yüz bin, Lazkiye ve civarında yüz elli bin, Colan (Golan) ve yakınında yüz bin, Telkere ve civarında elli bin ve çeşitli bölgelerde de üç yüz bin civarında Türk varlığından bahsedilmektedir. Böylece 20. yüzyılın başında Suriye'de mûkim bir milyona yakın Türk nüfus olduğu görülmektedir.

Suriye'de yapılan son resmî nüfus sayımına göre ülke içerisinde yirmi üç milyon insan yaşamaktadır. Suriye Türkmenleri ile yapılan görüşmelerde Suriye Türkmenleri'nin ifadelerine göre Türkçe konuşan yaklaşık bir buçuk milyon Türkmen vardır. Türkçeyi unutmuş Türkmenler ile Suriye'de mûkim Türkmen nüfusun üç buçuk milyon civarında olduğu söylenmektedir (Öztürkmen ve Orhan, 2011, s. 49). Burada temel nüans, büyük gruplar halinde yaşayan Türkmenler millî kimliklerini korur iken, küçük gruplar halinde yaşayan Türkmen toplulukları Araplaşmış yahut Kürtleşmiş olmasıdır. Suriye Türkmenlerinin büyük bir bölümü Hanefi mezhebine mensup olmakla birlikte aralarında az sayıda Alevi Türkmen toplulukları da bulunmaktadır. Suriye Türkmenleri'nin konuştukları Türkçe; Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa ve Diyarbakır yörelerinde konuşulan Türkçeye çok yakındır (Erol, 2009, s. 44).

Suriye Arap Cumhuriyeti'nin azınlık politikasına göre ülkede resmî azınlık olarak sadece Ermeniler kabul edilmektedir. Bu nedenle yönetim

Türkmen yahut başka bir gruba herhangi bir şekilde örgütlenme, eğitim gibi alanlarda herhangi bir hak tanımamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da Suriye’de Türkmenlerin “Türkmen” adı altında herhangi bir örgütlenme kurmaları mümkün olmamıştır. Türkmenler Suriye’de geniş bir alana yayılmıştır. Türkmenlerin yaşadıkları belli başlı bölgeleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Halep Türkmenleri

Türkiye’nin güney sınırı, Rakka, Halep illeri, çeşitli ilçe ve yüz kırk beş Türkmen köyünü içine alan bölge içerisinde yaşayan Türkmenleri Halep Türkmenleri olarak adlandırmamız mümkündür. Halep, Türklerin sayılarının en fazla olduğu bölgedir. Bu noktada Halep’in Anadolu’dan önce Türkleşen bir şehir olması etkili olmuştur. Halep gerek dil gerekse kültür olarak Güneydoğu Anadolu’nun devamı niteliğindedir. Sokaklarında Türkçe konuşulduğu gibi içerisinde birçok Türk mimari ve sanat eseri bulunmaktadır. Güncel durumda Halep merkez Esed Rejimi ve müttefiklerinin işgali altındadır. Halep’in kuzey kırsalı ise Türkiye’nin desteklediği muhaliflerin kontrolündedir.

Lazkiye-İdlib Türkmenleri

Türkiye’nin Hatay sınırından Lazkiye iline kadar olan alan içerisinde yaşayan Türkmen toplulukları Lazkiye Türkmenleri olarak adlandırılır. Bayır-Bucak Türkmenleri olarak da bilinmektedirler. Hatay’ın Yayladağı ilçesinden Lazkiye içlerine kadar uzayan coğrafyada yaşayan Türkmenler aslen Karamanoğulları Türkmenlerinden olup Türk İmparatorluğu döneminde bu bölgede iskân edilmiştir (Kalafat, 1996). Dağlık kesimlerinde yaşayanlara “Bayır”, ova ve sahil kesimlerinde yaşayanlara ise “Bucak” Türkmenleri adı verilmektedir (Erol 2009, s. 42). Bugün Bayır-Bucak Bölgesi büyük oranda Esed Rejimi ve müttefiklerinin işgali altındadır sadece Türkiye sınırındaki altı köy muhaliflerin kontrolündedir. İdlib Türkmenleri için de Hatay’ın Reyhanlı ilçesindeki Türkmenlerin devamıdır diyebiliriz. Şehrin merkezinde, kırsalında ve Cisir Şugur ilçesine bağlı Mended, Adeniye, Sukkeriye, Selhap ve Heyte kasabalarında Türkmen varlığı yoğundur. İdlib merkezi ve kuzeyi de çeşitli muhalif unsurların kontrolü altındadır.

Humus, Hama ve Tartus Türkmenleri

Suriye'nin orta batısında yaşayan Türkmen toplulukları Hama'dan Lübnan sınırına ulaşan ve Akdeniz kıyılarını da içine alan bölgede yaşamalarını sürdürürler. Bu Türkmen topluluklarının şehir merkezlerinde yaşayan büyük bir bölümü Türkçe'yi unutmuştur. Köylerde yaşayanlar ise Türkçe'yi muhafaza etmiştir. Özellikle Lübnan sınırında bulunan Türkmen yerleşimleri direnişçilere destek verdikleri bahanesiyle sık sık bombalanmıştır. Türk İmparatorluğu döneminde Türkmenlerin başlıca yerleşim alanlarından birisi olan Tartus'ta ise Türkmenler ağırlıklı olarak köylerde yaşamalarını sürdürmekteydiler. Tartus'a bağlı Safite ilçesinde Mitras, Bisitin ve Beit Ahmet Fenus kasabalarında Türkmenler ağırlıktaydı. Günümüzde bu bölgeleri Esed Rejimi ve müttefikleri kontrol etmektedir. Bu bölgelerde yaşayan Türkmenler büyük oranda Türkiye'ye, Lübnan'a ve muhaliflerin kontrolündeki alanlara göç etmiştir.

Rakka (Budak) Türkmenleri

Rakka Türkmenleri'nin kökeni Dulkadiroğulları Beyliği'ne dayanmaktadır. Türk İmparatorluğu döneminde Budak olarak anılan bu bölgeye ve Rakka ile Halep arasında kalan Culap bölgesine çok sayıda Türkmen boyu yerleştirilmiştir. 1679 yılı içerisinde bölgenin İskân Sorumlusu olarak görevlendirilen Feriz Bey bölgeye ağırlıklı olarak Maraş, Sivas ve Yozgat'tan olmak üzere çok sayıda Türkmen boyu getirip iskân etmiştir. Bölgenin DEAŞ tarafından işgal edilmesi öncesinde Rakka il merkezinden başlayarak Türkiye sınırına varıncaya dek bölgede Türkmen yerleşimi mevcuttu. Ayrıca Rakka'ya bağlı Tel Fendir, Sırt, Tel Hamam, Menara, Hamam Türkmen Garbi, Suluk, Hırbıt Zirih, Doğaniye, Rucim El Cahas, Tel Mendo, El Vasita, Hamam Türkmen Şarki, Yargoy, Zaybagiye, Belva, Cubul Arus El Azize ve Biratvan kasabalarında da Türkmenler yaşamlarını sürdürmekteydi. Şu anda Rakka merkezi ve kuzey kırsalının büyük bölümü terör örgütü PKK-YPG kontrolündedir. Tel Abyad ve Rasulayn ilçeleri ise Türkiye'nin desteklediği Suriye Millî Ordusu yönetimi altındadır.

Dera Türkmenleri

Dera bölgesinde mükim Türkmenler, ağırlıklı olarak bu bölgeye Hac yolu güvenliğinin sağlanması amacıyla Türk İmparatorluğu

döneminde yerleştirilmiştir. Dera'dan başlayan Türkmen yerleşimleri Ürdün içlerine kadar uzanmaktadır. Dera Türkmenleri'nin kahir ekseriyeti Araplaşmış vaziyettedir. Bursa, Barak, Balay, Maraba, Neva, El Hara, El Hirak, Inhl, Şih Miskin kasabalarında Türkmen varlığı bulunmaktadır. Güncel durumda Dera; Esed Rejimi ve müttfiklerinin kontrolündedir.

Şam Türkmenleri

Şam'da mükim Türkmen varlığını Türk İmparatorluğu bakiyesi varlıklı Türkmen aileler, Türkiye'de cumhuriyet devrimleri sırasında Şam'a göçen Türkmenler ve Colan tepelerinin işgalinden sonra bölgeden göç edip Şam'a yerleşen Türkmenler oluşturmaktaydı. Muhyiddin Arabi Türbesi'nin bulunduğu Şam'ı çevreleyen Kassiyun dağı eteklerinde Türk Mahallesi olarak bilinen Muhacirun'da ciddi bir Türkmen varlığı bulunmaktaydı. Şehir merkezinde yaşayan Türk İmparatorluğu bakiyesi ailelerin büyük çoğunluğu Türklüklerinin bilincinde olmalarına rağmen dil olarak Arapça'yı kullanmaktadırlar (Öztürkmen ve Orhan, 2011, s. 51). Ayrıca Şam kırsalında Bily, Rihaybeh, Marah (Kaldun), ve Hatit Türkmen kasabalarında da Türkmen varlığı mevcuttu. Şam Türkmenleri'nin büyük bir kısmı Türkiye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e ve muhaliflerin kontrolündeki bölgelere göç etmiştir.

Colan Türkmenleri

Günümüzde kahir ekseriyetle Türkiye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e ve muhaliflerin kontrolündeki bölgelere göç etmek zorunda kalmış Colan Türkmenleri'nin Şam ile Kudüs arasındaki bölgenin güvenliğinin tesisi için Selçuklu Sultanı Alparslan'ın komutanlarından olan Atsız tarafından bugün Kuneytra/Golan olarak bilinen bölgeye yerleştirildikleri söylenmektedir (Erol, 2009, s. 43). Türk İmparatorluğu tarafından fetihinden sonra Yavuz Sultan Selim'in bölgede yaşayan Türkmenlere her ne olursa olsun bu bölgeyi terk etmemeleri şeklinde bir emir verdiği hususunda bir rivayet de günümüzde bölge Türkmenleri tarafından dile getirilmektedir. Bölgede kalan Türkmenler Suriye Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasının akabinde yerleşik hayata geçmiş ve tarıma başlamıştır (Erol, 2009, s. 42). Hâlihazırda Suriye içerisinde Colan'ı terk etmeye zorlanan kırk binden fazla Türkmen bulunmaktadır. Colan'ın

işgal edilmemiş kısımlarında yaşayan Türkmenler de mevcuttur (Iyd, 2004, s. 74). BM kontrolündeki bu bölgede yaşayan Colan Türkmenleri bu bölgede oldukça kötü hayat şartları altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmakta ve bölgeden ancak izin kâğıtları ile dışarı çıkabilmektedir (Erol, 2009, s. 43). Ayrıca Colan Türkmenleri'nin büyük bir bölümü Türkiye'ye, Lübnan'a, Ürdün'e ve muhaliflerin kontrolündeki bölgelere göç etmiştir. Colan Türkmenleri'nin konuştuğu Türkçe ağız gerek ses ve şekil özellikleri bakımından gerek söz varlığı bakımından Gaziantep ağızı ile çok yakın benzerlikler göstermektedir (Aksoy, 1945, s. 89, 108-119).

4. HÂSIL-I KELÂM: NE YAPMALI?

Bahsettiğimiz tüm bu verilerin ışığında giderek derinleşen Suriye krizine doğrudan yahut dolaylı olarak müdâhil olan her aktör; pozisyonunu bugün yeniden gözden geçirmekte ve stratejilerini yenilemektedir. Bu noktada Suriye'de Türkiye Cumhuriyeti'nin millî güvenliği için önemli araçlardan birisi olan, Türk Dünyası'nın mütemmim cüzü Suriye Türkmenlerinin yeniden organizasyonu da çok önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Suriye tarihini incelediğimizde; Halep ve Şam başta olmak üzere, bu coğrafyadaki şehirler birçok defa çeşitli devletler ve imparatorluklar arasında el değiştirmiş ama birkaç istisna haricinde kendi ahalisi kendi topraklarını savunmamıştır. Hep bahsi geçen devlet ve imparatorluk orduları başka devlet ve imparatorluk ordularına karşı bu toprakları savunmuştur. Dolayısıyla Suriye toplumunun tarihinde bir Millî Mücadele, bir Çanakkale Savaşı gibi ortak bir hafıza da bulunmamaktadır. Bugün bu nedenle ortak hafızayı oluşturma şansı da değerlendirilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti, Suriye'de hadiselerin başladığı Mart 2011'den bu yana Esed Rejimi karşıtı hareketleri (başlangıçtaki uluslararası konsensüsün bozulması sonrasında uluslararası arenada yalnız kalmak pahasına da olsa) desteklemiştir. Ayrıca 2016 yılında Fırat Kalkanı Harekâtı ile birlikte uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanarak Suriye sahasına bizzat müdahale etmiştir. Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı'ndan bugüne sivil, askerî vd. tüm unsurları ile bölgede Suriye halkının yanında olmuştur, bu mücadele için hem maddî hem de manevî

ciddi bedeller ödemeye de devam etmektedir. Dolayısıyla buradaki mücadele sadece Suriye halkının bir özgürlük mücadelesi olmaktan çıkmış, Türkiye için de bir beka sorunu haline gelmiştir. Önümüzdeki süreçte Suriye’de ortaya çıkacak olumlu manzara Türk dış politikası için sadece Suriye’de değil tüm cephelerde kendisine büyük bir kazanım sağlayacak sonuçlar doğuracaktır. Tabii ki bunun aksi de mümkündür. Suriye’de Türkiye için meydana çıkacak olumsuz bir fotoğraf Türk dış politikasını tüm coğrafyalarda olumsuz etkileyecektir.

Bu nedenle Suriye Türklerinin yeni bir vizyona ihtiyacı bulunmaktadır. Her alandan Türkmen unsurların içinde yer alabileceği ve mücadele verebileceği Suriye Türkmen Cephesi’nin inşası bu anlamda hayati önemi haizdir. Aksi takdirde önümüzdeki süreçte gelişmeler karşısında Türkmenlerin bölge siyaseti içerisinde asimile olarak eriyip gitme ihtimali bulunmaktadır.

Suriye Türkmenlerinin ciddi bir elit problemi de bulunmaktadır. Suriye Türkmenlerini uluslararası müzakerelerde ve platformda temsil kabiliyetine sahip kadroların ivedilikle yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada “Suriye Türkmen Akademisi”nin kurulması ve Türkmen toplumundan potansiyeli olan kişilerin burada yetiştirilmesi planlanabilir. Bu akademi ilerleyen yıllarda “Orta Doğu Türkmen Akademisi” olarak da değerlendirilebilir ki böylece sadece Suriye Türkmenleri için değil Irak, Lübnan, Ürdün vd. ülkelerdeki Türkmenler için de elit kadrolar yetiştirilebilir. Akademi alanında yetkin akademisyenler tarafından hızlandırılmış bir biçimde, en modern eğitim-öğretim metotları kullanılarak Siyaset Bilimi ve Uluslararası Siyaset, Anayasa Hukuku, Uluslararası Hukuk, Türk Tarihi, Uluslararası Hukuk Özelinde Suriye Krizi, Diplomatik Müzakere Teknikleri, Orta Doğu Tarihi, Suriye Türkmenlerinin Tarihi, Geleneksel İslam ve Güncel Tehditler: Selefilik/Vahhabilik konularında katılımcıları yetiştirmesi faydalı olacaktır.

Konuyla ilgili olarak Suriye’deki Türkmen varlığının “uluslararasılaştırılması” da önemli bir başka husustur. Dünya kamuoyu öncelikle Suriye içerisinde ayrı olarak Türkmen adında başka bir halk da olduğunu enformasyon yoluyla öğrenmelidir; zira Suriye’de kültürel hakları verilmeyen Türkmenler uzunca bir süre insan hakları ihlallerine ve katliamlara uğramıştır. Bu durumun uluslararası kamuoyuna her şekilde

duyurulması için insan hakları sözleşmelerinin mekanizmaları ve bu alanda faaliyet gösteren, konuya ilgili uluslararası sivil toplum örgütleri ile irtibata geçilmelidir. Bu noktada Avrupa Birliği kurumsal yapısı içerisindeki azınlıklarla ilgili teşkilatlar nezdinde Türkmenlerin girişimlerde bulunması önemlidir. Ayrıca Esed Rejimi'nin bölgedeki Türkmenlere yönelik işlemiş olduğu insanlığa karşı suçlar raporlanmalı ve uluslararası kamuoyuna sunulmalıdır.

Suriye'nin toprak bütünlüğü içerisinde yeni anayasada Türkmenlerin statü kazanması hayati önemdedir. Bu konuda hızlıca çalışma yapılarak hedef(ler) tabandan tavana Türkmen toplumuna benimsetilmelidir. Bilhassa hukukî statü konusunun üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

Bu konuyu uluslararası hukuk perspektifinden değerlendirecek; ilgili olan 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1939 Türkiye-Fransa Andlaşmalarında Suriye'de Türkmenlere yönelik herhangi bir statü öngörülmemiştir. Bu durum dönemin azınlık anlayışının dinî temelde görülmesi ve Suriye Türkmenlerinin de çoğunluğu Müslüman bir ülkenin sınırlarının içerisinde bulunması ile de alâkalıdır. Dolayısıyla Suriye Türkmenleri hâlihazırda Suriye'de entite olarak ayrı bir hukukî statü sahibi değildir. Bu nedenle Suriye Türkmenlerinin önümüzdeki süreçte hukukî statü kazanması çok önemlidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ve yerel müttefiklerinin gösterdikleri dirayet vesilesiyle 2016'dan bugüne kadar Suriye'nin kuzey sahasında hatırı sayılır bir alan terörden arındırılmıştır. Bu başarının 15 Temmuz hain darbe girişimi sonrasında yapılabilmesi de ayrıca anlamlı ve önemli olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Suriye'nin toprak bütünlüğü temelinde istikrara kavuşması ve Suriye kaynaklı (başta terör olmak üzere) güvenlik tehditlerinin önlenmesi için uluslararası hukuk çerçevesinde adımlar atmaktadır.

Türkiye'nin desteği ile Suriye'de terörden arındırılan bölgelerin güncel durumunu incelediğimizde, bahsi geçen bölgelerdeki olumlu birçok gelişmenin yanında maalesef Selefilik/Vahhabilik ciddi taban kazanmış, koordinasyon problemleri nedeniyle can, mal ve ırz güvenliği tam olarak sağlanamamıştır. Bölgede Türkçenin öğretilmesinde yetersizlikler ve aksamalar dikkat çekmektedir. Bölge hakkında ciddi bir

Türkçe öğrenme iştiyacı olmasına rağmen bu talep tamamıyla karşıla-namamaktadır.

Bölge toprak verimliliği bakımından üst seviyededir ancak tarımda modernleşme vb. konularda çağın çok gerisindedir. Tarım alanında Türkiye'nin de istifade edebileceği ürünlerin dizaynının yapılması ve serbest ticaret bölgeleri inşa edilmesi önemli gelişmelere kapı aralayacaktır. Bu kapsamda Türkiye'nin ihtiyacı olan ürünler için fason üretim yaptırılması amacıyla küçük organize sanayi bölgelerinin kurulması da faydalı olabilecektir.

Bölgede tamamen Türk lirasının kullanılması teşvik edilmelidir. Ek olarak bölgede yerel bir banka kurulması ve PTT'nin kuvvetlendirilmesi de yerinde olacaktır. Zira bölgedeki ciddi bir para trafiği bölgedeki kurumcular ve dövizciler üzerinden ABD doları ile gerçekleşmektedir.

Bölgede yerelden toplanan verginin bölgede harcanmasına yönelik bir çalışma yapılması, Türk dilinde radyo, gazete ve televizyon yayınları yapılması da önemli bir husustur.

İdlib'in tek elden kontrolü hususunun üzerinde önemle durulmalı, bu bölgedeki radikal/selefi unsurların büyük oranda diğer grupların içerisinde dağıtılarak eritilmesi üzerinde çalışma yapılmalıdır.

Geride bıraktığımız yüzyıl içinde Orta Doğu neredeyse her otuz yılda bir bölgeyi kökten değiştiren gelişmelerle sarsılmıştır. 1917-1918, I. Dünya Savaşı'nda Türk İmparatorluğu'nun çekilmesi ve İngilizler ile Fransızlar eliyle yeni bir bölgesel sistemin kurulması, 1948 İsrail'in kuruluşu, 1979 İran İslam Devrimi ve 2010-2011'de başlayan Arap Baharı süreci buna örnektir.

Suriye'de siyasi, askerî, ekonomik ve diğer alanlarda yaşanan çöküş ve insanî kriz bugün dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Dönem dönem çatışmalarda görece sakinlik ortaya çıksa da çatışmalara neden olan problemler çözülmemiş, kesin bir ateşkes ve barış sağlanamamıştır. Ülkedeki çatışmalara ek olarak, Kovid-19 salgınının yarattığı krizin ardından sağlık altyapısının tamamen çökmesiyle birlikte insanî kriz çok daha tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler'e göre, tarihinde görülmemiş bir açlık krizinin sınırında olan Suriye'de yiyecek, içme suyu, ilaç temini ve diğer temel ihtiyaçlar dahi karşılanamamaktadır.

Suriye'deki krizin başlangıcından bu yana Suriye ile en uzun sınır hattına sahip ülke olan Türkiye gerek Cenevre ve Suriye Anayasa Komitesi çalışmaları gerek Astana gerekse Soçi sürecinde aktif ve yapıcı bir rol üstlenmiştir. Suriye'deki insani krizin önüne geçilmesi amacıyla en fazla sorumluluk üstlenen ülke olarak Türkiye'nin, Suriye politikasının temelinde; Türkiye'nin egemenlik hakları ve Türk Milletinin güvenliği, Suriye'nin toprak bütünlüğü, Suriye vatandaşlarının huzur, refah ve güvenliği yer almakta, hukuki meşruiyet temel ilke olmaktadır.

Suriye'deki kriz ve çatışmalar on yılı aşkın süredir sadece Suriye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliğini tehdit etmemekte, aynı zamanda Türkiye'nin millî güvenliği açısından da büyük bir tehdit yaratmaktadır. Gerek DEAŞ gerekse PKK/YPG Suriye'deki mütecaviz tutumlarıyla Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit etmiştir. Bu süreçte Türkiye, DEAŞ'a karşı oluşturulan DEAŞ ile Mücadele Uluslararası Koalisyonu'nda yer alıp uluslararası aktörlerle birlikte hareket etmiştir; ancak diğer taraftan PKK/YPG terör örgütü ise başta ABD olmak üzere çeşitli uluslararası aktörlerin desteğini sağlamıştır. Bilindiği gibi uluslararası hukuk, terörü korumamakta, terörü destek ve himaye eden girişimleri de meşru görmemektedir. ABD'nin terörle mücadele konusundaki tutarsızlığının Suriye'deki istikrarsızlığın başat unsurlarından birisi olduğu açıktır. Bu noktada Türkiye, uluslararası aktörlerin samimiyetsiz politikalarına karşı Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtlarını gerçekleştirerek DEAŞ, PKK/YPG'ye büyük bir darbe vurmuş; millî güvenliği ve Suriyelilerin refah ve güvenlikleri için harekât bölgelerinde güvenli bölgeler oluşturulmuştur. Harekâtların ardından oluşturulan güvenli bölgelere 462 bin Suriyelinin onurlu ve güvenli bir şekilde geri dönüşü sağlanmıştır. Ayrıca su, elektrik ve kanalizasyon altyapıları yenilenen güvenli bölgelerde karayolları onarılmış; hastane, sağlık ocağı ve okul ihtiyaçları karşılanarak hizmete açılmıştır.

Esed Rejimi'nin Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yönelik saldırılarının ardından gerçekleştirilen Bahar Kalkanı Harekâtı ile ise İdlib kaynaklı insani kriz ve düzensiz göç tehlikesinin önüne geçilmiştir. Aynı zamanda gerçekleştirilen harekâtlar ile Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin kuzeyi boyunca devam eden ve Akdeniz'e ulaşması amaçlanan terör koridorunun

önüne geçilmiştir. Önümüzdeki süreçte mevcut harekât bölgelerinin güvenliğinin yanı sıra gerekli görüldüğü takdirde tehdidin devam ettiği bölgelere yönelik yeni harekâtların gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli planlama ve koordinasyon sağlanmalıdır. Bu noktada Türkiye'nin millî güvenliğini sağlamak için yürüttüğü terörle mücadele harekâtlarında haklı gerekçelerini siyasî, ekonomik ve insanî yönleriyle başta NATO müttefikimiz ABD olmak üzere tüm dünyaya her platformda anlatılması elzemdir.

Suriye'de hadiselerin başladığı 2011 yılından bu yana Türkiye, dünyada hem insanî hem de siyasî olarak sorumluluk alan ve yüksek fedakârlık gösteren tutumuyla öne çıkmıştır ancak bu süreçte üstlendiği Suriye kaynaklı göçmen yükünden ötürü Türkiye siyasî, ekonomik ve sosyal açıdan derin etkilerle karşılaşmıştır. Dolayısıyla Suriyeli göçmenler ile ilgili olarak gönüllü geri dönüş esasına dayanan çalışmaların siyasî ve ekonomik boyutu üzerinde planlama yapılmalı ve uygun bir yol haritası ortaya çıkarılmalıdır. Bu çerçevede gönüllü geri dönüşün sağlanması amacıyla, Suriye'de terörden arındırılan bölgelerin güvenliği devam ettirilmelidir.

Türkiye'de yabancılar hukukunun temel metni olan; sınır dışı etme, idarî gözaltı ve geri gönderme merkezlerinin kural ve prosedürlerini belirleyen 6458 sayılı kanun ve uygulama yönetmeliğinin, 2011'den bu yana karşı karşıya olunan durumda Suriyelilere yönelik olarak yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle geçici koruma kapsamındaki göçmenler için sınır dışısına yönelik bir hükmü bulunmayan bu kanunun sürece uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Geçici koruma talep eden Suriyelilerin kayıtlı istihdamı hususunda çok boyutlu ve kararlı bir politika ortaya konulmalıdır. Geçici koruma statüsü altındaki kimi Suriyeliler için vatandaşlığa varan entegrasyon sürecinde başvuru alan 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun "Türk Vatandaşlığı Kazanılmasında İstisnai Haller" başlıklı maddesinin de gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. Zira Türkiye'ye önemli katkılar sunabilecek kişilerin değerlendirilmesinde başvuru alan bu maddenin içeriğinde kişilerin yeterliliğinin ölçümüne ilişkin bir düzenleme mevcut değildir.

Sonuç olarak güncel küresel ve bölgesel konjonktürün ışığında Türkiye'nin Suriye'de yaşanan hadiselerle temelde iki perspektiften

bakmasında yarar vardır. Bunlardan birincisi, Suriye’deki krizin Türkiye açısından yarattığı/yaratacağı kısa vadeli güvenlik riskleri iken, ikincisi de Suriye’de uzun vadede Türkiye’ye yönelik tehdit arz etmeyecek bir düzenin oluşmasıdır. Bugün geldiğimiz noktada Türkiye’yi sadece ve yalnız Türkiye olarak düşünmek mümkün değildir. Tyutçev’in Rusya için söylediklerini Türkiye için de söylemek mümkündür: “Akılla anlaşılmaz, cetvelle ölçülmez, nev-i şahsına münhasır bir ruhu vardır, O’na ancak iman edilir” (Zajda, 2017, s. 37). Böyle söylenebilir; çünkü, tıpkı tarihte olduğu gibi bütün Türk ve İslam Dünyası’nın yükü Türkiye’nin omuzlarındadır. Tarihin bu önemli kırılma noktasında Türk ve İslam âleminin yükü Türkiye’nin omuzlarında iken romantizme kapılmadan Thomas Hobbes’un “Kılıcın zoru olmadığı takdirde ahidler sadece sözlerden ibarettir” (Hobbes, 2016, s. 301) vurgusunu da akıldan çıkarmadan hareket etmek gerekir. Zira biliyoruz ki bu coğrafyada zor oyunu bozar.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1945). Gaziantep Ağzı I. Türk Dil Kurumu Yayınları. İstanbul.
- CNN. (2021, 12 Ekim). 174 bin Suriyeli Türk vatandaşı oldu. <https://www.cnn-turk.com/turkiye/174-bin-suriyeli-turk-vatandasi-oldu> adresinden erişildi.
- Erdoğan, M. (2020, 29 Nisan). Onuncu Yılında Türkiye’deki Suriyeliler. UİK Panorama. <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiyedeki-suriyeliler/> adresinden erişildi.
- Erol, H. A. Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 6(4): 40-63.
- Göç İdaresi’nin verilerine göre Türkiye’de kayıtlı 3 milyon 701 bin 584 Suriyeli yaşamaktadır. Kaynak BBC; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307>
- Gömeç, S. (2003). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Hamsici, M. (2021, 26 Ağustos). Türkiye’deki Suriyeliler hakkında güncel bilgiler neler?. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307> adresinde erişildi.

- Hobbes, T. (2016). *Léviathan, ou, matière, forme et puissance de l'État chrétien et civil*. Paris: Editions Gallimard, s. 301.
- Hürriyet. (2018, 8 Şubat). Son dakika... Erdoğan'dan Suriyeli mesajı: 3.5 milyonu burada ilanihaye saklayacak değiliz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-erdogandan-suriyeli-mesaji-3-5-milyonu-burada-ilanihaye-saklayacak-degiliz-40735253> adresinden erişildi.
- Iyd, M. H. (2004). Colan'da Türkmen Aşiretleri (Ayn El-Zaman Limen Seken El-Colan Min Aşair Et-Türkman), Türkmen Matbaası (Matbaati Türkmani). Şam (Dımaşk).
- İncekaya, G. ve Yılmaz, M. Ş. (2021, 19 Haziran). Türkiye'nin göçmen politikası dünyaya örnek oluyor. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-gocmen-politikasi-dunyaya-ornek-oluyor/2279117> adresinden erişildi.
- Kalafat, Y. (1996). Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları. Bayır-Bucak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği. Ankara.
- Kerautret, M. (2016). 9. Chronique d'une mort annoncée : la fin du Saint Empire (1806). Patrice Gueniffey éd., *La fin des Empires*. Paris: Perrin: 209-229. <https://www.cairn.info/la-fin-des-empires--9782262051600-page-209.htm> adresinden erişildi.
- Kirişçiöğlü, F. (1995). Suriye Türkleri. *Avrasya Dosyası*, 2 (3): 131-143.
- Koluman, A. ve Orhan, O. (2003). Türkiye-Suriye İlişkileri. *Stratejik Analiz*, 44.
- Netjes, R. @RenaNetjes]. (2021, 11 Nisan). *Excellent and important overview by @jusoorstudies and approved by @IndDoctorsAsso of where Syrians live: 62% inside Syria 34% outside Syria 4% killed or disappeared* [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/renanetjes/status/1381165665785147392?s=21>
- Okur, M. A. (2009). Emperyalizmin Orta Doğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası. *Bilig*, 48: 137-156.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. Eren Yayınları. İstanbul.
- Öztürkmen, A. ve Orhan, O. (2011). Suriye'de Değişimin Gündeme Taşdığı Toplum: Suriye Türkmenleri. *Orta Doğu Analiz*, 3(5): 45-60.
- Roux, J. P. (2000). *Histoire des Turcs : deux mille ans du Pacifique à la Méditerranée*. Paris: Fayard: 56-57
- Sevim, A. (2000). *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Umar, Ö. O. (2002). Suriye Türkleri. *Türkler Ansiklopedisi*, 20: 594-602.
- Zajda, J. (2017). *Globalisation and national identity in history textbooks: The Russian Federation (Vol. 16)*. Springer.

TÜRK AKADEMİSİ

Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

www.tasav.org

TASAV YAYINLARI

